

Romaneskno-poetska gromada
Vladimira Kirde Bolhorvesa

KALEMEGDANSKI DRUMOVI
treći romaneskni tom,
ujedno i treći tom
beletrističkog spleta

Fotografija na naslovnoj korici
Kalemegdan
(Fotografisao R. G. Šelgardon)

Dizajn naslovne korice
Silard Baldo

Drugo izdanje

Vladimir Kirda Bolhorves

heuteranističko-beletristički venac

**SNEVAJUĆI ZVEZDU
HEUTERANIJE**

treći beletristički tom

KALEMEGDANSKI DRUMOVI

roman

Novi Sad, 2012.

KALEMEGDANSKI DRUMOVI

I

AUTENTIČAN STUDENTSKI ŽIVOT

– Ne, ne. Izvini, dragi prijatelju, ali ovog puta moraću da ti protivrečim – reče Miroslav Bijelić odlučno. – Slažem se s tobom da je beton koristan, funkcionalan materijal, da je on umnogome doprineo revoluciji u građevinarstvu i arhitekturi, ali, gospodo, morate priznati i to da beton danas ne samo što se mnogo upotrebljava već se ponekad i zloupotrebljava.

Rilion se osmehnu, baci pogled na Olivera Grosa i pokuša da nešto kaže, ali ga je Miroslav, žureći za svojim mislima, preduhitrio.

– Ja smatram da beton u jednom zdanju treba da vrši funkciju koju vrše kosti u našem organizmu. On je najčvršći, noseći deo građevine, njen skelet. Ponekad, doduše, prvenstveno u montažnoj gradnji, od njega može da bude načinjen i “mišićni” deo građevine: zidovi, tavanice, stepeništa i još neki elementi. Ali da od ogoljenog betona bude načinjeno lice zgrade, njena fasada – to ja ne mogu mirne duše da prihvatim. Kao što čovek ne želi da mu sa lica, ili sa bilo kojeg dela tela, zderu kožu, koja pokriva kosti i mišiće, već je, naprotiv, čuva i pažljivo neguje...

– Kao, na primer, mister Oliver – ubaci Novak Vojvodić.

– ...tako i građevina mora da ima estetsku, humanu spoljašnju površinu, fasadu, koja pokriva sve njene beton-

ske kosti i mišiće. Bez valjane, atraktivne fasade nema valjane, privlačne kuće.

– Da, da, fasada mora da bude najdojmljivija – reče Slobodan Popović ironično. – Ovaj kolega je, drugovi, inficiran duhom zdanja u kome su smešteni naši fakulteti. Kladam se, Bijeliću, da ti akademistički stil smatraš vrhuncem arhitektonskog stvaralaštva.

– Ne baš vrhuncem što sve oko sebe nadmašuje, ali je akademizam svakako jedan od najmarkantnijih vrhova umetnosti-i-tehnike koju mi elitni dečki, Oliver, Alek i ja, studiramo – odgovori Miroslav.

– Akademistički realizam je danas prevaziđen – reče Novak Vojvodić mirno, gotovo ravnodušno.

– Akademizam oličava ideal klasične, večne lepote – dometnu Alek. – A ono što je večno, ne može biti prevaziđeno.

– U akademističkom realizmu ima klasike, ali ima i eklektike – uzvрати Slobodan Popović. – Obično je bliži eklektici nego klasici. A tamo gde ima eklekticizma, ima i kiča. I večni fenomeni mogu da budu van duha ove ili one epohe. Arhitektura ne bi trebalo da bude van duha vremena u kome je nastala. Jer je ona ogledalo tog vremena. Ogledalo i pečat. Zaštitni znak koji ostaje i kad dođu druga vremena.

– Akademizam ima istaknuto mesto u istoriji oblikovanja čovekovih javnih, pa i privatnih, a naročito u kreiranju reprezentativnih objekata – nastavi Novak Vojvodić. – No danas je on anahronizam, neretko sa ukusom kiča. Treba li mi, grubi građevinci, da podsećamo vas, našu finu braću na polju neimarstva, da su još pre tri i po decenije članovi CIAM-a¹ potvrdili, na kongresu u Atini, opštepoznatu istinu da je moderno samo ono što pripada duhu svoga vremena. A funkcionalizam je, barem u umetnosti

¹ CIAM (Congrès internationaux d'architecture moderne) – Međunarodni kongres arhitekata moderne orijentacije. Udruženje pod tim nazivom osnovano je bilo 1928, a raspušteno 1959. godine.

komponovanja oblikâ i primene materijalâ, osnova duha ovog vremena.

– Sećate li se, dečki, šta je rekao vaš učitelj iz Čikaga, Luis Saliven? – Slobodan Popović je, unapred uživajući u pobedi, pogledom okrznuo i Miroslava, i Olivera i Aleka. – *Forma sledi funkciju*. Je l' tako? Kako onda, plajvazi, ne shvatate da se danas u projektovanju građevina ide od unutrašnjosti ka spoljašnjosti, a ne obratno?

– Ima i onih koji kažu da funkcija sledi formu – ubaci Alek. – A Frenk Lojd Rajt je rekao da su forma i funkcija jedno.

– Glavna mana akademizma očitovala se u tome što je, favorizujući fasadu, dopuštao spoljašnjosti da uslovljava sadržaj unutrašnjosti – Novak Vojvodić se, ignorišući upadicu kolege sa “rivalskog” fakulteta, još jednom zakačio za šlagvort kolege građevinca. – Stoga je taj neimarski pravac danas okvalifikovan kao konzervativan, okoštao, neprirodan, eklektički manir. Njegovi školski stereotipi su kalupe i rutinu pretpostavljali originalnom stvaralaštvu. Simetrično komponovanje celog objekta, teška rustika prizemlja, upečatljivo uokvireni portali, naglašeni rizaliti trodelno raščlanjenih fasada, klasicistički red, ozbiljnost i dostojanstvo, pozajmice iz ranijih epoha i stilova, čak i iz antičke starine, venci, frizovi i ornamenti, glatki ili kanelirani stubovi, kapiteli sa volutama ili akantusovim lišćem, timpanoni ukrašeni skulpturama, raznovrsna fasadna dekoracija i tamo gde posmatraču prija i tamo gde je suvišna – sve je to smučkavao, od svega toga je arhitektonske torte pravio devetnaesti vek. Shvatite, manuci: vreme eklektike i dekorativnih stilova je prošlo! U dvadesetom veku estetika građevina proizilazi, kako već decenijama govori profesor Dobrović, iz strukture svakog konkretnog objekta. Iz njegovih konstrukcionih...

– Izvolite, ljubezne! – Rilion hitro odskoči u stranu i teatralnim naklonom propusti kroz sredinu raspolučene grupe dve kolegice sa Građevinskog. Osmehnuše se obe, jedna mu dobaci ljupko “hvala”.

– *Sram ga bilo ko zlo misli!* – reče Slobodan Popović, zagledan, kao i petorica njegovih kolega, u mini suknu i snažne noge one što je zahvalila Rilionu.

– Anđelku mi ne diraj. To je fina cura – reče Novak Vojvodić.

– Fin sam i ja, pa ne treba od mene da je braniš! – pobuni se Slobodan. – Jest da ona, kako pričaju zli jezici, ne ume da kaže “ne”, ali meni ta darežljivost ne smeta. Ona proizilazi iz Anđelkinog snažnog karaktera i feminističkog stila života.

– Feministkinje su alergične na muškarce. A naša...

– Darežljivost proizilazi iz Anđelkine nekonvencionalnosti i dobrote. Žene se ne razbacuju karakterom, kao neki paceri, da ne kažem koji. Kod žena je neretko važnija slabost nego snaga karaktera.

– A-ha, tu smo, dakle – zaključi Oliver Gros odsutno.

U prostranoj auli eklektičkog zdanja u kome su smeštena tri fakulteta (Arhitektonski, Građevinski i Elektrotehnički) žagor je, kao i uvek kad se završe predavanja na njima, intenzivan. Mnogobrojni koraci zvučno odjekuju na širokim stepeništima sa masivnim balustradama, glasovi se odbijaju od zidova i robusnih četvorouglastih stubova, sudaraju se u zasenčenom prostoru aule i dižu prema štukaturi tavanice, kojom se završava drugi, poslednji sprat imponantne građevine. Dole, na portalu, do koga je, diskutujući o upotrebi i zloupotrebi Anđelkinih nogu, došetala grupa budućih arhitekata i građevinaca, gužva je u ovo doba dana još intenzivnija. Ovde miruju samo dve nevelike sfinge od sivobelog, bezbrojnim dodirima uglačanog veštačkog kamena.

– Svako upotrebljava, ponekad i zloupotrebljava, prednosti kojima ga je priroda obdarila – reče Novak Vojvodić, pljesnuvši sfingu po leđima. – Mladi ljudi upotrebljavaju i zloupotrebljavaju svoju mladost, lepi svoju lepotu, pametni svoju pamet, bogati svoje bogatstvo, popularni svoju popularnost, moćni svoju moć...

– Velika je razlika između upotrebe i zloupotrebe svoje prednosti – uzvрати Slobodan Popović. – U prvom slučaju mi samo motivišeо bližnje da se ponašaju onako kako nama odgovara, u drugom slučaju ih direktno ili indirektno prisiljavamo da to čine.

– Nijednu prednost koju posedujemo nismo stekli vlastitom zaslugom, pa je ne smemo zloupotrebljavati – uzvрати Novak. – *Blago krotkima, jer će naslediti...* sve što lepi, bogati i moćni budu izgubili.

– Je l' to aforizam iz hipi filozofije? – upita Slobodan ironično. – Zar niste, Rilion i ti, domaći pseudohipici, čuli da je baš sada, pre desetak dana, vaš pokret simbolično sahranjen. Veselim hepeningom.

– U vlastitoj kolevci, San Francisku – dopuni Novak.

– Eto, sve znaš. A ne nosiš crninu. Muzika, droga, pacifizam, situacionizam, seksualne slobode... kakav bućkuriš!

– Jesam hipik, i biću to dok ne promenim svet, ili bar Beograd, ali situacionist nisam. Ovde su to samo Oliver i Rilion.

– Glavni beogradski situacionist je drug Gros – objasni Rilke. – Ja sam zasad samo neverifikovan redov Situacionističke internacionale. Svoju pripadnost najrevolucionarnijem pokretu ove decenije ću ozvaničiti tek kad budem bio u prilici da steknem status generala. Malim ulogama se nikad nisam zadovoljavao.

– A velikim nikad nisi bio dorastao – dobaci Miroslav Bijelić.

– Situacionistička internacionala je samo jedan od zakasnelih hepeninga dadaizma – reče Slobodan. – Dadaizam je već ohlađen leš, a hipi pokret je leš koji upravo počinje da se hladi. U životu je bio samo nekoliko leta. Zabava “dece cveća” umrla je u cvetu mladosti.

– Hipi pokret je živ, i živ će još dugo biti! – kliknu Rilke ratoborno. – Ovo je tek početak nove epohe globalne civilizacije!

– Živeo Alen Ginzberg, podruke sa Džekom Keruikom, i uz pratnju Džimija Hendriksa! – dometnu Slobodan

sarkastično. – Timoti Liri će sve vas, otkačene, odvesti u psihodelički raj.

Na niskom stepeništu ispred portala mešana šestorka podelila se u dve jednake grupe. Dva buduća građevinca i Oliver Gros pođoše udesno, a dva buduća diplomirana inženjera arhitekture i Rilion Kiš krenuše ulevo, prema “Loli”, obližnjem studentskom domu sa restoranom.

Bulevar revolucije obasjan je mlečnom svetlošću oktobarskog podneva. Kiša je prošla u kratkom naletu, kao opomena, nebo se opet delimično razvedrilo. Mokar je samo pločnik, prošaran žutim i mrkim, slepljenim lišćem platanâ. Iznad parka kod Vukovog spomenika kruži jato vrana, bombardujući metež grada prijatnim graktanjem. Koje u imaginaciji studenata što su detinjstvo proveli na seoskim šorovima i na salašima oživljava zaturene ali neizbrisive slike amajlije.

– I, veliš, Bijeliću, fasada mora da pokrije sve betonske kosti i mišiće – uhvati se Rilion za već zaboravljenu misao, sad očigledno spreman da se malo zabavlja. – Lepo rečeno. Slikovito, pesnički; i pogrešno, razume se. Građevina ipak nije živo, pogotovo ne ljudsko biće.

– Ali nije ni predmet za svakodnevnu upotrebu, kao što vi građevinci obično mislite – uzvratu Miroslav. – Estetika, koja je i u neimarstvu jedna od najbitnijih pretpostavki humanosti, vama je poslednja briga.

– Opet iz tebe govori pesnik koji studira arhitekturu, kao što iz ovog, danas nešto zamišljenog Van de Veldea – Rilion baci pogled na Aleka, – često govori slikar koji samo iz snobizma želi da postane i stvaralac trodimenzionalnih čarolija. Jesam li u pravu, cimeru? Šta te, sto mu očenaša, tera da se stalno transformišeš? Žudnja za uspehom, ili bekstvo od neuspeha?

– Ko kaže da bežim od bilo čega? – Alekov glas bio je tih, kao da dopire izdaleka.

– Kaže car Jajati, muž prelepe Devajani, zet svemoćnog Ušanasa. Najpre si, još ne znajući za Van de Veldea, pokušao da ostvariš njegov ideal: sjedinjavanje zanatlije i umetnika u jednoj ličnosti. Potom si, digavši ruke od ka-

menorezačkog zanata, postao građevinski tehničar. Na privatnom planu pandan zanatlije i umetnika u jednoj šalabajzerskoj duši ostvario si objedinjavanjem uloge muža i ljubavnika. (Jao, crno-bela Željka-Cilika!) Sada želiš, poput Gropijusa, Van de Veldea, Mis van der Roeya, Kandinskog i još nekih zanesenjaka iz "Bauhausa", da objediniš zanatstvo, slikarstvo i arhitekturu. Je l' te taj problem povremeno baca u duboku kontemplaciju?

– Možda. Momentalno me bezvoljnim čini graktanje vrana i prazan stomak. Zov kreštavih pevačica ispunjava me nostalgijom. A muzika u crevima čini me snobovski apatičnim.

– Znači, niravana. O, Vrišaparvane! Budistima su bile potrebne decenije usavršavanja da bi iz Sveta želja prešli u Svet bez oblikâ, a našem Van de Veldeu je za to dovoljno nekoliko sati bez klope i graktanje vrana... Šta si ono rekao, Bijeliću: estetika, glavna pretpostavka humanosti? Čak i dilkan koji od tebe krade znanje, kao što je nekad, u Novom Sadu, krao od mene, na ovo bi, da nije bezvoljan, uzvratio: Jao!

– Pričaj ti šta god hoćeš, ali čovekove tvorevine u mnogim domenima, pa i u neimarstvu, moraju da poseduju lepotu – uzvрати Miroslav. – Estetski kvalitet nije jedini, ali je jedan od najvažnijih.

– Nisam, načelno uzevši, protiv estetike. Ali sam, braćo u Hristu, zaljubljena u Miru Vojnović, protiv previše romantike, ili romantičnosti, protiv preteranog zanesenjaštva u estetici. Romantičnost proizilazi, je l' da, iz emocija. A emocije u umetnosti, čak i ako su gorčaste, moramo tretirati kao šećerleme. One ne smeju biti prejake i prečeste.

– E, ovakvo obrazloženje mogu da prihvatim – reče Miroslav. – Šećerleme su, kao i Mira Vojnović, u velikim dozama opasne.

– Nadam se da ćete jednom odbaciti bar neke od svojih sadašnjih zabluda. Ti si, doduše, u njih zagazio samo do kolena. Moj bivši, možda i budući cimer je, međutim, u romantičarskim zastranjivanjima do guše. Ja imam

razumevanja za njegove grehove, ali ne zaboravljam svoju obavezu da ga u svakom pogledu – pa i u dvema njegovim životnim vokacijama, dvodimenzionalnoj i trodimenzionalnoj umetnosti – učim i vaspitavam. Na završetku današnje lekcije podsećam vas obojicu: studentima je dopušteno da šetaju iz krajnosti u krajnost, ali ne i formiranim stručnjacima.

– Čuješ li ga, Aleksandre Vojvođanski? – obrati se Miroslav kolegi. – Ovaj drži lekciju.

– Rilke izaziva, šegači se. Kao i uvek. Pogotovo kad se dočepa kakve nove preokupacije. On će sad o neobrađenom betonu toliko da priča, da će na kraju i sam početi da razmišlja o svemu što govori. A čim počne o tome da razmišlja, prestaće da govori.

– Gle, boga ti, zgodna dosetka! Koliko će me koštati, cimeru, ako je unesem u “Veliku Rilionovu enciklopediju aforizama”?

– Poklanjam ti je, pod uslovom da saslušáš moje mišljenje o betonskom licu zgrade.

– Znao sam da će cena biti visoka. J’écoute, compagnon.²

– Ja o betonu kao fasadnom materijalu u poslednje vreme, zahvaljujući i tebi, dosta razmišljam. I došao sam do nepogrešivog zaključka da se, u krajnjem slučaju, i od njega može načiniti koža koja će da pokrije kosti i mišiće građevine. On, dabome, nije tako plemenit kao kamen, opeka, keramika, drvo. Ali se na fasadi može upotrebiti kao sekundarni materijal. Znači, kao dodatak uz nabrojane primarne fasadne materijale. Beton čak može da deluje plemenito, ako se lije u kalupima. Ako se u graditeljstvu upotrebljava kao bronza u skulptorstvu. Tada možemo dobiti vrlo neobične volumene. I maštovito oblikovane površine: zaobljene, talasaste, reljefne, kasetirane. Beton je kao fasadni materijal zanimljiv i ako se oboji. Jer je njegova boja siva. Najgora, najsumornija od svih boja. Imao sam

² Slušam, kompanjon.

prilike da vidim fasade sa obojenim betonskim površinama. Mislim da se tu kriju izvanredna rešenja.

– Eto, deco, tako izgleda arhitektura koja nastaje u imaginaciji likovnog umetnika – objavi Rilion glasom učitelja u osnovnoj školi. – Sad će on da iznese ideju da bi slikari betonske površine mogli da iskoriste za stvaranje umetničkih dela.

– Hvala ti što si me podsetio. To bi se zaista ponegde moglo učiniti. Setimo se samo Univerzitetske biblioteke u Meksiko Sitiju, koja je izvanredan primer saradnje slikarstva i arhitekture. No, vratimo se golom betonu.

– Avec plaisir, camarade.³

– Svaki se materijal, naročito u kombinaciji sa drugim materijalima, može naći na licu zgrade. Meni više smeta rogobatan oblik nego neadekvatan materijal. Štore kubističke forme – prizme i kocke, oštre ivice i velike ravne površine – koje se stvaraju prvenstveno upotrebom betona, stakla i metala, siluju čovekovu psihu. Zato ljudi s pravom mrze savremena soliterska naselja, sačinjena od ogoljenih horizontalnih i vertikalnih sandučara. U ambijentima takvih naselja oni se ne osećaju onako ugodno kao u starim ambijentima. I ja smatram, dabome, da se akademizam danas ne može vaskrsnuti, ali stare, patinirane vrednosti poseduju neprolazne čari. U tekovini CIAM-a, internacionalnoj arhitekturi, ne vidim ništa čarobno. Tvorine moderne kao umetničke ideologije i prakse bile su diskutabilne i u vreme njenog procvata, a sada, kad je evidentno da njeno vreme prolazi, argumenti modernista se sa svih strana napadaju. Jedino monumentalna zdanja, poput starih egipatskih piramida, ili novog sedišta Ujedinjenih nacija na Istočnoj reci, mogu da budu koncipirana kao čista geometrijska tela. Monumentalnost je sama po sebi fascinantna, te joj dodatna oneobičavanja nisu potrebna. Ali privatni domovi fasciniraju me samo ako su oneobičeni maštovitošću. Kuće u kojima ljudi grickaju svoju svakodnevicu treba da budu prijatne i za stanovanje i za

³ Sa zadovoljstvom, prijatelju.

gledanje. Bliske svakome, a ipak samosvojne. I treba da, udružene i međusobno usklađene, tvore ambijente u kojima bismo svi želeli da živimo.

– E, sad moram da se nakratko prebacim na Rilionovu obalu, i da kažem: Videćemo te kroz par godina, kad bude došlo vreme da sa reči pređemo na dela – reče Miroslav vedro, spreman za rastanak od dvojice drugara. – Vreme samosvojnih zdanja je iza nas. Pred nama su samo so-literski mravinjaci, sačinjeni od šturih sandučara.

– Evo ti glavne dihotomije u arhitekturi: Jedni kreatori i opservatori zgradu tretiraju kao prvenstveno umetničko ostvarenje, drugi o njoj razmišljaju kao o prvenstveno utilitarnom objektu – uzvratu Alek vatreno, ali je Miroslav, udaljavajući se, samo mahnuo rukom.

Dva (bivša) cimera uđoše u restoran “Lole” i stadoše na kraj podužeg repa.

– *Budi strpljiv! Ispred tebe ih ima još samo 800!* – pročitata Rilion dosetku nažvrljanu olovkom na zidu. – Autor ima duha. Kladio bih se da je to Siniša Tucakov malopre napisao. Ovo juče nije bilo ovde.

Siniša Tucakov, koji je stajao par metara ispred Riliona, okrenu se i kroz naočare sa tankim zlatnim okvirom osmotri izazivača. Priđe mu i potapša ga po glavi.

– Volim te, jer si ludandža. Proučavalac crne i bele magije, samozvani sledbenik Frojda, Junga, Adlera... Jan-ka i Mar-ka. A odnedavna i Timotija Lirija i Alena Ginzberga. Šta si još? Esperantist, enciklopedist i eksponent Situacionističke internacionale. Univerzalni improvizator. Takvi su danas retki. U današnjem svetu sve je determinisano, sve razrađeno u detalje. Kakav-takav uspeh u bilo čemu može se ostvariti samo sistematskim gruvanjem. Zato ti, Veliki vraču, nikad nećeš ni u čemu uspeti. Možda u crnoj ili beloj magiji...

– Bolje ti meni kaži hoćemo li mi da zajedno učimo – prekide ga Rilion, očito ne želeći da se razveze razgovor o magijama i vračarijama. – Meni solističko gruvanje nikako ne ide. Gazda me stalno zivka da igramo šah, njegov sin me omamljuje pop muzikom, a gazdarica po ceo dan

grdi i njih dvojicu i mene. S tobom sam u studenjaku vrlo lepo učio.

– Ali ja s tobom nisam – uzvratila Siniša.

Alek se kratko osmehnu.

– Časna reč! Ti ga bar, Vislavski, poznaješ. S njim nije moguće normalno učiti. On to radi na neverovatno ležeran i iracionalan način. Najpre, sa beskrajnom dosadom na licu, zuri neko vreme u svesku ili skriptu, čini ti se da je sam sebe hipnotisao. Zatim se opruži na krevetu, stavi tranzistorski radio-aparatić pored uva i sluša muziku. Ili uči francuski. I to iz tekstova koji su ošinitiji čak i od njega. Šta si ono, Rilke, proletos petnaest puta duboko orao i trideset puta napreskok drljao? “Bedu studentskog života”, čini mi se.

– “De la misère en milieu étudiant” je straobalna otkidaljka – reče potencijalni eksponent Situacionističke internacionale. – Samo za zukvane poput tebe je to klebicanska bavljarija.

– Ja zukvan? A šta si ti? Da si ošinit, da ometaš kolege u radu, dokazuje i to što čak ni tvoj cimer iz srednje škole ne želi da ponovo stanuje s tobom... Ništa ne treba da govoriš, Alek, znam da sam u pravu. Kažem ti: mene je Rilke izluđivao. Svaki čas je prekidao ozbiljno učenje, odlazio u zajedničko kupatilo ili u druge sobe, da zamajava kolege. Nakon povratka bi opet seo za sto, zurio u skriptu ili žvrljao po svesci. Pri tom bi čačkao nos ili češkao jajca. Onda bi prišao prozoru i neko vreme zurio u smeće ispred zgrade. I tako okolo, celo popodne, ili ceo dan, kad nismo imali predavanja ili vežbe. Preko vikenda je sve živo oko sebe urnisao. Činilo nam se ništa nije naučio, da nikad neće položiti ispit. A na kraju, mi pali, a on – položio!

– Čista improvizacija – konstatova Rilke peckavo, pomalo indigniran zbog Sinišinog odbijanja da uči s njim. – Ti ne improvizuješ, a nemaš snage da gruvaš. Vidiš ovo tvoje trouglasto lice. I šegrti fiziognomike znaju da je trouglasto lice zaštitni znak, *trade mark*, neistrajne ličnosti. Uostalom, šta ćeš mi ti. *Genije uči sam od sebe*, reče Šen-

berg, citirajući Aleka Vislavskog. Ja osećam da sam genije, samo još ne znam u čemu je moja genijalnost.

Prepunjen restoran “Lole” vozi punom parom. Ovo nije intelektualni žagor potencijalnih i nabeđenih genijalaca u fakultetskoj auli, ovo je razuzdana graja gladne studentske raje. Tu se nemilice tamani musaka i varivo sa pečenjem. Sa svih strana čuje se zveket noževa i viljušaka. Iz kuhinje dopire treštanje posuđa.

- Dako, jesi li položio mehaniku?!
- Ostajem za sledeće izvlačenje!
- Koliko si časova uložio već u nju?!
- Samo dve hiljade!
- Auuu!
- Piši kući: propalo je!

Dobacivanje i smeh. Raspitivanje i dogovaranje. Prizemlje “Lole”, studentske majke, hrani i poji. Neumorno grli svu svoju decu. Krepi restoran “Lole” klonulog sina Daku, koji je možda i petnaesti put pao iz mehanike. I ste kao velike šanse da, kao večiti student, osedi u Beogradu. Grli skromnu i sramežljivu kćer Bogdanku, koja je smogla hrabrost da se čak i na ručku pojavi sa svojim prvim dečkom. Dočekuje hranilište “Lole” svog deliju Muharema, koji je, prepušten samome sebi u velikom gradu, bio i kubikaš i tapkaroš. I prodavac sladoleda i kondukter. Ispraća svoju miljenicu Anđelku, koja je u Beograd došla radi provoda. A kad se provoda zasitila, počela je silovito da uči. I stekla realne šanse da jednog dana postane građevinska inženjerka. Svu svoju decu dočekuje i ispraća trpezarija majke “Lole”, tri puta dnevno. Ponekad i četvrti put, kad dođu na igranku. Jednu od retkih “klasičnih” igranki koje se još tu i tamo održavaju u Beogradu. “Lola” krepi i teši. Osluškuje čemerna jadanja i ljubavna gugutanja. Širokogrudno prima studente u svoje okrilje i zauvek se nastanjuje u njihovim uspomenama.

Jednog dana će ta studentska majka
i u mojoj memoriji biti slika amajlija.

Nakon završenog ručka Rilke i njegov sunarodnik pozdraviše se sa Sinišom Tucakovim, koji je ostao za sto-

lom, pa izadoše iz utrobe studentske majke. Čavrljajući i zastajkujući, došetali su do tramvajske stanice kod Vukovog spomenika.

– Cimeru, pozdravi svog gazdu, a mog prijatelja, kapetana Dejana – poruči Alek iz pluća koja je prethodno napunio svežim vazduhom. – Ja ću danas pešice na Zvezdaru. Osećam potrebu da malo protegnem noge.

– Ti, kao i kapetan, nikad nećeš navići na život u gradu.

– Deca sela teško postaju deca grada. Tvoj gazda i drugar ima već blizu pedeset godina, od kojih je bar dvadeset proveo u gradovima, pa opet traži spas u prirodi. Na Adi Ciganliji. Je l' još odlazi onamo?

– Kako da ne. Tek sada odlazi, otkako se spandao sa Mirosavljevom komšinicom.

– Ti si, znači, otpao.

– Nisam ja ni imao nikakvih namera kod Dušanke. Mene zanima njena kćerka. Ali mi je matora koka poručila da ću na Katicu moći da stavim ruku tek pred matičarem. Nezahvalnica! Ja sam je upoznao sa kapetanom, pomogao mu da joj na zidove nabaci tapete, a od te moje akcije ovajdiše se samo njih dvoje.

Alek se tiho nasmeja.

– Zna li kapetanica za Dejanovu vezu sa Dušankom?

– Ih, boli kapeticu mačka za njegove vanbračne veze. Nisu sve supruge poput tvoje bivše, Cilike. Kapetanica s vremena na vreme svom mužu, naravno, priređuje scene, tek da ga podseti koja mu je prava žena, a koja samo jebaljka, ali, dubinski gledano, prava žena je srećna kad nju bikonja ne dira. Ti, cimeru, pojma nemaš kakav je to pakao kad je jedan bračni partner zaokupljen samo seksom, a drugome je seks poslednja briga u životu. Ja sve to posmatram sa stanovišta psihoanalize i dubinske psihologije. Ne mogu da dokučim šta pokreće osobe kod kojih je libido zakržljao, ili ga uopšte nema.

– Libido, pretpostavljam, uvek postoji. Samo u različitim oblicima.

– Možda. Ali kod kapetanice je on pokriven sa sedam pokrova. U to bi mogao i sam da se uveriš kad bi... Aljoša, dokle ćeš samo nominalno biti moj cimer? Zašto to ne bi, po drugi put, stvarno postao? Zašto ne dođeš da stanuješ kod kapetana? Tebe on više respektuje nego mene. Kaže da deluješ ozbiljnije. Naročito sada, kad moju krasnu glavu još krasnijom čini hipi frizura.

– Kosa ti je samo malo duža od moje.

– Ma, ne dopušta mi ona zagrižena partizančina da postanem pravi hipik! Kaže da će streljati i mene i Gorana, svog sina, ako nam kosurina bude odviše dugačka, ako budemo počeli da ličimo na četnike. Ma kakvi, streljati. Četničkim oružjem, kamom će nam, kaže, presuditi!

– Hipici su mi simpatični, prvenstveno zbog zalaganja za seksualne slobode, ali svojoj kosi ipak neću dopustiti da previše naraste.

– Ne moraš, cimeru, da se frizurom povodiš za Dejanovim sinom i za mnom, ali dođi u gajbu koju sada delimo Goran i ja. U stanarinu će ti biti uračunate i povremene kućne pozorišne predstave. Uživaješ u prepucavanjima pensionisanog kapetana ekstra klase i njegove sparing-partnerke teške kategorije.

– Jao! Zaboravljaš da ja imam bračnog iskustva. Zapravo, ne zaboravljaš, jer si me malopre, spomenuvši Ciličku, podsetio na njega. Kratko je, ali tako upečatljivo, to će reći mučno, da se još godinama...

– Na svoj tas tvog dvoumljenja dodajem i tenisku rekreaciju. Blizu kapetanovog stana su, kao što znaš, solidni tereni. Tamo bismo nas dvojica često jačali vlastita tela.

– Nemamo baš mnogo vremena.

– Eh, snobovska bubalico! Ubijaš me tom svojom ambicioznošću. Od tebe ne mogu čak ni u studentskoj mladosti da uživam! Pre par godina, prilikom dogovaranja o prelasku iz Sente i Vrbasa u Beograd, govorili smo da će doba studiranja verovatno biti najlepša deonica naše životne putanje. Lepo nam beše i za srednjoškolskih dana, a sad će, mislili smo, biti fantastično. Bićemo studenti, i to u

prestonici Jugoslavije! Belgrade, belle ville!⁴ Nije mi palo na pamet, dok smo se zagledavali u predstojeće naše zlatasto doba, da ću ponovo morati – da mi ti, štreberu, ne bi pobegao – da preorayam udžbenike i sejem vlastite *velike misli* po sveskama. Žešće mi psihu testerije tvoja žudnja za uspehom na sadašnjoj i budućoj etapi Novog životnog puta nego britka “Beda studentskog života”. Dokle ćeš, nezajažljiv Ardžuna, Kritavirjin sine, gospodaru Hajhaja, da se zagledavaš u horizont? Uživaj sada; ali ne mučeći mene... Na tas obnovljenog cimerstva dodajem, Aljoša, i zajedničko bubanje francuskog. Nadam se da nisi odustao od Pariza kao našeg krajnjeg životnog cilja.

– Nisam.

– Povremeno, kad uđem u fazu vidovitosti, kad i sam počnem da se zagledavam u narednu, sadržajnu, atraktivniju etapu našeg života, pred očima mi, u izmaglici, titra jedna Madlena. Samo ne znam, cimeru, da li iščekuje tebe ili mene. Možda ću to uskoro saznati. Jer u Parizu, kao što sam ti već par puta rekao, od minulog juna u jednoj krojačkoj radionici trudodane ostvaruju, i solidnu lovu mlate, moja sestra od strica Tironka i njen muž Veksin. Na leto ću da ih posetim. Da izvidim teren. Zato sada svakodnevno četrdesetak minuta s Madlenom iz moje vizije vežbam konverzaciju. Kad je slušam, rekao bih da je bliznakinja ledene Simon Sinjore; kad je gledam, liči mi na bliznakinju vatrene Brižitke Bardo.

– Je suis d'accord, mon ami,⁵ učenje francuskog treba intenzivirati. Kao i učenje engleskog. Ja sam u potonjem tek na početku, a ti Lirija i Ginzberga već čitaš u originalu. Je l' ti Novak Vojvodić nabavio Džeka Keruaka?

– “On the Road”⁶ možda upravo leti iznad Atlantika. Novak ima rođake u Čikagu, pa... Dođi na Čukaricu, kod kapetana, budi moj cimer, imaćeš američke knjige koje

⁴ Beograd, lep grad!

⁵ Slažem se, prijatelju,

⁶ “Na putu”, roman Džeka Keruaka.

budeš pozeleo. A svakodnevno i priliku da sa mnom vežbaš konverzaciju na francuskom i engleskom.

– Nema moj čale onoliko love koliko ima tvoj. A od studentskog kredita se ne može živeti na visokoj nozi. Kao stanar, društveni sektor zasad moram da pretpostavim privatnom. Još devet meseci ću provesti u studentskom domu. Možda naredne jeseni, kad se budem obreo na četvrtoj godini studija...

– Zar nisi sit te dečurlije?

– Jesam, dabome. Nemam više nerava da slušam njihove isprazne diskusije. Zato često, kad sam među njima, najviše sâm govorim. I tako se još više iznerviram.

– Bravo, cimeru! I ja sâm govorim ako hoću da čujem nešto pametno. Oni su za nas stvarno dečurlija. U proseku su četiri godine mlađi od nas. Sem toga, ti si meditativan tip, ne podnosiš tu masovnost, tu gužvu.

– I kod kapetana bismo bili trojica: njegov deran, ti i ja. Dogodine, cimeru, finiširamo. Tada ćemo nas dvojica naći neku monašku ćeliju i gruvati. Kao nekad, na Grbavici, kod Žuža neni... I, veliš, kod kapetanice je libido pokriven sa sedam pokrova.

– Sa sedam, i to debelih. “Nemoj, Rilke, nipošto da se ženiš pre nego što pouzdano utvrdiš koja je vrsta žena tvoj tip”, veli mi Dejan. “Ja sam se”, kaže, “oženio u dvadeset petoj, a shvatio sam koje su žene moj tip tek u trideset petoj. Moja generacija je”, kaže, “imala važnijeg posla nego da proučava žene i vodi ljubav. Ženili smo se takoreći nevini, nakon četiri godine ratovanja.”

– E, tako je to. Svaka generacija plaća neki ceh. Mi se nismo ženili nevini, pa su nam opet brakovi propali. Bar se to desilo sa mojim brakom. Nadam se da ćeš ti biti bolje sreće.

– Ah, pusti to, cimeru, još je daleko trideset peta. Kod nas je srećna okolnost u tome što mi već sada, u dvadeset šestoj, shvatamo koje su žene naš tip: sve koje nas hoće. No žene kao žene, uvek čeznu za srećom, a ne primećuju prinčeve koji im se muvaju ispred nosa.

– Mnogo šta zavisi od uloženog truda dotičnog frajera.

– Ako se ja ne trudim oko Verunke, tvoje božanstvene sestrice od strica, onda zaslužujem da mi izvučeš uši. Ali ti, izdajniče, ni na koji način nećeš da pomogneš.

– Neprijatno mi je da budem provodadžija. I to devojčici koja je zaista božanstvena, koja mi znači više nego tebi. Dabome, moja ljubav prema njoj je bratska, rođačka, a ne erotska. Kad bih znao da Verunku, erotomane, nećeš izneveriti, pomogao bih ti. Ali nas dvojica smo još tako nestabilni. Tako željni svega i svačega.

– Sada želim samo jedno: da držim za ruku, ili za suknjicu, ovu dražesnu...

Dražesna cura u mini suknjici, kojoj je Rilke uputio poslednje reči, nije ga ni pogledala. Požurila je prema stajalištu, jer se tramvaj upravo približavao.

– Eh, Balkanke! Divlje, kao Indijanke – veselo-tužno će Rilke. – Nas su, cimeru, dostojne samo Parižanke.

Pozdravivši drugara, potencijalni osvajač Parižanki takođe se, poput lepe Balkanke-Indijanke, priključio gomili koja se tiskala pred vratima tramvaja. Trenutak kasnije nestao je u utrobi zelene šinske gusenice.

Ostavši sam, Alek krenu Ruzveltovom ulicom.

Poželevši da u njoj osetiti atmosferu Balkana.

Znam, Rilke, neću je osetiti. Davno je prošlo vreme Beograda kao razuđene, patinirane orijentalne palanke, sa kaldrmisanim ulicama i krivudavim sokacima, sa turskim javnim kućerinama i trošnim privatnim uđericama. Veliki rat, kaže moj tetič Boris, beše razmeđa devetnaestog i dvadesetog veka, razmeđa arhaičnih i modernih vremena.

Iako još nisam bio u Americi, tvrdim, srednjoškolski i studentski moj druškane, na osnovu filmova koje sam gledao, da je ovo prava američka ulica u kakvom situju iz Ruzveltova vremena. Ogoljena, ružna. Nijednog drveta. Ničeg što odmara oči, smiruje dušu. Samo sive i mrke, gole zgradurine. Asfalt i šuma metalnih konzolnih nosača tramvajskih vodova. I neprekidna, dvosmerna reka vozila.

Kad sam se prvi put ovde obreo, zanimalo me je šta ima iza onog asfaltnog prevoja u daljini.

Prvi susret provincijalca sa gradom poslednji će nam, Rilke, izbledeti u sećanju. Moj prvi susret sa Beogradom beše u četvrtom razredu osnovne škole. Prilikom đачke ekskurzije. Dugo je, nakon toga, u mojoj glavi svetlela slika *onog* Beograda.

Svetli čak i sada, iako je zasenjuju drugačije slike.

U velegradu iz prvog susreta sve beše fascinantno.

U nosu, kroz koji je dotle prolazio samo vonj kravljih balega i po koji dim iz prvih zadružnih traktora, dugo su posle te ekskurzije lebdeli opojni mirisi koji su me bili zapahnuli ispred velegradskih poslastičarnica i robnih kuća. Ispred parfimerija i frizerskih salona. Dugo mi je u ušima odzvanjao specifičan šum trolejbuskih trola i visoki “cin-cin” tramvajskih zvona. Kao, mnogo pre toga, kape-tanu Rogiću.

U čemu je, DeJane, najveća čar detinjstva?

U tome što tada sve doživljavamo prvi put?

Drama izlaska iz pantalona detinjstva je, Rilke, u tome što se smanjuju, i gube boje, naše detinje impresije i iluzije. Naivne i lepe slike sveta. Smanjuje se, u stvari, naša sposobnost da se čudimo i divimo. A ako se koji put i čudimo, to čuđenje ima suprotan smer od nekadašnjeg, detinjeg. Ideš, recimo, nekom mirnom ulicom i na povećoj, ne naročito upadljivoj zgradi primetiš tablu sa natpisom: AMBASADA države te i te. Začudiš se, zapravo razočaraš. Zar je to ambasada? Ti si mislio da su ambasade drugačije. Monumentalnije od svoje okoline.

Takvo osećanje obuzelo te je ispred nekoliko ambasada. I ispred zdanja Protokola Ministarstva inostranih poslova, Starog kraljevskog dvora, Jugoslovenskog dramskog pozorišta, Vojnomedicinske akademije (o kojoj je sanjao čiraš Đuka Kosanović). Ispred Radio Beograda, hotela “Metropol”, Pravnog fakulteta. Ispred upravnih zgrada nekih poznatih preduzeća. Čak i ispred Savezne skupštine. Sve te ustanove i radne organizacije, bolje reći zgradurine u kojima su one smeštene, ti si zamišljao većim, monu-

mentalnijim. U nekom pogledu (ni sam ne znaš u kom) značajnijim. Pod uticajem štampe, radija i televizije, provincijalac misli, i voli da misli, kako su u belom svetu ustanove i ulice, dogodovštine i ličnosti – i mnoge druge stvari koje su daleko od njegovih očiju – velike, značajne. To nije uvek znak inferiornosti, kao što smatraju velegradski provincijalci. (“Duhovna provincija, koja je u ljudima, a ne u stvarima, ne poklapa se uvek sa geografskom”, govorila je Kaća Mirić.) Jednostavno, želiš da veruješ da bar u belom svetu postoje velike stvari, kad već ne postoje u tvom selu. Da nema tih velikih stvari, beli svet te ne bi privlačio.

Najzad kreneš u taj beli svet.

Dođeš, vidiš, i – razočaraš se!

Srećom, to razočaranje traje relativno kratko. Dok ne navikneš na pravo stanje stvari. Dok ne shvatiš da se značaj društveno-političkih institucija, pozorištâ, muzejâ, fakultetâ, biblioteka, fabrika, robnih kuća, hotela i drugih uticajnih punktova života ne meri samo monumentalnošću zdanja u kojima su oni smešteni. Monumentalnosti su najveću pažnju pridavali autarsi i birokratske državne strukture. Da bi njome fascinirale malograđane. Duhovne provincijalce... Doduše, monumentalnošću u arhitekturi si uvek bio i sam fasciniran. Nema velikih dela bez monumentalnosti.

Ti si, bezjače, megalomanski tip!

Ti si, foleru, duhovni skorojević!

Pre dve godine, Rilke, jedan od mojih profesora je, na prvom svom predavanju, zakačio i temu o kojoj upravo meditiram. Profa je parafrazirao tvrdnju svog starijeg kolege Aleksandra Deroka da dimenzije objekta nisu u direktnoj vezi s monumentalnošću. Može zgrada da bude gigantskih razmera, a da ne bude monumentalna. I obratno.

Dogodilo se tada, Rilke, prvo moje razilaženje (sačuvano u vlastitoj tintari, dabome) s jednim profesorom. Zapravo, s dvojicom profesora. Prvo, ali ne i poslednje razilaženje. Uostalom, tebi o tome nije potrebno da govorim. Poznata ti je većina mojih neslaganja s autoritetima. A

nisi, zacelo, zaboravio ni većinu mojih neslaganja s tobom.

Pre dve godine, Rilke, jednog polusivog dana sličnog ovom, svojevrсна repriza mog prvog susreta sa Beogradom. Zbog vlastitog sazrevanja, i promene raznih drugih okolnosti, čoveku se više puta u životu čini da iste fenomene doživljava prvi put. Beše to isti, a drugi Beograd. Već viđen, a pun nepoznanica. Pitao sam se kako Ruzveltova ulica izgleda iza asfaltnog prevoja između Novog groblja, s jedne strane, te Groblja oslobodilaca Beograda i Jevrejskog groblja, s druge strane te ružne “američke” transverzale u balkanskom miljeu.

U međuvremenu sam, za protekla dvadeset četiri meseca, bar dvanaest puta šetao tim pokojničkim parkovima. Par puta si mi i ti, šalabajzeru, pravio društvo. Podsmevao si se mojoj naklonjenosti grobljima. Nisi prihvatao (zacelo radi toga da bi se sa mnom sprdao) obrazloženje da sam zemaljskim predvorjima večnosti opčinjen zbog tri šegrtske godine provedene u zelenilu keresturskog poslednjeg počivališta. Obično sam se onde bolje osećao nego u kamenorezačkoj radionici majstora Kirila Bindasa... Trima najznačajnijim beogradskim grobljima povremeno šetam i zbog toga što su to moja prva, da tako kažem, studentska putovanja. Proučavam plodove imaginacije i umeća istaknutih veštaka funeralnog stvaralaštva, apartne grane spomeničke umetnosti. A šta tek reći o reminiscencijama i osećanjima koja me prožimaju prilikom tih relaksativnih, inspirativnih šetnji. Čak i ti, bezjače, koji češće voliš da izigravaš intelektualno-umetničkog cirkusanta nego da se ponašaš ozbiljno, nisi brbljao dok smo šetali, recimo, ruskom parcelom. S pažnjom si slušao nekoliko mojih podataka o nevoljnicima koji su, pod udarom Oktobarske revolucije, morali da napuste matušku, da se rasprše po celome svetu. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca primila je tada tridesetak hiljada belih Rusa. Među njima je bilo i pedesetak arhitekata. Oni su između dva rata Beograd, donedavnu balkansku palanku, pretvorili u južnoevropsku metropolu. Ovde je živeo, stvarao, i na ruskoj parceli No-

vog groblja zemaljsku svoju putanju završio i Nikolaj Petrovič Krasnov, arhitekt carske dinastije Romanovih. Autor mnogih čuvenih palata u Rusiji. Pa i Livadijskog dvorca, pored Jalte. Bela fasada tog velelepnog letnjikovca gledala je srećnog cara Nikolaja Drugog, pre no što je, nesrećnik, sa suprugom i voljenom svojom dečicom postao simbol tragedije carske Rusije. Fasada belog lepotana u izletničkom selu Livadiji gledala je potom razbaškarenog, često pijanog, neprekidno umno poremećenog dželata Josifa Džugašvilija. Krasnovljev dvorac gledao je, najzad, početkom četrdeset pete godine, Ruzvelta, Čerčila i pomenutog monstruma Staljina, prilikom najčuvenijeg trojnog političkog susreta u istoriji čovečanstva... Talenat i ruka koji su u carskoj Rusiji stvorili neke od najčudesnijih arhitektonskih lepota, Rilke, u Beogradu su takođe stvorili čitav niz velelepnih zdanja. Vlada Srbije, Ministarstvo inostranih poslova, Generalštab kraljevske vojske, Ruski dom, enterijer Starog dvora na Dedinju, enterijer Narodne skupštine...

Svakojake reminiscencije i svakojaka osećanja ispunjavaju me, cimeru, svaki put kad šetam kojim od triju najznačajnijih beogradskih grobalja. A da znam mnogo više no što znam o sijaset ovde sahranjenih Srba sa neobičnim životnim putanjama i sudbinama, o negdašnjim kultivisanim i bogatim, egzotičnim i u pomalo mističnim Jevrejima, o talentovanim i nesrećnim belim Rusima, o legendarnim crvenoarmejskim i partizanskim herojima, koji su, poginuvši pred kraj Najvećeg rata, besmrtni postali baš na tlu Beograda, da mi je poznata bar pregršt detalja iz nezimernog mnoštva svetlih i tamnih, individualnih i kolektivnih događaja, koji su zanavek nestali pod dojmljivim i skromnim nadgrobniim spomenicima, moje reminiscencije bile bi još bogatije, moja osećanja bila bi, patetično rečeno, još potresnija...

Prilikom prvog hodanja Ruzveltovom ulicom pitao sam se, Rilke, šta ima neobično u prvoj velikoj poprečnoj, Tucovićevoj ulici. Koja je, prema planu grada u mom džepu, trebalo da me odvede u studentski dom na Zvezdari.

Sada znam da se Ruzveltova ulica nakon grobljanskog kompleksa gubi u nedovršenosti periferije. A ispred parcela predvećnih počivališta, mojih udžbenika pod otvorenim nebom, ulica u koju sam upravo skrenuo, Tucoviće-va, svakome se, pa i šetaču koji je pustio mozak na otavu, prikazuje ružnijom stranom svoje balkanske egzotičnosti. Prikazuje mi se, naime, popriličnom razvašarenošću. Saobraćaj je ovde nešto slabiji nego u Ruzveltovoj. Odvija se koridorom sačinjenim i od prizemljuša i od solitera. Zbog te mešavine starog i novog ova gradska arterija mestimično me podseća na kakvu palanačku ulicu s kraja prošlog i početka ovog veka. Dakle, iz Tucoviće-va vremena... Ako se dobro sećam, družo Rilion, proletos te nije bilo u našem Esperantskom udruženju kad je matori doktor Gavrilović mladim jezičkim samideanima⁷ držao, advokatski elokventno, neoficijelno predavanje o svom nekadašnjem savremeniku, jedno vreme i idolu, Dimitriju Tucoviću. Stoga zacelo ne znaš da je taj momak bio izuzetno inteligentan i pravdoljubiv. Da je živeo kratko, a nakon smrti postao slavan. (Nas dvojica, Rilke, želimo da živimo dugo, i da za života postanemo slavni. Jao!) Tucović je, još sasvim mlad, postao jedan od teoretičara i lidera socijalističkog pokreta u Srbiji. Aktivan je bio i na međunarodnom ideološko-političkom polju. Dovoljno će biti da ti kažem da je saradivao sa majkom hrabrosti Rozom Luksemburg i ocem boljševičkog komunizma Vladimirom Iljićem Lenjinom. Pred početak rada Velike klanice boravio je u Berlinu, gde je, kao jedan od najboljih svršenih studenata beogradskog Pravnog fakulteta, nameravao da doktorira, ali se nakon izbijanja rata vratio u domovinu. Poginuo je, kao oficir Moravske divizije, u jesen 1914. Njegovi posmrtni ostaci danas leže ispod spomenika koji su mu sunarodnici podigli na Slaviji, jednom, kao što znaš, od najvećih trgova srpske i jugoslovenske metropole.

Na kom frontu ćemo, Rilke, mi poginuti?
Hoće li nas ljudi, ovde i u svetu, pamtiti?

⁷ istomišljenicima

Sentiment me zahvata kad god prolazim pored prizemljuša u Tucovićevoj ulici, averziju osećam kad prolazim pored solitera. Otrovnne pečurke posle kiše. Dolaze budući stanari i zagledavaju se u nedovršene skelete koji uskoro treba da postanu njihovi domovi. Ispred nekih, juče završenih golemih kutija šibica već se iz kamionskih sandučina istovaruje nameštaj. Ekstravagantni intelektualni parovi, koji svoje stanove ispunjavaju fabrikovanom rustikom i malim akvarijumima. Ekskluzivnim sitnicama sa turističkih putovanja po svetu. Susedi će im biti dojučerašnji žitelji selendri, koji se još nisu oslobodili masivnih nameštaja. Te sad čitav buljuk njihovih bližnjih nosi, smejući se i psujući, glomazan ormar uz stepenice na dvanaesti sprat. Na drugom spratu lebdi miris ružinog ulja. Na četvrtom nosači zabadaju noseve u nevidljiv oblak bremenit mirisom belog luka i kivanog pasulja. Stanovaćemo u kuli, dom će nam biti anonimna ćelija u anonimnom mravinjaku.

Pravi naš dom je u zavičaju.
Sve daljem, sve bleđem.

* * *

Proći još i pored Gradske bolnice, pa malo ulevo. Prema šumi na brdu krunisanom Astronomskom opservatorijom. Po kojoj je ovaj deo grada i dobio naziv Zvezdara. Blag uspon. Sad požuri. Mala zadihanost sa znojenjem uvek dobro dođe. Deo današnjeg popodneva valjalo bi posvetiti rekreaciji.

Skretanje sa asfaltnog kolovoza, spuštanje prema studenjaku. Ambijent dobro znan. Povremeno mrzak, češće drag. Na balkonima triju paviljona zategnuta užad. Na užadi oprane čarape, gaće, košulje, džepne maramice. Na vanjskim prozorskim klupicama zdepaste tegle, kartonske kutije. Čak i pokoje drveno sandučće. Iz jedne sobe kroz otvoren prozor dopire zviždukanje i smeh. Iz druge muzika sa tranzistorskog prijemnika. "Golden gejt" kvartet,

“Nobody Knows the Trouble I’ve Seen”.⁸ Sve tri zgrade doma okružene su razbacanim praznim konzervama, razbijenim flašama, novinskom hartijom, opalim lišćem. Stručno se to naziva smeće. Putopisno-pesnički, opet: balkanska egzotika.

Na stepeništu Trećeg paviljona Esad Mehmedbašić. U trenerci. Sa razbacanim kopačkama na nogama, sa fudbalskom loptom u ruci. Na njoj je hemijskom olovkom ispisan izazov diletantima: *Čik, pogodi me!* Esade, majstore, kroz pola sata i ja istrčavam. Samo da se malo odmorim. I da pokupim cimere, ako su u sobi.

Popeti se na drugi sprat, svratiti najpre u pisoar. Pa hodnikom Alkatraza prema trokrevetnoj ćeliji. Esad je na vratima svoje gajbe ispisao istorijsku poruku: *OVDE JE SAHRANJENA JEDNA MLADOST!*

Bude još nema, Tiša već spava. Na podu tragovi njegovog umora, zapravo nemara. Počinje da se skida još kod vrata, da bi se, ostavivši za sobom jaknu, pulover i cipele, sručio na gvozdeni, vojnički krevet. I na njemu privremeno sahranio jednu mladost.

I ja ću se, Tiša, opružiti na ćebet. Tako je ugodno ležati poleduške. Opušten, sanjivo zagledan u tavanicu. Osećam mekoću ćebeta ispod sebe, isceliteljsku moć mirovanja. Osećam kako me napuštaju mlečni sokovi što nose umor. Krv mi se iz mozga spušta na popunjen stomak. Obmotava me omamljiv dremež. I ja bih, Tiša, malo...

Ne, cimeru, nema spavanja!

Preko dana nema spavanja!

Interni imperativ, usvojen pre dve godine. Aktuelan od prvog dana mog života u Beogradu. S jakim razlogom. Naime, ako danju odspavam makar pola sata, noću nemam tvrd, zdrav san, a ujutru se rano budim. Ležim, Tiša, u polumraku, osluškujem prve šumove grada i, poput bezjaka Nemanje Zorića, polako tonem u glib erotskih fantazija. “Ako u stvarnosti ne možeš imati sve žene koje te privlače, možeš ih imati u mislima”, kaže taj seksualni manijak.

⁸ “Niko ne zna nevolju koju sam video”.

“Preпустиš se erotskoj mašti i tucaš. Tako nekoliko puta, dok ti jebačica ne dosadi. Uveravam vas, braćo napaljena, da je to izvrsna terapija. Ludovao sam, još kao gimnazijalac, za nekim svojim drugaricama, a nisu htele da mi dođu na rudu. Počeo sam da ih ševim u erotskim snovima, jednu po jednu, a ponekad i na gomilu, i ubrzo sam ih se zasitio. Prolazio sam posle kraj njih miran kao jagnje.”

Meni, Nemanja, ta terapija ne prija... Onanija je odavno zabranjena, fantaziram naprazno. Nadbubrežna žlezda luči adrenalin, puls se ubrzava, srce kuca sve jače. Potom ceo dan osećam posledice. Nervoja srca. U Senti sam je imao zbog bračno-ljubavnih muka i mrskih mi gnjavaža u “Elanu”, ovde sam je, retko i sve ređe, osećao kad bih se rano ujutru prepustio erotskim fantazijama.

Eliminisanje tih fantazija smatram, Nemanja, jednom od svojih najvećih pobeda na putu samousavršavanja. Znaš kako je treba izvojevati? Vrlo jednostavno. Preko dana ne spavaš ni pet minuta, a uveče legneš kasno, kad si već veoma umoran i pospan. Ujutru treba da ustaneš čim se probudiš. Makar u četiri sata. Ne dopusti sebi leškarenje, prepuštanje jalovoj mašti. Skoči sa kreveta, oteturaj se u kupatilo. Za vreme umivanja i brijanja sasvim ćeš se rasaniti. Vraćaš se (vraćam se) u sobu, i dok Tiša i Buda, kao nekad Rilke i Vinko, spavaju, ja već preoravam svešku ili skriptu.

Pridigavši se, izvadi ispod jastuka zbirku radova Lazara Ludviga Zamenhova “Paroladoj kaj poemoj”,⁹ te ponovo leže poleduške i, podigavši rasklopljenu knjigu iznad svojih grudi, stade čitati.

U sobu je ušao Buda Đonović i, metnuvši skriptu na sto, prišao trodelnom garderoberskom ormaru. Dugo je prevrtao svakojake sitnice u gornjoj pregradi svog odeljka, tražeći kutijicu sa iglom i koncem ili umetak u hemijsku olovku.

– Cimeru, šta kaže tvorac međunarodnog jezika? – upita najzad Aleka. – Boga ti, govoriš rusinski i srpsko-

⁹ “Govori i pesme”,

hrvatski, učiš nemački, francuski i engleski, šta će ti još i esperanto? Kažeš da ti je vreme dragoceno, a nemilice ga rasipaš.

– Esperanto učim baš zato da ne bih rasipao vreme. Moj Buda, ova knjiga je objavljena u Rio de Žaneiru. A ja je čitam kao da je objavljena u Beogradu. Mogao bi čak i ti, iako ne učiš esperanto, da razumeš veći deo svakog teksta u njoj.

– Hajde, pročitaj mi neki odlomak. Ali polagano, da vidim hoću li bar suštinu da razumem, jer mi zacemento neće biti poznata svaka reč.

– *Ni kunvenis hodiaŭ, por montri al la mondo, per faktoj nerefuteblaj, tion, kion la mondo ĝis nun ne volis kredi. Ni montros al la mondo, ke reciproka kompreniĝado inter personoj de malsamaj nacioj estas tute bone atingebla, ke por ĉi tio tute ne estas necese, ke unu popolo humiligu aŭ englutu alian, ke la muroj inter la popoloj tute ne estas io necesega kaj eterna...* Jesi li razumeo ŝtogođ?

– Pa, ponešto. Pojedine reči su mi poznate, ali celinu nisam shvatio. Ipak i taj jezik treba učiti, iako ti tvrdiš da je veoma lak.

– I lak jezik se mora učiti. Inače, tekst koji sam ti pročitao vrlo je bitan. To je odlomak iz Zamenhofovog govora na Prvom kongresu esperantista. Prevešću ti par rečenica. *Sakupili smo se danas da svetu neoborivim činjenicama pokažemo ono u šta nije hteo da veruje. Pokazaćemo svetu da je sporazumevanje pripadnika raznih naroda u potpunosti ostvarivo, a da radi toga uopšte nije potrebno da jedan narod omalovažava ili guta drugi, da zidine između naroda uopšte nisu potrebne niti večne, da sporazumevanje bićâ iste vrste nije neki fantastičan san, nego pojava sasvim prirodna, koja je zbog vrlo žalosnih i sramnih okolnosti samo vrlo dugo odlagana, no koja je ranije ili kasnije neizostavno morala doći, i koja je napokon došla, koja sad nastupa još vrlo bojažljivo, ali, kad je jednom krenula, više se neće zaustaviti, i uskoro će tako snažno ovladati svetom da naši unuci neće hteti čak ni da veruju da je nekada bilo drugačije, da ljudi, gospodari sveta,*

dugo nisu razumevali jedni druge!... Mislim da ti je toliko dovoljno. Šta kažeš, cimeru? Proročanske reči, a?

– Da. Proročanske reči koje se, kao i tolika druga proročanstva, neće ostvariti.

– O tome ne vredi nas dvojica da raspravljamo. Izvini, ali ispod određenog nivoa ne želim da se spuštam. Da bi čovek mogao sa mnom da diskutuje, treba da valjano shvata bar neke elementarne stvari.

Znao je da se Buda zbog tih reči neće naljutiti. Zato je sebi i dopustio da se malo iživljava na budućem fah-idiotu, da mu kaže ono što drugim kolegama ne bi rekao. Buda je zdepast, dobroćudan flegmatik. Prema Rilionovoj FIR klasifikaciji, student buldožer. Svaki predmet savladuje s podjednakom upornošću. Rilja bez zaustavljanja, i kroz meko i kroz tvrdo. Kao prase po đubrištu, rekao bi Minja Pisarević, moj drugi bistar i šašav pajtaš. Buda bi istim tempom studirao medicinu ili šumarstvo, čak i filozofiju ili književnost. Sve bi glavonja samleo bez ostatka, kao što sad melje mašinstvo. On ni prema čemu ne oseća averziju. Taj i ne zna šta je averzija. Dobri živci, zdrav stomak. Stolica uredna. I obilna, bez sumnje.

Buda već sedi za stolom, sprema se da melje Koriolisovo ubrzanje. Ali pre toga napisće pismo burazeru. Žali ga i teši, jer burazer ove jeseni nije uspeo da se upiše na Medicinski, potom ni na bilo koji od nekoliko preostalih fakulteta za koje se u nuždi opredelio. Burazer je ostao jedan od onih prekobrojnih kandidata koji će morati da sačekaju iduću jesen da bi ponovo okušali sreću. Hajde, Budo, ostavi pismo, napisćeš ga večeras. U međuvremenu Tiša će te savetovati šta da predložiš burazeru. Tiša Čolović je univerzalni teoretičar. On, kao i Rilion, kao i svaka neznalica (kao i ja), sve zna. Evo, već sam ga putem telepatije probudio. Trlja oči i pogledom traži patike, koje ni rasanjen neće lako naći.

Hajdemo, cimeri. Navucite patike, pa idemo na igralište. Igraćemo fudbal, ako u ekipama ima mesta. Radije bih, Budo, igrao tenis. No za gospodski sport treba imati i partnera i novca. Rilketovo partnerstvo, i igračko i novča-

no, odgovara mi. Još na početku studija kupio je rekete i loptice, ima i novac za zakupljivanje dvosatnih termina, ali me, bezjak, ucenjuje. Igraćemo tenis često, veli, ako ponovo budem postao njegov cimer.

Zezator zna da mu uz mene učenje bolje ide.

A ja bih uz njega protraćio mnogo vremena.

Ako su, Budo, fudbalski timovi kompletirani, kaskaćemo šumom na brdu. Tiša će u tom slučaju imati priliku da nam drži predavanje o, recimo, akademskom obrazovanju kao sveprisutnoj tekovini dvadesetog veka. A ja ću imati priliku da svoju dušu nahranim lepotama jesenje šume i meditacijama o...

* * *

Cimeri, zakasnili smo. Timovi su već popunjeni. I prepunjeni. Dva tuceta su kompletirana. Po nekoliko zadihanih i razgalamljenih kolega u svakom trenutku juri za loptom. Čitava studentska regimenta sjatila se na poveliko parče žute, izgažene zemlje. Na surogat fudbalskog igrališta. Naša tela željna su zdravog umora. Kampanja prerade akademskih mudrosti i gluposti još nije počela, pa sebi tu vrstu želja možemo ispuniti.

Ovde smo višak, u šumi pretvorenoj u park nećemo biti. Malo rekreativnog trčkanja, malo akademskog časkanja, i evo slike amajlije koja će se pamtiti doveka. Dugo smo maštali o bezbrižnom, ludom studentskom životu, pokupimo sada bar njegove patrljke.

Krenimo, dakle, cimeri, u Zvezdarsku šumu, po našu sliku amajliju. Vazduh je, posle kiše, čist i mirisav, čekaju nas opustele staze u visokoj travi, među drvećem i šibljem.

Na zatravljenoj, mestimično izranjavljenoj čistini blizu Opservatorije fudbal na male golove igraju oni za koje na "oficijelnom" terenu takođe nije bilo mesta: Esad Mehmedbašić, Nemanja Zorić i još šestorica kolega. Hoćemo li im se priključiti?

– Ma, neću da lomim rogove, to jest noge, sa bikonjama! – odlučio je Tiša. – Lepše je solističko trčkanje, bez

sudaranja i prepiranja. Hajde, mungosi! Udarimo još jednom u kas. Napor čeliči čoveka!

Podržavam, cimeru, tvoj rezon... Sutra ću, ako bude lepo vreme, na ovu čistinu sâm izaći. Da završim "Motiv sa Zvezdare". Astronomska opservatorija kao dominanta usred zeleno-žuto-smeđih preliva, i čavke u plavetnilu iznad kupole.

Nemanja, polupečeni arhitekto, zacemento ti je poznato da je paviljonski kompleks Opservatorije antologijsko ostvarenje jednog Čeha, koji se proslavio u Srbiji. U međuratnom razdoblju pripadao je grupi najznačajnijih beogradskih modernista. Jan Dubovi je za rečeno svoje delo dobio titulu doktora na Tehničkom univerzitetu u Pragu.

Boli tebe levi nokat za Janov doktorat! Ti bi dao dvadeset dva doktorata za dva-tri dobra tucanja kakve sise i guzate rusije!

I ja bih, kolega moj i (erotomanski) brate, dao dvadeset dve varijante "Motiva sa Zvezdare" za nekoliko rajskih hepeninga u Dolini neostvarenih čežnji. Ali nismo rođeni pod srećnom zvezdom, pa su retki naši trenuci nad rajskim gnezdimama u rakljama raskalašnih rusija. Mnogo više moramo učiti, učiti i samo učiti. Uskoro ćemo početi da rintamo kao fahmani, neki od nas, u slobodno vreme, i kao umetnici.

Onomad si mi, iščašeni bezjače, prilikom jednog od otvorenih ćaskanja o najvećim tajnama i problemima života, rekao da se nosiš mišlju da, čim budeš diplomirao, otperjaš na Zapad. A tamo da najpre nekoliko godina "rintaš" kao žigolo. Uveren si da bi sada, kad si u naponu snage, i stalno zagoreo, za dvadeset četiri sata mogao da podmiriš bar sedam-osam usamljenih tetaka. Silne devizne šuške bi za kratko vreme zaradio. I, što je takođe vrlo važno, napokon bi večiti mrak s očiju skinuo.

Nemanja, i meni se tvoja ideja dopada!

Imaćeš saradnika u rajskom "biznisu"!

Ali pre odlaska u rajске međunožne šumarke moram, družo, toliko toga da naučim. I da, arhitektonskom i

slikarskom olovkom, nacrtam. Moram mnogo toga i da naslikam.

Najpre "Motiv sa Zvezdare". Da, treba tu poetskorealističku perlu, sladunjavu temu (rekao bi Viki Ončak), sutra završiti. Ponudiću je doktoru Gavriloviću. Ne, pokloniću je Nevi Zagorac. I ona mi povremeno zaslađuje život.

Oko za oko, uljanu sliku za sliku amajliju.

Sa Nevinom mačkicom kao dominantom.

Budo, teška topuzino, Tiša će nas ostaviti. Daj da i mi potčrčimo, da se malo oznojimo. Vidiš kako si nabijen, kao džak u vršidbi. Još si mlad, te si kompaktno. Ali uskoro ćeš, ako se ne budeš permanentno rekreirao, postati otromboljen debeljko. Pokretan klozet.

– Jest, jest, Buda, naše telo je izdajnička vreća – potvrđi Tiša kad su ga dva cimera sustigla na šumskoj stazi.

– Ponekad nam je prijatelj, ali češće neprijatelj.

– Zato se protiv njega moraš stalno boriti.

– Jest, bogami, stalno ga valja mučiti. Čeličiti. Vidiš kakav sam ja: čvrst i žilav kô hrt. Negde sam pročitao da je fizička kondicija mnogih tridesetogodišnjaka ravna kondiciji dvanaestogodišnjih dečaka. A ni dvadesetogodišnjaci nisu mnogo bolji. Rekrutne komisije su na mucu kad treba odabrati momke za vojsku. Imaš tipova koji su lepi, vitki, visoki, odnegovani kao pilići iz inkubatora; ali njihovi udovi nikad nisu bili izloženi većim opterećenjima, te nisu čvrsti, žilavi, otporni.

– Ni ovo kaskanje nije bogzna kakvo opterećenje. Ja bih, cimera, rekao da je to pre traćenje vremena nego čeličenje tela – konstatova Buda fahidiotski. – Snaga ljudskih mišića mogla bi se pametnije upotrebljavati.

– Daj nam ideju. Da je prodamo i da se obogatimo – reče Alek.

– Ideju izvlačim iz tvoje jučerašnje tirade protiv termoelektrana na ugalj, velikih zagađivača vazduha. O tvojoj averziji prema nuklearnim elektranama da i ne govorim. I evo sad moje ideje. Zašto takvi ljudi, kao ti i ja, i milioni poput nas, ne bi kod kuće imali priručne generatore za proizvodnju struje. Kad se zaželiš rekreacije, opte-

rećenja vlastitog tela, jačanja kostiju i mišića, prideš takvom aparatu, koji ima, pored ostalog, neku vrstu vesala i pedala, te veslanjem ili okretanjem pedala proizvodiš struju. Takve generatore industrija bi već sutra mogla početi serijski da proizvodi. Treba samo konstruisati adekvatne akumulatore. Ali mislim da će i taj problem uskoro biti rešen.

– Cimeru, ovo ti je genijalna ideja! U ekološkim kućama, koje ću kroz par godina početi da projektujem, mali generatori za proizvodnju struje svakako će imati veliku ulogu. Svaka čast tvojoj glavi, budući veliki novatoru!

Na panju nedaleko od šetne staze sedi Vjerica Karas. Zagledana u neku knjigu. Je l' to Vjerica kurvica uči već na početku školske godine? Čisto sumnjam. Pre će biti da čeka nekog jebača. A mene preksinoć, kurvo, nisi dočekala! Našla si boljeg i zeznula me, već drugi put. Nimfomanko, fukso! Vala, neću više ni da te pogledam!

– Zdravo, Alek! – dobaci Vjerica.

Pozdravljeni poruči cimerima da će ih sustići i skrenu sa staze. Kivan na sebe zbog slabosti vlastitog karaktera, uzbuđen zbog magnetnih silnica koje su ga prostrelile čim je ugledao lepu kurvicu. Rešio je da bude suzdržan, hladan, prožet jedva prikrivenim ogorčenjem i prezirom. Takav je izmenio s njom nekoliko rečenica.

– Jesi li bio preksinoć na dogovorenom mestu? – upita najzad Vjerica, tobože naivno i radoznalo.

Jesam, kurvo! A ti si me zeznula, otišla si s drugim na tucanje. Ali ću ti bar sada uskratiti pobedničko zadovoljstvo.

– Nisam – reče suvo. – A ti?

– Ja jesam. I da znaš da sam ljuta na tebe.

Izgovorila je to tako mirno, s tako spokojnom drskošću, da je rezervni tučač pomislio da će eksplodirati od muke i smeha. Besmrtna si, šašava vragolanko! Prožima me želja da te divljački bijem i da te ludački ljubim. Preksinoć sam se osećao namagarčenim, a sad vidim da me nisi namerno namagarčila. Jednostavno, ponašaš se onako

kako ti diktiraju tvoji nagoni i hirovi. Razumem te, jer sam i sam takav. (Jao!)

– Izvini. U poslednje vreme sam prilično zauzet. Našao sam neke mušterije, a pripremam se i za samostalnu izložbu u Novom Sadu, pa dosta slikam. Mogli bismo ponovo da pokušamo.

– Kako ti hoćeš.

– Jesi li slobodna večeras?

– Nemoj večeras. Sutra uveče, ako ti odgovara.

– Entendu,¹⁰ sutra uveče. U sedam sati, na istom mestu. Samo, ako me još jednom...

– Pa, je l' ti kažem, Alek, da sam bila.

– Oh, izvini, zaboravio sam.

Digao ju je sa panja, zagrlio i počeo ludački da je ljubi. Gurnula mu svoj migoljav jezik u usta. Uzbudio se, predložio joj da odšetaju dublje u šumu. Nije pristala. Sutra uveče, reče. Još jedan talas besomučnog ljubljenja, pa razdvajanje na vrhuncu uzbuđenja i mahnito trčanje za cimerima.

Eto, Vjerice, imaš priliku da me još jednom zezneš. Bio sam odlučio da te više ne pogledam, ali će, izgleda, biti bolje da prezrem sebe nego tebe. “Sokoliću, nikada ti nećeš biti superioran u prijateljevanju i intimnim odnosima sa ženama”, reče onomad Neva. “Jer ti odviše zavisiš od njih, od ‘izvora života’ među njihovim nogama.”

Đavo neka te nosi, privlačna polovnjačo, u pravu si. Voleo bih da bar povremeno budem indiferentan prema ženskoj pojavnosti. Da budem zaokupljen bitnim stvarima. Velikim temama života. Čak i fenomenima koje me se uglavnom ne tiču. Recimo, akademskim obrazovanjem kao sveprisutnom tekovinom dvadesetog veka. Svakome ko je u stanju da stekne fakultetsko obrazovanje treba pružiti šansu da se okiti diplomom. Ali tu vrstu obrazovanja treba defetišizirati. Ono je već danas obična stvar. A u dogledno vreme će svako završiti neki fakultet, kao što danas svi završavaju osnovnu školu. Je l' tako, Tiša? Hajde, odr-

¹⁰ Dogovoreno,

ži o tome predavanje našem trećem cimeru. Njemu treba uteha i savet za burazera, meni treba malo tvoje šašave mudrosti. Dakle, šta da preduzme Budin burazer, koji nije uspeo da postane student u Beogradu?

– Ako mu je tako stalo do studija, neka se u svojoj palanci prijavi na zavod za zapošljavanje i neka vanredno studira.

Buda pusti da mu izvestan osmeh obleti oko krupne glave. Vraćali su se, zadihani nakon petog ili šestog kratkog ali intenzivnog trčanja, prema čistini na kojoj su osmorica kolega zacelo još igrali fudbal na male golove.

– Ali, Tiša, i sam znaš da je neuporedivo lakše, pa i lepše, studirati redovno nego vanredno. Studije, na kraju krajeva, nisu samo gutanje i prežvakavanje gradiva, polaganje ispitâ. One su i zbirka neobičnih doživljaja. Koji, kako Alek pre neki dan reče, čine autentičan studentski život. Čega će se u starosti sećati oni što se čak ni za vreme studija nisu maknuli iz provincije u kojoj su proveli dejinjstvo i mladost, u kojoj će verovatno provesti ceo svoj vek?

– I dalje mislim da je vreme studiranja najlepše, ili bi bar trebalo da bude najlepše, doba našeg života – reče Alek. – To uverenje nije uzdrimala čak ni šaka najnezadovoljnijih, najradikalnijih francuskih studenata, koji su, inspirisani idejama Situacionističke internacionale, prošle jeseni u Strazburu objavili pamflet “Beda studentskog života”. “De la misère en milieu étudiant”. Moj drugar Visarion Kiš ima taj tekst. Za ovu priliku dovoljno će biti da vam navedem samo prvu rečenicu dotičnog protesta. Znam je napamet, na oba jezika, jer ju je dosad Rilion, neverifikovan situacionist, bar dvadeset dva puta izgovorio. Njemu je “De la misère en milieu étudiant” jedno od pomoćnih štiva u učenju francuskog jezika. Dakle, početak “Bede” glasi: *Opšte je poznato da je student, uz popa i pandura, najprezrenije stvorenje u zemlji Francuskoj.*

– Šta je, cimeru, Situacionistička internacionala? – upita Tiša. – Je l’ to nastavak Komunističke internacionala? Neka nova Kominterna?

Alek se osmehnu.

– Možda. Rilke bi o tom političkom i umetničkom udruženju, koje je jezgro šireg pokreta, mogao svašta da ti kaže. Njega dotičan pokret zanima u prvom redu zbog toga što želi da u njega uvede esperanto. Zasad nije dogurao dalje od neoficijelnih predavanja nekolicini svojih prijatelja i prijatelja, beogradskih esperantista. Svašta nam je napričao, ali još nije uspeo da osnuje jugoslovenski ogranak Situacionističke internacionale.

– Šta hoće situacionisti? – upita Tiša.

– Smatraju da društvo treba da se poboljšava revolucionisanjem svakodnevnog života. A to, po njihovom mišljenju, može da se čini stvaranjem željenih situacija. Dabome, takvih koje će ići u prilog radničke klase, potlačenih ljudi uopšte, a protiv kapitalističkih lupeža. Politički koreni situacionizma su u marksizmu i anarhizmu, a umetnički njegovi koreni su u letrizmu i dadaizmu.

– Neverovatna kombinacija – reče Buda.

– Možda jeste neverovatna, ali nije nelogična – uzvratila Alek. – Znamo da marksisti i anarhisti žele da unište, na različite načine, rđave društveno-ekonomske temelje kapitalističkog sistema. Ali nisu samo politika i ekonomija plodna polja za nicanje revolucionarnih ideja i realizaciju revolucionarnih akcija. Takvo polje je i umetnost. Situacionizam znatnim delom proizilazi iz letrizma, letrizam iz dadaizma, dadaizam iz nihilizma i anarhizma.

– Ovo je ne samo neverovatna nego i besmislena roštiljska vešalica – reče Tiša. – Svašta treba da natakneš na ražanj da bi od ništa zgotovio ništa. Nihilizam negira sve što postoji, od društvenih normi do individualnih autoriteta, a to verovatno čini i situacionizam. Jedan od najvećih nihilista, Fridrih Niče, negirao je čak i Boga. Proglasio ga mrtvim.

Buda se nasmejao, Alek je odgovorio:

– Niče je za nas previše krupan zalogaj. Nihilizam je neprihvatljiv samo ako poriče sve vrednosti, a ne nudi alternativu. Neki, međutim, govore da postoji i nihilizam koji staro negira zbog toga što traga za novim. Za boljim.

Možemo, znači, razlikovati destruktivni i konstruktivni nihilizam. Isto važi i za anarhizam. Uostalom, između ideologija tih dvaju pokreta nema velikih razlika.

– Na konstruktivnom nihilizmu i anarhizmu nikao je dadaizam – dometnu Tiša ne baš sigurnim glasom. Zaključak je, očito, bio izveo na osnovu drugareve priče, a ne na osnovu poznavanja problematike.

– Dadaizam se rodio u jeku Prvog svetskog rata – napomenu Alek. – U Švajcarskoj, u koju su se bili sklonili mnogi umetnici. Njihov revolt izazivala je samodestrukcija zapadne civilizacije. U svom ogorčenju i preziru dadaisti su išli tako daleko da su negirali čak i umetnost te civilizacije. Gadile su im se lepota, harmonija i slične vrednosti tradicionalne umetnosti. Jer je rezultat svih kulturno-civilizacijskih tekovina bila Velika klanica.

– Jesu li ponudili alternativu? – upita Buda. – Navedi mi, cimeru, imena najpoznatijih umetnika-pobunjenika.

– Gijom Apoliner, Hans Arp, Teo van Doesburg, Marsel Dišan, Frensis Pikabija, Tristan Cara... svoj nihilizam i anarhizam, svoju borbu za slobodu u životu i stvaralaštvu ispoljavali su putem satire i ironije, putem skandala i šokova, putem nipodaštavanja svake vrste realizma, putem negiranja umetnosti uopšte.

– Nakon Drugog svetskog rata ponovili su se, kažu neki, ogorčenje i prezir umetnika prema epohi kojoj su pripadali – reče Tiša ne naročito uverljivim glasom. – Rezultat njenih kulturno-civilizacijskih tekovina beše još “sjaj-niji” nego u vreme Prvog svetskog rata.

– Ovog puta se, nakon Najveće klanice, rodio letrizam – dometnu Alek. – Formalno gledano, taj umetnički pokret bio je zasnovan, kako i njegov naziv kaže, na slovima. U poeziji su ona upotrebljavana prilikom stvaranja onomatopeja bez značenja, u slikarstvu su deformisana slova imala funkciju likovnih znakova, slično funkciji obojenih tačaka u poentilizmu. Protagonisti Letrističke internacionale delovali su, dabome, ne samo kao umetnici nego i kao politički aktivisti. Zagovarali su diverziju u mnogim domenima postojeće stvarnosti, smatrajući da ona

tiraniše i ponižava ljude, ograničava njihovu slobodu, mrvi i uništava njihov svakodnevni život.

– Situacionizam je, zaključujem, Aljoša, na osnovu onoga što si dosad rekao, naslednik letrizma – zaključio je Tiša.

– Da, u leto pedeset sedme godine Letristička internacionala je preimenovana u Situacionističku internacionalu. Valja reći da ni prvo ni drugo udruženje nije bilo masovno. Svetom i danas hoda samo nekoliko desetina verifikovanih situacionista. Najpoznatiji su Gi Debor, njegova drugarica Mišel Bernštajn, istaknut je i Žil Volman, pa Serž Berna... ne znam druga imena. Znam samo da ih nema mnogo.

– To su neki pseudoelitisti – konstatova Buda.

– Možda jesu, ali njihove ideje nisu elitističke, nego pravedničke – odgovori Alek. – Sve ljude, pa i sasvim obične, kažu situacionisti, treba motivisati da se bore za slobodu koju im izrabljivački sistemi uskraćuju. Ne zaboravimo da postoje i dvonošci koji ne žude za slobodom, kojima manje ili veće ropstvo prija. Jer više vole da drugi vode računa o njima nego da to sami čine. Čovek, međutim, nije, i ne bi smeo da bude, nalik na životinju u krdu. Priпадnici svih društvenih slojeva, uključujući i najniže, treba da u slobodi preuzmu odgovornost za svoju egzistenciju. Da bi ljudi bili motivisani za realizaciju vrhunskog ideala – života primerenog vlastitim željama – treba prodrmati njihovu svakodnevnicu. Ono polje stvarnosti, dakle, u kome dosad nije bilo revolucionarnih potresa.

– Svakodnevni život je polje ordinarnih trivijalnosti – reče Tiša. – Samo opaučeni forpasi veruju da se na trivijalnostima može rasplamsati revolucija.

– Svakodnevni život je, cimeru, izvorište i ušće robne ekonomije – odgovori Alek. – A robna ekonomije je, kažu situacionisti, veliko zlo. To se zlo uvećava procesima putem kojih kapitalizam i međuljudske odnose podvrgava zakonima robnovčanijih odnosa. *Modus vivendi* zasnovan na liberalističkim kanonima, na zakonima slobodnog tržišta, odvaja čoveka od autentičnog života. Primorava ga da

bude uglavnom posmatrač, spektator vlastitog života. U sistemu koji situacionisti nazivaju spektaklom. Ljudsko biće u tom sistemu figurira samo kao proizvođač i potrošač svakojake robe. Subjekt postaje objekt. Otudeni i od rezultata svoga rada, i od drugog živog objekta, i od vlastitog života.

– Otkad je ljudski rod izašao iz doba prvobitne zajednice, otkad je ušao u organizovanu proizvodnju, raspodelu i potrošnju, egzistencija čovečanstva zasnovana je na robnim odnosima – reče Tiša živahno, u suštini indiferentno, zagledan u fudbalere na zatravljenoj čistini i spreman da uleti na teren čim Esad Mehmedbašić napravi nov raspored. – Mogu revolucionari, pravi i lažni, te odnose, celokupan ljudski život, nazvati spektaklom, mogu da izmišljaju svakojake frazetine, da čine svakojake budalaštine, stvari će se odvijati svojim tokom. Ne kažem da ponekad pojedini ljudi ne mogu da utiču na... Hajdemo, janjičari! Evo, beglerbeg Mehmedbašić, komandant ratničkog spektakla u kome su svi učesnici na dobitku, mene je uzeo u svoju ordiju, a vas poklonio miralaju Zoriću. He, zna Esad u čijim je nogama najubojitije oružje!

Razumem, beže nad begovima! Asker Tiša uleće u tvoju, Buda i ja se uvaljujemo u Nemanjinu ekipu. Igraćemo na mestu levog i desnog smetala. Mikrorevolucija vlastite svakodnevice. Stvaranje ugodne i delotvorne situacije, u kojoj su zaista svi akteri na dobitku. Razlika između solističkog trčkanja i rekreacije kroz fudbalsku igru je kao razlika između onanije i ljubavnog čina. Kasom i galopom se možeš razmrdati, čak preznojiti, ali se ne možeš emocionalno isprazniti. Ne možeš dušu namiriti. Bar ja to, Esade, ne mogu. Zacelo ne može ni moj kolega sa četvrte godine istog fakulteta, Nemanja Zorić. Džoging je naporna i dosadna gnjavaža, koja iziskuje veliku snagu volje. A fudbalska igra je uživancija i za telo i za dušu. Zato ona, Nemanja, u mojoj viziji autentičnog studentskog života zauzima visoko mesto.

Na samom vrhu je, dabome, ljubav. (Jao, erotska!)

Ispod nje su tenis i fudbal, slikanje i arhitekturisanje.

S vremena na vreme pomišljam, Esade, da bi sportska rekreacija mogla da bude i efikasno sredstvo u borbi protiv ratova. Sad mi je i Tiša, spomenuvši ratnički spektakl u kome su svi učesnici na dobitku, dao šlagvort za tu vrstu meditacije. Znamo, drugari, da je sport izduvni ventil za mnoge naše unutrašnje naboje. Pa i za agresivnost. A ljudska, prvenstveno mužačka agresivnost je jedan od osnovnih pokretača ratova. Ne zaboravljam, dabome, društveno-ekonomske suprotnosti. Ali sam uveren da se one mogu ublažiti, čak eliminisati, i na miran način. Ljudska agresivnost, i želja za nadmetanjem, dakle, moraju negde da nađu oduške. A sportske aktivnosti su ne samo bezopasna nego i vrlo zdrava i zabavna oduška.

Može li se ovo kontanje uvrstiti u arsenal situacionističkih ideja?

Ne znamo, Esade, da li bi sport zaista mogao da bude efikasno sredstvo u borbi protiv ratova. Ali vrlo dobro osećamo da je svaka utakmica efikasno isključivanje iz tekućeg življenja. Oslobođanje od telesnih i duševnih toksina. Akumulacija sveže snage. Za vreme igre drugačije, uglavnom s blagim prezirom, posmatramo malograđane koji su se slučajno obreli u našoj blizini. Jači prezir osećamo samo prema sredovečnim muževima što se muvaju oko svojih automobila kao prasci oko krmača. Nemajući snage da se od njih odvoje čak ni ovde, u šumi u koju su se dovezli radi šetnje. A koju, zapravo, s tim svojim krmačama samo zagađuju. Prema penzionerima što na klupama zure u novine, zaokupljeni tekućom politikom, najuzbudljivijom staračkom zanimacijom, osećamo simpatiju i sažaljenje. Kanibalska osećanja prožimaju nas kad posmatramo mlade mamice koje su dečicu izvele na svež vazduh. Esade, zagoreli gelipteru, i ja bih se krvnički bacio na ovu beloputu kobilu, što nadgleda dražesnu dvogodišnju devojčicu. (Anđelicu koja bi mogla da bude sestra moje Tanjice.)

– Sanjice, rekla sam ti da ne diraš prljave grančice! Ti kao da ništa ne čuješ. Evo, i tetka kaže da si neposlušna.

– Zašto?

– Ha, zašto. I ja bih volela da znam zašto si neposlušna.

Nije za bacanje, Esade, ni ona žgoljava fulagerka. Čaplja što, pod uticajem ženskih časopisa i pedagoških tv emisija, preteruje u “pravilnom vaspitavanju”, pa svoje trogodišnje dete tretira kao odraslog čoveka.

– Da, Mikice, u rezervoar se sipa benzin. On odande odlazi u motor, gde sagoreva i stvara energiju. Ta energija pokreće automobil... Nemoj, sine, da zakopčavaš to dugme, jer je toplo, pa ćeš se zagrejati i oznojiti. Onda ćeš tražiti da ti skinem kaputić, a pošto si oznojen, lako ćeš se prehladiti... Telo, Mikice, ima stalnu temperaturu, i kad se ona poremeti, dolazi do znojenja. Onda se znoj isparava, i na taj način oduzima toplotu od tela. Telo se tada hladi, dok se ne prehladi.

Daleko su od nas sada, dok igramo svoju igru, malo-građanski gusani i guske. Ne bismo ih ni pogledali – da nas ne poražava prokleti libido! A pošto nas on, hvala nebu, poražava, moramo baciti bar jedan (posle još jedan, pa još jedan) pogled na onu platinastu seks-bombu što šeta sa neupadljivom drugaricom. U pratnji dvojice pacera koji su očito uspeli u životu. Nemanja Zorić guzove rusije fiksira otkako je ušla u naš vidokrug. Noćas, i još nekoliko noći, sigurno će je ševiti. U erotskim snovima. “Aljoša, znaš li kako se najlakše može utvrditi da li je dama, ili njena kćerka tinejdžerka, dobra jebaljka?”, upitao me proletos, pa poučio: “Po usnama, i po guzovima. Jesi li čuo za govor tela? E, čuj i ovo: Žena upečatljivije govori pokretima guzova nego pokretima jezika. Ne mislim na svesno koke-tiranje, na provociranje mužjaka. Govorim o urođenoj erotičnosti. Neke žene je imaju mnogo, neke malo, neke nimalo. To možeš da pročitaš kad rusiju posmatraš u hod. Otpozadi, naravno.”

Nisam, pobratime, ekspert za tako složenu problematiku. Mogu ti uzvratiti samo pričicom o bezjaku Rilionu Kišu, koji je u Novom Sadu, kao srednjoškolac, u roku od pola sata tri puta pošandreao zbog devojačkih guzova.

Najpre je bio opčinjen duguljastim, šljivastim dupencetom vitke plavuše, potom kruškastim dupetom jedne crнке, a samoubistvo je pajtašima burgijaški najavio zato što mu nije pošlo za rukom da osvoji zlatokosu sa visokim, jabučastim dupencetom. Vinko Lisi je na svoj način, posprdno ali dobroćudno, konstatovao da njegov cimer ima “čvrste” kriterijume: menjaju se od dupeta do dupeta.

– Zoriću, ćoravi ciketane, šta radiš?! – viknu na kapitena jedan od igrača njegove ekipe. – Lopta ti zuji kroz uši, a ti gledaš kud vrane lete! Nemoj da se zajebavaš! Rekao si da moramo da dobijemo, a zbog tebe ćemo da izgubimo!

Da, drugari, češće gubimo no što dobijamo!
U “zlatastom” studentskom životu, dabome!

II

KARUSEL NEOBAVEZNIH NADAHNUĆA

Sada, kad beogradske ulice obasjava ozeblo novembarsko sunce, i kad ih prodivava razigrana košava, možeš reći da se u tvom ne naročito atraktivnom studentskom životu dogodila kakva-takva promena.

Mladost je srećna kad se nalazi usred promena, naročito kad sama nešto menja, kaže teta Elena. A u starosti je čovek zadovoljan ako se ništa ne menja, ako je danas sve isto kao juče, ako nije gore.

“Videćete to i sami, gospon Alek. Sada ste mladi, pa i ne opažate da život odmiče, da godina koju trošite nestaje brže nego razmenjena hiljadarka. A kad budete ostarili, i osetili da ste na nizbrdici, biće vam dragocen svaki trenutak koji nije neprijatan. Bićete zadovoljni ako je vreme danas lepo kao juče, ako peć u vašoj sobi dobro greje, ako vas apetit nije napustio, ako vas zdravlje dobro služi.”

Zdravlje me, štovana teta Elena, dobro služi. Upravo sam skrenuo u Njegoševu i prešao na sunčanu stranu ulice. U očnim dupljama osećam vrlo slabo, prijatno boluckanje. Takoreći, golicanje. Tumačim ga kao znak zdravlja. Je l' to u redu? Jeste ili nije, svejedno, ja sam stanjem svoje telesne mašinerije, i svoje mentalne aparature, zadovoljan. Još više sam zadovoljan zbog činjenice da ću se malo kasnije obreti u vašem stanu. U tihom domu na trećem spratu patinirane građevine u stilu koji je vaš unuk Miroslav na-

zvaio građanskim modernizmom. A koji je gotovo isto tako ogoljen i ružan kao njegov brat na ovim prostorima, socijalistički modernizam. Ta dva brata su, dabome, sinovi majke zvane Internacionalna Arhitektura.

Vaš unuk zna, gospođo, da me sada, na početku treće godine studija, još jače nego tokom prve dve godine muči pitanje: Kako treba stvarati specifičan i atraktivan imidž velikih, srednjih i malih ljudskih staništa? Šta treba, dakle, da čine arhitekti i urbanisti da bi ljudi koji u nekom gradu, gradiću ili selu borave nekoliko decenija, nekoliko godina, ili makar nekoliko dana, arhitektonsko-ambijentalne celine dotičnog staništa, pa i celog dotičnog regiona, doživljavali kao samosvojne, drugačije od drugih?

Znamo, teta Elena: na oblikovanje tih staništa utiču reljef i klima, odnosno podneblje, s jedne strane, te tradicija, duhovno i materijalno bogatstvo, sve bitno što čini biće naroda, s druge strane.

Karakteristike mentaliteta etničkih i regionalnih grupacija utiču na njihovo muzičko stvaralaštvo, folklorno i individualno, pa mentalitetu svake ljudske zajednice, etničko-geografskim specifičnostima svakog regiona, treba dopustiti da utiču i na njihovu arhitekturu. Koja je, ne bez razloga, odavno nazvana zamrznutom muzikom.

Vaš unuk Miroslav je, teta Elena, ispravno zapazio da sam ja u opštem stavu, u pogledu na svet i život, kosmopolit. A u pogledu na arhitekturu sam nacionalni romantik. (Jao!) Lično sam gotovo anacionalan – jer su Rusini tako minorna etnička i kulturna zajednica da je njihov uticaj na mene i moje stvaralaštvo zanemarljiv – ali smatram da arhitektura svakog većeg etnosa, odnosno regiona, treba da sadrži etničke i regionalne specifičnosti. Ne zbog nacionalističkog autizma-egoizma, koji mi je antipatičan, nego radi što veće raznovrsnosti cvetnih leja u svetskoj arhitektonsko-ambijentalnoj bašti.

Koliko bi Beograd, recimo, bio samosvojniji i živopisniji, atraktivniji i dojmljiviji, koliko bi ga njegovi stanovnici respektovali, a posetioci pamtili, da je ovde, teta Elena, svako šesto, dvanaesto, ili bar svako dvadeset dru-

go zdanje, i javno i privatno, obeleženo pitoresknim srpskim nacionalnim stilom. Folkloornim apartnostima. Konkretno, duhom orijentalno-balkanskog, odnosno srpsko-vizantijskog neimarstva. Unutar gradskog tkiva trebalo bi da bude mnogo zdanja u stilu varoške varijante folklorne arhitekture, a po predgrađima i u široj okolini u stilu ruralne varijante. Ali takvih zdanja u našem gradu i njegovom okruženju ima neuporedivo manje nego što bi trebalo da ih bude. Beograd je, kao i većina ostalih gradova u ovoj zemlji (možda i u drugim zemljama), konglomerat svakojakih arhitektonskih stilova. I zbirka zgradurina bez ikakvih stilskih obeležja, dabome. Na mnogim meridijanima globusa nekulture i nemaštovitosti ima znatno više nego kulture i maštovitosti.

Pogledajte, teta Elena, mojim očima, ulicu u kojoj stanujete. I koju smatrate, kao i mnogi vaši sugrađani, jednom od elitnih beogradskih dijagonala. Već sâm njen naziv je ekskluzivan. Njegoš je jedan od najvećih srpsko-crnogorskih pesnika svih vremena, a kao narodni prvak je oličenje časne i živopisne starine. Šta vidite, gospođo, u ulici nazvanoj imenom prosvećenog vladara? Nedaleko od njenog početka su, hvala gospođi Imaginaciji, dva pitoreskna, akademistički krojena, a orijentalno-balkanskom dekoracijom oneobičena zdanja. Kuću pukovnika Elezovića projektovao je Aleksandar Deroko, proučavalac srpskog folkloornog neimarstva u prošlosti, sve do srednjovekovlja, a telo i lice Kuće Jovana Stevanovića kreirani su na radnom stolu Valerija Staševskog, jednog od onih čudesnih, talentovanih ruskih emigranata koje je Oktobarska revolucija bacila u beli svet, neke i u Beograd.

Neobična su ova dva umetničko-graditeljska ostvarenja, a još neobičniji su, rekao bih, likovi i životi njihovih tvoraca. Moram, draga bakice, da vam ih predstavim putem dva krokija.

Aleksandar Deroko (po liniji muških predaka Italijan, kao što ste vi Grkinja) bio je najpre, u predvečerje Velikog rata, istaknut sportist. Pobednik u preplivavanju Save slobodnim stilom. Pobeđivao je, okuražen patriotskim

prkosom, i vlastiti strah od naoružanih austrougarskih graničara, koji su stražarili na drugoj, zemunskoj obali reke. Renesansno univerzalan, željan svakojakih iskušenja i dokazivanja, mlada Deroko beše jedan od prvih srpskih vojnih pilota. Ratovao je na Solunskom frontu, poprištu najveće srpske ratničke slave. Štaviše, pripadao je legendarnoj grupaciji "1.300 kaplara". Studije, započete pre rata u Beogradu, pred kraj Krvave mackljaže nastavio je, kao rekonvalescent, u Rimu, a zbog narastanja fašizma u Italiji, i devastiranog Beogradskog univerziteta u vreme rađanja novog mira, dva semestra je u indeks uneo u Pragu. Najzad je, početkom 1926, diplomu arhitekta stekao u Beogradu. Iste godine obreo se, kao stipendist francuske vlade, u Parizu. Zaokupljen tradicionalnim neimarstvom, slušao je predavanja Gabrijela Mijea, vrsnog poznavaoa balkanske srednjovekovne baštine. Van predavaonice se, zaokupljen slikarstvom, umetnošću uopšte, i životom, družio sa dvojicom (budućih) srpskih velikana, Rastkom Petrovićem i Savom Šumanovićem, te dvojicom svetskih, Pikasom i Le Korbizijeom. I s još nekim potencijalnim jahčima regionalne i svetske slave. Nakon povratka u Beograd, godinama se zalagao, pre i posle Najvećeg rata, i kao univerzitetski nastavnik i kao projektant, za oživotvorenje srpskog nacionalnog stila. Prvenstveno u sakralnoj i spomeničkoj, ali i u profanoj arhitekturi. Još se, teta Elena – sad već kao autor nekoliko kapitalnih knjiga o tradicionalnom stvaralaštvu – bavi tom svojom vokacijom i pasijom. Ne ignoriše talase koji ga zapljuskuju, talase moderne, purizma i funkcionalizma, ali im se i ne predaje. Uveren sam, elegantna stara damo, da ne može da prihvati kuću kao mašinu za stanovanje. Mašinu bez prisne, tople duše, objekat bez klasične, upečatljive fasade. Stoga se ja smatram učenikom profesora Deroka. Blizak mi je i kao slikar, jer voli nadrealizam i ekspresionizam, a ne voli apstraktne mazarije, ali su mi najdragocenija njegova istraživanja folklorne arhitekture u mnogim krajevima Jugoslavije. Veliki deo njegovog likovnog, naročito crtačkog stvaralaštva je u funkciji tih istraživanja. Žalim što je, kao profesor Arhi-

tektonskog fakulteta, pre par godina stekao status penzionera, baš u vreme kad sam ja postao student, pa ne mogu da se i formalno tretiram kao njegov učenik.

Kad budete, radoznala i bistra bakice, sledeći put vašom Njegoševom ulicom išli prema aorti Beograda, Terazijama, zadržite pogled na Kući pukovnika Elezovića. Uživaćete u njenom akademistički simetričnom, trodelno raščlanjenom licu, u lučno zasvođenoj i bareljefnom arabeskom ukrašenoj trifori na trećoj etaži središnjeg rizalita, u dvema bočnim biforama, u orijentalnim prozorskim rešetkama i fasadnim ornamentima. Uočićete odudaranje lepote od okolnih bezličnih zgradurina. Tek tada će vam pred očima pući provalija između prošlog, pitoresknog, i sadašnjeg, uštogljenog arhitektonskog stvaralaštva.

Valerij Staševski je, teta Elena, takođe rođen, kao i Aleksandar Deroko, i vi, krajem devetnaestog veka. Najsjajnijeg među vekovima, rekao bi moj tetič Boris, istoričar. I Valerij je, poput većine svojih kolega koje je Oktobarska revolucija bacila u daleku, a zbog slovenstva i pravoslavija ipak blisku tuđinu, u novom zavičaju bio zagovornik i realizator nacionalnog stila... Već kad smo u posleoktobarskim, izbeglicama mučnim, nama danas lepim vremenima, da vas pitam, gospođo: Zna li da je najpoznatiji ruski stvaralac u Srbiji, Nikolaj Petrovič Krasnov, dvorski arhitekt dinastije Romanov, nakon Velikog rata bio autor obnove Njegoševe kapele na Lovćenu, koju su bili porušili Austrijanci, kratkotrajni okupatori Crne Gore? Vaš unuk Miroslav i ja ćemo, prvom prilikom, u društvu Marka Orlovića, posetiti Njegoševo večno počivalište na vrhu crnogorskog Olimpa. A vas ćemo Miroslav i ja, kad budete raspoloženi za malo dužu šetnju, odvesti na Novo groblje, da vidite, pored Iverske kapele, skromno počivalište Nikolaja Petroviča Krasnova.

Neizmeran je, gospođo sa grčkim korenima, obol istočne slovenske braće srpskoj kulturi i umetnosti. Srećan sam što je najveći upravo u stvaralaštvu kome i nas dvojica, vaš unuk i ja, pripadamo: u neimarstvu. Nisam srećan što su beogradski modernisti već krajem dvadesetih go-

dina počeli da dižu glas protiv konzervativizma arhitektonskih nacionalista, tradicionalista. I ruskih i srpskih. Da sam živeo u ono vreme, naglašavao bih činjenicu da se u prestonici mešaju orijentalno-balkanski i secesijski stil. Modernisti su govorili da prvi Srbiju odvaja od Evrope, a da je drugi približava zapadnoj civilizaciji. Neki srpski arhitekti su, želeći da spoje tradiciju svog naroda i Evropu svoga vremena, na istim zdanjima mešali nacionalnu romantiku i secesiju. Najuspešniji u toj alhemističkoj veštini bio je Branko Tanazević. Autor čuvene Telefonske centrale i Ministarstva prosvete. Ovde, u Njegoševoj ulici, jedan njegov biser imate na broju 11.

Možda se ni u jednoj umetnosti, teta Elena, u međuratnom razdoblju nije vodila tako žestoka (beskrvna, dabome) borba između nacionalista i internacionalista kakva se vodila u arhitekturi. Ali to doba je prošlo. Internacionala je u novoj Jugoslaviji svuda, osim u građenju crkava i manastira, do nogu potukla srpsko-vizantijsku arhitekturu.

Što se mene tiče, stara damo, moram da priznam da još nisam uspeo da u sebi iskorenim sklonost prema pitoresknim zdanjima, obeleženim istorijskim stilovima. Još nisam uspeo da uništim – iako bih kao student arhitekture, potencijalni stvaralac savremenih objekata, morao da uništim – vlastitu averziju prema ogoljenim modernističkim sandučarama...

Valerij Staševski je u Beogradu bio izuzetno plodan neimar, a najznačajnija njegova ostvarenja su Ruska crkva na Tašmajdanu i Činovnička kolonija na Voždovcu. Krajem Drugog svetskog rata i on je, poput mnogih svojih sunarodnika koje je pregazilo novo vreme, iskusio tragediju genija: bio je prinuđen da ponovo, u strahu od nadolazećih crvenoamejaca, i od balkanskih boljševika, Titovih partizana, promeni životni milje. Da li mu je drugi udes teže pao nego prvi? Znamo samo da ga je, bacivši ga u Maroko, udaljio ne samo od matuške Rusije nego i od slovenskog sveta. Da bi ga tamo uskoro nasmrt dotukao.

Rusi, jadni, na Balkanu, potom u Africi.

Rusi, nesrećni, raspršeni po celoj planeti.

Neki opservatori neimarstva Beograd nazivaju, teta Elena, salonom svakojakih arhitektonskih stilova. Ja ga pak nazivam, s obzirom na njegovu neuređenost, na njegovu (polu)orijentalnu haotičnost, vašarištem koje svima nudi svašta. Najviše tu ima bezličnih i, gledano sa stanovišta umetnosti-i-struke koja će biti moja životna vokacija-i-pasija, bezvrednih zgradurina. No mi senzibilni, koji volimo da rudarimo po ulicama i trgovima, koji u jalovini tragamo za dragim, ili bar poludragim kamenjem, pažnju poklanjamo prvenstveno onome što je pažnje vredno.

U Njegoševoj ulici to je, pored secesijskih dama na brojevima jedan i jedanaest, te dveju srpsko-vizantijskih gospava koje sam ti, bakice, opisao, zdanje Treće muške gimnazije. Kreirano u duhu akademističkog eklekticizma, obeleženo klasicističkom jednostavnošću i umerenošću. Deluje dostojanstveno (i pomalo hladno)... Mnogi stari prosvetni objekti poznatiji su, teta Elena, po ličnostima koje su se u njima školovale nego po svojim arhitektonskim karakteristikama. Treća muška gimnazija (danas Osma beogradska) u istoriju se upisala đaćkim danima Sime Matavulja i Stevana Sremca, pripadnika prvog talasa srpske realističke književnosti, Živojina Mišića, legendarnog vojškovođe, koji se proslavio u Kolubarskoj bici i na Solunskom frontu, te biografijama još nekih nacionalnih veličina.

Već prolazim, teta Elena, pored jednospratne zgrade Prirodnjačkog muzeja. Takođe istorijske, takođe krojene, početkom našeg veka, po šablonu akademizma. No taj šablon me ne iritira. Modernizam stvara monotoniju i tamo gde se projektanti dovijaju da geometrizovane segmente svojih sandučara učine, raznovrsnim oblicima i bojama, upečatljivim, a akademizam je dojmljiv i onda kad je striktno podvrgnut šablonima tog graditeljskog pravca. Ali to ne smem da kažem ne samo svojim profesorima nego ni svom kolegi, vašem unuku. Jer će me nazvati arhitektonskim Don Kihotom, naivcem ruralne provenijencije.

Malo dalje je ugaona, a na vlastitom uglu po celoj vertikali zaobljena, sva vedrikasta, donedavna dvospratna

stambena zgrada, oneobičena dosetkama neoromantizma. Sada je trospratna. Fušeri novog doba, koji dograđiše još jednu etažu, nisu sa prvog i drugog sprata na vrh preneli lučno natkriljene bifore i trifore. Ni zupčaste vence, ni stubove sa kapitelima (koji mi, pošto sa poprilične daljine ne mogu da vidim detalje, liče i na korintske i na islamske), ni ukrase sa figuralnim i floralnim motivima. Fušeri novog doba zadovoljili su se golim fasadnim platnom, perforiranim staklenim pravougaonicima sa roletnama.

Ta, u celosti gledano, lepa kuća, sa visokim uzanim prozorima, pojedinačnim i grupisanim u bifore i trifore, sa par masivnih, neoromantičnih, odozdo trolučno krojenih balkona, sa malobrojnim, osvežavajućim ukrasima, budi u meni asocijacije na pitoresknu islamsku arhitekturu. Koja me sve više privlači. Nimalo nisam naklonjen islamu kao religiji, ali sam orijentalnom arhitekturom opčinjen.

Poslednje zdanje koje je, teta Elena, privuklo moju pažnju pre no što ću ući u bezličnu solitersku sandučaru u kojoj i vi, pored pedesetak drugih građana, stanujete, projektovao je Momčilo Belobrč. Jedan od asova beogradske moderne. Da mi nije poznat taj podatak, dotična četvoro-spratnica na uglu dveju ulica ne bi privukla moju pažnju. Jest, malo je upečatljivija od okolnih zgradurina – kombinacije ravnih površina i pokoje obline, lođe sa punim ogradama, te, u prizemlju, reprezentativni portal od prirodnog kamena, stakla i belog metala, doprinose pojačavanju njene individualnosti – ali me ta stambena lađa ipak podstiče da, varirajući malopredašnju svoju refleksiju, kažem: Neki objekti poznatiji su po ličnostima koje su ih kreirale nego po svojim arhitektonskim karakteristikama.

Teta Elena, već vidim tri prozora vašega stana.

Već čujem vas, i sebe, kako pametno zborimo.

Drago mi je što ću da slušam vaše priče, na mahove zapanjujuće mudre, na mahove naivne i dosadne. Spreman sam da saslušam izveštaj o stanju vašeg zdravlja. Iako će to vašem unuku ići na nerve, iako danas treba da završimo grafički rad iz arhitektonskih konstrukcija. Iako znam već napamet sve vaše tegobe. Zbog reume trebalo bi da se le-

čite u toplim kupkama, a slabom srcu ne prijaju tople kupke. Imate relativno zdrav želudac, mogli biste da jedete i jaču hranu, ali odmah se javlja žuč: tu sam, tu sam, nezgodan sam kad se uzjogunim. Odmah skače pritisak. Lekar vam je preporučio da srce što češće izvodite u šetnju, a proširene vene ne podnose duge šetnje. I tako dalje, sve okolo-naokolo (do kraja balade).

Verujem vam, teta Elena, da je bolest vrlo neprijatna stvar. Ona je, pored nemaštine, nešto najgore što može da nam se dogodi. No u svakom zlu ima, kako su ljudi odavno zapazili, bar trunčice dobra. U bolesti je dobro to što nas ona uči da volimo život. Pretpostavljam da niko nije u stanju tako da uživa u običnoj svakodnevici kao ljudi koji su dugo ili često bolesni. Pretpostavljam, takođe, da bolest čoveka čini širokogrudim. Jer patnja kroz koju kao bolnik prolazi oplemenjuje njegovu dušu i misao. Kao što nam mrak otkriva sjaj sličnih zvezda, tako nam patnja otkriva lepotu običnog života. Patnja bolniku pomaže da sagledava i lepotu života i prolaznost-beznačajnost mnogih njegovih tričarija. Stoga bolesni ljudi preko tekućih efemerosti prelaze lakše nego mi koji smo zdravi i ambiciozni, gladni i žedni svega.

Zdrav ili bolan (možda me neki crvotok upravo načinje), ja sam, gospođo, već nadomak susreta sa vama. Prija mi vaša elegantna pojava. Kao i vaše elegantno ime, koje vam je nakalemio deda po majci, Grk iz Tesalije. Prija mi i okrajak košave, koji je podigao, poneo, a zatim, posustavši, na rubu pločnika ostavio izgužvan novinski list.

Teta Elena, evo još nekoga kome prija (malo)građanski realizam kućerine u kojoj stanujete. Da, to je čika Sveta Pejović, penzionisani komercijalist. Prijatelj vaše susetke Dušanke sa drugog sprata. Suparnik penzionisanog kapetana Dejana Rogića.

Na ulazu u zgradu Svetin slučajan susret sa poznanikom, očitio takođe penzionerom. Sudeći po zaprepašćenju tog kapetanovog rivala, susret nije prijatan.

– ...Ne mogu, Blažo, da verujem! Bio je snažan, a i nalazi su mu bili odlični. Krv, mokraćna, sedimentacija, pri-

tisak – sve je štimalo. Doduše, reče mi jednom da mu je samo polovina srca zdrava, druga polovina ne valja, ali... Blažo, pozdravljam te. Videćemo se, nažalost, na sahrani.

Da, čika Sveto, sve je štimalo. U nalazima obično sve štima. Naročito nama, gladnima i žednima svega, koji verujemo da ćemo živeti čitavu malu večnost. Ali telo, ta izdajnička vreća, kako bi rekao moj cimer Tiša Čolović... Teško nam je da poverujemo, neumitna činjenica nas je opaučila kao grom iz neba koje se tek oblači. Još jedan od nas je otišao. Pitamo se ko je sledeći. “Kad god se vratim sa neke sahrane, odlažem crninu iza ostalih haljina, nadajući se da duže vreme neću morati da je vadim iz ormara. A uvek se prevarim”, kaže teta Elena.

Nas dvojicu, čika Sveto, povezuje, srećom, veselija preokupacija. Poduhvat od koga vi očekujete proviziju, a ja slavu. (Jao!) Da, idejni projekti su gotovi, primerci folklorne arhitekture su na papiru. Evo, izvolite, ove fotokopije su za vas. Sad možete da organizujete poslovni sastanak s onim vašim prijateljem preduzimačem. Kad ćemo ići kod njega?

– Bilo kada. Može i danas, ako si slobodan. Nazvaću ga telefonom, pa ako je kod kuće, možemo odmah skoknuti do njega.

– Nemojte danas. Imam dosta posla na jednom grafičkom radu, a treba i u Esperantsko udruženje da odem. Ove sedmice sam u gužvi, predlažem da idemo u ponedeljak.

– Važi. Ja ću dotle Milutina da obradim, a i ti se pripremi. Dobro bi bilo da napraviš i koju maketu. Na laike maketa jače deluje nego nacrt.

– Napraviću bar jednu, ako stignem. U ponedeljak ću, dakle, u ovo vreme biti kod Miroslava. Vas ću predveče da nađem kod Dušanke.

– Dogovoreno, komšija. Prijatno!

À votre santé,¹¹ čika Sveto. Želim vam odlične nalaže. Ovo “komšija” mi se dopada. Još kad bih mogao po-

¹¹ U vaše zdravlje,

vremeno da tucam Dijanu, kao što vi, po svojoj prilici, tucate Dušanku, komšiluk bi bio perfektan...

Životinjo! Majku svog kolege i druga!

Kćerku stare gospođe koja te poštuje!

Hvataš se za činjenicu da je Dijana do pre par godina bila ljubavnica Marka Orlovića. Ali Mark nije, bar na početku te idile, bio Miroslavljev kolega i drug. Mark je najpre bio teta Elenin podstanar, zatim i tajni ljubavnik njene razvedene kćerke. Na kraju i drug-idol njenog unuka. Kao što je nekada bio tvoj drug i idol. Mark vas je obojicu nehotice naveo da studirate arhitekturu, a potom (kad je, nakon diplomiranja, kao vojnik na odsustvu jednom svratio u Beograd) hotimično doprineo vašem zbližavanju. Otada su Miroslav Bijelić i Alek Vislavski, koji dotle behu samo kolege iz amfiteatra i vežbaonica, veoma dobri drugari. Otada si ti čest gost u stanu teta Elene, njene kćerke Dijane i njenog unuka Miroslava. Te činjenice su poznate. U krugu tvojih najbližih prijatelja, dabome. Nije poznato, nikome osim tebi, da Dijana povremeno gostuje (kao i Markova polusestra Jovana) u tvojim erotskim snovima. Oni su, doduše, zabranjeni, ali zabrane postoje da bi se kršile. Dijana, zemaljska čarobnica, Dijana, nedohvatna prokletnica! Žena kraljevskog držanja i kraljevske lepote. Kojoj bi neizlečiv erotoman voleo da bude nevenčan muž čak i sada, kad se druži s njenim sinom.

Nikada ti nećeš imati ono što je Mark imao!

Dijanu ćeš tucati samo u erotskim snovima!

Zadovolji se Nevom Zagorac, prostodušnom damom na dvoru kraljice Dijane, nezadovoljni viteže na dvoru kralja Marka. Neva je drugarica, lafica, greškom udata za sirovog Velju Zagorca. Kao što si ti greškom bio oženjen prosečnom Cilikom Hodak. Momentalno si ti Nevi otprilike ono što je tebi nekad bila Željka Pavlov. (Jao, gospođo Arsić, nešto me štreknulo! Dodirnuo sam ožiljak zalečene, ali još ne sasvim isceljene rane.)

Neva, davljenice u pogrešnom braku, uhvatila si se za pogrešnu slamku spasa. I postala slamka spasa u gorčastom, nedovoljno autentičnom studentskom životu večito

gladnog šakala. Ipak, lepo nam je, pustinjska lisico, kad god se provučesh kroz rešetke bračnog kaveza. Biće nam lepo i večeras, ako Velja ode u društvo kartaških bezjaka. Naći ćemo se ovde, potom idemo u Esperantsko udruženje "Fratesco".¹² Da naučimo još nekoliko reči kosmopolitskog jezika. A vlastitim jezicima ćemo sebi napuniti usta udvoje. Pored kojeg stabla na Kalemegdanu ili Avali.

Eto, štovana teta Elena, kakve nam kalambure ponekad namesti šeret život. Svojevremeno je Nevenka Zagorac obožavala vašeg podstanara Marka, koji je pripadao njenoj drugarici Dijani Bijelić. A danas Sveta Pejović obožava vašu susedku Dušanku, koja pripada njegovom suparniku Dejanu Rogiću. Doduše, nisam siguran da držeca polovnjača ponekad i matorog Svetu ne počasti raspuklom šljivom koju nosi ispod pupka. Kapetan joj je već više puta u šali, a možda i ozbiljno, rekao da na takve sitnice neće obraćati pažnju. Kapetan je familijaran čovek, ne može na ljubavnicu da potroši svu penziju. Ali je i veliki laf. Svestan da ne bi bilo fer zabranjivati samohranu majci, koja živi na daktilografskoj plati i školuje dve kćerke, da muze zaljubljenog lovatora. Sveta bi rado oženio Dušanku, kao što bi se ona rado udala za Dejana. Ali Dejanu ne pada ni na kraj pameti da rastura svoj dom, kao što Dušan-ki ne pada ni na kraj pameti da uskače u bračni kavez koji joj nudi matori raspuštenik. I tako, krug je zatvoren, idealnog rešenja nema. Sve je, dakle, u najboljem neredu.

U tihom domu na trećem spratu patinirane realističke građevine u Njegoševoj ulici sve je, naprotiv, u najboljem redu. Miroslav već preorava svoju njivu na hameru. Mama Dijana je zacelo u devojačko-raspušteničkoj sobi. Teta Elena je kod ljubljenog unuka, u "arhitektonsko-trpezarijskom birou". Zuri u pletivo kroz cvikere spuštene na vrh nosa i čeka mene, svog slušaoca i sabesednika. Ona, zavaljena u udobnoj fotelji, zuri u pletivo, a lukave mačje oči njene Lepojke zure u nju. Kao da hoće da joj prenesu nešto što samo njih dve znaju.

¹² "Bratstvo".

– Šta je, šta me gledaš? – obrecnu se teta Elena na razmaženu ljubimicu pošto se, kao i njena kćerka, koja je na trenutak bila izašla iz svoje sobe, pozdravila sa gospon Alekom.

– Gladna je, izgleda – konstatova gospon Alek skidajući (kicoški) mantil.

– Ona gladna? Ta, pogledajte samo kako je ugojena. Sigurno već ima povišen pritisak, kao i ja. Ni meso više neće da jede ako joj ga ne iseckam na komadiće.

Mačka je pažljivo i mudro posmatrala svoju dobročiniteljku, kao da razume svaku njenu reč.

Da li pamti poslednjeg gazdaričinog podstanara? Mog fascinantnog prijatelja Marka Orlovića. Čiji duh osećim kad god se nađem u ovoj trpezariji. Za ovim stolom je i on sedeo, nadnesen nad grafičke radove. U ovoj prostori-ji ćaskao je sa teta Elenom, ponekad i s njenom kćerkom. Dugo je prema Dijani, kaže Neva, bio snishodljiv, imajući na umu da je dama novopečena raspuštenica, da su joj svi muškarcu mrski. Čak je, po dolasku iz Sarajeva, predložila majci da i Marku otkáže sobu, kao što je pre toga otkazala drugoj dvojici podstanara. No Mark je teta Eleni bio ve-oma drag, a sobica u kojoj je stanovao ni njoj ni Dijani nije bila potrebna. Miroslav u to vreme bejaše u Sarajevu, kod oca. Bilo je dogovoreno da pređe u Beograd kad bude završio gimnaziju. Marka je viđao retko: kad bi, za vreme kojeg vikenda ili praznika, posetio majku i baku. I ti retki susreti bili su dovoljni da ga bakin podstanar zarazi arhi-tekturom. Dijana je, međutim, Marka viđala svakodnevno. To je bilo više nego dovoljno da se stasit lepotan utisne u njene emocije. U početku je, doduše, bila ledena, ali je na-kon izvesnog vremena dopustila sebi pokoji razgovor s elokventnim studentom. Tako je počelo njeno otkravlji-va-nje. Ubrzala ga Neva, koja je kod nesrećne i srećne dru-garice sa sokolićem Orlovićem sve češće ćaskala. Povre-meno i flertovala. Dijana joj je rekla da na sitnice neće ob-raćati pažnju. Da ona sa maminim podstanarom nema ni-šta. “Uzmi ga, ako ti je potreban”, predložila je drugari-ci. “Uzela bih ja njega, ali neće on mene”, odgovorila je

Neva. Bilo je očito da Marka opčinjava samo teta Elenina kćerka. Nije to napadno pokazivao, ponašao se nonšalantno, gotovo indiferentno. Čak i kad bi sa Dijanom ostao nasamo. Ali jedne večeri, kad je teta Elena bila kod sina na Voždovcu, nakon vrlo sadržajnog dijaloga o suštini života, kraljica je abdicirala.

Mark je od života uvek dobijao sve što je želeo. I suštinu i penu. A ti, Lepojka, i ti, Neva, i ja, i mnogi drugi gladni i žedni svega, mi nismo te sreće.

– Tako vam je to, teta Elena – reče rasejano, skidajući sa Mirosavljeve police za knjige svoju rolnu hamera. – Svako bi, pored onoga što mu pripada, hteo da ima i ono što mu ne pripada. To, evo, važi čak i za mačke. A ne možemo imati sve što želimo. Na toj jednostavnoj činjenici, koju mi nerado prihvatamo, ili čak prenebregavamo, grade se mnoge komplikovane stvari: čežnje i snovi, razočaranja i neuroze, ljubavi i mržnje, prikrivene nade i neostvoreni ideali.

– Au, bre, kud ti ode – dobaci Miroslav nemarno, podigavši pogled sa hamera i osmotrivši kolegu. Znao je da će njegovom ozbiljnom radu prethoditi ćaskanje sumnjive ozbiljnosti, i bio je rešen da oko toga ne gubi vreme.

– Da, tako je to, teta Elena – nastavi Alek glasom propovednika. – Želje su pokretači naših aktivnosti. A neostvorene želje su uzroci naših razočaranja. Ta razočaranja prevazilazimo novim željama, novim nadama i snovima. Sanjamo i patimo, nadamo se i težimo ostvarenju ideala, prenebregavajući jednostavnu činjenicu da se oni ne mogu domašiti. Jer su ideali svetiljke koje nam, doduše, osvetljavaju put, ali se od nas udaljavaju istom brzinom kojom mi pokušavamo da im se približimo. Uostalom, suština života nije u ostvarenim idealima. Nego u našim nastojanjima da ideale ostvarimo.

– Vrlo lepo ste to rekli, gospon Alek. Zaista je tako – uzvratila teta Elena, spustivši pletivo u krilo. – Idealno rešenje se nikad ne može naći. Što kažu, sto ljudi, sto čudi. Nikad ne možeš svima ugoditi. Uzmite, na primer, našu ambulantu. Sedimo, čitav buljuk nas, ispred ordinacije, neki

i stoje, utanačili smo redosled ulaska kod lekara, a jedan divljak dođe i napravi cirkus. Hoće da sve nas preskoči. Zaustavio se ispred vrata i pita onoga što treba da uđe: “Je l’ ima nekog unutra?” “Pa, čoveče, zar ne vidiš da ovde čeka nas petnaestak?!”, podviknu jedan sa klupe. Pridošli- ca je drsko odgovorio; umalo se nisu potukli.

– Ovde ima mnogo stoke – reče Miroslav. – To je, uostalom, konstatovao i naš najveći pesnik, Njegoš. *Pučina je stoka jedna grdna!*

– Ko zna, sine, na koga je vladika mislio. Ali da ovde ima bezobraznika, ima. Ja sam često u našoj ambulanti, i svašta sam dosad gledala i slušala.

– Medicinari treba da drže stvari u rukama ne samo u ordinacijama nego i u čekaonicama – reče gost. – Dužni su da se valjano organizuju i da održavaju red.

– Pa, pokušavaju, gospon Alek, ali retko uspevaju. Teško je naše ljude dovesti u red... Ranije je kartotekarka pokupila od pacijenata zdravstvene knjižice, pridodala im kartonske kese sa zdravstvenim dosijeima i sve nam to vratila. Nama je bilo prepušteno da pravimo redosled ulaska u ordinaciju. Pa je u čekaonici dolazilo do prepirki, jer se često ovome ili onome činilo da neko drugi hoće da ga pretekne. Zbog toga su bili uvedeni posebni kartončići, na kojima behu ispisani redni brojevi. Svako je uz svoj zdravstveni karton dobio i taj kartončić, zabune više nije moglo da bude. Tako je bar izgledalo, a tako je ispočetka i bilo. Sve je funkcionisalo kako treba, idealno. Međutim – ljudi kao ljudi, sve moraju da pokvare – ni ovo čudo nije trajalo duže od tri dana. Pošto je u ambulanti uvek bila gužva, naročito posle podne, neki pacijenti su se dosetili kako da uštede vreme. Izvadili su karton u jedan sat, kad lekari druge smene počinju da rade, zatim su otišli kući i ponovo došli nakon par sati, kad im se činilo da bi već trebalo da budu na redu. Takva praksa je uzela maha. I evo šta se događalo: Odeš, recimo, u ambulantu u četiri sata, izvadiš zdravstveni karton i dobiješ kartončić sa rednim brojem. Na primer, dvadeset pet. Vidiš, u čekaonici ih ima samo petoro. Na redu je broj petnaest, on ulazi, ispred tebe ostadoše njih

četvoro. Odlično! E, ali sad se dešava ono od čega najviše strepiš. Dolaze, jedno po jedno, oni sa brojevima ispod dvadeset pet. Ti čekaš pola sata, neko čeka dva ili tri sata, a onaj je tek došao i već ulazi. Unutra je broj osamnaest, sprema se da uđe broj devetnaest, tek ti u čekaonicu bane još jedan sa kartonom i kartončićem. “Koji je broj unutra? Osamnaest? E, moj broj je dvanaest. Malo sam zakasnio.” Sad je ljudima koji su čekali prekipelo. “Izvinite, molim vas”, reče mu jedna žena. “Do sada ste kod kuće, ili drugde, obavljali svoj posao, ja sam ovde čekala. Uopšte me ne zanima vaš redni broj!” Nastala je prepirka, umešali su se i drugi, zamalo nije izbila tuča. Eto! Kako god okreneš, ne valja.

– Zašto kartotekarke nisu odnosile zdravstvene kartone direktno u ordinacije, pa da lekari prozivaju pacijente.

– I to čudo smo, gospon Alek, doživeli. Ali i ono je trajalo samo nešto više od tri dana. Opet se nekim pacijentima činilo da su zakinuti, da se u ordinacije ne ulazi po ispravnom redosledu. Optuživali su kartotekarke da preko reda puštaju svoje poznanike, ili da su pomešale zdravstvene knjižice. Neki prgavci su čak i za lekare govorili da, namerno ili nenamerno, mešaju kartone.

– Osoblje u ambulantomama ne bi, teta Elena, smelo pacijentima da dopusti da prave red. Lekari treba da prozivaju, a kartone onih prozvanih pacijenata koji u tom trenutku nisu u čekaonici treba da stavljaju na dno sloga. Pa će svako čekati na red za ulazak u ordinaciju u samom domu zdravlja, a ne kod kuće.

– U pravu ste, gospon Alek, tako bi trebalo da se radi. Ali... medicinsko osoblje u mom domu zdravlja priklonilo se liniji manjeg otpora: diglo je ruke od nas, prestalo da pravi red u čekaonici. Više nema ni kartončića sa rednim brojevima ni prozivanja pacijenata. Sada kroz zatvorena vrata ordinacija u čekaonicu dopiru pozivi: “Dalje!”... “Sledeći!”... “Dalje!” Kad lekar ili lekarka završi s jednim pacijentom, samo vikne: “Dalje!” ili “Sledeći!” Nek ulazi ko hoće.

– Tek sad mora da je u čekaonici Kosovski boj – pretpostavljao je Miroslav. – Iz ambulante izlazi više prebijenih pacijaneta nego izlečenih.

– Nemce i Japance, teta Elena, bije glas da su u svakom pogledu najdisciplinovaniji i najorganizovaniji. A Latinoamerikance i Balkance bije glas da su najnedisciplinovaniji i najneorganizovaniji – reče gost. – Ovo, doduše, ne važi za vaše pretke, Grke. Aljkavi su samo slovenski Balkanci. Ali su, zauzvrat, osećajni.

– Otkud vi znate kakvi su Latinoamerikanci?

– Voli latinoameričke ritmove. I Latinosi su osećajni. Najpre se međusobno ubijaju, a potom plaču i nad žrtvama i nad sobom.

– Jao! Kad si već spomenuo latino ritmove, stavi, molim te, na plotnu gramofona onu moju omiljenu... bosa novu... iz filma “Crni Orfej”. Senzibilna muzika me, kao što znaš, stimuliše. Uz nju bolje i crtam i slikam.

– Senzibilna muzika i senzibilan seks su tvoje droge – bubnu Miroslav, pa, s izvesnom nelagodnom, baci pogled na svoju baku. Teta Elena je, međutim, pomno zurila u pletivo, praveći se da unukovu dosetku nije čula.

– Ogromna je razlika između Latinosa i Balkanerosa – reče unukov kolega kad su saksofon i gitara razlili po sobi milozvučno “Karnevalsko jutro”. – Latinoamerikanci se međusobno kolju na socijalnoj i ideološkoj osnovi, a Balkanci na nacionalnoj i verskoj.

– Sačuvaj nas, Bože, klanja! Dosta ih je bilo... Ja, gospon Alek, uvedem red svaki put kad odem u ambulanu. Samo pitam: “Ko je kod doktorke Maratović poslednji na redu?” Obično se odmah neko javi. A dešava se, bogami, da i ne znaju tačan redosled. Tada nastaje prepirka. No ja ih, kulturno i odlučno, smirim. Ustanovimo redosled, i posle je mir. Bar dok sam ja tamo, dok pazim na red.

– Sad mi je jasno zašto ti voliš da odlaziš kod lekara – reče unuk. – To su najuzbudljiviji doživljaji u tvojoj svakodnevicu.

– E, dete moje, jadan li je onaj kome su... Čovek je srećan kad ne mora nikakvog posla da ima sa lekarima, sa

opštinskom administracijom, sa milicijom, sa sudom. A ako već mora s njima da ima nekog posla, moli boga da mu muku olakšavaju, ne otežavaju. Oni, međutim...

– Bakice, sve si nam objasnila. Hoćeš li biti tako dobra da nas sad ostaviš na miru – zamoli Miroslav vedro-očajničkim glasom, u kome je bilo više glumljenog nego istinskog očajanja.

– Samo vi radite, sine. Neću ja vama da smetam – odgovori bakica i, kao da prilaže potvrdu uz ove reči, zadubi se u pletenje.

Znači, teta Elena, dat je znak za start. I ja mogu da se uhvatim u koštac sa krovnom konstrukcijom. To mi neće biti teško, jer sam veliki pobornik primene tradicionalnih krovova. Nadam se da nikad neću morati da projektujem zgradu sa ravnim krovom. Stambenu ili poslovnu betonsku kutiju. Pogledajte, Lepojkina dobročiniteljko, ovaj divan mansardni krov na mom hameru. On je kapa, da ne kažem kruna zgrade. On nju ulepšava, oživljava. Čini je autentičnom individuum. Dabome, tradicionalni krovovi više odgovaraju zgradama bez liftova nego soliterima. No mene, teta Elena, manje građevine ionako mnogo više zanimaju nego silosi za stanovanje. Neka oprost Gropijus, ali ne mogu da prihvatim njegovo uverenje da između jednospratne i dvospratne niskogradnje privatnog karaktera i bar desetospratne visokogradnje društvenog karaktera ne treba da bude sredine. Jer ona, navodno, niti je ekonomična niti omogućava “dodir sa zemljom”. Ne znam, teta Elena, šta vi o tome mislite, ali meni se čini da se ovog puta Valter Gropijus malko prešao. Pre svega, najnovija istraživanja pokazuju da niže zgrade – koje ne iziskuju ugradnju i održavanje skupih liftova, zajedničkih ventilatora, vertikalna za smeće i protivpožarnih stepenica – nisu manje ekonomične od stambenih kula. S druge strane, zgrade bez liftova su prijatnije za stanovanje i, uopšte uzev, humanije. U njima ljude ne prožima nelagodan osećaj da su izgubili dodir sa zemljom. Jer čak ni na četvrtom spratu ne nadmašuju vrhove ovećih topola, kestenova, brestova ili platana. A ljudi koji žive među krošnjama drveća

sigurno bolje osećaju dodir sa zemljom nego oni koji žive na osamnaestom spratu. Koji svet oko sebe posmatraju iz ptičje perspektive. Da ne dužim, teta Elena: nisam zadovoljan nekim tendencijama u savremenoj arhitekturi.

– Je li? – vremešna pedigrirana gospođa je, ukrstivši igle u pletivu, par trenutaka posmatrala mladog nadobudnog gospodina preko cvikera spuštenih na vrh nosa.

– A najviše mu smeta što današnji arhitekti ne ukrašavaju zgrade – napomenu Miroslav. – Što ih ne tetoviraju poput Papuanaca, kako bi rekao Adolf Los. Arhitektonski revolucionar kojeg ovaj tvoj miljenik, bakice, naziva najuštogljenijim purističkim ekstremistom.

– Da, ogoljenost modernističkih fasada mi smeta. Ali ne najviše. Recimo da je ornamentika prevaziđena. I geometrijska i ona sa motivima iz organskog sveta. Recimo da su andeoske i lavlje glave, venci od lišća i egzotični cvetovi dekadentna prošlost. Koja je otišla u nepovrat sa barokom i secesijom. Sa operetskim lažima Austrougarske monarhije. Zderimo, dakle, kako bi rekli puristi, lažnu masku sa lica građevine. Odbacimo svu sitnu plastiku, svu tradicionalnu dekoraciju. Potražimo estetiku u krupnijim elementima koji uvećavaju, ili umanjuju, izražajnost zgrade. Potražimo je u izgledu i rasporedu vratâ, prozorâ, balkonâ, erkerâ, pa i kupola, krovova, dimnjaka, zabata, nastrešnica, tremova, terasa, stepeništa i drugih krupnih elemenata koji utiču na formiranje lepote i individualnosti građevine.

– Hoćeš da kažeš da navedeni elementi ne uvećavaju izražajnost savremenih objekata?

– Upravo to. Šta vidiš kad pogledaš moderan soliter? Golu fasadu, opnu, kako kaže Korbizije, perforiranu metalno-staklenim pravougaonicima i načičkanu nekorisnim balkonima. I tako redom, od zgrade do zgrade. Od jednog uspravno postavljenog (mrtvačkog) sanduka do drugog.

– Desetospratna zgrada ne može da liči na napirlitanu frajlu.

– I meni je to jasno. S druge strane, smeta mi što su današnji gradovi puni veoma uprošćenih, puristički ogo-

ljenih sandučastih zgradurina. Ima li išta groznije od kuće koja liči na mnogostruko uvećanu, horizontalno ili vertikalno postavljenu kutiju šibica? Samo objekti golijskih razmera – kao što je, recimo, zdanje Ujedinjenih nacija u Njujorku – mogu da budu ogoljena geometrijska tela: paralelopipedi, kocke, trostrane prizme, četverostrane ili višestране piramide, špicaste ili krnje kupe, valjci, polulopte... ili kombinacije ovih oblika. Apartnost i dojmljivost golemih objekata proizilazi upravo iz tih njihovih golijskih razmera, pa im individualizovanje na mikroplanu nije potrebno. Ali privatne kuće, te stambena i poslovna zdanja osrednje veličine, zgrade bez liftova, kako ih ja nazivam (četvorospratnice, ponegde i petospratnice), moraju da budu plod znanja i umeća maštovitih arhitekata. U stanju sam svašta da podnesem, ali ogoljene kutijaste zgrade omanjih ili osrednjih razmera, štire sandučare, ne mogu bez averzije da gledam.

– Novak Vojvodić nas je onomad podsetio, pozivajući se na profesora Dobrovića, da estetika građevina proizilazi iz njihove strukture, iz njihovih konstrukcionih rešenja.

– Ne opovrgavam tu činjenicu. Ali je dopunjavam. Oslanjanje samo na konstrukciona rešenja, bez tretiranja zidnih platna kao posebnih polja estetike građevina, stvara uštogljena, do rogozatnosti uprošćena zdanja. Utoliko pre što je danas armirani beton osnovni element mnogih konstrukcionih rešenja. A taj beton u stanju je da čini čuda, nezamisliva u ranijim epohama. Čuda i u pozitivnom i u negativnom smislu. Naime, beton omogućava stvaranje vitkih konstrukcionih segmenata, razigravanje, ritmizovanje i rimovanje masa, formiranje najrazličitijih njihovih oblika. Današnji arhitekti, međutim, sve te mogućnosti ne unose u svoje projekte. Naprosto, još nisu apsorbirali novu estetiku, pa je i ne izbacuju iz sebe. Idu linijom manjeg otpora, stvaraju paralelipipede i kocke.

– Ni nas dvojica novu estetiku još nismo apsorbirali. Ja je, doduše, već prihvatam; ali tvom oku su, Aljoša, zasad prijatniji dekorativni stilovi, tradicionalni elementi

krupne i sitne plastike, nego kvaliteti estetike novih građevina, estetike zasnovane na betonu, metalu i staklu.

– Istina je da ne mogu da se pomirim s dominacijom ogoljenih kutijastih zgradurina. A moderna arhitektura favorizuje upravo kuće kutije.

– Ne favorizuje ih moderna arhitektura, nego demografska eksplozija. U gradu od milion stanovnika, sa mnogo više onih koji teško sastavljaju kraj s krajem nego onih koji su dobrostojeći, ne može svako da stanuje u ekskluzivnoj jednospratnoj vili, ili u višedomnoj komfornoj četvorospratnici, kreiranoj rukom ekstravagantnog arhitekta. Ti kao da nisi čuo za pojam “socijalna gradnja”.

– Ja mislim, sine, da je tvoj drug u pravu – reče teta Elena unuku. – Nekad su se gradile lepše kuće od ovih današnjih.

– Rezultat je, najdraži moji, dva prema jedan u vašu korist – uzvрати Miroslav posprdno. – Možemo, ako želite, pozvati i moju mamu. Ako bude htela da se uključi u raspravu, vaša će pobeda biti još uverljivija.

Alek se, s osmehom na licu, obrati baki:

– Vidite, teta Elena, jedan naš profesor je – govoreći o nezavisnim, samodržecim armirano-betonskim skeletima, o zidovima kao pregradama bez noseće funkcije, o ravnim krovovima, o fasadama kao betonskim, metalnim ili staklenim zavesama, koje isključuju “poslastičarske” ukrase na licu kuće ili kućerine, o dominaciji funkcionalizma u svim domenima neimarstva – pre neki dan rekao da se moderne građevine u arhitektonskom pogledu više razlikuju od građevina iz doba bečke secesije i minhenskog jugendstila nego što se ta secesijsko-jugendstilska zdanja razlikuju od egipatskih hramova iz doba faraonâ. A u prvom slučaju vremenski interval je nešto duži od pola veka, dok je u drugom slučaju duži od četrdeset vekova. Tekovina naše epohe, modernizam, u arhitekturi se tretira kao revolucija.

– Francuska ili Oktobarska? – upita Miroslav polušaljivo, ne dižući pogled sa hamera.

– Ne znam koja, ali sam uveren da ta revolucija osiromašuje arhitektonsku estetiku. Kao što je radikalnost Francuskog i Oktobarskog krvoprolića osiromašivala elementarni humanizam. Naš profesor, ne želeći da ispadne staromodan, ili iz iskrenog uverenja, o tekućoj neimarskoj revoluciji govori s ponosom. Ja pak o njoj razmišljam sa zebnjom.

– Zato što ti, slikaru na studijama arhitekture, zgradu tretiraš kao prvenstveno umetničko ostvarenje, a ne kao prvenstveno utilitarni objekat. Ovu konstataciju nisam isisao iz malog prsta, nego je to parafraza više puta varirane refleksije Aleksandra Vislavskog.

– Ne bunim se protiv tvoje, odnosno svoje refleksije. Samo dodajem: Tragedija, ili bar drama savremene arhitekture je u tome što je učinila suviše veliki skok u suviše kratkom vremenu.

– Kako da neutrališemo posledice tog skoka? – Miroslav je oponiranje ponovo uvio u pitanje, ovog puta podigavši pogled sa hamera. – Građenjem erkerâ i kupola na soliterima?

– Ne baš tako. Primere koje sam maločas naveo ne treba shvatiti bukvalno. Postoje i drugi načini za individualizaciju građevina. Recimo, smelija rehabilitacija regionalnog, odnosno folklornog graditeljstva. Onoga što proizilazi iz specifičnosti klime, reljefa i stanovništva određenog podneblja. Dva živopisna primerka takvog graditeljstva imaš na početku ulice u kojoj stanuješ.

– Obojica znamo da je u Jugoslaviji, a naročito u Srbiji, i naročito u Beogradu, bitka između tradicionalizma i modernizma počela još između dva svetska rata. Prvi pravac oslanja se na dekorativne stilove, pa i na ostvarenja obeležena nacionalnim specifičnostima, a drugi pravac se oslanja na internacionalni stil, kome su glavni stubovi funkcionalizam i purizam. Znamo i to da su već tada, u međuratnom periodu, i tradicionalizam i modernizam zastupale jake ličnosti. Legende jugoslovenske, a pogotovo srpske i beogradske arhitekture. Spomenuću samo poslednje “vojskovođe”, koji su karijeru završili nedavno, kao

profesori našeg fakulteta. Neimarski nacionalist, ili tradicionalist, Aleksandar Deroko još je živ, a internacionalist, ili modernist, Nikola Dobrović zauvek je otišao početkom ove godine.

– Otišao, ali kao pobednik – reče Alek suvo.

– Moraš se pomiriti s činjenicom, kolega tužnog lica, da su odsudnu bitku dobili modernisti. Doduše, njihova pobeda ni u građanskoj ni u socijalističkoj epohi nije bila potpuna. U međuratnom periodu probleme su najnaprednijim arhitektima stvarali konzervativni investitori – neki su projektanti čak morali da crtaju dve fasade istog objekta, dekorisanu i bezornamentalnu, i da drhte iščekujući odluku naručioca – a nakon Drugog svetskog rata stvarao-cima je život zagorčavao socijalistički realizam, kolektivizam, sovjetski monumentalizam...

– Kome je život zagorčavao monumentalizam?

Miroslav se nasmeja, zgužva parče papira i tom lop-ticom pogodi glavu kolege s druge strane stola.

– Znamo, megalomane, da si fasciniran monumentalnim zgradurinama... Modernizam je, kažem, morao da savladava svakojake teškoće, ali je na kraju ipak pobedio. Nakon Drugog svetskog rata u Beogradu, a zacemento ni drugde, u neovizantijskom stilu nije sagrađeno ni jedno jedino pažnje vredno profano zdanje. Sagrađi se, tu i tamo, poko-ja crkva, u provinciji se može naći i pokoji dom kulture, ili pokoja privatna kuća, sa folklornim primesama, ali rele-vantno, znamenito profano zdanje u srpsko-vizantijskom ili, kako drug Vislavski voli da kaže, orijentalno-balkan-skom stilu u novoj Jugoslaviji nije sagrađeno nijedno. Sa zadovoljstvom ti, manolo, još jednom dajem na znanje da je pobeda purističko-funkcionalističke arhitekture, iako ne potpuna, ipak očigledna.

– To primećujem i sam. Uprošćenih kutijastih zgrada i zgradurina ima sve više. Ta činjenica pojačava borbu ko-ja se vodi u meni! – Alekov glas bio je prilično patetičan.

– S jedne strane, jasno mi je da se prošlost ne može re-inkarnirati. S druge strane, nisam zadovoljan s ovim što se sada stvara u projektantskim biroima i gradi kako duž ra-

nije formiranih ulica tako i na praznim, obično prigradskim, leđinama. Često se pitam: Šta treba arhitekti i urbanisti da čine, kako treba da razmišljaju i maštaju da bi se u svakom ljudskom staništu, velikom i malom, stvorili prijatni i samosvojni ambijenti? Duh mesta, *genius loci*, smatram vrlo važnim.

– Otkad? – ubaci Miroslav.

– Od pre tri godine. Atmosferu, duh mesta prvi put sam počeo da osećam i sagledavam u vreme svog boravka u Senti. Otada u svakom gradu, gradiću ili selu, bez obzira na to da li u njemu boravim prvi, drugi ili dvadeset drugi put, pokušavam da proniknem u njegov duh. Odnedavno se čak nosim mišlju da jednog dana napišem studiju “*Genius loci*”. U njoj bih, nakon naučno-umetničkog istraživanja, naučno-umetničkim jezikom oslikao duh svih zanimljivih urbanih i ruralnih celina koje sam upoznao. Zasad tu dragocenu komponentu ljudskih naseobina prikazujem samo na nekim svojim slikama.

– Šta, po tebi, čini tu komponentu?

– Čini je u prvom redu mnoštvo specifičnih zdanja i ambijenata. Dakle arhitektonsko-urbanistička matrica. Takođe je čini mnoštvo određenih ljudi i događaja u prošlosti i sadašnjosti. Dakle, kulturno-istorijska matrica. Ako te dve matrice ne postoje, dotično mesto nema svoj duh.

Miroslav je pogledom okrznuo baku, potom Lepojku, na kraju i svog prijatelja, pa mu dobacio:

– Još mi samo reci kojim bi ti mađioničarskim potezom *genius loci* uneo u manje-više bezlične, haotične gradove, i u manje-više razvašarene, novokomponovane, prljave varošice i selendre na jugoslovenskim prostorima. Ili, da suzimo fokus, na srpskim prostorima. Još mi to reci, a onda se ozbiljno baci na grafički rad.

– Soliterskim objektima koji čine mravinjačka velegradska naselja, formirana radi masovnog stanovanja, ni arhitektonsko-urbanistički niti bilo koji drugi mađioničari ne mogu pomoći. U ljudskim mravinjacima su kutijaste zgradurine, vertikalne i horizontalne, raspoređene kao koc-

kice u dečjim igrama, neminovnost. Daleko me više zaokuplja individualna gradnja.

– Znači, folklorna arhitektura, ipak – progunda Miroslav.

– Ne samo ona, ali i ona. Neka se projektuje i gradi po bilo kojoj estetskoj formuli, samo neka zdanja koja će ljudi gledati, u kojima će mnogi i boraviti, budu samosvojna i pitoreskna. Najvažnije je da ne kreiramo i ne gradimo kutijaste objekte. Stilizovana folklorna arhitektura mogla bi da bude delotvorno sredstvo za stvaranje prijatnih i upečatljivih ambijenata. U Srbiji bi, ispod Save i Dunava, trebalo da se rascveta stilizovano srpsko-vizantijsko, odnosno orijentalno-balkansko graditeljstvo. Kafane, moteli, hoteli, robne kuće, domovi kulture, škole, muzeji, vikendice po brdima i šumarcima, pa i privatne kuće u naseljenim mestima – sve bi to moglo da se gradi po raznovrsnim, ali srodnim, formulama tradicionalnog neimarstva. Dabome, osavremenjenog, koliko se može osavremeniti.

– To u svetu gotovo niko ne radi. Primerci folklorne arhitekture mogu se videti samo u muzejima pod vedrim nebom. U etnoparkovima. Oživljavanje i šminkanje starine anahronična je i smešna rabota.

– Živih, nedavno građenih objekata narodnog graditeljstva i danas imaš, u mnogim gradovima, varošicama i selima, koliko hoćeš. Širom evropskog zapada posejani su primerci takozvanog italo-vizantijskog nasleđa. Čak i Englezi uživaju u kitnjastom neovizantijskom stilu. Španiju ukrašavaju neomavarski dragulji, u srednjoj Evropi su najživopisnija zdanja odevena u ruho secesije, internacionalne i nacionalne, Skandinaviju privlačnom čine rustični objekti, sakralni i profani, Rusi imaju svoju varijantu vizantijskog nasleđa i bečke secesije.

– Govoriš li, romantičaru, o kopiranju starog, ili o stvaranju novog, sa asocijacijama na staro? Hoćeš, izgleda, prefrigana opajdaro, da se tucaš, a da ostaneš nevina.

Nasmejaše se obojica.

– Priznajem da se još nisam izlečio od narkomanskog uživanja u dekorativnoj starini – odgovori Alek. – No

pošto se citiranje i parafraziranje bilo čega iz prošlosti tretira kao plagijatorska rabota, preferiram stvaranje potpuno novog na probranim specifičnostima starog. Još jednom ću se pozvati na muziku, sestru arhitekture. Kao što su veliki kompozitori, španski, nemački, skandinavski, ruski... stvorili velika originalna dela sa primesama narodnog melosa, tako su se i neki veliki arhitekti oslanjali na tradiciju naroda kome su pripadali. To neki majstori i danas čine. Znamo koji. Proučavamo ih i na fakultetu i van njega. Međeni, doduše nije dovoljno ni to što čujem i vidim na predavanjima i vežbama, ni ono što saznajem iz obavezne i dopunske literature, iz tv reportaža i drugih izvora. Jedva čekam vreme vlastitih putovanja po svetu. To vreme će, siguran sam, doći. Mora da dođe!

– Ja sam, deco, sigurna da vreme mojih putovanja po svetu neće doći – reče teta Elena spokojno. – Stoga bih volela da u Beogradu vidim nova zdanja u starom stilu. Pre rata ih je bilo podosta, a sad ih ima vrlo malo.

– Biće ih opet, bakice – odgovori Miroslav ironično. – Kad tvoj favorit, gospon Alek, bude postao kralj beogradske arhitekture.

– Kralj neću postati, ali ću se na tradicionalno neimarstvo svakako oslanjati. To, kao projektant početnik, već činim. Sad ću vam pokazati nekoliko tipova vikendica koje su u manjoj ili većoj meri prožete duhom orijentalno-balkanskog graditeljstva.

Izvadio je iz tašne dva tanka svežnja od po pet fotokopija formata A4, jedan je pružio teta Eleni, drugi Miroslavu.

– Ti si tri varijante već video. Ovde imaš četvrtu i petu – reče kolegi, pa se obrati njegovoj baki: – Pet ovakvih fotokopija malopre sam predao čika Sveti Pejoviću. Za jednog njegovog prijatelja, građevinskog preduzimača. Taj će majstor ove projekte da ponudi nekim svojim klijentima koji nameravaju da grade vikendice.

Miroslav je po površini svog grafičkog rada poređao fotokopirane crteže i pažljivo ih razgledavao.

– Vrlo slikovito – reče poluglasno. Aleku ne beše jasno da li mu se kolega podsmeva, ili je njegova konstatacija ozbiljna.

– Slikovitost je jedna od važnih komponenti i urbanih i ruralnih naseobima – odgovori. – Arhitekt mora biti maštovit i nesputan da bi...

– Maštovitih ima svuda, ali nisu svi nesputani. U siromašnim zemljama, među koje spada i Jugoslavija, mašti su krila sasečena. U besparici se moraju graditi što jeftiniji, što jednostavniji, što funkcionalniji objekti.

– Za stvaranje atraktivnih građevina i prijatnih ambijenata nije potreban veći novac nego za građenje sandučastih rugoba, koje formiraju sumorne mikroambijente. Ja osnovu ovog problema vidim u niskoj kulturi kreatora društveno-političkog sistema. Da su vlastodršci kultivisaniji, naši gradovi, i manji urbani punktovi, bili bi mnogo uređeniji i pitoreskniji. Ovako, moramo čekati da ove primitivce, “obrazovane” po šumama i gorama, zameni kultivisana, senzibilna generacija. Tek kad maštoviti stvaraoci budu imali uslove za realizaciju svojih neobičnih kreacija, biće eliminisana bezličnost koja proizilazi prvenstveno iz nekompetentnosti sirovih nalogodavaca i netaleantovanih izvršilaca. Tek tada će moderna umetnost oblikovanja prostora izražavati svu složenost i duh našega vremena. Jer, kao što smo dosad već mnogo puta čuli, i sami izgovorili, moderno je ono što pripada duhu vremena u kome je nastalo.

– A arhitektura nacionalnog romantizma duhu našeg vremena sigurno ne pripada – reče Miroslav usporeno, zagledan kroz prozor pored kojeg je stajao.

– Nikad se ne može svima ugoditi – ogłosi se i teta Elena, toliko tek da skine svrab sa jezika. – Što kažu, sto ljudi, sto čudi. Zato se ne vredi zaletati. *Oprez je majka sigurnosti!* veli narod.

– To je, teta Elena, geslo plašljivaca i malograđana.

Osmehnuvši se, spokojna baka je preko cvikera smaknutih na vrh nosa osmotrila reskog prijatelja svog unuka, ali nije prekinula pletenje.

– Slušajte, dragi moj, malograđani, kakvi su da su, ipak su ona zdravorazumska većina, ona inertna masa koja sprečava genije, ludake i mlade ljude da svet pretumbaju naopačke. Izvinite, ali i vi ste jedan od onih koji bi hteli da svet pretumbaju naopačke. Hvala bogu, imate i dobrih ideja. Najviše mi se dopada vaša želja da izbacite automobile iz gradova. Je l' ta ideja još aktuelna? Izbacite, gospon Alek, iz Beograda sve automobile. A i one proklete motocikle. Kako je to bučno, gospode, ti huligani malo-malo pa skinu auspuhe i jure ulicama kao mahnuti. Ja bih strože kažnjavala one koji prave buku nego one koji prekoračuju dozvoljenju brzinu. Čuj, ja bih kažnjavala. Elena, šta pričaš... Našoj miliciji su huligani koji voze motocikle bez auspuha poslednja briga.

– Označilačka, kulturno-istorijska i poslovno-zabavna jezgra u mnogim gradovima već su, štovana teta Elena, oslobođena od najezde auto-moto skakavaca. Ali ja bih metalne skakavce izbacio i iz urbanih celina izvan kulturno-istorijsko-poslovno-zabavnih gradskih jezgara. Namerom ove druge, neoznačilačke, u manjoj ili većoj meri periferne urbane celine nisam nazvao stambenim kvartovima, iako je reč o kompleksima pretežno stambenog karaktera. Naime, ja sam za mešane kvartove, a protiv kvartova spa-vaonica. Uostalom, odmah će vam to biti jasnije, kad prospem pred vas ideje kojima želim pojedine gradove da pretumbam naopačke.

– Baš me zanima kako izgleda ta mešana salata – dobaci Miroslav, ne prekidajući crtanje.

– Izgleda divno, bar u mojoj viziji. Sećajući se Ebenezeru Hauarda, i njegovih razmišljanja o vrtnim gradovima...

– E, gospon Alek, ovo je najbolja od svih ideja koje ste dosad među ovim zidovima izgovorili! – oduševljeno je uskočila teta Elena. – Pretvorite Beograd u vrtni grad!

– Da, pretvoriće ga – uzvratilo Miroslav podsmešljivo. – Kao što ga je pretvorio Jan Dubovi, jedan od arhitektonskih asova iz stare garde. I on je sanjao o Beogradu kao “vrtarskom gradu”.

– Je l' to bio neki Slovak? – upita baka. – Nisi mi o njemu dosad pričao. Šta je on uradio?

– Nije bio Slovak, nego Čeh. U Beograd je doleteo na krilima panslavističkog entuzijazma, a zacelo i s nadom da će ovde imati više posla, a manje konkurencije, nego u Pragu. Ta nada bila je opravdana. Jan Dubovi je ovde stvarao između dva svetska rata. Uspešno, hvala bogu. Ali na polju pretvaranja Beograda u vrtni grad učinio je ono što će učiniti i gospon Alek: ništa. Zapravo, međuratni arhitekti su ovde učinili malo više nego ništa. O tome svedoče kvartovi koji su formirani po ugledu na vrtni grad, a koje Beograđani i danas smatraju elitnim.

– Misliš, sine, na Dedinje i Senjak?

– I na njih, bakice, i na Kotež Neimar, i na Profesorsku i Činovničku koloniju. Dakle, na kvartove sačinjene od porodičnih domova više i srednje građanske klase. Ali, najdraža moja, daj da mi čujemo kako će tvoj omiljen arhitekt pretvoriti beogradsko vašarište u engleski vrt.

– Ne bih u vrt pretvorio ceo velegrad, već samo pojedine njegove segmente – reče Alek sasvim ozbiljno. – Nije problem u vrtna tkiva pretvoriti kvartove prizemljusa i jednospratnica. Sad imam na umu vrtnu strukturu soliterskih urbanih tkiva. Te celine bih nazvao, sećajući se Huarda i Korbizijea, vertikalnim vrtnim kvartovima. To bi, u stvari, bile oaze mira i zelenih masa. Usred kojih bi tek tu i tamo plovile osmospratne ili desetospratne stambene lađe. Među njima bi tek tu i tamo strčali svetionici sa najviše dvadeset spratova. Najveći deo tih kvartova sačinjavale bi zgrade bez liftova, sa najviše pet etaža. Sami kvartovi bili bi okruženi širokim bulevarima, kojima bi se odvijao sav saobraćaj. U unutrašnjost kvartova mogli bi da ulaze samo pešaci i biciklisti. Automobili i motocikli bi se ostavljali u zajedničkim višespratnim garažama, raspoređenim na periferiji kvartova. Te garaže, zajedno sa drugim objektima koji nisu namenjeni za stanovanje, kao i sa nasadima drveća, šiblja i ostalog zelenila, sačinjavale bi zaštitni pojas oko stambenog jezgra jednog takvog kvarta. Pod objektima koji nisu namenjeni za stanovanje podrazu-

mevam, osim zajedničkih garaža, robne kuće i samoposluge, bioskope i domove kulture, restorane i zdravstveno-rekreacione centre, škole i dečje vrtiće. Većina tih ustanova ne bi bila locirana bukvalno na periferiji kvartova, već bi od bulevarskog meteža bile zaštićene zelenim pojasom određene širine i gustine. U periferne objekte – periferne po lokaciji, ne po značaju – ubrajam i nevelike privredne organizacije. Tu mislim pre svega na razne servise i zanatske radnje, na trgovačka preduzeća, te na manje fabrike iz oblasti prerađivačke i lake industrije. Imam na umu pogone za preradu smeća i otpadaka, za izradu odeće i obuće, za proizvodnju svakojakih aparata i ostale sitneži. Sve bi to bilo smešteno u zatvorene, estetski oblikovane objekte, koji bi bili okruženi zelenilom. Iz kojih ne bi smeo da izađe ni gram nečistog materijala, ni kubni santimetar dima, ni decilitar otpadne vode, ni decibel buke. Svi sistemi, proizvodni i reciklažni, bili bi onde zatvorenog tipa... Poželjno bi bilo da većina zaposlenih u dotičnim kulturnim i zdravstvenim ustanovama, te u privrednim organizacijama, proizvodnim i uslužnim, stanuje u dotičnom kvartu, ili u kojem od susednih kvartova. Tako bi se izbegle gužve u gradu i gubljenje vremena prilikom odlaska na posao i vraćanja odande. Stoga bi služba zamene stanova bila veoma razvijena i dobro organizovana.

– To je, Aljoša, idealno rešenje, iako idealnih rešenja, kao što znamo, nema – reče Miroslav poluironično. – Nisi rekao bogzna šta novo. Svakojake, pa i ovakve, urbane strukture i funkcije apsorbovali smo dosad na fakultetu. Od dosadašnjih autora koncepata vrtnih gradova, i kvartova, razlikuješ se možda samo po tome što si veći ekscentrik. Kaži: jao! Ti, zezatoru, vertikalne vrtne kvartove pretvaraš u zelena geta, potpuno zatvorena za automobile i motocikle. (Pretpostavljam, i za konjske zaprege. He-he!) Nije mi poznato da je takve ideje eksplicirao još koji utopist.

Alek je, zamišljen, ćutao, pa je njegov kolega nastavio:

– Jesam li u pravu ako kažem da bi soliterski vrtni kvartovi, zajedno sa horizontalnim vrtnim kvartovima, u kojima bi dominirala privatna niskogradnja, bili tvoja varijanta uvođenja seoskog u gradsko?

– U pravu si. A ako u tome vidiš nešto loše, pogledaj šta na tu temu kaže naš prijatelj Valter Gropijus. Potraži, molim te, među svojim knjigama njegovu “Sintezu u arhitekturi”... Hvala. Momenat samo, da nađem taj pasus... Evo ga. *Krajnje oprečna mišljenja u pogledu tipa stanovanja traju dalje: korijen suprotnosti je stara antiteza grada prema ladanju. Čovjeku daju poticaje kontrasti i odmor, a težnja gradskog čovjeka za ladanjem, kao i težnja seoskog stanovnika za gradom, elementarne su sklonosti koje trajno traže zadovoljenje. Napredna izgradnja ublažila je oštri kontrast unoseći na selo gradske udobnosti i donoseći gradu čar prirode. Što je manje zadovoljena ta dvostruka sklonost (a pretežno je zadovoljena, osobito kod velikih gradova), žešća je borba za takav izjednačeni faktor kao što je kuća u vrtu. Bitka za idealni tip stana psihološkog je porijekla i dosljedno tome predmet paničnih suprotnosti i psihoza, kao što smo je promatrali u pasioniranoj borbi protiv stambenih blokova.*

– Ja, priznajem, nemam hrabrosti da se u nečemu ne slažem s jednim Gropijusom – reče Miroslav kroz smešak.

– Zapažanja su mu vrlo dobra, ako izuzmemo konstataciju da je napredna izgradnja donela gradu čar prirode. Želja gradskog čovjeka da prirodan ambijent bude okvir njegove svakodnevice tek treba da bude zadovoljena.

– Svakakve želje još treba da budu zadovoljene, pa i želje izvesnih bivših seoskih đilkoša da isprave neke krive Drine u velikim gradovima. Iz iskustva, koje je obogaćeno i ovim predavanjem, mogu da zaključim kakve su sve “urbane revolucije” u stanju da izvedu deca sela kad počnu da se bave urbanom problematikom.

– Ja jesam dete sela, i srećan sam zbog toga. Štaviše, ako je detinjstvo zaista roditelj čovekove ličnosti, kako nam govori Rilion, pozivajući se na svog tatu Frojda, ako je istina da bez životvornog, pravog detinjstva nema pra-

vog života – a to je istina – onda su deca sela, rekao bih, u izvesnoj prednosti kad se uporede sa gradskom decom. Imam, naime, utisak da gradska deca, i pored svih pogodnosti kojima su okružena, nemaju pravo, prirodno detinjstvo. Detinjstvo provedeno u jasicama i soliterima, u igrama na betonu i veštačkom kamenu, na parkinzima i stepeništima, detinjstvo skoncentrisano na slikovnice i male ekrane, hendikepirano je u poređenju sa detinjstvom provedenim u igrama na sokacima i livadama, po brdima i šumarcima oko sela. To je kao kad upoređuješ zverke rođene u kavezima zoološkog vrta i one koje su rođene u divljini, na slobodi... Onomad sam bio kod Riliona, na Čukarici. I prolazio pored uređenog travnjaka, oivičenog cvećem. Posmatrajući klince kako na njemu igraju fudbal, ljutnuh se. A onda mi je pogled slučajno pao na obližnje garaže. Na vratima nekoliko tih garaža bio je nevešt看im dečjim rukopisom ispisan vapaj: *Hoćemo igralište!* Ljtnju je u meni odmah zamenila simpatija prema dečurliji i neka vrsta sažaljenja. Ta deca su željna igara na travi, u prirodnom ambijentu, pomislih. A ne na betonu i veštačkom kamenu, među zgradurinama i automobilima. Konačan rezultat mog kontanja beše nepogrešiv zaključak da je u velegradu detinjstvo, kao i pozno doba, tužnije nego na selu. Dobro je živeti u velikom gradu kad smo u naponu. Kad smo puni ambicija i planova. Dinamike i stvaralačkih potencijala. Kad smo opskrbljeni slikama amajlijama donesenim iz zavičaja. I kad smo daleko od odbačenosti, usamljenosti. Ali detinjstvu i starosti u velegradu nije tako prijatno kao najaktivnijim godinama našeg života.

– Nije, nije – složi se Miroslav ironično. – Pošto je ovo tvoj nepogrešiv zaključak, ne vredi da o njemu diskutujemo. Isprazni džak sa urbanističkim idejama, pa da se napokon ozbiljno bacimo na posao. Šta si još hteo da izručiš na nas?

– Hteo sam reći da se velika većina akutnih urbanističkih problema može rešiti u tri jednostavna ali radikalna poteza. Prvi potez je smanjenje populacije. Ono bi omogućilo rasterećenje gradova. Sanjam o danu kad će početi

da se ruše soliterska geta, da bi na njihovim mestima nikli stambeni parkovi. To će reći, horizontalni i vertikalni vrtni kvartovi. Sanjam, dakle, o danu kad će gradovi početi da se razređuju, kao što se sada zgušnjavaju. Drugi potez proizilazi iz prvog. Već sam ga najavio. To je širenje postojećih i formiranje novih horizontalnih vrtnih kvartova, te formiranje vertikalnih vrtnih kvartova prema koncepciji koju sam upravo izložio. Oni bi, da ponovim, bili razdvojeni širokim arterijama, kojima bi se odvijao sav gradski krvotok. I javni i privatni saobraćaj trebalo bi da bude elektrificiran. Da se bazira na vozovima metroa, trolejbusima, tramvajima i elektromobilima. Najzad, treći potez, koji se može najlakše i najbrže izvesti, jeste forsiranje hortikulture. Pejzažna arhitektura ima čarobnu moć da svaki ambijent, čak i soliterski geto, pretvori u prijatnu životnu sredinu.

– Sve je to, nadahnuti moj kolega, već viđeno – zaključiti Miroslav mentorskim glasom. – Vrtni grad, društveni grad, regionalni grad. O njima su pričali i Ebenezer Howard, i američki regionalisti, i Luis Mamford. I mnogi drugi utopisti, razume se. Džejn Džekobs, kritičarka Mamfordove vizije grada, govorila je da se idejama o razvodnjavanju velegradskog života taj čudesni konglomerat može samo upropastiti. Najveće čari velegrada su upravo zgusnutost, vreva, prividna haotičnost, pitoreskna raznovrsnost života koji se odvija na njegovim bulevarima i trgovima, u njegovim kulturno-istorijskim i poslovno-zabavnim zdanjima. Grad je najlepší, ili bar najzanimljiviji, kad se rađa i uvećava spontano.

– Tako je bilo nekada. Arhitektonsko-urbanistička spontanost tokom proteklih vekova davala je doista čudesne rezultate. Ali sada su njeni produkti megalopolisi ili, kako je Mamford govorio, tiranopolisi. Sa tendencijom da postanu, bar neki od njih, nekropolisi. Zapamti ovo, družo: Zbog prevelikog broja ljudi na zemaljskoj kugli, te zbog veoma razvijene nauke i tehnologije, spontanost danas mora u svim bitnim domenima egzistencije čovečanstva

da bude zamenjena promišljenim delovanjem gospodara planete. Šteta što je tako – ali tako je.

– U pravu ste, gospon Alek – javila se Pažljiva Slušateljka. – I u Beogradu već ima previše ljudi. Zato ga sve teže prepoznajem. Nekako mi je, kako biste vi rekli, haotičan. Na mnogim mestima bi trebalo preorati asfalt, a zasađiti cveće i drveće... Da, da, sine. Nije to smešno. U pravu je tvoj drug. Pejzažna arhitektura je važnija od svake druge. Ona bi i naš grad mogla da pretvori u raj na zemlji.

– I vi ste u pravu, teta Elena. Hortikultura bi mogla da izmeni lice, čak i dušu Beograda. A da i ne govorimo o tome kakve bi psihofizičke blagodeti uživala školska deca koja bi sve to zelenilo, to šiblje, cveće i drveće negovala, zajedno sa omladinom i dobrovoljno angažovanim starijim ljudima, u okviru goranskih aktivnosti. Svaka osnovna i srednja škola u Jugoslaviji trebalo bi da jednom mesečno ima Ekološki dan. Toga dana đaci ne bi sedeli u učionicama, nego bi sadili i negovali zelenilo, sakupljali otpatke po ulicama svog mesta i u njegovoj okolini. Priroda je ovu zemlju obdarila izuzetnim lepotama, a ljudi su je tokom poslednjih nekoliko decenija svojski zaprljali. Nema dvorišta, ulice, puta, staze, livade, njive, rečne ili jezerske obale koja nije zasejana otpacima. Bio si kod mene, u studentskom domu, video si u kakvom smeću se on guši. A tamo stanuje buduća intelektualna elita. Ako ona tako bezobzirno zagađuje sredinu u kojoj živi, šta da očekujemo od ljudi sa oskudnijim obrazovanjem i gotovo nikakvom ekološkom svešću.

– Ovo vam je, gospon Alek, izvanredna ideja. Higijeni se treba učiti od malih nogu. Kad bi đaci jednom mesečno čistili svoje mesto i okolinu, učinili bi nešto veoma korisno, a ujedno bi naučili da poštuju i neguju čistoću, pa sami ne bi bacali otpatke bilo gde.

– Sve mi se čini da ćete vas dvoje pretumbati svet naopачke – konstatova Miroslav posmatrajući čas baku, čas kolegu. – Ova soba je već puna velikih ideja, valja je izluftirati. I usredsrediti se na rad. Utoliko pre što ćeš ga malo kasnije verovatno prekinuti. Važniji ti je čas espe-

rantske konverzacije sa gospođom Zagorac i šakom isto-
mišljenika nego domaći zadatak koji treba da završimo.

Alek nije odgovorio. Sedeo je za velikim trpezarij-
skim stolom preko puta Miroslava, usredsređen na svoj
grafički rad. Neko vreme u sobi je vladala tišina. Napo-
kon, Lepojka je, hipnotički zureći u gazdaričine oči, krat-
ko i tiho mijauknula. To kao da je teta Eleni bio signal da
se još jednom oglasi.

– Moj bivši podstanar i vaš prijatelj Mark Orlović,
koji sada živi na velikoj nozi u velikom Parizu, takođe je,
kao što i sami znate, povremeno voleo da se upušta u
svakojaka filozofiranja. I s njim sam volela da debatujem.
Jednom mi je, sećam se, rekao: “Ono što nas smrtnike u
životu najviše zanima jesu ljudske sudbine. Prije svih naša
vlastita, a potom i sudbine drugih ljudi.” A vas dvojica,
naročito vi, gospon Alek, iako ste bili pod Markovim uti-
cajem, kao da se ne interesujete za ljudske sudbine. Više
volite da razmišljate o kojekakvim apstraktnim problemima
nego o ljudskim sudbinama, o svakodnevnim proble-
mima nas smrtnika. Jesam li u pravu, gospon Alek?

– Delimično. Jer su arhitektonski i urbanistički pro-
blemi i te kako vezani za našu svakodnevnicu. Oni su vrlo
konkretan okvir ljudskih sudbina. No istina je da nas ži-
votne putanje znanih i neznanih ljudi manje zanimaju od,
kako vi kažete, apstraktnih problema. A znate li zašto?
Zato što danas u svetu – bar ovom našem, balkanskom i
evropskom, relativno uređenom i civilizovanom, koji mi
najpomnije posmatramo i najbolje poznajemo – više nema
velikih potresa. Nema u tom svetu ratova i revolucija,
nema u njemu izrazito grubih oblika klasnih i stranačkih
borbi, suviše velikih razlika između srećnih i nesrećnih
ljudi. Nema, dakle, spoljašnje dramatike, koja je nekada
karakterisala mnoge individualne sudbine, kako običnih
pojedinaца tako i velikih stvaralaca. Sada su od spoljašnjih
avantura bitnije unutrašnje drame. Preokupacije ljudi, na-
ročito dubokih i dalekovidnih duhova, koji su shvatili da
smo svi suočeni sa globalnim, opštečovečanskim proble-
mima. Čak sa mogućom kataklizmom. I nas dvojica, teta

Elena, vaš unuk i ja, zagledavamo se u te sudbonosne probleme. A pošto nam je sadašnji život relativno ugodan i monoton, možda smo zaista donekle izgubili interesovanje za vlastite i tuđe sudbine. A možda smo se – došavši do zaključka da je u ovom svetu sve determinisano, razrađeno u detalje, da je i za najmanji uspešan korak mimo utabanih staza potrebna ili luda sreća ili fanatična samodisciplina – pomirili, bar privremeno (dok ne obavimo sve pripreme, ne ispečemo neimarski zanat), sa konformizmom koji nas obmotava. U svakom slučaju, moramo priznati da smo sada u koži nedelatnih individua. Umesto da živimo od jednog doživljaja do drugog, ili čak od jedne drame do druge, mi živimo od jednog tematskog kruga do drugog.

Tišina. Lepojka šapicom “umiva lice”, teta Elena pomno zabada igle u pletivo, Miroslav kao da u sebi proverava činjenice koje su mu ušle u uši. Njegov kolega je takođe zamišljen, pomalo već sit svega čime je ispunio toplu prostranu trpezariju. Sad mu je potrebna pogolema snaga volje da se usredsredi na grafički rad, jer mu misli lutaju između problema o kojima je govorio i trenutaka koje iščekuje, a koje će u Esperantskom udruženju “Fraterco”, potom možda i u šumarku uz koji skrajnut restoran, provesti sa brbljivom drugaricom i jebežljivom laficom Nevom Zagorac.

* * *

– Sokoliću, kako bi bilo da mi večeras, kao nestašni đaci, zaobiđemo čas konverzacije u Udruženju, da pobegnemo u prirodu? Hoćeš-nećeš, prema njoj već jurimo. Razočarali su me gesamideanoj,¹³ sve je više raskola među nama. Kad pomislim koliko nesporazuma i antagonizama ima u našem malom “Bratstvu”, koje bi, s obzirom na svoj naziv, i na svrhu svog postojanja, zaista trebalo da bude prožeto bratskim osećanjima i odnosima, kako tu ima čudnih ljudi i shvatanja, manje su mi čudni nesporazumi i an-

¹³ istomišljenici,

tagonizmi u velikom svetu. Ranije smo imali pojedinačne čarke, pa neslaganja naših fanatičnih i umerenih esperantista, a od pre dva meseca, od našeg boravka u Atini, imamo i sukob generacija.

Trebalo je da dođeš, kao što je došao Rilion, pa bi sad znao šta je bilo u Atini. Sve bi video i čuo. I svašta doživeo. Proveli bismo se kao bogovi sa Olimpa. Hoću reći, kao Rilke i Zdenka. Ispiti u septembarskom roku nisu, sokoliću, za crnu Nevu uverljivo opravdanje. I drugi su mladi esperantisti imali ispite na fakultetu, ili predavanja u gimnaziji, pa su ipak odvojili sedam dana za posetu atinskim istomišljenicima. A pošto si letos na moru s nogu nacrtao i namalao stotinak portreta pegavih klinaca i preplanutih Švabica, pošto si onde prodao i hrpu ozbiljnih platna, pastela i akvarela, pretpostavljam da ti je nakon lepog provoda bez Neve Zagorac u novčaniku ostala bar polovina lepog svežnjića doječ maraka i dinara. Koje si zaradio kao umetnička prostitutka.

Kuda te vozim? U tamni vilajet. Odvešću te u neki mrak, da ne vidimo šta činimo. Batrgamo se u koži nedelatnih individua, rekao bi gospon Alek. Niti mlatimo veliku lovu, niti putujemo po velikom svetu, niti sakupljamo atraktivne doživljaje, niti ostvarujemo neke druge, još luđe želje. Možemo jedino da vodimo ljubav. Jebačine su, veli gospon Velja, najatraktivniji doživljaji sirotinje. “Kad ćeš se vratiti?”, upitao me kad smo se rastajali, zagledan u moju najlepšu ogrlicu. “Sigurno pre nego ti iz kartaškog društva”, odgovorih. Dečicu sam izljubila, njega pomilovala osvetničkim pogledom. I tako smo se lepo razišli. Osetila sam da i on večeras od života mnogo očekuje. Nege se sprema velika lumperajka. Sa kartanjem i kurvanjem, kompreneble.¹⁴ Čak mi je i kola ostavio. Njega će, po običaju, pred zoru kući doneti koji od treznijih pajtaša. “Škoda” je odmah osetila da je u pravim rukama, prede kao teta Elenina Lepojka. “Poteraj me prema kojoj od drumskih mehana u okolini Beograda”, šapnula mi je ma-

¹⁴ razume se.

lopre. “Neka ti tvoja drugarica Dijana malo zavidi. I ti si njoj zavidela kad je s ljubavno-jebivetskim filozofom Markom Orlovićem doživljavala ono što ti sada doživljavaš s jebivetrovim učenikom Alekom Vislavskim.” Sokoliću, bila sam, prošle srede, veoma srećna kad si se pred mojom lepom drugaricom ponašao kao zaljubljen pubertetlija. Ne bih se ljutila ako bi još koji put pokazao da luduješ za mnom. “Nije važno kako nam je, važno je da nam drugi zavide”, kaže moj lepi medved Velja. Dijana govori: “Volim te, kučko, baš zbog tvojih mana.” Ja joj odgovaram da moj dečko smatra da je uživanje u prežvakavanju tračeva pre vrlina nego mana. Priznajem da orgazam doživljavam ne samo uz pomoć donjeg, malog, nego i uz pomoć ovog, velikog jezika. Pošto sad jurimo prema onome za čim oboje ludujemo – mislim, naravno, na arije kafanske dive i simfonijski orkestar oznojenih garagana, potom i na duet, u ovim kolima, gologuzog studenta Romea i njegove matore Đulijete – prepustiću se slatkoj vrlini: prepričaću ti deo svog prethodnog razgovora sa Miroslavljevom mamom. Onaj deo u kome si ti, sokoliću, bio glavni junak. Pozitivno-negativan. Opisala sam Dijani tvoju opijenost ruskom i ukrajinskom, mađarskom i grčkom narodnom muzikom, tvoju zaludenost kad god slušaš latinoamerički ili orijentalno-balkanski ritmos i melos, a ona veli: “Njemu atmosfera drumskih mehana, i orijentalno-balkansko zavijanje đul-pevaljki, služi kao afrodizijak. Oprosti, Nevenka, ali moram da ti kažem: On tebe seksualno iskorišćava.” Ja je pogledala razrogačenih očiju. “Stvarno?” “Najozbiljnije ti govorim.” “E, do neba ti hvala, Dinka. Skinula si mi kamen sa srca. Imala sam utisak da ja njega, grešna pred sobom i pred Bogom, iskorišćavam. Već je počela savest da me grize.” Dijana se prekrstila. “Konačno sam shvatila, sestro, da si beznadežan slučaj!”

Nisam ti, brate, stavila povez preko očiju, ali mehanu u kojoj ćemo večeras voditi orijentalno-balkansku ljubavnu predigru sâm ne bi našao ni preko dana, a kamoli po ovako mrklom mraku. Uverena sam da ćeš s oduševljenjem, povremeno čak u ekstazi, gledati i slušati divljake,

uglavnom sredovečne cugaroše, okružene crnim muzikan-
tima. Koje glasom i stasom ukrašava kreštava darodajka.
Riču Balkanci kao bikovi, ili zavijaju kao vukovi, tuguju,
u dertu, za mladošću, za nezaboravnim lumperajkama, ne-
ponovljivim ašikovanjima, za prokockanim godinama i iz-
gubljenim ljubavima. A ako je koji od njih iz svojih kafan-
sko-dilberskih noći izašao kao pobednik, ako je ljubljenu
nesrećnicu osvojio, potom i oženio, sad je svakodnevno
psuje, bije i ponižava, kao zver.

Predosećaj mi kaže da jedan od takvih, medved Ve-
lja Zagorac, ovamo večeras, sa svojim pajtašima, neće za-
lutati.

Jednom sam tu slušala čak i najpopularnije grčke pe-
sme. A dim je bio tako gust da nisam znala jesam li u oko-
lini Soluna ili u okolini Beograda. Harika pu sas gnorisa.¹⁵
Evo, sad ću ti potanko opisati onaj izlet u Atinu, pa ćeš
shvatiti zašto je pospešio kvarenje međuljudskih odnosa u
“Fratecu”. Na putovanjima, rekao je možda Sokrat, ili Pla-
ton, ljudi otkrivaju svoju pravu ćud. Obično se smatra da
su matora zakerala često nepodnošljiva, ali ja sam zaklju-
čila da ni mladi nisu mnogo bolji. Bar ovi naši.

Iz podmlatka su putovali Džoni, Smiljka, Nada, Sa-
nela i Brankica, a ostalo troje nikad nisam videla u na-
šim prostorijama. Lukava čika Milovanova politika. Preko
mladih esperantista privući u “Frateco” što više njihovih
drugarica i drugova. Na razne načine, pa i putem ekskur-
zija u obližnje inostranstvo. Dobra politika, druže predsed-
niče, ali ponekad i neuspešna. Efekti su na pomenutoj eks-
kurziji bili suprotni od očekivanih, jer su se mladi držali
separatno. Matorci ih nisu mnogo zanimali. Vukašin Me-
durić je neko vreme pokušavao da ih natera u jato, ali je
ubrzo shvatio da ga ismevaju. Ono njihovo “matorci” toli-
ko ga je iznerviralo da ih je prozvao šiziotima. Svi balavci
koji obožavaju drekavce: rokenrol, tvist i ostala šizofreni-
čarsko-idiotska majmunisanja, jesu, kaže, šizioti. Kad mu
je Sanela rekla da je rok muzika epohalna fora, on se “slo-

¹⁵ Radujem se što sam vas upoznala.

žio”. Epohalna je, reče, zato što s njom počinje blesavizacija, idiotizacija čovečanstva. Onog zelenog, naravno, na kome svet ostaje. Da je naš predsednik – koji zbog iznenadne bolesti nije mogao da putuje – video ovaj međugeneracijski raskol u jatu “istomišljenika”, požizio bi. A da je video s kakvim prezirom većina šizioti govori o esperantu, izvršio bi samoubistvo iz zasede. Sve je saznao nakon našeg povratka iz Atine, ali je, srećom, ostao živ. Da nemamo njega, i još par neuništivih entuzijasta, sigurno bismo se raspali... Na ekskurziji su jedino Smiljka i Nada progovorile po koju esperantsku reč. Sanela i Brankica veštački jezik, kako kažu, ne mare, a njihove drugarice Duda i Goca su nam se priključile samo radi šopinga u Atini. Kao i Džonijev drug Ljubiša. Niti jesu, niti žele da budu članovi Udruženja.

Slažem se s tobom, sokoliću, zbog takvih se ne treba nervirati. Na njih jednostavno ne treba računati. Mnogi srednjoškolci i studenti postaju esperantisti zbog idealizma, pa i zbog želje da dožive nešto neobično. Kad vide da u Udruženju ima više dosadnog učenja i ispraznog naklapanja nego atraktivne zabave, dižu sidro. Smiljka i Nada ostadoše, a to je dovoljno. One su zaista solidne devojčice. Ali ja sam volela i Sanelu i Brankicu, jer smo mi ista “školska generacija”. “A” kurs smo, da te podsetim, završile proletos. U klasi profesora Aleksandra Vislavskog. I zaljubila se učenica šiparica Neva Zagorac u svog profesora sa “B” kursom. Pura frenezeco!¹⁶ Sanela i Brankica mi u Atini rekoše da su kurs završile samo zato što je čika Milovan početkom drugog polugodišta, u februaru, došao u njihovu školu i obećao učenicima da će krajem leta, ako završe “A” kurs, za male pare moći da putuju u Grčku. Na takve štoseve moramo da hvatamo decu da bismo, kako kaže naš predsednik, osvežili i proširili bazu. Tetka Stanislava kaže da bazu nećemo osvežiti i proširiti sve dok su naši vodeći ljudi mlakonje, prazoslovi i karijeristi. Čika Milovan je, kaže, mlakonja, pa se ne usuđuje da od Soci-

¹⁶ Čisto ludilo!

jalističkog saveza traži veće dotacije, Borka je alapača, kojoj je najvažnije da ima gde da se izbrblja, a Vukašin je karijerista, koji funkcijom sekretara "Frateca" želi da sebi podigne cenu u svojoj mesnoj zajednici, gde takođe ima funkcionerske ambicije. Kad je ovo troje saznalo za otrovnu tetka Stanislavinu analizu njihovih želja i karaktera, žestoko su se okomili na nju. Oni su uložili godine života u esperantski pokret, niko neće da prihvati volonterske obaveze, svi vole da dođu na gotovo, a na kraju sebi najveći gotovani priušte zadovoljstvo da bezočno kritikuju najaktivnije esperantiste i da spletkama razaraju Udruženje. Malbele, tre malbele!¹⁷ Sve je to tebi poznato. I nas dvoje smo junaci tih spletki. Ja na njih ne dajem ni pet para. Povremeno me čak zabavljaju. Neka mi babe zavide! Ali moj dečko je osetljiviji. Jesi li, sokoliću, zbog situacije u Udruženju onomad odbio da vodiš aktuelni "A" kurs? Ili zbog nedostatka vremena?

Tada je, kad su čika Milovan, Borka i Vukašin napali tetka Stanislavu, bilo zaista zabavno. Matora rospija je uzvratila, ukazala na sitne privilegije i krupnije propuste u radu vrljih volontera, u pomoć su joj priskočile neke drugarice koje orgazam doživljavaju jedino kad se svađaju, i evo ti međusobnog tucanja matoraca. Doktor Gavrilović je, kao advokat i pametan čovek, pokušao da ih pomiri, delimično je i uspeo, ali trajan mir još nije zavladao u "Bratstvu". Zar je onda čudno što nas mladi napuštaju? "Kad se vratimo iz Atine, više neću odlaziti u Udruženje", reče mi Sanela. "Sve je to pišurija. Matorci idu onamo da ubiju vreme, da prepričavaju tračeve, pletu spletki i svađaju se, a ni mladi nisu mnogo bolji. Tamo vise samo kojekakvi ekscentrici i oni koji nisu sposobni da nađu pravi provod. Bez veze." Moram priznati, sokoliću, da su me ta njena bezvezna zapažanja naterala da se i sama zamislim. Dijana je potegla slične argumente kad je prestala da dolazi u Udruženje. "Zar da s njima provodim takozvane najlepše godine života? Zar da me njihovi smežurani likovi

¹⁷ Ružno, vrlo ružno!

prate doveka? Gledam ih svaki dan na svojoj zubarskoj stolici, ne želim još i u slobodno vreme da ih gledam i slušam. Ako oni nemaju gde da ubiju svoje vreme, ja ću svoje radije ubijati kod kuće nego s njima. Neka mi oprostite, oprostite mi i ti, možda nisam dovoljno humana, ili sam već sasvim izgubila nerve, ali ne mogu da slušam brbljanje tetke koja, zbog bolesnih bubrega, mokri gnoj, bakice koja treba da operiše žučnu kesu ili čilagera kome su prokrvarili hemoroidi.” I tako je, gospon Alek, esperantski pokret izgubio ovčicu Dijanu, koju ste vi nagovorili da uči međunarodni jezik. Ali ovčica Neva je u taj jezik strasno zagrizla. I grickaće ga sve dok njen Velja bude odlazio na kartanje sa kurvanjem, sve dok njen student ne postane inženjer arhitekture i ne krene u beli svet, o kome toliko sanja. On će otići, a ja...

Da, ja treba da mu ispričam kako smo se pre dva meseca zabavljali i svađali u Atini. Komencu!¹⁸

Zabava je počela već u vozu, kad je tvoj sunarodnik, cirkusantski mudrijaš Visarion Kiš, u ljubavi Rilion, u seksu Rilke, naumio da nam prezentira odlomke iz vlastite građe za knjigu “Misli velikih ljudi o esperantu”. Meni je kasnije dao par listova iz te građe, a ja sam ih večeras, znajući da ću ti cvrkutati o izletu u Atinu, strpala u tašnu. Pročitaću ti samo dve izreke. Najvažnije... U redu, ispuniću ti želju, večeras će ti, dečaće, tvoja tetka ispuniti svaku želju, odmah ćeš čuti te dve istorijske izreke. Ali ne u vožnji. Moram da se parkiram na ivici puta.

Rilke je počeo, naravno, sa drugom Titom. Koji je, ako nisi znao, još pre četrnaest godina, povodom održavanja Trideset osmog svetskog kongresa esperantista u Zagrebu, rekao: *Mislim da je učenje esperanta sada vrlo aktuelno. Esperanto je mnogo lakše naučiti nego bilo koji drugi jezik. Znanje esperanta može se koristiti u svim zemljama. Znam da je esperanto naročito proširen među radnicima. Za njih ima poseban značaj. Preko esperanta mogu radnici lako uspostavljati vezu sa radnicima u dru-*

¹⁸ Počnimo.

gim zemljama. Esperanto se mora uvesti u škole, ali ne nekim dekretom odozgo, nego svesnim zahtevom javnog mnjenja, dakle odozdo, na uistinu demokratski način.

“Ma, nemoj mi reći!”, oglasio se ironično doktor Gavrilović. Iritirao ga je autor citirane izjave. Pa mu je uzvratilo: “A zašto, kominternaško-komunistički prepredanjače, nisi tako, svesnim zahtevom javnog mnjenja, uveo socijalizam? Nego si ga uveo ognjem i mačem. Puškama i mecima svojih šumskih boraca.”

“Doktore, molim vas da ne vređate druga Tita i naš samoupravni socijalistički sistem”, uzvratilo je Vukašin Medurić krajnje ozbiljno, što je zvučalo poprilično preteći. Intervenisala je i gospođa Anđelija Brankov, apelujući na svog prijatelja da se smiri, pa je doktor odustao od rasprave sa potencijalnim visokim funkcionerom u mesnoj zajednici. Pogotovo kad je Rilke upotrebio najtežu artiljeriju, Alberta Ajnštajna. Evo te bombe:

Međunarodno sporazumevanje pomoću međunarodnog jezika ne samo da je neophodno nego je samo po sebi razumljivo. Esperanto je najbolje rešenje ideje međunarodnog jezika.

Dosta ti je, sokoliću, misli velikih ljudi, je li? Gasi lampicu iznad glave i stavi mi šaku na koleno, da bolje pritisnem papučicu gasa. Tvoj lični zabavljač Rilion te je ovim poslasticama već mnogo puta častio. Taj pati od logomanije. Voli da bude u centru pažnje, da lupeta, o čemu god da se raspravlja. O svemu zna, ili “zna”, više od bilo kog drugog u istom društvu.

Da, pogodio si (očito, dobro poznaješ svog dugogodišnjeg drugara), ovog puta je njegovo brbljanje bilo prvenstveno u funkciji donžuanske rabote. Dudu, Gocu, potom Sanelu, na kraju i Brankicu pokušavao je da osvoji uz pomoć psihodelije Timotija Lirija i poezije Alena Ginzberga. Sâm je, reče, neke njihove bisere sa engleskog preveo na esperanto. I to ti poznato. Jesi li u tom poslu bio njegov konsultant za međunarodni jezik? Vas dvojica ste tako različiti, a najbolji drugovi. Rilion sad obožava hipike. Ti si nedavno parafrazirao jednog samoupravljачa, koji

je rekao da naši političari imaju svoje hitove, svoje modne krikove, koji se menjaju iz sezone u sezonu, a ja dodajem da i tvoj pobratim ima promenljive modne krikove. Neki Novak, njegov drug i kolega sa fakulteta, nabavlja i njemu i sebi knjige, gramofonske ploče, farmerke, majice, nakit, bedževe – sve što je vezano za “decu sveća”. Sve, osim droge. A, ko zna, možda su njih dvojica već i to probali. U svakom slučaju, Rilke sebe smatra hipikom. A ti hipike prezireš. Naravno, i sâm si protiv rata u Vijetnamu, protiv svakog rata, a za slobodan seks, sa svakom vrstom žena... Rilke je povremeno tako otkaćen da ja ne mogu da se otrgnem od uverenja da on konzumira makar najblažu drogu, LSD. A moj iščašen ljubavnik je toliki snob da se drogira apsintom, pićem slikara, vajara i arhitekata.

Je l' ti, sokoliću, kadgod palo na pamet da smo i nas dvoje jedinstvo suprotnosti? Hoćemo li večeras, onako suprotni, da se sjedinimo? Jao, crna Neva, zašto lupetaš? Svrbi te jezik, i jezičak...

Rilke nije uspeo da zbari nijednu šiziku, ali zbog toga nije bio tužan. Meni je u poverenju rekao da je, zapravo, zaljubljen samo u jednu izuzetnu devojčicu: tvoju sestru od strica Veroniku, ili Veronku. Koja je u prevodu na rusinski Verunka. Par puta me je molio da te ubedim da tu Verunku gurneš njemu u zagrljaj. Koji bi, reče, mogao da se završi i brakom. Ja, doduše, ne mogu Rilketa da zamislim kao oženjenog čoveka, ali manimo mene.

Dijanu je pokušavao da šarmira zanimljivim pričama o Frojdu i Jungu, ali sa mnom nije flertovao. Jednom je pred tri-četiri muško-ženska svedoka rekao da mi ne pruža šansu da ga osvojim zato što neće da izneveri pobratima. Neće da bude nalik na onog viteza kome je najbolji drug, odlazeći u boj, dao na čuvanje ključ od pojasa nevinosti svoje verenice. Bojovnik ni za prvo brdo nije zamakao, kad, evo ti, sustigao ga, na konju u galopu, verni prijatelj. “Pobratime, dao si mi pogrešan ključ”, reče zadihan... Da, naravno, poznat ti je taj vic. Vi, muške svinje, lepše polovine svojih prijatelja tretirate kao potrošnu robu kojoj se jedino međunožje ne troši, ma koliko ga trljali. Jao, bezo-

brazna Neva, kud si odlutala! Stalno lutaš, kao crna ovca. A studentsko magare nikako da šakom sa tvog kolena krene uz butinu. Da pojačaš gas.

Rilke je uspeo da obori s nogu Zdenku Malić, zahvaljujući rekvizitima koje mu je bio pozajmio tata Adler. Zdenki ih je servirao, naravno, na esperantu. Njih dvoje su još proletos šurovali, u "Fratecu", ali u Atini su univerzalni ideal "dece cveća" belodano krunisali.

U kolevku Evrope je, inače, voz stigao u nedelju, oko podneva.

Smestili smo se u hotel "Helas", blizu trga Omonija. Istuširali se i odmorili, a sat-dva kasnije Afanasios Papadatos, momak koga su atinski esperantisti bili zadužili da se brine o nama, počeo je da realizuje program našeg boravka u srcu Helade. Pošto nas je okupio na recepciji, predložio nam da najpre posetimo Nacionalni arheološki muzej, do koga od hotela nema ni petnaest minuta hoda. Svi smo bili oduševljeni. Ali naše četiri mačkice, naše male šiziotkinje, ni ekskluzivni relikti antike nisu mogli da privuku. Goca, Duda, Sanela i Brankica izjavile su da njih muzejski eksponati ne zanimaju. One hoće, rekoše, da što pre upoznaju atinske ulice, da pogledaju eksponate u izlozima robnih kuća i butika. Uzalud im je Afanasios, preko naših prevodilačkih mostića, objašnjavao da se u Nacionalnom arheološkom muzeju nalaze, u originalu, najveća blaga antičke Grčke, uzalud smo im mi govorili da će biti vremena za šetnju Atinom i za razgledavanje izlogâ. One su naumile da idu svojim putem, i posle kraćeg natezanja, ispunjenog nervozom, Vukašin im je, već primetno ljut, dao otpust. "Eh, da je moj profesor istorije sada živ", uzdahnu doktor Gavrilović. "On je znao veoma mnogo o starim Grcima, a nikad nije bio u Grčkoj. Beše siromašan, vremena su takođe bila oskudna, retko je ko imao mogućnost da putuje u inostranstvo. A ova mlada divljač pojma nema o Heladi, niti ih ona zanima, premda su o njoj dosta učili u školi, premda mogu na licu mesta da vide sve ono o čemu je moj profesor celog života razmišljao i pričao. Njih zanimaju samo butici i izlozi."

Nećeš mi, Alek, verovati, ali nisu obišle čak ni Akropolj! I poslednji seljak, kad dođe u Atinu, poseti Akropolj, a ove guskice, učenice četvrtog razreda gimnazije, buduće profesorice humanističkih disciplina, tražile su samo butike i diskoteke, samo Grke, Amerikance, Engleze ili Francuze. Glavne svetske jezike, engleski i francuski, šizioti obožavaju, a esperanto je za njih smešan utopistički bučkuriš.

Ozbiljnije esperantske ovčice, naročito one koje tebe zanimaju, bela i crna, Dijana i Neva, svašta su videle u Nacionalnom arheološkom muzeju. Crne smo, zapravo, obe. Dijana u esperantskom pokretu, ja u životu... Videli smo, čoporno, svašta, a to je kao da nismo videli ništa. Za sat i po obišli smo čitav taj lavirint ispunjen dragocenom starinom: zlatnim ogrlicama i maskama, razbijenim i slepljenim amforama, okrnjenim reljefima, bronzanim i marmornim statuama. Posejdon, Afrodita i Zevs, kopljanici, mislioci i atlete – sve je to lepo i fascinantno, ali za sve to treba imati i dovoljno znanja i dovoljno vremena. Ovako, kad si laik, površan turist, kada, kao Borka, pitaš koliko bi zuba moglo da se napravi od jedne zlatne maske, od posete muzeju imaš toliko vajde koliko i od razgledanja izlogâ. Na početku smo pomno zurili u svaku vazu ili ogrlicu, a zatim smo, umorni i zasićeni utiscima sa putovanja, pa utiscima koji su nas upravo zapljuskivali, pored eksponata počeli sve brže da prolazimo. Kad smog stigli do prostori-ja u kojima su bile izložene najčuvenije statue, nismo više bili sposobni ni za kakvu koncentraciju. Zastali bismo, više zbog umora nego zbog divljenja, ispred nekog od kipa koje smo viđali u tolikim čitankama i enciklopedijama, Afanasios bi nas osvežio kojim zanimljivim detaljem vezanim za ovog ili onog boga ili smrtnika, a onda bismo ponovo zapali u letargiju i nastavili da indiferentno defilujemo i pored najčuvenijih figurina, crteža, reljefa ili skulptura.

Vidim, sokoliću, da ti je sve jasno, kao da si bio tako. Još ću ti na isti način opisati Atinu, pa da se prepustimo našim lepim brigama. Već me opijaju jesenji mirisi

ovog šumarka. Oplemenjeni, dabome, mirisom dima sa roštilja. Ali hoću da me u orijentalno-balkanskom čumezu opiju i dva-tri vermuta. Da mogu dragom Gospodu, kad bude došlo vreme za polaganje računa, reći kako sam grešila samo u pripitom stanju. Hoće li mi on to priznati kao olakšavajuću okolnost?

“Nijedno naše delo, kojim ne nanosimo štetu drugima, ne može se smatrati grešnim”, govori mi Dijana kad pred nju prostrem svoj prljav veš, kad počnem da morališem. “Moral je promenljiva, rastegljiva kategorija”, kaže. “Stvar shvatanja, kolektivnog i individualnog. Što se mene tiče, taj fenomen sagledavam jednostavno. Smatram da je u granicama morala svaki naš postupak kojim sebi ne nanosimo poniženje, drugima štetu. Ko ima štete od tvoje idile sa Alekom?” “Ja sama”, odgovaram. “Štete nemaš. Imaš samo neke dileme, zato što imaš moralne predrasude. Srećom, relativno lako ih prevladavaš. U tome ti pomaže tvoj brak sa Veljom Zagorcem. Koji se, kao i brak mnogih drugih nesrećnika, može okarakterisati vrlo sažeto: pun stomak, prazna duša. Takav je bio i moj brak. Ja sam izlaz našla u razvodu, ti si ga našla u studentu ljubavniku.”

Sednimo, gospon ljubavniče, za ovaj sto. Hoćemo li vermut ili nešto jače? Apsint, recimo, eliksir umetničkih picopevaca i picopevki. Ali ovi za apsint verovatno nisu ni čuli. Kad si u ozračju naroda, treba da piješ narodno piće: rakiju!

Najpre ću ti reći da je Atina u ponečemu slična Beogradu. Ona, dabome, ima Akropolj, iskopine i zidine, stubove koji više ništa ne podupiru i ostalo istorijsko drago kamenje, a ima i više stanovnika nego Beograd. Ali ima i beogradske uzane ulice, nepodesne za saobraćaj, ružne zgrade van svih istorijskih stilova, prodavnice sa robom razbacanom bez reda, ulične prodavce svega i svačega, mase šetača koji su uvek veseli i bučni. Drveća na atinskim ulicama ima mnogo manje nego na beogradskim. To su nam drugog dana boravka, na večerinki u njihovoj Asocijaciji, rekli i naši esperantski prijatelji. Vole svoju Atinu, hvale je, samo žale što u njoj nema više parkova i drvo-

reda. Beograd je, kaže Ira Kaliotasos, sav u zelenilu. Čuj, Beograd sav u zelenilu! Poželela sam da je poljubim u čelo. Otada sam počela da uobražavam da u Beogradu stvarno ima puno zelenila. Ma, pravi vrti grad! I nemoj više da me ubeđuješ kako je Beograd ogoljen, a u arhitektonsko-urbanističkom pogledu haotičan, neatraktan i nekvalitetan. Idi u Atinu, pa ćeš tek onda videti kako je Beograd miran grad, i pun samosvojnih arhitektonskih dela. Ovde bar tu i tamo možeš naći pokoje renesansno, barokno ili klasicističko zdanje. Ja, doduše, ne znam šta je tu šta, ali... U Atini je, ako izuzmemo antičke spomenike, sve gola, neistorijska fasada, gola bezličnost. Šarenilo je samo dole, na ulicama, među izlozima i u njima, na trotoarima i kolovozima. Katalavenete ola osa leo?¹⁹ Hoćemo li na eks? Gospoda ne piju verovatno na eks, ali mi smo deca sela. Hajde, sokoliću, ako si muško. Ja jesam. Volim da tucam jebivetre.

Bilo je već oko pola devet uveče kad smo stigli na Plaku. To je stari deo Atine, u podnožju Akropolja, živopisan i bučan, krcat prodavnicama suvenira i tavernama, iz kojih odjekuju zvuci buzukija. E, tu smo mi, ispred jednog ćumeza u kome se pekao mirisni giros, zastali i počeli da samoupravljamo. Turisti iz celog sveta su se u nas zagledavali kao u cirkusku družinu. Nakon par minuta šetnju produžismo, ali želje ne uskladismo. Šizioti su bili za to da se ide u neku diskoteku, a matorci su, dabome, nezaboravne doživljaje želeli da pokupe u kojoj taverni. Afanasios je, opet, kao i Vukašin, želeo da celu grupu drži na okupu, bar te prve večeri, dok malo bolje ne upoznamo Atinu. Gostioničari su nas, kao i ostale turiste, nasred uzane ulice vukli za rukave i pozivali u svoje taverne – kod svakog je uzo bio najmirisniji, suvlaki najukusniji, buzuki najveselij, provod najromantičniji – a mi smo čas hodali čas zastajkiivali, dogovarajući se nervozno i bezuspešno. Ispred taverne “Zeus”, kraj samih padina Akropolja, nezadovoljstvo šiziota i ogorčenje matoraca dostiglo je vrhunac.

¹⁹ Razumete li sve što vam kažem?

Zvuci buzukija su nas, štono se kaže, zapljuskivali, mirisi girosa i suvlakija su nas zapahnjivali, gazda je na balkanskom englesko-francuskom mleo kao vetrenjača i pozivao nas u svoju tavernu, a mi smo se svadali kao na zboru građana u mesnoj zajednici. Vukašin je već bio van sebe od besa. “Ma, kreteni šiziotiski, diskać, drekavce, bukače možete naći i u Beogradu! A ovo nećete naći nigde drugde!” “U Beograd, čile, pravi diskaći tek treba da stignu.” “Eh, što vam ja nisam otac, bar tri dana! Drukčije biste pevali!” Oni su se nato još više uzjogunili. Ela, ela!²⁰ Napokon se odvojiše i, ignorišući Afanasiosova i naša upozorenja kako je nezgodno da se sami izgube u metežu, punom mornara iz Pireja, naoružanih askera i podozrivih agenata vojne hunte, krenuše da potraže diskać. Jadni Afanasios – solidan i obrazovan momak, koji se zacelo obradovao kad je u podne na železničkoj stanici u našoj grupi ugledao šest zgodnih cura – sada je ostao s nama, matorcima. On urlatore, rokersono-tvisterski šund, ne podnosi, kao i ti, a umetničku muziku, koju nas dvoje tek počinjemo da obožavamo, veoma dobro poznaje. Nakon kratkog druženja s njim ja još više cenim ozbiljnu muziku. U mladosti sam, kao i svaka zgodna cura, sanjala o karijeri kafanske pevaljke, a sad mi je žao što nisam postala operska diva. Hoćeš li da ti otpevam koju ariju? Najpre poruči još dva vermuta.

Afanasios nas je upozorio da su cene u tavernama paprene, te smo po jedan suvlaki pojeli s nogu, ispred neke prčvarnice, osluškajući zvuke buzukija iz obližnje taverne. Zdenka je čak, nasred uličice, počela da igra sirtaki, ali se zanela i spotaknula, i samo zahvaljujući Rilionovoj spretnosti nije ljosnula. Nezaboravan doživljaj. Najnezaboravniji. “Da kasa u našem Udruženju nije uvek prazna, da rukovodstvo koji put može bar na ekskurziji da počasti članove, sad ne bismo stajali na ulici, nego sedeli u taverni”, primeti tetka Stanislava. Vukašin i Borka su je prostrneli pogledima, ali su doktor Gavrilović i gospođa Anđelija primedbu preokrenuli na šalu, pa esperantska vatra nije

²⁰ Dođi, dođi!

buknula usred Plake. Pojedosmo suvlaki, odslušasmo zanosan plač buzukija i krenusmo natrag, zastajkujući ispred pojedinih izloga i strasno ogovarajući našu zlatnu mladež. Kad smo stigli u hotel, od umora sam jedva stajala na nogama. Spavala sam dobro, iako buka vozila nije prestajala celu noć. Ona me je i uspavala i probudila. “Zamisli da je to svirka buzukija”, reče Dijana. Belege!²¹

U ponedeljak smo, do šest sati uveče – kada je trebalo da se sa našim domaćinima nađemo u sedištu njihove Asocijacije – bili slobodni. Afanasios je imao obaveze u službi, te smo mi, pridržavajući se njegovih predloga od sinoć, rešili da sami posetimo Akropolj, a zatim da se bacimo na šoping. Mladi su, međutim, čim smo u menjačnici došli do drahmi, ponovo naumili da se odvoje od nas. Oni će najpre da idu u šoping, a Akropolj će, rekoše, da posete neki drugi dan. Nada, Smiljka, Džoni i Ljubiša posetili su ga, čini mi se, u sredu, a one četiri mačke, kako već rekoh, uopšte nisu bile na Akropolju. U sredu predveče, kad nas je Afanasios odveo na brdo Filopapos, sa koga se lepo vidi i panorama Atine i sam Akropolj sa Partenonom, Brankica je, onako naivna i nestašna, i blesava i simpatična, upitala: “Može li neko da mi kaže šta je tamo Akropolj, a šta Partenon?”. Doktor Gavrilović se samo prekrstio. “Partenon je ono brdo, a Akropolj su stubovi koji ništa ne podupiru”, objasni Džoni drugarici. Doktora je to dokusurilo. Ostao je bez teksta. Kao i nekoliko minuta ranije, kada smo, penjući se uz padine Filopaposa, svratili do pećine u kojoj se, navodno, otrovao Sokrat. “E, da ovo nisam videla, ne bih mogla da spavam”, reče Brankica blesavo i detinje bezazleno, a ostali šizioti se zakikotaše. “Šta je Sokrat rekao o esperantu?”, upita Sanela posprdno. “Rekao je: Esperantski pokret neće rasturiti spoljašnji neprijatelji, nego mangupi, naročito mangupice, u našim redovima”, objasni Rilion, pa dometnu: “Sokrata su dokusurile upravo takve mangupice kao što ste vas četiri. Pokušavao da ih vaspita, ali se zaljubio u jednu šiziku, te su ga neprijatelji optužili

²¹ Predivno!

da kvari mladež. A on, šta će, jadan, nego, kao i svaki neprirodno zaljubljen starac, izvršio samoubistvo.” “Naravno, kad nije mogao da tuca”, zaključí Džoni. Doktor se još jednom preksíio, šizioti se još jednom zakikotaše. Boli njih dupe i za Sokrata i za matorog advokata. Preziru svakoga ko nije njihova generacija, njihov soj, ko nije čupav i blaziran, ko ne luduje za disko muzikom, ko nije šiziot. Sâmi engleski jezik govore loše, kao priprosti grčki trgovci, kao i svi mi, iako su ga učili godinama, u osnovnoj školi i gimnaziji, a mi na kojekakvim kursevima, pa ipak, svaku našu reč ili rečenicu na engleskom s podsmehom komentarišu. Sve što mi kažemo ili učinimo, za njih je bez veze. Is ijian!²²

Pomešala sam ponedeljak i sredu, gde smo sada? U ulicama Atinas i Stadiu, recimo, u šopingu. “Sveca im pokvarenog, sa mnom nijedan trgovac neće da se cenka”, reče Matija Simendić. “Prijatelji su me savetovali da ne pristajem otrpve na cenu koju mi odseče, ali kad pokušam da se cenkam, on neće ni da razgovara sa mnom.” “Lako Sokratov potomak ukapira s kim ima posla”, kaže mu Zdenka. “Čim te pogleda, vidi koliko je sati. Ti nisi u stanju ni gospođicu Čuljas da zbariš, a hteo bi da nadmudriš prepredene grčke trgovce.” Ela!

U hotelskim sobama smo se istuširali i odmorili, a predveče, u pola šest, još jednom se okupismo na recepciji hotela. Afanasios nas je odveo u Asocijaciju atinskih esperantista. Sastanak je, kako bi rekli novinski izveštači, protekao u srdačnoj atmosferi, obavljena je svestrana razmena mišljenja o bilateralnoj saradnji i međunarodnoj situaciji. Neki naši prijatelji diskretno su ponešto rekli i o vojnoj hunti, koja sada gazi Grčku, ali glasno o tom zlu niko nije govorio. Znaš već kakvi su ti esperantski susreti. Opšta razdraganost, sa smeškom se upuštaš u razgovor sa svakim, malo pitaš, malo odgovaraš, sve hvališ i svemu se diviš. Među njima, kao i među nama, ima dosta onih koji za mnogo godina druženja sa esperantskim prijateljima ni-

²² Na zdravlje!

su uspeli da nauče ni par stotina reči potrebnih za elementarno sporazumevanje, pa je povremeno bilo simpatičnih nesporazuma. Tako je, na primer, Matija gospođici Andromahi Čuljas – to je, ako se sećaš, ona matora lepuškasta devojka kojoj si i ti, kad je njihova grupa boravila u Beogradu, pokušavao da se udvaraš – toj gospođici Andromahi Matija je rekao: “Mi pensis sur vi.” Ona se zbunila, ostali su se nasmejali, a Dubravka je Matiji objasnila da je prijateljici rekao: “Mislio sam na vama”, umesto “Mislio sam na vas.” “Mi pensis pri vi.” Oriste!²³ Razgovaralo se o svemu, pa i o društveno-ekonomskom statusu esperantista. Tu se po ko zna koji put razbuktala diskusija između naših fanatika i umerenjaka. Fanatici su još jednom ustvrdili da esperantski pokret neće procvetati i da sam međunarodni jezik neće istinski zaživeti ukoliko ga države ne podrže, ukoliko se esperanto ne uvede u osnovne i srednje škole. Umerenjaci su tvrdili da esperantisti najpre treba da pokažu veće društvene, umetničke i ne znam kakve još rezultate, pa tek onda mogu da očekuju veću pažnju i pomoć društvene zajednice. Što bi rekao drug Tito... Znaš već. I tako, saglasnost nismo postigli ni na međunarodnom nivou, kao što je ne postizemo na domaćem terenu. Saglasnost. Ti simeni afti i leksi?²⁴

Nije bio predviđen zajednički izlazak posle sastanka, te su naši domaćini većinom ostali u prostorijama Asocijacije, a mi smo, oprostivši se od njih, sa prijatnog esperantskog neba na drugom spratu sišli na ulicu. Onda je opet došlo do rasprave ko će kuda. No ovog puta smo mi stariji bili mnogo spokojniji nego prethodne večeri. Za mlade više nismo brinuli, a sami smo želeli da se što pre dovučemo do hotela i opružimo na krevetima. Mladi su, dabome, hteli da idu u diskać, ali im je Afanasios bio nerešiv problem. To je, kao što već rekoh, fin momak, inženjer, uskoro će biti magistar elektrotehnike, ali klasičan tip, da tako ka-

²³ Izvolite!

²⁴ Šta znači ova reč?

žem, gnjavator, kako kažu naše mačke. Nisu mogle da ga smisle. A on, opet, kao vaspitan momak i savestan domaćin, nije hteo da digne ruke od njih. Nikako nije shvatao, ili nije hteo da shvati, da im je nepotreban, da mu se neće prikloniti baš nijedna od šest slobodnih cura. Klasičnim tipovima je teško da shvate psihologiju šiziotu. Afanasiosov bratučed Evangelos, i njegov prijatelj Nikos, koji su te večeri takođe bili u prostorijama Asocijacije, dopali su se našim šiziotkinjama, jer su pripadali njihovom soju. No njih dvojica nisu bili voljni da se odvoje od Afanasiosa i s Jugoslovenkama odu u diskač. Afanasios je, opet, bio dosledan, za disko muziku nije hteo ni da čuje. Možeš zamisliti kako na majmunisanja drekavaca gleda čovek koji je bezbroj časova proveo u društvu Baha, Betovena, Lista, Rahmanjinova. Odlazak na takvo muzičko smetlište za njega bi, kako je nama rekao, bilo totalno srozavanje. Od te prljavštine mesecima ne bi mogao da opere svoje uši, svoj mozak, duh. Naši su matorci već bili krenuli, Dijana je, čekajući mene, nestrpljivo zurila u obližnji izlog, a ja sam baš htela da vidim kako će da se odvija bilateralna saradnja balkanske braće i sestara. Tri Grka su se na jeziku Sokrata nešto dogovarala, a naše su cure po naški posprdno zapomagale i psovale, tražile od Džonija i Ljubiše da ih povedu u diskač. Najzad je Evangelos na engleskom predložio da Sanela malo prošetala sa Afanasiosom, a svi ostali, uključujući i njih dvojicu, Nikosa i njega, da idu u diskač. Sanela je to odbila s takvim prezirom, a ostale su se cure tako odvratno zakikotale, da sam ja poželela da uletim među njih i da ih išamaram. Bilo mi je veoma žao finog Afanasiosa.

Ne, nisam prošetala s njim. Je l' ti krivo? Nisam, jer je bar deset godina mlađi od mene. Kao i jebivetar koji me sad nehajno sluša, požudno gleda i pri tom smišlja kako će me malo kasnije razapeti na neko stablo u šipražju blizu mehane. I odozdo bockati. U mesecu studenom, kako bi rekli Hrvati. Ni kao šiparica nisam to u novembru radila napolju. Tako ti i treba, crna Neva, kad si se spandala sa

gologuzim studentom. Srećom, “škoda” je već navikla da se na njenom zadnjem sedištu...

U utorak ujutru trebalo je autobusom da otputujemo u Sunion. Grupa esperantskih prijatelja pozvala nas je na ručak u vikendici Georgisa i Atalandi Katalopulu. Ta je vikendica blizu lepog gradića, nedaleko od još lepše plaže. Pružila nam se, dakle, prilika da se ceo dan odmaramo i sunčamo na obali Egejskog mora. Međutim, rano ujutru Duda, Goca, Sanela i Brankica – koje su, kako vidim, postale glavne junakinje moje priče, iako nisam nameravala da im poklonim toliku pažnju – došle su kod Vukašina s molbom da one ne idu u Sunion. Sinoć su u diskaču upoznale trojicu Grka, koji će ih odvesti u neki jeftin i veoma dobro snabdeven butik. Vukašin se razbesneo. “Vi ovde predstavljate i beogradske esperantiste, ne samo sebe i svoju nezrelost! Zašto, kretenke, niste same došle u Atinu? Nemojte da vas smesta pošaljem kući!” Uzjogunile su se, uvredile i ožalostile, doputovale su s nama u Sunion. Ali na plaži počele su opet da mijauču. Ovog puta su bile gladne. Kad smo krenuli iz Beograda, nisu htele u vozu da jedu, svaka je govorila kako hoće da skine bar dva-tri kilograma, a sad su odjednom počele da umiru od gladi. Afanasios je tri puta odlazio da se raspita kad će biti otvoren obližnji kiosk. On im je bio kriv za sve. Dečko uzeo jednodnevno neplaćeno odsustvo, samo da bi bio s nama, a sad je morao da trpi njihova prenemaganja. “Mi estas malsaĝa!”, mijauknula je Sanela na esperantu, prvi i poslednji put. “Ti si baš malsaĝa!”, dočeka Vukašin, a ostali matorci se zakikotaše. Mačkici objasniše da je rekla: “Ja sam glupa.” “Ja sam gladna” kaže se: “Mi esta malsata”, pouči je Matija. Eto šta znači jedno slovice na pravom, odnosno krivom mestu. No dočekasmo podne, ko gladan ko sit, a onda pešice krenusmo prema vikendici Georgisa i Atalandi Katalopulu. Onda su nas dočekali istomišljenici koji se godina, neki i decenijama poznaju i sastaju. Osim bračnog para Katalopulu beše tu i bračni par Kaliotasos, tetka Poliksena Stamopulos, gospođica Čuljas i još nekoliko esperantskih veterana, a od mlađih je, osim Afanasiosa i Evan-

gelosa, bilo takođe još nekoliko mladića i devojčica. Mogu ti reći da u njihovom bratstvu vlada mnogo veća harmonija starih i mladih nego u našem. Grci su, kao i Italijani ili Španci, svi Mediteranci, poznati po druželjubivosti, što se ne može reći za Švajcarce, Nemce ili Skandinavce, za kontinentalne, hladne Evropljane, koje ti tako respektuješ. I Jugosloveni su, bar ovi u koje se ja svrstavam, a koji pripadaju balkanskom etnopsihičkom tipu, druželjubivi. No tu našu karakteristiku kvarili su šizioti.

Ručak je, na natkriljenoj verandi vikendice gospodina i gospođe Katalopulu, bio kraljevski: jagnjeće pečenje, pasulj, pomfrit, mešana salata, patlidžan, sir, masline, na kraju vino, pivo i raznovrsno voće. Domaćini su nastojali da stvore što prisniju i veseliju atmosferu, podržavali su ih njihovi stariji jugoslovenski prijatelji, ali naši mladi – opet moram da ih spomenem u negativnom kontekstu – prema tim zajedničkim nastojanjima bili su apsolutno indiferentni. Zauzeli su mesta na jednom kraju dugačkog stola i čavrljali među sobom. Po naški, razume se. Za njih je, naročito za one četiri lucprde, sve ovo bilo bez veze. Jednoj je smetala klackava proteza gospođe Kaliotasos, drugoj se gadio pasulj, trećoj sir – čuveni helenski kozji sir “feta”, o kome nam je gospodin Katalopulu održao malo nadahnuto predavanje – četvrtoj je išao na nerve nesrećni Afanasios, koji je uspeo da se ubaci među njih. Obraćale su se, kako rekoh, samo jedna drugoj, povremeno svoje ćaskanje kitile grimasama u stilu “bez veze”, gadljivo seckale hladnu jagnjetinu i govorile o vonju loja, ili su jednostavno ćutale, što zbog nepoznavanja esperanta što zbog indiferentnosti prema društvu u kome su se, jadnice, dosađivale. Nakon ručka otputovale su u Atinu, da potraže svoje Grke i njihov butik s jeftinom robom, a mi se vratismo na plažu. Predveče i sami stigismo u hotel. Lacaj kaj plenaj de impresoj.²⁵

Sa Dijanom sam vlastito življenje nekoliko dana oneobičavala u Atini, a s tobom bih, ljubitelju melodijsko-rit-

²⁵ Umorni i puni impresija.

mičkog zanosa i rafinirano-vulgarnog erosa, volela da otperjam malo dalje. Na autentičan Orijent. I na duže vreme. Možda zauvek. Hoćemo li?

Kelner! Pridi, burazeru. Nosi ovu šušku garaganima, i prenesi im, i njihovoj Esmeraldi, nalog da za ovaj bračni par izbruse dva najsjajnija, najosećajnija, najmelanholičnija bisera koja su u stanju da iznedre. Meni neka otpevaju i odsviraju, recimo, "Imam jednu želju", a gospodin sa finom, evropskom facom, ali divljom, orijentalnom dušom želi... želi... da izigrava pašu "U Stambolu, na Bosforu".

Sokoliću, je l' ti se dopalo ono "bračni par"? Ela, valla, i to si doživeo. Da budeš muž Neve Zagorac. Bar u očima muzikanata. Znam da ću na kraju proći kao ona tvoja senčanska pičkica, iz filma Morisa Ševalijea. Je l' "Žiži" beše? Mislím na šmizlu koju je zanimalo kako se "picolin" kaže na esperantu. Doduše, ja se ne zanosim iluzijom da ću postati tvoja supruga... Ela, ela, dečače, nemoj se odmah joguniti! Evo ti jedan cmok u obraz. Obećavam, neću više da vređam tvoju najveću ljubav, da ozleđujem najbolniju ranu. Ljubav strast... Hoćeš li jednog dana, negde u Berlinu, Stokholmu ili Njujorku, kad pod noge neke umetnice (u jebanju, dabome) budeš bacao svoje uspomene, tako nazivati i ovo što nas dvoje sada proživljavamo?... Evo ih! Slušaj nju, i njenu garagansku bandu... Joooj! Ne mogu, ne mogu... poludeću! Kakvi Mađari, kakvi Grci! Nema lepšeg, dirljivijeg ritma i melosa od nežnih, bolnih, strasnih, divljih srbijanskih dertalinki i bosanskih sevda-linki. Hoćeš li da slušaš njih, ili mene? Hoćeš sve, kao i uvek. A ja samo jedno.

*Imam jednu želju:
da ti tvoja medna usta
još jednom poljubim;
pa da se nikada
iz sna ne probudim.*

Oooh, zašto moram da patim čak i kad uživam?! Uhvati me, sokoliću, šćepaj me za ruku, za kosu, za pičku...

drži me! Jer ću skočiti i početi da razbijam sve oko sebe!...
Jooj, živote, zašto tako brzo letiš? Zašto mi ne daš da živim?!

*Ništa me ne boli,
samo mi se srcu rana
pozleđuje stara;
jer me ti ne voliš,
srce iz nedara.*

Sada ti je, srećo i nesrećo moja, valjda jasno zašto u ovakve ćumeze ne zalazim često. Jer osećajno, strasno, uzbudljivo, predivno zavijanje koje ovde slušam, kome želim da se pridružim, ludilo koje me ovde na mahove zahvata, unosi u moju dušu, u glavu, želju da se ubijem!... Oh, kako mi je teško! Da li da plačem, da se smejem, da vrištim, ili da odem do podijuma, da se bukvalno pridružim pevaljki i garaganima? Ti si, jebivetre, za ovo poslednje, je l' da? Sta ću ako mi banda bude ponudila angažman? Mogla bih sada, u cvatu zrelosti, početi da gradim karijeru kafanske dive. Ako mi se sa zakašnjenjem na ljubavnom polju ostvaruju snovi, makar košmarni, varljivi, prljavi, zašto ne bi i na umetničkom polju... Volela bih, poslednja moja slamko, da pobegnemo, da budemo negde daleko, veoma daleko! Ali meni su krila slomljena! Jedva sam i za Atinu dobila dozvolu. Od Velje, od dece, od svakodnevice... Jooj, živote, jebem li te – i sama izjebana! Za Stambol, ili neki drugi atraktivan grad, za bilo kakav ambijent iz bajke, za trajno bekstvo nemam šanse. Skrajnute mehane u okolini Beograda su mi jedine...

Gde smo sada? Ti si, pašo, kazuje mi pevaljka i njena pratnja, na Bosforu. Bolan ležiš i crnoj zemlji težiš. Plačeš zbog harema koji moraš da napustiš. A ja? Zašto ja plačem?... Zašto od života želim više nego što mogu da dobijem?!... Ti ćeš, sultane, još mnogo šta doživeti. A ja, možda, ovu noć neću preživeti... Priberi se, crna Neva.

Gde sam, sokoliću, moj slepi vodiču? Ah, da, u Atini. U hotelu blizu trga Omonija.

Nismo se pošteno ni odmorili, Dinka i ja smo taman počele da se šminkamo, kad je Matija krenuo od sobe do sobe, obavestavajući i matorce i šiziotu da Afanasios čeka na recepciji. Iznenada je naumio da nas odvede na koncert solunskog simfonijskog orkestra u Odeonu Heroda Atikusa. "Jao, padam u trans!", kliknula je Brankica kad su joj drugarice saopštile da mora ići na poklonjenje Bramsu i Dvoržaku. Nisu, dabome, htele da čuju ni za Afanasiosa ni za koncert. Većina matoraca je takođe počela da se izmotava, jedni su, kao, bili veoma umorni, drugi su nameravali da se tuširaju, treći da peglaju haljine i košulje, pa smo Afanasiosu pravili društvo samo nas četvoro: gospođa Anđelija, doktor Gavrilović, Dinka i ja. Zdenka i Rilke su se kao dvoumili, da bi najzad idilu udvoje (koja je tada izgledala besmrtna, a po povratku iz Atine je izdahnula) ipak pretpostavili besmrtnim delima Mendelsoana, Bramsa i Dvoržaka.

Ta su dela u Odeonu Heroda Atikusa bila izvedena solidno, bar za moje uši. No najduže će mi ostati u sećanju sam boravak u osvetljenom kamenom amfiteatru podno Akropolja, pod mediteranskim noćnim nebom, na povetarcu u kome se osećao i miris mora i dah stare Helade. To je zaista bio izuzetan doživljaj. Ali taj ambijent, te impresije i ta osećanja ja, sokoliću, naprosto nisam u stanju da ti opišem. A i ne moram, je li? Vidim da ti se oči već cakle, da me gledaš kao krvožedni vuk nevino jagnje...

III

MI SMO, CIMERU, MEĐUGENERACIJA

U ponedjeljak uveče, nakon višečasovnog učenja kod Miroslava, Alek se pozdravio sa teta Elenom i mama Dijanom, još jednom je pozvao kolegu u društvo koje već čeka kod komšinice Dušanke, a koje će se malo kasnije kapetanovim "tristaćem" odvesti u Kotež Neimar, gde stanuje građevinski preduzimač Milutin Janković. Miroslav je nazvao svoju tananu Violetu, ona je odlazak u pozorište pretpostavila odlasku kod građevinskog preduzimača, te je autor idejnih projekata vikendica u balkanskom stilu sam sišao na drugi sprat.

U stanu Dušanke Predić bučno su čavrljali, slane pogačice grickali i pivo pijuckali srećni ljudi Dejan Rogić, Sveta Pejović, Visarion Kiš, "u svetu više poznat kao Rilion", i mamine kćerke Katica i Ružica.

– Srećni ljudi, baš! – usprotivi se Dušanka živahno. – Srećni su, Alek, oni kojima curi sa svih strana, a ne oni kojima jedva kaplje. Kad je sirotinja bila srećna?

– Čuti, more, ne fali ti ništa – dobaci kapetan spokojno. – Da imaš milionče mesečno, bilo bi ti malo. A ovako, šezdeset hiljadarki, pa uvrh glave.

– Je l' ti znaš, mama, gde ima najviše samoubistava? – obrati se Dušanki njena starija kćerka. – Među bogatašima.

– Ne brini, Katice, ne bih se ja ubila.

– Jedan bogataš, koji noćima nije mogao da spava zbog brige za svoje bogatstvo, imao je suseda obučara, koji je po ceo dan bezbrižno zviždukao – počeo je matori Sveta, zureći u Dušankin vrat poput gladnog šustera. – Zašto ja ne bih mogao da živim bezbrižno kao on, pomisli bogataš i predade sav novac obučaru. E, sad je onog uhvatila nesanica. Probdeo jednu noć, drugu, treću. Četvrtog dana došao kod bogataša i vratio mu novac. “Izvolite, komšija, vaš novac, meni je bolje bez njega.”

Dušanka odmahnu rukom.

– Daj ti ovamo novac, ako ne možeš da spavaš, pa čekaj da ti ga vratim.

Kikot u sobi. Svetin najbučniji. Dobio je priliku da uverava domaćicu kako joj zaista ništa ne fali. Sreća je, uostalom, relativna stvar, subjektivno osećanje. Kad su siromaha upitali šta bi radio da se kojim slučajem dočepa kraljevskog trona, on je odgovorio: “Samo bih jeo slanine, a mašču bih je zalivao.”

– Već sam počela da mislim kako si se opametio, a sad vidim da si na pametnjakovića ličio zato što nisi imao prilike da pričaš ludorije – konstatova Dušanka prostodušno i izazva još jedan pljusak smeha u sobi.

Ne znam, komšinice Dušanka, u koju kategoriju srećnika ćete mene svrstati – možda, kako kaže Neva, jednom nogom stojim među pametnima, a drugom među ludacima – ali i ja bih rekao da vam ništa ne fali. Priroda vas je obdarila zdravim i, bez obzira na godine koje nam, nažalost, svima poklanja, još privlačnim telom. Kuća vam je puna veselja i zadovoljstva. Okružuju vas samo oni koji su vam mili i dragi. Vaša dva ljubavnika predu kao macani i nadmeću se u dosetkama. Njihova dva prijatelja zagledavaju se u Katicu i Ružicu, vaše dve takođe zdrave i lepuškaste mačkice. Koje bezuspešno pokušavaju da uče dosadno školsko gradivo. Ugodna domaća atmosfera. Za koferaša koji živi u studentskom domu i koji je najčešće sam sa sobom ovo je melem za dušu. Vidim da se i Rilke presijava na zracima sreće, koja mu se osmehuje blistavim zubima vaše starije kćerke. Da, Katica je fina cura, ozbiljna

prilika. A ja vas, komšinice Dušanka, uveravam da je ovaj moj drugar, naizgled neozbiljan Rilke, takode fin, razborit i sposoban momak. I, što je mnogo važnije, velika drugarčina. Ne, nije on takav Kazanova kao što izgleda dok čavrlja o ljubavi i seksu. On voli da diže prašinu, da seje smeh. Da njime popunjava praznine među ljudima. Ali je bezopasan poput šteneta. Ne verujem da je dosad imao onoliko cura koliko ima prstiju na obe ruke. Mladost samca koferaša nije tako ružičasta kao što neupućenima izgleda. Jest da si slobodan, ponekad čak užasno slobodan. To će reći, užasno sam. S vremena na vreme si tako usamljen da poželiš da budeš malko i neslobodan. Da nekome pripadaš. Ne interesujemo se za ljudske sudbine koje nisu trijumfalne ili tragične. Koje su sasvim obične. A možda bi upravo za njih trebalo da se najviše interesujemo. Tada bi se ponešto neobično dešavalo i dotičnim osobama i nama samima.

– Slušaj, cimeru, zaista ne bi bilo loše da nam se već nešto neobično dogodi – uhvati se Rilke za jednu Alekovu repliku, koja beše mnogo kraća i jednostavnija od njegove meditacije.

– Mogla bi, recimo, jedna krasna cigla da ti padne na glavu.

– Gazda, ne baksuziraj! Mogao bih ja i da se zaljubim – nastavi kapetanov podstanar i drugar. – A, Katice? Šta ti misliš o tome? Lako je Aleksandru Polivalentnom, on je bar zaljubljen. U gospođu Nevu Zagorac, u gospođu Miru Vojnović, u gospođicu Vjericu Beogradsku, u gospođicu Blaženku Kerestursku... U sve četiri je zaljubljen, doduše, nesrećno – on je, kao i svaki umetnik, uvek nesrećno zaljubljen – ali bar mu duša nije dokona. Ionako je lepše voleti nego biti voljen. Šta meni vredi što ribe luduju za mnom, kad ja ne mogu da se zaljubim.

– Imaš tvrdo srce – bila je čika Svetina dijagnoza. – Treba ti više žara u srce.

– Da, da, jedno srce na žaru.

– Taj specijalitet obožavam – dometnu Sveta. – Najbolje ga priprema Tiosav, kuvar u “Moravskoj kolibi”.

– Ja sam čula da si ti zaljubljen u Alekovu sestru od strica – obrati se Dušanka Rilionu. – Veronika, Vera... tako li beše?

– U krštenici piše: Veronika. A kad bude zrela dama, mnogi će je zecelo nazivati gospođa Verona – objasni Alek. – Mi, koji smo joj danas najbliži, koji to nežno biće obožavamo, nazivamo je, “po rusinski”, Verunka. A kad bude udata, zvaćemo je Veruna.

– U koju si ti, Rilke, zaljubljen? – upita Sveta.

– U sve četiri, izgleda – odgovori Katica, pa se okreću prema Aleku. – Šta studira ta tvoja bratučeda?

– Etnologiju, na Filozofskom fakultetu. Na trećoj je godini, kao i ja. Iako je pet godina mlađa od mene.

– Oj, mnogo je poranila.

– Nije ona poranila, nego sam ja zakasnio. Neko vreme sam, između srednje škole i fakulteta, živeo podalje od učionica. Službovao kao tehničar.

– Bio malo oženjen, a u neudatu mnogo zaljubljen – ubaci Rilion. – Dete nehotice napravio najpre ljubavnici, pa je primorao da ga se otarasi, potom slučajno “usrećio” i suprugu. Onda “junački” obe ostavio. Zbilja, cimeru, jesi li ti njih ostavio, ili su one tebe šutnule?

– Ne mogu da se setim.

– Slušajte, ljudi, možda bih i ja mogao da se oženim – setio se Rilion. – Ako je mogao Slobodan Popović da se udvoji, zašto ne bih mogao ja. Od kuvarica u “Loli” dobio dva tanjira, dve kašike i dve viljuške, na nekoj rasprodaji kupio obijen lonac, u samoposluzi maznuo džezvu, koja supruzi služi kao džezva kad kuva kafu, a kao kutlača kad kuva supu od kostiju ili pasulj, i evo ti srećnog studentskog braka. Kakav stan, kakva vikendica, kakva kola! Ništa im ne treba.

– Jednom, kad budu imali sve što sada nemaju, neće, možda, imati ljubav – reče Alek. – To je život. Nikad idealnog rešenja.

– Nikad – podvuče Dušanka. – Kako god okreneš, ne valja. Uvek ispadne drugačije nego što si zamislio. Uzmi, na primer, našu samoposlugu. I po sedam-osam kupa-

ca, u vreme kad je u njoj malo veći promet, stoji ispred kase. Odabereš robu za dva-tri minuta, a posle još desetak minuta moraš da stojiš u redu pred kasom. Samoposluge su Amerikanci izmislili zato da bi čovek za što kraće vreme obavio kupovinu, ali našim trgovcima će biti potrebno još sto godina da bi to shvatili. Najvažnije je dočepati se radnog mesta, a posle neka radi ko hoće. I ko mora. A oni ne moraju. Dve kasirke naplaćuju, ostalo osoblje se muva između rafova ili ždere salamu i voće u magazinu. Oni imaju svoj raspored, delokrug radnih obaveza, i ne tiče ih se koliki je red ispred kase. Ali da ti zakinu kad god im se ukaže prilika, to neće propustiti. I onaj pored vage, što prodaje meso, sir ili voće, a i kasirka. Danas jednome otukala račun i kaže: "Dve hiljade osamsto trideset." A on bacio pogled na cedulju, pa na kasirku. "Molim vas, ovde piše: dve hiljade petsto trideset." "Oh, izvinite, nisam dobro videla." Odmah se snašla. Nije joj prvi put da nije dobro videla. Ali još nikad nije pogrešila na svoju štetu.

– Trgovca grize savest ako je nešto prodao ili kupio, a pri tom nikoga nije prevario. To je profesionalna deformacija. Ha-ha-ha! Pitaj starog trgovca, ako nešto ne znaš.

U redu, čika Sveto, saznali smo i to, iako nismo pitali. Sada smo pametniji za još jednu glupost. Pojeli smo pogačice i popili pivo, mogli bismo da krenemo. Hoćemo li pešice? Da malo pročistimo pluća i promućkamo ustajalu krv u žilama. U Kotež Neimar možemo stići za dvadesetak minuta. Idemo, ipak, kapetanovim "tristaćem"? Jao, izvinite, komšinice Dušanka, zaboravih "lj" varijantu. I vi ćete s nama, dabome. Ne zbog Milutina Jankovića, već zbog onoga što će se dogoditi posle. Na Adi Ciganliji. U daščanoj kućici na kapetanovom splavu. Sava mirna, voda miriše, a splav se jedva primetno njiše. Sve brže i brže... Izvolite, dakle, komšinice Dušanka, vaše je mesto pored kormilara. Nas trojica ćemo u šarage. Rilke je veseo, on se večeras za još jedan korak približio vašoj Katici, ali razvedenim momcima nije lako. I mlađi je melanholično raspoložen, a možete zamisliti kako je tek starijem. No razvedeni momci ne treba da tuguju. Je l' da, komšinice? Mla-

dac ima jednu Nevu, povremeno i izvesnu Vjericu kurvicu, a matorac će sutra ili prekosutra doći na red kod vas.

Rilke, veseli moj druže, večeras bi ipak moglo nešto neobično da nam se dogodi.

Ako ne obojici, onda makar meni. Možda će se i dogoditi. Možda je preduzimač kod koga idemo lovator sa korenima u predratnom, buržoaskom Beogradu. Sveta reče da ima kćerku i sina. Nas dvojicu, po volji Nebeske Munnje, samo kćerka zanima. Rilke, mili druže, bezazleni suparniče, nešto mi govori da će buržujeva kćerka da se zagleda u kreativnog studenta arhitekture. Da će je tata, kad bude krenula naša projektantsko-graditeljska saradnja, kad po brdima oko Beograda budemo počeli da sejemo vikendice u balkanskom stilu, podstaći da se u perspektivnog neimara i umetnika još pomnije zagleda. Možda će se, Rilke, u mom životu reprizirati Jezerska obala. Tada sam propustio priliku da uđem u bogat paorsko-gospodski dom, ovog puta neću propustiti priliku da uđem u još bogatiji majstorsko-gospodski dom. *Ma šta činio, čini promišljeno*, glasi Prvo majsko pravilo. Sada treba biti naročito promišljen, jer će se sve odvijati na višem, gospodskijem nivou. Onoliko impresivnije koliko je Beograd impresivniji od Sente. A beogradski preduzimač Milutin Janković (sa korenima u buržoaskom blatu i zlatu?) od provincijskog kulaka Draška Pavlova. A student arhitekture i talentovan slikar od tehničara u Fabrici građevinskog materijala i člana amaterskog kluba likovnjaka pri jednom radničkom univerzitetu. Ovi,²⁶ sve će sada biti na višem, impresivnijem nivou. (Samo Željku, rođenu, neprežaljenu, neće uspeti da zameni nijedna gerla. Nijedna, Rilke, makar bila lepa kao Afrodita i pametna kao Atina. Makar bila pedigri-rana beogradska buržoaska princeza.)

Brže, druže kapetane, pritisni papučicu gasa. Slutim da će mi se večeras nešto neobično dogoditi. Jedan beo-

²⁶ Da,

gradski *pater familias*,²⁷ možda zaista pedigirani buržuj, i ne sluti da se njegovom impresivnom građanskom domu približava potencijalni zet. Jedna beogradska princeza i ne sanja da se u zarđaloj krttiji marke “fijat 1300” njenim devojačkim danima i noćima približava princ koji će uskoro uspehe ostvariti i slavu pokupiti u belom svetu!

* * *

Kotež Neimar je, prostodušni prijatelji i još prostodušnija komšinice Dušanka, pre rata bio zamišljen kao vrtno naselje sutrašnjice. On je to, kao što vidimo dok “tristać” luta lavirintom slabo osvetljenih ulica, doista i postao.

U meri u kojoj je tako nešto na Balkanu moguće ostvariti.

A tako nešto ovde, sve dok je ovakvih skorojevića kakav je, po svoj prilici, moj potencijalni tast Milutin Janković, nije moguće u potpunosti ostvariti. Nebesa, s kakvom je nakazom taj građevinski preduzimač (verovatno sa korenima u provincijskom blatu, a ne u buržoaskom zlatu) nagrdio uličicu punu bršljana, srebrnih jela i starinskih domova iza ograda od kovanog gvožđa! Između neorenesansne vile “Zorica” i secesijske vile “Tijanić” on je podigao spomenik svom neznanju i neukusu. Rogobatnu, produžnim malterom pokrivenu, smeđom bojom premazanu, prašinom napuderisanu sandučastu hapsanu. Krov ravan. U zapuštenoj lođi na spratu stalna izložba kućne stareži. Stubovi načinjeni od kanalizacionih cevi ispunjenih betonom. Kapija metalna, pri vrhu ukrašena plavim katedralnim staklom. Ograda od zavarenih, mestimično zarđalih šipki. Između nje i kuće bašta sa kupusom i kržljivim vočkama umesto šimšira i zimzelenih srebrnih lepotica.

– Zbilja, majstore, koji vam je ovo stil? – upita Rilion kad su gosti, razmestivši se po foteljama i trosedu dnevne sobe u prizemlju, zajedno sa domaćinom iskapili prvu čašicu vinjaka.

²⁷ otac porodice, domaćin,

– Ovo je naš, zidarski stil – odgovori Milutin orno. – Sad sam na nju pustio puzavicu, kroz dve-tri godine ovo će biti bršljan stil.

– A u međuvremenu daj da mi pogledamo nešto u starom balkanskom stilu – predloži Sveta Pejović. – Jesu li ti pri ruci one fotokopije što si ih dobio od mene?

– Jesu, tri komada, čini mi se. Dve sam već dao potencijalnim mušterijama.

– Ne smeta, doneo sam ja svoje primerke – reče Alek. – Rado ću vam ostaviti još jedan komplet. Makete nisam stigao da napravim, doneću ih drugi put.

Izvadio je iz velikog unutrašnjeg džepa mantila fotokopije savijene u rolnu, razvio ih, pet listova pružio majstoru Milutinu, drugih pet čika Sveti. Milutin je ćutke posmatrao jednu po jednu varijantu, a Rilion i kapetan su se, zajedno sa Svetom, zagledavali u primerke drugog svežnja. Tišinu je narušavao samo Dušankin razgovor sa Milutinovom ženom, koja je u holu pokazivala gošći cveće na stalcima i uramljene goblene na zidovima. Odozgo, iz jedne sobe na spratu, oglašavali su se zemljotresni zvuci pop muzike. Još prilikom uvodnog razgovora mama Stanija obavestila je goste da i njihova deca imaju goste, vršnjake s kojima uče, a pomalo se, izgleda, i zabavljaju.

– O, premudri Kašjapa! – uzdahnu Rilion dribler-ski. – U vreme kad se seoski neimari ugledaju na kreatoru gradske arhitekture, i kad se u sve većoj meri koriste njihovim tekovinama, naš bi Alek hteo da u gradsku i prigradsku arhitekturu unese elemente starog seoskog neimarstva.

– Folklorna arhitektura, o kojoj je ovde reč, imala je i svoje gradske varijante, ne samo seoske – uzvratila Alek. – Ovi projekti su bazirani više na gradskim nego na seoskim varijantama. Ja, inače, nisam oduševljen stapanjem ruralne i urbane arhitekture. Ali taj proces u ovom trenutku nije moguće zaustaviti. Uostalom, problem savremene arhitekture ne leži u dilemi: razdvajanje ili spajanje ruralne i urbane arhitekture. Nego u dilemi: individualna, maštovita, ili unicifirana, bezlična arhitektura.

Tišina. Rilion se bezglasno kliberi i zevzečki pilji u cimera, ovaj indiferentno zeva, daje zevzeku na znanje kako je već oguglao na njegove sitne žaoke. U stvari, obojica znaju da su te driblerske sitnice nešto najlepše što se događa u njihovom osmogodišnjem prijateljevanju.

– Ovo nije baš sve u pravcatom starom stilu – progovori najzad majstor Milutin. – Ove dve kuće su, na primer, sasvim moderne.

– Napravio sam širi dijapazon, kako bismo zadovoljili svačiji ukus – objasni projektant. – Prva dva tipa su ortodoksni primerci balkanske arhitekture. Treći je donekle modifikovan. Četvrti i peti su, zapravo, moderni objekti, koji samo celinom fizionomije i nekim detaljima podsećaju na orijentalno-balkanska zdanja. Recimo, na petom tipu imate prozore sa oknima koja su prečkama izdeljena u manje kvadratiće. To je, kao što vidite, diskretan i fin dekorativan element na čistoj fasadi. Današnji prozori jesu funkcionalni, ali nemaju estetsku vrednost: to su obične pravougaone zastakljene rupe.

– Idućeg leta treba jednoj mušteriji da gradim vikendicu na moru, blizu Makarske. Ne znam da li bi tamo mogao da ide koji od ovih projekata.

– Ne bi. Tamo treba graditi isključivo kuće sa obeležjima mediteranskog stila. U Jugoslaviji ste – pre prodora internacionalne, unificirane arhitekture – mogli uočiti tri osnovna tipa objekata i ambijenata: orijentalni, zapadnoevropski i mediteranski. Njih su činile varijante sa javnim i privatnim, gradskim i seoskim, ravničarskim i brdskim objektima. Te objekte, modernizovane, prilagođene duhu i komforu našega vremena, treba rehabilitovati. Ali nijedan od njih ne treba graditi tamo gde mu nije mesto.

– Prave mediteranske arhitekture je na našem Jadranu sve manje – primeti Sveta.

– To što današnji graditelji rade na Jadranu ordinarni je primitivizam – uzvraća Alek gorko. – Jugoslavija nema, kao Grčka, Italija ili Španija, brojne antičke spomenike, čuvene katedrale i samostane, kraljevske dvorce i feudalne tvrđave. Nema donkihotske vetrenjače i donkarloske ko-

ride, izvođače flamenka i druge ekskluzivne atrakcije. A htela bi da bude turistička velesila. Kako to može postati? Samo pameću svih svojih stanovnika i inventivnošću stvaralaca. Ako nema izuzetno nasleđe iz prošlosti, njeni nemari i kulturno-umetnički poslenici treba u sadašnjosti da stvaraju izuzetne kuće i ambijente. U svim primorskim mestima treba izmeniti fizionomiju kako društvenih silosa za stanovanje tako i privatnih betonskih hapsana. A ono što se ne može prepraviti, valja u dogledno vreme, čim budu dopustile finansijske prilike, srušiti. Dabome, i industriju treba udaljiti od obale. Najveću pažnju treba posvetiti stvaranju prijatnih, dobro nam znanih mediteranskih zdanja i ambijenata.

– Novi objekti i ambijenti potrebni su svuda. I u unutrašnjosti, ne samo na primorju.

– U pravu ste, čika Sveto. Bar pedeset posto društvenih i privatnih zgrada u Jugoslaviji trebalo bi temeljno prepraviti ili srušiti. Zameniti drugačijim, neuporedivo kvalitetnijim, samosvojnijim zdanjima. Koja će činiti dojmљive i ugodne ambijente. Svaki grad i svako selo treba da ima svoj specifičan duh mesta. *Genius loci*. Tek kada to bude ostvareno, ova zemlja će biti lepa i turistima i domaćem stanovništvu.

– Dakle, biće posla za nas graditelje! – Milutin Janović je, glumeći zadovoljstvo, trljao ruke. – Da je malo više ovakvih kao što si ti, Jugoslavija bi za nekoliko godina postala raj. Samo bismo u međuvremenu morali da preživimo pakao. Kao u vreme posleratne obnove.

– Nećemo, dabome, imati ni pakao ni raj. Iz kulturnih, ekonomskih i drugih razloga ova zemlja ne može za nekoliko godina da izmeni svoj lik. Da je nakon Drugog svetskog rata, u vreme upravo pomenute obnove, imala bar desetak smelih, uticajnih arhitekata, i toliko obrazovanih, u umetnost oblikovanja prostora upućenih političkih lidera, Jugoslavija bi danas bila, gledano sa arhitektonsko-urbanističkog stanovišta, jedna od najprivlačnijih evropskih zemalja. Za građenje lepih, pitoresknih zdanja i prijat-

nih, atraktivnih ambijenata nije potrebno više novaca nego za stvaranje rugoba.

– E, jednu takvu kuću, pitoresknu, elegantnu, gospodsku, ja hoću da ostavim svojim potomcima! – javi se zdušno matori Sveta. – To nas dvojica, Alek, ima da smislimo. Ti ćeš je nacrtati, a Milutin će je sagraditi. Da me po njoj pamte i praunuci... Samo, to će teško ići – dometnu izmenjenim, splasnulim glasom. – Velika individualna dela, koja obeležavaju celokupnu ljudsku istoriju, danas i ovde nisu moguća. Sistem favorizuje egalizaciju.

– A, sistem ti ne odgovara, je li? – podviknu kapetan. – Nisu ti dovoljna dva stana i ona tri placa s kojima špekuliraš, još bi i kuće hteo da gradiš! Ti da gradiš gospodske kuće, a sirotinja da tavori po ćumezima! Phi, boga ti kotomanskog!

Smeh, komentari, pražnjenje čašica s vinjakom. Sveta objašnjava da drugi stan nije njegov, pripada bivšoj supruzi, a i plac ima samo jedan, onaj sa vikendicom, ostala dva pripadaju kćerki i sinu. Da, da, kćerki i sinu, koji takođe imaju stanove i vikendice, primećuje kapetan.

– Gazda, ima da ćutiš, jer si sad i ti kompanjon u ilegalnoj firmi “Sveta Pejović i komp.” – napominje Rilion. – Pre rata si bio ilegalac u buržoaskoj državi, a sad si u svojoj državi kompanjon u ilegalnoj firmi.

– Kecarošu matori! – grdi kapetan Svetu i, kao nekad za pištolj, maša se za čašicu. – Koliko firmi sad zastupaš? Prodaje i knjige i deterdžente, i električne peći i placeve na moru. A povrh svega, naravno, kaplje i penzija. Četiri godine sam se borio protiv takvih, celog života se borim protiv njih, ali gamad ne možeš istrebiti! Ne odgovara mu sistem, jer još nije zgrnuo onoliko love koliko želi njegova sitnosopstvenička duša!

Zakikotavši se na sav glas, Sveta pokaza glavom na Milutina Jankovića.

– Šta hoćeš, zgrće i ovaj. Više nego ja.

– Taj bar zgrće golim šakama, a ti mućkanjem.

– Nema danas ništa golim šakama. Zašto smo mi ovde, ako ne zbog mućkanja.

U znak protesta, kapetan sruči sebi u grlo još jedan vinjak, a Milutin Janković, nateravši ostale da učine isto i ponovo napunivši čašice, uvede razgovor u ozbiljnije vode. Prihvatio je Alekov predlog da preuzme i novi svežanj kopija, obećao da će projekte pokušati da plasira na prava mesta. A što se tiče nekog biznisa za odmah, nekog ilegalnog poslića za svu trojicu, to će teže ići. Možda će se i sad naći neka adaptacija, neko ubacivanje parketa ili lepjenje tapeta, on će ih preko Svete obavestiti ako nešto bude naletelo, ali izgledi nisu bogzna kakvi. Toga će biti tek na proleće.

Kad su žene završile kućnu inspekciju i priključile se novokomponovanim biznismenima, ovi su već pogledima streljali polupraznu flašu i vatreno debatovali o fudbalu. Nakon izvesnog vremena mama Stanija je, dobivši podatke o dvojici mladih gostiju, spomenula da njihovom Čedi slabo ide matematika i neka statika. Otac ga naterao da se upiše na Mašinski fakultet, a njemu mašinstvo ne ide, čudno, baš voli mašine, uvek nešto petlja oko automobila, pa ako se oni razumeju u tu matematiku i statiku mogli bi da skoknu gore i da pogledaju gde to zapinje.

– U njegovoj glavi zapinje! – odbrusi zarumenjen čale Milutin. – Nije isto učiti mašinstvo i petljati oko “audija”. A da stvar bude gora, ni oko “audija” više ne petlja. Duri se gospodin, jer nije dobio “ford mustanga”. Ja sam bio presrećan kad mi je otac kupio polovan bicikl, a ovaj bi mene u top stavio zato što mu nisam uzeo “ford mustanga”.

– Današnja omladina je veoma razmažena – glasilo je Svetino otkriće Amerike. – Ne umeju da cene teško stečene vrednosti. Oni bi hteli da im se odmah ostvari sve što zažele. Nisu u stanju da se odriču, da pate, ako treba.

– A čega si se ti odrekao u životu? – žacnu ga kapetan. – Onoga što nisi mogao da ščepaš. *U se, na se i pada se!* To je tvoja životna filozofija.

– Gle, gazda počeo da citira Aristotela!

– Nije to samo moja životna filozofija – uzvratila Sveta suparniku, prečuvši Rilionovu upadicu. – To je univer-

zalni rezon. Dobro zdravlje, materijalno blagostanje i seksualno zadovoljstvo tri su najvažnija stuba ljudske sreće. Kod koga ne valjaju ta tri stuba, džaba mu sve ostalo.

– Seksualno zadovoljstvo! Mator čovek, a govori takve skarednosti. Kako te nije sramota?

– Dejane, doći ćeš uskoro u moje godine, pa ću te pitati stidiš li se onoga što ti je potrebno.

– Ja sam još daleko od starosti, iako dilkan Rilke smatra da sam jednom nogom već u njoj. Duša mi je daleko od nje, a telo... Kaži, olinjali jarče: Imaju li matori ljudi istinske seksualne potrebe?

– Život bez seksualne moći i aktivnosti nije pravi život – reče Sveta bez imalo stida. – Novac, vlast, ugled, prijatelji, dobra jela i pića, putovanja po belome svetu – ništa ti to ne vredi ako ne možeš da jebeš. Zato čovek treba da nastoji da što duže održi sposobnost uživanja u najvećem zadovoljstvu koje život može da mu pruži... Sa gamilanjem godina na grbači smanjuje se, naravno, naša potencija. Ali ne mora da se smanji i seksualna aktivnost. Ako imaš dobru fizičku kondiciju, i jaku erotsku želju, ako umeš da upotrebljavaš odgovarajuće medikamente, pa i afrodisijake, ako umeš da u ljubavi primenjuješ tehnike, ili, kako kaže moj drug Mita, ključeve prilagođene bravama svojih partnerki, seksualno možeš biti aktivan, donekle i moćan, čak i u sasvim zrelim godinama. Ponavljam, drugarice i drugovi: dobro zdravlje, materijalno blagostanje i seksualno zadovoljstvo tri su najvažnija stuba ljudske sreće.

– To su, čika Sveto, tri najvažnija stuba lične čovekove sreće – napomenu neizlečiv oponent Rilion. – A lična sreća nije sve što čini naše biće, našu esenciju i egzistenciju.

– Ako nisi, sine, zadovoljan svojim ličnim životom, možeš smatrati da je on u celosti promašen, bez obzira na sva druga zadovoljstva. Možeš ti postići ne znam kakav uspeh u biznisu, recimo, u trgovini, politici, umetnosti, sportu – sve ti je to džaba, ako nemaš ličnu sreću.

– Ne slažem se s vama – uzvratu neizlečiv egzibicionist Rilion. Alek je bio uveren da se njegov kolega slaže s matorim životoljupcem, a da mu protivreči samo zato što oseća potrebu da se s nekim nadmudruje, da bude u središtu pažnje.

– Slagao se ti ili ne, to je tako.

– Vi propovedate trivijalnu hedonističku filozofiju. A ona se ne može nazvati univerzalnom životnom filozofijom. Život ne mora da bude – on, štaviše, ne treba da bude – samo uživanje. Srećom, život obično i nije uživanje. Najčešće je muka, patnja, robija bez rešetaka. Ja u tome ne vidim tragediju. Da nema muke, patnje, bede, ne bismo bili u stanju da osećamo i cenimo retke trenutke sreće.

– Slušaj, dobro on zbori – reče Milutin. – Ko nije prošao kroz bedu, ko se nije pomučio u životu, nije u stanju da shvati vrednost onoga što su drugi stekli za njega.

– Ovo je, majstore, pre mnogo godina primetio i Alfred Adler, utemeljivač individualne psihologije, ako niste znali – objavi Rilion. – *Najbolje što jedna dobra vila može nekom detetu da stavi u kolevku jesu teškoće koje treba da budu savladane*, poručio je roditeljima i deci čika Alfred. Takve poruke je svojim učenicima ponavljala i profesorica Kristina Banović. Sećaš li se, cimeru? Ili, možda, bolje pamtiš njena bedra nego njene poruke?

– Pamtim sve.

– Ja mojoj paščadi želim svako dobro u životu – reče Milutin glasom podgrejanim vatrom vinjaka. – Ali takođe želim da što pre krenu svojim putem. I da se njihova deca ponašaju prema njima onako kako se oni ponašaju prema svojim roditeljima. To im želim više od svega!

– Trčaćemo mi još za njima – reče Dušanka.

– Možda ću kadgod da trčim za njima, ali sada želim da što pre pobegnem od mene. Da ih ne gledam ovako puste, lenje, drske, nezasite i nezahvalne. Ja sam za njih idiot, pacer, matora, starinska budala, koja je podnošljiva dok im daje novac, dok im ispunjava sve želje, a odvratna čim odbije da zadovolji neki njihov hir. Verujte, ljudi, ponekad mi dođe da sve rasprodam i razdelim, i da budem siromah

kao pre. To želim baš zbog ove paščadi. U mojoj kući ima mnogo više svade i nezadovoljstva, čak mržnje, nego što je bilo u kući mog oca, iako nas je tamo bilo devetoro, iako smo bili veoma siromašni.

– Ali ste znali Petu Božju zapovest: *Poštuj oca svoju i mater svoju, da ti dobro bude i da dugo poživiš na zemlji* – napomenu Dušanka. – Šta naša deca znaju o Bogu i o njegovim zapovestima?

– Meni je bog bio moj otac. A ja sam svojoj deci davao.

– Vinjak je tebi, gospodaru moj, najveći davao. Ne možeš više da ih biješ, kao nekada, pa su ti sad ona kriva. Ostavi decu na miru. Samo neka budu živa i zdrava, za ostalo lako ćemo.

Dobročudna, nepovarošena mama Stanija pokušala je da obuzda raspojasanog muža, ali on, kao pravi balkanski domaćin, na ženu nije obraćao pažnju. Ovi – upro je prstom u Riliona i Aleka – koji uspešno studiraju, na vreme polažu ispite, i još hoće na crno da rade, ti očito znaju šta je život, i umeju da cene ono što je krvavo stečeno. Ali ona paščad... Ma, pokušavao sam ja, Sveto, kako da nisam. Držim ja dizgine u ruci, ne dam ja njima da pisnu! Ali kad ne mogu da pisnu, oni počnu da kevcu. Njih ne interesuje kako sam ja živeo, i kako sada žive neki njihovi vršnjaci. Nabacuju mi na nos samo one koji imaju sve. Oni koji imaju vrlo malo, njih ne interesuju.

– Mi smo slušali i poštovali naše roditelje, koji su, opet, slušali i poštovali svoje roditelje, i tako je to teklo vekovima – mudrovaše Sveta. – A sad je nastao neki prekid u toj zakonitosti. Kao kad se na reci stvori vodopad. Ja na svoju decu ne mogu da se požalim, jer su starija, ozbiljnija, i poštuju me. Ali ovi mladi, hipici, sasvim su drugačiji. Vidim da u mnogim familijama zjapi dubok ponor između hipika i njihovih roditelja.

– Hipici, šizici, degenerici, ne znam šta su, ali ne valjaju! – reče Milutin polupijano. – Izbegavaju rad, preziru učenje, mrze sve teškoće. Najviše im prija da parazitski žive na grbači roditelja, da slušaju rok muziku, pijuckaju

viski i filozofiraju. Ni vinjak im ne valja, razmažencima! Samo viski. Kamo sreće, Sveto, da su moja dva šteneta, Cica i Čeda, kao ovi tvoji kompanjoni. Ali nisu, mamu im jebem!

– Da smo mi, majstor Milutine, vaša štenad, možda bismo takođe bili šizici – uzvratil Rilion kad se slegao smeh koji je, kao prašinu, podigla domaćinova psovka. – A ovako, nit smo prezreli paceri, nit smo nezreli hipici. I po godinama i po životnoj filozofiji mi smo negde na sredini. Sa gornjeg toka reke sunovraćujemo se u donji. Je l' tako, cimeru?

– Pojma nemam. Mislio sam da letim nagore, a ti mi sad objašnjavaš da se sunovraćujem.

– Ja hoću samo da ti kažem, cimeru, da smo mi neka međugeneracija. Ni gore, ni dole.

– Ne zna se ko je gore, a ko dole.

– Gore su srećni hipici – reče Rilion, zagledan u domaćicu. – Je l' tako, gospođa Stanija? Hajde, povedite nas u njihov brlog na spratu, možda ćemo im biti od neke pomoći. Matematiku i statiku držimo u malom prstu. Zagrizli smo i u hipi filozofiju, ali nam fale konkretna iskustva. I moj cimer, fin sokolić lutalac, jedva čeka da zamahne krilima i da se vine do gnezda malih maminih i tatinih čupavaca.

Ne znam, Rilke, da li sam fin sokolić ili grabljiv kraguj. No lutalac jesam. Još ne bejah u prilici da kažem: *Tu sam, i tu ostajem!* Otkako napustih najuži zavičaj, svuda sam se osećao kao prolaznik. Kao privremen gost.

Ja se još pripremam za pravi, punovredan život!

A samo Nebeska Sfinga zna hoću li ga doživeti!

Rilke, nesuđeni hipiče, ovo jesu mamin i tatini, i jesu čupavci. Ali nisu mali. Pogledaj ove razgranate jablanove i ove bele breze. Dakle, Čeda, u hipi žargonu Bedford. Njegova gerla Luluš. Njegova sestra Cica. (Moja nesuđena princeza.) Njena drugarica Pegi. Pa njena drugarica Grejs. A ovo je Čarli. Ono Džoe. I, na kraju, Mrga.

Da, mama Stanija, slobodni ste. Mi ćemo se već snaći u vanzemaljskom gnezdu vaše dečice. Rilke, osvrni se u

ekstazi i pogledaj na šta baca kuplerajsko svetlo ova velika stona lampa u obliku pečurke sa crvenom plastičnom kapom. Na zidovima posteru rokerskih i tvisterskih drekavaca, automobilskih asova i anonimnih picopevki sa srednjih strana ilustrovanih magazina. Na dva kauča knjige i gramofonske ploče, električna gitara i zgužvana trenerka. Na sredini sobe žuti čupav tepih. Nasred tepiha stočić sa viskijem, praznim čašicama i punim pepeljarama. Na podu u uglu gramofon. U vazduhu sliveni glasovi koji kao da imitiraju kvakanje pataka. Trivijalno i tupavo “kvaaa-kvaaa-kvaaa”. Produkt anglosaksonske nemuzikalnosti. Poslastica za epigonske imbecile širom sveta.

– “Beach Boys”, “Barbara Ann”!²⁸ – podviknu Rilikon kad je kvakanje ušlo u stišanu završnicu.

– Bravo, detiću! – dobaci Mrga. – Ti si, izgleda, Amerikanac.

Od mene, Rilke, nemaš “bravo”. Jer meni je (kao i tvojoj gazdarici) mrska dernjava rokenrolerskih, tvisterskih i njima sličnih bezjaka. Urlatora koje kapetaničin sin i ti neretko po ceo dan slušate.

Sad imaš priliku da “unovčiš” poznavanje dreke.

A od mene, bezjače, imaš jedno šakljivo pitanje.

Šta ovde da počnu džukci lutaoci koji ne pripadaju chewing-gum²⁹ generaciji? Koji grafičke radove i pacersku telesnu rekreaciju pretpostavljaju viski seansama u duvanskom dimu i talasima pop muzike. Jao, rekreacija i pop muzika! Ti (lenčugo!) ne voliš prvu, ja (štreber!) ne volim drugu!

Znam, bitnici i hipici, rok i pop poezija i muzika danas oličavaju pobunu protiv malograđanštine, protiv mediokritetstva uopšte. Shvatanje i stvaranje, ponašanje i delanje avangardne omladine Zapada oličava borbu za svakovrsnu slobodu. Znam i to, Rilke, da je upravo ona, svekolika sloboda, osnova čovekovog individualnog i društve-

²⁸ “Bič bojsi”, “Barbara Ana”!

²⁹ žvakaća guma

nog života. Uostalom, još je Georg Vilhelm Fridrih Hegel, koga ti nazivaš svojim pajtašem, celokupnu ljudsku istoriju video kao napredovanje svesti o slobodi. Ja, međutim, o bitnicima i hipicima, o roku i tvistu, o popularnoj umetnosti uopšte, ne razmišljam sa filozofskog i ideološkog, nego sa umetničkog stanovišta.

A u umetnosti zasnovanoj na tonovima najvažnija su dva čuda: ritam i melodija!

– “Beatles”, “Nowhere Man”!³⁰ – kliknu Rilke kad je sa zvučnika gramofona krenulo prepoznatljivo, Aleku trivijalno, bedasto i antipatično blejanje liverpulskih ovača.

U redu, šugavi brate, pokušaj ove šiziotie da šarmiraš vlastitom upućenošću u svetsku rok i pop scenu, ili svojim otrcanim komedijaško-driblerskim štosevima. No driblinzi, kao što vidiš, slabo idu. Nisi čupavcima bogzna kako zanimljiv, iako si i sam donekle čupav. Oni, kako je zapazila Neva Zagorac, imaju drugačije štoseve, posebnu psihologiju. Vlastiti svet. I iskošen pogled na ostali svet. Biće bolje da ostaneš ono što za njih jesi: pacer iz zastarelog, faličnog sveta. I da činiš ono što umeš: pokaži nekadašnjem seoskom detetu Čedi, sadašnjem beogradskom hipiku Bedfordu, štoseve iz analitičke geometrije: vektore, izvode i diferencijalne jednačine. Ja ću za to vreme pogledati ova dva-tri zadatka iz statike, koja ću mu malo kasnije razjasniti.

Polako s tim viskijem, Pegi. Nije za svakoga *American way of life*.³¹ Hajde, kad si već navalila, živeli! Oh, yes, Džoe, pusti tu šizofreničarsko-idiotsku muziku, gas do daske. Meni ona ne smeta. (Jao!) Istina, ponekad pomišljam da je u pravu Vukašin Medurić kad kaže da bi valjalo strpati malo u ludnicu sve drekavce koji je komponuju, sviraju i pevaju, možda i šiziotie koji je slušaju. No ne želim da budem totalitarist, poput Vukašina, pa se ne sla-

³⁰ “Bitlsi”, “Čovek niotkud”!

³¹ *Američki način života*.

žem s njegovim i svojim mišljenjem. Odbacujem svaku isključivost. Ovde bih, doduše, mogao (ali ipak neću) da izgovorim jedno svoje zapažanje: U rok i pop muzici kolo vode Anglosaksonci. A oni su, kao što je poznato, većinom nemuzikalni. To je još jedan dokaz da je ta muzika uglavnom loša. Zasnovana na sirovom, jednoličnom ritmu, retko na valjanoj, dojmljivoj melodiji. Njeni obožavaoci izvan anglosaksonskog sveta ili nemaju muzikalne uši ili su inferiorni epigoni i pomodari. Koji verovatno ne padaju u ekstazu, poput mene, kad čuju ritmove i melodije andaluzijskih Cigana. Ili Luisa Alberta del Parane i njegovih "Los Paragvajosa"... Bedforde, nestašni sine nezadovoljnog čaće Milutina, kako je neobična, ljupka, kako je fascinantna ova mala Grejs! Odustajem od karijere srećno udomljenog zeta, tvoja sestra nije moj tip. Niti je tvoja porodica buržoasko-gospodska, kakva je nekoliko trenutaka bila u mojoj mašti. A ni ja nisam ženidbeni kalkulanta, kakav sam nekoliko trenutaka bio u mašti jednog šalabajzera. Uostalom, kontanja o sebi, o vlastitoj životnoj putanji, povremeno su mi još zatrovana gorkim sokovima minulog bračnog...

– Bob Dylan, "Rainy Day Women"!³² – objavi Rilion novi svoj pogodak.

Bedforde, blentavi sine, besplatno ću ti davati časove iz matematike i statike – za mene diferencijali, Varinjonova teorema ili Kremonin plan sila nisu nikakav problem – samo ako mala Grejs u vreme naših vežbi bude posećivala tvoju sestru. Ali ta ptičica je, izgleda, zaokupljena Čarlijem. Koferaš bez staništa je i ovog puta zakasnio.

– Tako, dakle, Grejs je buduća slikarka? Krasno! – obradova se Rilion, kao da mu je Mrga u virove ispod vodopada dobacio kotur za spasavanje. – I moj cimer je slikar. Diplomirao na Radničkom univerzitetu u Senti. Katedra za osnovno i opšte obrazovanje odraslih, Klub likovnih amatera. Da nije slikar, bio bi muzičar. O, neukrotivi Vadžranga! Muzičar koji ne podnosi "Bitlse"!

³² Bob Dilan, "Žene kišnog dana"!

– Čudo neviđeno! – ubaci Čarli ironično.

– The devil with him!³³ – nastavi Rilion tobože rezignirano-ogorčeno. – Mi, prava deca epohe Vodolije, deca cveća, sanjamo San Fran, Summer of Love,³⁴ psihodelički raj, Haight-Ashbury,³⁵ a on sanja zelene dolme Tise i malvaroške šorove Sente!

Eto, Rilke, ovim driblingom si još nekoliko podrugljivih osmeha izmamio na lica poklonika rokenrola i tvista, popa i tripa. Ako te osmehe-podsmehe doživljavaš kao satisfakciju, uživaj u njoj. Što se mene tiče, i dalje mislim da se ne treba gurati tamo gde čoveku nije mesto. Iskapi još jednu čašicu viskija, pokušaj da se udvaraš žgoljavoj gerli Pegi, ali nemoj da glumiš kako si oduševljen hipi vrednostima. Atmosferom u kojoj si se obreo. Uz vodopad se ne može plivati. Nećeš uspeti da postaneš beogradski hipik. Batali tu šašavu želju. (Tvoj nekadašnji cimer je batalio šašavu želju da postane zet stvaralac u beogradskoj buržoaskoj koteriji.) Posmatraj čoveka kao čoveka, kroz njegove ljudske vrednosti, bez obzira na to kojoj generaciji i kom socijalnom sloju pripada. Uostalom, nisu ni oni baš tako hipihendikepirani kao što na prvi pogled izgleda. Neka te ne zavarava polumrak i dim, viski i prebučna rok i pop muzika u ovom hipi brlogu. Pre ili kasnije ova blazirana pašćad strovaliće se niz vodopad. I moraće da zapliva u mutnim virovima prizemnog, pacerskog života. Ne sumnjam da će većina njih umeti dobro da pliva. Ni Bedford mi ne liči na rasnog hipika, bez obzira na to što s blagim gađenjem sluša tvoju priču o projekciji vektora na vektor, a mala nežna Grejs se još manje uklapa u moju predstavu o liku i karakteru anglosaksonskih hipika ili njihovih jugoslovenskih epigona. Ne pada joj na pamet da se obesno prenemaže i “nadahnjuje” viskijem, kao epigonke Luluš i Pegi. Evo, Rilke, dražesna devojčica je prihvatila razgovor

³³ Neka ga đavo nosi!

³⁴ Leto ljubavi,

³⁵ Kvart San Franciska, jedno od središta hipi pokreta,

o slikarstvu. Hteo sam da je pitam kako izgleda njen radni dan (autodidakte uvek kopka kako se postaje slikar na Likovnoj akademiji), ali me je ona preduhitrila. Čuješ li ovo, Rilke? Malu nežnu Grejs zanima kako na sadašnju veliku dilemu likovne umetnosti, na relaciju figuralno – apstraktno slikarstvo, gleda čovek koji za trodimenzionalne iluzije-čarolije u dvodimenzionalnim okvirima nije vezan ni nametnutim profesorskim kanonima ni samonametnutim profesionalnim dužnostima, nego isključivo ljubavlju i potpunom slobodom, ako se tako može reći.

Da, Grejs, može se tako reći. Potpuna sloboda i bezgranična ljubav su jedine veze neizlečivog umetnika sa vokalijom kojom se opija. Kad je reč o pomenutom odnosu, ja sam nedvojbeno na strani figuralne umetnosti. No moram odmah dodati da sam veliki pobornik raznovrsnosti u svim domenima stvarnosti, a pogotovo u umetnosti. Nije-dan pravac ne poništava drugi, nego se svi međusobno dopunjuju, delimično i prožimaju. I čine umetnost u svojoj složenosti. Od vremena dadaizma – da ne idemo dalje – mnogi umetnici odbacuju i najmanja ograničenja, te mi sada, hvala nebu, živimo i stvaramo u epohi estetskog pluralizma. Da li je to dobro, ili sve ovo vodi u neki novi eklekticizam, i opšti haos kao poslednji stadijum umetnosti, teško je reći. Lično sam zadovoljan što je tako. Što je estetski pluralizam zahvatio svu umetnost, pogotovo slikarstvo. Sve modifikacije impresionizma, ekspresionizma, bezbrojne varijante realizma, nadrealizam, donekle i kubiizam, metafizičko slikarstvo, naiva i mnogi drugi pravci figuralnog slikarstva – sve je to neizmerno bogatstvo. Volšeban svet u kome se do besvesti možemo napajati najraznovrsnijim estetskim doživljajima. Ali enformela, moram to reći, iako sam se izjasnio za estetski pluralizam, moje oči nisu žedne. Ne mislim da ga treba prognati iz ateljea i galerija. Naprotiv, dobro je što postoji i apstraktno slikarstvo. Ako ni zbog čega drugog, onda radi što veće raznovrsnosti u umetnosti. Ali apstraktna slika nam, ako izuzmemo larpurlartističku, nebitnu igru oblika i boja, ništa ne govori. Ona je najčešće ružna dekoracija, proizvod blazi-

ranog, ponekad čak perverzno duha, i retko ima bilo kakve veze sa stvarnošću.

– Slažem se s vama, svestrani, a istovremeno i isključivi stvaraoče, da mnogo šta može biti sadržaj umetnosti. No morate se i vi složiti sa mnom da postoji i besadržajna umetnost. Zapravo, i ona je sadržajna, ali njen sadržaj ne čine objekti, fenomeni iz figuralne stvarnosti.

Tako je, u Senti, govorio i samouki teoretičar umetnosti Viki Ončak. Ako tako misle i tvoji profesori, ako tako kažeš i ti, moram da se složim s vama. Ponoviću, ipak, da me enformel ne zanima. Ispred apstraktnih slika ne osećam ni uzbuđenje ni ogorčenje. Na izložbama ih obično pogledom samo u prolazu indiferentno okrnem. U toj indiferentnosti je suština mog odnosa prema enformelu.

– Povremeno pomišljam da su figuralnom, svakojakim sadržajima bogatom umetnošću opsednuti prevashodno tipovi u kojih je previše jaka žudnja za životom. Pošto u stvarnosti u kojoj se batrgaju ne uspevaju da zadovolje tu žudnju, pokušavaju da je zadovolje u pitoresknoj, dionizijskoj, “afrodizijastičkoj” umetnosti, ako smem tako da kažem. Jeste li se kadgod zapitali nije li, možda, u vas previše jaka žudnja za životom?

Nisam. Teoriju, ili hipotezu, koju si sada izgovorila prvi put čujem. Moj drugar Visarion Kiš, koji je u filozofiji i psihologiji Rilion, u umetnosti i erotici Rilke, koji upravo pokušava da, lupetajući, fascinira tvoje drugarice i drugove, dosad je više puta burgijaški konstatovao da ne poznajem sebe. Nudio mi je psihoanalitičku terapiju, ali sam tu njegovu šandrmaciju svaki put glatko odbijao. Možda bi dobro bilo da, bar povremeno, bar jednom nogom, iskoračim iz figuralnosti, ali... Pokušaću, podstaknut i tvojim rečima, da malo bolje upoznam vlastitu nutrinu. Duhovnu i duševnu, umetničku i erotičku.

– Franc Mark je rekao da čovek, stvaralac, svoju mentalnu suštinu najiskrenije, najspontanije, najradikalnije otkriva putem apstrakcije. Tvorci delâ apstraktne umetnosti šire, oslobađajući se poznatih oblika i konvencija, granice slobode u umetnosti. To je i vaš cilj, zar ne?

Svakako. Širenje granica slobode u umetnosti, i ne samo u njoj, cilj je svakog umetnika. No apstraktna umetnost je te granice toliko proširila da čoveka pomalo hvata jeza u prevelikom prostoru u kome se obreo. Čudan je to osećaj. Kao kad bi nas iz kuće sa nekoliko soba pustili u veoma prostrano, pretežno pusto dvorište. U početku smo srećni zbog tolikog prostora, zbog obilja sunca i oblaka, kiše i vetra, zbog dalekih, mestimično porušenih ograda. Lutamo tim prostorom i veselimo se. Ali uskoro uviđamo da sunce i oblaci, kiša i vetar donose, pored blagodeti, i nevolje. Da iz pustinje što okružuje naše prostrano dvorište vrebaju razne opasnosti. Da je nakon lutanja lepo, čak neophodno, vratiti se u prijatnu, bezbednu intimu staništa načinjenog po našoj meri.

– Znači, borimo se za širenje granica slobode, a kada te granice proširimo, počinjemo da se povlačimo.

I ja vidim da je tako ispalo, mada sam, čini mi se, nešto drugo hteo da kažem. Slobode, dabome, nikad nije previše. Ali mene zabrinjava praznina koja zjapi iza ograda što ih je proširilo, mestimično i porušilo apstraktno slikarstvo. To konstruktivističko, robotoidno čudovište na poljani likovne umetnosti... Hteo sam reći da apstraktno slikarstvo, iako je porušilo, ili baš zato što je porušilo mnoge ograde, mnoge konvencije, potencira u nama teško objašnjivu teskobu. Povremeno čak osećaj averzije prema svetu i vremenu kome pripadamo. Enformel nas podseća da živimo u eri dominacije nauke i tehnologije, u eri raznih teorija i apstrakcija. U eri bezumne racionalizacije i bezdušne alijenacije. A nama je svega toga već dosta. Voleli bismo da bar umetnost bude oslobođena od tih krasota naučno-tehnološke...

– Ej, Marsovac, ako ovo pogodiš, dobijaš kiblu viskija – obrati se Mrga Rilionu kad je sa zvučnika gramofona pokuljala niska akorada električne gitare, a potom i muška dernjava.

– Ovo? Sto mu očenaša, litl boj, tu belosvetsku fantaziju, jednu od hipi himni, možda čak i moj cimer pre-

poznaje! Taj antihipik, doduše, teško kapira, ali... "Rolling Stones", Mick Jagger, "Paint it Black".³⁶

– Dobijaš viski. Kad mi bude stigao iz Škotske.

– Ja ću vama, klinici, kad sledeći put budem došao, doneti glavne numere sa letošnjeg pop festivala u Monte-reju. Tamo su se zezali svi moji pajtaši: Džimi Hendriks, Erik Ćardon, Dženis Džoplin, Otis Reding, Brajan Džons, Ravi Šankar, Mamas end Papas. Veličanstveno su se zezali, a mene nisu pozvali...

Ne, Grejs, nisam hteo da negiram relevantne tekovine naše epohe. Niti pokušavam da iz stvarnosti pobegnem u neku čistu, konzervativnu umetnost. Ja samo želim da čovek iskoristi sve blagodeti naučno-tehnološke epohe, a da savlada i eliminiše njene negativne nusprodukte. Oni su nas naterali na put koji vodi u ćorsokak. Jednom nogom smo već u ćorsokaku. A u njemu je, valja i to reći, umetnost jedno od najdelotvornijih naših oružja u borbi protiv negativnih tekovina ove epohe. Možda će nam umetnost, više od bilo koje druge ljudske delatnosti, pomoći da se udaljimo od ćorsokaka.

– Vi umetnosti pridajete veći značaj nego što ga ona objektivno ima.

Voleo bih da mi ne persiraš. Nisam ja baš tako mator kao što izgledam dok iznosim ove pacerske refleksije. Đavo neka nosi vinjake i viskije, doista sam pošenuo pameću! Ovde je tako lepo, uzbudljivo. Čak i pop muzika mi prija. Ona, u stvari, i daje ton ovoj nadzemaljskoj atmosferi. Osećam, kao i moj raspamećen drugar Rilke, da bih večeras mogao da plivam uz vodopad... Umetnosti, ljupka Grejs, pridajem onoliki značaj koliki ona ima u mom životu. A umetnost i ljubav (prvenstveno, moram priznati, erotska ljubav), kod mene su daleko ispred i iznad ostalih fenomena stvarnosti. Nažalost, iz objektivnih razloga umetnosti ne mogu u potpunosti da se posvetim. A ljubavi mi, kao i mnogim drugim gelipterima, nikad neće biti dosta.

³⁶ "Rollingstounsi", Mik Džeger, "Oboji to u crno".

U pravu si. Da sam se upisao na Likovnu akademiju, umetnost bi bila moja profesija, mogao bih da joj se u potpunosti posvetim. Ali, eto, nisam ni pokušao da položim prijemni ispit na Akademiji. Smatrao sam da je ipak atraktivnije biti arhitekt koji je i slikar, nego likovnjak vezan isključivo za dvodimenzionalne iluzije. Sem toga, pokatkad pomišljam da se likovna umetnost možda već približila svojim krajnjim dometima – što dokazuje upravo apstraktno slikarstvo – dok u arhitekturi i urbanizmu tek treba početi ispravljati mnoge krive Drine. Uostalom, ne verujem da postoji fakultet na kome se čovek može osposobiti za umetnika. Ako i imaš profesore sa statusom vrhunskih umetnika, oni na studente ne mogu da prenesu talenat koji poseduju. Umetnik se postaje prvenstveno kroz vlastite stvaralačke muke. I to samo ako je srećni nesrećnik inteligentan i obrazovan, talentovan i istrajan. Ako je neprekidno zaokupljen delom koje stvara. Mogli bismo, parafrazirajući Getea, reći da se među profesorima i kolegama formira karakter studenta-umetnika, a talenat se najdelotvornije oblikuje u samoći. Ako smatraš da je i talenat sitna stvar, kao što ja smatram, parafraziraću i Romena Rolana, njegovu konstataciju da talenat korača putem koji trasira genije. Ne znam da li nakon ovoga treba još da obelodanim svoju nameru da u arhitekturi i slikarstvu uskoro trasiram neke nove puteve.

– Ti si očigledno “skroman” tip – reče Grejs kroz cvrkutav smešak. – Ipak bih te podsetila da Likovna akademija pomaže svakom studentu, pa bi pomogla i tebi. Istina je da profesori, koji su većinom vrhunski umetnici, ne mogu na studente da prenesu vlastiti talenat, ali mogu da prenesu godinama sticano znanje i iskustvo. Zacelo bi i ti uz pomoć profesorâ uočio i usavršio one svoje sposobnosti koje su najizraženije.

U to ne sumnjam. Ali te podsećam da studiram arhitekturu. Dakle, umetnost komponovanja oblikâ i primene materijalâ. Bez talenta za crtanje ne može se postati arhitekt. Talenat valja nositi u sebi, a njegovo razvijanje, dograđivanje vrši se u fakultetskim amfiteatrima i vežbao-

nicama. Crtež je osnova, kostur i arhitektonske slike, koju možemo smatrati delimično umetničkom, i slike koja je stopostotno umetnička.

– Slažem se. Moram, međutim, dodati da je razlika između arhitektonskog, funkcionalnog, i stopostotno umetničkog, nefunkcionalnog crteža često pogolema.

I ja se slažem s tobom. Mogao bih, međutim, konstatacijama koje proizilaze iz tako lepe i pametne glavice dodati još neka svoja naklapanja. Pre no što to učinim, moram da kažem ovo: Svaki čovek je po prirodi stvari subjektivan, ali treba da se trudi da u granicama svog subjektivizma bude što objektivniji. E, kad sam pokazao da mi je i to poznato, mogu, sasvim subjektivno, da izrazim uverenje kako sam tokom proteklih desetak godina pokupio većinu potrebnih mi znanja o slikarstvu. A imam i nemalo stvaralačko iskustvo. Dabome, proces samousavršavanja nikad neće prestati, ali... Stigao sam do opšteg mesta, neću dalje. Opšta mesta su pogubna za umetnike i umetnine.

Da, vrlo rado ću ti pokazati svoje umetnine. Još radije bih pogledao tvoje. Malopre je ovaj moj drugar Rilke, hvaleći me i driblajući na svoj način, pred Cicinim i Bedfordovim roditeljima opevao moja “junačka slikarska dela”. Oni su se zainteresovali, možda samo prividno, no ja sam se setio da bih mogao preko njih da među beogradske kotomane plasiram pokoje svoje delce. Dogovorili smo se da donesem nekoliko ulja i pastela, da ih pogledaju. Bedfordu, izgleda, neće biti naodmet poneki čas matematike i statike, te ću možda biti povremen gost u ovoj kući. Hoću li i tebe još koji put sresti ovde? Voleo bih da napravim tvoj portret u pastelu. Ako je moguće, i jedan akt u ulju.

Zašto ne može i akt? Mi smo iz iste branše. Nemam grešne misli, iako me izluđuje ovaj tvoj anđeoski lik. Ti dobro znaš da odnos umetnika prema modelu treba da bude nalik na odnos lekara prema pacijentu: bez zadnjih namera. Aktovi spadaju u erotska likovna ostvarenja, ali mogu da budu i neerotski. (Neću ti reći, anđele, da ja neerotski akt još nisam uspeo da izradim.) Žena koja skida negliže obavezno deluje erotski (naročito ako se zove Ne-

va Zagorac), a žena koja šampanjcem puni četiri čaše ne mora da umetnika tera na stvaranje erotskog akta.

Da, ljupka drugarice, više me zanimaju dinamični nego statični aktovi. Nedavno sam u svojim eksperimentima otišao korak dalje: ciklus "Čista istina", koji će u mom opusu biti jedan od najatraktivnijih, obogatila su tri nova ulja, tri poetizovana duo-akta. Jedan čine dve žene, zapravo devojke (Vjerica kurvica i njena drugarica – ali to nije za tvoje uši), dva su muško-ženska. Želeo sam da liče na ilustracije za "Pesmu nad pesmama", a ispali su nalik na ilustracije za "Kama sutru". (Jao!) Ipak, nemoj olako odbaciti moju ideju da budeš jedna od glavnih junakinja ciklusa "Čista istina". Dobro, ostanimo, zasad, na ovom neodređenom anđeoskom osmehu...

– Prekidaj sa šiz muzikom! – komandova kapetan Dejan pojavivši se na vratima hipi brloga.

Iznenadenje, trenutna zbunjenost nedozrelih jablanova i breza, pogledi upereni prema vratima. Džoe, koji je sedeo na podu pored gramofona, zaista je utišao grohot crnog zvučnika. Nezvani gost je zauzeo pozu mitraljesca spremnog da hipike iz stojećeg stava pokosi rafalom.

– Šta je to? Četnički podmladak? Svi pustili kosurine! A gde su vam brade?

Šeo je u fotelju pored stočića.

– Daj nam "Žikino kolo" – reče poslužiocu gramofona.

– Majstore, nije ovo četnički podmladak. A nije ni seoski vašar – reče Čarli odnekud iz oblaka duvanskog dima.

Dejan zaustavi ruku sa četvrtastom flašom nad jednom čašicom i odozdo ispod oka osmotri Čarlija. Bilo je, međutim, očito da ga nije spopala ljutnja, nego želja da se poigrava. Napunio je čašicu i raspršio ostatke zbunjenosti zadobijenih prijatelja. Pegi i Mrga se kucnuše s njim, Luluš mu ponudi cigaretu.

– Jesi li čuo, majstore? Nije ovo seoski vašar! – podviknu Rilke svom stanodavcu, pa se na isti način, driblerskim glasom, obrati Čarliju: – Ni ovo, liber friend, nije

majstor, nego protomajstor, prevremeno penzionisan kapetan ekstra klase Dejan Rogić. Delija iz Sedme krajiške brigade, junak iz bitaka kod Bihaća, Prozora i Ključa, iz epopeja na Neretvi i Sutjesci! Džoe, pusti mu, ako imaš, Dusty Springfield, "You Don't Have to Say You Love Me".³⁷ Ta stvar godi prefinjenim ušima starije gospode. Pegi, maj bjudiful bejbi, shvataš li da si se upravo kucnula s jednom legendom, sa živim živacatim partizanom?

– To your health!³⁸ – Pegi još jednom nazdravi kapetanu. Nju su od zadivljenosti štatile i popijene čašice viskija, i blaziranost, i evidentna plitkournost. Ali ljupka Grejs je s ushićenjem posmatrala legendu palu s neba.

– Jeste li vi zbilja bili u svim tim bitkama?

– Jesam, dete, ali ne kao junak, već kao običan borac. Rilke ponekad voli da mi podiđe, ili da mi spusti – kako je kad raspoložen.

– Divim se ljudima koji su učestvovali u velikim, istorijskim događajima. Franc Mark je poginuo kod Verdona, u jednoj od najvećih bitaka Prvog svetskog rata.

– E, to volim! – ubaci Čarli. – Kad i carevi idu na prvu liniju fronta.

Osmejak obasja detinje lice sveznalice Grejs.

– Franc Jozef, car i kralj, umro je u Beču, krajem hiljadu devetsto šesnaeste, a Franc Mark, nemački slikar, poginuo je početkom te godine – objasnila je vršnjaku, pa se obratila svima: – Verovali ili ne, ja stvarno jedva verujem da sedim pored borca sa Neretve i Sutjeske. Pored živog živcatog partizana.

– Ah, evo njenih fantazija.

– Ne fantaziram, Luluš, istinu govorim – Grejs je nastojala da joj nežan glasić bude što uverljiviji. – Od malih nogu, od prvog razreda osnovne škole, od prvih priča moje učiteljice i prvih ilustracija u čitankama, partizane sam videla kao nešto izuzetno, legendarno, nedomašivo. Oni su

³⁷ Dasti Springfild, "Ne treba da kažeš da me voliš".

³⁸ U vaše zdravlje!

za mene bili heroji bez mane i straha, nadljudi, polubožanstva.

– Ta polubožanstva su se ovde već u jesen četrdeset četvrte, odmah nakon oslobođenja Beograda, ponašala kao đavoli. Uхватili su i streljali nekoliko hiljada ljudi, većinom nevinih.

– Izvini, Luluš: ja mislim da su kaznu iskusili samo oni koji su je bili zaslužili – uzvрати Grejs. – Izdajnici, saradnici okupatora, četnički koljači, neprijatelji svog naroda.

– Moj ujak nije bio ratni zločinac. Bio je najobičniji činovnik, sitan šraf režima generala Nedića.

– Nemoj se na mene ljutiti, draga drugarice, ali ne mogu prećutati opštepoznatu istinu da je Milan Nedić bio sluga hitlerovaca. Predsednik srpske vlade u vreme nemačke okupacije.

– *Smrt fašizmu, sloboda narodu!* – podviknu Mrga posprdno.

– General Nedić je pristao da saraduje s Nemcima iz plemenitih pobuda: da bi spasio što više Srba. Koji su ginuli kao taoci, zbog toga što su Titovi šumski ratnici napadali nemačku vojsku. Činili su to, iako su znali da će za svakog ubijenog Nemca biti streljano sto građana Srbije.

– Da li ti je, mila kćeri, poznato da je Nedićev Beograd bio prvi evropski grad očišćen od Jevreja? – upita kapetan.

– U tome nema nikakve generalove zasluge. On nije imao mogućnost da utiče na Hitlera. Jevrejsko pitanje bilo je izvan Nedićeve kompetencije. On je umanjivao, koliko je mogao, represalije nemačkih vojnih i policijskih vlasti. Komunisti su ga zbog toga nakon rata ubili.

– Nisu ga, lepa devojčice, ubili, nego je, sagledavši svoja nedela, izvršio samoubistvo – uzvрати kapetan. – Njegov kolaboracionistički režim štitio je nacionaliste, antikomuniste, profitere, a hitlerovcima je izručivao rodoljube, antifašiste, borce za dobrobit slobodoljubive sirotinje.

– Učili su nas, Luluš, da se narodna vlast obračunavala sa narodnim neprijateljima svake vrste – dometnu

Grejs. – Sa kvislinzima, izdajnicima, saradnicima okupatora, sa predratnim i ratnim profiterima.

– Jeste. Njih je ubijala, a u njihove domove se useljavala. Najviše profitera našla je u elitnim kvartovima, prvenstveno na Dedinju. Najlepše dedinjske vile zaposeli su partizanski komandanti i komesari. Moj ujak nije bio buržuj, nije, ni pre ni za vreme rata, zgrnuo nikakvo bogatstvo, a ipak je izgubio glavu. Samo zato što je i pod okupacijom, da bi prehranio decu, suprugu i sebe, službovao. Kad su u Beograd nahrupili šumski bojovnici, mislio je: Nikoga nisam ni ubio ni izdao, ništa rđavo nisam učinio, nemam čega da se plašim. Ali kad su komunisti započeli masovne likvidacije svojih stvarnih i izmišljenih, pogrešno označenih protivnika, sklonio se na sigurno mesto. OZNA ga zacelo ne bi pronašla, da ga njeni agenti nisu, kao i par hiljada njemu sličnih nesrećnika, prevarili.

– OZNA... čuo sam za nju – reče Džoe. – Je l' to beše Titov KGB, FBI ili CIA?

– Nije to bio ni KGB, ni FBI, ni CIA, nego Organ zaštite naroda i Armije – objasni kapetan.

– *OZNA sve dozna!* – ubaci Čarli.

– Nisu mogli da doznaju gde se skrivaju mnogi bivši žandari, agenti, činovnici, profesionalci raznih zanimanja, pa su se poslužili lukavstvom. Pozvali su sve poznavaoce svoje struke da se jave novim vlastima, kako bi nastavili da obavljaju poslove koje su i ranije obavljali. Javilo se par hiljada krupnijih i sitnijih šrafčića Nedićevog aparata. Komunisti su ih, kao saradnike okupatora, odmah streljali.

– Od koga si ti, kćeri, saznala te zanimljive podatke? – upita kapetan spokojno.

Luluš nije odgovorila. Netremice je zurila u neznagog, nezvanog gosta. Po svoj prilici, pitala se da li je taj veseljak, u stvari, opak saradnik koje od Titovih tajnih službi.

– Revolucionarna pravda ume da bude kapriciozna – reče Grejs blagim glasom. – U nesređenim prilikama nakon velikih događaja greške su takoreći neminovne. Ali

pojedinačne senke ne mogu da pomrače sjaj i veličinu Narodnooslobodilačke borbe.

Mrga je gromko zapevao čuvenu koračnicu Titovih boraca:

*Po šumama i gorama
naše zemlje ponosne
idu čete partizana,
slavu borbe pronose!*

Čim se žilav, povisok Crnogorac oglasio, Džoe je utišao šiziotsku dernjavu sa zvučnika gramofona. Društvenice je, začudo, ćutalo dok je đetić pevao. Imao je lep, snažan bariton. Pri kraju strofe su mu se poluglasno pridružili kapetan i Grejs, pa je drugu strofu otpevao trio.

*Partizan sam, tim se dičim!
To ne može biti svak!
Umrijeti za slobodu
može samo div junak!*

Mrga je stao isto tako naglo kao što je bio i krenuo. Nije, izgleda, znao reči naredne strofe.

– Meni su svi moji: i deda, i otac, i majka, i nastavnici u osnovnoj školi, potom i u gimnaziji, o borcima Narodnooslobodilačkog rata govorili kao o polubožanstvima – reče Grejs onim svojim nežnim, nadahnutim glasom. – Sa tim pričama sam odrastala. Vremenom sam o partizanima počela da razmišljam kao o bićima koja su bila i prošla, koja su otišla u legende, u istoriju, u udžbenike, romane i filmove. Prosto mi nije padalo na pamet da bih partizana, heroja bez mane i straha, mogla sresti i među smrtnicima.

– U ovom času pred tobom stoji, pardon, sedi, glavom i bradom vitez bez mane i straha! – Rilion je na trenutak preuzeo ulogu Sanča Panse koji predstavlja Don Kihota. – Je l' ti sad jasno, gazda? Nema te više, ti si samo utvara, telesni ostatak sebe nekadašnjeg. Ono što je bilo

najlepše i najbitnije u tebi već je odavno u legendama, knjigama i filmovima.

– Hoćeš da kažeš: u lošim filmovima – primeti Pegi.

– Meni se čini da sam ovog čoveka video u nekom filmu – ubaci Džoe zevzečki.

– Kako to misliš, bejbi, u lošim filmovima? – upita Rilke gerlu s kojom je pokušavao da flertuje.

– Mislim da su naši ratni filmovi očajni. Diletantski, izveštačeni, neuverljivi. Trivijalni baš kada treba da budu dramatični i uzvišeni.

– Puca, a ne puni! – opali Mrga i zauze stav mitralje-sca koji rafalom kosi vod neprijatelja. – D-d-d-d!

– Aaaaah! – zevnu Džoe, zakoprcu se i opruži ispred gramofona.

– Pokupi čaure! – naredi Čarli.

– Ne znaju oni da prave filmčuge – reče Džoe iz le-žećeg stava, nalakćen na podu. – Što ne daju bati da im pokaže kako se prave ratne filmčuge.

– Znaš li ti, mitraljezac, zašto je kod nas teško na-praviti dobar ratni film? – upita kapetan.

– Znam. Ali neću da kažem.

– E, ja ću da ti kažem. Ja nemam nameru da pravim filmčuge, ali sam bio u ratu, a posle rata sam gledao do-maće ratne filmove. Gledam i sad, kad god se pojavi ne-ki novi. Potom razmišljam o njemu... Kod nas je teško napraviti dobar ratni film zato što se od takve slikovnice uvek očekuje da bude spektakl. Sa što više akcija, tenkova, aviona, sa što više dobro organizovanih i pregledno prika-zanih bitaka. Kao, recimo, u američkim filmčugama.

– Eh, gde smo mi od Amerikanosa! Oni troše LSD kao aspirin, a mi...

– Trošili su ga do prošle godine – napomenu Čarli. – Sad je i tamo zabranjen. Konzumira se samo ilegalno.

– U našoj borbi, u našoj revoluciji nije bilo mnogo tehnike i mnogo spektakularnih akcija u američkom stilu – nastavi kapetan. – Veličina naše borbe nije bila u tehnici i spektakularnim akcijama, već u pojedinačnim herojstvima i stradanjima, u ličnoj drami svakog borca i civila koji se

obreo u vohoru rata. A to je vrlo teško preneti na filmsko platno. Moraš biti veliki majstor ako ne želiš da napraviš diletantski bučkuriš.

– Rat je prevaziđena stvar – reče Luluš. – Mi treba svet da osvajamo filmovima sa mirnodopskom tematikom. Evo, “Skupljači perja” su letos pobedili u Kanu.

– Pokazali smo svetu da i u miru umemo da se koljemo – dometnu Čarli.

– E, upravo zbog toga se meni naši filmovi o savremenom životu još manje dopadaju nego oni što pričaju o ratu – temperamentno će kapetan. – Jugoslovenske filmadžije svet hoće svojim “delima” da zadive prikazujući mu primitivizam naroda kome i sami pripadaju. U većini filmova što ih oni nude Evropi i Americi mi smo prikazani kao prljavi i odrpani divljaci. Kao bilmezi koji samo piju i potom se biju, koji često lažu i krađu, koji se najčešće ponašaju kao stoka, kao svinje.

– Jugoslovenske filmadžije znaju da nas Zapad tretira kao egzotične varvare, da smo mu samo takvi zanimljivi, pa na tome grade svoj uspeh – zaključi Mrga.

– Čika oficir je u pravu – ubaci Pegi odlučno. – I meni smeta što ovdašnje božadžije svoje limunade filuju kojekakvim šokovima, brutalnostima, gadostima. Tih svinjarija u životu ipak nema. Bar ih ja nisam videla, iako razne vrste primitivaca svakodnevno viđam.

– Izađi iz Beograda, zađi u malo dublju provinciju, svašta ćeš videti – obavesti je Čarli.

– Danas se, bejbi, ne može praviti film bez šokova – pouči i Džoe patriotski raspoloženu drugaricu. – Moraš publiku nečim privući. Ubijanja, silovanja, svakojake brutalnosti u ratu, kriminal, seks, svakojake perverzije u miru, krv i golotinja, urlanje i dahtanje – to su danas nezaobilazni sastojci većine filmova. Šokovi su mamac za publiku.

– A čime će filmadžije da mame publiku kad jednom isprazne arsenal šokova, kad dođu do...

– Tišina, tišina, molim vas! – Alek je viknuo tako glasno da se i sam začudio svojoj naredbi.

Skamenjen, slušao je obilne, dirljive, vrlo neobične slapove, koje su stvarale dve-tri električne gitare, na fonu proisteklom iz električnih orgulja. Preko te bujice valjao se ozbiljan, otegnut, otužan, povremeno hrapav, ali prijatan muški glas. Alek je engleski tek učio, te nije razumeo sve reči kojima je pevač bujici davao akcente i sadržaj.

– Šta je ovo? – upita poluglasno, još zapanjen, ushićen, opčinjen.

– Nemojte mu reći! – naloži Rilion komedijaški. – Neka iskusi božju kaznu, taj prezirač pop muzike! Tek sada počinješ, Vivasvate, da shvataš, je li, da i u toj grani umetnosti postoje izuzetna ostvarenja! Ali još ne shvataš da pop muzika postaje klasika naše epohe.

Mrga je dugme gramofona “odvrnuo” skoro do kraja. Polifona bujica, oblikovana kao fuga, sačinjena od akorada električnih gitara i orgulja, i muškog glasa, postala je zemljotresna. Par minuta niko nije govorio. I zato što se u muzičkoj tutnjavi nije moglo razgovarati, a i zbog toga što su svi bili pod dojmom višeslojne, suzdržane, a dramatične i patetične melodije. Najzad je Mrga, na zahtev Čarlija, stišao bujičave slapove.

– Šta je ovo? – ponovi Alek, zagledan u lice ptičice Grejs.

– “Animalsi”, Erik Bardon i “Kuća izlazećeg sunca”. “House of the Rising Sun”.

– Neverovatno lepa i dojmljiva kompozicija – nastavi skamenjen, ushićen, opčinjen antihipik. – Ne pripada onome što bljuju iz sebe, kao aždaje, pijani i drogirani uratori. Ovo nema veze sa rok-pop-hipi-šiz muzikom.

– Pa, možda zaista nema – uzvratila Grejs, na zvučnom fonu koji se smirivao. – To je, koliko znam, stara narodna balada iz regiona Nju Orleansa. Naravno, “Animalsi” su je preradili. Aranžirali po svom ukusu.

– Prekinuo sam diskusiju, izvinjavam se – reče Alek svima, kad je bujica istekla. – Nastavite gde ste stali. Jednim uvom sam pratio replike. Mislim da je Pegi pitala eksperte čime će filmadžije da mame publiku kad budu ispraznili arsenal trikova, zasnovanih na šokovima.

– Tako je, družo Mikelandelo – potvrdi imenovana.

– Taj se arsenal nikad neće isprazniti – odgovori Čarli. – Generacije dvonožaca se smenjuju, a njihova zlodela se ponavljaju.

– Ovaj kao da je išao u školu Rosvena Glanka – obrati se Rilke svom cimeru.

– Ko je sad pa taj? – upita Luluš.

– Jedan Alekov drug iz detinjstva. Ja ga godinama proučavam (doduše, sa distance) metodama dubinske psihologije. Ali još nisam uspeo odgonetnuti da li je taj brat u Hristu (inače, bezbožnik) preveliki filantrop, ili preveliki mizantrop. Znam samo da želi da uništi Nesavršenog, kako bi iz njegovog pepela stvorio novog. Savršenog, dabome.

– Ja sam savršen! – ubaci Džoe.

– Moj nekadašnji cimer je povremeno glasnogovornik dotičnog Rosvena – nastavi Rilke. – Ali takvih, izgleda, ima još. U ovom trenutku me je i Čarli na Glanka podsetio.

– Gospodo slikari, vajari i arhitekti, Čarli nije mizantrop – reče Pegi, zagledavajući se u budućeg arhitektu. – On samo voli da upotrebljava jake izraze. Lepotane, objasni ljudima zašto...

– Zato što dvonožno zverinje ima potrebu da svoje uzbudljive krvave tragove ovekovečuje na razne načine. Najplastičnije to čini putem brutalnih, perverzних, šokantnih filmčuga.

– Naši bi ratni filmovi, kažete, trebalo da se prave kao drame? – obrati se Grejs kapetanu.

– Ne znam kako bi trebalo da se prave, ali znam da je u našem ratu bilo mnogo više pojedinačnih herojstava i drama nego masovnih, spektakularnih akcija.

– A Neretva? Zar to nije bila spektakularna akcija? – podseti Bedford kapetana. – Porušiti takav most i pregaziti hladnu, plahovitu reku. A na drugoj strani Nemci su, ako se dobro sećam, imali dvadesetak hiljada četnika. Naših sunarodnika, a svojih saradnika!

– Da, forsiranje Neretve beše velika akcija. Po svemu izuzetna. Ali i nju smo mi izveli gotovo bez tehnike. Eksploziv kojim je srušen most beše izvučen iz italijanskih avionskih bombi, a proboj je čuvena Grom desetina izvršila samo ručnim bombama i u čarapama.

– O-le! Bam-bam-bam! – Džoe je skakao po sobi, prikazujući bacanje ručnih bombi i padanje četnika. Gegovi su očito bili njegovo omiljeno sredstvo izražavanja.

– Zašto u čarapama? – upita Mrga.

– Zato da bi se neopaženo prebacili na drugu stranu – objasni kapetan. – U kanjonu, s obe strane reke, neprekidno se pucalo, a za to vreme Grom desetina Steve Opačića puzala je gvozenom konstrukcijom srušenog mosta. A, što je najinteresantnije, Stevo Opačić, kasnije proglašen za narodnog heroja, uopšte nije umeo da pliva.

– Hrabar momak.

– Kad su se primakli bunkerima na drugoj obali – bombe! Četnici su se trgli, ali naša lavina, koja se odmah potom sručila na njih, bila je nezadrživa.

– Jeste li i vi prešli preko onog čuvenog mosta?

– Ne, ja sam preplivao Neretvu. Volim zimsko kupanje. Ali se zamalo nisam udavio, jer mi slabo ide rečno plivanje. Učio sam, naime, na moru da plivam.

– A ja u kadi – dobaci Džoe.

Smeh u sobi. Kapetan je sasvim osvojio malu viski četu. Više svojom naočitom pojavom, svojim nemarno-očinskom ponašanjem i drsko-svečanim glasom nego rečima koje je dosad izgovorio. Nije iz hipikâ izmamio poštovanje, ali je razbudio njihovo zanimanje. Tišina koja je ostala u sobi kad se smeh povukao mamila ga da nastavi. On je to učinio.

– Onde je bio jedini prelaz preko Neretve. Uz konstrukciju tog mosta, koja je bila slomljena i jednim delom u vodi, bio je pričvršćen drugi, provizoran most od balvana i dasaka. Tuda su prošle sve jedinice. I moja Sedma krajiška, koja je branila odstupnicu. Odmah smo zaposeli položaje na samoj obali, u blizini Ostrošca. Onde smo se tri dana i tri noći prepucavali s Nemcima, koji su se posle

našeg prelaska pojavili na drugoj obali reke. Posle smo se povukli na Prenj. I tamo smo imali velike borbe s njima. Ja sam bio mitraljezac, tada sam mislio da će mi “šarac” rame odvaliti.

– Joj, što bih voleo da malo kosim! – objavi Mrga živahno. – Tapa-tapa-tapa-tapa! Šišao bih, makar i sam poginuo.

– Ti? – zinu Luluš i osmehnu se. – Ti više voliš život nego svi mi zajedno.

– A, izvinićeš. Ja više volim herojsku smrt nego ovo bezvezno životinjarenje.

– Ti bi odabrao herojsku smrt kad bi se posle nje moglo i dalje bezvezno životinjari.

– Da li bi pristao da pogineš slavno, kao Če Gevara, pa da o tebi priča ceo svet? – upita Grejs.

– Če Gevara poginuo? Kad?

– Pa, još početkom prošlog meseca.

– Nekoliko dana nakon sahrane hipi pokreta u Buena Vista Parku – dopuni Džoe.

– Kako je poginuo?

– Izvršio samoubistvo iz zasede. Nije mogao da podnese gašenje revolucije “dece cveća”, iako sahrana njihovog pokreta beše više simbolična nego stvarna. – Džoe je bio smrtno ozbiljan. – Če je nameravao da Leto ljubavi pretvori u Četiri godišnja doba ljubavi. *Odavde do večnosti*. Kad je saznao da su hipici pukli...

– Zašto se sve ovo meni tek sada servira?! – dreknu Mrga.

– Oh, izvinjavamo se, u ime “dece cveća” i ostalog naprednog dela čovečanstva – prenemagljivo će Luluš.

– U novinama si mogao da vidiš čak i fotografiju mrtvog “demonu anđeoskog lica”, kako su ga nazivali reakcionarni cinici – dometnu Grejs. – Ja sam tek tada, zagledavajući se u te otvorene mrtve oči, shvatila koliko je prvi revolucionar sveta bio veličanstven tip. Takav će, u mom sećanju, u mojoj duši, zauvek ostati!

– Oh, nesrećnica, zaljubila se u leš – posprdno će Luluš. Grejs nije reagovala.

– Zašto je među frajerima, pogotovo među frajerka-
ma, imao tako mnogo obožavalaca? – upita Cica.

– Zato što je bio seksepilan – odgovori Pegi.

– Zato što smo mi mladi po prirodi stvari buntovni,
a Če je bio, kako Grejs reče, svetski buntovnik broj jedan.
– Čarlijeva korekcija beše izgovorena ozbiljnim tonom. –
I to ne buntovnik bez razloga, kao Džejms Din, nego bun-
tovnik s razlogom. Vrlo konkretnim. I opravdanim. Če je
bio ne samo revolucionar teoretičar nego i revolucionar
gerilac. I rečju i akcijom je, dakle, radio na podizanju svet-
ske revolucije. Koja bi se, da je zaživela u obliku u kak-
vom ju je on zamišljao, obračunala s američkim imperija-
lizmom, najvećim neprijateljem naprednog dela čovečan-
stva.

– Jednog dana ću otputovati u Latinsku Ameriku, da
se poklonim njegovim senima – reče Mrga. – Fidel Kastro
će svom saborcu sigurno podići velelepni spomenik. Možd-
a čak mauzolej. Grejs, hoćeš li sa mnom?

– Neće lepi Ernesto imati ni grob, a kamoli mauzolej
– odgovori Čarli. – General Barijentos je već trećeg ili čet-
vrtog dana, kad se nauživao u trijumfu, naredio da se Če
spali. Pepeo je verovatno rasut po džungli. Ili sasut u pla-
ninsku rečicu. Da ga upiju brzi vali.

– O svemu tome vi, plajvazi, meni tek sada pričate!
– Mrga je glumio golemu ljutnju.

– Oh, veoma nam je krivo! – Luluš je još jednom
ironizirala. – Velika je nepravda što jolpaz sa crnogorskih
brda dosad ne beše obavešten da je Džejms Din svetske
revolucije ubijen i spaljen u bolivijskoj džungli. To si ti,
mrmote, sigurno blagovremeno bio saznao, ali si tek sada
ukapirao.

– Daj, Bedforde, malo je bolje vaspitavaj! – naloži
Mrga energično. – Kako se usuđuje o meni tako da misli!

– Luluš, nemoj o njemu tako da misliš – zapovedi
Bedford prisno, zaljubljeno.

– Neću. O njemu uopšte neću da mislim. To your
health!

Iskapila je čašicu, a to je učinila i većina ostalih.

– Ah, herojstvo! – uzdahnu Mrga zanesenjački. – Sada, kad je Če otišao, još je jača moja želja da herojski poginem. Hej, “deco viskija”, idem u Vijetnam! Da Amerika isprašim tur.

– “Herojstvo je jedina ludost koja zaslužuje divljenje” – dometnu Rilke. – To je rekao jedan veliki filozof. Savremenik Platona.

– Kako se zvao? – upita Grejs.

– Aron Vislavski.

– Nisam čula za njega.

– Nisi proučavala stare Grke.

– Herojstvo je vrlina varvarâ, i uopšte ne zaslužuje divljenje! – reče Čarli energično. – Zašto bismo se divili zvekanu koji je ubio pet, deset, pedeset ljudi!

– Ko bi se suprotstavio zlotvorima, da nema junaka? – upita Mrga. – Mali, siromašni, neustrašivi Vijetnamci na traumatična iskušenja stavljaju velike, bogate, arogantne Amerikance. *Al’ tirjanstvu stati nogom za vrat, dovesti ga k poznaniju prava, to je ljudska dužnost najsvetija!* Je l’ tako reče veliki Njegoš?

– Zlotvorima i tiranima treba stati nogom za vrat, ali akcijama organizovanih družina, ili čitavih naroda, ne individualnim podvizima – uzvрати Čarli. – Zapravo, hrabrost je i individualna i kolektivna katerogija. To dokazuju upravo Vijetnamci.

Niko ne odgovara. Čak i Erik Bardon je, posle trećeg ili četvrtog svog hita, zanemeo. Dim, viski...

– Too, Hiranjjakašipue! “Bitlse” obožavam! Yeah, yeah, yeah! – uskliknuo je Rilion kad su u sobi grunuli akordi “She Loves You”.³⁹ – Psihodelična muzika me, i bez droge, baca u ekstazu. Moj cimer takođe obožava blejavce, kako ih on naziva. Uživa u njihovom pevanju, jer ga, veli, podseća na detinjstvo: na blejanje ovaca.

– Nemoj ti da tumačiš moje rezone! – Alekov glas bio je prožet glumljenom srdžbom. – I tvoje filozofiranje

³⁹ “Ona te voli”.

me često podseća na blejanje ovce, pa nikom ništa. Ponekad mi liči i na njakanje magarca.

– Cimeru, sto mu očenaša, opusti se, kao mi, zen budisti, uživaj. Sad si među “decom cveća”. U središtu Mirne svetske revolucije. Džon Lenon onomad reče da je njegov bend popularniji od Isusa Hrista, pa se čak i papa naljutio na “Bitlse”. Nećeš, valjda, avangardni umetniče, da se pridružiš najbigotnijem konzervativcu.

– Slikaru ćemo, za opuštanje, dati Ravi Šankara – reče Bedford. – Onog iz Montereja.

– Iz Montereja ili iz “Mahabharate”? – upita Džoe. – Zapravo, meni “Ravi Šankar” zvuči kao marka nekog novog psihodelika.

– Ravi Šankar je, gospodičicu sa pedigreom džukca, najveći indijski hipik. A njegov sitar je simbol egzotične muzike. Uz koju ide, razume se, i psihodelija – odgovori Bedford, pa se obrati Aleku: – Hoćeš li da čuješ sitar?

– Naravno da hoće – odgovori advokat Rilke. – Sitar je instrument sličan citri. Samo što ima malo duži kundak. Ili vrat. Alekov deda je na frontovima u Bukovini, Galiciji i Kašmiru pucao iz citre... Hej, braćo, nemojte zezati mog cimera! On je plahovit, naljutiće se. Čarli, imaš li, za kapetana ekstra klase, nešto ratničko. I ljubavničko. Na primer, “Klub usamljenih srdaca narednika Bibera”?

– Nemam to, ali imam “Revolver”.

– O-kej. Dejan je hitlerovce kosio mitraljezom, ali sad neka se zadovolji revolverom.

– Vi ste, družo kapetane, zaista bili i na Sutjesci? – oglasila se ptičica Grejs. – Učila sam u školi, i čitala knjige o Sutjesci, ali nikad nisam pomislila da ću jednom čas-kati sa učesnikom u toj slavnoj bici. Zar to nije neobično?

– Očaravajuće! – uzdahnula je Cica, no njen mali umetak Grejs je prihvatila bez ljutnje, sa smeškom.

– Je l’ Sutjeska zaista najveća golgota, najveća epopeja naše Narodnooslobodilačke borbe? – upita živog svedoka. – Kako ste vi tu bitku doživeli?

Kapetan nije odmah odgovorio. Izvesno, bilo mu je drago što mu se mala ponovo obratila, ali nije želeo da po-

stane dosadan, ili da izazove novu reakciju antipartizanski profilisane Luluš. Tek kad se uverio da niko ne namerava da prekine tajac koji je opet lebdeo u sobi, pogledao je iskosa ljupku Grejs i prozborio – opušteno, gotovo nemarno, a ipak usredsređeno, svečano, patetično:

– Od leta četrdeset prve do proleća četrdeset pete ja sam, mila kćeri, prošao kroz mnoge bitke i mnoga iskušenja. Ali veće golgote i epopeje, kako ti reče, nije bilo u našoj revoluciji. Jer ovde se nije radilo o običnoj borbi sa neprijateljem. Jednako, ako ne i veće iskušenje od Nemaca, Talijana, ustaša i četnika bila je glad i skoro neprekidna kiša kojoj smo bili izloženi, neizvesnost u pogledu ishoda bitke, pošast sa neba, koje su kao pauci premrežili nemački avioni, oskudica municije, lekova, sanitetskog osoblja. Taj teren, koji je tako bogat prirodnim lepotama, sa veličanstvenim planinama i šumama, koji kao da je sama Sudbina odabrala da bude poprište jedne izuzetne bitke, bio nam je tokom mesec dana i majka i maćeha.

– Zašto i maćeha?

– Zato što nije mogao da nas nahrani. Od prirodnih lepota se ne može živeti, pogotovo u borbi, a naselja su onde retka. Pa i ona su bila popaljena i napuštena. Hranu smo, kao i municiju, otimali od Nemaca. Vremenom je i taj, često krvav, izvor presušio. Nemci su znali u kakvoj smo situaciji, te su zbog toga, a i radi lakšeg veranja po obroncima, nosili hranu samo za jedan obed. Ti sad, mila kćeri, zamisli kako se oseća čovek koji danima jede samo sremušu i kojekakve travuljine, bukovo lišće i sirovo konjsko meso. Jer ni vatru nismo smeli da ložimo, da ne bismo otkrili svoje položaje. Gladuješ, od iscrpljenosti ti se vrti u glavi, a moraš da maršuješ po gudurama, da jurišaš, danima i noćima da ne spavaš, da kisneš na prohladnoj kiši ili, čim grane sunce, da gledaš kako na tebe kidišu avioni, “štuke” i “rode”, sa mitraljezima i bombama. A oko tebe ranjeni i mrtvi drugovi. Nikad neću zaboraviti onaj smrad koji je do nas dopirao na Košuru šestog i sedmog juna.

– Da, na Košuru je bio krkljanac – ubaci Bedford. – Znam, bio sam tamo. Pre tri godine, kao ekskurzist.

– Košur, Brdo patnje, beše grobnica i za nas i za Nemce! – Dejan je, preskočivši Bedfordovu dosetku, nastavio ozbiljno, polupatetično, akcentujući svaku reč. – To je bila vrlo važna kota. U podnožju tog brda beše otvor u obruču koji nas je stezao. Deco moja, sto dvadeset hiljada odmornih i dobro naoružanih zveri steglo je u obruč dvadeset hiljada izgladnelih i umornih boraca, od kojih je oko četiri hiljade bilo ranjeno i bolesno! A bilo je onde i civila: staraca, žena, dece. U obruču je bio i Vrhovni štab. Značaj Sutjeske je upravo u tome što je to bila najdramatičnija bitka naše revolucije, što se tu radilo o *biti il' ne biti!* Nemci su to znali, i zato su svom silom nastojali da zatvore brešu u podnožju Košura. A mi smo uporno, ne obazirući se na žrtve, branili tu brešu. Nemci su se na brdo popeli s jedne strane, naši s druge. I na glavici, šumovitoj i prilično prostranoj, maktlanje bez milosti! Juriš, protiv-juriš, lom i jauk, pa zatišje. U sredini, između dve linije, trunu i naši i Nemci. Smrad se širi, a niko ne sme da ode po leševe, jer zna da će i sam tamo ostati. Spređa kosi Švabo, odozgo te rafalima i bombama zasipaju njegovi avioni, a odstupnice nema. Iza tebe, u podnožju, prolaze kolone, hitaju iz obruča. Kad jedna jedinica iskrvari na Košuru, zamenjuje je druga. Ali položaj se mora održati!

– Joj, to je jezivo! – ote se dražesnoj ptičici Grejs.

– Brrrr! Sav sam se naježio – strese se Mrga, kao kuće kad izađe iz vode.

– Naježim se, mitraljezac, i ja kad se setim tih dana. Kiša lije, stoletna šuma ječi, mokat si, hladno ti je, a vatru ne smeš založiti. Utroba ti se kida, a nemaš čime da je napuniš. Sav si izlomljen, malaksao, u glavi ti košmar, pred očima ti sve titra, spava ti se, a ne smeš da zaspiš. Čim spustiš glavu na kundak mitraljeza, već te komesar vuče za nogavicu. “Rogiću, nemoj da spavaš, eno ga, Švabo!” “Neka ga, đavo da ga nosi, nagledô sam ga se!” I tako iz dana u dan: muke, patnje, trenuci malodušnosti, i opet vaskrsavanje iz mrtvih. Natčovečanskim naporom prikupljaš poslednju snagu i krećeš u juriš. Ponekad mji je bilo svejedno da li ću preživeti ili ću onde ostati. Čak sam, kao

malopre ovaj naš mitraljezac, na momente želeo da poginem. Da se svrši ta golgota. A onda sam pomislio na ranjene i bolesne drugove, na žene i decu pod našom zaštitom, na roditelje koji me čekaju kod kuće, znao sam da je tu negde, zajedno s nama u obruču, i Vrhovni štab – i sve mi je to davalo želju i snagu da preživim.

Ućutao je. Možda se setio da ovako, na mestima koje posećuju ekskurzisti, govore patetični i pomalo smešni svedoci predavači, živi spomenici, i naumio da se zaustavi. Ali zaustaviti se nije mogao. Nakon par trenutaka, pošto se niko nije usudio da poremeti zatišje na Brdu patnje, on je nastavio:

– Nije samo Košur bio naša grobnica, naša majka i maćeha, naš bol i naša nada. To je bilo i Mratinje, Budanj, Vučevo, Maglić, Dragoš Sedlo, Čurevo! To je bilo i Borovno i Tjentište! Bila je to i Piva, Hrčavka i Sutjeska! To su bile i Milinklade, Gornje Bare, Donje Bare, Ozren, Ljubin Grob, Lučke Kolibe...

– Sto mu očenaša, gazda, ti to recituješ kao kakvu pesmu! – prekide ga najzad Rilion.

– To i jeste pesma, moj Rilke! – uzvratila kapetan malopredšnjim, pojačanim glasom. – Verovao ti meni ili ne, sva ta imena u mojim ušima odzvanjaju kao neponovljiva pesma, veličanstvena i stravična u isti mah. Ponekad mi se čini da je u njima oduvek bilo nečeg sudbonosnog, kobnog, nečeg herojskog i čemernog, nečeg što može da postoji samo u tom kraju. Ni sam ne znam zašto je tako. Preživio sam svašta, i u ratu i posle njega, ali sve je to u senci Sutjeske. Kao što neko celog života u uspomeni nosi nekadašnju voljenu devojku, voljeno dete, neki izuzetan doživljaj, neko putovanje ili neki grad, tako ja u sebi nosim Sutjesku. Sutjeska je, mogu to slobodno reći, moja mladost, moja ljubav – moj nedovršen san!

Tren tišine. Kao posle eksplozije. A onda:

– Oooo! Bravo!

– Hiii! Što je divno!

– Gazda, pa ti si pesnik!

– D-d-d-d-d-d! Tras! Aaaah!

– Cico, zavrti onu sa Džimijem Hendriksom!
– To your health!
– Živa bila, i velika porasla!
– Bitka na Sutjesci će u istoriji ostati zapisana i po tome što je u toku jedne borbene operacije parče avionske bombe pogodilo u ruku druga Tita – reče Čarli normalnim glasom. – Tito je bio, u Drugom svetskom ratu, jedini vrhovni komandant ranjen na frontu.
– Bitka na Sutjesci će u istoriji ostati zapisana i po tome što je u toku probijanja obruča poginuo Sava Kovačević, legendarni komandant Treće divizije. Crnogorske! – reče Mrga povišenim glasom. A onda zapeva. Otegnutim, patetičnim, herojskim baritonom.

*Huči, teče Sutjeska,
krv pliva po njoj.
Divizija Savina
bije teški boj.
Hej-haj, hej-haj,
bije teški boj.*

– Na mestu pogibije je i sahranjen – ubaci Bedford.
– Znam, bio sam na njegovom grobu. Pre tri godine, kao ekskurzist.

Mrga je nakon ove upadice nastavio. Otegnutim, patetičnim, herojskim baritonom. Diskretno su ga pratili kapetan i Grejs.

*Što to huči Sutjeska,
u taj pozni sat?
Mrtav kraj nje ležaše
slavni komandant.
Hej-haj, hej-haj,
slavni komandant.*

– E, sad mi je dosta sjaja i bede ljudske sudbine! – podviknu Rilke, pa se obrati stanodavcu i prijatelju: –

Kako možeš, posle *onakve* mladosti, da podnosiš *ovaj* svoj život?

Kapetan je iskapio čašicu, skočio iz fotelje, udario Čarliju malu čvrgu, pokretom glave pozvao dvojicu svojih musketara i, dok su se oni nećkali, izašao iz sobe. Ostavio je za sobom vodopadne akorde električne gitare Džimija Hendriksa i neko živahno, grozničavo raspoloženje domaćih hipika.

* * *

Polu sata nakon njegovog odlaska sa Dušankom i Svetom, Rilion i Alek takođe su napustili prijatan dom majstora Milutina Jankovića. Bili su zagrejani, puni utisaka, malko ošamućeni.

– Jesi li video, cimeru? – ogłosi se u jednom trenutku Rilion. – Malo je falilo da se večeras nešto dogodi. Nije uspela Pegi da me osvoji.

– Šteta – odgovori cimer odsutno. – Hoću da kažem: ona štetuje.

– Tako sam te i shvatio.

IV

“DRUMOVI” IZMEĐU KALEMEGDANA I SLAVIJE

– Borise, gvozdena plužino, opet je na redu naš dijalog o tvom ujčeviću, te o verbalnoj njivi koju obrađujemo, o nama samima. Kao romaneskni junaci ušli smo u drugu polovinu Prve tetralogije, kao orači kompjuterskog monitora u drugu polovinu početne godine Velikog posla, koja je, uzgred rečeno, i godina nekoliko velikih jubileja. Pre dve sedmice u Srbiji, a i drugde, proslavljena je šeststogodišnjica Kosovskog boja, u ovim trenucima na Jelisejskim poljima Parižani i njihovi gosti iz mnogih zemalja, uključujući Marka Orlovića, Visariona Kiša i Aleksandra Vislavskog, posmatraju vojnu paradu kojom se proslavlja dvestagodišnjica Francuske revolucije, krajem iduće sedmice u Americi, a i drugde, biće proslavljena dvadesetogodišnjica iskrčavanja prvih ljudi na Mesec, prvog septembra će ceo svet pedesetogodišnjicu početka Najvećeg rata obeležiti. Kako ti, kao filozof istorije koji pokušava (ali zasad ne uspeva) da izgradi vlastiti filozofskoistorijski sistem, gledaš na prva tri ovde spomenuta momenta čovekovog trajanja u koordinatama vekova? O Najvećem ratu ne moraš govoriti, njime smo bili podosta zaokupljeni u prvom tomu. A bićemo i u četvrtom.

– Neću bogzna šta reći ni o Kosovskoj bici, Francuskoj revoluciji i ekskurziji na Mesec, no izazov je primam-

ljiv, vredi pokušati da se *mislina velikih ljudi* (o sreći i nesreći, o ljubavi i mržnji, o redu i neredu, o čovekovim uzletima i padovima) doda svoje mucanje.

Mnogi se pitaju zašto Srbi slave Kosovski boj, kad su u njemu doživeli poraz, ne samo što ga slave nego su u tom časnom porazu našli nadahnuće i stvorili Kosovski mit, koji ih već vekovima krepi i opija, o da, malo je naroda koji su svoj poraz, makar bio i častan, pretvorili u mit.

Mi Srbi smo, veli moj kolega Jeremija Domović, skloni mitomaniji, imamo svakojake mitove, jedan od najnovijih je uverenje da smo nepobedivi u ratu, da poraze trpimo samo u miru, faličan mit, pogubno uverenje, jer nas navodi na zaključak da je bolje ratovati nego živeti u miru, mi smo tokom proteklih vekova, pa i decenija, mnogo ratovali, i velike gubitke trpeli – na primer, Prvi svetski rat, koji je srpskom srcu i oružju pružio mogućnost da ostvari najveće pobeđe u dvadesetom veku, odneo nam je četvrtinu ukupnog stanovništva, polovinu muških glava u najboljim godinama – zahvaljujući, pored ostalog, i gubicima ljudske supstance tokom proteklih šeststo godina, pa i tokom poslednja dva stoleća, a naročito tokom druge i pete decenije ovog stoleća, srpski etnos je demografski nisko pao, ogromna je razlika između naše prošlosti i sadašnjosti, u srednjem veku bili smo i brojčano i kulturno jedan od značajnih naroda, to više nismo, pusta Turadija, koja je oduvek unazađivala sve što je bilo pod njenim turbanom, koja je u mračno vreme bila navalila na Evropu, gde joj mesto nije, nanela nam je ogromne štete, ali nisu zatucani Turci baš za sve krivi, odavno su oterani u svoju maloazijsku divljinu, imali smo vremena da na Balkanu izbrišemo mnoge njihove tragove, a nismo to učinili, jer nismo bili dovoljno promišljeni i uporni, stalno pričamo o svom ponosu, junaštvu, o svojoj širokogrudosti i demokratičnosti, a ne vidimo da je i u životu pojedinaca i u egzistenciji naroda pamet najvažnija, pameti mi, Borise, nikad nismo imali dovoljno, da smo je imali, da je imamo, bili bismo, s obzirom na geopolitički položaj i na prirodne resurse koje nam

je Svevišnji podario, jedan od najsrećnijih i najbogatijih naroda, a nismo.

– Trebalo je, naložena furuno, da govoriš o Kosovskom boju, ne o plaču Jeremijinom. Znam da s tim svojim kolegom i drugom često diskutuješ, da si od njega mnogo naučio (kao, uostalom, i on od tebe), ali mene sad zanimaju tvoje refleksije, ne njegove.

– Moje refleksije, šta to beše (hm-hm!), mnogi se pitaju, rekli smo, zašto Srbi slave Kosovski boj, kad su u njemu doživeli poraz, a ja odgovaram da je to smešno i maliciozno pitanje, jer na Kosovu pre šeststo godina nije bilo izrazitog vojnog pobednika, budući da su obe vojske pretrpele velike gubitke, obe države izgubile vladare, ali to je manje bitno od činjenice da unapred pobeđuje, da se na horizontu istorije visoko uzdiže svaki narod koji ulazi u borbu za odbranu domovine i civilizacije, naročito ako se bori protiv brojčano nadmoćnog neprijatelja, te možemo reći da su Srbi pre šest vekova na Kosovu, iako izgubiše plemstvo i državu, izvojevali veliku pobedu, o da, veliku moralnu pobedu, a na osnovu toga zaključujemo da je sasvim u redu što tu pobedu svoje srčanosti i danas slave.

Drugo je pitanje kakvu političku konotaciju ta proslava ima u ova nemirna, nerazumna, zloslutna, smutna vremena, to je sasvim drugo pitanje, na koje ja nemam pravi odgovor, o ne, jer imam tuce odgovora, našao sam ih u analizama svojih kolega istoričara, i kolega intelektualaca svakojake fele, kakvi intelektualci takvi odgovori, šaroliki, svašta bih mogao da ti kažem, baš svašta, neki analitičari, na primer, objašnjavaju da se u srpskoj istoriji uočavaju dve linije: herojska, koja počinje na Kosovu, ide preko Prvog srpskog ustanka i odlučnog, hrabrog, hirovitog, surovog vožda Karađorđa, potom preko (Pirovih) pobedničkih ratova, i tragičnih razdoblja mira, u dvadesetom veku, to je, znači, herojska linija, a pragmatičnu oličava vispren, prepreden, beskrupulozan, podmukao knjaz Miloš Obrenović, baš on, svi se danas pitamo da li će dominantan

srpski političar (tačnije rečeno, politikant) s kraja ovog veka Slobodan Milošević biti Voždov ili Knjazov sledbenik, ako želiš, Rosven, da čuješ moj odgovor, reći ću da meni Sloba, sirov tip, nekultivisana glasa, musolinijevskog profila, rđavog karaktera, liči na samoživog bezočnika od kojeg se ništa dobro ne može očekivati, ali sačekajmo pouzdanije odgovore, njih će dati vreme što dolazi, o da, vreme pak koje mi trošimo, koje nas troši, govori nam da su Srbi na Kosovu nakon šest vekova doživeli drugi poraz, veliki poraz, koji zacemento neće biti pretočen u mit, o ne, ovaj poraz mogao bi da se pretvori u tragediju, jer su naša slovenska braća, žudeći za lakšim, mirnijim, bogatijim, udobnijim životom, počela da napuštaju prostore na kojima su od pamtiveka živeli, da sa juga beže na sever Srbije...

– Oni su sa juga na sever počeli da beže još sredinom šestovekovnog razdoblja o kome govorimo. Nisu, naravno, bežali kukavički, nego ih je na to naterala velika nevolja: turska brutalnost.

Naredne godine će se napuniti ravno tri veka od prve njihove selidbe sa Kosova i Metohije u južne krajeve Austrijske monarhije.

– Tako je, Ros, patrijarh srpski i saveznik austrijski Arsenije Treći Čarnojević je, tokom privremenog prekida ratovanja Habzburgovaca i Turaka, znatan deo svoje kosovsko-metohijske pastve poveo na sever, time je inicirao proces pražnjenja prostora koji Srbi i danas smatraju svojom kolevkom, turska raja slovenske krvi je, dakle, pod pritiskom teških okolnosti, sama počela da Arnautima prepušta svoju primarnu domaju, nesrećni starosedeooci su, kratkovidno, oportunistički, nejunački, tragično, otperjali na sever, prešli preko Save i Dunava, zaustavili su se u današnjoj Vojvodini, baš tu; a mi ćemo se, na putu iz prošlosti u budućnost, zaustaviti u današnjici, koja nam, kako reko, govori da su Srbi na Kosovu i Metohiji doživeli još jedan poraz: dopustili su da ih, sada proređene, iz njihove mitske domaje skoro sasvim proteraju neprijateljski raspoloženi

albanski separatisti, složni, uporni, čvrsti, fanatični u ostvarivanju namere da potpuno zaposednu taj region, jer smatraju da je to prvenstveno njihov životni prostor, budući da su onde brojčano nadmoćniji.

– Kosovski Albanci sebi i svetu egzemplarno dokazuju da se i hotimičnom, bezobzirnomo demografskom eksplozijom mogu lečiti neke nacionalne traume, ostvarivati nacionalističke želje. Njima bi efikasno mogli da se suprotstave samo Jevreji. Promišljeni, složni, fanatično uporni i hrabri u odbrani teritorija koje smatraju svojim.

– O da, kosovskim Albancima bi efikasno mogli da se suprotstave samo današnji Jevreji; današnji naši sugrađani nemaju, na svoju nesreću, promišljenost, slogu, fanatičnu upornost i hrabrost Jevreja, Srbi su nadrljali ne samo zbog tvrdog, fanatičnog nacionalšovinizma Albanaca nego i zbog poltronsko-karijerističke ljigavosti pojedinih svojih lidera u Titovo vreme, a najviše zbog preterane megalomanije samog Tita, koji je nakon Drugog svetskog rata želeo da od Albanije načini sedmu jugoslovensku federalnu jedinicu, pa je Albancima dopustio da se razbokore na Kosovu i Metohiji, čak je Srbima privremeno, odmah nakon rata, zabranio povratak u tu pokrajinu, o da, Tito jeste bio seljački lukav, ali i seljački neobrazovan prikan, neki kritičari njegovog lika i dela kažu da je bio polupismen čova, mislim da preteruju, ali takođe mislim da san o bratstvu-jedinstvu Albanaca i Južnih Slovena beše najveća iluzija poluobrazovanog maršala.

– Nezadovoljstvo su kosovski Albanci iskazivali, na razne načine, još za njegovog života. A on je, da bi ih smirio, velike pare prema njima usmeravao. Nije shvatao da se nacionalisti novosagrađenim školama, fabrikama, ambulancama ne mogu pridobiti. Ne kažem da je taj region trebalo držati u zaostalosti i siromaštvu, ali i vrapci na granama znaju da je nacionalističko osećanje, kao i religijsko, iracionalno. Je l' tako, družu filozofe istorije? Onaj ko nije

svestan malignosti nacionaliste, pogotovo nacionalšoviniste, ko tu malignost ne tretira promišljeno, doživeće da mu se ona pre ili kasnije obije o glavu.

Tu jednostavnu činjenicu nisu shvatali ne samo Tito i njegovi najbliži saradnici nego ni njihovi naslednici u Jugoslaviji i Srbiji. Velike novce su u Kosovo i Metohiju ulagali, misleći da će na taj način tamošnje Albance privoleti da Jugoslaviji i Srbiji budu zahvalni. I naklonjeni. A podizanje životnog standarda je srbofobičnim Kosovarima samo pružalo mogućnost da se množe još intenzivnije nego ranije, i da, kvantitativno sve dominantniji, u svojim zahtevima budu sve neumereniji.

– Srbi su, zbog nesposobnosti da shvate jednostavnu činjenicu koju si, Ros, naveo – ili, ako su je sagledavali, zbog nesposobnosti da je promene – na Kosmetu dospeli u nepovoljan položaj, u vrlo nepovoljan položaj, o da, oni sada, nakon Titove smrti, pokušavaju da taj položaj poprave, ali ih opet vode pogrešni lideri: nekultivisan, netolerantan, bezočan, vlastoljubiv Sloba i njegovi bedni čauši.

Današnjim nastojanjima Srba naruku ne idu ni pojedinci iz zapadnih krajeva Jugoslavije ni neki političari u Americi i na zapadu Evrope; dakle, potomci onih zapadnjaka koje su južnoslovenski pravoslavci pre šeststo godina branili od turske najeзде.

Koreni ovog nerazumevanja, bar kad je reč o domaćoj antisrpskoj koaliciji, sežu kako u blisku prošlost tako i u blisku budućnost, često su koreni međuljudskih nesporazuma u bliskoj prošlosti i budućnosti, nesporazumi, nesporazumi, oni satiru ljude i narode; u bliskoj prošlosti, nakon Prvog svetskog rata, stvorena je Jugoslavija, temelj joj beše ideja da se eliminišu međusobna gloženja južnoslovenskih naroda, da im se pruži mogućnost da žive u jednoj državi, to je bila dobra ideja, ona je mogla da usreći, uzvisi, bogatim i moćnim učini narode koji je su ušli u Jugoslaviju, ali je Učiteljica Života još jednom svima dala na znanje da dobrim idejama ne вреди darivati nerazumne, nekultivisane, neobuzdane, netolerantne ljude, zbog jugo-

slovenske tragedije (kako one koja je iza nas, tako i one koja nam, po svojoj prilici, predstoji) osramotili su se svi narodi koji tu federaciju čine, najviše su se osramotili Slovenci i Hrvati, koji su, kao što znamo, na početku dvadesetog veka bili podanici poražene Austrougarske monarhije, kao takvi ušli su sa Srbima i Crnogorcima u brak iz računa, to jest iz nužde, stvorili su s njima novu državu i iz poraženičkog prešli u pobednički tabor, da bi između dva svetska rata shvatili da sa pravoslavnim, aljkavim, primitivnim, hegemonistički nastrojenim Srbima (te su karakteristike severozapadna razbraća razglašavala, a velikodušnost, naivnost, lakovernost, nepromišljenost Srba su jezuitski podmuklo iskorišćavala), da sa takvim Srbima oni, "civilizirani Europljani", ne mogu da žive, gloženja su u Kraljevini Jugoslaviji trajala do Drugog svetskog rata, u kome je mržnja dela hrvatskog naroda i čežnja za vlastitom državom dostigla monstruoze razmere, ustaše Ante Pavelića počinile su jedan od najjezivijih masovnih zločina u istoriji čovečanstva, poklali su, maljevima pobili, žive spalili, u duboke jame i u reku Savu pobacali nekoliko stotina hiljada Srba, od dece i žena do muškaraca u punoj snazi i staraca, taj zločin je velika sramota ne samo za Hrvate, koji se, da sramota bude veća, Srbima zbog genocida još nisu izvinili, nego i za Katoličku crkvu, jer ga je inspirisala i preko svojih zlikovačkih rizonosaca podsticala, pa i za ceo Zapad, koji mu nije pridao odgovarajuću pažnju, koji nakon Najvećeg rata arhimonstruma Pavelića i njegove najistaknutije koljače nije uhvatio i obesio, Hrvatsku nije denacifikovao; Hrvat Tito je, opet, sve učinio da zločine njegovih sunarodnika prekrije, u ime veštačkog bratstva-jedinstva i navodno svetle zajedničke budućnosti, zaborav, Titova nastojanja nisu bila zlonamerna, o ne, naprotiv, ali kad je taj maher, legendarni ratni komandant i harizmatični mirnodopski hohštapler, strastven lovac na divljač, na vlast, na domaću popularnost i svetsku slavu, uz funeralnu pompu odjezdio u Večna lovišta, pokazalo se da je na južnoslovenskim prostorima Balkana iracionalno, animalno, varvarsko, patološko razbratstvo-nejedinstvo ja-

če od nametnutog bratstva-jedinstva, sukobi se ovde ponovo rasplamsavaju, Slovenci i Hrvati, koji Jugoslaviju nikad nisu doživljavali kao svoju državu, nego kao proširenu Srbiju, ili, kako oni govore, Srboslaviju, ponovo prema najbrojnijem narodu u toj državi otvoreno iskazuju srdžbu, odbojnost, prezir, mržnju, ponovo se zagledavaju u bogatu Evropu, kojoj su, smatraju, uvek pripadali, Jugoslaviju sad organski ne podnose, te bi voleli da se što pre raspadne.

Sve su to, gospodine Šelgardon, notorne činjenice, i uličnim vrapcima već poznate, nije mi jasno zašto ih saopštavam.

– Zbog prijateljâ koji će ovaj roman čitati kroz tri hiljade godina. (Ha-ha-ha!) A našim savremenicima treba da kažeš gde je rešenje navedenih problema.

Dok ti u svom duhu, natopljenom filozofijom istorije, tražiš rešenje, ja ću svojim duhom, natopljenim filozofijom i sociologijom politike (potonji izraz potvrđujem napomenom da sam već nekoliko godina postdiplomac na beogradskom Fakultetu političkih nauka), savremenicima, i ostalim prijateljima, malo da solim pamet. Najpre ću reći da se svaki društveno-politički problem može relativno lako rešiti, ali samo u jednonacionalnoj državi. Ukoliko je ona snažnija, utoliko efikasnije zadovoljava svoje interese. A u svim ljudskim zajednicama nacionalni interesi su, bar zasad, najvažniji. U zadovoljavanju tih interesa, opet, na prvom mestu je problem životnog prostora. Ako je jedna nacija u velikoj meri homogena na svom prostoru, ako je veličinom tog prostora zadovoljna, njoj ostaje da ostvaruje samo ekonomske i kulturne interese, koji su takođe bitni, ali se rešavaju mnogo lakše nego problem prostora. Dovoljno je da se nacija malo bolje organizuje i napregne, pa će zadovoljiti svoje ekonomske i kulturne interese. A životni prostor se ne može uvećati bez sukoba sa drugim nacijama.

Problem životnog prostora bi najracionalnije i najbezbolnije mogao da se rešava manjom ili većom demografskom implozijom svake nacije – on će se, Borise, u

heuteranističkoj epohi tako i rešavati – ali mi, avaj, još živimo u “predistoriji”, u pretheuteranističkoj epohi. U višenacionalnim državama te epohe nijedna nacija nije sasvim zadovoljna prostorom na kome živi, svaka teži da ga ima što više. To je krupan problem, koji neretko sprečava rešavanje svih ostalih. Ako se sad spustiš na jugoistok Evrope (već si na njemu), ako navedenoj problematici dodaš mentalitet, odnosno nizak kulturno-civilizacijski nivo ovdašnjih etnosa, i činjenicu da su njihove enklave na balkanskom prostoru posejane kao mrlje na leopardovoj koži, pitaš se hoće li problemi koji potresaju Jugoslaviju moći da budu rešeni bez krvavih lomova. Bar ja sebi postavljam to pitanje. Možda ti, knjigoderska sovo, vidiš rešenje.

– Idealno rešenje moglo je da bude formiranje jugoslovenske nacije, o da, to bi bilo idealno rešenje, hibridne nacije osnova su Sjedinjenih Američkih Država, Kanade, Australije, Latinske Amerike... širom sveta ima nacija koje su u manjoj ili većoj meri hibridne, ali Balkanci su svet mimo sveta, iracionalisti zaraženi narcizmom malih razlika, teško podnose druge, naročito sebi slične; braća, odnosno razbraća, nisu uspela da se istinski ujedine, a žele da postanu deo ujedinjene, etnički hibridne Evrope, žele to iz prizemnih, providnih, egocentričnih, materijalističkih razloga, privlači ih visok životni standard Evropljana, na nje ga se lepe kao muve na šećer, ovo, Ros, nije moja zamerka, već samo konstatacija, sve nas privlači u prvom redu zapadnjački visok životni standard, Evropa, Evropa, svi mi njoj pripadamo, ne samo, kako bi rekao moj drugar Jeremija Domović, sebični Slovenci i srbofobični Hrvati, koji žele da napuste Jugoslaviju, i ja mislim, dakle, kao i Balkanci, da je rešenje svih naših problema u ujedinjenoj Evropi, iako pomenuti kolega Jeremija govori da svet još nije zreo za globalne integracije, da su na dnevnom redu regionalne integracije, nacionalne države, što je u skladu s tvojom tezom da su, bar zasad, u svim ljudskim zajednicama nacionalni interesi najvažniji, ja ipak smatram, i naglašavam – kao prijatelj i savetnik autora totalnog romana, i

osnivača heuteranizma, totalnog pokreta za poboljšavanje čovečanstva, za spasavanje sveta, dužan sam naglasiti – da narodi pojedinih planetarnih regiona, pa i čitavih kontinenta, treba da se što pre integrišu, bar u domenima u kojima se integracija može najlakše ostvariti: u nauci, umetnosti, komuniciranju, ekonomiji, a kad je reč o Evropi, matici današnjeg ljudskog roda, ona bi mogla da se ujedini i politički, ona će to uskoro i učiniti, u takvoj Evropi, ujedinjenoj, kulturno, nacionalno, religijski, ekonomski bogatoj, biće mesta za svakoga, nijedna etnička i verska zajednica neće smatrati da je ugrožen njen identitet i prosperitet, svi će narodi, pa i jugoslovenski, shvatiti koliko je primitivan, iracionalan, bedan, štetan njihov nacionalizam i verski ekstremizam, pa će međunacionalna i međukonfesionalna trvenja valjda biti eliminisana, svi će ljudi, u uslovima istinske slobode i približno jednakih mogućnosti za ostvarivanje vlastite sreće, biti prožeti bratskim osećanjima, ili bar duhom tolerancije.

– Ovom utopističkom vizijom si, Borise, zakoračio na teren gesla *sloboda, jednakost, bratstvo*. To znači, na veličanstveno ogledno polje Istorije zvano Francuska revolucija. Njeno laičko trojstvo, koje sam upravo naveo, mene podseća na hrišćansko trojstvo: Bog Otac, Bog Sin, Bog Duh Sveti. Mislim da bih tom asocijacijom mogao i da završim uvod u tvoju priču o jednom od najrelevantnijih događaja u istoriji čovečanstva. Molim, dakle, svog saradnika, savetnika i učitelja da ponovo uzme reč. Da o prevratu koji je proizveo bujicu velikih ideja – ali, avaj, i bujicu ljudske krvi – kaže, opširnije nego ja, nešto bitno. Po mogućnosti, i nešto novo.

– Šta reći o događaju o kome već sve znamo, o da, skoro sve, pa i to da je bio greben između dve veoma različite epohe, feudalne i građanske, a da je sam bio omeđen dvema veoma različitim tekovinama: Deklaracijom o pravima čoveka i građanina na svom početku i haotičnim te-

rorom, kao ovaploćenjem revolucionarne pravde i nepravde, na svom kraju.

Deklaracija i Ustav su građansko društvo i nacionalnu državu, utemeljenu na suverenitetu naroda, učinili vrhunskim vrednostima, ta dva istorijska dokumenta bila su proizašla iz tri osnovna pojma prosvetiteljstva: humanizma, racija i progresa, a pošto su protagonisti starog režima osećali i ispoljavali averziju prema humanizmu, raciju i progresu, sukobili su se sa stvaraočima vizije novog sveta; kasnije će genijalni ludak Niče Revoluciju suprotstaviti prosvetiteljstvu, govoreći da sladostrasnost, autointoksikacija, bezumlje i zverska okrutnost čine suštinu nasilne društvene promene, da su ta njena paklena obeležja prosvetiteljstvo okrenula na glavu, baš na glavu, kontroverzni filozof je još zaključio da su francuski revolucionari, pod uticajem utopističkih snova Rusoa i njemu sličnih zanesenjaka, naivno verovali da će prevratom izazvati bujanje prirodne dobrote ljudskih bića, a izazvali su bujanje divljaštva i krvožednosti ljudskih masa, Niče je u velikoj meri imao pravo, o da, ne znam da li ja imam pravo kad kažem da je borba koja se u Parizu vodila u Narodnoj skupštini bila relevantnija od borbe koja se, nakon izlivanja mnogobrojnih suprotnosti iz korita političkog života, vodila na ulicama, Francuska revolucija je još jedna u nizu dramatičnih i poučnih priča Učiteljice Života, koja nas je bezbroj puta uverila da su ideje važnije od događaja, sve je bilo lepo dok se Robespjer samo kao ideolog zalagao za vaspostavljanje carstva mudrosti, vrline i pravde na Zemlji, to je lepo, zaista lepo zvučalo, ali se konkretna realizacija ovih ideja završila reskim zvucima mnogo puta ponovljenog pada sečiva niz vertikalne žlebove giljotine, Francusku revoluciju možemo smatrati značajnim istorijskim događajem i zbog toga što je radikalni obračun sa neprijateljima pretvorila u pravilo, revolucionarna pravda i nepravda bila je tada, i mnogo puta nakon toga, širom sveta, nemilosrdna, o da, o da, najradikalnija, najkrvavija, najveličanstvenija, najjezivija je bila pod zastavama Oktobarske revolucije, ježim se, Ros, i želim da isplivam iz mora

krvi, francuske, ruske, svačije; ideje su, naglašavam, obično lepše, privlačnije, plodonosnije, dugotrajnije od događaja, ovo je bitan zaključak, jedan od ugaonih kamenova moje filozofije istorije u izgradnji, u toj filozofiji zapisano je da se teško može naći istorijski događaj koji bi bio važniji od osnovnih maksima Deklaracije o pravima čoveka i građanina, dokumenta kojim je građanstvo obznanilo da će ubuduće biti glavni faktor svetskoistorijskih zbivanja, o da, to nam govori Deklaracija, stoga te pozivam, druškane, da bacimo pogled bar na neke od njenih maksima, evo, bacio sam pogled, kao udicu, i najpre zakačio slobodu, koja se sastoji od mogućnosti da se čini sve što je u okvirima valjanih normi, što ne škodi drugim ljudima, tu je i sloboda izražavanja kao jedno od najdragocenijih čovekovih prava, zatim uočavamo jednakost ljudi u prirodnim i pozitivnim pravima, društvene razlike zasnovane samo na zajedničkoj koristi, zakone kao izraz opšte volje građanâ, javnu silu kao garanciju neprikosnovenih prava svih pripadnika društva, svojinu kao jedno od tih prava... ovo su, poboljšavaču čovečanstva, spasioće sveta (hm-hm!), fundamentalna, univerzalna, i danas aktuelna, svevremena načela.

Ako im se doda mesijanski i eshatološki duh, koji je isijavala Francuska revolucija, ako im se doda razdvajanje crkve i države (koje ti, Rosvik, smatraš jednom od najvećih tekovina Racionalno-iracionalnog prevrata), ako im se, dakle, doda antihrišćanstvo, koje je katoličke reakcionare navelo da dotičnu kulturno-civilizacijsku prekretnicu smatraju delom Nečastivog, ako im se (variranjem nekih od već izrečenih refleksija) doda kult razuma, kao vrhunska tekovina prosvetiteljstva, ako im se doda želja Robespjera i njegovih saboraca da, stvaranjem novog čoveka, preporode celo čovečanstvo – lako ćemo (bar ti, druškane, i ja) u heuteranističkoj filozofiji i ideologiji uočiti crvenu nit Sjajne revolucije, ja sam uveren, o da, čvrsto sam uveren da ćeš univerzalna načela te revolucije ugraditi u Osvitne principe heuteranizma.

– Naravno. Ali ostavimo Osvitne principe u embrionalnom miru.

Što se pomenutih univerzalnih francuskih načela tiče, ona su već opštepoznata i svuda prihvaćena, pa mi o njima ne moramo govoriti onako često i nadahnuto-zabrinuto kao humanisti iz prethodnih generacija. Društvo koje u svojim temeljima nema ova načela ne može se smatrati civilizovanom zajednicom. Ona su, dakle, nešto što se podrazumeva, te više nisu aktuelan problem. Sada treba najviše razmišljati i govoriti o ekološkoj i demografskoj problematici. Još jedan dokaz da se stvari neprekidno menjaju, da se točak istorije okreće.

– I gazi one što neoprezno trče ispred njega.

Ponekad mislim da se prvi, idiličan, romantičan, pred-tehnološki period građanske epohe, koji ja najviše volim, završio Prvim svetskim ratom, idiličnom krvavocrvenom avanturom naših dedova, a danas bih, s obzirom na trenutak u kome razgovaramo, rekao da se taj period završio tek pre dvadeset godina, iskrcavanjem prvih ljudi na Mesec, možda ni to nije bio završetak rečenog perioda, Učiteljica Života, u koju sam još kao gimnazijalac bio zaljubljen, u koju se već tri decenije pomno zagledavam, kaže da savremenici nisu u stanju da procene jesu li događaji koji njih zaokupljaju, neki i fasciniraju, istorijski ili ne, prema tome, garavi dimnjače, dopuštam sebi da pretpostavim da se najromantičnije (zacelo i najkrvavije) doba građanskog sveta završava upravo sada, 1989. godine, kad naučno-tehnološka epoha, koju je i dosad karakterisao visok nivo nauke i tehnologije, ulazi u najviši, elektronski, mikrobiološki, genetički i kosmički stadijum, kad, na ideološko-socijalno-političko-ekonomskom polju, podrhtavaju temelji takozvanog realsocijalizma, kad se rađa heuteranizam, kad najkvalitetniji ljudi i narodi stupaju u akciju za rešavanje opštečovečanskih, u prvom redu ekoloških problema, što potvrđuje i samit šefova sedam najrazvijenijih (nažalost, ne i najkvalitetnijih) zemalja sveta, koji danas posle podne treba da počne u staklenoj piramidi Luvra, a na ko-

me će ekologija, pored dužničke krize, društveno-ekonomskih promena u istočnoevropskim zemljama i nesrećnog stanja u Kini, biti glavna tema, nadam se da je zbog toga i Rosvenir Glanko Šelgardon zadovoljan, bez obzira na to što na samit nije pozvan Aleksandar Vislavski, naš predstavnik u Prestonici sveta.

– Zadovoljan jesam, ali ne odviše. Greške čovečanstva u ekološkom i demografskom domenu su apsolutno najveći problemi današnjice. A sve što se čini na njihovom rešavanju samo je stoti deo onoga što je već trebalo da bude učinjeno, hiljaditi deo onoga što bi u bliskoj budućnosti trebalo učiniti. Avaj! Ako se ima na umu da su najrazvijenije, najmoćnije, najuticajnije zemlje sveta daleko, veoma daleko ispod potrebnog etičkog kvaliteta, ispod sposobnosti koja je danas neophodna da bi se krucijalni problemi sagledavali kako valja, ispod odgovornosti neophodne da bi se ti problemi blagovremeno i efikasno rešavali, ne možemo biti optimisti.

Ali to su, nakvašeni meredovu, suviše krupne teme da bismo nas dvojica o njima raspravljali u tako ležernom dijalogu kao što je ovaj. Daj da se malo brčkamo u našem privatnom plićaku. Teoretičari literature kažu da ne valja roman u kome ima mnogo privatnog, te predlažem da mi našu knjižurinu baš privatnim tričarijama napunimo. Da vidimo kako se tuku teorija i praksa.

– Ko tako čini, neka se ne žali na ubode koje će dobiti, nadam se da znaš čija je ovo konstatacija, znam da znaš, to ti daje pravo da pričaš šta hoćeš.

U ovom tomu opisuješ Alekov studentski život u Beogradu, a i sam si, petnaestak godina nakon njega, studirao u tom gradu, sociologiju kulture, može se reći da je još studiraš, pa si verovatno sada hteo da uporediš njegove i svoje studentske dane.

– Da, u Beograd sam pre nekoliko godina, kao post-diplomac, putovao svakog ponedeljka, na predavanja, i sa-

da u tom pravcu s vremena na vreme putujem, na konsultacije sa mentorom. No ovde ne bih govorio o tim studijama i o magistarskom radu koji treba da napišem. To je materijal za Drugu tetralogiju, kao i za neke tomove dokumentarnog korpusa. U ovom ćaskanju hteo bih da ti ispričam nekoliko zgoda vezanih za radnu verziju toma što se upravo rađa kao naše definitivno čedo. I te zgode, doduše, spadaju u građu koja će biti kasnije upotrebljena, ali par odlomaka mogu i ovde...

Pre deset godina (evo još jednog istorijskog jubileja), u septembru jubilarne sedamdeset devete, odneo sam u Književnu zajednicu Novog Sada, budući da je ona bila nominalni izdavač, primerke ovog toma u radnoj, skraćenoj verziji, koji sam u Subotici o svom trošku štampao. Dva meseca kasnije jedan prijatelj reče mi da je Aleksandar Jerkov napisao, a beogradski "Student" objavio prikaz tog romana. Pošto u Novi Sad stiže mali broj primeraka "Studenta", nisam uspeo nijedan da nabavim, te otputovah u Beograd i na Terazijama kupih tri primerka pomenutog lista. Uđoh u restoran hotela "Kasina" i žudno počeh da gutam Jerkovljev tekst "Ana i udav". (Anu će čitalac upoznati u narednom poglavlju, a udav je, valjda, Alek, pa i sam romansijer, koji ljubitelje lepe književnosti davi lošim romanesknim štivom.) Napis je bio veoma negativan, mestimično čak uvredljiv. Presele su mi već prve rečenice. Evo ih:

Ako se ikada neko bude poduhvatio da sačini kakav katalog ili spisak glupih, infantilnih i neprimerenih kategorija, oznaka, tipologija i (preko)brojnih razvrstavanja, neiscrpan izvor sigurno će pronaći u razmišljanjima i raspravama o umetnosti, dakle napisima koji pokušavaju da na izvestan način refleksno sagledaju ovaj fenomen. Reklo bi se da ih je tu valjda i ponajviše. Suočavajući se sa nečim čudesnim, sa nadnaravnom umetnošću, onaj ko bi želeo da izrekne štogod relativno o njoj, a tada i o konkretnom delu u kojem se javlja, objavljuje (u onom boljem i ispravnijem značenju te reči), kojim progovara, začas se

nađe zatrpan hrpom loših određenja, izandalih krilatica i, malo je reći, sasvim banalnih, opštih mesta.

– Na osnovu ovog odlomka može se zaključiti da su kritičaru najviše smetale Alekove refleksije o arhitekturi i slikarstvu, o da, Alekove nenadmašne refleksije o arhitekturi i slikarstvu (hm-hm!), ne znam zašto su one smetale tom prikanu, ali mi škripav đeram govori da je možda ipak u pravu, stara soha mi šapuće da si, Rosven, ovaj tom zaista preopteretio blebetanjima o umetnosti, naročito o arhitekturi, ne ulazim u razmatranje kvaliteta tih refleksija, jer nisam ni fahman za umetnost ni sveznajući književni kritičar, ali se i meni čini da ih ima previše.

– Refleksije o arhitekturi uneo sam u “Kalemegdanske drumove” i zato što su u Alekovo beogradsko, studentsko vreme bile sastavni deo njegovog poluzrelog, emocionalnog i intelektualnog, idejama i vizijama ispunjenog života, a i zbog toga što želim da arhitektonsku problematiku prezentiram onim čitaocima kojima umetnost komponovanja oblikâ i primene materijalâ dosad nije bila naročito poznata, zanimljiva i bliska. Te refleksije, znači, treba pojedine naše prijatelje da uvuku u arhitekturu, jer nam i ona može pomoći da, u ovom tomu i kasnije, jasno sagledamo Alekov lik, rad, život.

Imajući na umu to što si već i sam konstatovao, da su njegove refleksije o umetnosti smetale kritičaru, ja sam tekst “Ana i udav” pre izvesnog vremena tvom ujčeviću pročitao, zamolivši ga pri tom da mi pomogne da u konačnu verziju unesem neka njegova bolja razmišljanja o arhitekturi i slikarstvu, da poboljšam i druge banalne i bajate refleksije. Recimo, kapetanovo dociranje o jugoslovenskom ratnom filmu. Alek se, međutim, samo nasmejao i indolentno rukom odmahnuo.

“Tada sam tako kontao, i ne stidim se zbog toga. Zašto bi svaka moja refleksija (o Dejanu da i ne govorim) morala da bude na nivou kompetencije kakvog profesora istorije i teorije umetnosti? Danas na mnoge aspekte arhi-

tekture i slikarstva gledam drugačije nego u vreme studija. Tada sam, recimo, osećao averziju prema apstraktnom slikarstvu, a u međuvremenu sam, kao što znaš, stvorio, pored drugih ciklusa, i ciklus apstraktnih radova 'Sećanja na Vizantiju'. Svi sazrevamo. Širimo vlastito obrazovanje, menjamo vlastiti pogled na svet. To je normalno, te se ne moramo stideti svojih mladalačkih lutanja i zastranjivanja. Ja neke od svojih tadašnjih refleksija i danas smatram ispravnim. Dabome, bilo je među njima mnogo više izandalih krilatica, banalnih, opštih mesta nego originalnih produkata duha. Ali šta to mari! Ko od nas s vremena na vreme ne priča koještarije? I one su sastavni deo našeg života. Ne treba obraćati pažnju na plevu, nego na zrna koja se ukažu kad plevu raznese vetar. Pošalji kritičare do đavola. *Slova književnih rasprava i ocena ne razlikuju se mnogo od štamparskih grešaka, veli Crnjanski.*"

Tako me je, Borise, utešio tvoj ujčević, pa sam, obodren, u konačnu verziju trećeg toma uneo još više njegovih refleksija o arhitekturi i slikarstvu. To je, naravno, veliki greh.

Drugi moj veliki greh si upravo ti anticipirao, kad si me u jednom ćaskanju prekorio što jeziku ne pridajem naročitu pažnju. Kritičar je prema piscu koji ne shvata važnost reči u književnosti bio još nemilosrdniji. Jer:

Za razliku od drugih umetnosti, ona gradi i sebe izgrađuje kroz reč. Reč koja kazuje uvek više od sebe same, više negoli samu sebe, reč koja suštinski premaša ono što uzeta za sebe i u običnom, prvobitnom govoru (i jeziku) jeste. No, ona najviše i obavezuje, najviše i iziskuje, a najlakše pada u zamku banalnosti. Pohaba se svakodnevnom, neautentičnom upotrebom. Izgubi onu svetlucavu auru i pesničku supstancu koja je krasi i čini umetničkom. Književnost čija reč nije autentična zastaje pred onim zidom, ona i nije umetnost. A za ovaj neuspeh opravdanje ne može potražiti u nekakvoj utemeljivosti u diskurzivnom, u svojoj kritičkoj i reflektujućoj delatnosti i delotvornosti, kao što čini govor o književnosti.

– Ja sam ti, mlinska motorugo, predlagao da pomno vajaš jezički materijal, kako bi u tvom delu bilo što manje neumetničke, a što više umetničke proze, to sam ti šest i po puta predlagao, ali me nisi slušao, o ne, pa se sad koprcaj na žaru kritičarevih primedbi.

– Priznajem da sam tek pre šest i po meseci – prilikom ulaska u završno oblikovanje Prve tetralogije – počeo da shvatam kako je ne samo u poeziji nego i u prozi bitna autentična, neobična, svetlucavom austom oplemenjena reč. Sudeći po kritičarevim primedbama, prilikom pisanja radne verzije romanesknih tomova jeziku nisam poklanjao veliku pažnju. Konačna verzija se od radne prilično razlikuje u domenu sadržaja, mnogo više u domenu forme, ali, sudeći po tvojim grdnjama, jeziku još ne poklanjam dovoljnu pažnju.

Voleo bih da nisi u pravu.

Ali, izgleda, ipak jesi.

Jesi, sovo, ili nisi?

Ne znam. Više nisam u stanju objektivno da sagledavam ni jezičke ni druge vrednosti Prve tetralogije. No, daleko je kraj mnogotomne Knjige o nama. Biće još vremena, kako bi rekao deda Aron, da se mnogo šta popravi. A ponešto i pokvari.

Jezik, dakle, treba da bude svež, neobičan, slikovit... Moram, ipak, iskazati svoje uverenje da su pravila koja važe za prozu nešto drukčija od onih koja važe za poeziju, da uzorana njiva daje drugačije plodove nego cvetna livada. Romansijeri koji su više opsednuti autentičnim rečima nego autentičnim mislima neretko stvaraju larpurlartističke nebuloze, koje mogu da svare samo blazirani, u verbalnu akrobatiku zaljubljeni književni degustatori.

– Ja, Rosven, mogu da prihvatim sva tvoja uverenja i obrazloženja, o da, sve što kažeš tvoj prijatelj Boris Hardi će prihvatiti, a da li će to prihvatiti i drugari kritičari, vi-

dećemo kad bude objavljeno ovo što sada stvaraš, tada ću doći da te pitam kako se osećaš.

– Ne znam kako ću se osećati ako me potkače kao Jerkov (pretpostavljam da ću se, sa smeškom na licu, zabavljati), ali onog svežeg, sunčanog, prijatnog novembarskog prepodneva nisam se osećao nimalo prijatno. Šokiran, ojađen, ogorčen i na sebe, i na drugara kritičara, i na književnost, izašao sam iz restorana “Kasine” i uputio se prema Knez Mihailovoj ulici. Nameravao sam da kupim neke knjige koje u Novom Sadu nisam uspeo da nađem. U “Prosvetinoj” knjižari u zgradi Srpske akademije nauka i umetnosti uzeh Orvelovu zbirku eseja “Zašto pišem”. Naslov je baš odgovarao pitanju koje mi se u tim trenucima po glavi vrzmalo. Malo kasnije, kad sam izašao na ulicu, mahinalno bacih pogled na izlog, i u prvom redu, odmah iza stakla, ugledah “Kalemegdanske drumove”. U drugačijim okolnostima to bi za mene bio izuzetan doživljaj. Moja knjiga u izlogu jedne od najvećih beogradskih knjižara, u najužem centru prestonice, u srcu Jugoslavije!

Jerkovljev prikaz me je, međutim, pekao kao žeravica, zbog njega sam još bio ošamućen, te nikakvu radost ne osetih pred izlogom u kome svoj romančić ugledah.

Danas mi je sve to zabavno, smešno i beznačajno. Prema kritičaru odavno ne osećam ljutnju koju sam u ono vreme osećao. Pre nekoliko meseci sedeo sam, kao anonimus u publici, na jednom njegovom predavanju na novosadskoj Tribini mladih. Simpatičan momak. Povisok, lep, elegantan. Pomalo liči na Aleka. O umetnosti, odnosno književnosti, govorio je elokventno. Našla se, doduše, u njegovom izlaganju i pokoja izandala krilatica, pokoje banalno, opšte mesto, ali ja na takve sitnice ne obraćam pažnju.

“Drumovi” su, u vreme o kome govorim, loše prošli ne samo kod kritike (u jednom kritičarskom primerku) nego i kod publike. Tačnije rečeno, do publike nisu ni došli. Za godinu dana preko knjižarske mreže prodato je... ko zna da li je išta prodato. Istina, Samoupravna interesna za-

jednica kulture Vojvodine otkupila je dvesta primeraka, ali oni su, zajedno sa drugim "velikim" delima malih pisaca, kao neželjen poklon završili na zabačenim policama provincijskih biblioteka. Akviziteri Književne zajednice Novog Sada pokušali su da deo tiraža rasture po beogradskim i novosadskim knjižarama, možda su s tom nekurentnom robom i neke druge gradove obišli, no knjižari, kao i bibliotekari, svoje police nerado opterećuju knjižicama kojekakvih anonimusa. Književna zajednica Novog Sada imala je tada samo jednu prostoriju, koja beše i redakcija, i kancelarija, i magazin, te je polovina tiraža od hiljadu primeraka bila smeštena u mom stanu, u sobi u kojoj nas dvojica sada razgovaramo. Jedan paket je ležao ispod mog radnog stola, služeći mi kao šamlica za noge i stalno me podsećajući na vlastiti neuspeh. Stoga sam nakon godine dana, u septembru akviziterske osamdesete, rešio da se balasta oslobodim, da i sam pokušam da svoju "robu" po beogradskim knjižarama rasturim. Možda mi tako nešto i ne bi palo na pamet, ali sam tih dana bio završio pisanje jedne od nekoliko varijanti radne verzije prvog toma (tada sam mislio da je to konačna verzija), pa je rukopis trebalo da odnesem direktoru "Narodne knjige" Vidaku Periću.

– Zašto direktoru?

– Zbog vlastite nepromišljenosti. Naime, kad sam, nakon završetka romansijerskog argatovanja, okrenuo broj telefona pomenute izdavačke kuće, javila se sekretarica, a ja joj, neiskusno, nepromišljeno, ispunjen popriličnim prezirom prema izdavačima, rekoh da me poveže sa nekim od glavnih ljudi. Smetnuo sam s uma, možda nisam ni znao, da romansijer koji izdavaču želi da ponudi rukopis treba da se obrati uredniku za prozu. Sekretarica me je, ne znajući ko sam i šta hoću, povezala sa direktorom. Vidaku Periću objasnih ko sam i šta hoću, on se saglasio s mojim predlogom da mu donesem rukopis srpske verzije jednog od prvih rusinskih romana. Koji je, u stvari, dometnuh, prvi pravi, autentičan, kvalitetan rusinski roman.

Osmog septembra u sobi sekretarice direktora "Narodne knjige" ostavih putnu torbu sa četrdeset primeraka "Kalemegdanskih drumova", a potom u kabinetu Vidaku predadoh rukopis "Za gorama". U društvenom preduzeću kome on beše na čelu u to vreme bila je aktuelna edicija "Naši vidici", koju su činila dela pisaca bratskih naroda i narodnosti, te sam se nadao da će u toj ediciji biti objavljen i moj prvenac.

Nije mnogo falilo da se ta nada ostvari. Naime, nekoliko sedmica nakon mog susreta s Vidakom, njegov urednik za prozu Radoslav Miroslavljev, obrazovan, fin, snishodljiv dečko, reče mi, pošto je u međuvremenu bio pročitao rukopis, da bi roman mogao da uđe u izdavački plan "Narodne knjige". Tako sam i ja doživeo da mi jedan urednik velikog izdavačkog preduzeća kaže "da". Prvi i poslednji put. Kasnije je poslove Radoslava Miroslavljeva preuzeo Marko Nedić, takođe fin momak, s kojim sam više puta srdačno časkao, čak smo u oslovljavanju prešli na "ti". No Miroslavljevo stidljivo, polovično "da" pretvorilo se u Nedićevo ljubazno, odlučno "ne", te "Narodna knjiga" do danas nije objavila nijedan moj rukopis.

Čista sreća!

Ove godine (1989-te), pre nešto više od mesec dana, nakon završetka pisanja drugog toma u konačnoj verziji, nazvao sam svog prijatelja urednika.

"Kaži mi, Marko, kako sada stojite. Jeste li već izašli iz finansijske krize?", upitah ga.

"Au, sad je gore no ikad. Ti znaš da je u izdavaštvu situacija očajna. Društvo je u krizi, narod nema novaca, knjige se slabo kupuju. Stvari, kažem, stoje veoma loše."

"Šteta. Ja sam ponovo napisao prva dva toma svoje romaneskne kompozicije, ovog puta zaista poslednji put. Ali ti nikako da iskoristiš šansu koju ti pružam i da objaviš remek-delo."

U slušalici je odjeknuo Markov smeh.

"Šta mogu, kad nisam od tih srećnika. Žao mi je, ali situacija je takva da jednostavno nismo u mogućnosti da

objavljujemo nova dela domaćih autora. Memoari, publicistika i slične stvari, to nekako ide. Ali romani...”

Izmenismo još nekoliko rečenica, a onda se srdačno pozdravismo i slušalice spustismo.

“Narodna knjiga” je prva u meni, pre devet godina, razgorela nadu da ću uspeti da probijem led na hirovitoj reci jugoslovenskog književnog života. To je ujedno i prva firma koju sam precrtao na spisku potencijalnih izdavača mog romanesknog spleta u konačnoj verziji.

– Bogovski početak, lepši od lepote, voleo bih znati, Ros, kakav će biti završetak, pitam se da li to zanima i čitaoca, odgovora nemam, znam samo da ćeš o svojim natezanjima sa izdavačima opširnije govoriti tek u Drugoj tetralogiji, da je sada na redu priča o prodavanju prvog izdanja ovog toma u knjižarama između dva važna beogradska punkta, Kalemegdana i Slavije.

– Predavši Vidaku Periću rukopis “Za gorama”, svoju trudnu torbetinu nevoljko uzeh i prema centru grada zamišljeno krenuh. Sad već kao trgovački putnik. Da bih taj smešan, nimalo zabavan, za mene čak neprijatan posao što uspešnije obavio, u torbi sam, osim četrdeset primeraka “Kalemegdanskih drumova”, nosio jedan od julških brojeva “Ilustrovane politike”, u kome je, u rubrici “Čitati ili ne čitati”, bio objavljen prikaz Predraga Protića pod naslovom “Studentski dani”. Pomenuti kritičar je radnu ili, kako sam tada govorio, skraćenu verziju toma koji sada poslednji put pišemo video sasvim drugačije nego Aleksandar Jerkov. Pošto sam ti malopre pročitao dva odlomka iz teksta “Ana i udav”, dopusti da ti pročitam i dva odlomka iz teksta “Studentski dani”.

Treći roman pisca ukrajinske narodnosti Rosvenira Glanka Šelgardona ‘Kalemegdanski drumovi’ ide među one knjige sa kojima čitalac lako uspostavi prisan dodir. To je priča o jednoj ličnosti, tačnije rečeno, to je povest jednog junaka. Alek je mlad čovek, studira arhitekturu u

Beogradu, pun je najrazličitijih planova i najraznovrsnijih radoznalosti. Dešavaju mu se obične stvari koje on doživljava kao neobične, mašta o budućnosti, ne prihvatajući često upozorenje trenutka, oseća neutojlivu žeđ za ljudskim susretima i u razgovoru nalazi najveće zadovoljstvo. On govori o svemu i svačemu, ali nije brbljivac, ni šarlatan, nego umetnik razgovora kome je bitno da se on u vezi s nečim vodi. Istina, on mnogo više voli da čuje sebe nego sagovornika; dodajmo odmah da od Aleka ima šta i da se čuje.

– Ugodne reči, melem za piščevu sujetu, nije važno što je Protićev prikaz objavljen u ilustrovanom nedeljniku namenjenom najširoj publici, koja laka žurnalistička štiva radije čita nego ozbiljne romane, što je i sam Protić sklon da piscima, naročito kad o njima piše u “Ilustrovanoj politici”, progleda kroz prste, te činjenice ćemo danas zane-mariti, daj da vidimo drugi odlomak u korist autora, i glavnog junaka trećeg toma.

– Iz Alekovog pričanja i iz pričanja o njemu nastaje dosta čudna atmosfera neuhvatljive razdraganosti i prilične opuštenosti. I ono što je teško u toj atmosferi postaje manje teško, i ono što je, možda, pomalo tragično, gubi tu dimenziju. Nekada blagodareći Alekovoј pričljivosti dobijamo nešto što je blizu romana ideja bez takvih pretenzija. Ne tako retko mi imamo i niz literarnih postupaka koji se smenjuju, između ostalog, i zato da bi nam pisac pokazao svoju veštinu i preko nje otkrio svu složenost Alekove ličnosti.

– Ugodne reči, pozlatila se ruka onome ko ih je napisao, iako je očito da su prilično blage, mislim da su čak previše blage, blaže od blagosti, trebalo bi da se na neki način revanširaš nepoznatom prijatelju kritičaru.

– Uneo sam njegovo ime i dva odlomka iz njegovog teksta u ovaj tom. Na velika vrata sam ga, dakle, u svetsku literaturu uveo. Zar to nije dovoljno?

– Ala ti štedro deliš mesta u svetskoj literaturi (hm-hm!), baš si velikodušan, pitam se koga ćeš još u nju uvesti, mogao bi, na primer, da u nju uguraš i knjižare kojima si nudio primerke ovog toma u skraćenoj verziji.

– Uguraću ih, ako su poimenice uneti u dnevničku belešku koju napisah nakon povratka iz Beograda. Evo te beleške, ona će mi pomoći da svoje trgovačko putešestvije od knjižare do knjižare što verodostojnije opišem.

Najpre sam ušao u “Jugoslovensku knjigu”. Bar dva miliona Jugoslovena zna da je ta knjižara u prizemlju palate “Albanija”, u samom srcu Beograda. Među jugoslovenskim knjižarama ona je što i Andrić među jugoslovenskim piscima, Triglav među jugoslovenskim planinama.

S vrata ugledah tri prodavačice za jednim pultom. Bez mušterija. Pridoh im.

“Dobar dan. Da li je ovde šef?”

“Nije. Otišao u...”

“Ko ga zamenjuje?”

“Šta ste želeli?”

Izvadih iz torbetine “Ilustrovanu politiku” i otvorih je na strani na kojoj beše Protićev tekst.

“A, ‘Studentski dani’? Imali smo to.”

“Ne, ja bih...”

“To je rasprodato, je l’ da?”, obratila se najstarija koleginici.

“Vi zacelo mislite na ‘Studengrad’, Dragana Lakićevića. Taj romančić želim da kupim, ali sam sada hteo nešto drugo da vam kažem. Ovo je prikaz mog romana ‘Kalemegdanski drumovi’. Hteo sam da vam ponudim desetak komada.”

“E, to morate sa šefom. Ali on će tek sutra doći.”

“Dobro, onda mi dajte, ako imate, Lakićevićev ‘Studengrad’, knjigu Vere Horvat Pintarić ‘Od kiča do vječno-

sti', Popovićev 'Urbani dinosaur' i Solarov 'Uvod u filozofiju književnosti'."

"Studengrad" je roman o beogradskim studentima. Pošto sam znao da ću napisati još jednu, konačnu verziju "Kalemegdanskih drumova", želeo sam da vidim kako je kolega Lakićević opisao studentski život.

Vera Horvat Pintarić, istoričarka umetnosti, u zbirci eseja "Od kiča do vječnosti" govori, između ostalog, o umetnosti u Nemačkom Rajhu. Budući da sam se u to vreme pripremao za pisanje toma "Nemačka, Nemačka", i pomenutu knjigu u svoju lektiru uvrstih. Možda će mi, mislio sam, dobro doći kad čitaocima budem prezentirao još neke Alekove refleksije o umetnosti. Kako li će, pitam se sada, strog (ali, pretpostavljam, pravičan, od ksenofobije očišćen, i zbog toga meni tako simpatičan) Alek Jerkov reago-vati kad bude čitao tu gomilu *izandalih krilatica i, malo je reći, sasvim banalnih, opštih mesta?*

"Urbani dinosaur", knjiga publiciste Miloja Popovića, obaveštava jugoslovensku kulturnu javnost o urbanim i urbanističkim problemima u savremenoj Americi. A mene, zbog vokacije i životne putanje Aleka Vislavskog, i zbog vlastite radoznalosti, zanimaju sve knjige o Americi, kao i knjige o arhitekturi i urbanizmu.

Najzad, "Uvod u filozofiju književnosti", profesora Solara, jedna je od par stotina knjiga iz teorije, filozofije, sociologije i istorije književnosti koje vidiš na policama oko nas. Kupujem sve što se u Jugoslaviji objavi iz tih oblasti, ali više ne stignem da pročitam sve što kupim, te sam zbog toga s vremena na vreme nesrećan, da ne kažem očajan. Gledam u dragocenosti koje su mi bukvalno nadohvat ruke, a znam da do svog odlaska s ovoga sveta neću stići da ih sve pročitam. Život me sprečava da ih čitam, a one me sprečavaju da živim. O tome bismo mogli duže da razgovaramo drugom prilikom.

– Razgovaraćemo, razume se, o svemu ćemo, Rosven, razgovarati, to jedino možemo, jer smo, kako bi Alek rekao, u koži nedelatnih individua, živimo od jednog te-

matskog kruga do drugog, ovog puta napravićemo samo malu digresiju, ja ću ti na njenom početku šapnuti da sam problem koji tebe muči rešio na taj način što sam na najmanju meru sveo proizvodnju vlastitih tekstova, istoriografija i istorija filozofije zbog toga neće biti na gubitku, one su pune, prepune odličnih, solidnih, prosečnih i loših knjiga, kao i beletristika, dodavanje svog kamena bilo kojoj od ovih planina liči mi na Sizifov posao, o da, sve jasnije uviđam da je prijatnije, korisnije, zdravije, mudrije čitati nego pisati, ali i u čitanju valja biti umeren, Strindberg je rekao da knjige koje čitamo treba, kao i prijatelji koje imamo, da budu dobre, ali malobrojne.

– Sve zavisi od toga zbog čega se čitalac zagledava u knjige. Da ih čitam samo radi duhovne relaksacije, estetskog zadovoljstva i širenja opšteg obrazovanja, da nemam ciljeve i vokacije koje imam, verovatno ne bih previše čitao, mada bi, siguran sam, knjige i tada bile moji najveći prijatelji. A budući da sam tvorac heuteranizma, romansi- jer, pesnik i sociolog kulture, budući da sam gotovo sve što znam pokupio iz knjiga, da su knjige izgradile ne samo moj duh nego u velikoj meri i moj karakter, budući da moram saznati još mnoge, mnoge činjenice o epohi u kojoj živimo, osećam potrebu da pročitam što veći broj knjiga. I naučnih, i stručnih, i beletrističkih.

– Zadovoljavaj tu potrebu, no tvoj sabesednik misli da je “konzumiranje” života putem knjiga ipak življenje iz druge ruke, to tvrdim s nedoumicom, jer se o izgovorenoj tezi može dugo diskutovati, a ja predlažem da se ne upuštamo u takvu diskusiju, kako se ova romaneskna celina ne bi razlila poput bare, ovde bih te samo podsetio na malo-predašnju tvoju napomenu da te knjige sprečavaju da živiš.

– Sprečavale bi me, kad bih, da se poslužim Alekovim izrazom, živeo život primeren svojim (ne)razboritim željama. Pošto takav život ne mogu da živim (jer mi to sta-

tus siromaha ne dopušta), pošto imam ciljeve i vokacije koje imam, valjane knjige, sublimati ljudske duhovnosti, temelji kulture i civilizacije, bitnije su mi od vlastite prizemne, prozaične, manje-više sive svakodnevice. One su mi toliko bitne i drage da s vremena na vreme pomišljam kako bi neke od njih mogle da budu junaci mog beletrističkog spleta. Samo ne znam kako da tu ideju ostvarim.

– Ne znam ni ja, ali mi je slučajno poznato da je Valter Benjamin, koga su, kao i tebe, oduševljavale *misli velikih ljudi*, bio opsednut željom da stvori delo koje će se sastojati isključivo od citata, Nacistička Nemam prisilila je tog sakupljača duhovnog biserja da sebi oduzme život pre oživotvorenja neobične ideje, a ti si, hvala starom đermu, još živ (hm-hm!), te predlažem, nakindureni paune, da formiraš jedno paunsko čudo, da poslednji tom spleta kome zasad ne vidimo kraja bude sačinjen isključivo od citata i parafraza, od *misli velikih ljudi* o svemu i svačemu.

– Razmisliću o tvom predlogu. Sada, Borise, dosta o knjigama. O čemu smo pričali pre no što smo u nefunkcionalnu digresiju skrenuli?

– O knjigama; doduše, ne uopšteno, kao u digresiji, nego o konkretnim naslovima, koje si nameravao da kupiš u glavnoj beogradskoj knjižari.

– Nijedna od četiri pomenute vrednosti nije se mogla naći na policama “Jugoslovenske knjige”, iako su u to vreme bile aktuelne, iako je u listovima i časopisima bio objavljen veći broj kritičkih prikaza tih ostvarenja. Samo, da li knjižari čitaju kritičke prikaze? Neki možda i čitaju. Ali većina prodaje samo robu koju im izdavači, odnosno akviziteri, ponude. Ako se u toj robi nađe i ono što traže pasionirani čitaoci, u redu, ako ne – nikom ništa.

Izađoh iz “Jugoslovenske knjige” i uđoh u Knez Mihailovu ulicu. Teglim torbetinu sa falš robom i posmatram osnovce na ivici trotoara. Sede pored udžbenika iz školske

godine koju su završili, čekaju kupce, godinu dana mlađe vršnjake. Svaka vam čast, deco! Svaka čast svima koji na ulicama, po hodnicima i holovima prodaju knjige ili drugu robu, koji podnose podsmešljive i prezrive, u najboljem slučaju indiferentne poglede prolaznika. Nema većeg jada od nuđenja nečega što želiš nekome da utrapiš, od čekanja da ti neko priđe i da se zainteresuje za ono što nudiš. Kako to boli, vređa i ponižava!

Uđoh u "Prosvetinu" knjižaru u Knez Mihailovoj 12, koja nekad beše vlasništvo Gece Kona, najpoznatijeg srpskog knjižara i izdavača između dva svetska rata. Prodavačicu za pultom upitah da li je tu šef, ona me uputi u neki boks u dnu prostrane prodavnice. Šefu objasnih šta nudim, pružih mu "Ilustrovanu politiku". Osmotrio je prikaz. Nije mu ni na kraj pameti palo da ga čita, to od njega nisam ni očekivao. Predložih mu trampu: daću mu, po proizvodnoj ceni, desetak komada "Kalemegdanskih drumova", a on neka mi po punoj ceni, knjižarskoj, da knjige koje budem odabrao. Nije prihvatio ponudu. Trampa mu nije dopuštena, reče.

"Onda možemo preko zaključnice", rekoh.

"Pošto je knjiga?"

"Sto dvadeset dinara u maloprodaji. Naravno, vi dobijate rabat."

"Koliko?"

"Pa, trideset ili trideset pet posto. Ne znam koliko se uzima."

"Četrdeset."

"U redu, neka bude četrdeset."

"Uzeću pet komada. Evo, s ovom drugaricom to sredite."

Stanoje Grubešić, sekretar Književne zajednice, ujedno i urednik edicije "Novi Sad", u kojoj behu objavljeni "Kalemegdanski drumovi", bio mi je pokazao kako se popunjava zaključnica, ali mi je to sada ipak išlo pipavo. No nekako popunih taj list – a onda pomislih da verovatno treba popuniti dva primerka. Upitah ženu u koliko primeraka treba ispisati zaključnicu. U dva, reče. Zamolih je da mi dâ

parče indiga. Mora da joj je bio smešan “akviziter” koji ne ume ni zaključnicu da ispiše. (Uzged rečeno, do dana današnjeg nisam dobio novac za prodatih pet primeraka. Da ga dobijem sada, ne bih, zbog inflacije koja već duže vreme hara Jugoslavijom, mogao ni kutiju šibica da kupim.)

Izašavši iz boksa, ponovo priđoh prodavačici za pul-
tom i zatražih četiri knjige o kojima sam malopre govorio. Ako se dobro sećam, ni u ovoj knjižari se nije mogla naći nijedna od tih knjiga. U dnevničkoj belešci koju, evo, držim u ruci piše samo da se prodavačica, kad sam spomenuo “Od kiča do vječnosti”, obratila koleginici za pomoć.

“Imali smo dva primerka, ali su prodata”, reče ova.

Dva primerka dragocene, aktuelne knjige u jednoj od najvećih beogradskih knjižara!

Sledeće stanište na mom smešno-mučnom akviziter-
skom putu bila je takođe “Prosvetina” knjižara, ona u pri-
zemlju zdanja Srpske akademije nauka i umetnosti. Pre
nešto manje od godine dana u njenom izlogu sam ugledao
primerak svog romančića. Ne znam koliko im je komada
tada utrapio akviziter Književne zajednice, i da li su ih
prodali, ali kad sam ovog puta stigao do šefa, on je bio ka-
tegoričan:

“Ne treba nam to, nemamo para!”

Progutah knedlu i izađoh na ulicu. Osećao sam se
tako postuđenim, uvređenim, poniženim zbog šefovih osor-
nih reči da zaboravih četiri knjige koje sam nameravao da
kupim. Ali sam se u metežu pešačke Knez Mihailove se-
tio seoskog učitelja, putujućeg pesnika i prodavca vlastitih
knjižica Dobrislava Radenovića, glavnog junaka Danojli-
ćevog romana “Kako je Dobrislav protrčao kroz Jugosla-
viju”. Talentovan i inteligentan Milovan Danojlić je u pr-
vom poglavlju tog remek-dela naređao čitavu nisku izvan-
rednih refleksija, a meni se veoma dopala ova:

*Svako je bar jednom nogom među onima koji su
izgubili, ili nisu došli do glasa, i više nas je u onome što
nam se nije dalo, no u ovome što nam je pošlo za rukom.*

Druga je možda još bolja:

Ima neuspeha koji su časni i uzvišeni, kao što ima bednih i u svakom pogledu tričavih uspeha. Uspevati, znači postavljati sebi ostvarive zadatke. Veliki stvaraoci, kao i oni odbačeni, teže nedostižnom, ili teško postižnom.

Evo, na kraju, i treće perle Danojlićevog duha, koja briljantno oslikava neuspele stvaraocce, a koju bi Aleksandar Jerkov zacemento i meni preporučio kao pouku:

Ništa pogrešnije od pretpostavke da ovi stvaraoci promašuju zato što su im zamisli nezrele, presmele, površne, ili na koji drugi način neodržive. Svaka je zamisao, na tom stupnju artikulisanosti, nezrela i neodrživa. Ono što njima nedostaje, nije visina mišljenja ili tačnost opredeljenja, već sposobnost uobličavanja i sublimisanja građe. A šta je kultura, do sublimacija divlje, nepročišćene energije jednog plemena, rase, razdoblja? Zanima li koga ta energija u njenom izvornom stanju, neka se pozabavi stvaralaštvom promašenih. Ne stvara onaj ko hoće, već onaj kome je dano: izbor je strog i nepromenljiv, i ljudi se s njim nerado mire.

– Briljantne refleksije, pozlatila se ruka onome ko ih je napisao, ali mislim da si, opletenu koršovu, citirajući ih na ovom mestu ipak preterao u svom mazohizmu, jer i sam znaš da je promašenost tek jedan od mogućih završetaka tvog književnog puta, i da o takvom završetku razmišljaš samo u šali, a pošto je ovo ozbiljan razgovor, daj da završimo obilazak beogradskih knjižara.

– Šefica knjižare Matice srpske na Studentskom trgu reče da je knjigu “Od kiča do vječnosti” imala do pre neki dan, i da je ponovo poručila nekoliko primeraka, te mogu da navratim sutra-prekosutra. Izverglah i ostala tri naslova, nijedan na policama nije imala, a tek posle toga joj poka-

zah Protićev napis u "Ilustrovanoj politici". Odgovorila mi je da su zaokupljeni drugim stvarima, udžbenici su im sada prva briga, pa bi bolje bilo da navratim kroz mesec-dva. Htedoh da joj saopštim istorijsku činjenicu da sam u čitavici Biblioteke Matice srpske, daleke šezdeset pete godine, počeo da pišem Veliki Roman, da sam nešto bliže sedamdeset četvrte godine Aleksandru Tišmi, glavnom uredniku u Izdavačkom preduzeću Matice srpske, odneo rukopis prvog toma tog romana. No prvi izdavač jugoslovenskog značaja kome sam se obratio istorijsku šansu nije iskoristio, a sad, eto, i ona, šefica Matičine knjižare, propušta šansu da na lep i lak način, kupovinom pet primeraka jeftinog romančića, uđe u istoriju literature. To htedoh gospođi da kažem, ali nisam bio siguran da bi me pravilno shvatila, pa je pozdravim i napustih.

Vratio sam se u najuži centar grada i ušao u knjižaru "Papyrus", koja pripada Izdavačkom preduzeću "Rad". Prodavac me je uputio na galeriju, gde beše šefičina kancelarija. Pokazah gospođi "Ilustrovanu politiku", ona mi reče da se dole obratim prodavcu. Dok sam silazio niz stepenice, šefica je prišla ogradi galerije i viknula: "Mile, čovek nudi svoju knjigu! Pogledaj, pa uzmi, ako hoćeš, nekoliko komada!" Svi prisutni, prodavci i kupci, podigli su glave i zagledali se u torbara koji nudi svoju knjigu. Zna se koja kategorija pisaca obija pragove knjižara i nudi svoja pseudoliterarna sačinjenja. *Junak naše povesti pripadao je onom redu stvaralaca koje obično svrstavamo u intelektualno podzemlje*, glasi prva rečenica malopre pomenutog romana Milovana Danojlića. Zatečen na stepeništu galerije uklete knjižare, autor i epizodni junak, jednom u životu i prodavac ovog toma želeo je ne da siđe na zemlju nego da propadne u nju.

Slučaj je, međutim, hteo (ništa se ne dešava sasvim slučajno) da baš u toj knjižari doživim prijatno iznenađenje. Mile je pristao da uzme pet primeraka "Kalemegdanskih drumova", pod uslovom, koji sam sâm predložio, da ja kao protivvrednost sa polica knjižare dobijem knjige koje mi budu odgovarale.

“Ne morate vi meni priznati svih šeststo dinara”, rekoah veseljaku. “Ja ću od vas knjige uzeti po maloprodajnoj ceni, a svoje vam dajem po proizvodnoj ceni. Evo, da ne cepidlačimo: za pet primeraka koje vam ostavljam, ja ću uzeti knjige u vrednosti od petsto dinara.”

– Ala bi ti bio “dobar” trgovac!

– To mi ponekad kaže i moja ženica. Kad kupujem, obično ne pitam za cenu, kad prodajem, dajem za onoliko koliko mi ponude. Uostalom, zar se može očekivati umešnost trgovanja od čoveka koji ne poseduje ni umešnost življenja, koji je najveći deo života protraćio čitajući mnoštvo dobrih knjiga i pišući jednu (mnogotomnu) lošu, koja nikako da donese neku paru. Da je toliki trud uložio u nešto pametno, Enikin muž bi već zaradio silan novac, kao što su zaradili i zarađuju drugi ljudi, koji ne žive u oblacima.

Opredelih se za “Umešnost življenja”, Čezara Pavезea, i još dva-tri manje poznata naslova, a od knjiga koje sam tražio i u drugim knjižarama Mile je imao samo “Studentgrad”. Bio sam po drugi put prijatno iznenađen.

“Što se čudite?”, reče moj petominutni drugar. “Pa, Dragan je naš čovek, urednik u ‘Radu’. Ko će imati njegov roman, ako ne mi.”

Uzeo je iz sloga koji sam mu predao dva primerka “Kalemegdanskih drumova” i preda mnom ih stavio u izlog.

“E, tako. Ko zna, možda će to neko i da kupi”, reče bezazleno, videći da ga posmatram s nevericom i sa smeškom na licu. “Ako ovo bude otišlo, uzećemo opet. Navratite kroz koju sedmicu.”

“Dakle, vi ste stvarno ljudina!”, promucah zbunjeno, još osmehnut, napuštajući knjižaru.

Silno sam želeo da Mile što pre proda tih pet primeraka. Želeo sam to ne zbog sebe, nego zbog njega. Da me se ne seća s razočaranjem, da mu jednog dana šefica, ili koleginica, ne kaže: “E, Mile, onaj bezveznjak iz No-

vog Sada te baš nasankao. Ovo njegovo đubre niko ne kupuje.”

Od onog dana do dana današnjeg nisam ušao u knjižaru “Papyrus”. Ne, ne patim od nekog kompleksa, od kakve teške traume. Znam da je sve ovo beznačajna epizoda. Ipak sebi, kad god odem u Beograd, kažem: Ima tu mnogo knjižara, ne moram da ulazim baš u “Papyrus”. Možda veseljak Mile još nije premešten u drugu knjižaru, možda “Kalemegdanske drumove” još nije prodao, možda me još pamtí.

Mile, puško stara, kad sledeći put budem otputovao u Beograd, svratiću u “Papyrus”. Ne znam da li ću te prepoznati, nadam se da ti mene nećeš. Takođe se nadam da su “Drumovi” u međuvremenu prodati – ili odneseni u deponiju starog papira.

– Koliko li ima tih tvojih akviziterskih staništa, romansijeru, akviziteru, “Papyrus” je tek na pola puta između Kalemegdana i Slavije, a priču već treba završiti.

– Sad ću pripovetku da privredem završetku, samo da kažem koju reč o “Studengradu” i njegovom autoru. Taj romančić je, zapravo, simpatična zbirka anegdota o životu i mentalitetu beogradskih studenata. Pre devet godina, par dana nakon kupovine broširane knjižice, prekinuh čitanje oko pedesete stranice. Nisam imao strpljenja da dođuram do kraja tog, činilo mi se, površnog, anegdotskog, zezatorskog teksta. Tada sam još bio uveren da ću sâm pisati mnogo bolja romaneskna štiva. Sada... Pre neki dan sam, pripremajući se za naš dijalog, ponovo uzeo u ruke “Studengrad”. Pročitao sam ga u jednom dahu, s velikim uživanjem. U poslednjoj deceniji sam, izgleda, prilično sazreo. Tek sada vidim kako je teško napisati dobru stranicu beletrističkog teksta, tek sada umem da u njemu uočavam i cenim izuzetne detalje i veće celine. A u pomenutom romančiću naleteo sam na mnoge ne samo duhovito nego i pronicljivo napisane detalje i veće celine. Bio bih srećan kad bi bar neki čitaoci “Kalemegdanskih drumova” oseća-

li onakvo uživanje kakvo sam ja osećao čitajući “Student-grad”. No bojim se da je to samo pusta želja promašenog romansijera.

Čista katastrofa!

Pre nešto više od mesec dana sam, nakon telefonskog razgovora s urednikom u “Narodnoj knjizi” Markom Nedićem, okrenuo i broj telefona urednika u “Radu”.

“Druže Lakićeviću, ja sam vam sredinom osamdeset druge, saznajući iz novina da su vam za ediciju ‘Znakovi pored puta’ potrebni novi romani, odneo rukopis ‘Reke čarobnice’.”

“Da, sećam se toga.”

“Drago mi je. ‘Reka’ tada nije ušla u izdavački plan ‘Rada’, što je, zapravo, dobro, jer sada postoji konačna verzija prvih dvaju tomova mog romana. Da li biste hteli da pogledate ta dva rukopisa?”

“Vrlo rado, ali, pravo da vam kažem, ni ovo što je već prihvaćeno ne znamo kako ćemo i kada objaviti. Veći deo naslovâ iz ovogodišnjeg izdavačkog plana verovatno će biti objavljen tek naredne godine. Javite se kasnije, kroz koju godinu, ali sada ne vredi da nam donosite rukopise, ne bismo mogli da ih objavimo.”

“U redu, nema problema. Okušaću sreću kod nekih drugih izdavača. Hvala vam, druže Lakićeviću, na ljubaznosti i iskrenosti.”

“Rad” je druga firma koju sam precrtao na spisku potencijalnih izdavača mog romanesknog spleta u konačnoj verziji.

– Samo tako nastavi, daleko ćeš dogurati, veoma daleko, a sad guraj prema Slaviji, reci nam u koju ćemo knjižaru sada s tobom ući.

– Vi kako hoćete, a ja sam ušao u još dve-tri, i doživio još nekoliko sitnih i smešnih neprijatnosti. U jednoj je, recimo, šefica, zagledavajući se u omot, na kome naslov romančića i crtež “Pobednika” (spomenika na Kalemegdanu) behu komercijalne preporuke, ali ne i ime ne-

poznatog autora, odlučila da uzme jedan primerak. Nasmejah se, rekoh da zbog jednog primerka ne vredi da ispisujem zaključnicu i vratih se prodavačici za pultom. Ni ona nije imala knjige koje sam nameravao da kupim, ali je imala neke druge, kojima sam takođe želeo vlastitu biblioteku da dopunim, pa u toj knjižari ostavih više novaca nego što bih dobio da sam pet komada svoga proizvoda prodao.

Poslednja knjižara u koju svratih beše “Kultura”, na Terazijama.

Za razliku od nekih drugih prodavaca, kojima je naslov “Od kiča do vječnosti” bio nepoznat, ili su ga brkali sa “Fenomenologijom kiča” Ludviga Gica, momak u “Kulturi” je, čim sam rekao ime autorke, sâm izgovorio naslov njezine knjige. Nažalost, reče, poslednji primerci su prodati juče, biće ih opet za koji dan.

“A šef? Mogu li da porazgovaram s njim?”

“Šefica je gore, na spratu.”

Popeh se na sprat i u šefičinoj kancelariji izverglah povoljne prodajne uslove: rabat od četrdeset posto i mogućnost “naturalne” trampe.

“Imamo mi tu knjigu”, reče tetka. “Obratite se dole, neka deca pogledaju da li ima još koji primerak.”

“Imate li ‘Kalemegdanske drumove’?”, obratih se momku koji me je malopre prijatno iznenadio poznavanjem asortimana u knjižari. Sad je iznenađenje bilo još prijatnije.

“‘Kalemegdanski drumovi’, od Šelgardona. Mislim da imamo još jedan primerak.”

Pošao je prema policama na drugom kraju prostorije, ja pođoh za njim. Odmah je našao primerak “Drumova”. Očito, znao je mesto svakog naslova u knjižari. Svaka mu čast! U nekim novosadskim knjižarama prodavačice mi kažu ili da nemaju knjigu koju hoću da kupim (a koju sam par trenutaka pre toga video u izlogu), ili mi predlože da pokušam sam da je nađem. “Evo, tu bi negde, ako je imamo, trebalo da bude, na ovim policama.”

– Je l' momak tražio autogram od autora čije će knjige jednog dana, a možda i pre, biti najatraktivnija roba i u “Kulturi” i u ostalim beogradskim knjižarama?

– On je verovatno imao prilike da u svojoj knjižari vidi više poznatih pisaca – o anonimusima da i ne govorim – no što ću ih ja do kraja života videti. Pogotovo ako se ima na umu da meni uopšte nije stalo do druženja ni sa poznatim ni sa nepoznatim piscima.

Borise, naherena kotobanjo, ja sam svoju pripovetku završio. Sad bi trebalo ti da opišeš neke detalje iz Alekove studentske svakodnevice. S vremena na vreme si ga posećivao, upoznao si neke njegove obično-neobične doživljaje, umetničke radove, prijatelje, ljubavnice, arhitektonske, urbanističke, ekološke, demografske i druge ideje. Šta bi o svemu tome mogao da kažeš?

– Svašta, ali neću reći ništa, ovog puta baš ništa, neka čitalac bude pošteđen bar mojih opisa Alekovog života, kad je već pristao da čita tvoje, ja, na kraju krajeva, u Beogradu, pored svog ujčevića, nikad nisam doživeo ništa naročito zanimljivo, meni je uvek bilo zanimljivo samo druženje s njim, čak i legendarne šezdeset osme, za vreme čuvenih studentskih demonstracija, zanimljivije mi beše ono što sam čuo u njegovom društvu nego ono što se oko nas zbivalo, o tim demonstracijama bi ipak vredelo kazati koju reč, ali treba da poštujemo neki fabulativan sled, pa svoju priču ostavljam za naredni naš dijalog, u kome ću češće otvarati usta nego što sam otvarao u ovom, ako me i tada ne nadgovoriš, kao što si me nadgovorio danas.

V

MIRA KOJA BI MOGLA BITI I ANA

Spustiti se, za Oliverom, Tišom Čolovićem i Miroslavom, do sredine amfiteatra. Provući se, za njima, do polovine jednog reda klupa na desnoj strani žagorne utrobe i baciti avijatičarsku torbu na uglačanu, mestimično izrečkanu klupu. Još pet minuta do oficijelnog početka predavanja, i još pet profesorskih minuta – dovoljno za razgledavanje po hiljadu puta već viđenoj unutrašnjosti najveće, meni i najdraže prostorije na fakultetu. Žagor je sve jači, gledalište se polagano puni. Koleginice i kolege zauzimaju mesta u skamijama povezanim u redove i grupisanim u tri velika reznja, međusobno razdvojena dvama zrakasto trasi-ranim prolazima. Koji se odozgo, od vrata za studente, spuštaju prema katedri u čelu amfiteatra. Na prozorima su crni zastori, u sredini srednjeg reznja asistent priprema epidijaskop. Danas je, znači, na programu “bioskopska predstava”. Excellent!⁴⁰ Biće manje zabavno kad mi budemo dobili šansu da zabavljamo profesora, kad budemo pokušavali da s njegovog čela pročitamo odgovore. No ispit je, hvala nebu, još daleko.

– Aljoša, pogledaj kako se tvoja simpatija jutros doterala – dobaci Tiša Čolović Aleku.

⁴⁰ Odlično!

Sva trojica Tišinih drugara okrenuše glave prema gornjim redovima gledališta, i nedaleko od vrata ugledaše Miru Vojnović i njenu nerazdvojnu pratilju Nadeždu Jovanović. Bile su, kao i obično, okružene nekolicinom zabavljača, smejale su se i povremeno razgledavale po osvetljenoj unutrašnjosti velike predavaonice.

– Bogami, ovde neke stvari nisu sasvim jasne – promrmlja Oliver Gros kobajagi sumnjičavo. – Ova Mira je sve lepša i lepša. To se ženi, pogotovo udatoj, događa samo kad se zacopa.

– Cimeru, reci iskreno: Jesi li već postao njen dragi? – upita Tiša Aleka. – Ako nisi, kaži, da mi...

– Ja sam joj samo dragi kolega, kao i ti. Ne kažem da ne bih išao i dalje od toga. Ali sve će, po mojoj oceni, ostati na pustim željama. Ta ženska je patrijarhalno vaspitana. Bez obzira na to šta ti misliš o njoj, verna je svome mužu.

– I meni se čini da bi se ona tucala, ali da joj ne uđe. No da je dobra, dobra je! Lepa, seksepilna, a očigledno neizživljena. Onaj njen kilavko sigurno je slabo zadovoljava.

– Nemoj o našoj Miri da govoriš kao prostak!

– Mamu joj žeženu, kad tako nešto vidiš, dođe ti da se ubiješ! – nastavi Tiša strasno, kao da nije čuo Miroslava. – Uviđaš da će te žudnja uvek mučiti, a svestan si da spasa nema. Jasno ti je da nikad nećeš imati sve žene koje bi želeo da imaš. A želeo bi mnoge – sve koje iole vrede.

– E, stvarno si prostačina! – prekori sad i Oliver Gros drugara pored koga je sedeo. – Kako možeš da sebi dozvoliš da se spustiš na tako prizeman nivo! Treba da budeš toliko produhovljen da shvatiš: čovek želi da ima sve žene samo dotle dok nema onu pravu. Problem, dakle, nije u tome kako doći do svih žena – to je, uostalom, nemoguće – već u tome kako naići na onu pravu, kojoj ćeš dati celog sebe. Rečju, treba se zaljubiti, treba istinski voleti, i odmah će te proći želja da imaš sve žene. Ali kad je čovek takav manijak kao što si ti, njemu nema pomoći.

– Čudno je, kako je ljudima malo potrebno da bi bili srećni – reče Alek.

- Samo jedna zgodna ženica – dometnu Miroslav.
- ... *A još čudnije, kako im često baš to malo nedostaje* – dovrši Alek Andričevu misao, pa ponudi svoju: – Tiša može sam sebi pomoći. Ako, poput Nemanje Zorića, žene koje mu se dopadaju ubaci u vlastite erotske snove.
- Jesi li ti Miru već odsanjao?
- Svašta sam odsanjao. A malo šta ostvario.
- Kakve samo božanstvene nogice ima!
- Božanstvene nogice – kako to gordo zvuči!

Zahvaćena, valjda, magnetnim silnicama žudnje, koje su do nje dopirale iz desnog režnja akademskih skami-ja, Mira se, praćena Nadeždom Jovanović i Radišom Barakom, uputila baš prema grupi kolega koji su je merili pogledima i rečima. Malko zajapurena, razveseljena nekom dosetkom Radiše Baraka, polagano je silazila stepenastom kosinom amfiteatra, kao da se odupire kakvoj grešnoj, nevidljivoj sili.

– Radiša, prepusti ove dame nama – dobaci kolegi Tiša Čolović. – Zar ne vidiš da im dosađuješ, pokušavajući da ih zabavljaš.

– Zabavljati ili dosađivati, svejedno – reče Oliver Gros. – Važno je truditi se. Ženama je antipatičan samo nezainteresovan muškarac.

– Ženama je antipatičan muškarac koji misli da ih poznaje kao svoj džep, a svakom rečju pokazuje da o njima malo zna. Manje čak nego o vlastitoj uobraženosti – uzvratila Nadežda Jovanović.

Sledeći Radišu, i vukući Miru za ruku kao mama razmaženu devojčicu, ušla je u red ispred četvorice kolega i nastavila da flirtuje sa Oliverom i Tišom. Pored božanstvene Mire nije mogla dugo da ostane u prvom planu, bez obzira na to što je u desetak replika strpala desetak fraza o sreći, ljubavi i braku. Kad je okrnula poslednju (otrcanu) temu, Miroslav upita Miru da li je bolje živeti u nesvrhovitoj ljubavnoj slobodi ili u svrhovitoj bračnoj neslobodi. Tiša je, umesto supruge inženjera Vojnovića, odgovorio kolegi da pametne i lepe žene – koje najviše vole same sebe, te im je svejedno ko će biti njihov svakodnevni pri-

vesak – obično na vreme, dok traje lepota, uskaču u komforan brak sa situiranim kulovima, da bi potom iz tog neslobodnog gnezda povremeno iskakale u slobodnu ljubav sa vršnjacima, kolegama, prolaznim mangupima. Mira je osetila da je ova aluzija njoj namenjena, i podsetila Tišu da svaki čovek za manje od dve godine nauči da govori, ali mnogi ni nakon dvadeset ne nauče da u sebi zadrže neodmerene reči koje im padnu na pamet. Tiša se odmah izvinio, možda je, reče, netaktilno izgovorio glupost, ali nije mislio ništa loše, pogotovo ne o njoj, dražesnoj miljenici generacije. Dražesna miljenica je netaktilnom brbljivcu oprostila, odljutila se i ponovo razvedrila, no za časakanje, peckanje i flertovanje više nije bilo prilike, jer su i poslednji studenti hitro zauzimali mesta u klupama. Profesor je već stajao na katedri, asistent sedeo pored epidijaskopa.

Izvolite, družte profesore. Da, jasno nam je, vi ćete, pre nego što počne ugodna “bioskopska predstava”, održati uvodno predavanje. Ovog puta će ono, izgleda, biti sintetički intonirano.

Bravo, družte profesore, početak vam je vrlo efektan. Slažem se s vama, ako vam to nešto znači: osnovni cilj umetnosti je humanizacija čoveka i života. A osnovni cilj arhitekture, specifične grane umetnosti, koju možemo nazvati umetnošću građenja, jeste humanizacija prostora.

– ...Stoga, ako bismo, sad na kraju semestra, hteli da izvedemo neki rezime, podsetimo se da smo još na početku ovog našeg kursa rekli da je istorija arhitekture jedna od najznačajnijih komponenti opšte istorije čovečanstva. Jer, kao što smo već više puta naglasili, arhitektura je od pamtiveka okvir čovekovog života, ona se ispoljava kroz svaki sagrađen oblik i kroz svaki urbani prostor oko nas. Arhitektura je, kako su neki njeni proučavaoci odavno zapazili, veštačka priroda. Ovo je, dabome, vrlo široka definicija, koja nas ne može zadovoljiti. Fabrički dimnjak, brana na reci, oграда, most ili autostrada – sve je to stvorila ljudska glava i ruka, sve to ima izvesne veze sa arhitekturom, ali sve to, ipak, nije arhitektura u punom smi-

slu reči. To su samo inženjerske konstrukcije. Jedan objekt može se nazvati arhitektonskim, odnosno umetničkim delom samo ako su u kreiranju istog pored uma i imaginacije stvarao učestvovala i njegova osećanja. Takvo delo nas uvek u manjoj ili većoj meri uzbuđuje, jer nam ono, svojom harmonijom, lepotom i originalnošću, daruje estetski doživljaj. To, naravno, ne znači da jednostavne građevine ne mogu biti privlačne, da je kvalitetno, uzbudljivo i lepo samo ono što je složeno, napirlitano i ekstravagantno, što obiluje mnogim maštovitim rešenjima, od kojih neka možda prelaze granice ukusa i krše zakone harmonije. Istinski kvaliteti na kraju uvek izađu na videlo, ali su neretko zaklonjeni lažnim vrednostima, pa je potrebno izvesno vreme da bi bili uočeni. Vaša je dužnost da u arhitekturi otkrivajte, a i sami stvarate istinske vrednosti, te mi dopustite da vam još jednom poručim: nijedno rešenje, čak ni ono koje je u prostor i vreme upisala ruka najvećeg autoriteta, neka za vas ne bude konačno. Nad svakim delom, uključujući i ono koje vas zadivljuje, neka makar na trenutak zalebdi vaša stvaralačka sumnja, vaše pitanje: Da li je to zaista vrhunac, ili između ovog vrha i savršenstva još ima prostora? Na taj način vi ćete izoštriti vlastite kriterijume, razviti u sebi vrlo važnu osobinu: sposobnost kritičkog posmatranja. Držeći se ove iskonske pouke, proizašle iz elementarnog i univerzalnog iskustva, ljudi su tokom vekova neumorno gradili, neljudi, vreme i stihija rušili, ljudi su opet gradili, a nama ostaje samo da se divimo onom najvrednijem što su stvorili, i da sami – kao pojedinci ili kao članovi jednog kreativnog ceha – pokušamo da tom ogromnom, svetskom Neimarskom Delu dodamo neko svoje parče opeke, neki svoj mali kamen. Pogledajmo, radi podsećanja, nekoliko vrhova tog Neimarskog Dela u vencu vekova i milenijuma. Milane, baci nam na platno, molim te, prvi snimak.

Jedan student ustao je i ugasio svetlo, asistent je uključio projektor. Na belom platnu, razmotanom preko široke školske table, blesnula je rekonstruisana panorama Vavilona sa kapijom "Ištar". U njenoj senci, i u kontrastu s

njom, na čeonom zidu mogla su se nazreti dva golema fotosa, koji onde već poodavno vise. Na jednom je dominirao Lever haus, prvi njujorški oblakoder sa staklenom fasadom, na drugom je, zacelo radi kontrasta, bila prezentirana zimska panorama orijentalno-balkanskog Prizrena. Belo projekciono platno, kao moderno nastavno sredstvo, takođe je bilo u kontrastu sa klasičnom školskom tablom, a i sam smiren, ugladen, klasičan profa beše u kontrastu sa svojim studentima, nemirnom dečurlijom, uzbuđenom manje zbog lepote kapije "Ištar", a više zbog mogućnosti da se u polumraku štipka, došaptava, prigušeno cereka.

Pogledavši na trenutak preko svog ramena, klasična lepotica Mira Vojnović, koja je sedela ispred klasičnog vetropira Aleka Vislavskog, stavi na njegovu svesku presavijenu ceduljicu. Alek uze ceduljicu, razmota je, prinese sasvim blizu očiju i pročita:

*Šta je to, Aleksije, s Vama?
Prošla je i velika mazurka, a pisma
od Vas nema. Veoma Ste me razočarali.
Malopre me niste branili od onog
napasnika Veslovskog, a sada mi
sasvim okrećete leđa. Ma šta o meni
drugi mislili i govorili, od Vas,
Aleksije, tako nešto nisam zaslužila.*

Vaša Ana

Pročitao je pisamce još jednom, zatim još jednom. Nebesa, drhtim kao pubertetlija, pomisli zapanjen, osetivši u isto vreme uživanje u toj zapanjenosti. Da li je moguće da zapadam u stanje koje je proučavalac psihoanalize Visarion Kiš, u ljubavi Rilion, još pre nekoliko sedmica kod mene otkrio, i veselom društvancetu u Dušankinom stanu najavio?

Vaša Ana!

Da, moja Ana. Od onog snežnog popodneva, jednog od poslednjih u staroj godini, kada smo – nedugo nakon

tvoje najave, Rilke – u vežbaonici slučajno povelu razgovor o Tolstojevom romanu. Kojim smo i Mira i ja fascinirani. Tada je ona postala Ana Karenjina, a ja počeh da i njoj i sebi ličim na Aleksija Vronskog. Sad mi je prvi put rekla, to jest napisala, da je moja Ana. Nebesa! Da li moji studentski dani dobijaju epizodu koju ću do kraja života nositi u sebi kao lepu (i bolnu) sliku amajliju?

Da li se u Dolini neostvarenih čežnji
rađa još jedna nedozvoljena ljubav?

Znam, Ana, da vi volite svog muža, koji vas obožava. Da obožavate svog sinčića, koji vas voli. (Jer je još suviše malen da bi umeo obožavati). Znam da nemam pravo da rasturam vaš zlatan bračni kavez. To što vas je situiran kulov, dvanaest godina stariji od vas, ugrabio kada ste imali devetnaest godina, kada ste bili naivni i nevini, nije važno. Ne smemo mu zamerati ni zbog toga što vas, kad god mu služba dopušta, kolima donosi na predavanja i dočekuje nakon predavanja. Što vas, ljubomorno i egocentrično, čuva od vršnjakâ i kolega. Svako ima pravo na vlastiti egoizam. A pogotovo takav sit i sitan čifta kakav je, dražesna Ana, vaš mužić. Diplomirani građevinski inženjer koji projektuje mostove i izrađuje vaše grafičke radove. Već vam je, srećnik (bednik), obezbedio mesto u svom preduzeću. Pa će se uskoro sasvim suziti vaš manevarski prostor za flert sa vršnjacima i kolegama. Zato, Ana, flertujmo još malo. Maštovito, strasno. Očajnički. Kao svi koji znaju da flertuju uzaludno. Ja ne bih mogao da vam obezbedim ni deseti deo onoga što vam obezbeđuje vaš mužić. Ja bih mogao samo da pravim vaše portrete. A to bi vam ubrzo dosadilo. Da, dosadilo. Ne zavarava me vaše oduševljenje s ona tri krokija koja sam dosad nacrtao. Od umetnosti se ne živi. Od umetnosti se samo boluje. Ponekad i umire. Prema tome, dražesna i koketna Ana, ne ostaje nam ništa drugo nego da i dalje kradomice flertujemo i, uživajući u toj igri, tiho očajavamo.

Vi bez hrabrosti da zakoračite u greh.

Ja bez nade da ćete u greh ikada kročiti.

Možda je, neiživljena Ana, i dobro što su se naše zvezde obrele u ovakvoj konstelaciji. Ja sam, kao i ostale kolege, opčinjen vašim šarmom, vašom lepotom. Cenim vaš karakter, vašu dušu. Ali čeznem u prvom redu za vašim telom. To mi, znam, ne služi na čast. Ipak, prijatne i lude misli o eventualnom braku s vama odbacujem čim mi padnu na pamet. Jedan brak mi beše dosta. I previše. Sada sam u braku sa svojim slikarskim ambicijama i arhitektonsko-urbanističkim idejama. Sa željama da uskoro otperjam u beli svet. Da svašta vidim i doživim u svom običnom, egocentričnom, za mene čudesnom, jedinom životu. Svi smo mi, sanjalačka i pomalo nesrećna Ana, u manjoj ili većoj meri egoisti. Zato ispaštamo. Tako nam i treba! Uostalom, šta je naša kap sreće-nesreće u okeanu ljudskih čežnji i patnji? Jednom, kad nas pokrije prašina vekova, kao Mesopotamce ili Egipćane, niko neće znati da smo imali sitne i krupne egoističke računice. Da smo zbog njih flertovali i ispaštali.

– ...U mesopotamskoj arhitekturi, s jedne strane, i u egipatskoj, s druge strane, razvile su se, dakle, dve osnovne konstrukcijske koncepcije, koje su ostale aktuelne sve do naših dana. U Mesopotamiji je stvoren luk i svod, u Egiptu stub i ravna tavanica, i ta dva sistema su zatim, kao što rekosmo, evoluirala kroz vekove. Grci su preuzeli arhitravni sistem, Rim, a pogotovo romanika i gotika, luk i kupolu, i tako je to, ponekad u čistom stanju, ponekad u kombinaciji, ostalo sve do danas. U pogledu materijala, opet, te dve prastare civilizacije takođe su bile izvorišta nečega što je ostalo do današnjih dana. Mesopotamci su uveli opeku, Egipćani kamen, i ta dva osnovna materijala dominirala su potom u neimarstvu milenijumima. Slovenski Istok se, recimo, priklonio opeci, te su njegova zdanja živopisna i topla, ali i trošna, prašnjava, dok se germanско-romanski Zapad opredelio za kamen, i tako stvorio monumentalna, večna zdanja, čiste, ali i prilično hladne ambijente. Ta razlika između Istoka i Zapada, koja je, eto, bila primetna i u graditeljstvu, gubi se u današnje vreme,

jer internacionalna arhitektura, u kojoj dominiraju beton, staklo i metal...

*I dok vetar huji i zavija
kroz šupljine vremena,
doživajući misli u sećanje,
kao mujezin, sa vrha munare,
vernike ćutljive
na nemu molitvu,
ja se, bolan, prisećam jednog lika
i jednog imena.*

– Pesnička dušo sa arhitektonskim pedigreom, i ti si, izgleda, na sedmom nebu – reče Alek tiho, kao u molitvi, zagledan u Miroslavljevu svesku, jedva osvetljenu odbleskom sa platna.

– Matori me je još jednom inspirisao. Besmrtan je. Slušajući ga, imaš utisak da oko tebe šume vekovi i milenijumi. Prah i pepeo vremena.

– A o kom liku je ovde reč, ako nije tajna?

– O nekoj gimnazijalki iz grada moje rane mladosti. Sarajeva. Jednog dana ću se, možda, čitajući ove stihove, sećati lika tvoje simpatije. Šta ti je napisala, ako nije tajna?

Alek mu pruži pisamce. Pročitavši ga, Miroslav se osmehnu i vrati papirić prijatelju. Duže vreme su obojica pratili profesorovo izlaganje, ilustrovano projekcijama na platnu. Tek kad se Miroslav ponovo nadneo nad svoje stihove, nadrigrof je još jednom pročitao pisamce Mire Vojnović napisano rukom Ane Karenjine, a potom nažvrljao na njegovoj poledini:

Draga Ana,

*Mogao bih da Vam napišem
i deset pisama u toku jednog bala
pod okriljem mraka. Ali, rođena, čemu to?
Sve je među nama već rečeno, i ako bismo
nastavili da govorimo, mogli bismo,*

*po onoj engleskoj, samo da se lažemo.
Sve je rečeno, a ništa nije učinjeno.
Moje srce krvari (cca 7 litara krvi
u minutu). Vi sad zaključite šta to
znači za jednog očajnog viteza.*

Zauvek Vaš Aleksije Vronski

Dodirnuvši vrškom prsta Mirino rame, pruži joj pi-samce, pogleda krajičak njenog oka, koji se u polumraku zacaklio kad je okrenula glavu, pa se opet zagleda u Kon-stantinov slavoluk na projekcionom platnu.

– ...Egipćani su stvarali monumentalna dela, Heleni su težili harmoniji, Rimljani, praktični, emotivni i slavo-ljubivi ljudi, želeli su da ostvare i jedno i drugo. Zato su stvarali različite oblike, sve u nameri da zadovolje i uslove monumentalnosti i uslove harmonične lepote. Nije lako spojiti dve tako različite stvari, a ako se ovom njihovom osnovnom nastojanju doda i sve bogatija dekoracija, ko-jom su pretrpavali svoje građevine, u prvom redu spome-nike, shvatićemo zašto je vremenom rimska arhitektura uplovila u vode dekadencije. Uvek kad se umetnička kom-ponenta odvoji od druge dve, konstrukcijske i funkcijske komponente, i postane umetnost radi umetnosti, puka de-koracija, arhitektura počinje da posrće, i završava u deka-denciji...

– To je ono, druže profesore, što vaš student Alek-sandar Vislavski nikako neće da shvati – šapnu Miroslav Aleku na uvo i tiho se nasmeja.

– Još me ne poznaješ dovoljno – uzvratu Alek takođe šapatom. – Jasno je meni da dekoracija ne treba da, poput korova, prekrije konstrukciju i funkciju. Ali smatram da ni ove dve ne bi trebalo da unište sestru koja ulepšava kuću. A upravo se to događa u savremenoj arhitekturi. O tome nećemo više da raspravljamo, jer bismo već morali početi da se lažemo. Samo ću ti, poslednji put, reći: Los, pa i Korbizije i Gropijus...

– Korbizijeja mi ne spominji. Opaučio nas, rekavši da je Beograd *najružniji grad na najlepšem mestu na svetu*.

– Slažem se s njim – uzvratí Alek kroz smešak, pa nastavi: – Čova je imao izvanredna zapažanja, on je mene, “Savremenom kućom dostojnom ljudi”, uveo u arhitekturu, ali se moj mentalni sklop razlikuje od njegovog. Los, Korbizije i Gropijus, iako su često govorili o estetici, o umetnosti, u suštini su bili hladni, racionalni ljudi. Robotoidni tipovi. Kad razmišljam o njima i o njihovoj arhitekturi, na pamet mi padaju ljudi i objekti iz prizora koje nam servira naučna fantastika. Naročito ona koju možemo gledati u filmovima o osvajanju kosmosa. Korbizije, Gropijus, Mis van der Roe i njima slični robotoidni tipovi su, dakle, ljudi budućnosti. Racionalne, sterilne. Geometrijske, elektronske. Sintetičke, kosmičke. Budućnosti u kojoj će ljudski stvor biti živi kompjuter, robot. Monstrum. Budućnosti koje se ja grozim. Hvala nebu, kad ona bude postala sadašnjost, nas više neće biti na ovome svetu.

Miroslav se, spustivši glavu, bezglasno cerekao.

– U redu, možda sam malo preterao – nastavi Alek polagano i tiho. – No činjenica je da kod jednih ljudi prevladuje racionalna, a kod drugih emocionalna komponenta. Budaći da si u duši pesnik, i ti pripadaš kategoriji emocionalnih ljudi. Ali si ipak malo racionalniji od mene. Zato tebi više leže na srcu takvi stvaraoci kao što su Los i Gropijus, Korbizije i Mis van der Roe. A moji idoli u arhitekturi su, kao što znaš, Frenk Lojd Rajt, Gaudi, Saliven, Pelcig i njima slični maštoviti i senzibilni individualisti.

– Ne radi se o tome ko je koliko racionalan, odnosno emocionalan, i ko ima kakve idole – uzvratí Miroslav šapatom. – Radi se o tome da ti nećeš da shvatiš suštinu promena u arhitekturi, suštinu nove estetike. Jesenas si me nakratko bio povukao sa pravog puta, te sam počeo da “ogovarati” beton, ali sada uviđam da se moderna arhitektura vraća jednom od svojih osnovnih izvora: čistoti i kvalitetu materijala. Sastavni deo arhitektonske kompozicije je i zvuk čistog materijala.

– Zar se ja ne zalažem za čistu opeku i čist kamen, za keramiku i drvo, čak i za staklo, u određenim slučajevima? Sve su to plemeniti materijali, sa čistim i prijatnim zvukom. Ali beton je bezvučan materijal. On je, da tako kažem, potpuno nemuzikalan. Gluv kao gluva noć!

– Ako baš hoćeš da stvari posmatramo sa stanovišta “vizuelne muzikalnosti”, možemo reći da je, u moru zvukova, to jest boja, dobro za naše uvo, odnosno oko, da se povremeno i odmori.

– E, taman toliko bi trebalo dopustiti betonu da se pokazuje na fasadi: tu i tamo, u kombinaciji sa drugim materijalima. Radi eventualnog odmaranja našeg oka na njegovom neutralnom sivilu. Nije, zapravo, reč o pravom odmoru, jer se na sivilu oko ne može odmarati, već o trenutnom smanjenju aktivnosti našeg čula vida. Beton, dakle, kao sekundarni fasadni materijal, treba da služi samo za to da istakne zvučnost i lepotu, kolorit primarnih fasadnih materijala. On sâm, inače, ne može da bude osnova arhitektonske kompozicije pune zvučnosti.

– Ovaj ekscentričan zahtev, jarane, možda bi nekako i mogao da se realizuje u privatnoj niskogradnji i na društvenim zgradama bez liftova. Ali na neboderima u megalopolisima, koji su najimpresivnija tekovina moderne arhitekture, primarni fasadni materijali ne mogu da budu opeka, kamen i drvo, nego su to beton, metal i staklo. Dok ovu činjenicu ne shvatiš, nećeš imati pravo da kažeš da si se oslobodio ruralističkih naslaga u sebi, da si postao arhitekt koji diše u ritmu svoga vremena. Druga tvoja zabluda je u tome što ti arhitekturu posmatraš prvenstveno sa estetskog, a mnogo ređe sa socijalnog stanovišta. Što u njoj tražiš pre svega dekorativnu površinu, a mnogo ređe celovit funkcionalan prostor. Međutim, arhitektura je pre svega čovekov životni, radni i relaksativni prostor, a tek onda estetska kategorija.

Ne odgovorivši ništa, Alek se umorno nasloni na pročelje klupe iza svojih leđa i rasejano zagleda u platno na čeonom zidu. Kao i uvek kad bi koje izuzetno saznanje poput munje zaparalo njegovim duhovnim nebom, nakon

trenutnog bleska osetio je u sebi mrak, svojevrsnu ošamućenost. Mirosavljeve reči prostrelile su ga, dodirnule najtanju žicu njegove intuicije, unele u njega i nemir, i zadovoljstvo, i malaksalost. Saznanje je pohranio duboko u sebi, ne želeći da na brzinu donosi bilo kakav zaključak, čak ni da razmišlja o rečima koje su mu donele prosvetljenje.

Izvesno vreme pratio je profesorovo izlaganje, da bi se u jednom trenutku nagnuo napred i, skoro dodirnuvši vrhom nosa Mirinu glavu, duboko udahnuo. Miris njene kose bio je opojan, ubistveno opojan. Miris uzbudljiviji od najerotskije avanture sa bilo kojom ženom koja nije Ana Karenjina.

– Ana, skažite pažalsta, gde ćete provesti zimski raspust? – šapnu joj na uvo. – Hoćete li u Jergušovo ili u Vozdvižensko? Ili, možda, ipak u Rumu?

Mira se osmehnu, pogleda ga preko ramena.

– Grofe, molim vas, kako možete biti tako banalni? Šta ću ja u Rumi? Zar mislite da bih tamo imala prilike da igram kadrile i mazurke?

Prigušeno kliberenje Ane Karenjine i grofa Vronskog.

– A vi, Aleksije? Hoćete li u Pokrovsko?

– Da, u Pokrovsko. To će reći, na salaš za Visokim mostom. Klizaću se na kanalu, juriću vrane oko salaša. Ići ću, sa svojim plavokrvnim burazerima i sa deda Aronom Gavrilovičem, sankama po kukuruzovinu...

– Hoćete li staviti i praporce na vašu grofovsku trojku?

– Oui, madame. Treba da me čuje posluga i kneginja kad se, kroz brezovu šumu, budem približavao imanju.

– A lovački psi? Zar vas oni neće najaviti?

– Mislite li da i lovačke pse treba da vodimo kad idemo po kukuruzovinu?

Drugo prigušeno kliberenje Ana-Mire i nadrigrofa.

– Recite mi, Aleksije, kako nazivamo decu koja se dobijaju ukrštanjem grofa i kneginje?

– O tome još nisam razmišljao. Verovatno ih gospodin grof, pogotovo kad ga razljute, naziva mulcima.

Treće srećno kliberenje nesrećno zaljubljenih.

A na platnu defiluje srednjovekovna arhitektura. Dostojanstvena, ruševna. Sveti Lorencu u Milanu, Sveta Sabina u Rimu. Krstionica u Kremoni, Gračanica na Kosovu. Sveta Sofija u Kijevu, njena imenjakinja u Carigradu.

– ...Kao i ranohrišćanska arhitektura, koja se umnogome oslanja na rimsku klasiku, tako je i vizantijska arhitektura u izvesnoj meri eklektička, jer se u njoj mogu nazreti i grčko-rimski i sirijsko-persijski uticaji. Vizantijska arhitektura je ipak sasvim nova i originalna, u što smo se upravo uverili, gledajući ove sakralne građevine izuzetne lepote i umetničke vrednosti. Sveta Sofija u Carigradu, koja pada u rano doba vizantijske arhitekture – ali mi smo je, kao poslasticu, ostavili za kraj našeg sećanja na Vizantiju – jedna je od najharmoničnijih i najveličanstvenijih građevina sveta. Ovu hrišćansku trobrodnu baziliku, kojoj su Turci posle osvajanja Carigrada dodali četiri minareta, pored izuzetnog sklada masa i jedinstva celine krase i dve osnovne karakteristike svih vizantijskih građevina: svodna konstrukcija sa kupolom i bogat kolorit. Njena kupola na konhama, raspona trideset tri metra i visine nad podom pedeset šest metara, sklad njenih proporcija i bogatstvo njenih unutrašnjih dekoracija deluju tako impresivno da su neki posetioci nakon susreta s njom, opčinjeni i preobraženi, prelazili u pravoslavlje. Iako već četrnaest vekova stoji gotovo nepromenjena – jer su izmene koje izvršiše Turci, pretvarajući je 1453. godine u džamiju, beznačajne – ona je toliko izuzetna da u celom vizantijskom svetu ne samo što nije bila prevaziđena nego nije bila čak ni podražavana. Na ovom zemaljskom šaru ona vekovima stoji kao jedinstveno – mada, naravno, ne i jedino – svedočanstvo ljudske genijalnosti i veličine...

Da, družo profesore, jedinstveno svedočanstvo. Istorija nam često govori o ljudskoj veličini, naša svakodnevica nam neretko pokazuje ljudsku bedu, i tako dobijamo kompletnu sliku o životu i čoveku u njemu. Antemije iz

Tralesa izranja iz prašine vekova čist i veličanstven kao njegova Sveta Sofija iz orijentalne razvašarenosti Carigrada, a ja se mučim nad pitanjem šta da radim sa platnima koja sad vise na zidovima Velike sale rusinskog Kulturno-prosvetnog društva "Maksim Gorki" u Novom Sadu. Da li da ih deponujem u povelik, specijalno izolovan "bunker", koji je tetič Boris sagradio za mene u podrumu svoje kuće, ili da ih predam majstoru Petriću? Ako ih ostavim za budućnost, zadovoljiću svoju dušu, ali ću ostati praznih džepova. Ako ih odnesem u Petrićevu stakloreznicu, ili, kako ja kažem, slikoklanicu, zaradiću koji dinar, ali i još koju ranu na duši zbog toga što se moji stvaralački časovi i moji veliki snovi prodaju kao govedina u kasapnici. Kao bagatela na buvljoj pijaci. Kao dodatak Petrićevim kič ramovima. Od umetničkog stvaralaštva se, poštovani profesore, ne živi. Od njega se obično neizlečivo boluje. Ponekad i umire.

Đavo neka te nosi, onda umri!

Ali, dabome, ne bez oprostaja.

Draga Ana,

*Kad budete čitali ovo pismo,
napisano vrelom i drhtavom rukom,
ja ću već biti na putu za Balkanski front.
Neizlečivo bolestan od kobne ljubavi,
od snova koji se ne ostvaruju. Molim Nebo
neka prema meni usmeri prvo oštro tane,
prvu britku sablju. Neka mi omogući da,
klonuvši u travu bojišta, svojom krvlju
ispišem Vaše ime. Ana, setite se,
bar pokatkad, čoveka koji je ispustio dušu
sa Vašim imenom na svojim usnama.*

*Do skore smrti Vaš
Aleksije Vronski*

*P.S. Moj livrejisan sluga
sačekaće odgovor. Možete ga napisati
na poleđini ovog pisamceta. Ako Vam je
olovka istrošena, kako pokazuje Vaše
prethodno pismo, tražite od kneginjice
Nadežde karmin za usne.*

Dakle, nesuđena, izvolite pisamce, a ja odoh na Balkanski front. Uzgred, Ana, da li znate da još postoji crkvića na mestu gde je 20. avgusta 1876. poginuo pukovnik Nikolaj Nikolajevič Rajeovski, grof Vronski iz Tolstojevog romana? Da, Ana, nedavno sam o tome pročitao članak u novinama, sa fotografijom crkvice. Ta se crkvića nalazi na vrhu jednog brda udaljenog desetak kilometara od Aleksinca. Pukovnik Rajeovski poginuo je onde kao dobrovoljac u srpsko-turskom ratu, a crkvicu je podigla njegova tetka, grofica Marija Rajevska-Bolkonska. Ako nekad, čarobna Ana, budete putovali u Aleksinac, ili ako vam se bude prohtelo da provedete vikend obogaćen ekskluzivnim doživljajem, skoknite do tog obeležja na nekadašnjem bojištu. Mi, uostalom, vikende često provodimo na nekadašnjim bojištima, jer su bojišta svuda oko nas. Bojište je, od pamtiveka, cela ova zemlja. Doduše, toga mnogi koji je gaze nisu svesni, jer ovde vlada strategija zaborava. Spontana i nametnuta. Tragove davnih poprišta i stratišta izbrisalo je vreme. Tragove nedavnih krvavih mrlja, proizašlih iz bra-toubilačkog rata, iz partizansko-četničkog raskola na istoku države, i partizansko-ustaškog raskola na njenom zapadu, pokrilo je bratstvo-jedinstvo.

Vi, Ana, možda hoćete, možda nećete, ali ja uskoro odlazim. Svratiću najpre u Novi Sad, kod tetiće Borisa, a zatim idemo u naše Pokrovsko: na salaš za Visokim mostom. To će, doduše, biti tek posle dvadesetog, kad bude-mo demontirali moju izložbu u KPD "Maksim Gorki". Hoću reći, Rusinskoj matici. Dotle ostajem u Beogradu. Ali vi, Ana, smatrajte da me ovde nema. Upravo s ovog mesta, čim se završi bal pod okriljem mraka, odlazim na front.

– Grofe, molim vas... – Ana je, gušeći se u zapretanom smehu, zajapurena, posmatrala viteza kako polagano, trudeći se da ne šušketi, gužva list istrnut iz sveske.

– Da, rođena, sve je gotovo. Ja odlazim. Idem tamo gde, kako onaj reče, i najhrabrija popusti petlja.

Oboje su se zacenili od bezglasnog smeha. Mira je, tresući se, rukom pokrila usta, drugom je brisala suze što su joj navrle na oči.

– Šta se vas dvoje toliko cerekate? – upita Nadežda Jovanović, takođe nasmejena, premda pomalo iznervirana zbog toga što ne učestvuje u došaptavanju.

– Eh, kad bi kneginjica Nadežda znala o kakvim se sudbonosnim trenucima ovde radi – reče Alek zagonetno. Mira se ponovo zarumeni.

– ...Šiljati luk i rebrasti svod, koji predstavljaju osnovnu karakteristiku gotske arhitekture, nastali su u trenutku kad se pojavila potreba da se centralni brodovi crkava presvode svodom veće elastičnosti i nosivosti nego što je bio valjkasti svod romanske arhitekture. Ako tome dodamo činjenicu da gotske građevine nisu gradili kaluđeri, kao romanske crkve, već da su ovde ulogu graditelja preuzeli svetovnjaci i specijalisti, arhitekti i umetnici, shvaćemo zašto tu više nema debelih stubova i zidova, zašto je gotika tako vitka i sva usmerena u visinu, zašto je ovde toliko majstorski izrađenih ornamenata, rozeta, pinakola, kuspida, edikola i drugih dekorativnih elemenata. Ovde je, dakle, postignut mnogo viši stepen graditeljske veštine i umetničke virtuoznosti nego u arhitekturi romanike. Ono što je gotska arhitektura učinila sa klasičnim materijalima, opekom i kamenom, nikad nije prevaziđeno. U današnje vreme grade se grandiozna dela, i po lepoti i po monumentalnosti, ali to je sve u betonu, metalu i staklu. Sa opekom i kamenom pak najviše domete postigla je gotika. Toranj ove katedrale u Ulmu, visok sto šezdeset jedan metar, izrađen od najpreciznije obrađenog kamena, jedno je od nadmašnih svetskih remek-dela. Međutim, i u gotici se, kao i u svakom domenu stvaralaštva, na vrhuncu uspona može naslutiti pad koji predstoji. Umetnička komponenta

dostigla je fascinantne razmere, grade se sakralne i svetovne građevine izuzetne lepote, ali u suštini tu se više ništa novo ne istražuje i ne nalazi. Istinsko stvaranje pretvara se u perfekcionističko izivljavanje, autentična invencija završava u ćorsokaku koji se u teoriji naziva dekadencija. Može se čak reći da su majstori, graditelji i dekorateri – koji nama, o paradoksa! u dvadesetom veku tako nedostaju – postigli takvo savršenstvo u obradi kamena i ukrašavanju građevina da poneki objekti više liče na skulptorska nego na arhitektonska dela. A to je u jednom trenutku moralo da izazove reakciju – koja je i došla, u vidu renesanse...

Nadrigrof Aleksije Vislavski duže vreme je posmatrao Miru Karenjinu i nestrpljivo iščekivao pisamce koje je ona u polumraku pisala. Najzad, pisamce je bilo presavijeno i predato livrejisanom sluzi. Trenutak kasnije širom otvorene oči nesuđenog grofa pročitale su:

*Vaša neizmerna ljubav,
dragi Aleksije, toliko me je dirnula
da ću morati da izvršim samoubistvo,
kako bih prekratila svoje patnje.
Ah, gde je taj voz?
Moram da umrem pre Vas,
jer je tako odredio Lav Nikolajevič.
Na kraju, nešto zaista ozbiljno:
Ja Vas iskreno molim, vetroviti Aleksije,
da ne izazivate Sudbinu i da se ne igrate
s mojim osećanjima.*

Srećna i tužna Ana

VI

PUTOVANJE U ZAVIČAJ

Bien, Ana, neću da izazivam Sudbinu i da se igram s vašim osećanjima. Pokupio sam prnje, okrenuo leđa studenjaku i zaputio se prema Autobuskoj i Železničkoj stanici. Putujem u svoje Pokrovsko. Onde ću provesti veći deo zimskog raspusta. Onde bih voleo da s vama provedem veći deo života. Da je Vronski imao moj pogled na svet, ne bi bio rob konzervativnih konvencija i vlastitih predrasuda. Prezrevši čifte, živio bi život primeren sebi i svojoj ljubavi. Ne bi dopustio da malograđanska zloba ubije njegovu nesrećnu Anu. Ali Vronski je, u poređenju sa mnom, bio slaba ličnost. (Jao!)

Mene samo obzirnost prema vašem sinčiću sprečava da učinim korak koji želim da...

Već koračam, srećna i na mahove koketno tužna moja Ana, niz blagu padinu Ulice kneza Miloša. Znate li, razmažena gospo, da su u okolini Železničke stanice, ponajviše u Balkanskoj, ali i ovde, u ulici kneza razbojnika, takoreći donedavna stajala kljusad sa gubicama u zobnicama i bisagama na leđima. Sarači i kujundžije. Bozadžije i salebdžije. Pre samo tridesetak godina, dražesna Ana, sve ovo bilo je predvorje egzotičnog Orijenta. Danas je to predvorje visokocivilizovane Evrope. Sutra će, možda, biti surogat visokomehanizovane Amerike.

Duh svakog grada čine mnoga obeležja, a kulturno-istorijsko nasleđe je jedno od najupečatljivijih, kažu neki

naši profesori. To nasleđe se pomno čuva, na pojedinim punktovima i obnavlja. Osvežava novim kulturnim vrednostima, koje će u dogledno vreme postati istorijske.

Evo, opojna Ana, jedne sveže, markantne kulturne vrednosti Beograda, koja će, nema sumnje, uskoro postati istorijska. Zapravo, već je istorijska. Oui, vilovita, zagledavam se u kompleks zdanja Državnog sekretarijata za poslove narodne odbrane i Generalštaba Jugoslovenske narodne armije. Životno delo profesora Nikole Dobrovića, najznačajnijeg među protagonistima moderne jugoslovenske arhitekture. Podsetiću vas, obožavana (i nedosežna), da se upravo ovih dana navršila prva godina od njegovog prelaska iz prolaznosti u večnost. Neimarovo glavno delo će čuvati njegovo ime, taj spomenik će ovde stajati, u ljudskim relacijama gledano, čitavu večnost. Kao heroji Sutjeske na mrtvoj straži.

Nisam, Ana, Sutjesku u ovom trenutku slučajno spomenuo. Duh najveličanstvenije bitke Titovih partizana impresivno obeležava jedno od najmarkantnijih arhitektonskih ostvarenja savremenog Beograda. Koje neki s pravom nazivaju jednom od kapija tog velegrada. I sami znate, buduća neimarko, da se dve monumentalne zgradurine kompleksa uzdižu, s jedne i druge strane široke Nemanjine ulice, kao što se fascinantne klisurine uzdižu s jedne i druge strane širokog kanjona rečice koja je postala simbol partizanske heroike.

Ima bezjaka kojima smeta asocijativna veza Sutjeske i Generalštaba. Pa, mamlazi nacionalistički, zar želite da se stidimo najsvetlijih tekovina jugoslovenskih naroda i narodnosti? Zar želite da oživimo i veličamo profašistički orijentisane narodne neprijatelje, četničke i ustaške koljače?

Ova zemlja je, Ana, puna raskola.

I u ratovima i u razdobljima mira.

Ti raskoli tinjaju ili plamte ne samo u međusobnim odnosima ljudskih jedinki i grupacija nego i među građevinama koje sačinjavaju ljudska staništa. Kad bi one, građevine, umele da pričaju, možda bi istorija Beograda, i is-

torija mnogih drugih gradova, bila zanimljiva poput one u kojoj su glavni akteri ljudi. Da li si ikad primetila, sanjana i nedosežna moja mučiteljko, da nedaleko od fascinantnih partizanskih klisurina traje, nemo ali goropadno, nekadašnje Ministarstvo građevina Kraljevine Jugoslavije, moćna zgradurina iz 1942. godine? Dvorski arhitekt Gojko Todić kreirao ju je u skladu s kanonima monumentalizma Trećeg rajha. Kad god prolazim pored nje, ne mogu da ne zastanem, da bar dva minuta ne posmatram impresivno proćelje, upadljive korintske stubove...

Ljudi, Ana, dolaze i traju, delaju i nestaju,
a mnoga njihova dela (i nedela) ostaju.

Beograd je, kažu istoričari neimarstva, izložbeni salon svakojakih arhitektonskih stilova. To potvrđuje i ovaj nevelik, ali za jugoslovensku prestonicu značajan prostor. Nikolaj Petrovič Krasnov nudi našim očima akademizam Vlade Srbije, Ministarstva inostranih poslova i starog Generalštaba. Todićev kvazimonumentalizam podseća nas da su i ovde neko vreme boravili nacisti. Dobrovićev modernistički novi Generalštab je blistava zvezda epohe sazdane na herojstvima (nacionalisti bi dodali: i zločinima) Titovih partizana. Najzad, u mom vidokrugu je i jedno nekad lepo, danas ružno arhitektonsko obeležje Beograda. Pošta broj 2, pored Železničke stanice, kojoj se približavam, u međuratnom razdoblju beše poslastica za oči. Danas je ona ruglo. Da li vam je poznato, romantična Ana, da je ta šestospratna kocka, skrojena po šablonima internacionalne arhitekture, svojevremeno bila pitoreskna srpsko-vizantijska torta? Projektovao ju je, nakon Velikog rata, Momir Korunović, još jedan velemajstor beogradskog neimarstva, ali sasvim drugačije orijentacije od Nikole Dobrovića. Momir je bio nacionalni romantik, te je nekoliko fascinantnih zdanja sačinio na jukstapoziciji srednjovekovnog srpsko-vizantijskog nasleđa. Među njima beše i Pošta broj 2. Najveći rat joj je, kao i tolikim ljudima i zdanjima, doneo bombardovanje, a u vreme obnove i izgradnje nove Jugoslavije nemaštoviti graditeljski činovnici, zatrovani sorealističkom ideologijom, skinuli su s nje sva obeležja nacional-

nog ruha, svu krupnu i sitnu plastiku, sve ornamente, i pretvorili je u bezličnu kutiju, u internacionalistički kvadar.

Znam, poštovani profesore Dobroviću, da biste mi sada, da do vas dopire ovo kontanje – kao što, nadam se, dopire (putem telepatije) do božanstvene Mire Vojnović – da biste mi ovde, na prostoru do kojeg sam došetao, na asfaltu između Železničke i Autobuske stanice, održali žestoku prediku. Violentan i impulsivan, kakav ste bili, beskompromisan pobornik moderne arhitektonske internacionale, ne biste prihvatili činjenicu da današnji student umetnosti komponovanja oblikâ i primene materijalâ prednost daje dekoraciji, a ne funkciji. Student mora shvatiti da najviše vrednosti građevina proizilaze iz njihove strukture, iz njihovih konstrukcionih rešenja. Pa nismo više u anahroničnoj starini, mladiću, nego u novoj Jugoslaviji!

Jesmo, družte profesore, u novoj smo državi, u novoj epohi. Ali ja, grešnik, osećam averziju prema ogoljenim i bezličnim, hapsanama sličnim tvorevinama purističko-funkcionalističke arhitekture. Jesam kosmopolit, recimo, u međuetničkim i, na individualnim poljima, u međuljudskim odnosima, u ljubavi... Kosmopolit sam u mnogo čemu. Ali u umetnosti volim, bar na nekim njenim granama, da budem i nacionalni romantik. Svaka čast vama, i vašem Generalštabu. Skrojili ste impresivno delo, dve betonsko-kameno-staklene klisurine koje će večno stajati na mrtvoj straži najdojmljivijih znamenitosti Beograda. Kao što će Titovi partizani večno stajati na mrtvoj straži herojâ Sutjeske. No vi ste jedan od retkih modernista koji su stvorili, koji još stvaraju maštovito koncipirane, apartne objekte. Ali ja sam, oprostite, neizlečiv ljubitelj ekscentrične maštovitosti. I egzotike. Fasciniraju me, bar zasad, prvenstveno zdanja pred čijom originalnošću i lepotom osetim mahnilo divljenje, ekstatično uzbuđenje.

Da li ću, božanstvena Ana,
sâm stvarati takva čudesa?

Neki profesori govore nam da nisu valjani studenti koji sebe ne vide kao autore objekata po kojima se pamte ulice ili trgovi, kvartovi, pokatkad i čitavi gradovi. S druge

strane, nisu srećni diplomirani arhitekti koji ne umeju da se s neba spuste na zemlju, da se prilagode surovoj realnosti profesionalne svakodnevice.

* * *

Ako je, egzotična Ana, u okolini Železničke stanice ostalo malo orijentalne atmosfere, na susednoj stanici, Autobuskoj, ima dosta orijentalne zapuštenosti. Prljavštine i gužve. Nova je, ali neugledna, montažna, bezlična poput kakvog hangara. Privremena, duplo manja nego što bi trebalo da bude. U čekaonici smrad ljudskog znoja i duvanškog dima. Gužva i žagor košnice. Pred šalterima crni rojevi. Ne ostaje mi ništa drugo nego da se priključim onom koji će malo kasnije otperjati u pravcu Novog Sada.

Jedan autobus je, baksuzna Ana, upravo otišao, za sledeći su karte rasprodate. Tako mi i treba kad dočekah subotu, iako sam mogao da otputujem još prekjuče, sa Verunkom. Zvala me, ali ja sam ostao zbog Vjerice kurvice. A ona me sinoć ponovo nasankala. Za tri meseca uspeo sam pet-šest puta da je odvučem u sobu studenjaka, a tričetiri puta nije došla na sastanak. Obično je spreči neki iznenađan događaj. I te kako iznenađan. Pročitala me, vidi da mi nije stalo do nje, nego do njene mačke, pa je i to razlog što se poigrava sa mnom kao mačka s mišom. Hvala nebu, Ana, vi tu opajdaru ne poznajete. Da nju upoznate, upoznali biste i vašeg Aleksija. Erotomana koji traži leka svojoj boljki.

Na sve strane, pa i od Vjerice kurvice.

Od vas ga, izvesno, nikad neće dobiti.

Izaći na svež vazduh i prošetati do Železničke stanice. Malo kasnije trebalo bi da krene "Panonija ekspres". Ako nema zakašnjenja. Da, najbolje će biti da odem u susjedstvo, na ajzibansku staciju.

Stara i neugledna, pregažena ritmom novoga vremena. Kao i čitava Jugoslovenska državna železnica. JDŽ. Pred šalterima večita gužva, čekaonice prenatrane. Prljave i smrdljive. Obaveštenja preko zvučnikâ nerazgovetna.

Ipak, ipak... sve to, uzeto zajedno, ima određenu fizionomiju, neku čar. Vašarsko-belosvetsku individualnost. Mitelevropsku aromu. Možda takav utisak imam. Ana, samo zato što znam da je stanicu projektovao Bečlija iz austrougarskih vremena Fon Flatih.

Deo njene individualnosti su i nosači, garderoberi. Kondukteri. Putnici koji železnicom putuju. Pogotovo oni koji do polaska voza imaju dosta vremena, pa se muvaju asfaltiranim platoom ispred završetaka koloseka i prepričavaju balkansko-belosvetske dogodovštine.

– ...I, hoće on da se bije, znaš. A ja se već bio nasisô, bio sam pijan kô majka. He, ‘lebac ti ljubim, možeš li to da zamisliš?

– Mogu. Teže bi mi bilo da te zamislim treznog.

– Ne mislim mene, bolan, nego tu scenu! Karanda-lozu jedan, češće sam trezan nego ti... Majstore, ide li ova šklopocija za Niš?

– Trebalo bi da ide. Ništa, brale, danas nije sigurno.

– Eto! Više ni železničari ne znaju kuda im idu vozovi... Hajdemo još u klozet.

– Šta ćeš sad u klozetu?

– Eh, šta ću. Situacija je takva da...

Oni kojima se žuri još su zabavniji. Pogotovo ako je pred šalterom garderobe red koji njima izgleda predugačak.

– Šefe, šefe, daj mi, molim te, kofer, ode mi voz!

– Čekaj, čoveče, stani u red, ode i moj!

– Mani me, burazeru, ti ćeš uhvatiti drugi, a ja propadoh ako ovim ne oputujem. Eno onaj tamo, šefe, u sredini, prazan je.

– Otkud ja znam koji je prazan, a koji nije. Je l’ piše na njemu da je prazan?

– E, taj, taj. Hvala ti, burazeru, pamtiću te dok sam živ. U zdravlju!

– Živ bio! Dao bog da uvek žuriš i da nikad ne stigneš!

Izvaditi kartu, kupiti “Politiku” i vratiti se na mini-vašarište ispred peronâ. U prijatno sivilo januarskog oblač-

nog popodneva. "Panonija ekspres" je na startnoj poziciji. Vagoni su mu posuti pramenovima snega pokupljenog u letu. Odnekud ispod njihovih trbušina kulja para i obavija ih pre nego što nestane bez traga.

– ...Izvol'te, drugovi i gospodo! Biljne masti sa pedesetogodišnjim iskustvom! Plava kutija za vene na nogama, kožne bolesti, kurje oko i hemoroide! Crvena za reumu, išijas, trnjenje kičme i ukočenost vrata! Zelena za rak, leukemiju i migrenu u glavi! Dobijate uputstvo i garanciju!

– Imaš li nešto za migrenu u nogama?

– ...Izvol'te, drugarice i drugovi! Pridite, dame i gospodo! Čuveni travar Živorad Stanišić izmislio masti za sve vaše bolesti! Čuveni vidar nepogrešivo leči narod! Lekovi o kojima pišu sve naše štampe najzad među narodom! Uverite se šta je napravio velemajstor iz Čajetinu! Namažite gde osećate bolove i poteškoće! Garantovano izlečenje za pet minuta! Na početku mazanja si jedan čovek, na kraju drugi!

– A u žutoj zemlji treći!

– ...Izvoli, narode! Masti su proverene putem laboratorije! Čuveni farmaceolog leči kožne bolesti, pcorijazu, kurje oko i hemoroide! Plava kutija za vene na nogama...

Sofija – Beograd – Novi Sad – Subotica – Budimpešta – Prag – Berlin.

Naslonjeni podlacticama na okvire spuštenih prozorskih okana, putnici vagona prve klase posmatraju nevelik metež na peronu. Pretežno mladi, mahom proćelavi tipovi. Globtroterskog izgleda. Siti i zadovoljni. Indiferentno radoznali. Stipendisti značajnih ustanova i ministarstava zemalja u kojima žive. Sinovi dobrostojećih očeva. Srećnici koji, obično u pratnji kakve prijateljice ili verenice, mladost provode lutajući Evropom i svetom. Prošlost bezbrižna i bogata doživljajima, sadašnjost lagodna i zanimljiva. Budućnost puna obećanja: čekaju ih direktorske fotelje ili diplomatske karijere. Univerzitetske katedre, dvorane međunarodnih kongresa i simpozijuma.

Nova vrsta aristokratije.

Kojoj ja ne pripadam.

Ući u jedan od kupea druge klase, zauzeti slučajno nađeno mesto pored prozora. Kofler baciti na gornju rešetku police, avijatičarsku torbu na donju, kaput okačiti o kucicu iznad sedišta. Raskomotiti se i sesti. Putovanje vozom, ako zanemariš gotovo neizbežna balkanska zakašnjenja, obično je ugodnije nego putovanje autobusom. Ovde nema prepirki oko numerisanih sedišta sa kojih su vandali skinuli pločice sa brojevima. Tvoj debeli saputnik nije prinuđen da se prelije preko svog uzanog sedišta, da zauzme i deo tvoga. Ti nisi prinuđen da slušaš šund muziku po izboru šofera ili konduktera. (Neko negde u mom prisustvu reče da su na evropskom Zapadu svi putnički vagoni ozvučeni. Ta nametljiva, povremeno zacementirana iritativna tekovina tehnološke epohe na evropski Jug, hvala nebu, još nije stigla.) Opusti se u uglu zagrejanog kupea. Raskrili "Politiku" i, spokojan, površno radoznao, pogledaj ima li kakvih novih čuda u velikom svetu.

NE MOŽE SE OPRAVDATI VAĐENJE SRCA ČOVEKU KOJI JE ŽIV

Moskva, 19. januara (TASS)

Sovjetski akademik Boris Petrovski izjavio je u jednom intervjuu da je presađivanje srca za sada stvar budućnosti koja će doći. Komentarišući operacije profesora Barnarda u Keptaunu, Petrovski je izjavio listu "Trud" da je Barnard obdaren i smeo hirurg, ali da "čak najveštiji skalpel ne uspeva da reši problem odbacivanja" tuđeg srca. On je naglasio da sa tehničke tačke gledišta, operacija presađivanja srca ne predstavlja teškoću za sovjetske lekare.

Prema njegovim rečima, mnoge činjenice govore da je srce uzeto iz čoveka koji je još bio živ, "a to se ne može opravdati. Čak minut života je život. Hirurg mora da bude hrabar, ali ne po cenu uništenja pacijenta", naglasio je Petrovski.

“Radi nauke i ja sam spreman, ako je potrebno, za eksperiment na samom sebi, a ne na pacijentu. Interesi pacijenta, ne interesi nauke, treba da budu na prvom mestu”, rekao je sovjetski akademik.

Ako vam to nešto znači, družo akademiče, i ja se slažem s vama da interesi pacijenta – a to je, ako se ne varam, čovek – treba da budu na prvom mestu. Ali se ponekad pitam da li su sva dostignuća medicine zaista uvek u službi čoveka. Da li je, recimo, dobro što medicina spasava ne samo ono što treba da spasi nego i ono što bi, možda, trebalo da otpadne? Da li je dobro što medicina na taj način potire prirodnu selekciju i omogućava reprodukciju sve većeg broja ljudi sa raznim urođenim telesnim i duševnim deformacijama? Ne postoji li opasnost da, upravo zbog strahovitog napretka medicine, jednog dana svi naši potomci postanu u manjoj ili većoj meri degenerični?

Znam, družo akademiče, nema tog čoveka koji bi se usudio, koji ima pravo da kaže: “Ovoga nećemo lečiti, za njega je, i za njegove potomke, bolje da otpadne.” To niko neće da kaže, tako nešto ljudska etika ne dopušta. To zaista ne možemo ni od koga tražiti. Sve, dakle, neka ide kako ide, po zakonu progresije. I ono što je pozitivno i ono što je negativno. A šta će biti s ovim našim najboljim od svih mogućih svetova – to ne znaju ni drugovi ni gospoda akademici.

Stade da obrće šušketave listove, zadržavajući se tek na ponekom članku. Stigavši do strane sa televizijskim programom, obradova se: u sedam i dvadeset “Vremeplov”. O slomu kukastog krsta. Boris se, bez sumnje, ceo dan psihički priprema za taj doživljaj. Jedna od retkih emisija zbog kojih vredi sedeti pred malim ekranom.

Voz je već ostavio iza sebe i Batajnicu kad je površan čitalac novina, pretrčavši u međuvremenu još neke napise sa prvih strana, presavio “Politiku” i bacio je na policu iznad sebe. Saputnik koji je sedeo preko puta njega zamoli za dopuštenje da pogleda novine i uze ih, a Alek se, spokojan i dremljiv, zagleda kroz prozor.

U zavejana sremska polja. Kojima iz sfumata dalje, u sivoplavom ogrtaču, jezdi prethodnica zimskog sumraka. Od podneva se zgušnjavala u šumarcima raštrkanim po horizontu. Nad plitkim uvalama i među razvalinama retkih salaša. Da bi napokon kradomice krenula preko bele panonske pučine.

Prodrla je i u tebe, pa te uspavljuje.

Srećnog zbog odlaska na selo, na salaš.

Rasanila me, Mirone, promena u jednoličnom kadru koji posmatram. Voz je uleteo u periferiju Nove Pazove, ekranom prozora preleću ušorene kuće. Brzo, kao da se utrkuju. Malene, radničko-činovničke, sa skućenim dvorištima, uređene poput nevestinskih škrinja, i velike, paorske, sa prostranim gumnima, u kojima zapažam čardake i svinjske obore, kamare slame i kupe kukuruzovine. Jedne su nove i pune životne radosti, druge su stare, zapuštene kao bolesnici na umoru. Jedne su od golih cigala, rogobatne poput hapsana, druge me prosto zapanjuju razigranim bojama i skladnim oblicima, nasmejanim fasadama i prikladnim krovovima.

Gle!

U magnovenju, par sekundi pre no što je izletela iz dinamičnog kadra, ugledao sam je na prozoru njene devojačke sobe. Nikad ranije viđenu, a poznatu. (Sretao sam je, možda, u svojim snovima.) Posmatrala je, radoznalo i nostalgичno, zahuktali voz, koji, ne zaustavljajući se, svakog dana protutnji ispred njene kuće i odnosi ono što joj nije doneo. Njeno blede, čežnjivo lice u okviru prozora zapalilo je i u meni iskra čežnje. Želju da bar nakratko proboravim na njenom šoru, u njenoj devojačkoj sobi. U njenim devojačkim danima i snovima. Ta se želja, dabome, neće ostvariti. Ostaće u meni samo nejasna slika amajlija. Preko koje se već gomilaju druge, uspavljujuće slike. Jer voz opet juri kroz nepregledna snežna polja. Tek u Staroj Pazovi on će dugo i šumno da koči, a zatim izvesno vreme da miruje usred meteža oko njegovog člankovitog trupla.

Jedni putnici se iskrcavaju, drugi uđu u voz. Galama se prenela u hodnike vagona. Vrata kupeâ otvaraju se i za-

tvaraju, grmeći na nepodmazanim rolnama. Na peronu između stanične zgrade i prvog koloseka ostao je da šeta samo dostojanstven, uniformisan šef stanice. Hoda zamišljeno, s rukama u džepovima pantalona, povremeno bacajući dubokoumne poglede prema publikumu što ga posmatra kroz prozore vagona. Bujna, u dugim časovima dokonosti bezbroj puta začesljavana kosa ispod generalske kape, rumeni, modrikasti obrazi, hitlerovski brčići ispod povijenog nosa. Odmereni važni pokreti, čista tamnoplava uniforma. A preko svega toga smrtna dosada ispraznog službovanja po provincijskim postajama. Sa tipiziranim, iz austrougarskih vremena zaostalim staničnim zgradama i zapuštenim karbolisanim nužnicima.

Oglasio se zvižduk otpravnika.

Voz je krenuo, glatko, kao da klizi.

– Dobar dan, drugovi! – pozdravi pridošlica, uđe pola koraka u kupe, čučnu i baci na pod tri prazna umetka od kutija šibica. Prevrnu ih i stade njima da pokriva lopticu od zgužvanog staniola. – Evo, drugovi! Sad je vidiš, sad je ne vidiš! Pod kojom kutijom je loptica? Ako pogodiš, dobijaš! Ako ne pogodiš, gubiš! Evo prilike da uzmeš lovu od čika Mike! Hajde, drugovi! Sad je ovde, sada nije, čik pogodi gde se krije! Ako imaš oko kao sivi soko, za pet minuta možeš da zaradiš pedeset hiljadarki! Samo kukavice ne smeju!

Šestorka u kupeu podozrivo je posmatrala šibicara i njegove kutijice. Iskoračili su iz dremeža, ali niko ni prstom nije mrdnuo. U međuvremenu, privučeni kockarevom galamom, na vratima kupea pojavili su se još neki putnici, pretežno mlađi ljudi.

– Evo prilike kod čika Mike! Ko reskira, taj dobija! Za pet minuta možeš da zaradiš pedeset hiljadarki! Da se obogatiš kô Rokfeler! Život je, braćo, igra i borba! Sad je vidiš, sad je ne vidiš! Gde je sada?

– Tu je! – viknu čiča koji je sedeo pored Aleka. Njegovo uzbuđenje izazva smeh u kupeu i hodniku. Šibicar podiže glavu. Imao je lepo i drsko lice.

– Jesi li siguran, stari? Hajde da vidimo jesu li brži moji prsti ili tvoji žmigavci.

– Sečem glavu ako nije pod ovom! – Čiča je, još uzbuđen, posegao za kutijicom. Uperivši ispruženu ruku u njegove grudi, veseli hazarder ga zaustavi.

– Čekaj! Ne moraš da sečeš glavu. Daj pet hiljada starih dinara, ili pedeset novih, pa diži.

– Auuu! – začu se s više strana.

– Za staru hiljadarku! – predloži čiča.

– Ne! Dovoljno mi je pedeset, ali reformisanih. Daj pedeset, pa nosi, ako pogodiš, pet hiljada. To, deda, nema ni u Americi!

– Samo mi umemo da izmislimo privrednu reformu u kojoj malo vredi koliko i veliko – dopuni jedan.

Svi su gledali u čiču, koji je još razmišljao. Nekoliko sekundi u kupeu je vladala grobna tišina. Posmatrači su bili skamenjeni, hazarder sa ispruženom rukom takođe.

– Znam ja tebe! – dobaci mu najzad Ilija, putnik koji je od Aleka bio pozajmio “Politiku”.

– A zna ga i milicija! – dometnu jedan iz hodnika. – Obesili su već i boljeg od njega.

Momak, međutim, nije obraćao pažnju na dobacivanja. Videvši da se čiča dvoumi, nastavio je da premešta kutijice, otkrivajući i opet pokrivajući lopticu od staniola. Znao je da stari, ili neko drugi, neće dugo izdržati. I nije se prevario.

– Tu je, boga joj ljubim! – kliknu čiča.

– Daj pet hiljada – uzvratu kockar mirno.

– Mnogo je. Za hiljadarku, ako hoćeš.

– Ne. Samo za pet hiljada. Ili pedeset novih.

Čiča je izvadio novčanik. Ilija i njegov prijatelj, koji je bezuspešno pokušavao da čita preuzetu “Politiku”, počeo da odvrćaju starog, ali nisu uspeli. Čiča je bacio novac, podigao kutijicu i – nije ugledao lopticu! Kupe je ispunila galama, uzbuđenje je zahvatilo roj oko drskog veseljaka. Čiča je tresnuo kutijicu o pod, odmahnuo rukom. Oči su mu bile razrogačene, usne blede. Alek ga je sažaljivo posmatrao.

– Gde ste gledali, čoveče? Srednja je bila.
– Evo, narode! Sad je vidiš, sad je ne vidiš! Evo prilike kod čika Mike! Čeka te bogatstvo! Samo pruži ruku i otkrij ga! Pogledaj: ispod ove nema love! Tu je, ispod ove! Igramo pošteno, pa ko koga prevari!

Plavokosi dugajlija iz hodnika baci svežnjić novčanica i podiže kutijicu. Pogodio je. Sada se i preko kockarevog lica prostrla senka zabrinutosti. Ali samo na trenutak. Izvadio je iz džepa banknote, podigao i one sa poda, dao ih plavokosom i nastavio da hitro premešta kutijice.

Napetost je rasla, a s njom i galama. Već su svi nagađali po kojom je kutijicom loptica. Dizalo se naprazno, bez rizika. I skoro uvek je loptica bila otkrivena. Šibicar je morao da smiruje strasti.

– Samo za novac, drugovi! Baci pare, pa diži. Pet hiljada starih ili pedeset novih dinara. Evo, narode! Život je igra i borba! Sad je vidiš, sad je...

– Stani! Ne diraj! – viknu čiča usplahireno. Ilija i njegov drug ponovo ga počеше ubeđivati da se opameti, ali on ih nije ni video ni čuo. Pogled mu je bio prikovan za kutijicu kao za zmiju otrovnicu.

– Je l' može za hiljadarku?

– Samo za pet hiljada!

– Nemam toliko. Zašto nećeš za hiljadarku?

– Da je Rokfeler igrao nasitno... Daj sat. To je neki večer, star kao i ti, ali nije važno.

Čiča otkopča kaišić, skide sat sa ruke i pruži ga protivniku. Podiže kutijicu – pogodak! U kupeu i hodniku grunulo je opšte oduševljenje.

– Bez došaptavanja, drugovi! Ako smo džentlemani, držimo se fer pleja! – napomenu kockar pružajući starom njegov sat i svoj novac.

Nastavio je da premešta kutijice, zasipajući ih odozgo bajalačkim frazama. U jednom trenutku loptica se našla pod srednjom kutijicom. To su svi dobro videli. Svi, osim plavokosog. Bacio je novčanice i podigao kutijicu s leve strane.

– Evo, zemljak, moje sreće i tvoje nesreće! – zapeva kockar stavljajući novčanice u džep. – Ispod ove ne beše love!

– Zar nisi video da je pod srednjom?

– Kako si mogao tako da zabrljaš?

– Ma, bre, to bi i slepac video!

Grdnje su bile uzaludne. Igra je već tekla dalje. Momak je brbljao i premeštao kutijice, a publikum je neko vreme ćutao i napregnuto pratio kretanje loptice.

– Ne diraj!

Alek izvadi iz novčanika pet hiljadarki, pruži ih šibicaru i podiže kutijicu. Ispod nje nije bilo ničeg. Uzvici čuđenja odjeknuli su u kupeu i u roju sa spoljašnje strane vrata. Alek je bio zaprepašćen.

– Nebesa! Video sam je ispod desne kutijice.

– I ja sam je tamo video – potvrdi Ilija.

– To je vradžbina – reče čiča ozbiljno.

– Davo neka ga nosi, ima tu neke magije – prihvati Alek. – Ja ne verujem u te stvari, ali ovo ne mogu drugačije da objasnim. Možda masovna hipnoza.

– More, kakva magija, kakva hipnoza! To je umetnost! – galamio je kockar smeškajući se. – Ja da sam mađioničar i hipnotizer, ne bih se smucao po vozovima. Evo loptice! Zar je ne vidiš? Evo, tu je! Treba samo imati oko kao soko! O-paaa! Sad je ovde, sada nije, čik pogodi gde se krije! Hajde, drugovi! Hajde po sreću kod čika Mike!

– Prevrni kapu – šapnu starac Aleku. – Evo, ovako kao ja moju šbaru.

– Idite, molim vas! Uostalom, ne nosim kapu.

– Prevrni onda rukav kaputa. Neće moći ništa da ti učini. Prevrni, kad ti kažem.

– Ni govora! Toliko sujeveren ipak nisam – promrmlja Alek. – Ne mogu samo da shvatim... To je prosto nemoguće!

– Sve je moguće! Ljudi se već spremaju za let na Mesec, i nemoguće postaje moguće. Hajde, braćo! Nemoj da drhtiš nad pišljivih pet hiljada starih ili pedeset reformisanih! Denominacija, zajebancija! Kako ćeš život dati, ako

ne smeš da baciš nekoliko komada prljavog papira! Ko reškira, taj dobija!

Neki mu uzvратиše žaokama, drugi su i dalje pomno pratili kretanje loptice. Čiča je još jednom bacio novčanice, i još jednom pogodio. Navijači su opet bili oduševljeni. Stari je u tim trenucima bio pravi junak. Sâm je sedeo kao na oprugama. Usne su mu još bile blede, ruke su mu drhtale.

– Šta sam ti rekao – šapnu Aleku. – Prevrni rukav kaputa, pogodićeš svaki put.

– Oljuštićemo te! – dobaci neko šibicaru.

– Ne brini ti za mene. Ako hoćeš, za pedeset hiljadarki ću da igram s tobom. Hajde dalje, ko je hrabar!

– Ja da imam pedeset hiljadarki, ne bih razgovarao s tobom.

– Pitao bih te kako pevaš da moraš hraniti troje dece – dobaci Ilijin drugar.

– Prijatelju, ja hranim starog oca i šestoro braće. Izvolite, drugovi! Samo hrabrima deli pare čika Mika Rockefeller! Život je igra i borba!

– Hraniš ti crnog andraka, ne šestoro braće!

Smeš je zahvatio sve putnike. Ni kockar mu nije odoleo. Smeškao se uglovima usana, premeštao kutijice i bajao. Kad su još dvojica izgubila po pet hiljada, lice mu je ozarilo neskriveno zadovoljstvo.

– Ova je! – Plavokosi baci novčanicu i podiže kutijicu. Podigao je pravu.

– Nije važno. Ima čika Mika para koliko hoćeš – reče kockar isplaćujući plavokosog.

– Pazi, zemljače, plavi je njegov kompanjon. Oni tako navlače mušterije – reče Ilija Aleku, videvši da ovaj opet, prebrojavši banknote u novčaniku, napregnuto zuri u lopticu.

A hazarder je, kao da izaziva i one najopreznije, lopticu pokrivaio polagano i gotovo nespretno. Kotrljala se тамо-amo, čas bila pokrivena, čas otkrivena, da bi u jednom trenutku sasvim usporila kretanje i, naočigled svih, bila poklopljena srednjom kutijicom.

– Stani!
 Ne odvajajući pogled od kutijice, Alek baci još jedan svežnjić novčanica.

– Pazi, srednja je – šapnu mu Ilijin drugar.
 – Znam.
 Podigao je srednju. Ništa!
 Zaprepašćenje je bilo opšte.
 – Taj nas je hipnotisao! – reče Ilijin drugar. – I ja sam video da je bila ispod srednje.
 – Tu sigurno ima dve loptice! – zaključí jedan iz hodnika, zagledan u kutijice preko glava saputnika koji su stajali u okviru vrata. – Čekajte, ljudi, da otkrijemo prevaru! Prevrni sve tri kutijice!

Prevrnuli su. Loptica je, međutim, bila samo jedna.
 – Nema tu nikakve prevare – objašnjavao je glavni igrač pošto je nastavio da premešta kutijice. – Šta će mi dve loptice? Onda bi još lakše bilo pogoditi, zar ne? Ja radim pošteno. Treba samo paziti. Imati oko kao soko. Evo, tu je! O-paaa! Sad je ispod druge.
 – Evo ti!
 Čiča je bacio novac i otkrio lopticu.
 – Bravo, stari! E, svaka ti čast!
 – Pazi, pustio ti je, da te namami!
 – Nemoj više da igraš! Oderaće te!

Čiča je, bleđ, drhtav i presrećan, ovog puta poslušao savete. Napipao je iza svojih leđa prevrnutu šubaru, nabio je na glavu i izašao iz kupea.

Igra je nastavljena, ali se malo docnije neko iz hodnika oglasio upozorenjem da je kondukter ušao u vagon. Kockar je pokupio kutijice i uputio se u drugi kraj voza. Za njim je pošla i grupica navijača.

– Boga mu huliganskog, opasan je! – zaključí Ilija kroz smešak.
 – Ma, meni je žao samo ovog mladića – reče njegov prijatelj, saučesnički posmatrajući Aleka. – Uzeo mu, bitanga, deset hiljada dinara.
 – Tako mi i treba, kad posežem za onim što mi ne pripada – uzvratí Alek. – Uvek sam se podsmevao otr-

canoj izreci: *Svaka škola se plaća*. Sad mi se ona revanširala.

– Meni je onomad jedan na železničkoj stanici u Beogradu odneo petnaest hiljadarki – reče saputnik sa iste klupe. – Švercer neki, prodavao kobajagi zlatne narukvice. Prethodno je nekoj ženi prodao jednu za trideset hiljada, a meni je, nakon kraćeg cenkanja, spustio na dvadeset. Imao sam kod sebe samo petnaest. “Dobro”, kaže, “daj petnaest. Novac mi je hitno potreban, prodajem ovo budzašto.” A ja ni tada nisam ukapirao. Opasuljio sam se tek kod zlatara. Ostade mi jedino uteha da sam prošao bolje od one žene. Tako i ti možeš da se tešiš da si prošao bolje od mene – dobaci Aleku.

– Nije to bogzna kakav novac. Ne mogu samo da shvatim kako je sve ovo moglo da se dogodi. Dobro, da bejah sam, mogle su oči da me prevare. Ali i vi ste videli, zar ne? – obrati se Ilijinom prijatelju.

– Dobro sam video da je bila ispod srednje.

– Video sam i ja – dometnu čova što je kupio narukvicu od lažnog zlata. – On je zaista sve nas hipnotisao.

– To je moguće – složi se Ilija. – Ja sam čitao u novinama da je jedan celu bioskopsku salu hipnotisao. Da sam na tvom mestu – obrati se Aleku, – pošao bih za njim. Prijavi ga miliciji u Novom Sadu. Dobićeš natrag svoj novac, a on će dobiti što zaslužuje.

– Ma, vraga – uzvratu Ilijin prijatelj. – Taj će da zbríše čim voz uđe u stanicu. Ne može njima niko ništa. Čak ni kondukteri ih ne diraju. Je l’ tako, šefe? – obrati se kondukteru, koji je upravo bio banuo u kupe.

– Nije baš tako. Jurimo mi njih, zajedno sa milicijom, ali korov nije lako iščupati. Mika Rokfeler je stari poznanik milicije. Šta da mu radiš? To je inteligentan momak, mora od nečega da živi. Studira u Beogradu, a u selu ima siromašnog oca i šestoro mlađe braće.

– Znači, nije lagao kad je rekao da ima šestoro braće? – Ilija beše iznenađen i obradovan.

– Nije. Majka im umrla, otac bolešljiv, ima dva jutra zemlje, a dečaci još maloletni, jedan drugom do ušiju. Samo je Mika punoletan. On sve njih izdržava.

– E, sad mi uopšte nije žao što sam izgubio novac – reče Alek.

– Šefe, idi u onaj kupe, jedan čiča umire! – doviknu neko iz hodnika kondukteru. – Strefio ga infarkt, izgleda. Slučajno se onde našao medicinski tehničar, sad mu masira srce. Ali ne verujem da će se stari izvuci.

Kondukter je požurio u kupe na kraju vagona. Putnik koji ga je onamo poslao pojavi se na vratima kupea.

– To je onaj čiča što je ovde pobedio kockara – reče. – Bio sam tu, iz hodnika sam posmatrao igru. Stari se, izgleda, previše uzbudio, malo kasnije mu pozlilo.

Šaputnici u kupeu zaprepašćeno su gledali i pridošlicu i jedni druge.

– Jebô te bog! – izgovori šokiran Ilija. – Zar mu je to trebalo?

– Život je igra i borba – reče kupac narukvice od lažnog zlata. – I kockanje sa vlastitim Udesom.

VII

ZIMA NAŠE NOSTALGIJE

Nedelja, 21. januar – posle podne

U mom običnom, malograđanskom, spokojnom, monotonom životu dogodile su se neke stvari koje nisu neobične, ali ih ipak vredi zabeležiti, bar se meni čini da ih vredi zabeležiti, o da, kroz nekoliko godina, kad budem čitao ove beleške, pitaću se, ne prvi put, zašto sam zapisivao te trivijalnosti, ne znam odgovor, ali znam da najpre valja registrovati podatak da smo juče, sednicom Radne zajednice, i mi nastavnici, pet dana posle učenikâ, završili prvo polugodište i dobili desetodnevni zimski raspust; zatim, predveče je iz Beograda stigao Alek, prespavao kod nas, u svojoj mansardnoj “rezidenciji”, a jutros je, nakon doručka, okrenuo broj telefona “ključara” Rusinske matice Jure Zaporošca, i zamolio ga da nam omogući da uđemo u Veliku salu i demontiramo izložbu slika (u toj sali smo pre nekoliko godina na igrankama flertovali, hm-hm, sa studentkinjama i srednjoškolkama), potom je ujčević nazvao i majstora Petrića, stakloresca, uramljivača i preprodavca popularnih motiva, predložio mu da i on dođe u Kulturno-prosvetno društvo “Maksim Gorki”, nakon tih kratkih razgovora nas dvojica seli smo u mog “fiću”, malo kasnije izložba je bila demontirana, Toza Petrić je dao Aleku akontaciju za “robu” koju je bio odabrao i strpao u prtljažnik “moskviča”, ostalo smo mi potrpali u “fiću”, pa je Petrić krenuo prema svojoj stakloveznici, a mi smo se uputili prema Futuškoj ulici, Alek je, naime, odavno obećao Mirjani, svojoj neka-

dašnjoj gazdarici i seksualnoj učiteljici, jednu sliku, sad je namio da joj pokloni "Stražarevu kućicu".

Vatrena jebačica još stanuje u svom starom stančiću, još drži podstanare, zacemento se još tuca s njima, još je prilično vitalna, mada se godine već primećuju na njenom licu i telu, Boka nije bio kod kuće, Mirjana reče da ide u drugi razred srednjotehničke škole.

Vreme prolazi neprekidno, a mi smo toga svesni tek s vremena na vreme, rekao bi enciklopedist Visarion Kiš.

Alek je u šali predložio Mirjani da se večeras nađu u nekom restoranu, ona predlog nije ni prihvatila ni odbila, možda se zbog mene snebivala, u svakom slučaju, pomislio sam da bi najbolje bilo da ih ostavim nasamo i, pozdravivši se s Mirjanom, rekoh učeviću da ću ga sačekati u kolima, Mirjana, Mirjana, burna je svakodnevnica i svakonoćnica tvoga stana, bivši podstanar se, međutim, i sam pozdravio s bivšom gazdaricom, a kad sam ga u dugačkom dvorištu kvartira upitao zašto nije ostao u gnezdu i utanačio s učiteljicom čas seksualnog vaspitanja, samo se osmehnuo.

"Kad sam izbliza video njeno veštičije lice, njene krmeljive oči, kad sam čuo pušački kašalj pun sluzi, prošla me je volja da pokušam da s njom doživim uzbuđenja koja smo nekada doživljavali. Sem toga, večeras želim da budem u Keresturu. Pametnije će biti da uspostavim vezu sa finom Blaženkom nego da obnavljam davnu vezu sa priprostim opajdarom. Ispod određenog nivoa više ne bi trebalo da se spuštam. Padam još samo na noge Vjerice kurvice. Ali ću pokušati da i nju uskoro eliminišem iz vlastitog emotivno-erotskog života. Geslo: *Samopoštovanje i unutrašnji mir, moram napokon da ostvarim.*"

Posle ručka "fića" se ponovo zakotrljao, ovog puta nas je odneo u nedaleko Đurđevo, o da, Jasenkino i Cilikino rodno selo, i ja ga volim, Aleku je i drago i mrsko, sredinom minule sedmice je u Beogradu okrenuo broj telefona đurđevske Zadruga, ne znam kolika je bila temperatura njegovog razgovora sa bivšom suprugom, verovatno ispod nule, zamolio je Ciliku da mu dopusti da Tanju odvede u svoje selo, da je pokaže roditeljima i rođacima, Jevrem i Melanija su, doduše, malu već dvaput bili videli, letos i jesenas, kad ju je Alek dobio na nekoliko sati, i

doneo u Novi Sad, kod Jasenke i mene, dosad je odbegli tata nekoliko puta dobio kćerkicu na po nekoliko sati, par puta i na ceo dan, sada je prvi put dobio saglasnost da je odnese u Kerestur, da s njom u selu, i na salašu za Visokim mostom, provede dva, tri ili čak četiri dana, ako dvogodišnje dete ne bude počelo, u čežnji za mamom, previše da plače.

Hitar "fića" u stanju je da za dvadesetak minuta iz Novog Sada doperja u Đurđevo, a toliko je Jasenki bilo sasvim dovoljno da mom bratu od ujaka očita šalozbiljnu lekciju, udate žene alergične su na razvedene muškarce, pogotovo ako su ti dilkani sami krivi za raspad vlastitog braka, Alek se odbranaški pozivao na životnu filozofiju nekih filmskih diva, koje putem ilustrovanih magazina čovečanstvu poručuju da bračne okove ne treba trpeti, da niko nema pravo drugoga da prisiljava da živi u supružničkoj ili ljubavničkoj zajednici nakon gašenja ljubavi, ovi belosvetko-jebivetarski argumenti su dodatno uvećali Jasenkinu averziju prema egocentričnim, narcisoidnim ženskim i muškim kurvama, kojima, kako reče, niko, osim njih samih, nije važan, pa zato nisu u stanju ni za koga trajno da se vežu.

Uživao sam i u njenim i u njegovim argumentima.

Jasenu obožavam, Aleku povremeno zavidim.

Ne pada mi ni na kraj pameti da se razvodim.

Ali bih voleo da pokatkad slobodu osetim.

Predložili smo Aleku, moja ženica i ja, da ga sačekamo u "fići", ispred kuće Hodakovih, ali je on insistirao da mu pravimo društvo, nema smisla da u dom tasta i tašte, i njihove kćerke, bane sam, kao lopov, ušli smo sve troje, dočekala nas je samo Cilika, njeni roditelji, i roditelji njenog oca, očito nisu želeli da se s nama sretnu, osećali smo se kao razbojnici, o da, kao kugom zaraženi bolesnici, Cilika nas je odvela u svoju sobu, pobočnu, u prednjem delu kuće, u sobu koja je nekada bila gnezdo mladog bračnog para; nakon kratkog, mrazovitog, usiljenog, pretežno pedijatrijsko-nutricijskog razgovora, tokom kojeg smo dobili uputstva u vezi s Tanjinim zdravljem i apetitom, tata je poneo zbunjeno detence.

Kraće vreme proveli smo kod Jasenkinih roditelja, a nakon povratka u Novi Sad Aleka i Tanju smo odmah, usput, odneli na autobusku stanicu; sutra ujutru i mi krećemo u istom

pravcu, iz Kerestura ćemo, svi zajedno, produžiti prema našoj slici amajliji za Visokim mostom, u deset sati Miron treba sankama da dođe kod svog strica (Alekovog oca, mog ujaka) Jevrema i da nas potom odnese na salaš.

Spomenuh Mirona, pa se setih da bi i ove zime valjalo pokušati da ga privolim da napiše "Letopis salašarskog života", koji bi bio svojevrsan nastavak "Letopisa porodice deda Aro-na Vislavskog", ali i ovog puta sumnjam u uspeh, samo jednom sam uspeo da ga uhvatim za reč, u Panskoj krčmi, više mi to, izgleda, neće poći za rukom, ipak, njemu u čast, a i radi osveženja forme vlastitih beležaka, od danas do iduće nedelje, do povratka sa salaša, osnovu svih mojih dnevničkih zapisa činiće takozvane mironske novele, celine koje su tematski zaokružene, koje imaju čak i naslove.

Materijal za prvu takvu celinu nakupio se sinoć, pod ovim krovom, ali ne kod mene i Jasenke nego kod suvlasnika našeg zajedničkog doma, mog šuraka Teofila i šurnjaje Vesne, slavili su petu godišnjicu braka, a u krkanju, čestitanju, praznjenju vinskih čaša i nevezanom časkanju učestvovali su još Jeremija Domović i Dušan Mutić sa suprugama i dečicom, te Alek kao slobodan strelac i specijalni gost, onde su, razume se, bila i naša deca, na taj podmladak, gostinski i naš, pazila je moja majka, ona je sa golupčićima, čim se završila večera, zasela ispred televizora, čini mi se da nju, moju premilu Makrenu, tv program slabo zanima, ona je bila srećna prvenstveno zbog toga što beše pored svog sina i njegovih najbližih, ali dečica čitava dva sata nisu odvajala poglede od malog ekrana, najpre ih je opčinjavala šarena girlanda reklama, zatim epizoda humorističke serije "Zanati", pa pevačica Nada Knežević i na kraju epizoda serije "Bonanca".

Deca su uživala u televizijskom programu, a njihovi roditelj u debati o bučkurišu koji su nevini mladunci gutali, baš smo uživali, moj kolega Jeremija, koji sebe, naročito kad se malo nakvasi, smatra visokim intelektualcem, bio je naročito oštar u kritici audio-vizuelnog medija, o da, oštrij od oštrice, uveravao nas je da televizija pasivizira naš duh, da nas polagano ali sigurno pretvara u idiote, da je rasadnik kiča, samim tim što je tri četvrtine njenog programa kič, da nam krade vreme, zavodi i uni-

štava decu, televizija, grmeo je, zaglupljuje ne samo decu nego i odrasle, naročito poluzrele i poluobrazovane ljude, utoliko pre što se, umesto da neguje kvalitet u okvirima razumno ograničenog kvantiteta, sve češće spušta na njihov nivo, ona nas maltretira imbecilnim reklamama, ona je najveći lakirer života i propagator potrošačkog mentaliteta, ona je sredstvo manipulacije masama, što političari dobro znaju, pa joj poklanjaju mnogo veću pažnju nego drugim medijima, ona je opštenarodna prostitutka, čijim se uslugama koriste najširi slojevi stanovništva, ali je malo ko poštuje – štaviše, ukoliko je čovek bolje poznaje, i ukoliko je umniji, utoliko je više prezire, i ređe se koristi njenim uslugama – rečju, ta kurva je izvor mnogih zala našeg vremena.

Teofil i Dušan su mu se suprotstavljali, Alek ga je podržavao, supruge su se zabavljale, deca su zurila u ekran ne slušajući roditelje, moja spokojna Makrena nas je povremeno ćutke, radoznalo, sa simpatijom posmatrala, ja sam takođe sa zanimanjem, ali pasivno, pratio diskusiju.

Ljubica je u jednom trenutku uzdahnula:

AH, TA TELEVIZIJA!

“Znam, dušo, da ti već nisu interesantne ove moje besede, ali moram, ipak, da vam svima kažem još ovo”, nastavio je njen zahuktali suprug. “Ljudski duh, i individualni i kolektivni, postaje sve napregnutiji, sve opterećeniji, pa i sve zagađeniji. A jedan od njegovih najvećih zagađivača je televizija. Ljudi se njenim emisijama nepromišljeno kljukaju, zanemarujući činjenicu da televizija našem duhu ne može biti osnovna hrana, već je ona, da tako kažem, samo salata, desert, dodatak glavnom jelu.”

“Zašto si onda gledao ‘Vremeplov’, i to s velikim uživanjem?”, presekao ga Dušan kao britkom sabljom. “Vi istoričari nikad nećete uspeti da nam tako slikovito i upečatljivo prezentirate događaje iz bliske prošlosti kao ‘Vremeplov’ i njemu slične emisije.”

“Ja ne kažem da je televizija apsolutno štetna i da je treba u potpunosti odbaciti”, odgovori Jeremija. “Ako joj pristupa-

mo na odgovarajući način, ona može da bude i korisna. Solidno obrazovani, prosečno inteligentni i bar malo mudri ljudi imaju na umu da je tri četvrtine televizijskog programa pleva, ili, kako neko reče, žvakaća guma za oči. Stoga taj program treba gledati selektivno. Ne smemo dopustiti da mali ekran postane glavni faktor naše svakodnevice. Alek malopre reče da smo, silom prilika, nedelatne individue, da živimo od jednog banalnog doživljaja do drugog, od jedne diskusione teme do druge. Ja dodajem da neki ljudi žive od jedne epizode popularne tv serije do druge. Katastrofa! Samo imbecili dopuštaju da televizija ovlada njihovim životom, da troši sve njihovo slobodno vreme. Borisov i moj kolega Davor Belamarić smatra da je sasvim dovoljno ako ispred malog ekrana sedimo pet sati sedmično. Nas dvojica se slažemo s njim. Godišnje bi se tako nakupilo dvesta šezdeset sati, a to je uvrh glave.”

“Moj vrli zet Boris, koga, nadam se, još smatraš obrazovanim, inteligentnim i bar malo mudrim čovekom, koji se slaže sa Davorom, sedi ispred malog ekrana pet sati dnevno”, reče Teofil i razbudi smeh u sobi.

“Nije baš tako, vrli šurače, dobro znaš da si iskrivio činjenice”, požurih da se izvadim. “U najveću sobu našeg doma, u kojoj je televizor, uveče Jasenki i dečici ‘u goste’ odlazim obično zbog toga što sam sit čitaoničko-pisarničkog ambijenta vlastite radne sobe, što su mi od celodnevnog zurenja u knjige i sveske umorne i oči i moždane vijuge, o da, veče je vreme za duhovnu relaksaciju ispred malog ekrana, ali čak i tada neretko držim u ruci neku knjigu, češće koje dnevne ili nedeljne novine, pa rasejano čituckam, s vremena na vreme dižem pogled i osmatram ekran, tek toliko da imam iluziju kako sam u toku događajâ, ponašam se kao pasioniran čitalac u rekreativnom ribolovu, kao fanatik pisane reči koji je na reku izašao prvenstveno radi promene ambijenta, koji tek povremeno baca pogled na plovak udice, izem ti takvo pecanje, na osnovu njega možete zaključiti da televiziji ne pridajem veliki značaj.”

“Televiziji ne pridajemo veliki značaj, ali bez nje ipak ne možemo”, reče Jasenka. “Kad nam je onomad televizor bio nekoliko dana u kvaru, osećali smo, naročito uveče, da nam nešto nedostaje, da nam je život defektan. Kao da smo se vratili u pri-

mitivno, predtelevizijsko doba, kao da živimo u pustinji, daleko od civilizovanog sveta. Izvini, tatiče, što malo odudaram, ali i ti si tada rekao da nam nedostaje ta šašava čarobna kutija.”

“A šta tek da kažu ljudi koji nemaju bračnog partnera i situ decu”, setio se Dušan. “Televizor je spas za nesrećnike koji su usamljeni. Znam jednog dedu, udovca, koji živi sa sinom, snahom i troje unuka, ali su ga smestili u jednu od sporednih soba svoje kuće. Viđa ih u vreme ručka i večere – i to samo pokatkad, jer samo pokatkad ručaju zajedno – a tokom najvećeg dela dana je sam. Sin i snaha imaju poslovne i razne druge obaveze, unuci imaju školske obaveze, dedi retko koje od njih petoro u toku dana posveti desetak minuta.”

“Taj čiča bi, da nema televizor, poludeo od samoće”, zaključila Jasenka.

“On bar živi pod istim krovom sa najmilijima”, dometnu Stevka. “Retko ih viđa, ali ih ipak svakodnevno viđa, makar nakratko. Utehu nalazi, valjda, u tome što je pored njih. Slaba uteha, ali... Mi znamo, Dušan i ja, za gori slučaj. Poznajemo jednu baku, udovicu, koja u svom stanu živi potpuno sama. Ima dve kćerke, i četvoro odraslih unuka, ali je oni retko obilaze. Da nema mačku, kerića i televizor, baka bi presvisnula od usamljenosti.”

“Sitne domaće životinje i mali ekran su melem za dušu usamljenika”, ubaci Jasenka. “Jeftina, a delotvorna terapija.”

“Treba razlikovati svakodnevicu intelektualaca i svakodnevicu običnih ljudi”, nastavi Dušan nakon smeha i par kratkih komentara učesnikâ u raspravi. “Za potonje je, naročito ako su usamljeni, televizor zaista spas. Pruža im mogućnost da, kad god zažele, gledaju i slušaju svakojake ljude. A ta mogućnost prija čak i intelektualcima.”

“Da, svi mi osećamo potrebu da nam televizor bude nadohvat ruke”, složih se s prijateljem. “Mnogi ljudi čak ne mogu da odole izazovu mrtvog ekrana, pa uključuju televizor čim imaju malo slobodnog vremena, ali ja ne samo što ne gorim od nestrpljenja da vidim šta ima na programu nego osećam pravo zadovoljstvo dok nešto prelistavam, čitam, podvlačim, beležim, dok radim neki pametan i koristan posao, a u otvorenoj pregradi regala televizor ćuti kao zaliven, mrtav, nebitan, o da, neupad-

ljiv, kao i svaki drugi deo sobnog nameštaja koji momentalno nije u funkciji.”

“Vrlo dobro zapažanje!”, uskliknu Jeremija, ponovo nadahnut. “Televizor je samo specifičan deo nameštaja ili, preciznije rečeno, specifičan aparat za domaćinstvo! On banalizuje sve sadržaje i poruke koje ubacuje u našu sobu. Jer, za razliku od, recimo, bioskopa i pozorišta, koji nam umetničke sadržaje i životne poruke prezentiraju u odgovarajućem ambijentu, u kome smo pripremljeni da dotičnom umetničkom delu posvetimo punu pažnju, ekranizovanog Tolstoja, Ibzenovu dramu ili Verdijevu operu na televiziji gledamo najčešće uzgred, čitajući knjigu, kao Boris, heklajući ukrasni stolnjak, kao Vesna, ili peglajući rublje, kao Jasenka.”

“Ako si na takve argumente pao, nisko si pao”, uzvratila moja ženica živo. “Niko ti ne brani da obučeš večernje odelo kad se u tvojoj sobi emituje neki film, drama ili opera. Nebitno je da li u ekran zurimo u večernjem odelu ili u šlafroku. Ako pak hoćeš da kažeš, poput tvog druga i mog muža, kako nije isto ekranizacija i originalno delo, ja te podsećam da ekranizacija umetničkih dela omogućava ono za čim Alek, Boris, Davor Belamarić i ti odavno težite: uštedu vremena. Da bi čovek pročitao jednu knjigu potrebno mu je deset, dvadeset ili četrdeset sati, a za to vreme putem malog ili velikog ekrana može upoznati pet, deset ili dvadeset ekranizovanih dela svetske literature.”

“Tako će dobiti na vremenu, a izgubiti na kvalitetu”, odgovorih. “Šta mi vredi što sam, recimo, ‘Zločin i kaznu’, umesto da ga čitam tridesetak sati, posmatrao na ekranu dva sata, od toga, draga, nemam bogzna kakve vajde, o ne, jer se vizuelizirani sažetak jedva može uporediti sa stranicama na kojima je Dostojevski genijalno opisao psihologiju jednog mladića i duh jedne epohe; film se, po prirodi stvari, zasniva na probranim događajima, akcijama, na promenljivim prizorima i odnosima čoveka prema drugom čoveku i prema okolini – bitne, dubinske, nevidljive, psihološke procese u mentalnoj nutrini Najumnijeg-i-Najsenzibilnijeg Bića teško je pokretnim slikama dočarati.”

“Nije teško”, uzvratila Dušan. “Kao što pisci sva unutrašnja i spoljašnja stanja ljudskih bića zapažaju u presnoj stvarnosti, pa ih odande prenose u svoje knjige, tako su i oni što sede is-

pred velikih i malih ekrana u stanju da mnogo šta zapažaju sami. Nisu im potrebni verbalistički opisivači i tumači života.”

“Razume se, ljudi mogu da žive bez visokovredne umetnosti – velika većina naših bližnjih bez nje i troši vlastiti život – ali ja sam uveren da me visokokvalitetna književnost najdelotvornije obogaćuje, oplemenjuje, uči, zabavlja, da bi bez nje moja duhovna i duševna svakodnevnica bila isrpazna, i stoga ću se, dame i gospodo, uvek radije opredeljavati za jednu dobru knjigu nego za deset dobro ekranizovanih književnih ostvarenja.”

“U redu, ti onda čitaj knjige. Mi ćemo i dalje da gledamo filmove, drame, reportaže, debatne emisije i ostale televizijske čarolije”, reče Ljubica namignuvši Jasenki. “Danas su ljudima zanimljive pre svega jezgrovite, efektne informacije i senzacije. Niko više nema strpljenja da čita debele knjižurine.”

“Jezgrovite, vizuelne, efektne, manjim ili većim dozama senzacionalizma nafilevane informacije su, neslomljiva drugarice, (kvazi)esencija života samo mentalno praznim i polupraznim osobama, o da, samo te kreature vlastite unutrašnje šupljine popunjavaju takvim sadržajima, samo one osećaju potrebu za spoljašnjim, golicavim, efemernim, trivijalnim ‘nadražajima’ duha i duše, to je žalosna ali veoma raširena činjenica, odavno je poznato da za istinskim obogaćivanjem i delotvornim oplemenjivanjem vlastitog duha i emocionalnog sklopa, pa i karaktera, potrebu osećaju samo dame i džentlemani koji u vlastitoj nutrini već nose pogolema bogatstva.”

“Možeš ti da džentlemenski filozofiraš do mile volje, ja ću te damski poklopiti konkretnom, takođe odavno poznatom činjenicom: u dvadesetom veku dominira civilizacija slike. Čak je i Lenjin, koga ti i moj muž smatrate jednim od najvećih mahera u istoriji čovečanstva, rekao da će značaj i uticaj filma rasti, jer on najupečatljivije prikazuje stvarnost i najlakše prodire u najšire narodne mase. Vladimir Ilić nije znao, ali mi znamo, da će krajem našeg veka ulogu filma preuzeti televizija. Kako u domenu prezentirnja sirove stvarnosti tako i u domenu obrade i približavanja narodu umetničkih ostvarenja.”

“Nemam ništa protiv televizijskih čarolija, pa ni protiv ekranizovanih književnih dela”, uzvratih. “Štaviše, mogu ti reći da

ih i ja sa zadovoljstvom konzumiram, a ponekad čak primećujem da je sekundarna, audio-vizuelna forma prezentacije literarnih ostvarenja bolja od primarne, čisto verbalne forme, to ponekad zaista primećujem, no ipak niko neće iz mene istisnuti uverenje da je kvalitetna knjiga osnovna duhovna hrana svakog istinski obrazovanog i umnog čoveka, budući da je ona najadekvatnije sredstvo za prezentiranje ljudske misli, ljudske duhovnosti uopšte – a šta je na ovome svetu bitnije od ljudske misli, od rada i produkata ljudskog duha?”

“I televizijske emisije su produkti ljudskog duha”, reče Dušan. “Složeniji od literarnih produkata, jer su kombinacija reči, zvukova i slika.”

“Nesporazum je jedan od osnovnih oblika komuniciranja među ljudima. Stoga je njegovo premošćavanje najčešće uzaludan posao”, reče Alek. “Ipak, ja ću pokušati da zblížim vaša gledišta, ukazujući na još jednu razliku između štampane reči i titravog ekrana.”

“Ti sve radiš mimo sveta, pa ćeš i naša gledišta pokušati da zblžiš produbljujući jaz među njima”, primeti Jasenka.

Moj ujčević se nasmejao zajedno s nama, a potom ozbiljno nastavio:

“Budući da sam slikar, prednost bi trebalo da dam slici, makar bila dinamična, a ne statična. No ja ću ovog puta ipak stati na stranu štampane reči. Najpre zbog toga što je između statične umetničke i dinamične televizijske slike razlika ogromna, te me ništa ne obavezuje da podržavam živu sliku. Zatim zbog toga što je reč uopšte – izgovorena i napisana – jedna od osnovnih podloga svekolikog ljudskog života. U koji, dabome, spada i televizijsko stvaralaštvo. Utihnite ton televizora kad se emituje bilo koja emisija, ili prekrijte titlove filma u kome se akteri sporazumevaju na vama nepoznatom jeziku, posmatrajte samo slike. Malo će vam to vredeti. Shvatićete da je čak i u televizijskoj prezentaciji stvarnosti reč neretko važnija od slike. No glavni razlog mog opredeljenja za reč, ovog puta za štampanu reč, proizilazi iz uverenja da je ona najhumanije od svih sredstava ljudskog komuniciranja. Da ona najviše odgovara čovekovoj psihi. Njegovom mentalnom sklopu. U prvom redu zbog toga što nije nametljiva. Za razliku od televizije, koja nam ljude i do-

gađaje prezentira u vizuelnom i auditivnom, manje-više sirovom stanju, knjiga nam stvarnost prezentira filtriranu u stvaraočevoj imaginaciji i pretočenu u napisane reči. Tišina u kojoj se družimo sa knjigom leči ne samo naš duh nego i naše telo. Medicinska ispitivanja dokazala su da se čoveku zagledanom u knjigu usporava puls, snižava krvni pritisak. Opušta se ceo organizam. Knjiga je, dakle, i kulturna vrednost i terapeutsko sredstvo. Ona nas leči, a televizija nas podvrgava onoj vrsti torture koju je uživatelj opijuma Tomas de Kvinsi nazvao tiranijom ljudskog lika.”

“Ta tiranija – ne samo ljudskog lika nego i mnogih drugih fenomena svakodnevice – pritiska čoveka, naročito gradskog, tokom celog dana”, dometnu Jeremija. “A zatim ga, uveče, gnjavi još i putem malog ekrana.”

“Haotičnost je glavno obeležje današnjeg vremena”, nastavi moj ujčević. “Doduše, tako o svojoj epohi govori svaki narštaj. Ljudi uvek imaju utisak da se mirnije odvijalo, i da se u sređen poredak složilo, ono što pripada prošlosti. To uverenje stvaraju ne samo naša subjektivna osećanja i kontanja nego i sveznajući istoričari. Klasifikatori prošlosti, kako je neki pametnjaković rekao. I naš Boris, obožavalac devetnaestog veka, kritičar dvadesetog, voli sve da razvrsta u fioke.”

“Ne negiram vlastiti subjektivizam, o ne, ali i objektivno sagledavanje tokova istorije govori nam da je ukupna, globalna egzistencija ljudskog roda sve složenija”, odgovorih. “Možda si, brate, u pravu kad zaključuješ da je složenost u kojoj živimo dosegla razmere haosa.”

“Taj haos je najčešće ovaploćen u multiplikovanom spektaklu”, dopuni Alek sebe samoga, pa dohvati polovnu avijatičarsku torbu (koju je nedavno kupio na beogradskom buvljaku) i izvadi iz nje knjigu žučkastih korica. “Guy Debord, ‘La société du spectacle’. ‘Društvo spektakla’. Rilionu su ovo štivo, neveliko obimom, ali relevantno sadržajem, iz Pariza poslali, kao novogodišnji poklon, sestra od strica Tironka i njen muž Veksin Kalapar. Rilke, pod izgovorom da želi da mi pomogne u učenju francuskog jezika, pokušava da me zarazi situacionističkim idejama. ‘Društvo spektakla’ je, naime, teorijska, možda i programska podloga situacionizma.”

“A-ha, Situacionistička internacionala”, setio se Jeremija. “Povremeno mi dođe pod ruku pokoji člančić, esejić ili komentarčić o njoj. Ni riba, ni devojka. Ili: i riba i devojka. Političko i umetničko udruženje probranih avangardista. Koji žele da na beskrvan, kreativan način promene svakodnevnu egzistenciju običnih ljudi. Je l' tako, Aljoša?”

“Tu egzistenciju su na nivo sveopšteg životinjarenja i otuđenja, koje možemo tretirati i kao savremeno robovanje, srozali bezobzirni kapitalistički pljačkaši”, odgovori prozvani. “Gi Debor je žestok kritičar potrošačkog društva. On ga naziva društvom spektakla. U ekonomiji obilja roba je, veli najpoznatiji francuski situacionist, 'glavni junak' tog spektakla. I, dabome, glavni porobljivač najširih ljudskih masa. Proizvođači, koji su istovremeno i potrošači, rintaju da bi stekli kakav-takav novac, a novac im je neophodan da bi bili u mogućnosti da zadovoljavaju svoje egzistencijalne, neki i mentalne potrebe. Opomenu pod naslovom 'Društvo spektakla' čini dvesta dvadeset jedna teza. Ja sam dosad pročitao trećinu njih. Evo, za ilustraciju ovoga što sam upravo rekao, prvih par: *U društvima u kojima preovlađuju moderni uslovi proizvodnje ceo život se pojavljuje kao ogromna akumulacija prizora. Sve što je nekad bilo neposredno doživljavano, pretvoreno je u udaljenu predstavu.*”

“Ovo me podseća na Marksa”, reče Jeremija. “Samo što Debor akcenat stavlja, bar u citiranoj tezi, ne na akumulaciju svakojake robe, nego na akumulaciju svakojakih prizora. Ali krajnji cilj belosvetskih proizvođača i robe i prizorâ je isti: ostvarivanje što veće dobiti. Profit je u sferi društveno-ekonomskog života ono što je uračunjeno žensko gnezdo u sferi individualno-intimnog života. Oko tih dveju čarolija vrti se celokupna egzistencija i sudbina čovečanstva.”

“Šta li bi Marks rekao o ovoj velikoj misli jednog malog seksualnog manijaka; pardon, profesora istorije na službi u Isto-rijskom arhivu?”, zapitao se dobroćudni šeret Dušan Mutić.

“Ne znam, Dulence, šta bi rekao, ali znam šta za tebe znači jedna od dveju spomenutih čarolija. Profit te, ako se dobro sećam, nikad nije bogzna kako zanimalo. Novac dolazi i odlazi, a prave stvari su večne!”

“Mao kaže: *Ona stvar* je velika samo kad je mala!”

Svi smo se zakikotali, Stevka je nežno čušnula voljenog supruga, a Jeremija je ozbiljno dometnuo:

“Situacionizam je površno prežvakavanje marksizma. Citirana Deborova teza meni, ponavljam, miriše na filozofiju tvorca komunizma.”

Alek prinese knjižicu nosu, pomirisa je, izazva mlak smeh dvoje-troje nas, pa nastavi da čita, ovog puta u originalu.

“*Les images qui se sont détachées de chaque aspect de la vie fusionnent dans un cours commun, où l’unité de cette vie ne peut être rétablie...* Gospođo Engleskinjo, pomagaj”, obrati se Jasenki. “Ti si na studijama francuski imala pod ‘B’. Ja bih neke izraze mogao precizno da prevedem samo uz pomoć rečnika. Ali ne želim da na taj način testerišem strpljenje slušalaca. Pročitaj, molim te, drugu Deborovu tezu.”

Moja ženica je uzela knjigu i polagano, zbog simultanog prevoda, izgovorila:

“*Slike odvojene od svih aspekata života spajaju se u zajednički tok stvari, u kojem jedinstvo ovog života više ne može da bude ostvareno. Fragmentarno opažana stvarnost odvija se u sopstvenom opštem jedinstvu, kao odvojen lažan svet, predmet pukog posmatranja. Specijalizacija slika sveta vrhunac dostiže u svetu autonomne slike, koja je sama po sebi otelotvorena laž. Spektakl je, uopšte uzev, kao konkretna inverzija života, autonomno kretanje neživota.*”

“Hvala, gospođo”, reče Alek preuzimajući knjigu. “Očigledno, još nisi zaboravila jezik koji ja tek pokušavam da savladam.”

“Ovo je nešto zakukuljeno i zamumuljeno”, konstatova prevoditeljka. “Mi smo i sami dosad mnogo puta zaključili da je život golema ujdurma. Šarolik cirkus. E sad, cirkus, po našem, ili spektakl, po njegovom – svejedno.”

“Velika je razlika, ma *belle-sceur*,⁴¹ između spontanog, prirodnog cirkusa, da tako kažem, i eksploatatorskog spektakla, koji sirotinji raji priređuju akteri liberalnog kapitalizma”, odgovori Alek. “Cirkus koji stvara stihija života nije usmeren ni protiv

⁴¹ moja snaho,

koga – nego se valja našim svetom, pa kako koga zakači – a spektakl koji nastaje pod dirigentskim palicama profitorskih lopova usmeren je protiv obespravljenih građana.”

“Kakve to veze ima s televizijskim programom?”, upita prostodušna Dušanova supruga.

“Vrlo direktne, Stevka”, uzvratila joj je. “Televizija je jedno od najmoćnijih sredstava za građenje autonomnog i lažnog, atraktivnog i porobljivačkog spektakla. Televizija nas svojim banalnim, neretko i otrovnim šećerlemama omamljuje. Pasivizira, često i tiraniše. Vizuelno i auditivno.”

“Kako koga”, uskoči Ljubica. “Osetljive ljude sve tiraniše, pa i život sam. A televizija je upravo to: odraz i izraz svekolikog života. Njene emisije se, kao i ljudi, međusobno veoma razlikuju. Raspon ide od najbljutavije banalnosti do najfascinantnije genijalnosti. Samo je u životu i na televiziji uočljiv takav raspon. U ortodoksnoj, elitnoj umetnosti toga nema, jer se umetnička dela ne stvaraju po zakonima serijske proizvodnje, za potrebe tekuće svakodnevice. Umetnička dela polagano i s velikom pažnjom stvaraju manje ili više izuzetni pojedinci, a televizijske emisije na brzinu i u gužvi prave manje ili više prosečni radni ljudi zaposleni u televizijskim kućama.”

“Drugim rečima, ako vi, visoki intelektualci i umetnički genijalci, želite da vredite i televizijske stvaraoce i nas, pasionirane gledaoce televizijskog programa – a vi to želite – možete kazati da taj program prave mediokriteti za mediokritete”, dometnu Jasenka i namignu Domovički. “Ako treba, Aljoša, ovaj genijalni zaključak ću zakriti tvojim čuvenim ‘jao!’. Ili još čuvenijim ‘mi-jao!’ našeg mačora Miška.”

“Džentlemani, istinski ili umišljeni, vaša greška je u tome što kriterijume elitne umetnosti hoćete da primenite u promatranju televizije”, nastavi Ljubica. “A u promatranju televizije treba primenjivati kriterijume života, jer je ona, kako već rekoh, život sam. Bolje reći, ogledalo života. Selekcija treba da postoji, i tamo gde se program stvara i tamo gde se konzumira, ali valja imati na umu da televizija nije namenjena samo višim duhovima, nego čitavom spektru ljudskih slojeva, te je sasvim normalno što je i sama neiscrpan kaleidoskop. Ima stvari koje nijedan drugi medij ne može da obradi i prezentira tako plastično, au-

tentično i zanimljivo kao televizija. Sem toga, ona je univerzalni usisivač, prerađivač i prikazivač života, pa će pre ili kasnije apsorbovati sve druge medije. To je, gospodo elitisti, moj genijalni zaključak, i niko me ne može uveriti da nisam u pravu! Ko je za, neka dignu ruku.”

Svi, osim Aleka i Jeremije, digosmo ruke i zagalamismo, a kad smo se stišali, Jeremija je progovorio:

“Televizija je štetno, tek povremeno i korisno ropstvo, u onoj meri u kojoj ropstvo može da bude korisno. U svakom slučaju, ona je najčešće slatko ropstvo, i čovek mora biti zaista snažna ličnost i samostalan, izgrađen, vrhunski duh da bi se iz tog ropstva izbavio, da bi shvatio kako je televizija, to fascinantno Nešto, to šaroliko Svašta, u suštini jedno veliko Ništa! Čak i kad servira kvalitetne verbalne, diskurzivne, intelektualne sadržaje, oni u glavi konzumenta ne dopiru mnogo dalje od očnih jabučica, jer je vizuelno u tv emisijama jače, upečatljivije, prijemčivije od auditivnog. Televizijski gledalac i najumnije iskaze apsorbuje površno, i zaboravlja nakon nekoliko sekundi. Stoga će čovek više duhovnosti valjanu knjigu uvek stavljati ispred televizije. Nevolja je, međutim, u tome što u svakoj državi, kulturi, ljudskoj zajednici ljudi više duhovnosti ima veoma malo, a mediokriteta veoma mnogo. Stoga nije teško zaključiti da televizija zadovoljava duhovne i emocionalne potrebe rulje. Ili, ako vam to zvuči grubo i uvredljivo, možemo reći: pučine. A čitanje knjiga, visokovrednih knjiga, danas je ponovo mentalna potreba i relaksacija intelektualne elite. Kao i u prošlim vekovima, kad su široke narodne mase bile nepismene. Mada će to vama zvučati paradoksalno, ja verujem da će u dogledno vreme, kad se suštinski bude poboljšao kvalitet obrazovanja ljudskih masa, uticaj televizije početi da opada, i da će ona u čovekovom duhovnom životu zauzeti sporedno mesto, koje joj objektivno i pripada.”

Ovim kreščendom Jeremija je na upečatljiv način označio završetak filipika “bratstva protivnika televizije”, kako reče Teofil, bio je to zaista jak završetak, komentari su, doduše, i dalje pljuštali sa svih strana, televizija je bila hvaljena kao efikasno sredstvo edukacije i demokratizacije, kuđena kao pogubno sredstvo manipulacije i alijenacije, ali sve su to poznate stvari,

nekima od njih sam i ranije punio ovu svesku, pa nema potrebe da ih ovde ponovo variram.

Dodaću, ipak, da sam se pri kraju sinoćnje rasprave setio sna koji sam sanjao pre desetak godina, zureći u prve televizore u Keresturu (najpre u Panskoj krčmi, potom i u Domu omladine), setio sam se, o da, maštanja kome sam se u ono divno, naivno, nepatvoreno, ruralno vreme s uživanjem prepuštao: kako će nam biti lepo, kontao sam, kad svi budemo imali te "male kućne bioskope", biće to zaista lepo, nećemo morati, recimo, zimi da se oblačimo, da izlazimo iz toplih soba, da stojimo u redu za ulaznice, da se smrzavamo u hladnoj sali seoskog bioskopa, te neugodnosti će biti prošlost, koje se zacementirano nećemo sećati s onakvim uživanjem s kakvim sad mislimo na budućnost, ta budućnost treba da u naše sobe unese filmove, fudbalske utakmice, olimpijade, festivale zabavne muzike, popularne pevače, pa i ozbiljne stvaraoce, poznate naučnike i umetnike, i one brbljivce-lažljivce političare, naravno, pa istorijske i trenutno aktuelne spektakularne događaje, sva ta čuda ćemo gledati iz domaćih, dotrajalih, ko zna u kojim stolarsko-tapetarskim radionicama pravljenih, otrcanih ali udobnih fotelja, ala će to biti uživanje, prosto da čovek ne poveruje!

Prošlo je samo desetak godina, a ovaj lep san, ostvarivši se u potpunosti, pretvorio se u nimalo privlačnu, nekome čak mrsku stvarnost, televizija, televizija, Jeremija i Alek su alergični na nju, ja nisam, ali sam sve stroži u selekciji, sve je manje emisija zbog kojih sam spreman da sedim ispred malog ekrana.

Bezbroj puta je rečeno, pa neka bude još jednom ponovljeno: Snovi su lepi samo dok su snovi!

Ponedeljak, 22. januar – pre podne

Najzad, evo nas još jednom u najužem zavičaju, na obodu keresturskog hatara, na salašu za Visokim mostom, presrećni smo, o da, uzbuđenje je počelo da nas zahvata čim su iza sanki ostale poslednje seoske kuće, a kad je Miron švičnuo bičem iznad ušiju Gidrana i Vilme, kad su ajgiri pojurili, Igor, Irinej, Olja i Tanja počeli su radosno da cikću, Jasenku, Aleka i mene

je egzaltacija prožela kad smo, sa bele pučine, ugledali na horizontu vrhove pet ogoljenih, u kratkom vojačkom stroju udruženih jablanova, koji nam uvek, kao svetionik, prvi pokazuju gde leži naše ostrvo sreće.

Dragoceno je osveženje ova promena ambijenata, o da, osećamo se kao da smo iz ublaženog urbanog pakla prešli u razblažen ruralni raj, tako mi starog đerma, velika je razlika između ta dva sveta, o da, tamo su nam smetale ružne gomile zaprljanog snega i žučkastosive kaše po trotoarima i kolovozima, ovde nam prija zaslepljujuće beo, nedirnut pokrivač, koji se prostire dokle god pogledom dosežeš, tamo su nas iritirale gužve na ulicama i šljapkanja po smesi snega, soli, sitnih otpadaka i prljave vode, ovde nas uspokojava beskrajna pustoš zavejanih polja, tamo nas je nekad jače nekad slabije tiranisala galama prolaznikâ i buka vozilâ, ovde nas leči rečita tišina, koju tek pokatkad ukrasi kukurekanje petla i daleki lavež pasa.

Ni u čemu, o ne, nisu međusobno slična dva sveta u kojima naizmenično živimo, to mi govori upravo zima, koju tako volim, u gradu je ona uglavnom neprijatno, za mnoge čak sasvim nepoželjno godišnje doba, a sneg, kome se prohtelo da pada baš u januaru, kad mu vreme nije, tamo je nepogoda protiv koje se valja mobilisati i boriti, koja ometa normalan život, stvara uvećane troškove grejanja, čišćenja, održavanja zdravlja i saobraćaja, o kojoj po ceo dan izveštavaju radio i televizija, često dramatičujući stvari kao da je reč o kataklizmi ili o neprijatelju države, na selu pak, i na salašima, zima je nešto sasvim drugo, godišnje doba koje donosi mir i ljudima, i poljima, i drveću, i stoci, sneg je ovde blagotvoran dar prirode, za nas, poluvisoke povarošene intelektualce, čista poezija.

Reči koje sada zabeležih izgovorio sam malopre, dok smo se, Alek i ja, s njegovom Tanjom, sa mojim Igorom i bucmastom Oljom, sa Teofilovim Irinejom i Mironovim malim Aromom, muvali po gumnu salaša, zadržavajući se u staji, kraj oboara, u kolnici, pored vetrenjače, navedene reči sam nadahnuto izgovorio, a Alek se osmehnuo i kaže:

“Da je ovo čuo Rilion, rekao bi da sam svog tetića zarazio urbanofobijom.”

“Boli me desni lakat za Rilionove zaključke, utoliko pre što nisu tačni, mi, istina, sve ovo, što sada gledamo, nosimo u sebi kao najdragoceniju sliku amajliju, ali je istina i to da se ja samo na novosadskom Telepu osećam kao kod kuće – jer тамо, na kraju krajeva, od pretprošle jeseni i jesam kod kuće – u Kerestur me već, naročito od prošlog proleća, otkako je kod nas prešla moja majka, malo šta vuče, a ovde, na salaš, dolazimo iz posebnih razloga.”

Alek me nije upitao koji su to razlozi, ali sebi ovo pitanje ponekad, pa i sad, sam postavljам, pitam se da li, presrećni, ovamo dolazimo zbog deda Arona i baka Serafe, zbog Mirona i Oksane, zbog njihove dečice, malog Arona i još manje Serafine, pitam se da li, nostalgični, ovamo dolazimo i zbog sećanja na naše detinjstvo, ili na jedno drugo, još davnije vreme – vreme deda Aronove mladosti, provedene ovde, na ovom salašu, i na frontovima u Voliniji, Bukovini i Galiciji – pitam se, naposletku, da li, melanholični, ovamo dolazimo i zbog toga što, bar nakratko, želimo da pobegnemo iz svoje svakodnevice, iz svoga vremena?

Nisam u stanju na ta pitanja da odgovorim, mogu reći samo jedno: čim dođemo ovamo, obuzme nas posebno raspoloženje, neka čudna, čudesna, pritajena, bolno-prijatna,

NOSTALGIJA ZA MINULIM

Kažem, uvek je tako, kad god se nađemo u prenilom, dobro znanom ambijentu, među starim, dotrajanim a, čini nam se, neuništivim stvarima, prizorima, mirisima, uspomenama.

Alek je onomad, razmišljajući o svojoj nekadašnjoj i sadašnjoj slici Beograda, i o nekim drugim slikama koje ga čine sentimentalnim, rekao da čovek, ako želi da se oslobodi infantilnih, nekorisnih uspomena, treba da poseti mesta za koja je vezan tim uspomenama.

Milje našeg detinjstva, gnezdo naših najlepšavijih uspomena odoleva, izgleda, i tom pravilu, kao što odoleva vremenu i promenama što ih ono donosi; pitam se zašto čovek uvek vidi kao lepše, zanimljivije, vrednije, privlačnije ono što je daleko od

njega, vremenski i prostorno, nego ono što mu je nadohvat ruke, što čini njegovu svakodnevicu, najiščašenija su naša osećanja i kontanja pred onim što nam je istovremeno i daleko i blisko, o da, takvi nas trenuci kontemplacije bacaju u sasvim iščašena raspoloželja, ali ja sad ne želim da ih razlažem i analiziram, ne želim da se igram psihologa, o ne, igraću se ocvale frajle (hm-hm!) koja popunjava jednu od svetlo-tamnih stranica svoga spomenara.

Taj starinski crni ormar sa prašnjavim dragocenostima i spokojan zidni sat sa neumornim klatnom u deda Aronovoj i baka Serafinoj sobi, taj večno natmuren Bog i večno mlad Isus na svetim slikama, ta prekrasna petrolejka sa oslikanim porculanskim trbuhom na polici kraj magičnog "telefonena" i razigrana preslica pored tople zemljane peći, ti glazirani mrki ćupovi oko zidanog šporeta i ukrasni tanjiri na zidovima u predsoblju (koje razdvaja prednju, sada Mironovu i Oksaninu, i zadnju, sada dedinu i bakinu sobu, a od pamtiveka salašarima služi i kao kuhinja), taj uvek čist separator za mleko u uglu dotičnog predsoblja-kuhinje i bucmasti stap sa vitkom stapajicom, taj paradni kožni sic i ti paradni hamovi u komori, ti predivni konji sa gubicama u jaslama i njihovi radni hamovi obešeni o golem gvozden klin u staji, ta nevelika ali markantna vetrenjača iza čardaka, koju su deda Aron i Miron rekonstruisali valjda samo zato da bi nas još jače vezali za salaš, ta promajna kolnica, u kojoj, kao u samoniklom muzeju, miruje rashodovana sejačica i samovezačica, ispucala vejalica i čeza zaprljana kokošnjim izmetom, u kojoj tokom većeg dela godine dremaju sanke sa izlizanim salincima, kola sa okovanim lotrama i okrnjenim ždrepcanicima, zadržali plugovi i krezube drljače, te grabulje, kose, motike i druge poljoprivredne alatke – svi ti stari, dobro nam znani rekviziti domaćinstva i gazdinstva, koje nosimo u sebi kao amajlije u medaljonu, a srećemo tek nekoliko puta godišnje, kad dođemo ovamo, čine nas sada razneženim, sentimentalnim, nostalgичnim, melanholičnim, zbog svega što ovde vidimo i osećamo nama se čini da smo se obreli u jednom sasvim drugom svetu i drugom vremenu, da u carstvujušćoj Vijeni još sedi stari car i kralj Ferenc Joška, da se onde još mogu videti grenadiri, nadvojvode, grofovi i vitezovi-paunovi, parade zasute cvećem i zvu-

cima "Radecki marša", egzerciri, balovi, valceri i dekoltei, lascivne operete i ljubavni skandali raskalašnih aristokrata, fascinanta pompa i sjajna trulež gospodstvene Austrougarske monarhije, nama se čini da prugama Evrope još jure ajzibani puni vojaka i rasklimatanih kanona sa požutelih fotografija, da u Voliniji, Bukovini i Galiciji još sevaju honvedski bajoneti i šiljci okičenih prajskih šlemova.

Kad meditiram o prvom, idiličnom, romantičnom, predteh-nološkom periodu građanske epohe, i o Prvom svetskom ratu kao završetku tog perioda, neretko mi pada na pamet misao da je tada čovečanstvo bilo mnogo infantilnije, prostodušnije, navinije, pa i nevinije no što je sada. ("Не стреляй, батюшка, не стреляй! И я не буду!")

Samo pedeset godina je minulo od Velikog završetka, a kao da su minuli vekovi, o da, silni vekovi; čovečanstvo je, čini mi se, tokom poslednjih decenija drugog milenijuma naglo sazrelo – ne smem, ne želim da kažem da je naglo ostarilo.

Kad dođemo ovamo, rekoh, mi smo u drugom svetu i drugom vremenu, za nas tada (sada) ne postoji ni Lindon Džonson, ni Leonid Brežnjev, ni položaj Turske u NATO-u, ni lansiranje raketa u kosmos, ni kriza na Srednjem istoku, ni nemiri među engleskim laburistima, ni socijalno raslojavanje stanovništva, ni neefikasno sprovođenje mnogih zakona u Jugoslaviji, o ne, mi tada živimo u jednom vremenu pre potopa, pre kataklizme koja već visi nad ovim našim stvarnim vremenom i stvarnim svetom – nad onim, zapravo, koji je izvan našeg malog anahroničnog sveta za Visokim mostom.

Približilo se vreme ručka, svi smo na okupu u prednjoj sobi (koju je deda Aron nakon Mironove ženidbe velikodušno prepustio mladom gazdaškom paru), pa sam ukućanima pročitao pasuse koje tokom prepodneva napisah, s pažnjom su me saslušali, baka Serafa je prva reagovala, vedro mi je, sa ugaonog banka, što sa dve strane uokviruje donji deo krupne, skoro do tavanice visoke peći, dobacila:

"Juh, ne spominji, dete, Austrougarsku monarhiju, ajzibane pune vojaka i kanona, Voliniju, Bukovinu i Galiciju. Jošte će mi carsko-kraljevski vrbovnici pokucati na vrata i ponova odneti dedu na front."

“Iz tvojih usta u Božje uši!”, dočeka dedica iza ugla na istom banku. “Ej, da mi je vratiti se u dane mladosti, poletio bih, makar morao brez tebe da se vratim, makar morao ponova na Halal heđu da vojujem.”

Svi smo se razdragano nasmejali, kao i uvek kad nas deda Aron zabavlja, a potom se Miron obratio meni:

“Nadam se da o našem vremenu ne misliš ovako kako si ovdeka napisao. Istoričari, doduše, bolje sagledivaju prošlost negoli sadašnjost, ter možemo da razumemo tvoju averziju prema vremenu u kome se koprcamo. Olovku si prepuštao ne samo istoričaru negoli i pesniku u sebi, ter možemo da razumemo i tvoje izlive sentimentalnosti, nostalgije i melanholije. Ipak... Moždak nisam pozvan da sudim o ovome što smo čuli, moždak uproščavam ono što je složeno, ali mi se čini kako tuna ima i zdravo dubokih i zdravo plitkih misli.”

“Tako radi duh nekih priznatih genija”, reče Alek. “Pa, kako vidimo, i duh pojedinih nesuđenih genija. (Jao!) Raspravu o Borisovim misaono-stvaralačkim kapacitetima, potencijalnim i realizovanim, ostavićemo za neku drugu priliku. Sad ćemo sebi dopustiti da kažemo kako u delima svetski poznatih genija ima i izuzetnih dubina i veoma plitkih mesta. Tu tezu, koju ovom replikom patentiram kod vas, ilustrujem opusom Dostojevskog. U njegovim romanima ima stranica koje su duboke kao bezdani, a ima i trivijalnih plićaka, naivnih refleksija. U opusu Pikasa takođe ima i nenadmašnih ostvarenja i smešnih tričarija.”

“Nije mi jasno da li je Boris u tvojim očima skriveni ili lažni genije”, reče Jasenka šaljivo.

“Shvati, belle-sceur, kako hoćeš. Ja ću ti reći samo toliko da je tvoj muž napisao nekoliko pasusa koji su, kao i pojedini pasaži u delima genijalnih ljudi, trivijalni. Sentiment je uvek trivijalan, pogotovo ako je zasnovan na nacionalnoj romantici. Moj tetić je tu romantiku i naučno verifikovao, putem magistarskog rada. 'Migracija Rusina sa Karpata u južnu Panoniju.' Tematika koju obrađuju seoski učitelji i ostali lokalni hroničari. Rekao sam mu da se na maloj temi ne može graditi veliko istoriografsko delo, ali on tera svoje.”

“Moj Miron je i vas dvojicu i sebe pre nekoji dan vrlo lepo okarakterisao”, reče Oksana. “‘Boris je’, kaže, ‘sav okrenut pre-

ma prošlosti, ja živim u sadašnjosti, a Alek je zagledan u budućnost.“

“Ta Alekova orijentacija je više posledica strepnje pred budućnošću nego istinskog stremjenja k njoj”, objasnih Oksani, prebacujući pri tom pogled na ujčevića. “Jesam li u pravu, nemilosrdna sataro?”

“Jednom nogom. Drugom si u krivu.”

“Više sam u pravu nego u krivu, osećam da sam u pravu, svoju tezu, koju ovom replikom patentiram kod vas, ilustrujem opusom Aleka Vislavskog, etnografskim elementima u njegovom arhitektonskom i likovnom stvaralaštvu, tim elementima se on donkihotski suprotstavlja grozotama naučno-tehnološke epohe, njima se brani od robotoidne budućnosti, od koje i mnogo očekuje i pomalo strepi.”

Umetnik, miljenik, univerzalni ideolog i raspolučeni futurolog porodice deda Arona Vislavskog dve-tri sekunde je ćutao, pa odsekao:

“Naša je ljudska dužnost da verujemo u budućnost čovečanstva. I da svu svoju skromnu snagu stavimo u službu onih koji se za tu budućnost bore.”

Ništa više nije rekao.

Utorak, 23. januar – predveče

Kad smo, za vreme studija, u trenucima dokonosti razgovarali o pozivu za koji ćemo se opredeliti, Jeremija je više puta spomenuo da bi najradije službovao kao nastavnik u nekoj srednjoj školi, a ja sam govorio kako bih voleo da nađem mesto u nekoj naučnoj ili bar polunaučnoj ustanovi, u kojoj bih mogao da se bavim kopanjem po osamnaestom i devetnaestom veku, molio sam deda Aronovog i baka Serafinog Gospoda da mi tu želju ispuni, ali je on, po svom običaju, pomešao karte: Jeremija se skrasio u Istorijskom arhivu, a ja sam postao gimnazijski profesor.

Doduše, ako u martu odbranim magistarski rad (u šta ne sumnjam), mogao bih na jesen da konkuršem za asistenta na Fakultetu, ali to verovatno ipak neću učiniti, univerzitetsku kari-

jeru neću graditi, o ne, jer sve jasnije uviđam da sam sklon duhovnom komoditetu: najlepše mi je kad se, nakon rada u školi i ručka, u svojoj sobi izvalim na kauču, kad ležerno, s uživanjem čitam ono što su drugi s mukom napisali, nema lepšeg života od onog u kome se baškare neambiciozni, duhovno lenji, spokojni, srećni malograđani.

“Da, to se doista može nazvati malograđanskim životom”, rekao je Alek prekjuče, kad smo u jednom trenutku dotakli i tu temu. “Ja te razumem. Štaviše, zavidim ti. Kamo sreće da i ja mogu da se prepustim takvom životu. Ali, đavo neka me nosi, ne mogu! Već godinama, maltene od detinjstva, mene pritiskaju moji snovi i planovi, ambicije i obaveze koje iz njih proizilaze. Gotovo da ne pamtim dan kada sam bio potpuno besposlen i opušten. Kad me nije opterećivala misao da treba završiti neku sliku ili pročitati neku studiju, izraditi neki grafički rad ili pripremiti svoju tintaru za neki ispit. Zavidim ljudima koji su rešili sve krupnije probleme, koji imaju lagodnu službu, voljenu suprugu i dečicu, koji žive ležerno, spokojni i srećni.”

Ja sam, hvala dedinom i bakinom Gospodu, ostvario sve te snove, i zbog toga u nedelju, slušajući ove burazerove reči, osetih izvestan stid pred njim, jer mi je i pre njegove kratke ispovesti bilo jasno da čezne za svojom malom srećom, iako prema njoj verbalno iskazuje prezir, znam da su kod njega retki trenuci te sreće razdvojeni dugim periodima lutanja i ispaštanja, znam da je u dubini duše ogorčen zbog toga što ni nakon čitave decenije bavljenja slikarstvom ne može da prodre ni u jednu poznatiju galeriju, već mora svoje radove da izlaže u sali amaterskog kulturno-prosvetnog društva, da ih za relativno male pare prodaje novosadskom staklorescu-uramljivaču Tozi Petriću, beogradskom kolekcionaru Spasoju Gavriloviću, kojekakvim marginalnim galeristima i nemačkim činovnicama koje letuju na Jadranu, znam da kroz njega prostruji nespokojstvo svaki put kad pomisli kako su male šanse da realizuje svoje arhitektonsko-urbanističke ideje, znam da se neretko, gledajući moju Jasenku, seti svog promašenog braka sa Cilikom, da se, gledajući moju decu, Igora i Olju, seti svoje Tanje, koju viđa dva-tri puta godišnje po dva-tri sata (sada će je prvi put gledati nekoliko dana).

Nije, hvala ispucalom đermu, samo njegova sreća retka i kratkotrajna, mnogo je onih koji su nezadovoljni vlastitim Ude-
som, a ipak, u svakome od nas tinjaju neke želje i nade, egzis-
tencijalni porivi i motivi, pa je malo onih koji bi se menjali sa dru-
gima, čaki i ako, objektivno gledano, imaju razloga za to, u Ale-
ka želje i nade, motivi i ambicije ne samo što se ne gase već
neprekidno plamte, on zaista nema razloga da se sa bilo kim
menja, te ga prepuštam budućnosti, od koje i strepi i mnogo
očekuje, a sam se vraćam Jeremiji i našoj zajedničkoj ljubavi,
istoriji.

Prošle sedmice sam posetio tog svog drugara u Istorij-
skom arhivu, da malo osetim miris starih dokumenata (hm-hm!),
u jednom trenutku u rukama mi se obrela matora knjižurina,
spomen-album, kako je na njoj naznačeno, "A MAGYAR KATO-
NA – századunk legszebb magyar csatái" ("MAĐARSKI VOJAK –
najlepše mađarske bitke ovog stoleća"), prelistavajući je, slučaj-
no sam naleteo na opis bitke u Bukovini u januaru 1916. godi-
ne, obradovah se, jer sam, čim mi je jedan Jeremijin kolega sa
mađarskog *ad hoc* preveo neke delove teksta, zaključio da je
reč upravo o bici kod Černovaca, preciznije rečeno, kod sela
Raranče, u kojoj je učestvovao i mlađani honved Aron Vislavski,
Halal heđ, Halal heđ, odmah sam kod Jeremije fotokopirao svih
jedanaest stranica teksta, a sada taj zapis, uz pomoć mađar-
sko-srpskohrvatskog rečnika, deda Aron, koji je već u velikoj
meri zaboravio mađarski, i ja, koji ga još nisam naučio, već dru-
gi dan prevodimo, uporno ga prevodimo, posao je mukotrpan,
ali, s obzirom na to da je reč o tekstu koji nas obojicu veoma za-
nima, iz koga izbija atmosfera davnih vremena, čarobne starine,
zaludnog herojstva i besmislene smrti, svaku dešifrovanu reče-
nicu sastavljamo s nemalim uzbuđenjem, deda Aronov entuzija-
zam je, kao i uvek, na zavidnoj visini, baka Serafa ga posmatra
kako, pridržavajući jednom rukom cviker što liči na binokl, zavi-
ruje čas u fotokopiran tekst čas u rečnik, pa se smeška i, jedna-
ko vrteći točak preslice, govori:

"Cigurno niste ni sanjali da ćete u sedamdeset drugoj go-
dini žitija ponova učiti mađarski. Jošte ako zamislite da u Beču
sedi vaš car i kralj Ferenc Joška, i da ste malo mlađi od svojih
unuka, sve će biti na svom mestu."

I u mom teferu će, bakice, malo kasnije biti sve na svom mestu, išarao sam već, pripremajući se za formiranje preglednih pasusa, gomilu papiriča raznim primedbama i sročnim rečenicama, nije mi jasno zašto ovo činim, ali, hvala kurgavom đermu, pročitao sam dosad toliko knjiga, napisao toliko historiografskih, dnevničkih, kompilatorskih i originalnih tekstova koji ničemu ne služe, pa mogu u dnevničku svesku da unesem još jednu celinu, možda će mi ona kadgod zatrebati, dakle:

“NOVOGODIŠNJA BITKA” 1916
Napisao: vitez Lajoš Nemet

Slom Srbije u jesen 1915. godine veoma je uticao na Rusiju. U ruskim političkim i vojnim krugovima vladalo je mišljenje da se hitno mora nešto preduzeti radi ponovnog uspostavljanja gotovo sasvim poljuljanog ugleda na Balkanu. Skora i potpuna pobjeda nad Monarhijom bila je najprirodniji i najbrži korak ka povratku ugleda. Osim toga, zapadne sile su požurivale Rusiju da postigne neki značajniji uspeh, kako bi najzad privolele tada već prilično bezvoljnu Rumuniju da pristupi silama Antante. General Aleksejev, šef ruskog generalštaba, rado je prihvatio želje Engleske i Francuske, jer je verovatno potajno očekivao da će to doprineti ostvarenju njegovog omiljenog plana: “Koncentričan upad u Monarhiju – to jest u Mađarsku – ruku pod ruku sa silama Antante.”

Vitez Lajoš Nemet u nastavku opisuje pripreme za ostvarenje navedenog plana, a ja ću ovde spomenuti samo to da je izvršenje velikog zadatka bilo povereno generalu Ivanovu, cenjenom i strogom zapovedniku jugozapadnog fronta, koji je imao na raspolaganju 7. armiju (Ščerbačev), 11. armiju (Zaharov), 9. armiju (Leščicki) i 8. armiju (Kaledin).

Poprište bitke je, kako se moglo i predvideti, bio prostor između Istočne Galicije, Severne Bukovine i Besarabije.

Što se tiče odbrambene linije, nju su činili 1,20–2,00 metra duboki streljački rovovi sa odgovarajućim grudobranima i preprekama. Grudobrani su bili opremljeni puškarnicama, a rovovi zaklonima od šrapnela. Skloništa koja bi štitila od granata (“lisičjih rupa”) tada još nije bilo. Vojaci su se odmarali i od neprijateljske artiljerijske vatre štitili u posebnim zaklonima, izdubljenim u zidovima rovova i ojačanim prućem i balvanima. Onda su dobro poslužile upravo uvedene “odredske peći”.

O odnosu snaga na frontu vitez Nemet kaže:

Nastupajuća ruska ofanziva pogodila je prvenstveno 7. austrougarsku armiju. Ova armija, sa svojih 210.000 ljudi, branila je front širok 150 kilometara. General-pukovnik Pflancer-Baltin raspolagao je najpre sa 9, a kasnije sa 12,5 pešadijskih i sa 3 konjičke divizije. Njegov protivnik general Ivanov raspolagao je sa ukupno 22 pešadijske i 4 konjičke divizije, odnosno sa oko 380.000 ljudi, te je bio gotovo dvostruko jači. Od samog početka, znači, prednost je bila na strani Rusa.

Scena, u svakom slučaju, beše postavljena, armije behu raspoređene, klanje je moglo početi, pa, pošto generali nisu želeli da gube vreme, ono je, u ranu zoru 27. decembra 1915. godine, doista i počelo.

Vitez Lajoš Nemet se sav uneo u opisivanje toka bitke i u hvaljenje mađarskog oružja, a ja ću u svoju svesku da prenesem samo onaj deo teksta koji mi se čini najvažniji – nadam se da je i najobjektivniji.

Pojedine divizije XI i XII armijskog korpusa Lešćicki je razmestio istočno od Raranče, duž potoka Rakitna i u dolinama koje se protežu prema severozapadu, sa namerom da 1. januara probije srednji deo austrougarskog fronta između Toporouca i Raranče. Da bi zavarao protivnika, on je još u novogodišnjoj noći s južne strane iznenada napao položaje na Dolžoku. Segedinski narodni usta-

nici brigade Pap i austrijski serežani su, nakon krvavih borbi, odbili ovaj napad.

U novogodišnje jutro Rusi su žestokom artiljerijskom vatrom zasuli austrougarske položaje između Dnjestra i Pruta. Višečasovna topovska vatra ponovo je bila najgušća i najžešća na uskom potezu između Raranče i Toporouca. U toku prepodneva, opet radi zavaravanja protivnika, Leščicki je, upotrebivši nekoliko regimenti XXXII divizije, neočekivano iz pravca Kalinkovaca napao jedinice kod Toporouca, ali su ovaj napad hrvatski honvedi i varaždinska 16. pešadijska regimenta zajedničkim snagama odbili. U podne je ruska artiljerijska vatra dostigla takvu žestinu kakva dotle na Istočnom frontu ne beše viđena. Naročito je bio ugrožen položaj kod Raranče. Grudobrani i prepreke pretrpeli su bili znatna oštećenja. Ceo taj deo fronta prekrili su oblaci prašine i dima. Honvedi su, priljubljeni uz zidove rovova, čekali da ubitačna vatra prestane, pripremajući se da dočekaju nov napad Rusa. Artiljerijska vatra bila je sada pomerena prema pozadini, s ciljem da odseče rezerve od prve odbrambene linije, ali ova zamisao nije uspela, jer su se rezerve već ranije bile približile prvoj liniji odbrane i sada behu bezbedne u dolini potoka Hukoj. Neposredno nakon artiljerijske pripreme ruska pešadija je, ne vodeći računa o užasnim gubicima, u gustim redovima krenula na juriš, probila se kroz razorene prepreke i potisnula desno krilo hrvatskih honveda, ispred Raranče. No proboj nije uspeo. U pomoć su priskočili odredi brigade Šavolj, kao i segedinski i vršački honvedi, kojima je pošlo za rukom da iz odbrambenih rovova isteraju Ruse.

O ovom okršaju u ratnom dnevniku 306. honved regimente, koja je pripadala brigadi Šavolj, stoji zapisano: "Nakon velike artiljerijske vatre hrvatski honvedi su u nekoliko navrata odbili napade neprijatelja. Ali na desnom krilu 42. divizije, na položaju bataljona 26/II, Rusi su ipak upali u rovove. Polovina naše regimente stupila je u borbu i uspešno zaustavila neprijatelja."

Posle kratkog odmora general Leščicki je, u 15 sati – uz jaku artiljerijsku pripremu – ponovo pokušao da iz-

vrši proboj, upotrebivši pri tom šest regimenti zbijenih na uzanom prostoru. Ova ogromna masa nezaustavljivo se stuštila na hrvatske honvede i nakon borbe prsa u prsa zauzela njihove prve linije. Na širini od oko 1,5 kilometra neprijatelj je hrvatske honvede potisnuo do zapadnog obronka visoravni kod Raranče. Tu im pomogaoše 51. divizija i nekoliko bataljona 306. regimente, pa su zajedničkim snagama uspjeli da zadrže Ruse. U tome im je, doduše, pomogao i mrak, koji se u međuvremenu bio spustio.

Rezervni poručnik Đula Havaš, oficir 84. pešadijske divizije, u svom ličnom dnevniku zapisao je o ovoj bici sledeće:

“1. januar: Bataljon II/26, nakon krvave borbe prsa u prsa Rusi su potisnuti za 400 koraka...”

U toku noći, po naređenju konjičkog generala Korde, zapovednika XI armijskog korpusa, pukovnik Šavolj je lično doveo i rasporedio 306. regimentu 51. divizije i ojačao probijeni deo linije koju su držali Hrvati. Time je relativno uzan deo fronta bio pouzdano zatvoren.

Tokom dana honvedima brigade Pap, koji su branili visoravan Dolžok, takođe su u više navrata odbili neprijatelja. Pokušaji generala Leščickog da probije front nisu urodili plodom, ali je trebalo računati na nove poduhvate u tom pravcu. Zbog toga je sredina XI armijskog korpusa kod Raranče i dalje bila u kritičnom stanju. Uz to su i ruski artiljerci bili uznapredovali do ivice visoravni, tako da su sada imali dobar uvid i u dublju pozadinu, što je moglo da, u slučaju ponovnog napada, prouzrokuje prekid ovog dela fronta i potiskivanje naših jedinica sa visoravni kod Raranče. Time bi se slomilo čitavo južno krilo 7. armije.

Imajući ovo u vidu, komandant armije Pflancer-Balatin i komandant korpusa general Korda rešili su da hitno preduzmu korake u pravcu poboljšanja situacije. Naredili su da se 2. januara izvrši protivnapad, radi potiskivanja Rusa sa naše odbrambene linije. Ovaj zadatak bio je poveren generalu Tanarkiju, komandantu 200. honvedske pešadijske brigade. Njemu behu pridodate đulska 305. hon-

vedska i varaždinska 16. carsko-kraljevska pešadijska regimenta.

U zoru 2. januara general Tanarki počeo je protivnapad iz doline potoka Hukoj. Kretanje jedinica bilo je veoma otežano zbog strmih, snegom pokrivenih obronaka. Ali napadači su i pored toga uspjeli da odbiju Ruse, koji su se upravo spremali da siđu u dolinu. Bataljoni se, iako umorni od penjanja, dokopaše vrha brda i napadoše neprijatelja. I pored junačkih napora da povrate izgubljene položaje, ova njihova akcija ostala je jalova. Prema onome što je zapisao u svom dnevniku, poručnik Havaš je neuspjeh video u tome “što smo napali u mraku, bez artiljerijske pripreme”.

Tokom prepodneva Rusi su više puta pokušali da osiguraju ono što su već bili osvojili i prošire svoje operacije, kako bi definitivno potisnuli neprijatelja sa visoravni kod Raranče. Ali to im nije pošlo za rukom. Čvrsto povezane mađarske jedinice – hrvatske divizije, te divizija Foglar, brigada Šavolj i varaždinska regimenta – odolele su napadima.

Vreme je, vala, da i ja odolim čarima “Novogodišnje bitke” i da se otrgnem od nje, treba isplivati iz ovog mora suludo prolivene krvi, odmah ću da isplivam, o da, ali pre toga moram zabeležiti još jednu neveliku celinu, jer se u njoj spominje general Pal Nađ, onaj isti general Nađ Pali koga je zapamtio i unucima često spominjao deda Aron, a njegov ratni drug Matfej Seman uneo ga u pesmu koju je ispevao pre svoje pogibije na Bregu smrti ili, kako kaže vitez Nemet, na visoravni kod Raranče.

Među jedinicama koje je austrougarska Vrhovna komanda poslala da pomognu 7. armiji bila je i 40. honvedska divizija generala Nađa, koja je iz Radzivilova hitno prebačena u Kolo-meju.

Komandant divizije general Nađ Pal javio se 6. januara u Kolomeju. General-pukovnik Pflancer-Baltin smesta ga je imenovao zapovednikom fronta kod Raranče. Istog dana doneta je i naredba koja se odnosila na pregru-

pisavanje desnog krila armije, i to tako što je liniju između Dnjestra i Toporouca preuzeo general-lajtnant Lipošćak sa 42. hovenskom divizijom, dok je deo fronta između Toporouca i Dolžoka, odnosno područje Raranče, zaposeo general Nađ Pal sa 40. hovenskom divizijom. Ovoj diviziji pripadale su: 6. subotička [regimenta u kojoj je služio i deda Aron], 19. pečujaska, te 29. i 30. budimpeštanska pešadijska honved regimenta. Komandi viteza Pala Nađa [koji se, iskićen ordenjem, gordo prsi na fotografiji iznad redaka što ih, prevedene, upravo beležim] bila je podređena i 202. hovenska brigada (pukovnik Šavolj), koju su sačinjavale 306. kečkemetsko-nađsebenska i 307. požunsko-nađsebenska honved regimenta.

Sad je stvarno dosta, bez obzira na to što u bitku sa generalom Nađom ulazi i naš dedica, sa njim je ušao, sa svojim unukom Borisom izašao, vitez Nemet ionako ne opisuje detalje koji bi nam pomogli da još bolje sagledamo deda Aronovo vojevanje, vitez veze svoju priču o ratu, subjektivno i objektivno, veze priču koju smo već mnogo puta slušali i čitali: u toj priči se armije, divizije, brigade i regimente rasporede prema zamislama dičnih generala, topovi počnu da gruvaju, granate da prašte, mašingeveri da štekću, na puške se nataknu bajoneti i – krvava gozba završi se sveopštim veseljem, u kome je glavna atrakcija *danse macabre*.⁴²

Još jednom pročitah prethodne stranice i još jednom se zapitah zašto sam sve ovo zapisivao, jednostavno pitanje, složen odgovor, momentalno mislim da sam navedene odlomke naumio da ostavim za svoje stare dane zato što mi se učinilo da su lepši i uzbudljiviji od mnogih beletrističkih tekstova, zato što je deda Aron prilikom prevođenja neumorno grabio napred, želeći da vidi celovitu sliku rumenog cveta iz ružičnjaka Učiteljice Života, cveta koji je i on, kao i mnogi njegov drug, zalio vlastitom krvlju, o da, navedene odlomke preneo sam u dnevničku svesku možda i zato što sam još, bar povremeno (kad dođem na salaš za Visokim mostom), kao nekad nad Tolnaijevom

⁴² *mrtvačka igra.*

A VILÁGHÁBORÚ TÖRTÉNETE, opčinjen prizorima, događajima, atmosferom, duhom *onih* krajeva i *onih* vremena.

Volinija, Bukovina, Galicija, Ukrajina!

Kolomeja, Černovci, Kovel, Kijev!

Husari na konjima što gaze sneg do pojasa, slamnate udžerice što nestaju u plamenu, krvavi bajoneti što se zarivaju u trbuhe, kozaci što zamahuju nagajkama!

Odlučni, gordi, matori, poput balona prazninom ispunjeni generali: Ivanov, Leščicki, Pflancer-Baltin, Tanarki!

“Beše to poslednji rat u kome je bilo bar malo viteštva, u kome je bilo čak i lepote, u kome tehnika nije bila važnija od čoveka, u kome se još nije naširoko primenjivalo industrijsko ubijanje ljudi”, kažem dedici i ujčevićima. “Nikad više rasklimatanih topova koje vuku zapenjeni konji, nikad više vitezova-paunova i okićenih šlemova, nikad više operetske, kazamatske, sjajne, trule Austrougarske monarhije, nikad više carske, prosjačke, spahijske, mužičke Rusije.”

“Nikad više patiniranih zdanja i slikovitih ambijenata. Nikad više samoniklih šuma i pejzaža bez dalekovodâ i traktorâ”, nastavlja Alek, a ne znam da li mi se ruga ili je i njega na trenutak zahvatila infantilna nostalgija. “Nikad više sveta u kome je čovek bio samo bitan deo nepatvorene prirode, ne i njen svuda prisutan, znanjem i tehnikom naoružan gospodar.”

“Nigdar većma ničega što je bilo”, dodaje Miron prilično filozofski, a to znači prilično ironično. “Sve se zbiva samo jedared, sve je prolazno, samo je promena vekovečna.”

“Vekovečan je Gospod Bog, a vekovečni smo i mi, ako verujemo da smo deo njega”, zaključuje deda Aron propovednički.

Zamolio sam ga da mi detaljno ispriča kako se vojak oseća kad kreće u juriš, kad u njegovoj blizini prašte granate, kad oko njegove glave zvižde meci, kad ispred sebe ugleda isukane neprijateljske bajonete, sve sam to želeo da saznam, ali mi dedica želju nije ispunio, on je u takvim prilikama o ratu uvek govorio sa humorom i averzijom, rat je cirkus koji započinju ludaci a prinudno izvode bespomoćni nesrećnici, rekao je unucima već mnogo puta, varirao je tu misao i sada, pa ću i ja u svoju korpu

za originalan i otrcan intelektualni veš ubaciti jednu varijaciju bezbroj puta ponovljene istine:

Rat nas fascinira i ogorčava prvenstveno zbog toga što čovek na frontu prestaje da bude gospodar vlastite sudbine, vlastitog života, što mora biti spreman da ubija i da pogine, a to znači da je rat naizrazitiji oblik neslobode, bezumlja, čovekove faličnosti, apsurdna ljudskog života.

Hvala škripavoj sohi, naučno-tehnološkoj epohi, sazreva-nju čovečanstva, nezaustavljivom okretanju točka istorije, mi nećemo biti primorani da svoje i tuđe živote natapamo patnjom, da druge ubijamo i sami ginemo, bar se nadam da nećemo biti primorani da to činimo, tako mi govori ne samo stečeno znanje nego i elementarna logika, ona mi kaže da se svet – ako izuz-memo lokalne ratove, koji su sve ređi – menja mirnim putem, da će se tako menjati i ubuduće, da su ratovi u istoriji čovečanstva svoju (jezivu) ulogu odigrali, da je vreme da, poput dinosaurusa, zlih duhova, frankenštajnovskih monstruma ili egzotičnih ljudo-ždera, sasvim iščeznu.

“Lepe želje, nema šta”, reče Miron vedro, pa dometnu očinskim glasom neustrašivog kapetana iz bezimene volinijske šume: “Samo polagano, deco, jošte je daleko kraj rata!”

Sreda, 24. januar – pre podne

Sinoć je Alek zamolio starijeg domaćina da naprave roka-du, hm-hm, sve hoće da isproba peti deda Aronov unuk, uspa-vao je svoju obožavanu Tanjicu, a kad je došlo vreme da se i mi preselimo u snove veselo se oprostio od nas i otišao da, kako reče, pravi društvo najboljim, najplemenitijim životinjama: konji-ma i kravama.

Noćas je, dakle, naš umetnik-romantik spavao u staji, na nekadašnjem deda Aronovom, potom i ujka Jankovom visećem ležaju u uglu ispod tavanice, na ležaju od dasaka koji našem patrijarhu i njegovom četvrtom unuku već godinama služi samo da povremeno na njemu ostavljaju rezervne naviljke sena, os-novnoj svrsi on odavno ne služi, ali smo mi dedicu nedavno za-molili da ležaj i dalje ne dira, da ga ne demontira, jer on u nama

budi uspomene na jedan život pre našeg života, koji smo proživeli zahvaljujući kazivanjima što smo ih nekada slušali tokom zimskih večeri, tokom dugih zimskih večeri, naši su dedovi i očevi, naime, kao i njihovi dedovi i očevi, u stajama proveli veliki deo mladosti, u stajama su radili, spavali, u njima su se kao momci sastajali, nedeljom i oko Božića kartali i opijali, u stajama su se, na slami, među konjskim kopitima, ponekad i rvali.

Alek kaže da je proveo prijatnu noć na momačkom ležaju ispod tavanice, vrlo prijatnu noć, jer je u staji toplo, a hruštanje Gidrana i Vilme, dopunjeno povremenim frktanjem, kao i spokojno mumlanje dveju "rogatih gospođa", neponovljiva je pastoralna, koja i uzbuđuje i smiruje, najradoznaliji deda Aronov unuk stekao je još jednu neizbrisivu sliku amajliju, ali mu se sada čini da zaudara na staju, i nikako od tog mirisa ne može da se oslobodi, neće, kaže, više onamo da spava, jedanput je bilo dovoljno, mladost naših dedova i očeva lepša je, izgleda, u njihovim pričama nego u vlastitom iskustvu onih koji su te priče tokom detinjstva pomno gutali.

Našeg nostalgičara sinoć su zabavljale najplemenitije životinje, konji i krave, a nas su zabavljala najplemenitija ljudska bića, dečica, pred spavanje su poželela da još malo večeraju, mamice su im odgovorile da će ih, ako se ponovo budu napili mleka, boleti stomaci, gladnice su se, kad smo ugasili petrolejku, nevoljko pomirile sa mrakom i tišinom, nakon nekoliko minuta Olja je ipak, grleći i ljubeći onu koja ju je rodila, upitala: "Mamice, je l' već jutro?" "Nije još, mila. Biće kad se budeš ispaivala." "Kad će jutro? Ja sam gladna." "I ja sam gladan. Hoću čašu mleka", oglasio se, sa drugog kreveta, Igor. "I ja", pridružio mu se Irinej; roditelji su se nasmejali, Jasenka je po mraku otišla u predsoblje-kuhinju i donela trima izjelicama pola šolje mleka.

Kad sam već kod spavanja, jedan pasus ovog zapisa ću, poput recepcionara, popuniti prikazom "popunjenosti smeštajnih kapaciteta" najlepšeg nam odmarališta na svetu; o da, ne bismo ga menjali ni za rajsku zimsku baštu, ako u raju uopšte postoje zime (ja lepotu prirode ne mogu da zamislim bez zimske idile: meni bi predeli večitog leta bili pre pakao nego raj); dakle, u prednjoj sobi Jasenka i Olja spavaju na jednom krevetu, Igor i

Irinej na drugom, Alek svoju jedinicu Tanjicu grli i ušuškava na prični uglavljenoj između tog drugog kreveta i zemljane peći (minula noć je, kao što rekoh, bila izuzetak), ja sam dosad lepe snove sanjao na kauču podno kreveta svoje ženice i kćerkice, a narednih nekoliko noći ću, budući da nam se malopre pridružila Verunka, knjavati u pobočnoj sobici; baka Serafa i mali Aron se greju na jednom krevetu zadnje sobe, Oksana i jednogodišnja Serafina, umiljata Serafka, na drugom, Miron uživa na prični uglavljenoj između tog drugog kreveta i tamošnje zemljane peći; deda Aron se privremeno vratio u svoju mladost, na ležaj pod tavanicom tople staje.

Kapaciteti najlepšeg (zimskog, letnjeg, prolećnog, jesenjeg) odmarališta ovih dana su popunjeni; domaćini su, i stariji i mlađi, zbog toga presrećni.

“Neka tako bude jošte pedeset godina”, veli dedica.

Noć beše bez oblaka, mrazovita, pa je današnje jutro neopisivo lepo: sunčano, bleštavobelo, sa injem na koralno spletenom granju mnogobrojnih krošnji dudova, bagremova, topola i voćaka oko glavnih i pomoćnih objekata, kao i onih pet ponošitih jablanova ispred salaša, zahvaljujući kojima, da još jednom naglasim, lokaciju našeg razuđenog gnezda, ili ostrva sreće, uvek lako uočavamo još dok smo, prilazeći mu, daleko od nje-ga.

Alek je prilikom naše grupne šetnje prišao stablu jedne višnje i pozvao nas, Jasenku, mene i dečicu, kobajagi da nam pokaže neku rupu u snegu, a kad smo se svi obreli pod razgranatom krošnjom, obema rukama je uhvatio ramlje i prodrmao ih, o da, snažno ih je prodrmao, pa se sa bezbrojnih grana i grančica sručila na nas bela, sipka, gusta, hladna koprena od snežne prašine, bili smo iznenađeni, Jasenka se nakon trenutnog šoka od srca smejala, dečica su se, oduševljeno potcikujući, raspršila na sve strane.

Jutros je bilo malo i rekreacije, vrlo prijatne rekreacije, deda Aron proređuje bagremak iza salaša, pa smo pre doručka izvadili još dva bagrema, posle toga smo iz čardaka preneli nekoliko košara kukuruza u malu kruparu, kojoj pogon daje vetrenjača, ali vetra nije bilo, te nismo imali priliku da posmatramo udružen rad vetrenjače i krupare.

Deca su rekreaciju imala i nakon doručka, kad je baka Serafa u svojoj "radionici", u predsoblju-kuhinji mlekom napunila kazan separatora, Teofilov Irinej i moj Igor (koji se tako vole i paze, tako dobro osećaju jedan pored drugoga da Irinej nije otišao u Đurđevo, iako su mu tamo deda i baka po ocu, te deda i baka po majci, ipak nije pristao da ga roditelju odnesu u Đurđevo, nego je s nama došao na salaš za Visokim mostom), dva nerazdvojna pajtaša, dakle, te Olja, mali Aron i još manja Tanja, behu bakina "radna snaga", okretali su ručicu aparata za odvajanje kajmaka od surutke, aparata jednostavnog i čudesnog, bučnog poput kakve promukle priručne sirene, nakon toga mali brbljivi mravi učestvovali su i u sledećoj etapi produkcije maslaca, smenjivali su se na stapajici, njome su bučkali kako bi se u trbuhu stapa kajmak razdvojio na mlaćenicu i grudvice maslaca.

Taj bučan separator, taj buc masti stap sa vitkom stapajicom, ta starinska kuhinja, ti veseli trenuci pored predobre baka Serafe, ceo taj doživljaj će, uveren sam, nakon par decenija u uspomenu naše dečice biti jedna od najlepših slika amajlija, o da, naslednica takve slike u našim uspomenu.

Sredinom prepodneva je sin-otac-štric-ujak Janko sankama dovezao na salaš svoju, deda Aronovu, baka Serafinu, našu miljenicu Verunku; srećni smo, a lepotica je, uveren sam, još srećnija kad god se nađemo na okupu, naročito ovde, za Visokim mostom, u njenom i našem raju.

U ovim trenucima Alek stoji pored prozora, ispred laganog, prenosivog, poljskog, priručnog štafelaja (koji mu je napravio Joakim, i koji ga, kao i ostali slikarski pribor, između dve posete salašu strpljivo iščekuje, odložen u jednom ćošku komore), htedoh reći da se naš umetnik kroz prozor zagledava u beli horizont i kičicama na platno nanosi "Sunčano zimsko jutro", a uzgred, po svom običaju, meditira: Zašto su, pita se, seljaci neretko veći optimisti od drugih ljudi, zašto su vitalniji i spokojniji? Da li razlog tome leži u njihovom nevelikom obrazovanju, u njihovoj nemaloj mudrosti, u jednostavnosti njihovog duha ili u stabilnosti njihovih nerava?

Istog dana – posle podne

Nastavljam tamo gde sam beleškarenje bio prekinuo zbog ručka, i zbog kratkog dremeža čeljadi sa punim stomacima, sad ću u svesku uneti sažetak rasprave o nepatvorenoj, nezavisnoj, individualističkoj, lekovitoj, i, s druge strane, o patvorenoj, najamničkoj, kolektivističkoj, u trivijalnostima varljivog spektakla realizovanoj egzistenciji (ne znam da li bi ovu formulaciju prihvatio Gi Debor).

“Način života i vrsta delatnosti kojom se čovek bavi presudno utiču na njegovu sposobnost da podnosi tegobe svakodnevice”, rekao je meditativan (i prilično površan, hm-hm!) čitalac “Društva spektakla”, zagledan u “Sunčano zimsko jutro” na svom štafelaju. “Danas svi beže od paorskog života. A taj život je najzdraviji. Neprekidna seljakova fizička aktivnost lek je i za telo i za dušu. Kad si ceo dan u pokretu, a povremeno možeš i da se odmaraš, kad ti život ne truju šefovi i kolege – o krupnijim gnjavatorskim, i eksploatatorskim, zverkama da i ne govorim – imaš osnovne uslove za dobro raspoloženje. Iz toga sam hteo da izvučem bitan zaključak, ali sad ne mogu da se setim koji.”

“Hteo si da kažeš da bi bolje bilo kad bi malo manje mudiovao o fizičkom radu, a malo više fizički radio”, podsetila ga Jasenka kroz smešak, pošto je prethodno progutala zalogaj prepečene, tople, mirisne i ukusne pogače od kukuruza, koja nam je glavna poslastica bila prilikom doručka, a koja je pred ručak mojoj ženici poslužila kao predjelo.

“Poznato ti je, drugarice, da bismo nas dvojica, tvoj muž i ja, bili presrećni kad bi u našoj svakodnevici bilo više fizičke aktivnosti. Ali mi za nju jednostavno nemamo vremena.”

“A zašto, čedo, nemate vremena?”, upita deda Aron. “Ko vam ga oduzima?”

“Oduzimamo ga sami sebi, dedice. Jer hoćemo da dosegne pravi život, autentičan i punovredan. Život primeren našim razbokorenim željama. A to iziskuje mnogo truda i vremena.”

“Dobro, boga mu, kad će taj autentičan život da zaživi?”, upita Miron pomalo ironično.

“Još malo strpljenja, molim”, odgovori Jasenka na isti način. “Još nekoliko decenija. Kad budu dogurali do penzije, naši će umetnici i naučnici dosegnuti život koji im najviše odgovara. Dogle će splasnuti neke njihove ambicije, a ostvariće im se, valjda, bar neke od dvadeset velikih i četrdeset malih želja.”

“Ja sam svojim životom zadovoljan”, dobacih sa prične (na kojoj i sad, u polusedećem položaju, beleškarim). “Nedostaje mi, doduše, kao i Aleku, intenzivnija fizička aktivnost, ali i taj problem ćemo rešiti, budite uvereni, rešenje vidim u tome, dedice, da za nas dvojicu odvojite dva hektara zemlje, dva masna hektarčića, na kojima ćemo jačati omlitavele mišiče i praviti rekreacijski agrobiznis.”

Ovaj predlog dočekali su sa smeškom ne samo deda Aron i Miron nego i sve tri supruge, baka Serafa, Oksana i Jasenka, o da, Alek i ja već smo više puta ćaskali o mogućnosti da postanemo vikend zemljoradnici, da gajimo papriku, šargarepu, mak, bostan i druge kulture koje, navodno, donose velik novac, stari đeram i soha govore mi da tu želju, jednu od osam ili čak šesnaest velikih, nikad nećemo realizovati, vikendi su nam potrebni za čitanje i stvaranje, ne za putovanje u zavičaj i rintanje na njivi, nama je svaki minut dragocen, a na njivi treba, ako hoćeš da praviš novac, biti svakog dana, od jutra do sutra, nepuna dva sata radili smo u bagremaku i krupari, pa nam je dosta fizičke aktivnosti, već žurimo da izgubljeno nadoknadimo, ja nad ovom sveskom, Alek ispred štafelaja.

Kad bi ovaj salaš, zajedno sa oranicama i livadama, od Novog Sada bio udaljen samo nekoliko kilometara, možda bismo mogli, rasipajući tek deo dragocenog vremena, da se bavimo agrobiznisom, bilo bi bogovski kad bi deda Aronov salaš bio blizu Novog Sada.

Zapravo, ne bi bilo bogovski; smetnuo sam s uma da to onda ne bi bio salaš u dubokoj provinciji, u autentičnom ruralnom svetu, u našem najužem zavičaju, za Visokim mostom, da nas tada u njegovom okrilju ne bi prožimala osećanja koja nas prožimaju sada, a koja su dragocenija i od fizičke aktivnosti, i od agrobiznisa, i od novca, i od tričarija koje bismo za taj novac mogli da kupimo.

Neke od ovih refleksija saopštih najdražoj mi čeljadi usmeno, za vreme ručka u predsoblju-kuhinji-trpezariji, a tim svojim mudrolijama pokrenuo sam još jedan talas rasprave o nepatvorenom ruralnom svetu, za kojim čeznu mnogi ljudi, naročito oni kojima su detinjstvo i prva mladost protekli na selu i u hataru što dotičnom selu pripada, a zrelo doba protiče im u gradu, lepotica Verunčica je u jednom trenutku spomenula relaciju folklorizam – turizam, svi smo začutili, ne samo zato što smo želeli da čujemo šta će reći naša buduća stručnjakinja, sada studentkinja treće godine etnologije, nego i zbog toga što miljenicu volimo da gledamo i slušamo ma o čemu govorila.

“Savremeni salaši mogu, naročito oni koji su blizu većih naseljenih mesta, da služe kao punktovi agrobiznisa”, rekla je. “No danas je turistički biznis lukrativniji čak i od poljoprivrednog. Stanovništvo industrijalizovanih gradova željno je boravaka u ruralnoj idili. Žudnja za promenama, za bilo čim što je različito od naše svakodnevice, jedna je od glavnih ljudskih žudnji. Stoga seoski turizam u visokorazvijenim zemljama dobija sve veći značaj. U Jugoslaviji je on tek u povoju, i to prvenstveno u nekim planinskim regionima, ali će uskoro, nadam se, i u Vojvodini biti sve više seoskog turizma. Koji će se, naravno, zasnivati i na folklornim specifičnostima ovdašnjih etničkih zajednica.”

“Salaški turizam će možda pre spasiti vojvođanske salaše od propadanja nego salašarski agrobiznis”, nastavi Jasenka. “No salaši za Visokim mostom su, sa tog stanovišta gledano, i u prednosti i u hendikepu. Drago nam je što su skrajnuti, podaleko od gradova, ali zbog te skrajnutosti, i zbog nepostojanja razgranate mreže asfaltnih puteva, male su šanse da se ovde u dogledno vreme razvije salaški turizam.”

“Ko hoće da se odmara u prirodi, ne žali truda da dođe do prirodnog odmarališta”, reče Oksana.

“Agrobiznis i turistički biznis mogu da se udruže”, dometnu Miron. “Jerbo ljudi i u vreme odmaranja moraju da jedu i piju. Zašto da iće i piće nabavljaju u prodavnicama, kad mogu direktno od poljoprivrednih proizvođača da ga, sirovo iliti zgotovljeno, za male pare dobijaju.”

“Ruralni turizam u stanju je da gostima nudi hranu i za telo i za dušu”, reče Mironova sestrice. “Meso, mleko, sir, med,

voće i povrće proizvode seljaci, a kulturne vrednosti, svakojake rukotvorine i folklorne scensko-festivalske predstave, turistima mogu da nude – neretko i nude – žitelji dotičnog kraja.”

“I oni su, znači, motivisani da, zarad ostvarivanja profita, bližnjima od kojih su otuđeni priređuju spektakle, kako bi rekli Gi Debor i naš Alek”, primetih. “No ti spektakli mogu biti falšni poput onih koje u potrošačkim miljeima sirotinji raji priređuju pohlepni kapitalisti, o da, mnogo je falšnih spektakala i u urbanom i u ruralnom svetu, sad posmatramo potonji, i vidimo u njemu, u rukotvorinama što podsećaju na starinu, i u folklornim predstavama, mnogo lažnih vrednosti, surogata, kiča, komercijalizma, stoga me, Verunčice, živo zanima kako vi etnolozi gledate na taj fenomen?”

“Problematika je prilično složena, pa su i mišljenja onih što je proučavaju različita. Jedni sažaljevaju nepatvoren ruralni živalj, koji naivno, dobrovoljno, ili pak prinudno, po diktatu nepovoljnih okolnosti, rasprodaje svoje specifičnosti – svakodnevicu koja je zanimljiva turistima, tradiciju, narodno stvaralaštvo – drugi etnolozi kritikuju takvo ponašanje starosedelaca, treći za komercijalizaciju narodnih vrednosti imaju razumevanje, četvrti smatraju, kao što je i Jasenka malopre rekla, da će folklorizam povezan sa turizmom spasiti neke oblike nepatvorenog života. U našem slučaju to je salašarski život.”

Verunkina replika nije bila poslednja u raspravi, i gosti i domaćini su, svi osim dečice, u njoj učestvovali, o da, ali ova problematika nije nova, o ne, čak ni u mojim dnevničkim zapisima, te neću da ovde prežvakavam stvari koje su manje ili više poznate.

Reći ću, subjektivno, bolno, nostalgično, melanholično, još ovo:

Želim da bude sačuvana naša kolevka za Visokim mostom, naša domaja, čarobna idila, nezamenljiva slika amajlija, silno želim da bude sačuvana, makar kao jedna od mnogih oaza salaškog turizma (hm-hm!), ali strepim da neće biti sačuvana, domaja, domaja, slutim da će uskoro nestati, u svemu što ovde gledam vidim prolaznost, gašenje, iščezavanje,

RASPAD RURALNOG SVETA

Malopre je odavde otišlo četvoro naših dragih salašarskih suseda: deda Manuil Herbut, njegov unuk Jakov, njegova snaha Joska, te Jakovljevi i Joskin sinčić Neromil, čitava dva sata su se njih četvoro ovde zadržali, o svemu i svačemu smo ćaskali, baš smo uživali, ja sam pomalo i patio, potajno, za svoju dušu, ovaj svesci ću priznati da sam patio zbog toga što je Joska i dalje prelepa, i, čini mi se (zapravo, uveren sam), nesrećna, o da, nesrećna, pored sirovog Jakova, koji je ne razume, ne čini, ne sluša, ne mari, senzibilna uspijuša ne može da bude srećna, oh, bože, kako zbog nje s vremena na vreme patim, kako želim da bikonju, svog druga iz detinjstva, odalaimim, mogao bih o željama, čežnjama, reminiscencijama, patnjama levatora Borisa Hardija nekoliko dnevničkih stranica da napišem, ali neću ni nekoliko pasusa, dovoljan je ovaj jedan, i on je suvišan, Joska, Joska, nemoj biti nesrećna, bar kad te ja gledam i slušam, nemoj, molim te... o čemu je trebalo da govorim?

Da, stara soho, o raspadu ruralnog sveta.

Deda Manuil je bio došao da od svog druga Arona pozajmi kesu duvana, a i da se malo nadmudruje s nama, gospodom iz grada, kako on kaže, voli s nama da diskutuje, naročito sa mnom, jer sam od deda Aronovih unuka jedino ja komunist, pedigriran komunist, budući da sam član Partije, što znači da sam za deda Manuila u neku ruku predstavnik vlasti (hm-hm, ja vlast!), a naš dragi salašarski sused je uvek bio u opoziciji prema vlasti, žuljala ga predratna, žulja ga i sadašnja, Ti-to, Parti-ja!, Ti-to, Par-ti-ja!, vlast ga žulja, on je grdi, malo mu vrede moja argumentima potkrepljena objašnjenja da je u buržoaskoj državi seljak zaista bio ugnjetavan, a sada živi bolje nego ikad, ništa to deda Manuilu Herbutu ne vredi, on ima svoje argumente.

“Aktivisti su pred kraj rata i prvih dana mira biciklima obilazili salaše i obećavali nam svašta”, kaže. “Govorili su da je ovaj rat bio najveći, i poslednji u istoriji čovečanstva. Da nigdar više neće biti nikakih ratova, jerbo neće biti nikakih nepravdi i sukoba među ljudima i narodima. Socijalizam će osvojiti vasceli svet i rešiti sve probleme! Neće biti ni žandara, ni poreza, neće

biti gospode, momci više nećeu ići u Veprovac, Filipovo i Brestovac da služe kod Švaba. Neće, na kraju krajeva, ovdena biti ni Švaba, jerbo su oterani u pakao iz kojeg su se u Hitlerovo vreme razmiledi po Evropi. A mi, glupavi paori, u čudu smo se krstili i pitali: Bože blagi, kako li će taj svet izglediti kad bude ukinuto sve što je trebalo da bude vekovečno, kad budu nestanuli pisari i žandari, sluge i gospodari? I, evo: otišli pisari, došli službenici. Ima ih, bojse, deset puta većma negoli pre rata. Otišli žandari, došli milicionari. U gradu ih ima na svakom roglju, vi ih gledite svakog bogovetnog dana. Država kobajagi odumire, a i dalje uzima koliko hoće. I od nas paora, a preko radija slušam da radnici u fabrikama jošte većma stenju pod teretom, kako oni vele, birokratije. Nema većma gospode, sadeka su svi drugovi: i oni koji imaju sve što zažele i oni koji nemaju ništar osim golog života. Momci iz sela većma nisu švapske sluge u Veprovcu, Filipovu i Brestovcu, sadeka su sluge u samoj Nemačkoj. Švabe pred kraj rata odoše, a dvadesetak godina nakon oslobođenja i naši krenuše za njima, u dobrovoljno ropstvo, trbuhom za kruhom.”

“Ali, komšija, kapitalistički poredak i predratni život nemaju veze sa socijalističkim poretkom i sadašnjim životom”, reko. “Vi ovde gomilate neke pojmove i upoređujete ih, ili čak izjednačavate, a ne vidite, ili ne želite da vidite suštinsku razliku između njih, zaboravljate da, zajedno sa svojim sinom i unukom, danas imate dvadeset hektara zemlje, traktor, priključne mašine, kamionet i limuzinu, da sva trojica relativno malo radite, jer poslove obavljaju mašine, a imate više no što ste ikad imali.”

“Sve je to, sine, varka”, odgovori deda Herbut. “Država nas je pustila da malo predahnemo, da dignemo glavu, da ojačamo, kako bi mogla jošte većma da uzima od nas. A što se tiče gvožđurije kojom smo napunili naše šupe i naša gumna, ona nam je dostupna zbog napretka tehnike u svetu, ne zbog socijalizma u Jugoslaviji. Kad bi Tito ovdena zasadio kapitalizam, mašinerije bismo imali jošte većma. No bolje bi bilo da nemamo ni toliko koliko danaske imamo. Mehanizacija je vražji izum. Ona nam, istina, olakšava posao, ali ga i proširuje, jerbo nam je uvećala apetite. Rintamo samo zato da bismo kupili jošte koji hektar, da bismo otplatili nabavljene mašine i kupili nove. Obez-

beđujemo posao fabrikama, hranimo vas, gospodu. A nama ostaju mrvice. Ta, i njih će nam jednog dana država odneti. Sami ćemo joj sve dati. Koliko je mladih ljudi ostanulo na salašima za Visokim mostom? Moj Jakov, vaš Miron i još četvorica-petorica. Ni oni neće dugo. Deca rastu, uskoro će u školu, žene su sve nestrpljivije. Naša Joska često moljaka Jakova da se presele u selo, a Miron je još preklane kupio kuću svoje tetke, tvoje majke. Istina, ostanuo je na salašu, pored dede i bake, ali neće ovdenu ostanuti doveka. Kani, kako sam čuo, na proleće da sruši vašu, sadeka, zapravo, svoju nabojnicu na Kurtom šoru. Makrena se preselila u Novi Sad, kod tebe, kuća je prazna, čeka, jadna, da je Miron sruši i da počne graditi ciglenu jednospratnicu.”

“Ko zna kad će ona biti završena. Jošte godinama ću ja ostanuti na salašu”, reče Miron odbranaškim glasom. “A na Kurtom šoru ću, u prostranom prednjem dvorištu, tetki i teti ću ostaviti stari vajat. Obnovićemo ga, ter će to biti njina vikendica. Njina kućica okružena cvećem i travom. Ja ću se, iako sam od tetke preuzeo tapiju na kućište, doživotno osećati kao njen i Borisov gost. A njih dvoje, ter Jasenka i dečica, doživotno će biti moji gosti u svom vajat.”

“Retko će oni, i sve ređe, iz Novog Sada dolaziti u tu kućicu. I na ovaj salaš. Kad deda Aron bude umro, verovatno ćeš ga i ti napustiti. Ako ne i ranije. I moj Jakov će uskoro napustiti naš salaš. Kad mi stari pomremo, sve će ovo propasti.”

Ovoj tvrdnji nisam mogao da suprotstavim uverljive kontraargumente, nisam, tako mi škripave sohe, sused Herbut dođirnuo je žicu koja u meni s vremena na vreme bolno zatreperi, naročito kad sam ovde, na salašu, podsetio me na činjenicu da se Miron sve teže odupire Oksaninim navaljivanjima, Oksana, Oksana, želi da kuća u selu bude što pre sagrađena, a Mironu se ne žuri, on kao da namerno oteže sa početkom izgradnje, dok je deda Aron živ verovatno će ostati na salašu, čak i ako Oksana sa decom bude, bar za vreme školske godine, više dana provodila u selu nego pored njega, deda Aron je razvijač i fiksativ mnogih naših slika amajlija, stari đeram koji Mirona vezuje za salaš, a Aleka i mene motiviše da mu se uvek iznova vraćamo, ali deda Aronova putanja polako se približava nepo-

znatim predelima, on se i sam ponekad osvrće na pređeno, ponekad zagledava u neizvesno, katkad se seti poruke, bolje reći poruge, koju mu je, u teškim trenucima njegovog života, uputio zelenaš Imre Valju: "Pak, šta ondak, ako vi propadnete? Nećete biti ni prvi ni poslednji. Zemlja neće propasti, ako vi propadnete! Prodajte je što pre, jerbo ćete proći jošte gore negoli što ste prošli." Sada naš dedica nije u novčanom škripcu u kakvom je nekad bio, ne mora da prodaje zemlju, ali je sada u sve većem vremenskom škripcu, mora zemlji, kako on kaže, da se prikloni, jer onaj drugi, Sjevremeni Zelenaš, koji nam svima daje po jedan dugoročan kredit, što se vremenom pretvara u kratkoročan, uskoro će zatražiti izmirenje duga, Gospode, Gospode, to izmirenje deda Arona, čini mi se, ne zabrinjava, o ne, imam čak utisak da je pomiren ne samo sa vlastitom sudbinom nego i sa sudbinom salaša i polja oko njega, sa sudbinom svih salaša i polja za Visokim mostom, o da, i on i njegov drugar Manuil svesni su da će salaši u dogledno vreme nestati, a polja biti pretvorena u ogromne zadružne parcele, ali ih staračka mudrost savetuje da zbog toga ne ropću, da prihvate svaku, pa i ovu neminovnost.

Kad se u taj mlinski točak vremena malo pomnije zagledam, na zidnom satu opažam vlastiti zaključak da ova svest naših dedova o neminovnosti promena, i pomirenost sa svime što se oko njih dešava, nije ništa neobično, jer su oni, naši dobri dedovi, u svom ljudskom veku doživeli više velikih promena nego mnoga druga pokolenja, doživeli su silne promene, o da, silnije od svake sile, sahranili su poslednja velika carstva, tursko, rusko, austrijsko, nemačko, bili svedoci nestajanja još nekoliko anahroničnih kraljevstava i trulih buržoaskih država, a sada, nakon Drugog svetskog rata, na pragu naučno-tehnološke ere, imaju priliku da posmatraju raspad tradicionalnog, viševjekovnog kontinuiteta, raspad jednostavnog, ruralnog života.

Bio je izvor i ušće mnogih naraštaja njihovih predaka.

Bio je mukotrpan, ali (kazuje škripav đeram) i idiličan.

Upravo oni behu svedoci iščezavanja starog sveta.

U jednom jedinom ljudskom veku tolike promene!

Ove promene, ovaj raspad ruralnog sveta mi, raspolučeni unuci, doživljavamo bolnije nego naši dedovi, o da, mnogo bol-

nije, nije mi lako da dokučim zašto je tako, možda zato što su oni u svetu koji je počeo da iščezava u njihovo vreme (koji još iščezava) proveli ceo svoj vek, što im i sada svakodnevnica teče u ambijentima za koje su vezani uspomenu iz detinjstva, mladosti, zrelog i predstaračkog doba, dok smo mi ruralni život usisali sa majčinim mlekom, opili se njime kao dvestagodišnjim vinom, a sada se treznimo u drugom, u drugačijem svetu, ni sami ne znajući da li smo zbog toga srećni ili nesrećni, jasno nam je da jedino taj drugi, urbani svet može da zadovolji naše duhovne potrebe, da nam jedino on može pružiti mogućnost da ostvarimo neke naše ciljeve, takođe nam je jasno da bismo na selu ili na salašu ubrzo počeli da se dosađujemo i da duhovno kržljivimo, kao što kržljave gotovo svi koji ostanu u provinciji, ali smo, s druge strane, za ruralni svet vezani uspomenu iz detinjstva i rane mladosti, to znači najlepšim uspomenu koje čovek nosi u sebi, pa nam zato raspad tog sveta tako teško pada, zato nas on tako boli.

Četvrtak, 25. januar – na kraju večeri

Kad već spomenuh uspomene iz detinjstva, evo jedne koja mi je veoma draga.

Na dan svinjokolja obično bi se na deda Aronovom salašu okupio ceo njegov rod: sin Jevrem sa suprugom i četvoro dece, sin Janko sa suprugom i dvoje dece, kćerka Makrena sa sinom, kćerka Amalka sa mužem i troje dece (njih petoro doleteli bi na sankama čak iz Kucure, popreko, kroz hatar), najstariji unuk, Jevremov Joakim, obavezno je donosio harmoniku, koju bi, vežbajući i puvakajući se pred zadivljenom dečurlijom, u više navrata razvukao i preko dana, a uveče bi svirka i pevanka na salašu odjekivala do duboko u noć.

Celog tog neobičnog, u neku ruku prazničnog dana deca su bila kao u groznici, koju su činile tradicionalne dogodovštine, nanizane u poznatom sledu: jutarnje smuđenje svinje zapaljenom suvom slamom, iščekivanje da se ispeku uši, pa da ih deda Aron odseče, opere, iseče na komade i podeli unucima, čerečenje svinje, naduvavanje "balona" načinjenog od istrljanog

svinjskog mokraćnog mehura, podnevna zakuska od svežih skuvanih bubrega i džigerice, nadevanje hurki i kobasica, popodnevno grudvanje i jurnjava oko salaša, uz radosno kevtanje Bojtara i Dunke, predvečernje trčkanje po prednjoj sobi, predsoblju-kuhinji-trpezariji i zadnjoj sobi, kad su već svi poslovi obavljani, kad baka Serafa i njene kćerke i snahe završavaju pripreme za večeru, a u prednjoj sobi deda Aron sa sinovima i zetom pijucka rakiju – sve su to bili doživljaji koje su deca danima iščekivala i potom mesecima pamtila, koje, zapravo, nikad neće zaboraviti.

Posle večere, kad je bila ispražnjena i četvrta vinska litrenjača, kad je raspoloženje bilo na vrhuncu, Joakim bi još jednom razvukao harmoniku, deda Aron bi pritisnuo staru citru, te bi se u pregrejanoj sobi snažni muški i zvonki ženski glasovi slili u divnu, uzbudljivu, melodijski veselu, a sadržajno tužnu, nostalgичnu pevanku:

*Već je došô čas za rastanak naš,
zato, braćo, pijmo, vinom žal zalijmo.
Veselo, braćo, gore čaše,
prolazi vreme mladosti naše!*

Najzad, negde oko ponoći, svi bismo izašli na gumno, deda Aronov sin Jevrem, i zet Trifon, upregli bi ajgire u sanke i potapšali ih po sapima, žene bi zašuškale decu opaklijama i pokrovcima, iznad konjskih ušiju švićnuli bi bičevi, Joakim bi i poslednji put, već na sankama, razvukao harmoniku, te bi u zimskoj zvezdanoj noći odjeknula opojna melodija, koja bi se, praćena lavežom salaških kerova, širila preko zavejanih polja kao zvučna fatamorgana u belo, snežnoj pustinji.

Tako je to, stara soho, bilo nekada!

U vreme kad nisi bila suviše stara!

U vreme našeg predivnog detinjstva!

U vreme koje se neće, neće vratiti!

Današnji dan je takođe dan svinjokolja, deda Aron je zaklao svinju zbog svih nas, svojih unuka i praunuka, prvenstveno u čast svog imenjaka i prezimenjaka sa drugog kraja života, malog Arona, koji danas slavi treći rođendan.

Današnji svinjokolj je, međutim, bio drugačiji od nekadašnjih, bio je običan, sasvim običan, bez deda Aronovih sinova i kćeri, bez praznične atmosfere i celodnevnog veselja, bez harmonike i citre, bez pesama od kojih se ježi koža pod košuljom, svi smo, razume se, tokom celog dana bili odlično raspoloženi, večera je bila izuzetno ukusna, zalili smo je vinom iz deda Aronovog vinograda, ali nakon večere nismo pevali, nego smo na mahove ćaskali, na mahove slušali radio emisiju sa malog zvučnika Mironovog džepnog tranzistorskog prijemnika, bili smo i smešni i tužni, o da, nismo sobu ispunjavali našim narodnim pevankama, kao nekada, nego smo konzumirali tuđu muziku, prijatnu ali tuđu, uz to nafilovanu vestima iz pojedinih republika naše federacije, i iz belog sveta, ne znam zašto smo sve to slušali, vesela prepirka buknila je tek na trenutak, kad je Alek predložio da se isključi ovaj aparatič za mlevenje života, a snahе su se njegovom predlogu usprotivile, najviše zbog toga što su želele da čuju prognozu vremena u Jugoslaviji.

“Prokletstvo!”, mrmlijao je sebi pod nos, glumeći veće ogorčenje no što je osećao. “Nema više mira na kugli zemaljskoj. U Italiji katastrofalan zemljotres, u Francuskoj katastrofalna železnička nesreća. Amerika, svetska sila, još ratuje u Vijetnamu, Tito, svetski putnik, još planduje u Indiji. Zemljotresi i ratovi, poplave i požari. Na Zapadu berze i akcionarski odbori, na Istoku sastanci partijskih komiteta i odluke radničkih saveta. Polupismeni političari turisti, beskrupulozni trgovci galeristi. Drogirani hipi avanturisti. Od balkanskih i belosvetskih grozota i idiota, koje ti u svakodnevicu ubacuje radio-šklopocija u obliku igračke, ne možeš odahnuti ni na najzabačenijem salašu u hataru.”

“Zemaljska kugla se, zbog veoma naglog razvoja informativnih i transportnih sredstava, rapidno smanjuje”, ubacih dodatak. “U dvadesetom veku, bratac moj, mnogi ljudi svet počinju da sagledavaju globalno, a u prethodnim vekovima su ga skoro svi sagledavali lokalno i regionalno.”

“U dvadesetom veku svet počinje da liči na provincijsku varošicu, u kojoj svako svakog poznaje. Radio i televizija su Pandorina kutije, medijumi za regionalna i međunarodna ogovaranja. Više znamo o političarima i drugim belosvetskim probisvetima nego o ličnim prijateljima.”

“Nekoji mudrijaš reče da radio i televizija zbližavaju ljude što žive na raznim stranama sveta, a razdvajaju susede”, dometu Miron.

“Jao!”, Alek, glumeći ogorčenje i očajanje, sruči u grlo pola čaše vina. “Sitna, privatna ogovaranja zagorčavaju ljudima individualnu svakodnevicu, a krupna politička ogovaranja zagorčavaju javni život manjih i većih sredina. Društvo spektakla! Uskoro će možda stanje na planeti postati nepodnošljivo, kao što mnogim ljudima, malovarošanima, s vremena na vreme postaje nepodnošljivo stanje u provincijskoj varošici.”

“Provincijska varošica nije tako strašna, to je, štaviše, simpatična metafora, bar nama, koji volimo provinciju”, dobacih učeviću još jedan podstrek. “Ali meni zemaljska kugla, zbog toga što se smanjuje, sve više liči na fudbalsku loptu.”

“Na fudbalsku loptu ili na jajoliku ručnu bombu. Ne znam samo da li će ta bomba jednog dana eksplodirati.”

Smejali smo se kao da nam je to poslednji smeh u životu, a on je s indignacijom radio-aparatiću okrenuo leđa i stao da se igra s Tanjom; koja je, inače, sve češće razdražena i rasplakana, žudi za mamicom, ovog puta se smirila, i prepustila snu, tek kad joj je tatica obećao da će je sutra odneti u Đurđevo.

Nešto kasnije smo deda Aron i ja nastavili da prevodimo “Novogodišnju bitku”, a uzgred smo posmatrali spontanu kućnu predstavu koja bi se mogla nasloviti:

ŠOU MALOG ARONA

Najpre je izveo tačku sa nošom: trebalo je tobože hitno da piški, pocupkivao je dok mu je mama skidala pantalone, ali se, sevši na nošu, setio da treba da se sakrije od Olje, Irineja i Igora, koji su ga posmatrali u “kompromitantnoj” pozi, ustao je i, obema rukama držeći nošu na golj guzici, otrčao pod sto, Olja je, smejući se, išla za njim, najzad je i sam počeo da se smeje, da se kezi na svoju “publiku”, pokrivao je lice ručicama, štipkao noge onih koji su sedeli oko stola, da bi na kraju šakom podbočio bradu, kao Rodenov “Misilac”, i ispustio večerašnju supu u nošu.

Malo kasnije prišao je deda Aronu i kaže: "Daj vode. Ja ovako..." Svi čekamo, ne znamo šta je to "ja ovako", ili se pravimo da ne znamo, najzad mu je pošlo za rukom da šućne, a u sobi je odjeknuo smeh oduševljene publike, sada je svima jasno šta beše to "ja ovako".

Podsticaj za pisanje ove celine o malom Aronu dala mi je maloprednašnja zгода, nezgodna zгода, počela je tako što je Olja, koja je još posle podne sljuštala svoju kesicu slatkiša, tražila od njega jednu karamelu, tražila, ali nije dobila, pa pošto nije uspela lepim rečima, poslužila se lukavstvom. "Samo pokušaj da baciš karamelu na pod, dobićeš batina", reče mu, mali Aron je karamelu za inat bacio, ona ju je odmah zgrabila, u sobi smeh, smeška se i naš junak, ali kiselo, shvata da je nasamaren, sad i on ima poučno iskustvo, Olja ga ponovo začikava, on baca još jednu karamelu, sebi pred noge, u istom trenutku se saginje, uzima je pre nego što je Olja priskočila, napokon se Oksana naljutila, otela mu kesicu, dala Olji, Irineju i Igoru po dve karamele, pa rešila da kesicu sa preostalim slatkišima vrati sinčiću, ali njemu više nije do karamela, on je uvređen zbog ovakvog završetka igre, trči tati u zagrljaj, Miron je počeo da mu objašnjava kako ne sme da bude sebičan, njega je to još više razljutilo, počeo je oca da udara, Miron mu je nato zalepio šaku na trticu – a ta mala kazna pokrenula je veliku dramu.

Miron ga nije jako udario, no njega je očev gest zboleo mnogo više nego udarac, potrčao je, vrišteći, prema Oksani, a onda se setio da ni kod nje nema šta da traži, te se zaustavio nasred sobe, čak su se i Olja, Irinej i Igor skamenili pred njegovim prebolnim i preglasnim plačem, on je, osetivši se veoma usamljenim, i zbog toga plačući veoma intenzivno, krenuo prema ormaru, a meni ga je došlo tako žao da sam pošao prema njemu da ga utešim, ali se njemu, izgleda, učinilo da i ja hoću da ga udarim, pa me je pogledao očima punim suza, sa usnicama razvučenim u plač, celo lice mu je, zapravo, bilo iskrivljeno usled plača, a ručice, koje je držao pored obrazâ, u tom trenutku je još više podigao, kao da je hteo da se odbrani od udarca, dečaće, dečaće, pomilovao sam ga, uzeo na ruke i neko vreme ga, zajedno sa Oljom, tešio, napokon smo ga prepustili njegovoj mamici, da bi se u njenom krilu, oborena pogleda i malko posti-

đen, sasvim umirio, tek s vremena na vreme bi uzdahnuo, a Okšana bi, pomilovavši ga po glavici, pogledala Olju, koja je u Jasenkinom krilu takođe tonula u san.

Sve se, znači, završilo na najbolji način, mir i spokojstvo ponovo su zavlitali u prednjoj sobi, no potresnu sliku svog preplašenog i rasplakanog nećaka ja ne mogu da izbijem iz glave, ne znam zašto me se taj prizor tako duboko dojmio, mali Aron je svima nama, pa i meni, veoma drag, ali ima tu još nešto: bespomoćnost, preplašenost, patnja, stradanje deteta dira naše tanke žice, naše najtanjanije žice, teško nam padaju i saznanja o patnjama starijih, no kad saznamo da neko dete negde pati, ili je patilo, još više smo potreseni, ja ranije na takve stvari nisam obraćao naročitu pažnju, ali sada, otkad imam Igora i Olju, na stradanje dece sam takoreći patološki osetljiv, u pravu je bio Dostojevski kad je govorio da ljudi ne mogu biti srećni sve dok postoje dečje suze, kad god saznam da se negde dogodila saobraćajna ili kakva druga nesreća pitam se da li je tamo bilo dečice i da li su stradala, jesu li ostala bez roditelja; stradanje dece u ratu je posebna priča, jeziva priča, možda bih, makar s ironijom, prihvatio Alekovu tvrdnju da je rat koliko tragičan toliko i veličanstven cirkus, dostojan divljenja, bez obzira na to što u njemu ginu ljudi (ili baš zato što u njemu ginu ljudi koje smatramo herojima), respektovao bih, dakle, rat, kad u njemu ne bi stradavala i deca, sećam se nekih dokumentarnih filmova iz fašističkih koncentracionih logora: došle nacističke monstr glavešine u posetu, a dečica, nešto starija od malog Arona i Olje, otprilike kao Irinej i Igor, po naređenju čuvara zavrću rukave i pokazuju žigove na svojim ručicama, ne znam, zacelo nikad neću ni saznati šta je bilo s tom dečicom, verovatno su završila u gasnoj komori i krematorijumu, čitao sam negde da su pojedini nacistički monstri, kad bi im ponestalo otrovnog gasa u komorama, i živu decu bacali u plamen krematorijuma, to je užas pred kojim se sleđuje krv u žilama, srž u kostima, svaka misao, svako osećanje!

Sećam se jedne druge scene, iz Vijetnama, nedavno smo je gledali na televiziji: unezverena dečica okupila se oko bake, drže se za haljinu, a jedan mali sedi joj za vratom i vrišti, tata i

mama su verovatno ubijeni, u blizini je plamen, gore provizorni kućerci, odjekuju eksplozije, trče naoružani vojnici.

Povremeno se pitam šta je bilo s tom dečicom, tešim se nadom da se, s obzirom na to da je tamo bio reporter, sve dobro svršilo, da im je bar taj čovek, uz pomoć nekih vojnika, pružio kakvu-takvu bezbednost, ali nikad neću saznati da li je mali dečak ostao živ, ili je ipak stradao, tada ili drugom prilikom, znam samo to da je mnogo dece stradalo bez prisustva reportera, da je mnoga baka ili majka pala mrtva, okružena bespomoćnom, izbezumljenom dečicom, pomisao na tu činjenicu povremeno me baca u očajanje, u ludilo!

No čovek, hteo ili ne, mora da prihvati ovaj grozan svet – tačnije rečeno, mora da živi u njemu, čak i ako ga ne prihvata – jer drugi nema; naša je ljudska dužnost, kako bi rekao Alek, da se borimo za jedan bolji svet, ali treba znati da je patnja oduvek bila i da će uvek biti sastavni deo težnje za srećom, kao što je smrt sastavni deo života.

Petak, 26. januar – uveče

Sinoć nisam stigao da uradim sav posao, jutros nastavih, i završih, zapisivanje prethodne beleške, a Alek je završio poetskorealističko "Sunčano zimsko jutro", sliku koja se meni veoma dopada, prvenstveno zbog ogromnog čistog neba, zbog osunčanog snežnog prostranstva ispod neba, zbog širokog, dubokog, naizgled praznog, a ipak nečim ispunjenog prostranstva, tišeg od tišine, o da, na horizontu, malo udesno od sredine, šćućurio se salaš izgubljen u snežnoj pustinji, a u prvom planu, s leve strane, vidi se poveća humka snega i ogoleli crni bagrem, slika je zaista impresivna, iako je, ponavljam, skoro prazna, o ne, nije prazna, ispunjena je vazduhom, snegom, mrljom salaša na horizontu, nedokučivom atmosferom, koja se može opisati kao izraz zagonetne slutnje, kao nagoveštaj latentne nostalgije za nečim neodređenim.

Poseban vizuelni efekat ovog plavo-belog bisera ogleda se u tome što se mnogobrojne, injem posrebrene i suncem obasjane bagremove grane i grančice presijavaju na ultramarinu

čistog neba kao snežnobeli koralni na morskoj pučini, a pogodak koji pojačava taj efekat je u tome što je Alek za boju neba uzeo jednu nijansu ultramarina, nešto u ekspresionističkom maniru, jer je u prirodi boja neba, čak i zimskog, bliža pariskomodro nego ultramarinu, zahvaljujući, znači, toj dosetki, naš kućni genije uspeo je da diskretno ali efektno istakne srebrni sjaj grančica-koralna na fonu beskrajne nebeske pučine.

Par sati pre podneva nebo se naoblačilo, ali je vreme i dalje bilo prijatno, bez vetra, te sam ja Olji, Irineju, Igoru i malom Aronu obećao da će, jedno za drugim, u mom okrilju, jahati mirnu Vilmu; Miron je pak nemirnog i odmornog Gidrana upregao u sanke, pa Aleka i Tanju odneo u selo, odakle su oni nakon ručka otputovali, preko Kule i Novog Sada, u Đurđevo.

Ja sam se, sa četvoro mališana koji su se u mom naručju smenjivali na hrbatu dobroćudne Vilme, veoma lepo zabavljao, a učinili smo i nešto korisno, jer smo na žitom zasejanoj njivi razbijali pokoricu.

Kasnije, već kad se bilo smrklo, osetio sam potrebu da malo popričam sa deda Aronom i baka Serafom, koji su se povukli u zadnju sobu; sedeli su onde, kao i obično u to doba dana,

KRAJ TOPLE ZEMLJANE PEĆI

Ta predvečerja pamtim od detinjstva, o da, od ranog detinjstva; kad dođe siva jesen, kad dođe bela zima, deda Aron i baka Serafa vole da, bar pola sata, sede u sumraku kraj tople zemljane peći (već sam, čini mi se, negde zapisao da su tada, u vreme detinjstva svojih unuka, bili u prednjoj sobi, a otkad se Miron oženio, otkad ga je dedica, u znak zahvalnosti što je ostao na salašu, "promovisao" u glavnog gazdu, Mironovoj porodici pripada prednja soba, a deda i baka preko dana borave, noću spavaju, u zadnjoj sobi), sada, velim, u predvečerje, sede i čute, obavijeni polutamom koja se već uvukla u sobu, i tek povremeno jedno od njih kaže koju rečenicu, polagano i tiho, a zatim oboje ponovo uranjaju svako u svoje misli.

Ja ulazim iz predsoblja, te mi se u prvi mah čini da ovde nema nikoga, kad bi bio uključen stari "telefunken", kao što je pokatkad u predvečerje uključen, kad bih čuo neku muziku ili govorcanciju, odmah bih znao da su tu i dva slušaoca, ali ovog puta je i radio-aparat ćutao, siluetu dede i bake primetih tek pošto sam se obreo na sredini sobe, vidim da jedno sedi s jedne, druge s druge strane ćoška zdepaste, u donjoj polovini četvorouglaste, kockaste, u gornjoj polovini piramidalne peći, sa "kapom" na vrhu, srećan sam, smiren, ali u dnu duše pomalo i uzbuđen, činim još par koraka, pa i sam sedam na banak, pored deda Arona.

"Kako ste mi, dedice moj?", pitam ga toplim, krajnje razneženim glasom, kao da ga godinama nisam video, kao da strepim da ću ga uskoro zauvek izgubiti, o da, dedica, dedica, on, čini mi se, sve to oseća, ali, za razliku od mene, spokojno prihvata činjenicu da ćemo se u dogledno vreme, možda za koju godinu, rastati, o ne, ne!

"Tja, jošte guramo", kaže vedro, čak s nekom radošću u glasu. "Kako je, tako je, ali kraj ćemo, s božjom pomoću, cigurno dočekati. 'Žitije začas prođe, a smrt obavezno dođe', govorio je Mazaraki Kazimirovič."

Smejem se, razdragano, više stoga što se pored njega i baka Serafe osećam neizmerno srećnim nego zbog toga što mi je zaista do smeha.

"Ćovek vascelog žitija nešta ćeka, a kad sve prođe, dođe i ono što se ne ćeka", dometnu bakica spokojno. "Ćekali smo da deca odrastu, da prebole kojekake bolesti, da se požene i podaju, da dobiju dećicu, ćekali smo da prođe Prvi rat, pa Drugi rat, da prođe ova žetva žita, ona berba kukuruza... Sve smo doćekali, doćekaćemo, bogme, i naše poslednje dane."

"Ondak ćemo, kao Boni baći, moći da kažemo: 'Krstovi su palima najbolji drugovi'", dodaje deda Aron veselo, skoro šeretski, natkrilivši tamni ponor svetlim humorom. "A kerezstek az elesettek legjobb barátjai.' Kad je pao, i on je, jadtik, dobio 'dobrog druga'."

"A, nemojte tako, dedice, još ćete vi, dragi moj, prevrnuti mnoge brazde na poljima za Visokim mostom, još je debela i jaka vaša životna nit."

“Ej, bila je, čedo, negdar. U početku je svačija životna nit debela i jaka, možeš je cimati koliko god hoćeš. A zatim počne da se raspreda, da se stanjuje, da pucketa – dok se ne prekine. Tada nastupa čas najveće pravde.”

Osmehujemo se, baka Serafa i ja, skoro bezglasno, i puštamo da razgovor, poput tinjavog ugarka, ugasne, prepuštamo se svako svojim meditacijama, ja ipak ne mogu da odolim iskušenju, hoću malo da filozofiram, kao Čehovljev junak, pa pitam svog učitelja u školi života:

“Šta podrazumevate pod časom najveće pravde?”

“Smrt je, čedo, najveći pravednik na ovome svetu. Kad god sam gledio kakog silnika, sebičnjaka, zločinitelja, koji je svoju sreću, sujetu, slavu hranio tuđom nesrećom, kontao sam: Jednog dana će i on biti samo šaka praha. Smrt sve izjednačava. Ona je najveći pravednik, a ujedno i najveća uteha svima koji su drugima najčešće gledili u leđa, koji su u žitiju na nekoji način štetovali. Takı su napokon izjednačeni s onima kojima zvezde behu, s razlogom iliti bez razloga, naklonjene.”

“To je nesrećnicima velika uteha. Šteta što u njojzi ne mogu da uživaju”, zaključı baka Serafa mirnim glasom, koji ublažava ironiju udenutu u reči, pa, setivši se religijske utehe, vedro dometnu: “Ono što nismo dobili na zemlji, dobićemo na nebu – ako smo zaslužili.”

Hteo bih i ja nešto da kažem, ali mi ništa pametno ne pada na pamet, pa mudro ćutim, i tako, spokojni, ponovo puštamo da razgovor, poput tinjavog ugarka, ugasne, ja se, iz dubine sobe, kroz prozore na bočnom zidu zagledavam u nejasne obise kolnice i čardaka na drugom kraju gumna, i razmišljam o tome kako je za paorsku, za bilo čiju dušu blagotvorno ovo predvećernje sedenje u polutama sobe, kraj tople zemljane peći, toplije od topline, kod starih paora ono je, površno gledano, motivisano željom da se, na rasplinuotoj granici između dana i noći, uštedi koja kap petroleja, ali za mene je ovo sedenje deo deda Aronove i baka Serafine staračke mudrosti, njihove pomirenosti sa životom, njihovog suštinskog spokojstva, njihove sposobnosti da nalaze zadovoljstvo u svakom trenutku svog bitisanja.

“Vaš kraj još nije na vidiku, ali mislim da se već možete osvrnuti na pređenu putanju i reći da li ste zadovoljni proživ-

ljenim životom”, kažem potihom. “Dedice, voleo bih da mi kažete kako čovek na kraju putanje zna da li je ona bila valjana ili ne, mislim da nam nije baš lako da odgovorimo na to pitanje, jer ne znamo kakve bi bile druge putanje, da smo njima išli.”

“Mnogo šta ne znamo, čedo, ali zadovoljstvo putanjom koja je iza nas možemo da procenimo ako se zapitamo da li bismo pristali da jošte jedared proživimo isto žitije. Svako bi, da se jošte jedared nađe na početku, ispravio nekoje krivine. A oni koji bi promenili vasceli pređeni put, cigurno njime nisu zadovoljni.”

“Da li biste vi nešto promenili?”

“Većma bih vandrovaao po svetu. Jerbo čovek žitije najbolje upoznaje kad ima prilike da upoređuje iste stvari na raznim mestima. Moždak se ne bih vratio iz Rusije. Moždak bih ostao u Americi. Poslen i ovu babu, dok jošte nije bila baba, onamo pozvao. Moždak bih nakon Drugog rata otperjao u Nemačku. A da sam ovdeka živio, kao što sam živio, češće bih menjao konje. Cezara i Sirka prodao sam na vreme, ali sa riđom Marankom sam se dugo natezao. Bila je tvrdoglava i spora, a nisam imao snage da je se otarasim. Čak ni na klanicu nisam mogao da je otpeljam. Izneli su je iz štaloga tek kad je uginula. Trpeo sam je godinama, a ne mogu da rastolkujem zašto. Tako mene ova što sedi na istom banku, iza ćoška peći, trpi vascelog života. No, doći će i tome kraj. Izneće i mene iz ove sobe.”

“Juh, jezik pregrizô!”, pobuni se baka Serafa.

“Tako mi starog đerma i sohe, imali ste, oboje, težak ali častan, lep, srećan život”, kažem poletno.

“E, to ćemo moći da procenimo tek kad bude došla zadnja ura”, uzvraća deda Aron. “Pri kraju se više ništa ne može popraviti, ali se štošta može pokvariti. Ako, ne daj bože, golema nesreća pogodi nekog od tvojih bližnjih, ako s ovog sveta odlaziš ojađen, ne možeš kasti da ti je žitije lepo, brez obzira na sve šta si proživio.”

“Nikakva nesreća, dedice, više neće doći, to vam ja garantujem, mi ćemo, vaši unuci, da vas čuvamo od svake nevolje”, dodajem orno, pa nastavljam blagoglagoljivo, ali mirno, poluglasno, usporeno: “Mislim da nikad niste živeli bolje no što sada živite, o da, zaista tako mislim... oboje uživete u dokolici,

kao penzioneri, a imate sve što vam treba: imate, zajedno s Mironom, maksimum zemlje, dobre konje, rogatu marvu i svinje, traktor biste, da hoćete, mogli sutra da imate... zbilja, deda, zašto se vi protivite predlogu da se kupi traktor?”

“Zato što traktor gazi, gnječi, muči zemlju. Otežava njezino disanje, uvećava njezine porođajne muke. To će jedared da shvate i gospoda agronomi. Traktor pomaže čoveku, ali odmaže zemlji. Sem toga, on izbacuje konje iz štaloga. A brez konja, brez marve nema valjanog paorskog imanja. Marva daje prirodno đubrivo, koje je zemlji najbolja hrana. Brez prirodnog đubriva zemlja brzo oboli. Pokvari se, izjalovi.”

“Veštačka đubriva joj ne prijaju”, dometnu baka Serafa. “Ona njojzi većma odmažu negoli što pomažu.”

“Veštačka đubriva odmažu i zemlji i čoveku”, ispravi je deda. “Jerbo truju i zemlju i nas. Ona su kao lekovi: leče kad se uzimaju retko i pomalo, a truju kad se uzimaju mnogo i često. Tada mogu da upropaste i najzdravijeg čoveka.”

“Čekajte, dedice, pa i stajnjak je...”

“Stajnjak je redovna i zdrava hrana za zemlju, kao što je hleb, meso iliti mleko redovna i zdrava hrana za čoveka. A veštačka đubriva su lekovi koji već, budući da se zemlji daju mnogo i često, postaju otrovi.”

“Interesantna zapažanja”, konstatujem. “Kako ste vi došli do njih?”

“Gledim zemlju i slušam njezine uzdahe. Zemlja sve kaže, treba samo umeti oslušnuti.”

Rekao je malo, a ipak mnogo, ja bih hteo da još govori, zato nastavljam sa začikavanjem, ima, kažem, sve što mu treba, ima svoj mir, svoje uspomene, svoju baka Serafu, šta mu, i njemu i baki, još fali?

“Ne fali nam ništar. Hvala bogu, dobro je”, odgovara deda Aron smireno. “*Sunce na zalasku najlepše zrake baca*, veli narod. I naša zima je puna lepih sunčanih zraka.”

“A nekada, setite se kako je bilo nekada, kako ste, recimo, vršili žito za vreme Ferenc Joške”, kažem nadahnuto, želeći da ga podstaknem da mi, po ko zna koji put, priča o *onom* životu, o *onom* vremenu, bilo šta, samo neka priča, neka me nje-

gov glas, poput opojne pesme, omamljuje, uljulkuje, nosi u davninu, leći od nostalgije.

“Ej, negdar je, bogme, bilo svakojako. Danjom smo, na gumnu, vršili, i to konjima, a noćom vejalicom vejali žito. Do deset, do jedanajst, katkad i do ponoći.”

“A u tri ujutru ponova na posao”, dometnula je baka Serafa tihim glasom.

“U tri ujutru ponova na posao. A sadeka kosim i vršim sedeći u ‘ladu duda na leniji pored žute deonice, posmatrajući kombajn kako gricka tablu žita. Kao gusenica kad načne dudov list.”

“A repu kad je trebalo izvlačiti sa njive, pak jošte po blatu?”, podsetila ga baka Serafa.

“Ta, dosadili smo konjima, ni obrok im većma nije prijao. A sadeka dođe traktor, natovarimo prikolicu, Jakov Herbut pritigne gas i mirna Bačka.”

“Kažite onda, dedice, da li vam bolje beše za vreme Ferenc Joške ili je bolje sada?”

“Bolje mi beše za vreme Ferenc Joške.”

U sobi muk, kratkotrajna tišina, deda Aron je zagonetan, baka Serafa mirna, ja zaprepašćen, ma, dedice, kako to sad, u redu, tada nije bilo traktora, nisu mučili zemlju, veštačka đubriva je nisu trovala, ali, ipak, zašto...?

“Jerbo sam tada bio mlad, a sadeka sam star. Ondar sam mogao i na drljači da spavam, a sadeka mi je i na krevetu tvrdo.”

U sobi baka Serafin smeh, moj uzvik olakšanja, i deda Aronov nostalgičan uzdah:

“Ej, mladost, mladost! Mladost – sladost, starost – nije radost!”

A onda opet muk, setna tišina, soba je preplavljena tamom zimskog predvečerja, mirisom starine, neotklonjivom nostalgijom – i mojom bezrazložnom željom da se deda Aronu privijem na grudi i da zaplačem.

VIII

VITALNE ŽENE, GREŠNI MUŠKARCI

Prvi tezgaraški posao tri novopečena saradnika firme "Sveta Pejović i komp." nisu dobila ni preko matorog Sve- te ni preko majstora Milutina Jankovića, već zahvaljujući poznanstvu kapetanovih mladih drugara sa doktorom Spa- sojem Gavrilovićem, advokatom, esperantistom i pacifis- tom, te sakupljačem umetničkih slika, stilskog nameštaja i svakojakih sitnijih antikviteta. Pretprošle jeseni, prilikom otvaranja prve izložbe Alekovih pejzaža u Esperantskom udruženju "Frateco", doktor je kupio tri njegova platna, a posle toga uzeo je još nekoliko ulja, pastela i akvarela. Ni- je sve to zadržao za sebe, nego je neke radove trampio za dela koja su bila višak u zbirkama njegovih kolega kolek- cionara. Tako je A. Vislavski, zahvaljujući naklonosti es- perantskog istomišljenika, i njegovoj spremnosti da svoj ugled među pasioniranim sakupljačima umetnina podmet- ne pod ime nepoznatog slikara, počeo da egzistira u pri- vatnim beogradskim kolekcijama. On je, dakle, najpre sam imao vajde od sve tešnjeg prijateljstva sa starim gospodi- nom, ali je došao i trenutak da se tom produbljenom ve- zom okoristi zajedno sa drugom dvojicom musketara.

Naime, krajem minulog leta doktor Gavrilović se, boraveći dve sedmice ne zlatiborskoj visoravni, zaljubio u prekrasne i za zdravlje blagotvorne predele Partizanskih Voda, Palisada, Čigote, Tornika i Vodica, pa je jesenas u

vikend naselju na Palisadu od udovice jednog svog beogradskog kolege kupio novu, još nedovršenu kuću, koja bi se pre mogla nazvati vilom nego vikendicom. Suterer, sa garažom i prostorijom za ogrev, bio je grubo obrađen, dnevna soba, kuhinja, trpezarija, nusprostorije i terasa u visokom prizemlju takođe su bile osposobljene za boravak, ali je doktor još želeo da na zidove sobe nabaci tapete, a potkrovlje, sa dvema spavaćim sobama, kupatilom i balkonom, nije moglo da se koristi: iziskivalo je stolarske, bravarske, vodoinstalaterske, električarske i tapetarske radove.

Za sve te radove kapetan Dejan Rogić bio je stručnjak bez mane i straha. Trebalo je samo naći posao njegovim zlatnim rukama. Rilion i Alek su se jesenas, nakon prve posete Milutinu Jankoviću, gonjeni pojačanom željom da zarade koju paru i da dožive nešto nesvakodnevno, setili zlatiborske vikendice svog esperantskog prijatelja, te u "Fratecu" počele da obrađuju doktora Gavrilovića. Obrada je tekla lakše no što su i sami očekivali, doktor je sa zadovoljstvom prihvatio njihov predlog, pa je već Dan Republike, koji se protegao na pet prazničnih i poluprazničnih dana, proveo s njima u svojoj lepoj kući na Palisadu. Uradili su dosta, a drugi deo posla ostaviše za pretprolećne dane, za poslednju sedmicu zimskog raspusta. Tako su se sredinom februara dva studenta i njihov kapetan ekstra klase ponovo obreli na Zlatiboru. Rilke, koji po prvobitnom zanimanju beše vodoinstalater, dovodio je u red kupatilo, kapetan, koji beše majstor za sve, sređivao je sobe i balkon, a Alek i doktor su im pomagali, ponekad i smetali. Najčešće su ih ostavljali na miru, a sami bi, obavljajući najprostije radove u suterenu i oko kuće, diskutovali o slikarstvu, o umetnosti uopšte, o perspektivi esperanta, o toleranciji i trajnom miru među narodima, o čovekovoju potrebi da živi život primeren sebi, pa i o turističkim, ekološkim i ambijentalnim vrednostima Zlatibora.

Upravo su se tu, na ambijentalnim vrednostima Zlatibora, njihova dotle u mnogo čemu identična mišljenja naglo razišla. Obojica su, naravno, više puta konstatovali

da je priroda ovu prostranu visoravan obdarila izvanredno lepim bregovima, četinarskim šumama, brezama, livadama i potocima, ali se nisu mogli saglasiti oko toga da li čovek svojom delatnošću oplemenjuje ili uništava ambijentalne vrednosti ovog bratstva pitomih planina, šuma i proplanaka.

Alek je, bez obzira na blagodeti koje je i sam osetio tokom dva višednevna boravka u doktorovoj vikendici, bio nezadovoljan vikend naseljima posejanim po obroncima zlatiborskih brda, utoliko više što je bilo očito da će se ta naselja širiti poput kancera, dok sasvim ne prekriju celu visoravan i ne unište ne samo ambijentalne nego i sve druge njene vrednosti. Po njegovom mišljenju, bilo bi mnogo bolje izgraditi, pored postojećih, još nekoliko velikih objekata masovnog turizma, jer bi ti objekti, i mnogobrojni gosti koji bi se iz njih širili, poput insekata, po brdima, za nepatvorenu prirodu ipak bili manje zlo od rojeva privatnih kuća i kućerina, od asfaltnih puteva koji do tih vikendica i vila vode, i od automobila koji na privatnim parkinzima stoje.

Doktor je takođe mislio da bi izgradnja vikend naselja na Zlatiboru, kao, uostalom, i svuda gde se ona grade, trebalo da bude pažljivo planirana i strogo kontrolisana, ali mu se nije dopadala ideja da se ta naselja svedu na najmanju meru, ili čak ukinu. Ima ljudi, napomenuo je, koji su u takvoj životnoj dobi i u takvom zdravstvenom stanju da više ne podnose hotelske gužve, a, s druge strane, osećaju potrebu da na Zlatiboru, ili drugde u prirodi, godišnje provedu po dva-tri meseca, pa i više. Razume se da u hotelu nije moguće boraviti nekoliko meseci godišnje, jer bi to bilo skupo čak i za dobrostojeće građane. Zato takvi ne samo što vole nego i moraju da sebi obezbede vikendicu. A odmor i rekreacija potrebni su ne samo njima nego i mlađim, zdravijim ljudima, naročito onima koji žive u gradu. Dovoljno je da u ovo doba godine, bilo kojeg dana, prođemo, recimo, kroz obližnje Titovo Užice, pa da se podsetimo u kakvom smogu mnogi građani i danas žive. Zapravo, u oblaku sačinjenom od dima i magle tek danas

žive. Taj gradić je u kotlini, a ima razvijenu industriju i, usled prostorne skučenosti, gustu urbanu strukturu, a nema, kao Beograd, košavu da ga produva, te je stalno u zagušljivom oblaku. Danima, sedmicama se taj smog ne pomena iz kotline. U takvom paklu, dakle, danima i sedmicama, godinama od jeseni do proleća žive muškarci i žene, starci i deca. Zar oni nemaju pravo da ponekad udahnu svež vazduh?

Imaju, dabome. A to znači da im ne ostaje ništa drugo nego da grade vikend naselja, složio se doktorov prijatelj, očito preko volje i možda samo privremeno. Kad već tako mora da bude, treba učiniti bar ono što se može učiniti. A može se, bez sumnje, kontrolisati i kvalitet i kvantitet tih naselja. Kvalitet pogotovo. Jer ako je teško sprečiti sve gradske ljude koji žele da poseduju vikendice, treba ih bar naterati da te svoje kućice-miljenice grade i uređuju kako treba. Da one ne samo u higijenskom nego i u estetskom pogledu budu što kvalitetnije, ambijentu što primerenije. Recimo, ovde bi velika većina vikendica mogla da bude izgrađena u folklornom, starom balkanskom stilu.

Doktor se uspravi i zagleda u udaljene, razbacane kućice na blagoj, još zasneženoj padini brda preko puta padine zasejane kućama među kojima beše i njegova. Na licu mu se pojavi miran smešak mudrog starca. Ovu je ideju njegov mladi prijatelj izneo već prilikom prvog susreta sa Zlatiborom, ali je tada prošla nezapaženo, izazvavši samo Rilionovu posprnu doskočicu. Doktor je sada imao ozbiljniji odgovor na tu ideju.

Zamislimo da je većina ovih kuća sagrađena u tom turskom, maloazijsko-balkanskom stilu, rekao je. Šta bismo time dobili? Po svoj prilici, ništa. Zlatiborska brda bi opet bila načičkana vikend kućercima i kućerinama, samo što bi one izgledale malo drugačije od ovih. A ako već želimo da gradimo u autentičnom, reljefu primerenom stilu, onda bi sve ovo trebalo graditi u stilu naših planinskih brvnara. No to je, razume se, nemoguće. Niti imamo toliko drva za građevinske svrhe, niti autentične, proste brvnare mogu da ispune sve zahteve naših savremenika. Komfor

na koji je današnji čovek navikao iziskuje savremene objekte. Istina je da su ti objekti uglavnom tipizirani, da su i ove kuće sagrađene većinom po tipskim projektima, ali, na kraju krajeva, zar je to tako strašno? Ako je kuća sagrađena na osnovu maštovito koncipiranog, u najvećoj mogućoj meri individualizovanog tipskog projekta, ako su je sagrađili solidni majstori, od solidnog materijala, ako je uređena i spolja i iznutra, ona može biti veoma lepa. Čak i lepša od kuća u orijentalnom ili planinskom stilu. To dokazuju i kuće na ovim padinama, koje su većinom solidno sagrađene i lepo uređene. A kad ih kroz koju godinu prekrije patina, i kad porastu borovi, jele i breze što ih okružuju, ove će kuće postati harmoničan deo ambijenta. Ova će naselja biti lepša nego da su građena u egzotičnom stilu. Najzad, i ovo je specifičan stil. To je, mogli bismo reći, savremeni vikendaški stil. U njemu ima i individualnosti, i maštovitosti, i raznovrsnosti, i funkcionalnosti. A više od toga nam valjda i ne treba.

Završivši, doktor se, ponovo malko nasmešen, zagledavao u vikend naselje na susednom brežuljku, a njegov mladi prijatelj se, zamišljen, zagledavao u sebe. Jedna ideja, koja, počeo je da shvata, beše fiks-ideja, falična premissa, topila se u njemu kao istanjen snežni pokrivač na pojedinim, jače osunčanim proplancima zlatiborskih brda. Sagnuo se i nastavio da kamenim komadima popločava puteljak do doktorove garaže, osećajući da je bar za nijansu drugačiji od sebe malopredašnjeg.

Život je zbirka zabluda i nesporazuma.

Život je i oslobađanje od pogrešaka.

* * *

Završetak poslova u vikendici trebalo je da bude obeležen njenim krštenjem, to jest svečanim unapređivanjem u vilu "Anđelija". Stoga se doktor Gavrilović u četvrtak posle podne "sitroenom" odveo u Beograd, a u subotu pre podne doneo je odande svoju prijateljicu Anđeliju Brankov, njenu i svoju kosmopolitsku istomišljeni-

cu iz "Frateca" Nevenku Zagorac i kapetanovu prijateljicu Dušanku Predić. Doneo je i zaklano, za pečenje pripremljeno prase, a iza "sitroena" brektao je kamion sa nameštajem za spavaće sobe u potkrovlju, sa dopunskim delovima nameštaja za dnevnu sobu u prizemlju, sa umetninama skromnije vrednosti i još nekim funkcionalnim i ukrasnim sitnicama.

Muškarci su obavili završne muške poslove, žene su obavile ženske, te su uveče blistale sve prostorije vile "Anđelija". A u najvećoj od njih, u dnevnoj sobi, na pogolemom ovalnom stolu zablistalo je i pečeno prase.

– Draga gospođa Anđelija, poštovani doktore, sledećih pedeset godina nek vam je sa srećom, a posle šta bude! – nazdravio je kapetan sa čašicom u ruci, davši svome glasu topao i dirljiv ton. Doktoru Gavriloviću, koji je trenutak pre toga objavio da ovaj dom odsad nosi ime "Anđelija", grunuše suze na oči. Dirnuti su bili i ostali.

Večera je proticala u izvanrednom raspoloženju. Na gramofonu su se vrtele čas doktorove ploče sa besmrtnim delima Mendelsoona, Bramsa i Dvoržaka, čas Rilionove ploče sa još besmrtnijim grčkim, i Alekove sa najbesmrtnijim latinoameričkim melodijama i ritmovima. Rilketo-vim rok i pop urlatorima žene, poduprte Aljošinom podrškom, nisu dopuštale da zagađuju atmosferu u vikendaškom salonu.

Prasetina je svaki čas bila zalivana vinom, razgovor je bio sve šarolikiji, smeh sve bučniji.

– Ovako se odavno nisam provodio – saopšti u jednom trenutku Rilion. – A da je Dušanka dovela svoju Katicu...

– Posle podne si u jednom ćaskanju rekao da su neke Balkanke neuglađene i mrgodne, kao Indijanke – podsetila ga Neva.

– Balkanke, Indijanke... Mrgodne su one koje su snažne ličnosti. I koje žive pored sirovih, violentnih mužjaka. Ali mene fasciniraju ne samo nežne ševe nego, po-vremeno, i bedevije snažnog tela i karaktera.

– Svako želi ono što nema. Slabići su fascinirani snažnim ličnostima.

– Ja, gospođo Neva, nepatvorene, mrgodne, lepe Balkanke stavljam u središte svojih osvajačkih nastojanja ne zato što sam slabić – jer ceo svet zna da sam snažna, originalna ličnost – nego zbog toga što je za mene mentalno, pa i fizičko rvanje sa snažnim bedevijama uzbudljiv izazov.

– Da si ti, nakon idile u Atini, sačuvao Zdenku Malić, večeras bi imao i rvanje i provod iz snova.

– Valjda je ona trebalo da sačuva mene.

– Malo sutra! Kad ovako rezonuješ, nemoj se čuditi što ti je od šetnje po Plaki ostalo samo par gramofonskih ploča sa grčkom muzikom. Na ženu moraš biti stalno usredsređen, kao na gutljaj vode u šaci. Ako ne paziš na dragocenost koje si se dočepao, iscuriće ti kroz prste, ostaćeš žedan.

– Nije meni važna Zdenka, nju sam otpisao. Ona nije uspeła da me osvoji, jer moje srce čezne za Dušankinom kćerkom.

– A Alekova bratućeda Veronika?... Dobro, nećemo cepidlačiti – reče pragmatična kćerkina mama. – Katica će ti doći kad budeš ovako pokrštavao svoj dom. Ne mora biti raskošan poput ovog; mi ćemo biti skromne.

– Znači, i on treba da dođe u doktorove godine, pa se može nadati. Možda će tada Katica već biti udovica, kao gospođa Anđelija.

– Ja sam, bogme, pre došao do vikendice nego do gospođe Anđelije – reče doktor na kraju smeha koji je pratio kapetanovu šalu. – Anđeliju sam upoznao pre pet godina, a prvu vikendicu, na Kosmaju, kupio sam pedeset osme. Tada sam i slike počeo da sakupljam.

– One dve su bile začetak kolekcije, je l' da? – Gospođa Anđelija je gledala u dve realističke minijature na zidu.

– Da, to su bile prve, i mile su mi poput prve ljubavi. Ali nemaju bogzna kakvu vrednost, te sam ih doneo ovamo.

– Vi bez slika ne možete – konstatova Dušanka, tek toliko da doktoru uputi neki kompliment.

– Ni pola sata. Ja volim da sam stalno okružen slikama. Poznati majstori su mi, razume se, u Beogradu, a u vikendici sam uvek držao radove umetnika čija imena ne mame eventualne lopove. U toj grupi je za sada i naš Alek. Imam, doduše, njegove slike i u glavnom stanu, ali u jezgro kolekcije će ući tek kad postane malo poznatiji. Tada ćemo i ove njegove radove preneti u Beograd.

– Biće to svečan čin. Kao prenošenje moštiju – reče kapetan, pa nastavi da dobuje prstima po stolu, u skladu s gramofonskim akordima Mendelsonovog “Koncerta za violinu i orkestar u e-molu”.

– Cimeru, to će tvoji unuci sigurno doživeti – dobaci Rilke.

– A, nemoj tako – usprotivi se doktor kroz smešak. – Ja verujem da ćemo to još mi doživeti. Ako ne ja, onda bar vi. Sve ovo ostaje u amanet mom sinu, ili, ako se on bude saglasio da ga formalnopravno preskočim, unuku. Istini za volju, iz prethodne vikendice nijedan se umetnik nije plasirao u finale, nijedan se nije preselio u glavni stan. Ti su momci mnogo obećavali, ali je, nažalost, sve i ostalo na obećanjima. To su rizici kolekcionarske pasije.

Rilke se neispunjenim obećanjima najviše naslađivao. Osećao se dužnim da prisutne obavesti:

– I Alek je dečko koji mnogo obećava. Prvih deset obećavajućih godina su iza njega, sad načinje drugu deceniju. Cimeru, sto mu očenaša, desetogodišnjica je prošla nezapaženo, ali dvadesetogodišnjicu moramo proslaviti.

– Ovde je nećeš doživeti. Tačnije, ja je neću doživeti! – uzvratil cimer energično, sa patosom. – Znam da nije mudro govoriti o svojim željama, pogotovo ako su na izgled abnormalne. Ali ću vam ipak reći: U toku sledećih sedam-osam godina moram da zasjam na evropskom slikarskom nebu. Makar nakratko, kao što je svojevremeno samonikli car Jovan Nenad zasjao na vojvođanskom isto-rijskom nebu. Ako tu svoju goruću želju ne budem ostvario, odlazim s ovoga sveta!

– A, nemoj tako – ispreči se doktor kroz ijuke i komentare. – Mi smo, moj prijatelj Rade Ristić i ja, još devetstotridest treće godine, kao članovi Jugoslovenskog udruženja za međunarodni mir, govorili: “Ne bilo nas na ovome svetu ako kroz sedam-osam godina ne zavlada večni mir među narodima!” Sedam-osam godina kasnije svet se, kao što znamo, našao u vrtlogu najvećeg ratnog bezumlja u istoriji čovečanstva. Rat je bio i prošao, a mi smo, evo, ostali. Istina, bez mog prijatelja doktora Ristića, koga je, jadnog, tuberkuloza odnela još trideset osme godine. Svet opet živi u relativnom miru, i mi se opet nadamo da će taj mir potrajati dugo, možda večno.

– Na osnovu čega to tvrdite? – upita kapetan.

– Na osnovu uverenja da je svet ipak sve civilizovaniji, da su ljudi sve kulturniji, obrazovaniji, pa i plemenitiji. A plemenitiji su, kako Alek i ja zaključismo u jednom razgovoru, između ostalog i zato što je umetnost u sve većoj meri dostupna širokim narodnim slojevima.

– Gle, i on je pao pod Alekov uticaj. O, presvetli Višnu! – Rilion se komedijaški krstio, žene su se od srca smejale. – Znači, i vi verujete da umetnost može spasiti svet?

– Ne tako čvrsto kao tvoj bivši cimerkolega, ali ipak verujem. U mladosti je svaka vera čvršća, a sa starošću dolazi i mlakost.

– Ta vera u umetnost te je valjda i podstakla da počneš da se baviš kolekcionarstvom – nagađala je gospođa Anđelija.

– I vera, svakako. U prvom redu ljubav prema umetnosti, prema vrednostima uopšte, ali i vera u umetnost kao, da se opet pozovem na Aleka, sredstvo za oplemenjivanje čoveka i poboljšavanje sveta.

– Ništa čoveka ne može oplemeniti, ništa ga ne može poboljšati, jer je on nepopravljiva zverka – ubaci Rilion tvrde nego obično. – To sam jesenas čuo u jednom privatnom hipi brlogu. Na Kotežu Neimaru. Sećaš li se, cimeru, ko je ovo rekao? Čarli, čini mi se.

– Čarli Čaplin? – upita Dušanka.

– Pa, možda i on... Ako ćemo pravo, drugarice i drugovi, dame i gospodo, umetnost nema drugu funkciju osim zabavljačke. Ona je razbibriga, sredstvo za izživljavanje nezrelih ljudi. Ti srećnici, zapravo nesrećnici, pokušavaju da joj daju i neki viši smisao, ali uzalud. Umetnost nema nikakav viši ili, ako hoćete, dublji smisao. Stoga nema ni budućnost. Tako kaže i moj pajtaš Hegel. S njim sam ja, u jednom od devet svojih prethodnih života, o umetnosti mnogo raspravljao. Posle sam shvatio da je pokrao glavne moje ideje i ugradio ih u svoju filozofiju.

– Dok je čoveka i sveta, biće i umetnosti – uzvratil doktor Gavrilović, ignorišući Rilionovu dosetku o iskustvu s Hegelom. – Jer je ona najkompleksniji, najblagotvorniji, najfascinantniji izraz ljudske duhovnosti i duševnosti.

– Nauka je, doktore, još kompleksniji, blagotvorniji, bolje rečeno delotvorniji, briljantniji izraz ljudske duhovnosti, donekle i duševnosti. Umetnost je u većoj meri proizvod duševnosti, emocije i intuicije, nego duhovnosti i racionalnosti. Pogledajte Aleka. On je, kako bi rekla Neva, potpuno iracionalan čovek...

– To nikad nisam rekla.

– Gospođo, ja čitam vaše misli. Alek je, rekla bi Neva, potpuno iracionalan čovek, a stvara fascinantna umetnička dela. Mene, doduše, ne može da fascinira, ali ostavimo to. Ja nikad ne pričam o sebi.

– Dok ne otvoriš usta – ključnu Neva.

– Alek je infantilno čedo umetnosti, ja sam inventivni žrec nauke – objasni Rilion. – A pošto je nauka superiornija, konkretnija, delotvornija od umetnosti, lako se može shvatiti zašto je između mene i Aljoše razlika kao između neba i zemlje.

– Samo mi kaži kojoj nauci pripadaš, pa da te poljubim u pametno čelo – ključnu i Dejan.

– Gospodine kapetane, mesecima vam dajem pouke iz psihoanalize, iz psihologije uopšte, a vi kao ne znate kojoj nauci pripadam!

– Ako ga još neko vreme budeš podučavao, sasvim će podilejisati – zaključil Dušanka.

– Nije nauka iznad umetnosti, nego obratno – reče doktor. – Jer su temelji nauke samo u duhovnosti, a temelji umetnosti su i u duhovnosti i u duševnosti. I u znanju, dale, i u emocijama. To važi i za intuiciju. Ona ne izvire samo iz duše, kako si ti, Rilione, rekao, nego i iz duha.

– Gde bi, doktore, bilo čovečanstvo da se oslanja samo na umetnost, a gde je danas, zahvaljujući tekovinama nauke?

– Juče si rekao da zapadnjačka nauka ne vredi ni pet para, jer je analitički profilisana, pa sve raščlanjava i rastura – podseti Alek drugara. – Imaju pravo, rekao si, hipici, kad se opredeljuju za zen budizam. Jer on fenomene stvarnosti tretira celovito, ne razarajući ih.

Rilke je par sekundi bio u nedoumici.

– Ja sam, cimeru, jednom nogom u zen budizmu, a drugom u zapadnjačkom racionalizmu. Naizgled paradoksalno, ali vrhunski intelektualac, lumen mog formata može...

– Nauka je, razume se, vrlo značajan, sa stanovišta napretka čovečanstva, i praktičnog života svakog od nas, koristan izraz čovekove duhovnosti – reče doktor, zagledan u svoju misao, ne mareći za sporedni, zavatlavački rukavac dvojice (nekadašnjih) cimera. – Ali ona je ipak prilično jednostran izraz ljudske misaonosti. Umetnost je složeniji izraz našeg bića, jer izvire iz znanja, iskustva, umeća, emocija i intuicije. Kao takva, ona je zanimljivija, značajnija, potrebija ljudima od bilo koje druge delatnosti. Stoga ja, Rilione, za njenu budućnost ne brinem. Dok je umnih, osećajnih, kreativnih ljudi, biće i umetnosti.

– A biće i kolekcionara, da sakupljaju umetnička dela – ubaci kapetan. – I da se usput bogate na njima.

– To hoću da čujem! – podviknu Dušanka veselo. – Novac je ipak najlepša strana umetnosti. Mislim na umetnost življenja. Je l' se, Rilke, tako naziva umetnost koji ti i ja najviše volimo?

– Nikad nisam osećao potrebu da na umetnosti zarađujem novac – reče doktor Gavrilović. – Advokat, ako

mu je potreban novac, može da ga zaradi u svojoj profesiji.

– Treba razlikovati trgovce od pravih kolekcionara – dometnu gospođa Anđelija.

– Mi kolekcionari često se sastajemo i vršimo svako-
jake trampe, imamo posla i sa trgovcima, ali razliku između njih i nas dobro osećamo i često podvlačimo. Trgovac radi po rezonu: Jeftino kupujem od jedne budale, koja ili ne zna cenu robe ili je prinuđena da robu otuđi, a skupo prodajem drugoj budali, koja, da bi zadovoljila svoje snobovske ili neke druge sklonosti, za cenu ne pita. Kolekcionar pak, pravi kolekcionar, umetničko delo ne tretira kao robu, nego kao vrednost. Kao tvorevinu koja je rezultat ljudskog umeća, talenta i stvaralačkog rada, koja nas kroz estetsko zadovoljstvo obogaćuje, leči i oplemenjuje.

– To lečenje je skuplje nego ono u banji.

– Sve što imamo, Dušanka, skupo plaćamo, a samo življenje plaćamo na kraju najskuplje: vlastitim životom. Skupa je umetnost, ali je još skuplja nemogućnost ili nesposobnost da se u umetnosti uživa. Ja poznajem veći broj slikara, i slavni i manje poznatih, i mogu ti reći da su mi susreti s njima, u njihovim ateljeima, pokatkad dragoceniji čak i od nekih njihovih dela.

– Slikari vole da ih posećuju pasionirani kolekcionari – napomenu gospođa Anđelija.

– Kolekcionari su dragi slikarima i kao ljubitelji umetnosti, a i iz čisto praktičnih razloga: jer kupuju i na određen način reklamiraju njihova dela. Zato oni nama neretko svoje radove daju po nižoj ceni nego što ih inače prodaju.

– E, to već volim da čujem – dočeka Dušanka. – Svaka čast umetnosti, ali je lepo i omastiti se. Da još bolje osetiš estetsko zadovoljstvo.

– Pravi kolekcionari, kao što rekoh, ne zarađuju na umetnosti. Kad kolekcionar proda jedno delo, a ne uloži novac u drugo, nego ga potroši, taj je na putanji poraza. On se neće dugo družiti s umetnošću.

Dušanka je, međutim, imala svoj strateški plan. Kolekcionar treba da kupuje jeftine slike malo poznatih genijalaca, reče. A kad oni postanu poznati, te slike može da prodaje za velike pare. Pa mu ostaje i za trošak i za nabavku novih slika. Onih jeftinijih, razume se.

– Lep plan, ali ima jednu manu: nije primenljiv na kraće staze – odgovori doktor kroz fin smešak. – Jer slava slikara, pogotovo današnjeg, ne raste kao kvasac. Plodove svog umeća i svoje pasije obično ne uživaju, bar u velikom novčanom iznosu, ni slikar ni njegov prvi kupac. Nagli rast slave redak je kao dobitak na lutriji.

– A pravi kolekcionar, kako ti reče, i ne sme da prodaje vredna dela – podseti doktora njegova prijateljica.

– Nikako! Ni zbog etičkih, da tako kažem, a ni zbog materijalnih razloga. Znam kolekcionare koji su rasprodali čitava bogatstva i spali takoreći na prosjački štap. Zvuči paradoksalno, ali čovek se dobro drži samo dok čuva i obogaćuje svoju kolekciju. Čim počne da je rasprodaje, makar i diskretno, varajući sam sebe, otuđujući ono što je vredno i kupujući drugorazredne stvari, on je, kako rekoh, na putanji poraza, on, sa šakama punim novca, propada. Postane bedan trgovac sve lošijom robom, i na kraju ostaje bez ičega. Ovaj zao udes iskusili su mnogi koji su pokušali na umetnosti da se obogate. Umetnost je kobna, ne samo za stvaraoce nego i za one koji oko stvaralaca kruže.

– E, baš dobro što ste mi to rekli – Dušanki kao da je laknulo. – Ako je kobna, onda ćemo se od nje i dalje držati na pristojnom rastojanju.

Smeh, ijuci, ironične dosetke. Poslednja je izletela iz kapetanovih usta:

– Tako je malo školskog obrazovanja i napabirčenog znanja u tebi, a tako mnogo životne mudrosti! Ti si, curo moja, čudo prirode!

– Važnije je biti u stanju valjano razmišljati nego mnogo znati – dobaci Neva.

– Najvažnije je biti u stanju valjano razmišljati – potvrdi doktor šalozbiljno. – Možda je Dušanka zaista čudo prirode, ali takva čuda nisu retka. Mudrost je, naime, širi

pojam od znanja. Ona je zbir znanja, inteligencije i životnog iskustva. Znanje može napabirčiti svako. A da bi neko bio mudar, neophodni su mu još prirodna bistrina i ogromno životno iskustvo. "Čovek treba da učini mnogo ludosti da bi stekao malo mudrosti", govorio je moj klijent Radosav Đokić, seljak iz Ripnja.

– Za razliku od raznih stručnih znanja, mudrost se ne može unovčiti – dopuni Rilion. – Zato moj gazda i ja nika-ko ne uspevamo da se obogatimo.

– Tako je – potvrdi kapetan. – Previše smo mudri.

– Mudrost zaista nema bogzna kakvu praktičnu vrednost – nastavi doktor. – Od nje, ukoliko je posedujemo, imamo vajde samo utoliko što nam pomaže da podnesemo tragiku življenja. Dakle, ne svakodnevene, materijalne, poslovne, porodične, ljubavne i ostale tegobe, već tragiku, da ne kažem mučninu življenja; koju, da nismo stekli mudrost, verovatno ne bismo ni osećali.

– Izem ti mudrost, ako ona služi samo za to da ublaži mučninu; koju, da nisam mudar, ne bih ni osećao – pobuni se kapetan. – Šta će mi onda mudrost?

– U pravu si, gazda, takav luksuz nam nije potreban – dometnu Rilion, stojeći pored gramofona, na kome se vrtela jedna od Alekova ploča sa srpskim interpretatorima latinoameričkog melosa. Previjajući telo u ritmu rumbе koja je ispunjavala sobu, drveni filozof nastavi: – Mudrost ne samo što nema bogzna kakvu praktičnu vrednost nego vremenom postaje i dosadna. Jedino duhovitost nikad nikome ne dosadi. Ali duhoviti ljudi su retki. Kao kiša u pustinji. U Dušankinim prozorima duše vidim pitanje: Zašto? Slobodno pitaj, drugarice. Imam odgovor i na to pitanje.

– Ti imaš odgovore na sva pitanja.

– Mi duhoviti smo retki zato što je duhovitost od Boga data, urođena čovekova osobina. Ona je jedna vrsta talenta. Mudrost pak ljudi samo delimično dobijaju od Boga, u obliku urođene inteligencije, a većim delom je stiču tokom života, u obliku obrazovanja i iskustva. Mudrost je bitnija, ali je duhovitost dragocenija ljudska osobina. Ho-

ćeš li da to malo uprostim? Evo, za tebe, malo komparacije. Čelik i aluminijum su, na primer, bitniji za svetsku industriju, pa onda i za naš život, ali su nam zlato i srebro dragoceniji.

– Rilke, počeo si da mudruješ, i odmah si postao dosadan.

– Čekaj, Dejane, ovo su vrlo bitne refleksije. Ljudi, ja sad pišem jednu stavku “Velike Rilionove enciklopedije aforizama”. Imam, znači, dve konkluzije. Najpre: duhovitost je ređa, pa, prema tome, i dragocenija ljudska osobina od mudrosti. Drugo: mudrost razotkriva mučninu življenja. I treće... vrti mi se po glavi... treće: mudrost uvećava našu usamljenost. To je nama još profesorica Kristina Banović govorila. Sećaš li se, cimeru? Ona je, doduše, imala na umu znanje, ali, kako doktor reče, znanje je sastavni deo mudrosti. “Svako od nas život posmatra sa vrha piramide koju je sam sagradio od svoga znanja. Ukoliko je piramida viša, naši su vidici širi, ali je i naša usamljenost veća.”

– Eh, usamljenost! – uzdahnu doktor. – Nama, starijim ljudima, o njoj ne moraš govoriti... Interesantno je da ona više pogađa bogate i obrazovane nego siromašne i neuke. Njome kao da Sudbina kažnjava one koji su na neki način uspeali, koji su se imanjem ili znanjem izdigli iznad proseka. Na svetu je sve više bogatih, obrazovanih i matutih, stoga i sve više usamljenih ljudi. U Americi čak postoje klubovi za usamljena srca.

– Ima ih i u Evropi, ne samo u Americi – reče Rilion. Onda se naglo obrati kapetanu: – Sto mu očenaša, gazda, imam genijalnu ideju! Zašto mi u Beogradu ne bismo osnovali jedan takav klub? Naziv već imam: “Ljubav bez predrasuda”.

– Evo ti jednoga koji se nije bio oslobodio predrasuda – ubaci Alek, stavljajući novu ploču na disk gramofona. – Saslušajte ovo, molim vas. “Čelija broj devet”. Melodija i ritam su divni, besmrtna samba, a reči grozne. Latino-amerikanci su kontroverzni ljudi. S jedne strane osećajni,

s druge strane brutalni. U tom pogledu slični su Balkancima.

*Ćelija sa brojem devet,
tu je sâm taj čovek mlad.
On je na smrt već osuđen,
zbog ubistva svoje žene.*

– Kakva samoživa životinja! – ogласi se Neva ljuto, ne mareći za veoma melodično, sentimentalno-plačno pevanje trojice-četvorice muškaraca, praćeno uzbuđljivim zvucima gitara. – Ko mužjačkim gadovima daje pravo da ubijaju žene?

– Sačekaj, da čujemo do kraja – naredi Dušanka.

– Možda će nevernica vaskrsnuti – dometnu Rilke.

Slušali su, ali ne dugo. Do strofe:

*Sucu svom je rekao:
“Slušaj sad, moj senjor.
Ja sam nju voleo.
Ja sam nju ubio!”*

– Uh, ala si junčina! – Neva nije mogla da se uzdrži. – Ubiti bespomoćnu ženu! To može samo šljam najgore vrste!

– Ma, uživaj, drugarice, u prelepoj muzici – opet ju je smirivala Dušanka. – Kad bi Rilke umeo da svira gitaru, prihvatila bih ga za zeta, bez obzira na sve njegove mane.

– Ja predlažem gusle – ubaci kapetan. – Samo jedna žica...

– Tišina, pička vam materina!

*“I zato nije teško za mene,
umrem li sad zbog nje.
Jer ona mene
volela nije!”*

– Ma, ja bih tebe obesila na najviši kaktus, i to za ja-
ja! – poručila je Neva ljubomornom Latinosu. – Da te trnje
bocka, a konopac i omča da ti od kese načine modru čara-
pu od pola metra. I tako da visiš dok ne crkneš, u najstraš-
nijim mukama... Žena mora da ga voli, bez obzira na to da
li ljubav prema njemu oseća, inače će biti ubijena! Ona
mora da bude njegov rob!

– Od samoživosti i predrasuda treba očistiti ne samo
Latinose nego i Balkaneroze! – podviknu Rilke. – Zato bi
zaista dobro bilo, družu kapetane, da mi u Beogradu osnu-
jemo klub “Ljubav bez predrasuda”.

– A najpre biste sami degustirali ženske članove tog
vašeg kluba, je li? – pretpostavljala je Dušanka. – Kao
kulovi koji su na kojekakvim audicijama zaduženi za odbir
ekspres manekenki i đul-pevaljki.

– Prijatelji, ja se retko šalim, a sada govorim krajnje
ozbiljno – reče Rilke glasom u kome su samo poznavaoči
dubinske psihologije mogli da naslute klice šegačenja. –
Ljudi se oslobađaju svih protivprirodnih stega, pa će se ta-
ko pre ili kasnije osloboditi i svih predrasuda u vezi sa te-
lesnom ljubavlju. Zašto onda mi, gazda, neverifikovani ali
bogomdani hipici, koji želimo da budemo aktivni učesnici
u Seksualnoj revoluciji, da dopustimo da nas pregazi vre-
me. Krenimo, prvoborče Poslednje revolucije!

Kapetan je prihvatio poziv na juriš, ali mu nije bilo
jasno koga bi još, osim Dušanke, mogao da osvoji. Sve tri
žene su se odmah deklarirale kao protivnice ideje o pot-
punoj seksualnoj slobodi, a Rilke je, osetivši da je nagazio
zahvalan materijal, počeo da mesi otrcanu ali uvek izazov-
nu temu. Brak je, reče, danas u krizi, no on ipak treba da
bude sačuvan, bez obzira na to što ga preziru protagonisti
umirućeg hipi pokreta. Taj pokret zato i umire, što u sebi
nosi falične natruhe. (I što troši nekvalitetnu drogu.) Brak
kao *modus vivendi* u dobi čovekove zrelosti treba da bude
sačuvan u prvom redu zbog dece, koja ne mogu normalno
da se razvijaju bez roditeljske ljubavi i porodične atmosfere.
Treba da bude sačuvan i zbog ekonomsko-socijalnih i

psihološko-humanitarnih razloga: da pod starost ne bismo ostali usamljeni i materijalno nedovoljno obezbeđeni.

– E, taj *modus jebendi* ja vrlo dobro osećam – ubaci Dušanka.

– Manjak jebenog novca, ili...?

Kapetana su presekli, različitim ali razumljivim pogledima, i Dušanka i Rilke, pa je završetak pitanja progutao.

Međutim, nastavio je Rilke ozbiljno, znamo da u velikoj većini brakova vlada *modus nejebendi*. Ljubavna, odnosno seksualna monotonija, a neretko i apstinencija. Iz koje proizilaze mnoge frustracije i traume. Zato i za brak i za supružnike spas treba tražiti u razmeni bračnih partnera. Tu razmenu mogu, dabome, da primenjuju samo ljudi veoma širokog duha, visokocivilizovani i oslobođeni od predrasuda. Osim toga, bračni parovi bi trebalo da se u intimne odnose sa drugim parovima upuštaju tek kad prođe vreme rađanja dece. Očevi se na taj način oslobađaju bojazni da bi im se moglo roditi dete koje nije njihovo, a oba bračna druga, gledano dubinski, nakon perioda rađanja dece postaju zrelija, te mogu da podnesu iskušenja koja donosi razmena partnera.

– Mladiću, vidim da si prilično pametan, i da mnogo šta znadeš, ali dopusti da ti i ja, starinska tetka, kažem koju – obrati se Rilketu gospođa Anđelija, očitno rešena da neke stvari izvede na čistac. – Od doktora, od ovog mog Spasoja, zacemento ste već ne jednom čuli da je mir, a ne rat, prirodno stanje našeg individualnog i društvenog života. Ja vam sad kažem da je život udvoje, a ne u čoporu, prirodno stanje našeg individualnog, što će reći emocionalnog i telesnog života. To je, dragi moji, osnovni zakon prirode, koji važi za sva živa bića. Njega potvrđuje činjenica da i ljudi, i životinje, i biljke egzistiraju u obliku dva pola. A da je život udvoje prirodno stanje bitisanja živih bića, dokazuju ne samo ljudi nego i životinje, koje žive isključivo po diktatu instinkata, odnosno elementarnih prirodnih zakona, i kao takve žive najčešće u parovima. Čovek može eventualno da uleće u povremene ljubavne avanture, nje-

gov brak može biti manje ili više slobodan, ali je neosporno da će porodica uvek biti osnovna ćelija društva, osnovni oblik ljudske egzistencije i reprodukcije.

– Ako sam te dobro razumeo, ti se čvrsto zalažeš za porodičan život, za instituciju braka, ali nemaš ništa protiv razmene bračnih partnera – zaključio doktor.

– Nisi me sasvim dobro razumeo. Zapravo, ja nisam rekla sve što sam imala da kažem. O razmeni bračnih partnera htela sam da kažem sledeće: Ona ljudima koji je upražnjavaju donosi kratkotrajna i površna zadovoljstva, ali im, bez sumnje, donosi i dalekosežne, duboke psihičke krize. Ja ne znam kako kurvarska razmena duša i tela konkretno izgleda, sigurno to nikad neću ni saznati, ali sam uverena da su u toj perverznoj igri na gubitku i oni koji su kroz nju doživeli nešto uzbudljivije od onoga što se doživljava sa svojim stalnim partnerom, kao i oni koju su tu igru doživeli kao negativan stres. Oni koji su putem opasne avanture upoznali boljeg partnera, postaju nezadovoljni, pa pre ili kasnije raskidaju stalnu vezu, a oni koji su tokom razmene shvatili da njihov stalni partner s drugim osobama može više da uživa nego s njima, pate još u većoj meri. Sem toga, svi koji učestvuju u razmeni gube osećaj posedovanja svog stalnog partnera i pripadnosti njemu. A ta dva osećaja, osećaj posedovanja i osećaj pripadnosti jednoj osobi, vrlo su važna u ljudskom životu i u ljubavi. Srećan je čovek koji može reći da na ovome svetu postoji bar jedna osoba koja mu u potpunosti pripada, i kojoj on pripada. Takvi se ljudi lakše štite od životnih nepogoda, od studenog vetra usamljenosti, od nezadovoljstva i malodušnosti, od tuge i tihe depresije, koje poput rđe izjedaju usamljene osobe.

– Gospođa Anđelija – obrati joj se kapetan, koga je, izgleda, zavrbeo jezik. – Da li je vaš pokojni muž, bog da mu dušu prosti, bio ljubomoran ako ste vi razgovarali s nekim vašim prijateljom, i da li je tada smatrao da mu više ne pripadate?

– Naravno da nije.

– A da li bi bio ljubomoran kad bi vam, recimo, u banji, na odeljenju za rehabilitaciju, medicinski tehničar ili stručni maser izmasirao leđa, pa i ostale delove tela koji bi iziskivali masažu?

Smeh za stolom. Napetost raste. Smeška se i gospođa Anđelija.

– Mene takvi nikad nisu masirali. No ako bi se ukazala potreba, i ako bi to bili stručni ljudi u medicinskoj ustanovi, pretpostavljam da moj muž ne bi bio ljubomoran.

– A zbog čega bi onda trebalo da bude ljubomoran, i da smatra kako mu više ne pripadate, samo zato što vas je neki vaš prijatelj desetak minuta masirao na posebnom mestu, prirodnim “priborom za masažu”.

Balon smeha je prasnuo. “Samo desetak minuta?”, pita Dušanka s negodovanjem. “Izem ti takvu masažu!” Vremešnu gospođu Anđeliju oblilo je rumenilo mlade neveste.

– Sve su to, gospođa Anđo, samo ukorenjene navike, egoistički rezoni, puke predrasude – nastavi kapetan. – Čovek komunicira sa mnogim ljudima na razne načine, pa ipak oni koji su mu bliski ne smatraju da ne pripada i njima. Svako ima pravo da i seksualno komunicira sa više osoba, a pri tom uvek može nekome da pripada u većoj meri nego svima ostalima. Želeti, međutim, da neko pripada isključivo nama, čisti je egoizam, kao što je pristajanje da mi pripadamo samo jednoj osobi čisti mazohizam.

– E, sad ste već preterali. Mazohizma tu ni u kom slučaju nema, a kad govorimo o egocentričnosti i posesivnosti, moramo imati na umu da su te dve ljudske osobine u ljubavnom i bračnom životu ne samo normalne nego i poželjne. Biću koje volimo treba da priuštimo svakojaka zadovoljstva, svakojake kontakte sa drugim osobama, ali ne i one koji bi razorili našu ljubav, naš brak. Ljubljeno biće mora se čuvati. Hoćete li majku koja čuva svoje dete, koja kao prut drhti nad njim, smatrati egocentričnom i posesivnom? Možete je smatrati takvom, ali morate imati

na umu da je njena egocentričnost i posesivnost prirodna. Čak poželjna.

– Zna se, gospođa Anđelija, kakav je odnos majke i deteta, a kakav je odnos dvoje zrelih ljudi, muža i žene – uzvratu kapetan.

– Isto tako se zna, dragi moj, kako s kime jedna osoba treba da komunicira. Zna se s kime komuniciramo samo verbalno, službeno ili prijateljski, s kime možemo da komuniciramo malo intimnije, a s kime sasvim intimno. Ko pobrka te lončiče, nije sasvim normalan čovek. On je perverzna osoba. Možda je oslobođena od ljubomore, ali je, izvesno, oslobođena i od svih drugih osećanja. Ona nalikuje, kako bi Neva rekla, na životinju. Izvinite, ali baš na životinju. Normalan čovek ne može da ne oseti ljubomoru kad biće koje voli intimno pripada nekome drugome više nego što je red.

– Vaš rezon je, gospođo, starinski. Ljudsko biće se, kako doktor onomad reče, od samog svog postanka usavršava, oslobađa svojih mana i zabluda, a to oslobađanje se odvija ne samo u domenu rata i mira već i u domenu ljubavi i seksa. Zato je ovaj tukvas Rilke apsolutno u pravu kad kaže da je ostvarivanje potpune seksualne slobode samo pitanje vremena. Ponegde, u Americi, na primer, ta sloboda je već počela da se ostvaruje.

– Po koju cenu? – upita gospođa Anđelija. – Jesu li vam poznate frustracije i traume ljudi što su se upustili u razmenu bračnih partnera? Znate li da mnogi Amerikanci ne mogu više da žive bez psihologa i raznih medikamenata za umirenje?

– Obraćanje psiholozima za pomoć je ili moda ili znak degeneracije prosečnih Amerikanaca – uzvratu Alek. – Stari Klemanso bi rekao da je to degeneracija. On je svojevremeno konstavovao da je Amerika jedina zemlja koja je iz varvarstva prešla direktno u degeneraciju, preskočivši civilizaciju. Što se mene tiče, ne shvatam ljude koji odlaze kod psihologa. Svaki normalan čovek može i treba sâm da rešava vlastite psihološke probleme.

– Nismo, sokoliću, svi tako snažne ličnosti kao Alek Vislavski – napomenu Neva. – Poznaješ li tog samouverenog tipa?

– Delimično... Evo, Rilke se sprema da nam kaže još nešto pametno.

– Hoću da vam kažem nešto pametno o Americancima koji imaju psihičke tegobe zbog toga što su se upustili u razmenu bračnih partnera. Ja mislim da je njima pomoć psihologa potrebna zbog toga što još nisu zreli za pothvat u koji su se upustili. Prosečan američki građanin, odnosno malograđanin, otprilike je na onom nivou obrazovanja i civilizacijske zrelosti na kome smo i mi. Mislim na nas koji smo ovde, probrani, za ovim stolom. A razmena bračnih partnera zahteva, kako sam već rekao, ljude veoma širokog duha, visokocivilizovane i oslobođene od predrasuda. Mi još nismo takvi, verovatno takvi ni do kraja života nećemo postati, pa stoga ta razmena nije za nas. Ona će postati *modus vivendi* generacija koje dolaze.

– Kad već govoriš o civilizacijskoj zrelosti, imaj na umu da civilizacija podrazumeva, između ostalog, potiskivanje, obuzdavanje nagona, a ne robovanje nagonima – reče doktor Gavrilović. – Samo životinje robuju nagonima, a čovek treba njima da vlada.

– Civilizacija je, doktore, bila potiskivanje do sada, u velikoj meri je to i danas – otpovrnu Rilion. – Ali neće biti i sutra. Represivna civilizacija je anahronizam!

– Teško je reći koga treba da poštujemo, a koga da sažaljevamo: da li one koji se oslobađaju od predrasuda i egoizma, ili one koji se obuzdavaju i ponašaju u skladu s tradicionalnim moralom – dvoumila se Neva. – Možda treba da poštujemo i sažaljevamo i jedne i druge.

– Recite mi, molim vas, da li je vaša supruga stupila u brak nevina? – obratila se gospođa Anđelija kapetanu.

– Jeste, bogami.

– Budite iskreni i priznajte da vas i to zadržava u braku s njom. Upravo to što znate da ste bili, da ste i sada jedini muškarac u njenom životu.

– Pa, priznajem da ta činjenica nije nevažna. Štaviše, ona me vezuje za kapetanicu, iako je, moram i to priznati, mom srcu bliža cura koja sad sedi pored mene. Ova je mačka, ona je mečka. Nije lako mečku pretvoriti u mačku.

– Šta bi uradio kapetanici kad bi saznao da te je prevarila? – upita Rilke. – Recimo, s podstanarom.

Smeh za stolom, i kapetanov miran odgovor:

– Ništa naročito. Samo bih je malo zaklao. A podstanaru bih, mom tukvasu Rilketu, odsekao jajca i bacio ih mačkama.

Još jedan smeh, i još jedno gospa Anđelijino pitanje:

– Da li biste tako postupili i sa Dušankom, kad biste saznali da je odlutala u zagrljaj drugog muškarca? Dušanka, dušo, izvini, neću dugo s tim.

– Samo vi njega slobodno pretresite.

– Dušanku bih samo priklaio, na drugi način. Ispod pupka, a do balčaka! Priborom za masažu... Gospođa Anđelija, ona je slobodna ženska, nek se tuca s kim god hoće. Ostaće i meni koliko mi treba.

– Eto, vidite. Ženi koju volite dajete slobodu, a onoj koju ne volite ne dopuštate da mrdne s pravog puta. Zar to nije apsurdno?

– Slušajte, kapetanica je majka moje dece. Uz to, moja venčana supruga. Zar da dopustim da mi se bilo ko smeje iza leđa? Tako nešto ne dolazi u obzir! Ja nemam predrasuda, gospođa Anđelija, ali imam časti. Ne znam da li sam zreo za razmenu bračnih partnera – ponekad mi se čini da jesam, drugi put mislim da nisam – ali sredina u kojoj živim nije zrela za tako nešto. U tome je suština problema.

Doktor Gavrilović stavio je na plotnu gramofona staru ploču sa bečkim valcerima i objavio:

– Deco, dosta je bilo teških tema. Prepustimo se “Dunavskim talasima”, “Bečkoj krvi”, “Carskom valceru”... Molim džentlemene da paze, nežne damske nožice da ne nagaze.

* * *

– Moj Velja i ja smo, sokoliću, zreli za razmenu partnera, ali na tradicionalan način: svako na svoju stranu, pa *kom obojci, kom opanci*. To svaka sredina toleriše. Kad sam mu prekjuče rekla da ću vikend provesti na Zlatiboru, u vili doktora Gavrilovića i gospođe Anđelije, počeo je da trepće. I da njuši vazduh u kuhinji, u kojoj smo razgovarali. “Gle, gle, gospođa i novi parfem kupila. Moram priznati, ovaj je bolji od prethodnog. Koja je to marka?” Prasnula sam u smeh. “Medvede jedan, u nozdrve ti je ušao miris otrova za insekte. Zar ti nisam pre neki dan rekla da su se ispod sudopere pojavile bubaruse?” Ovo je otklonilo njegovu sumnju. Uostalom, ako u mene nema baš uvek poverenja, ima u predratnu gospodu, kakvi su doktor Gavrilović i gospođa Anđelija.

Veljino prekjučerašnje iznenađenje u prvom trenutku nije bilo malo, ali je veće bilo tvoje malopre, kad sam predložila da pre spavanja izađemo na vazduh, da uživamo u noćnoj zimskoj idili. Nadala sam se da će i doktor i kapetan topao krevet pretpostaviti hladnom vazduhu i škriputavom snegu. Da će Rilke biti uviđavan i ostati u dnevnoj sobi, da knjava na trosedu. Jednom se, crna Neva, i tvoja nada ostvarila. Jesi li, sokoliću, srećan zbog ponoćne šetnje sa svojom grešnom drugaricom? Godinama sam čeznula za ovakvim trenucima. Sada, kad sam ušla u zrelo doba života, povremeno osećam potrebu da činim ono što sam činila u mladosti. Čovek je dotle mlad dok veruje da može prevrnuti svet, voli da kaže naš uvrnuti filozof Rilke. A ja se osećam mladom samo kad činim ono što sam činila u mladosti. Šetala sam, često sam šetala sa mladićima koji su mi bili simpatični, i više od toga, koji su me uzbuđivali, ispunjavali osećanjem zaljubljenosti. Imala sam mnogo takvih šetnji, pa mi one tada nisu bile nešto naročito. Tek sada, kad su deo mojih uspomena, znače mi mnogo. Zato sam srećna kad mi se ukaže prilika da šetam s nekim ko mi je simpatičan, ko me malkice uzbuđuje, ispunjava osećanjem zaljubljenosti, makar taj neko bio i jebivetar Alek Vislavski. O, luda Neva, zaljubljena u mla-

dost! U vetar i dim! (Ono "malkice" sam namerno ubacila. Da te malo pecnem. Uživam da jebem jebivetre!)

Opija me ova tišina, ovo mnoštvo borova, jela i breza odevenih u belo ruho, ovaj miris snega i zimzelenih monaha i monahinja. Ti bi, naravno, svu tu krasotu dao za krasno tucanje u spavaćoj sobi u potkrovlju doktorove vile. Kapetan i Dušanka na jednom krevetu, nas dvoje na drugom. A posle prve ture razmena partnera. Vođenje ljubavi bez ljubavi. Čak i bez ljubavne predigre. Hvala lepo! Ako u braku moram da budem kanta za đubre, u slobodi sam svoga tela gospodar. "Nakon petnaest godina bračne robije, nakon par hiljada pucanja u istu metu, ko ima volju za ljubakanja i milovanja?", kaže moj Velja kad spomenem ljubavnu predigru. Njemu je najvažnije životinjsko pražnjenje. Zapravo, to se ne može nazvati životinjskim pražnjenjem, jer životinje pre parenja imaju bogatu ljubavnu predigru. Muškarci su gori od životinja. Ali ovog puta ćeš, sokoliću, hteo ne hteo, biti fin. Krevet mi je rezervisan u sobi staraca, a tebe kapetan, ako hoće, neka časti svojom opajdarom. Sa crnom Nevom ćeš noćas moći da vodiš samo platonsku ljubav. Zar ovo peripatetičko ćaskanje na puteljku usred zasnežene šume nije lepše, čistije, romantičnije od animalnog parenja u kuplerajskoj atmosferi sobe u kojoj se, na drugom krevetu, rasturaju kapetan i Dušanka?

Već godinama molim Velju da decu i mene povede na zimovanje, a njega muka hvata i kad treba ići na letovanje. "Jesi li ili nisi već sto puta u onim tvojim blesavim ženskim časopisima čitala da je za bračnu vezu bolje ako muž i žena letuju odvojeno?" Jesam, čitala sam. Svašta sam čitala u ženskim časopisima, ponajviše o kretenizmu sebičnih, primitivnih, odvratnih muževa. Od svega što čitam u raznim časopisima, u svom braku imam samo tog kretenizma.

Prošle nedelje me je, nakon tri godine, izveo na kafanski koncert naše popularne, pretežno novokomponovane, orijentalno-balkanske muzike. Jedina dobra stvar koju su Turci ostavili na ovim prostorima, kaže ljubitelj egzo-

tike Alek Vislavski. Trbušni ples, arapska arhitektura... šta te još opčinjava? Komprenoble, čevapčići. Naročito ako idu uz starokomponovane i novokomponovane... Kafana je u balkanskom vilajetu svenarodna kulturna ustanova. Beograd volim iz mnogo razloga, a najviše zbog njegovih poluorijentalnih mehana. Kojih je, nažalost, sve manje.

Sedimo mi u uglu zadimljenog ćumeza, već kivni jedno na drugo zbog "nežnih" reči koje smo prethodno bili razmenili, đul-pevaljka niže dertalinke i sevdalinke, a moj Velja, da mi napakosti, pilji u neku sisatu uzvijojlu. "Dobra mačka, je li?", kažem. A on se odmah, kad sam pokazala da mi nije svejedno, odobrovoljio. "Bila bi dobra", veli, "da nije kosu unakazila onom zelenkastom farbom. Sveca ti božjeg, kako se žene umeju naružiti da bi bile 'lepe'. I ti si zimus dva meseca bila ofarbana, je l' da? Šta ono beše: boja trule višnje ili trule bundeve?" "Ni jedna ni druga, nego nijansa crvenog mahagonija. I nisam je nosila dva meseca, nego tri. I nije to bilo zimus, nego proletos." "Pa, znam da si jednom i ti učinila takvu glupost, ali gluposti ne volim dugo da držim u glavi." "Koliko ćeš dugo zelenkastu glupaču držati u glavi?" "Bogami, one krupne oči, pa sifoni..." "Nekome je, mili, i ona dosadna. Svakome je poneko dosadan, poneko zanimljiv. Baci pogled levo i desno od uzvijojle, možda neko i tvoju ženicu merka, i zavidi ti na dobroj mački." "E, to mi je važno", veli. "Ne marim kako mi je, samo neka mi zavide."

Tako se nas dvoje zabavljamo kad uveče, jednom u tri godine, izađemo sami u grad. A što i da izlazimo, kad sebi najveselije zabave priređujemo kod kuće. Kako je počelo pre petnaest godina, tako nam ide sve do danas. Dok smo se voleli, obećavao mi je kule i gradove, govorio da će me nositi na dlanu kao dukat od žežena zlata. A mesec dana nakon svadbe izmlatio me. Bez ikakvog razloga. Njegov mu je stric, seoski mudrac, dao mudar savet: "Čim se oženiš, nađi bilo kakav povod i nevestu dobro izlupaj. Ako tada ne bude pobegla, budi siguran da te nikad neće ostaviti. Ne moraš više ni da je biješ. Dovoljno će biti da

je pogledaš, biće manja od makovog zrna.” Sokoliću, jesi li kadgod tukao svoju suprugu?

Taj odgovor sam već negde čula. Svi dobri muževi tuku žene samo kad su primorani. Kad im rospije previše zvocaju. Dobri muževi tuku svoje žene takoreći u samoodbrani. Svaka im čast! Svaka čast svim muškarcima koji umeju da povremeno budu životinje!

Velja me, velim, izmlatio mesec dana nakon svadbe, a posle me je, dopunivši amandmanom stričev muđar savet, rukama i nogama masirao još mnogo puta. “Ženu i vola treba tući dok se ne opameti”, rekao mu je jedan od trojice ujaka. Tog se saveta moj medved godinama držao. Bar jednom u dva meseca bi me izdevetao. Valjda zato što nisam bila manja od makovog zrna kad god bi me pogledao. Ali stričeva prognoza se ostvarila: ni do dana današnjeg nisam smogla snage da ostavim njegovog crnog nećaka. Bila sam za ovih petnaest godina i đubre, i ništarija, i privesak što se zakačio za njega, Velju Zagorca, dasovana za kojim luduju prave mačke, bila sam i govno i gad, i pokvarena kurva i frigidna krava, i sve najgore što ljudsko biće može da bude, a ipak sam ostala uz njega. On ode kod svog druga Stanka na žurku, a ja pozovem komšinicu da mi pričuva decu i, blesava, krenem prema kartaško-kurvarskoj jazbini. Stanko, ne znajući ko kuca, otključa i odškrine vrata stana, ja ga gurnem, upadnem u zamračenu sobu, upalim svetlo, a moj Velja grli kamenjarku i pije vinjak iz njenih usta. Ustao, zakrvavljenog pogleda, prišao mi. Meni se noge odsekle. Kad je počeo da me bije, u sobi, pred celim kockarsko-kuplerajskim društvom, da me psuje, da me ponižava, da me vređa! “Ima li još nešto što bi trebalo da ti kažem ili učinim, đubre, čime bih mogao da te odbijem od sebe, da te nateram da me ostaviš na miru?!” Nikada te reči i taj pogled neću zaboraviti. Nema, mili. Psuj i vređaj, tuci i gazi, kao što gaziš ovu zemlju... Sada, kad o svemu ponovo razmišljam, čini mi se da žena i jeste kao zemlja. Obradljiva, trpeljiva i izdržljiva. Nema poniženja koja neće podneti da bi odbranila i sačuvala ono do čega joj je veoma stalo: ljubav (joj, joj, ljubav!), de-

cu, brak, mir u kući. Eh, mir u kući! Imaš ga, crna Neva. Kurati mir... Zapravo, više nije ni kurat. Velja me je nekad često tukao, ali često i kresao. Sad me mnogo ređe tuče, ali i mnogo ređe kreše. Onomad je u nekim novinama naleteo na tobože naučni podatak da oko pedeset posto žena ne doživljava orgazam, i otada me tom bljuvotinom često čašćava. I ja spadam, veli, u soj frigidnih, pokvarenih opajdara koje glume orgazam. Odgovaram mu da nijedna žena nije frigidna, da svaka može biti osećajna, čak temperamentna, ako ljubavnik ili muž ume da nađe i upotrebi ključ koji otvara njenu dušu, raspaljuje njene strasti. Medvedu time dajem na znanje da on ne ume da nađe ključ za mene, da je loš muž, a u Stankovom ćumezu verovatno i loš ljubavnik. To ga izbezumljuje.

Kad smo *one stvari* poslednji put radili? Pre tri nedelje. Ili pre četiri? Ne mogu da se precizno setim. Pamtim samo da nije hteo da mu se digne. Ima već pet-šest godina kako mu se na mene ne diže. "Hajde, stimuliši ga", rekao je. "Puši, ili ga bar rukom aktiviraj." Počela sam Mlitavka rukom da mesim, ali on nikako nije hteo da postane Stojko. "Zabolela me ruka", rekoš posle četvrt sata. "Promeni ruku", poučio me. "Znaš šta: Promeni ti kurac!" Uzjogunio se, okrenuo mi leđa. Dobro sam prošla. Mogla sam i batina dobiti. Nisam ih dobila, ali me je kaznio na drugi način. Čuj, kaznio! Vrlo sam "nesrećna" što me već tri ili četiri nedelje ne gnjavi. Patnju lečim pored gologuzog studenta. On me hrani iluzijom da sam voljena. Ili bar željena.

Bezbroj puta sam dosad pomislila na razvod braka, ali mi je uvek bilo jasno da taj potez Sjebane Kraljice ne dolazi u obzir. Nisam želela da mi Đuđa i Vajo rastu bez oca, da me ljudi tretiraju onako kako se obično tretiraju razvedene žene. Ti mi povremeno, kad si napaljen, govoriš da imam lik i stas kraljice. Naravno, podilaziš mi, jer znaš da, kao i svaka prosjakinja željna ljubavi, padam na jeftine štoseve. Padam na sve što nije batina i psovka... Pored Velje Zagorca se već sto jednu godinu radije mirim s ulogom domaće životinje – često sam bila ovca, kučka, svinja, ko-

bila, krava i ostala marva – nego da budem raspuštenica. Ja sam i jaka i slaba, i prkosna i popustljiva, i pametna i luda. Kraljica koja prosi mrvicu ljubavi. A dobija, s vremena na vreme, pokoji komadić mekšeg ili tvrđeg mesa. Ni ta poniženja me dosad nisu opametila. Neki vrag me stalno tera da izazivam sudbinu, da se igram vatrom.

Da, u pravu si, mili: žene su sklone samosažaljevanju. Džukelo!

Dijanu nisam nabacila Velji, iako je to od mene više puta, kobajagi u šali, tražio – Dijana ga toliko prezire da bi mu pre oči iskopala nego pičke dala – ali znam ženu koja je svoju drugaricu nagovarala da se poda njenom mužu, samo da bi mu ispunila i tu želju, da bi sačuvala kakav-takav mir u kući. Kurati mir.

Crni đavole, crna će ti Neva iskopati te tvoje plave oči! Mnoga bi muška životinja volela da ima takvu suprugu, ne samo džukac koji se odaziva na “Alek”. Jedna od najvećih tragikomedija života ogleda se upravo u tome što često anđeli ulete u brak sa đavolima. I onda ispaštaju gore nego u paklu. Od mene su te paklene muke načinile crnog anđela, te sad vraćam Velji milo za drago.

Dijana je imala još goreg mamlaza. Beše egoist i cinik. “Nakon tolikih godina srećnog braka možemo, sele, zaključiti da si ti upropastila moj život, a ja tvoj”, rekao joj kad je odlučio da zatraži razvod braka. I dodao u istom stilu: “Pored mene si dosta lepih dana i godina preturila preko glave, pusti sad neku drugu da malo uživa.” Govorio je da se kao dilber zaljubio u Dijaninu pamet i lepotu, a tek kao muž je osetio kako iz nje bije hladnoća. Ta hladnoća mu je najviše smetala. Zapravo, smetala mu je Dijanina pamet. Muškarci ne podnose pametne žene. E pa, sokolici, ja nisam pametna, možda nisam ni lepa, ali...

Ne, meni Velja nikad nije ozbiljno predložio razvod braka. Mislim da on ne bi mogao da živi bez mene, iako smatra da u našem raju, koji neretko liči na pakao, ispašta više nego ja. Žena je, kaže, najveća čovekova tragedija, bila ona koleginica, ljubavnica ili supruga. Svaka od muškarca traži samo jednu “sitnicu”: da joj ispunjava sve že-

lje. “Za mene je”, kaže, “budala i kreten svaki muškarac koji ne shvata da je velika većina žena lakoumna i nezasita u svakom pogledu, koji sebi dopusti da postane slepi obožavalac žene koja mu pripada; tačnije rečeno, kojoj on pripada. Žena je, u stvari, veliko dete: sve želi, a ništa nije u stanju sama da stvori. Ako nešto i učini kao samostalno, od muškarca nezavisno ili čak njemu suprotstavljeno biće, to je beznačajno i bezopasno, ma koliko se ona trudila i busala u grudi. Žena može nešto da stvori samo uz muškarca za koga se zakačila. Da mu, recimo, zgotovi ručak dok on obavlja prave poslove. Najvažnija uloga žene je, osim rađanja dece, u tome što ona inspiriše i podstiče muškarca na manje ili veće poduhvate. Doduše, mnoge žene i ovu svoju ulogu obezvrede, jer muškarce sprečavaju da realizuju zamišljene poduhvate.”

Hvala ti na obaveštenju. Koji Dima: otac ili sin? Uostalom, svejedno. Važno je da sam saznala od koga je ukrao tu misao. Da ga očerupam kad se njome bude još koji put kitio. Bila sam uverena da je on to negde čuo ili pročitao. Sâm tako nešto nije u stanju da smisli, iako se smatra veoma pametnim. Šteta što nije dogurao dalje od glavnog knjigovođe. *Svako je zadovoljan svojom pameću, ali je malo ko zadovoljan svojim položajem.* Ne sećam se čija je to misao, pa možemo smatrati da je moja. Njome bockam svog medveda kad god izražava nezadovoljstvo zbog toga što još nije postao finansijski direktor. Moja kolegica Vukica Ronkić bocka ga tvrdnjom da su knjigovođe u našoj firmi etaloni za merenje gluposti. “Nemoj tu kravu više da mi dovodiš u kuću”, reče pre neki dan. “Sad se ugojila, više liči na krmaču nego na kravu.” “Svako od nas, mili, pripada nekoj vrsti životinja. Krava ili vo, krmača ili vepar, kobilica ili pastuv – biraj šta ti se sviđa.” Vukica je, jadnica, svašta činila da bi smršala, ali ništa ne pomaže. Osam vrsta dijeta je preturila preko grbače, to jest preko stomaka, sve uzalud. “Vrati se ti, dete moje, onoj devetoj”, veli njena majka, matora veseljakuša. “Koja je to, baba Kosana?”, pitam je. “Pa, ona: ‘od sutra’. Moja kćerka je dosad bar tri ‘iljade puta rekla: ‘Od sutra krećem

u ozbiljnu dijetu.' Dve 'iljade puta je doista krenula. Ali dalje od početka nije dogurala." "Ti se usuđuješ da mi ista kažeš?!", frkće na nju kćerka. "Ti, koja se bar deset kila teža od mene!" Onda se i ja umešam. "Pusti, sestro, kevu, i njena zezanja. Slušaj, i gledaj, samo sebe. Opređeli se već za dijetu koja ti najviše odgovara, i ozbiljno uđi u nju." "More, Nevka, držim ja strogu dijetu! Ali povremeno moram da je prekidam." "Kada?" "Svakog dana, u vreme doručka, ručka i večere", dobacuje baba Kosana. "Hej, mečko!", uzvraća kćerka. "Stani pred ogledalo, pogledaj se, pa da te onda čujem."

Svaki čovek nosi u sebi neku svoju tragediju, kažu filozofi, a Vukičina tragedija je u tome što ona, filozofski rečeno, najmanje tri puta dnevno oseti vučju glad, pa onda i ždere kô vuk. Dobro zna da se ne sme prejesti, ali ima osećaj da joj je stomak prazan sve dok ne prevrši meru. "Ja sitost osetim tek kad se prejedem", kaže. "Znači, sa zakašnjenjem koje obično iznosi petnaestak zalogaja. U tome je, sestro, moja tragedija." "Idi, sestro, u pičku materinu, i ti i tvoja tragedija!"... Jesenas joj je Ranka Sotić, drugarica iz detinjstva, sada gastarbajterka u Holandiji, poslala paketić sa tabletama za mršavljenje. Vukica je dva meseca gutala te tablete i – dobila četiri kilograma! "Rekla sam ti da ima nekoliko nutricionističkih principa", podsetila ju je Ranka u telefonskom razgovoru. "Nije isto gutati tablete pre ili posle podne, pre ili posle obeda. Kojeg se ti principa pridržavaš?" "Pa, sestro, principa: kad mi padne na pamet", priznala je Vukica. Drugarica joj je predložila najradikalnije rešenje: da konzumira samo voće i povrće, i da ga povremeno zaliva sirćetom. Vukica sad najviše jede jabuke i dunje – pa se opet goji. Ali joj bar soba fino miriše, jer se na ormarima žute zrele dunje. Je l' voliš, sokoliću, miris žutih, zrelih dunja? Moj Velja ne može da vidi dunje na ormaru. Kad smo se zabavljali bio je podstanar, a gazdarica je na svom ormaru u njegovoj sobi držala čitav red dunja. Bila je veoma radoznala, blebetava, dosadna babetina. Velja se taman uspalio, počeo da me skida, ona kuca na vrata. "Joj, izvinite, deco, samo da uzmem dunju.

Tako sam se uželela njenog mirisa.” Nas prošlo uzbudnje. Ja se ohladila, a Velja zaboravio gde je bio stao. No brzo se setio, pa nastavio. Rasturao me kao divlji vepar. Bože, kad je to bilo... Pre neki dan se, začudo, setio da smo muž i žena. Deca bila izašla, otišla svako na svoju stranu, a moj nekadašnji strasni ljubavnik diže pogled sa novina. “Nevice, jesmo li sami?”, upita nežno, zaverenički. “Jesmo, mili.” “Eh, šteta što nismo i mladi”, uzvratu pitomi vepar splasnulim glasom i nastavi da čita novine. Eto ti, Rilke, bisera za tvoju enciklopediju aforizama. Ume moj Velja da izvali još mnogo raznih *misli velikih ljudi*. Naročito o ženama. Hoćeš li, sokoliću, da ti serviram nekoliko listova njegove salate? Možda će ti jednog dana zatrebati. Seti ih se, bračni brodolomniče, kad budeš uplovljavao u narednu bračnu luku.

“Žene nisu sposobne ni za šta osim za elementarne kućne poslove i za razne sitne ludorije”, voli da kaže čovek u čijim velikim mislima ja često uživam. “Svaka profesija u kojoj su žene po sposobnostima i ostvarenim rezultatima jednake s muškarcima drugorazredna je profesija”, dodaje dotičan mudrac. I uvek iznova zapaža da je vrlo malo žena među hirurzima, pilotima, vrhunskim ekspertima u tehničkim naukama. A mnogo ih je u društvenim naukama, novinarstvu, umetnosti i sličnim igrarijama. “Mnogo ih je i u knjigovodstvima. I to na ekspertskim, pa i na rukovodilačkim mestima”, podseća ga Vukica. “A knjigovodstvo je, kako smo već mnogo puta konstatovali, vrlo složen posao.” Velja u svoju prijateljicu, svoju neprijateljicu, zapanjeno bulji. Ona pak, da bi ga još više zbunila, dometne: “Sposobnosti žena nisu manje od sposobnosti muškaraca. Samo su drugačije. Ali ti to, knjigovođo, nikad nećeš shvatiti.” Velja, kako rekoh, zapanjeno bulji u svoju neprijateljicu, ne zna šta da joj odgovori. No u nedoumici ne ostaje dugo. Obično se seti da čak i u kuvanju naveliko, i u kreiranju modnih noviteta, dakle izrazito ženskim poslovima, glavnu reč vode muškarci. Razume se, nisu to pravi muškarci – pravi muškarac, po njemu, nikad neće uzeti u ruke varjaču ili iglu i konac – ali svi veliki kuvari i

modni kreatori su muškog pola... Kad smo već kod mode, ne znam čoveka koji je toliko prezire kao on. "Nema beđastije gluposti i većeg šarlatanstva nego što je moda", kaže. "Kao da žena postaje bolja i lepša kad na sebe naveša razne krpe i zakrpe. I narod kaže: *Odelo ne čini čoveka*. To zna svako ko ima zrno soli u glavi, znaju to čak i oni pederi modni kreatori, koji mrze žene, pa nastoje da ih svojim kreacijama što više unakaze. A žene, lakomislena stvorenja, uleću u klopku, kupuju haljine koje im se, u stvari, ne dopadaju, te ih obično oblače svega jednom ili dvaput. Nakon toga ih bacaju. Zajedno s njima i silan novac. Ali preko mojih leđa modni kreatori neće, vala, da se obogate. Ni dinar neće da dobiju od mene!"

Eto, sokoliću, sada ti je jasno zašto nemam bundu, koja bi mi tako lepo pristajala u ovom pejzažu. Ličila bih na rusku kneginju. Nemam ništa osim burme, koja je tanka kao moj brak sa Veljom Zagorcem. On, buzdovan, ne shvata da u kreaciju jedne vanserijske haljine, ogrlice ili cipele ponekad treba uložiti onoliko truda, istraživanja i nadahnuća koliko i u neki model automobila, ili bar u fudbalsku utakmicu. Valjan modni kreator može se smatrati vrhunskim umetnikom, jer je on u stanju da ženu pretvori u pokretnu skulpturu. Ali, kome ja to pričam? Moj dečko se ne razlikuje mnogo od mog muža. Ne znam da li iz toga treba da izvučem zaključak kako medveda Velju ipak obožavam... Da, ti si drugačiji, razume se. Svi ste vi drugačiji jedan od drugog. Poljubi me, u vrh crvenog nosa, pa ga usmeri u pravcu vile "Andelija". Idemo na spavanje, jer sam se već dobrano smrzla. Hoćeš li me, sokoliću, sanjati noćas?

IX

NEŠTO BI VEĆ MORALO DA SE DOGODI

Ustajalo, sivo, kasno martovsko popodne, siva voda bešumne Save, sivo granje još ogolelih vrba i topola na Adi Ciganliji. Šarene su samo vikend kućice na splavovima, ovih dana izvučene iz Zimovnika i poređane duž obale Ade, u red udaljen dvadesetak metara od granatog zida vrba i topola. Na jednom od tih splavova tri pecaroša zagledana su u četiri plovka, što ih je dosad povuklo u dubinu nekoliko grgeča i smuđeva. Kapetan očekuje Dušanku, da pripremi fiš-paprikaš i posle večere priligne na krevetu u njegovoj kućici, Rilion i Alek očekuju Bedforda, kompanjona u novom biznisu. Čekaju, pecaju i ćaskaju.

Kad su stigli do raskrsnice na kojoj se ukrštaju kapetanov mumificiran brak i njegova živa, sve tešnija veza sa Dušankom, sitne kišne kapi počele su da iscrtavaju krugove na glatkoj površini rečne matice.

Rilion ustade, proteže se, pođe na jedan, zatim na drugi kraj splava. Njegovi koraci na orošenim daskama zvučno su odjekivali u samotničkoj tišini reke. Uđe u kućicu, iznese kapetanove cigarete pa, ponudivši najpre dvojicu drugara, pripali i njima i sebi. Uvlačeći dimove, posmatrao je odozgo prijatelja koji mu "službeno" beše stanodavac.

– Dejane, krajiški jarane, ja ću ti reći kako da poboljšaš međuljudske odnose na doživotnoj robiji – dobaci mu

najzad samopouzdan. – Za rešenje svih bračnih problema najbolje sredstvo je seksualno-magijski ritual. A tvoja kapetanica je kao stvorena za taj čin.

– Zašto baš ona?

– Zato što se seksualno-magijski ritual može efikasnije ostvariti sa frigidnom ženom nego sa vatrenom. Znaš li šta je seksualna magija?

– Pojma nemam. Nisam ja seksualni mađioničar, kao ti. Pored tebe ću, izgleda, i to postati. Već si me proglasio za seksualnog revolucionara, sad me unapredi i za seksualnog mađioničara, pa ću biti zreo za ludnicu. Tamo ćemo se, jednog dana, obojica skrasiti.

Alek se anemično osmehnu. Ali Rilion nije imao nameru da temu izvučenu iz rukava baci pre nego što se pogrta s njom.

– Seksualna magija je, družo kapetane, jedna vrsta mentalne alhemije, koja privrženika bele magije može da spoji sa njegovim višim jastvom, sa njegovim Daemonom ili Kosmičkom Svešču. (Ako ove reči budeš držao uokvirene, kao mantru, iznad svog bračnog kreveta, početna slova treba da budu velika, jer ova dva pojma kod belomagijskih majstora, u njihovom poimanju stvarnosti i života, imaju natprirodnu, maltene božansku moć.) Čudesno spajanje vrši se pomoću ogromne emocionalne, pa i duhovne energije, koja se stvara za vreme ljubavnog čina, a vrhunac dostiže u trenutku orgazma. O Daemonu, odnosno Kosmičkoj Svesti, može se mnogo šta reći, ali tebi će, kao laiku, biti dovoljno obaveštenje da je dotično čudo poslednji stadijum čovekove mentalne, to jest duhovne i emocionalne evolucije. Orgazam je vatra mentalne alhemije, jer se u orgazmičnom stanju čovek uzdiže do najvećeg uzbuđenja, te nagomilava u sebi najveću količinu emocionalne energije. Animira se i mentalna energija, ali je u tom munjevitom procesu najvažnija emocionalna energija. Spajanje sa Kosmičnom Svešču je, dabome, samo trenutno, ali i taj trenutak je dovoljan da privrženik bele magije – koji mora da bude produhovljena ličnost – oplemeni svoje biće i sagleda tokove mentalne evolucije. Je li' kapiraš?

– Šta?

– O, prosvetljeni bogoistražitelji, pomozite mu! Pa, nesuđeni generale ekstra klase, život ne sme da se svede na ratovanje i jebanje! Da si se u mladosti manje tukao sa Švabama, da si se u zrelosti ređe spanđavao s opajdarama, da si bar desnom polutkom mozga upoznao razliku između kabalista i Gurđijeva u učenju o Kosmičnoj Svesti...

– E, sad malo stani, sredi tu zbrku u svojoj nadsvesti i lepo ispričaj šta si hteo da nam kažeš. Ako ti budeš uspeo da ponoviš sve što si sad natrućao, ja ću te častiti litrom vinjaka... Ko je spomenuo vinjak? Virni de, Rilke, u kredenac, mislim da je tamo ostala jedna “granata iz rata”. Možda u njoj još ima naboja.

Rilion je pronašao i aktivirao “granatu”, prvi joj pokazao zube. Kapetan, koji je to učinio poslednji, odmah objavi da je upravo dosegao Kosmičku Svest. Rilion je, međutim, terao svoje, a usput je gazdi vraćao milo za dra-
go.

– Da budem iskren, sumnjam da će ti to ikada poći za rukom. Jer ti, iako si inteligentan, ipak nisi u tolikoj meri produhovljen da bi svoju seksualnu energiju mogao da pretvaraš u duhovnu. Ponekad čak mislim da bi u KAR klasifikaciji trebalo da te svrstavam u “pri” kategoriju.

– KAR klasifikacija? – začudi se Alek. – Je li to nova tvoja genijalna tvorevina? Koja po redu?

– Četrnaesta.

– Jao! Četrnaest psiholoških klasifikacija za devet godina!

– Petnaest. KAR klasifikacija postoji već tri meseca, bez obzira na to što ti nisi čuo za nju. U međuvremenu je koncipirana i POS klasifikacija.

– Objasni nam suštinu KAR klasifikacije.

– To je, cimeru, klasifikacija ljudskog karaktera sa stanovišta egocentričnosti, častoljubivosti, istinoljubivosti, pravičnosti, produhovljenosti, doslednosti i skrupuloznosti. Ja, kao i tata Adler, razlikujem četiri tipa karaktera; ali ja taj kvartet vidim u ravni koja je talasastija od Adlerove. I jače impregnirana socijalnim elementima. U mojoj klasi-

fikaciji postoji normalan, plemenit, primitivan i besraman karakterni tip. Dejan se, kao i većina Balkanaca, šeta iz krajnosti u krajnost. Čas ga svrstavam u “ple” kategoriju, čas u “pri” kategoriju. Najčešće je, ipak, u “nor” kategoriji.

– Ne želim da znam u kojoj sam ja kategoriji KAR klasifikacije. Objasni kapetanu kako bi mogao da seksualnu energiju pretvara u duhovnu.

– To mu nije potrebno. Ali bi pomoću seksualnomagijskog rituala mogao da svoju frižiderku pretvori u aktivnu ljubavnu partnerku. Koja će prilikom svakog koitusa doživeti ekstazu.

– Za mene je, Rilke, bolje da ona orgazam ne doživi svaki put kad se tucamo. Jer kad ona svrši – a to joj se, srećom, retko događa – onda je bar dve sedmice mirna, nisam joj potreban. Da nemam Dušanku, da nemam gde da se ispucam, ja bih pored moje mečke pomahnitao.

– Naučno je, gazda, dokazano da su žene, naročito domaćice, većinom frigidne. Tako kaže Velja Zagorac, muž Alekove tetke-ljubavnice.

No ako smatraš da tvoju kapetanicu ne treba popravljati, možeš bar sebi da pomogneš, da svoju domaćicu, ovakvu kakva je, ševiš s većim zadovoljstvom. Seksualnomagijski ritual je utoliko uspešniji ukoliko je partnerka frigidnija. Naime, da bi neko dospeo u takozvano granično stanje svesti, ili hipnotičko stanje, koje predstavlja prelaz između jave i sna, između svesnog i nesvesnog, potreban je produžen seksualni ritual. A sa aktivnom partnerkom, koja i sebe i tebe brzo nadraži, produžen seksualni ritual ne možeš ostvariti.

– Treba, znači, da testerišem bar pola sata da bih se spojio sa svojom nadsvešću.

– Treba da testeríšeš bar pola sata – neki sledbenici bele magije, ako imaju odgovarajuću partnerku, u stanju su da testerišu i po dva sata – i pri tom da budeš maksimalno usredsređen na cilj rituala, na spajanje sa nadsvešću. To se postiže na razne načine. Najčešće ponavljanjem određenih mantri, verbalnih formula, i držanjem u svesti

odgovarajućih vizuelnih efekata. Setiš se, recimo, kako si nekad voleo kapetanicu, zamisliš sliku vašeg strasnog zagrljaja...

– Ja kad sam na kapetanici, ili postrance, iza njenih leđa, obično zamišljam da tucam neku drugu jebaljku. Donedavno sam zamišljao Dušanku. A sada, kad mi je ta lajavica redovna partnerka, ne moram da zamišljam naše kecanje. Jer mogu da ga doživim kad god hoću. U erotskom filmu koji se vrti u mojoj glavi, a u kome je kapetanica samo dublerka, gledam neku drugu karakondžulu. Koji sam davno rasturao, ili samo želeo da rasturam. Varam bračnu drugaricu dok je jašem, i tada mi je najbolje.

– Još lepše će ti biti ako budeš uspeo da ostvariš produžen seksualni ritual. Treba, dakle, da držiš u svesti odgovarajuće vizuelne efekte, da stežeš kapetanicu oko golih ramena, ili oko bedara, i da, dok je odozdo rasturaš, u sebi ponavljaš: “Ljubav je vrhunac svega! Ljubav je vrhunac svega!” Ili, recimo: “Ti si moj Daemon! Ti si moj Daemon! Ti si moj Daemon!”

– A kad moj Daemon napadno uzdahne i nervozno progundā: “Hajde, svrši već jednom, zapeo si kô mahnit!”, šta ja da uradim? A? Šta, Rilke, onda da radim? Ja dahćem, a ona ljutito gundā: “Konju jedan, iskidaćeš mi utrobu tom svojom magarećom žilom!”

– Kad budeš uspeo da sebe samog poboljšaš, da se usavršiš, bićeš u stanju da i nju dovedeš u hipnotičko stanje. Tek tada će kapetanica biti prožeta uzbuđenjem kojim si ti prožet... Je l' se ona pokatkad nadraži? Je l', recimo, mrda dupetom kad vodite ljubav?

– Mrdnula je sinoć, jednom. Ležali smo postrance, u pozi “dve užlebljene kašike”, kresao sam je otpozadi. Bilo je već prilično kasno, spavalo joj se. Uskoro je i zadremala. A ja sam tek tada, zamislivši da na terenu, u planinskoj pojati, rasturam neku guzatu čobanicu, počeo da se napa-ljujem. Da se u mečku sve jače nabijam. To ju je razbudilo. I dodatno oneraspoložilo. Jer je ukapirala da ne sanja ružan san, da je odistinski još “gnjavim”. Obično u takvim prilikama gundā, ali sad je bila toliko pospana da ju je

mrzelo da otvori usta. Ili je smatrala da nema smisla da se prepiremo sada, kad cela zgrada spava. Samo je mrdnula dupetom, dajući mi na znanje da treba testerisanje da ubrzam i da svršim. Znao sam: ako to ne budem učinio, ona će mrdnuti još jednom, ali jače, pa će me se tako otarasiti. Kao kobila kad nema želju za pastuvom.

Alek prasnu u smeh. Rilke, međutim, nije sa lica skidao masku ozbiljnog psihoterapeuta.

– Produžen erotski ritual, akumuliranje i prenošenje seksualne energije, pre ili kasnije adepta dovodi do spajanja sa nadsvešču. Kad budeš, Dejane, preorao bar to polje bele magije, kad budeš umeo da u vlastito spajanje sa nadsvešču uključuješ i kapetanicu, njen će led početi da se topi, potom da se pretvara u vatru. Na kraju će tvoja supruga da u orgazmu eksplodira, da doživi potpuno pražnjenje.

– Ona potpuno pražnjenje doživljava samo kad, nakon poslednjeg mog udarca, i uzdaha zadovoljstva, s averzijom, koja ide do gađenja, promumla: “Konjino!”

Alek je ponovo prasnuo u smeh, Rilke se melanholično osmehnuo. Bilo je očito da ne vidi izlaz iz kapetanove bračno-erotske situacije. Splasnulim glasom, u kome se crvenela nit poraza, lupio je:

– Ako ništa ne pomaže, razvedi se. Tako ćeš bar moći da se sav posvetiš Seksualnoj revoluciji. Koja je, kao što sam ti već par puta rekao, jedno od glavnih obeležja našeg doba, epohe Vodolije.

– Nije, moj Rilke, ni u razvodu rešenje. U principu osuđujem ljude koji su u braku izrodili decu, a onda se razveli. To je egoizam i neodgovornost. Osim toga, u našim uslovima – u epohi obnove i izgradnje zemlje, koja još nije završena – razvod je skopčan sa velikim materijalnim problemima. Otkud mi drugi stan, otkud mi novac da ga popunim pokućstvom? Kako bih mogao da od svoje penzije izdržavam i prethodnu i novu suprugu, svu našu dečicu? Znaš li ti koliko danas košta oblačenje i školovanje dece? Možda bi se to i moglo nekako srediti. Penzija mi nije mala, a mogao bih da nađem druslu, kao što sam je i našao, koja ima i svoj stan i svoju platu. Ali druge su tu stvari u

pitanju. Pre svega, čovek koji je odrastao u harmoničnoj porodici – a moji roditelji, moje sestre i braća, nikad se nisu ni svađali, kamoli razvodili – neće se opredeliti za rasturanje braka samo zato što ima veće seksualne prohteve od svoje supruge i što se još u ponečemu ne slaže s njom. Ja se sa svojom mečkom u mnogo čemu ne slažem, ali bez nje ipak ne bih mogao da guram.

– Ona ima nad tobom parapsihološku moć.

– Nije to u pitanju – uzvratila kapetan ozbiljno, zaboravivši da se upita šta je to parapsihološka moć, da li je to uopšte neka moć, ili samo najnoviji Rilionov dribling. – Evo, recimo, sinoć se ja na Terazijama sretnem s mojim drugom Borom Džakulom, i svratimo u “Atinu”. A taj voli sve što je tuđe, život bi dao za mindžu. Sedimo mi, pijuckamo pivo i razgovaramo o polovnjačama koje razbucavamo, ili koje bismo mogli jedan drugom da nabacimo. A na rastanku moj ti Boro kaže: “Pozdravi mi kapetanicu i studentariju.” “Hoću, vala, i šaljem pozdrav tvojoj gospođi i dečici”, odgovaram mu, a u sebi se smeškam. Celo vreme nisu nam pale na pamet naše gospođe, a sad, evo, red je red, život je život, porodica je ipak porodica, sve ostalo je luk i voda. Prolazne švaleracije imaju, moj Rilke, neku čar i pružaju čoveku zadovoljstvo samo dok zna da ga kod kuće čeka njegovo ognjište, njegova žena i dečica. Kad bih živio sam kao pas, samo radi šljokanja i razbucavanja kojekakvih dromfulja, mislim da bih se za kratko vreme sam sebi smučio. Suština života nije u pražnjenju litrenjača i punjenju polovnjača. To sam ja shvatio baš za vreme najraspusnijih bitangovanja. Ponekad sam bivao i po tričetiri meseca na terenu, bez kapetanice. Raubovao sam se maksimalno, svake noći. Zbog kurvanja, i tuča s kojekakvim šalabajzerima, kao oficir i nisam dogurao dalje od čina kapetana. Inače, s obzirom na to da sam bio prvoborac, mogao sam, da ne bejah tako neobuzdan, u penziju otići kao pukovnik... Na terenu sam se, velim, raubovao maksimalno, a na kraju mi se obično sve to smučilo, jedva sam čekaao da dođem kući. Suština života je, Rilke, u tome da živiš za svoje bližnje, bar onoliko koliko živiš za sebe

samoga. A ukoliko si spremniji da živiš više za njih nego za sebe, utoliko je bolje i za njih i za tebe.

* * *

Iz sumraka je najpre izronila Dušanka. Unela je u kućicu zamamne bedevijske obline i živahnu prostodušnost, a donela je i mirođije za fiš-paprikaš. Štednjak na butan-gas bio je tu, lonac je bio tu, riba je takođe bila tu. Kapetan ju je čistio na ivici splava. Ogrejan na toploti koja se po njegovom telu širila iz popijenog vinjaka, zadovoljan zbog dobrog ulova, srećan zbog “posla” koji sa Dušankom treba da obavi nakon večere.

Rilion je, međutim, bio nespokojan. Bedforda, glavnog bosa novokomponovane ilegalne firme “Šverc komerc”, još nije bilo na vidiku, a trebalo je da kompanjoni već budu kod doktora Gavrilovića.

Napokon, baš kad je Rilke i Aleku i sebi počeo da prebacuje što su se uopšte upustili u biznis s onim dudom Bedfordom, dud se pojavio na splavu. Poletan i govorljiv. U prtljažniku “audiya”, obavestio je kompanjone, čeka roba. Čitavo malo bogatstvo. Hajde, frendovi, nema se vremena, vodite me kod tog vašeg doktora. Ima čilac da podilkani kad ugleda raritete koje sam mu doneo.

Rilion protrlja ruke, naglo zahvaćen euforijom. Udari Aleka po ramenu.

– Cimeru, jesam li ti rekao da sa bata Bedfordom vredi ući u biznis! Taj će, izgleda, prevazići svog čaćosa. A da znaš da sam danas predosećao da će se nešto dogoditi.

– Ti si to već mnogo puta predosećao.

– Bilo je krajnje vreme – nastavi Rilion bodro. – Nešto bi već zaista moralo da nam se dogodi.

– He, čuj ga! On peca ribu i igra šah s jednim penzionerom, a hteo bi da mu se, osim mata u petnaestom potezu, još nešto uzbudljivo dogodi! – dobaci kapetan, pa se obrati Bedfordu: – Kako si prošao na granici? Nisu ti mičoši ništa uzeli?

– Jok! Bila je prpa, ali sam se provukao. Treba samo biti drzak. Preneo sam jednu fantastičnu trakatraljku, otkucala je dosad bar sto godina. Velika kao noćni ormarić.

– Takvu jednu mašinu za mlevenje vremena voleo bih da imam u svom budućem ateljeu – izgovori Alek poluglasno, više za sebe. – Kako si je preneo preko međe?

– Ležala je na zadnjem sedištu, ispod mog džempera i “montgomerija”. Treba da budeš ‘ladan ko špricer, i nema zime.

– Lako je tebi biti ‘ladan ko špricer, kad je u Milutina lova do krova – reče Rilion. – A da su ti ovo uzeli, kad bismo Alek i ja ponovo skrpili sto somova?

– Ja da računam na Milutinovu lovu ne bih vas uzimao za kompanjone. Ali ja Milutinu hoću da pokažem da mogu praviti biznis i bez njegovog šodera!

– Ah, ti očevi i ta deca! – otegnu Rilion kroz uzdah, pa promeni i boju glasa i izraz lica. – Nadam se da nisi zaboravio dogovor. Ti si obavio glavni posao, ali i mi smo rizikovali, uložili smo svu našu sirotinju, idemo fifti-fifti. Tako smo finansirali poduhvat, tako delimo i dobit.

– O-kej, frend! Pre podele uzimam dvadeset posto za prpu i putne troškove. Treba i Prletu nešto da udelim, on me je vodio u baze.

– U redu. Jesi li potrošio baš svih dvesta komada?

– Još sam i dvadeset svojih dodao, preko redovnog učešća. Prekrstićeš se kad budeš video kakvu sam lampu doneo. Zaviri u dupe “audija”.

Rilion je, međutim, svoje zanimanje za antikvarne raritete ostavio za kasnije. Diviće im se sa doktorom Gavrilovićem, kad mu ih bude nudio.

– Gazda, ti onda ne dolaziš, je l’ da?

– Ne, ali vas čekam na večeru. Samo, donesite još hleba i maznite negde par tanjira i kašika.

– Razumem, družo kapetane! Frendovi, vraćamo se na večeru, a? Da proslavimo uspeh prve akcije.

– O-kej! – složi se Bedford. – Svrtićemo najpre u jedan disk akvarijum, da se snabdemo boljim ribama od

kapetanovih deverika ili smuđeva. Znam podrum u kome je ulov uvek dobar.

* * *

“Audi”, koji je, prema Bedfordovom tvrđenju, za tili čas umeo sam da nađe bilo koju beogradsku ulicu, doista je za kratko vreme stigao u Profesorsku koloniju. No ovde je, pod uličnim svetiljkama, lutanje potrajalo nešto duže, jer nijedan od dvojice Bedfordovih kompanjona nije mogao da se seti naziva ulice u kojoj je stanovao doktor Gavrilović. Najzad je “audi” ipak uleteo u traženu ulicu, a kompanjoni nešto kasnije lako prepoznaše dom starog advokata.

Ta nevelika, skladna i dopadljiva secesijska vila, diskretno nalickana motivima iz biljnog sveta, spolja je bila obojena svetlim tonovima, a koncipirana u veselom, čak vragolastom duhu. Ali unutra, pogotovo u glavnoj prostoriji, koja je bila i salon, i radni kabinet, i biblioteka, pokatkad i spavaća soba i trpezarija, podsećala je na privatni muzej usamljenog čudaka, na dragocenu zatamnjenju škri-nju, na dobro snabdevenu galeriju i antikvarnicu. Novi tapeti, koje je kapetan sa svoja dva pomoćnika nalepio nakon povratka sa Zlatibora, sa žuto-smeđim zvonastim cvetovima na višnjastocrvenoj osnovi, davali su sobetini težak, svečan ton. Njena relikvijarna izuzetnost bila je izražena naročito sada, kad su na prozorima bili navučeni plišani zastori, a diskretna svetlost iz kristalnih, nagore okrenutih čašica bronzanog lusteru rasipala se po uglačanoj patini stilskog nameštaja i mnogobrojnim sitnim antikvitetima. Pogled su najpre privlačila dva kabinet ormara, jedan od mahagonija, klasicistički, drugi od tikovine, sa asimetričnim intarzijama rokokoja. Bookcase⁴³ je bio od orahovine, sa brušenim staklima u tjudorskim spljoštenim lukovima, kontrastiran nizovima očuvanih knjiga u jarkocrvenom, mrkom i plavom povezu. Masivan pisaći sto je ta-

⁴³ Ormar za knjige

kođe bio od tamne, rezbarene orahovine, a hrpe knjiga, priručnika i raznih spisa, obasjane svetlošću ispod abažura od zelene svile opervažene žutim paspoalom, samo su još više isticale pažnju s kojom je doktor Gavrilović održavao red u celom salonu. U stvari, salon je nevidljivom pregradom, koju je na parketu označavala linija dodira bogato ukrašenog perzijanera i nešto svetlijeg, tanjeg i novijeg fabričkog tepiha, bio podeljen na dva dela: radni i relaksativni. U tom drugom, "lakšem" delu jazbine pogled su mamele tri ampir fotelje oko niskog okruglog stolića, kanabe koji je, kao i fotelje, bio presvučen zlatastim brokatom, politiran bife od trešnjevine i sekreter kabinet, prekrasan neogotski primerak, zastakljen i pun skupocene figuralne i funkcionalne keramike, srebra i okovanog kristala. Umešto glomaznih dostojanstvenih satova i goblena u širokim, olistalim baroknim ramovima, koji su visili u radnom delu salona, u relaksativnom delu su na zidovima u pozlaćenim okvirima visili izbleđeli pejzaži i finim velovima ogrnuti aktovi, pa i neki modernistički radovi, omeđeni jednostavnim obojenim letvicama, a ispod venecijanskog ogledala, na komodi od ružinog drveta stajale su, očito samo privremeno, mesingane lampe, kutije sa inkrustacijama od sedefa, vaze od oslikanog fajansa i dva srebrna bokala nejednake veličine.

– Od svega pomalo, a ničeg dovoljno – reče doktor Gavrilović kroz smešak srećnog posednika stvari koje izazivaju divljenje. – Neki me ionako kritikuju zbog ekskluzivnosti enterijera u kome danju i noću boravim. Kapetan Dejan kaže da na ovaj način bežim iz socijalističkog sveta, u kome živim zato što moram, u buržoaski svet, u kome sam odrastao i kome pripadam.

– Ah, manite kapetana – uzvratil Rilke nonšalantno. – On povremeno psihologizira, pokušava mene da oponaša. Ali učenik može da dosegne učitelja samo ako je mlađi od njega. Mene, uostalom, niko ne može da dosegne.

– Dobro je verovati u sebe, makar i preterano – odgovori doktor šaljivo, pa, zagledan u Bedforda, nastavi ozbiljno: – Nisam toliko bogat da bih sebi ispunio možda po-

slednju želju u životu: da dve sobe, trpezariju i ovaj salon opremim po jednim bar donekle čistim stilskim kompletom.

– Doktore, ja sam vam rekao: želja će biti ispunjena – reče Rilke. – Ponovite, molim vas, pred ovim specijalistom za njuškanje, šta želite. Da imamo orijentire.

– U jednoj sobi u pročelju već sam pomešao barok i rokoko, jer su oni, da tako kažem, u krvnom srodstvu. Ovaj ampir ići će u drugu sobu. Dakle, za sobe mi treba barok ili rokoko i ampir. Trpezariju hoću da opremim engleskim stilom, u prvom redu tjudorom, a za ovaj salon mi je potrebna renesansa. Ili klasicizam. U stvari, ovo možda i neću dokraja da pročišćavam. Ovde se najbolje osećam kad vidim svašta oko sebe. Ja to nazivam esperantskim stilom.

– Ovde će doktor držati stvari koje su mu izuzetno drage ili koje nisu raspoređene – objasni Rilke Bedfordu (i samom vlasniku antikviteta). – Ovo je u punom smislu reči galerija i antikvarnica. Tu ima dosta stvari koje su raspoređene, ili su, kao i sam doktor, “obudovele”, koje su stoga za prodaju ili za razmenu sa kolegama kolekcionarima. Je l’ tako, doktore?

Obudovali starac potvrdi.

– Bedford je snalažljiv i neustrašiv, kažem vam, ekspert za probleme koji vas muče – nastavi Rilke, razapet između želje da bude poslovno ozbiljan i navike da se u svakoj prilici šegači.

– A šta vama treba? Samo nameštaj, ili može i ovakve stvari? – Bedford je posmatrao svoje eksponate: stogodišnji sat, kinesku vazu, srebrni čajni pribor za četvoro i lampu sa staklom dugačkim preko pola metra, koji su, još neočišćeni i neraspoređeni, mirovali na dve crne stolice renesansnog kroja.

– Nameštaj me sada najviše interesuje. Ali i ostalo može da dođe u obzir. Satovi, lampe, lusteri, servisi, bokali, vaze, keramika, gobleni, slike starih i savremenih majstora – sve što nađeš.

– Skupljate li, možda, i trofejno oružje?

– Auu, samo to ne! – otegnu doktor kroz osmeh. – Nemam ništa osim noža za sečenje hartije. Oružje ne mogu očima da vidim.

– Doktor Gavrilović je dugogodišnji borac za mir u svetu!

Ovu činjenicu Rilke je objavio tako serioznim glasom da se njegov cimer, osmotrivši ga, uplašio da će cirkusantovo “strahopoštovanje” pući kao mehur od sapunice. No Rilke je, izgleda, kao dubinski psiholog izveo jednostavan ali dubok zaključak da će prilikom određivanja cene donesene robe doktor biti utoliko galantniji ukoliko bude zadovoljniji i samim sobom i svojim mladim kompanjonima. Zato je rešio da u razgovor uvuče omiljenu doktorovu temu: večni mir među narodima. Ranije je to, u dva-tri maha, činio radi zabave, a sada zbog računice. Tu je temu svojim burgijama on već bio izbušio, ali za ovu priliku bolju nije imao. Znao je, naime, da doktora Gavrilovića istinski zanimaju samo tri fenomena: antikviteti, jurističke kerefeke i šanse za ostvarenje večnog svetskog mira. U antikvitate se Rilke nije razumeo, a advokaturu je smatrao jalovom i apsurdnom delatnošću. “Juristika nam”, govorio je (doktoru iza leđa), “ne otkriva ništa novo. Ako si medicinar, saznaješ tajne čovekovog tela i lečiš ljude. Ako si fizičar, saznaješ tajne prirode i menjaš čovekov materijalni svet. Ako si umetnik, saznaješ neke životne istine i stvaraš lepotu. A šta pravnik saznaje i stvara? Ništa. Gnjava i sebe i druge ljude gomilom konvencija, koje se svaki čas menjaju. Advokatska delatnost apsurdna je i zbog toga što advokat mora biti inteligentan i lukav, jer inače neće ni tri dana opstati u toj lisičje-vučjoj profesiji, a na izvestan način mora biti i glup, jer, sto mu očenaša, koji će se pametan čovek baktati s tuđim nevoljama i suvoparnim zakonskim paragrafima.”

Antikviteti i paragrafi, dakle, nisu dolazili u obzir kao sredstvo za razgaljivanje potencijalnog kupca švercovanih rariteta, Rilketu je ostao samo nebulozan večni mir među narodima.

Bedford je, začudo, sa zanimanjem pratio razgovor koji se razvezao, dokazujući time upravo Rilionovu tezu da u jednoj osobi obično egzistira više ličnosti, koje se, “u zavisnosti od vanjskih okolnosti, smenjuju na dužnosti”. Da je pored sebe imao bar jednog frenda svoje krvne grupe, on bi ovo pimplovanje začas rasturio. Jer ovo je, frendaći, zbilja za pošiziti. Palamudžija Rilke mrsi muda fosiliziranom laponcu, koji se okrpio šlafrokom, zavalio u “tonet” ljuljašku kao beba, i sad će tri okloka da pijucka liker, hvata buve i čupa im krilca. My God,⁴⁴ ko će to izdržati!

Bedford, međutim, nije pored sebe imao nijednog frenda iz chewing-gum generacije, pa je privremeno potisnuo averziju koju hipici, istinski ili nabedeni, osećaju prema svemu što govore i čine paceri. Aktivirao je Bedforda biznismena, izveo jednostavan ali dubok zaključak da bi sedokosi laponac mogao postati dobar rudnik lovindera, i čitav sat slušao trkeljanje starca i njegovih esperantskih (a, po svoj prilici, i pacifističkih) istomišljenika o mogućnostima za uspostavljanje večnog mira među narodima.

Doktor Gavrilović je, naime, još kao mlad advokat bio zaokupljen ovim opštečovečanskim fenomenom, te je već u decembru 1933. godine, sedam meseci nakon osnivanja Jugoslovenskog udruženja za međunarodni mir, postao član tog cenjenog i dobronamernog, ali – kao što znamo na osnovu događaja koji su u međuvremenu prodrмали majčicu Zemlju – ne i bogzna kako uspešnog udruženja. To udruženje je, inače, delovalo kao sekcija Međunarodne unije udruženjâ za mir, sa sedištem u Ženevi, i za tadašnje pacifističke entuzijaste bilo je izvorište i stecište velikih nada. Ne samo nada već, možemo slobodno reći, i velikih ideja. Onda je doktor Gavrilović upoznao, pored ostalih valjanih ljudi, i jednog izuzetnog umnika, otada svog velikog prijatelja, doktora Radivoja I. Ristića, na čijem primeru čovek može da zaključi kako je zaista šteta što se pravi ljudi ne nalaze uvek na pravim mestima i što velike ideje nemaju adekvatnu konkretnu moć, kojom bi same sebe

⁴⁴ Moj bože,

mogle da pretvore u velika dela. Doktor Ristić, po profesiji sudija, a po volji Sudbine neshvaćen mesija (mesijama je suđeno da budu neshvaćeni), u svom pacifističkom žaru nije štedeo ni duhovnu snagu ni dragoceno vreme. Proučio je literaturu, zagledao se u svoja znanja i iskustva, u svoje vizije, te napisao, i 1934. godine u novosadskoj "Slaviji" objavio, neveliku ali izuzetno značajnu knjižicu "Glavni faktori večnog mira među narodima".

Doktor Gavrilović zaustavi ljuljanje svoje kolenke u obliku "tonet" stolice, uz pomoć kostobolnih uzdaha osovi se na noge, u dva koraka priđe pisacem stolu i otvori jednu fioku. Knjižica njegovog prijatelja bila mu je, izgleda, uvek pri ruci, kao bogomoljcu molitvenik.

– Evo, deco moja draga, među ove je, uzgred budi rečeno, prilično neugledne kartonske korice jedan veliki entuzijast smestio svoje nade, svoje dobronamerne predloge i plemenite ideale.

Doktor Gavrilović je, kao sveštenik ispred oltara, svakom od potencijalnih vernika pokazao lice relikvije, zaboravljajući da je dvojici od njih dotičnu knjižicu već bio pokazao i delimično njenu sadržinu prepričao. Možda je tu činjenicu svesno zanemario. Možda je i on, kao i njegovi poslovni prijatelji, imao svoju računicu. Ovaj treći deran je tako ozbiljan, a očito sposoban da nanjuši sve što mušterija traži, njega bi vredelo jače vezati za sebe. Ovdashnji je, ima kola, na osnovu malopredashnjeg ćaskanja može se zaključiti da ume popraviti sve što se kotrlja, mogao bi povremeno da posluži i kao mehaničar, pa ako i nije ozbiljniji, neozbiljniji već ne može biti od onog ženskaroša Dejana i ove dvojice njegovih musketara.

Nakon par trenutaka zamišljenosti nad "Glavnim faktorima večnog mira među narodima", doktor Gavrilović je ponovo živnuo i, prelistavajući vičnim pokretima sačinjenje svog prijatelja, izneo najpre njegovu (naravno, i vlastitu) tvrdnju da će uslovi za ostvarenje trajnog mira u svetu biti utoliko realniji ukoliko pojedini narodi budu na višem kulturnom nivou i ukoliko u tom pogledu budu međusobno izjednačeniji. Razume se, takvo stanje će doći

samo posle dugotrajnih napora, te u međuvremenu pažnju treba usmeriti i na druge bitne faktore mira. Jedan od njih je princip da u međunarodnim odnosima pobeđuje pravo, a ne sila. Međutim, kao što juristi znaju, pravo je bez prinudne zaštite iluzorno, što potvrđuje i život, jer ne postoji društvo bez policije i vojske, dakle bez institucija koje će garantovati uvažavanje pozitivnih zakona i ostvarivanje individualnih prava. Prisustvo sile je, nažalost, i u tom domenu neminovno, pa ako je neminovno, treba ga prihvatiti. Ali na koji način? Nije teško zaključiti da sila u posedu nekih država predstavlja permanentnu opasnost za svetski mir, jer, kao što ima nerazumnih i agresivnih pojedinaca, tako ima nerazumnih državnika i agresivnih država. To su dva druga, dva mlada doktora jurističkih nauka sagledavala već tada, trideset treće godine, i već tada su, na početku velikog uspona Hitlerove Nemačke, njih dvojica u pacifističkim diskusijama razmatrali kobne posledice koje mogu proisteći iz agresivnosti nemačkih i italijanskih glavešina. Ta dalekosežna zabrinutost može se sresti i na stranicama ove knjige. Nažalost, na to izvanredno štivo, i na upozorenja doktora Radivoja I. Ristića, u ono vreme niko nije obraćao pažnju. Ni u Kraljevini Jugoslaviji, a kamoli van njenih granica. Šteta, jer je umni Rade predlagao zaista izvanredna rešenja, što ćete odmah i videti.

– Znae kako je, doktore. Ljudi predlažu, život odbire – ubaci Alek dok je starac tražio stranice koje će mu poslužiti kao poštapalice.

– To je rekao njegov deda Aron – napomenu Rilion.

Ležeran smešak, momci su iskapili čašice s konjacom, doktor Gavrilović je otpio još malo kruškovca i zagledao se u molitvenik s troparima Večnom Miru.

Doktor Ristić je u svojoj mesijanskoj sveobuhvatnosti bio zamislio ne samo organizaciju jednog, kako ga je on nazvao, Instituta međunarodne vojne sile – koji bi, naravno, služio stvari mira i očuvanju poretka stvorenog mirovnim ugovorima po završetku (Prvog) svetskog rata – već je u načelu razradio i mnoge detalje “tehničke” prirode. Predlagao je, pored ostalog, da sedište Instituta bude u

Ženevi, gde tada beše i sedište Društva naroda, da Generalštab međunarodne vojne sile ima tri odseka: za suvozemnu vojsku, za ratnu mornaricu i za vojno i pomorsko vazduhoplovstvo, da šefovi odseka, koje će postavljati Savet Društva naroda, na tim položajima ostaju po pet godina, da brojno stanje međunarodne vojne sile bude jednako ukupnoj vojnoj sili triju država koje imaju najjače armije na svetu, da snage međunarodne vojne sile budu stacionirane u Eyropi (Ženeva i Marselj ili Tulon), Južnoj Americi (Rio de Žaneiro) i Aziji (Bombaj), odakle će moći najlakše da intervenišu gde god bude trebalo, da se vojna obuka suvozemne vojske i vojnog vazduhoplovstva izvodi na francuskom, a mornarice i pomorskog vazduhoplovstva na engleskom jeziku, da se države koje budu izazvale oružani sukob obavežu da plaćaju, pored naknade štete napadnutoj državi, i posebnu novčanu kaznu, da se osnuje Fond za održavanje večnog mira među narodima, u koji bi svaka država uplaćivala pet posto od svog godišnjeg vojnog budžeta, da...

Ne, doktor Ristić nije smatrao da bi osnivanjem Instituta međunarodne vojne sile automatski trebalo ukinuti armije u svim zemljama sveta. On je znao da bi bilo iluzorno tako nešto predlagati i očekivati. Sem toga, *naoružanje, samo po sebi, nije uzrok ratu, jer su ratovi vođeni i u najstarija vremena, dakle još i pre postanka države, i to sa najprimitivnijim hladnim oružjem. Jedino finansijski i ekonomski razlozi govore u prilog razoružanja, jer se ogromne sume novaca u celom svetu troše na naoružanje, mada bi se ove svote mogle i mnogo korisnije upotrebiti u cilju postizanja što većeg blagostanja celokupnog čovečanstva.*

Da li od naoružanja pojedinih država zavisi mir ili rat u svetu, to pre svega mora se imati u vidu ta okolnost, koje su države naoružane a koje nisu naoružane. Jer, da bi se održao mir među narodima, to nipošto ne može biti svejedno, da li je dotična država, koja je tako reći "naoružana do zuba", miroljubiva ili pak ratoborna. Ako je pak naoružana država miroljubive naravi, onda ona, ne samo

da ne pretstavlja nikakvu opasnost po mir među narodima, nego ta država, s punim pravom, može uzeti na sebe ulogu stražara u međunarodnim odnosima. Ona je uzdanica za sve miroljubive nacije, s jedne strane, a strah i trepet za rušioce mira, s druge strane. Na pr. Francuska i njeni saveznici su danas stožer mira ne samo u Evropi, nego i u celom svetu.

– Ah, Francuska! – uzdahnu Rilion driblerski. – J’aurai à Paris quand j’aurai appris un peu français.⁴⁵ Svemoćući Višnu mi je obećao da će uskoro nekoj Parižanki, koja ima glavicu Frasoaskinje Sagan, a telo Brižitke Bardo, pružiti mogućnost da me osvoji... Alek, nemoj se cerekati, razgovaramo ozbiljno! O svetskom miru među narodima. Ideje vašeg prijatelja me, doktore Gavriloviću, sve više oduševljavaju.

Doktor Ristić je imao zaista sjajne ideje, reče zastupnik pokojnog mesije, pa nastavi da traži celinu kojom bi izgovorenu tvrdnju potkrepio. Zaustavio se na četvrtom odeljku, pod naslovom “Duhovno razoružanje nacija”.

Tehničko razoružanje nacija, kao što smo to već napred izložili, nipošto nije uslov za održanje večnog mira među narodima, nego bi se time jedino smanjili ogromni finansiski tereti, kojima su opterećeni budžeti svih država na svetu, i tako bi ova okolnost posrednim putem dovela do opšteg blagostanja celokupnog čovečanstva. Naprotiv, kada se bude postiglo duhovno razoružanje nacija, ono će, zajedno sa organizovanom međunarodnom bezbednošću, postati tako reći “nerazoriva tvrđava” međunarodnog mira. Kada bi se ostvarila ideja potpunog duhovnog razoružanja svih nacija na svetu, u tom slučaju, za održanje večnog mira među narodima, ne bi bila potrebna nikakva organizovana međunarodna vojna sila. Ali, na žalost, istorija nas uči, da se ne smemo odviše zanositi iluzijama, niti pak pridavati ikakve važnosti raznim i vrlo lepim frazeologijama nekih državnika onih država koje su u prošlosti često kršile svoje međunarodne obaveze.

⁴⁵ Ici éu u Pariz kad budem naučio malo francuski.

A dve-tri stranice dalje:

Mislimo, da bi se sve prave pacifiste složile u tome, da se duhovno razoružanje nacija može najuspešnije sprovesti: 1) putem svih škola, ukoliko se odnosi na omladinu koja pohađa škole, 2) za ostalo stanovništvo pak putem štampe, predavanja i raznih publikacija. Za postignuće ove svrhe bilo bi neophodno potrebno da se u svim školama zavede kao obligatan predmet pod nazivom "Pacifizam". Nastavnici, koji budu određeni da predaju ovaj predmet, izlagaće cilj pacifizma i koristi koje on sobom donosi celokupnom čovečanstvu, s jedne strane, te štetne posledice rata kao oruđa nacionalne politike i sve grozote koje jedan rat sobom donosi, s druge strane. Pa da bi se postigla jednoobraznost ovoga predmeta u svim školama to je neophodno potrebno, da se u svim školama taj predmet predaje po udžbeniku, koji će izdavati Ministarstvo inostranih poslova u sporazumu sa Ministarstvom prosvete.

Među ostalom stanovništvu ideja međunarodnog mira ima se širiti, kao što maločas rekosmo, putem štampe, raznih publikacija i predavanja pacifističke sadržine na narodnim univerzitetima i u svim ostalim društvenim organizacijama, čiji predavači, naravno ljudi od autoriteta, u svojim predavanjima ne moraju se striktno pridržavati sadržine gorenavedenog udžbenika, izdatog od strane Ministarstva inostranih poslova u sporazumu sa Ministarstvom prosvete.

Ali, neminovno se postavljaju dva veoma važna pitanja, naime: 1) da li će, u bližoj ili u daljoj budućnosti, sve države na svetu hteti dobrovoljno pristati na duhovno razoružanje svog stanovništva? 2) da li se uopšte sme postaviti, da se u jednoj državi preduzmu mere za duhovno razoružanje u ono isto vreme, kada se u nekoj drugoj državi, na žalost, traži od omladine da prvo nauči da mrzi i gde se propoveda, da samo tamo ima vrline, gde postoji nacionalna mržnja. To je veoma žalosno, da se kod omladine, na kojoj, prema narodnoj poslovi, "svet ostaje",

razvija svest o tome, da je nacionalna mržnja jedna od najboljih vrline.

A na sledećoj stranici:

Usled toga, mi mislimo, da bi sa duhovnim razoružanjem trebalo odmah i najintenzivnije otpočeti, i to u svim onim državama, koje su svesne svih koristi koje pacifizam sobom donosi, s jedne strane, i katastrofalnih posledica za današnju civilizaciju i celokupno čovečanstvo, koje bi neminovno doneo jedan budući svetski rat, s druge strane. Jer, sopstveno iskustvo iz 1914 do 1918 godine uči nas o tome, da je nemoguće lokalizovati sukobe na dve ili više država, pa čak šta više ni na jedan kontinent.

Kada se pak pacifizam bude naglo širio u mnogim državama, onda će i ostale države silom prilika, biti prinuđene da pristupe istim merama, i tako će se i u njima neprekidno povećavati broj pacifista.

Svi iskreni prijatelji međunarodnog mira dakle, treba da odmah prilegnu na posao, i da sve svoje duhovne sposobnosti ulože na širenje pacifizma.

U nastavku neobične, za Aleka čudne, za Bedforda i Riliona čudačke, za njihovog domaćina čudesne knjige "Glavni faktori večnog mira među narodima" doktor Radivoje I. Ristić osvrnuo se na neke filozofske i političke aspekte pacifizma, na ulogu diplomatije u održavanju mira među narodima i na zabrinjavajuću agresivnost Hitlerovog režima. U sedmom odeljku izložio je ideju o stvaranju Evropske Unije, podsetivši pri tom svoje čitaoce i potencijalne saborce na stvaranje Sjedinjenih Američkih Država. Da bi se realizovala ideja o sličnoj uniji na Starom kontinentu, pacifisti u svim evropskim državama trebalo bi, smatrao je doktor Ristić, da se organizuju u internacionalnu Partiju za ostvarenje Evropske Unije. Ona bi u tim državama imala svoje odbore, izdavala bi dnevni list "Evropska Unija", svakog meseca objavljivala bi statističke podatke o ukupnom broju upisanih članova u pojedinim državama, itd. Najzad, kad bi se utvrdilo da je pedeset posto punoletnog evropskog stanovništva, više jedan, postalo članstvom

Partije za ostvarenje Evropske Unije, konstatovalo bi se da je ta unija stvorena.

Ali, postavlja se pitanje, koja će međunarodna organizacija biti kompetentna da proglasi svršen fakt stvaranja Evropske Unije? zapitao se u osmom odeljku svoje knjige jedan od idejnih tvoraca ujedinjenog Starog kontinenta, a to pitanje ponovio je trojici slušalaca njegov prijatelj u salonu antikvarnici. *Mi smatramo, da bi ovo trebalo da učini odbor za Panevropu, u koji se imaju uzeti po nekoliko delegata iz nacionalnih komiteta za Panevropsku Uniju iz svih evropskih država. Zato je potrebno da se što pre osnuju nacionalni komiteti za Panevropsku Uniju u svim onim državama, u kojima još ne postoje takvi komiteti. U ovaj odbor za Panevropu, pored ostalih delegata, ima ući i predsednik te partije. Predsednik ovog odbora takođe ima biti jedan Francuz, i to zbog toga, što se Francuzima ima najviše pripisati u zaslugu konsolidovanje svetskog mira.*

Ali to nije sve. Jer stvaranje Evropske Unije jeste samo jedna etapa u organizovanju univerzalnog večnog mira, kaže doktor Ristić u devetom odeljku. *Uslov za održanje večnog mira među narodima jeste stvaranje Unije svih pet svetskih kontinenata.*

A dve stranice dalje:

Maločas rekosmo da je preduslov za stvaranje Unije svih pet kontinenata prethodno stvaranje Evropske i Azijske Unije. Jer, kao što je poznato, Američka Unija već odavno postoji, a evropske su države, kao što smo već napred naveli, stvarni gospodari nad afričkim i australijskim kontinentom. Prema tome, prethodno stvaranje Evropske i Azijske Unije, a zatim obrazovanje jedne jedinstvene Unije, koju će sačinjavati: Američka, Evropska i Azijska Unija, praktički znači: osnivanje Unije svih pet kontinenata.

Stvaranjem ove unije rešili bi se manje-više svi svetski problemi, pa i problem prenaseljenosti, koji je takođe privukao pažnju doktora Ristića. No dok se ne formira Unija svih pet svetskih kontinenata, *prenaseljenost pojedinih država, kao onu međunarodnu situaciju čije bi održanje moglo dovesti u opasnost svetski mir, moguće je rešiti*

mirnim putem, u okviru Društva naroda, a da se pri tome ne dođe u sukob ni sa jednom odredbom Pakta i mirovnih ugovora. Skupština Društva naroda, naime, može rešiti da se višak stanovništva jedne države, u interesu održanja svetskog mira, može iseliti na teritoriju koja pripada nekoj drugoj državi odnosno državama. Ovakvo jedno rešenje Skupštine Društva naroda nipošto ne znači da bi se time krnjio suverenitet one države, na čiju bi se teritoriju imalo iseliti to stanovništvo, ili pak njena politička nezavisnost, nego, naprotiv, znači ostvarenje prava Skupštine Društva naroda da reši jedno pitanje koje se dotiče svetskog mira, tj. onu međunarodnu situaciju, čije bi održanje moglo dovesti u opasnost svetski mir.

I, na kraju:

Ljudi treba da se staraju kako bi sa svoje strane doprineli sve ono što stoji u njihovoj moći, čime bi se, pored ostalih problema koji obezbeđuju večni mir među narodima, rešio takođe i problem prenaseljenosti pojedinih država, dok, naprotiv, oni nimalo ne treba da se upuštaju u rešavanje onoga problema, koji, po samoj prirodi stvari, uopšte i ne spada u njihovu kompetenciju. Oni, naime, ne treba da se upuštaju u rešavanje problema: šta će biti sa ljudskim rodom na zemlji onda, kada celokupna zemljina kugla bude toliko prenaseljena, da ljudima, čiji broj prelazi jednu izvesnu maksimalnu granicu, uopšte bude onemogućen opstanak. Rešenje ovoga problema spada u kompetenciju onoga, koji je i stvorio prvobitni ljudski rod na zemljinoj kugli, naime u kompetenciju Svevišnjega. No rešavanje ovog problema, kao što smo već napred naveli, neće biti aktuelno još u toku mnogih vekova.

Doktor Gavrilović je zaklopio knjižicu, skinuo cviker s nosa i zagledao se u potencijalne pobornike ideje o Uniji svih pet svetskih kontinenata.

– O, čudesni Puruša, tvorče vasion, spasi me napaсти! – uzdahnu Rilion molećivo-prezrivo, i skide sa starčevog lica blagonaklon smešak. – Kako je sve to, sa distance od nekoliko decenija, i nakon svega što se u toku tih decenija zbilo, naivno i zabludno!

– Ovo je, kako ja vidim, neki ošanut utopist – izvali Bedford bez uzbuđenja i bez takta.

– Unija svih pet svetskih kontinenata! To čak ni iskusni Dakša, gospodar stvaranja, nije predlagao! Šta će mu tako široka integracija? – zapita se Rilion. – Pa svet je, ako gledamo tako široko, ionako ujedinjen. Iz ove kože, hoću reći sa ove planete, pobeći se ne može, bar za sada. Hteli to ljudi ili ne, oni su ujedinjeni zajedničkom sudbinom. A što ima različitih država i interesa – bože moj, pa ni prsti na ruci, kako bi rekao deda Aron, nisu jednaki, otkud bi ljudi bili.

– Nemojte tako, deco. Ima tu, možda, i pokoja zabluda, pokoja utopija, ali ima i stvari koje su i dan-danas aktuelne, premda su veoma stare. To su večni, univerzalni problemi.

– Meni, gospodine Gavriloviću, Unija svih pet svetskih kontinenata nije neostvariva ludorija – reče Alek. – Svet je, na neki način, kao što nas je upravo obavestio premudri Visarion Kiš, ionako ujedinjen.

– U knjizi doktora Ristića nema nikakvih ludorija – uzvрати prijatelj nesuđenog, odavno pokojnog reformatora svetskog poretka.

– Izvinite, ali ovo što sam čuo na kraju vašeg izlaganja i citiranja ipak se mora nazvati ludorijom – nastavi Alek. – Bar bi tako rekao moj prijatelj Rosvenir Glanko, da je sada među nama. On, naime, smatra da je nagli rast kvantiteta ljudskog roda jedan od krucijalnih problema. I da će to već kroz nekoliko decenija, a ne kroz mnogo vekova, biti najveći svetski problem. Koji Svevišnji neće rešiti. Ili će to učiniti onako kako rešava problem opštečovečanskog bezumlja i zla. Ros kaže da se na ovome svetu tokom istorije nakupilo više nesrećnika koje su zaklala, i na druge načine ubila, njihova braća u Hristu, i u Alahu, nego što se nakupilo životinja koje su zaklale zveri mesožderi.

Rilion se zakikota, doktor se prekrstio.

– Slažem se s vama, ovo je neobična, možda ludačka komparacija – dometnu Alek. – Užasavamo se nad činjenicom da je čovek vekovima na zverski način obuzdavao

prekomeran priraštaj stanovništva, ali... Videćemo kako će sada, krajem drugog milenijuma, biti rešavan problem demografske eksplozije. A što se tiče ujedinjavanja svih ljudi na Zemlji, to je poželjan proces. Svi treba da molimo Nebo da taj proces bude što pre dokraja realizovan.

– Ideju svetske republike, međunarodne države, koja bi se sve više širila, dok ne bi obuhvatila sve narode na planeti, ponudio je čovečanstvu još Imanuel Kant – reče domaćin. – U filozofskoj raspravi “Večni mir”. Studija doktora Ristića je, zapravo, konkretizacija nekih Kantovih ideja.

– Ah, manite filozofe! Oni su tek opaučeni. Kant je toliko puta lupio i ostao živ. Na kraju je, kažu, ipak umro. Pokušavao sam štošta da mu objasnim, ali nije vredelo. Ne možeš ti Švabu opasuljiti.

– Mnoge stvari isprva izgledaju čudne – nastavi nekadašnji prijatelj doktora Ristića ozbiljno, ne obraćajući pažnju na Rilionov filozofski dribling. – Znao kako je Gete rekao: *Velika se namera u početku doima kao ludost. Ein grosser Vorsatz scheint im Anfang toll.*

– Auu, opet Švabo! Geteta poznajem kao svoj džep. Sve bitno što je on stvorio stalo je na dve stranice “Velike Rilionove enciklopedije aforizama”.

Doktoru Gavriloviću razjasnilo se ono što je ovlaš zapazio već prilikom ranijih ćaskanja sa dvojicom Dejanovih musketara: da se mladi ljudi, nažalost, odnose prilično neozbiljno prema ozbiljnim opštečovečanskim problemima.

Jednom pak od Dejanovih musketara razjasnilo se ono što je naslutio već prilikom pojedinih diskusija sa Borisom, Miroslavom, Rilketom i još nekim prijateljima: da neobične, velike ideje ne vredi iznositi pred obične, male ljude. Bar ne u običnim, poluozbiljnim, trivijalnim razgovorima. Takvi će ljudi u tim okolnostima te ideje smatrati detinjarijama, čak, kako onkel Gete reče, ludošću, a tebe infantilnim utopistom, čudakom, ludakom. Uostalom, infantilna utopista, čudak, na izvestan način čak ludak, poput Rosvena Glanka, možda i jesi...

Videći da od večnog mira među narodima zasad neće biti ništa, a pomalo, izgleda, već i umoran od traćenja vremena sa deranima, doktor Gavrilović se vratio realnijim, zapravo sasvim realnim stvarima. Još jednom je pažljivo pregledao antikvitete koji su na dvema crnim renesansnim stolicama čekali presudu, i zaključio da lampa, bez obzira na to što je navodno nekad osvetljavala pozne meditativne časove svetih dostojanstvenika u vladičanskom dvoru u Temišvaru, nije bogzna kakva vrednost, da je kineska vaza na jednom mestu okrnjena, a barokni sat sa zaprašenim vencem od palisandrovine i emajliranim brojčanikom zahteva temeljnu reparaciju. Nije bogzna šta ni srebrni čajni pribor iz Arada, iako je ovo ovde, izgleda, doista žig grofovske kuće Esterhazi. Ko zna gde je taj sve bio i kako je stigao u Arad.

– To ne zna niko – reče Bedford sasvim filozofski. – Kao što niko, osim nas četvorice i kapetana Dejana, ne zna kako je sve ovo iz Arada stiglo u Beograd.

– Doktore, dela umetnosti, kulture uopšte, pripadaju celokupnom čovečanstvu – dometnu Rilion. – Ako je vaš pokojni prijatelj smatrao da se ljudi mogu premeštati s kraja na kraj planete kao figure na šahovskoj tabli, zašto mi ne bismo mogli da prenosimo umetničku i kulturnu baštinu. Ona, uostalom, neprekidno kruži svetom.

– Ovako, deco – reče doktor Gavrilović pošto je smeškom propratio dosetke mladih kompanjona. – Da mi je ovo doneo neko drugi, dao bih mu najviše četiristo hiljada. Ali vama, pošto računam na vašu trajniju saradnju, nudim petsto. Onako, iskreno rečeno, da bih vam pojačao volju za rad. Ali to je moja poslednja reč. Ne volim cenkanje.

– Doktore, da ovo prodajem nekom drugom, tražio bih šeststo. Ali budući da, kao što rekoste, treba i dalje da sarađujemo, neka bude petsto.

I doktor i Bedford, a i dvojica manje važnih učesnika u ovom biznisu, bili su veoma zadovoljni. Kucnuše se i iskapiše čašice, doktor je odmah predao Bedfordu sto hiljadarki, više nije imao kod sebe, predložio je da se sutra

ponovo nađu, radi potpune isplate, i dogovora oko dalje saradnje, derani predlog prihvatiše, iskapiše još po jednu čašicu i digoše sidro.

– Joj, majko moja, što je fino kad ti bludni vetar du-
ne u grešna jedra! – buktao je Rilion kad su šeli u “audi-
ja”. – Večeras sam nadahnut, poput Šekspira. Želim, Pašu-
pati, care svih zveri u staroj Indiji (koje su, kažu Rosven i
Alek, ma koliko bile divlje, ipak manje krvoločne od lju-
di!), da ovo bude samo uvod u neki još krupniji doživljaj.
Noćas ću život uhvatiti za gušu!

– Frendaći, hoćete li da uzmete svoj deo, ili ga ula-
žete u sledeći poduhvat? – upita Bedford poslovno.

– Pa, ja sam hteo da kupim novi mantil – reče Alek
neodlučno.

– Ih, on i njegov mantil! – buknu Rilion još jednom.
– Cimeru, nemoj biti picajzla sad kad nam je krenulo! Pu-
sti kapital nek se oplodava. Bedforde, idemo dalje. Na sve
ili ništa!

– A kamo sad idemo? – upita Alek.

– U disko akvarijum. Da zalijemo biznis i upecamo
ribe.

– Too, bata Bedford! – buknu Rilion i treći put.

* * *

Kada je, desetak meseci pre silaska razdraganih kom-
panjona u akvarijum sa dvonožnim ribama, grupa promu-
ćurnih frendova jedan beogradski podrum pretvorila u pr-
vu modernu diskoteku, izbio je pravi mali rat, koji je pre-
rastao u slučaj širih razmera. Patrijarhalni građani i ideo-
loški potkovani pripadnici socijalističke zajednice tvrdili
su da je podrum leglo hipikâ, alkoholičarâ i narkomanâ, da
među njima ima, možda, i plaćenika američkih imperija-
lista, stanari susedne zgrade pisali su nadležnim organima
opštine Stari grad peticije zbog buke i nereda, zasipali “ne-
moralnu” mladež otpacima i trulim povrcem, članovi Soci-
jalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, Saveza om-

ladine i još nekih društvenih organizacija sastančili su i raspravljali o problemu.

Velika se namera u početku doima kao ludost, rekao bi mudri Gete.

Svako čudo tri dana traje, dodao bi još mudriji narod.

Čudo je u Beogradu bilo aktuelno, društveno-politički problematično, a rokenrolersko-tvisterski atraktivno, i sredinom marta šezdeset osme godine, kad su se u ekskluzivnom podrumu obrela, pored svakojakog zeleniša, tri novokomponovana biznismena. Prigušeno svetlo, kao i gust duvanski dim, doista su ovu lepo uređenu jazbinu pretvarali u ambijent koji je podsećao na polumračan, sa svih strana zatvoren akvarijum. Prebučna muzika ošamućivala je, zbunjivala i nekim čudnim uzbuđenjem punila nenaviknute pridošlice. Muzika je ovde bila svemoćan medijum. Ona je pokretala obezličenu, tamnu, uzburkanu masu na podijumu za igru, nadraživala, poput elektrošokova, jednu mladu i izuzetno zgodnu padavičarku, koja je, na ivici gomile, kao u transu na sve strane izbacivala istureno dupence, ona je zaštitnički obavijala parove koji su se njušili na sedištima oko niskih stolova i, stoječki, duž zidova, ona je uništavala obične reči – uništavala je sve osim osećaja da je ovaj mikrokozam nešto izuzetno, a sve ostalo nešto sasvim obično, pacersko, ništavno.

Ne, Rilke, ne smemo dopustiti da nas fascinira ambijent jednog bitničkog podruma. Masa mladih, razigranih tela. Divljačka dernjava kojekakvih “Bič bojsa” i “Rolsrojsa”. Rok, pop, tvist, šiz muzika. Koju bih ja, da mi od nje nisu utrnule bubne opne, slušao s gađenjem... Doduše, moram priznati da mi je Čabi Čeker, i ovaj njegov nadahnut poziv, “Let’s Twist Again”,⁴⁶ simpatičan.

– Svemogućí Šiva, pomozí! – zavapi Rilke šalozbiljno. – Hoću da igram, ali je tvist jedina šandrmacija u mom filozofsko-umetničkom životu pred kojom se osećam bespomoćno.

⁴⁶ “Hajdemo tvist ponovo”,

Alek se kratko zakikota.

– Ništa prostije od toga. Neki tvister je rekao: Dovoljno je da vrtiš zadnjicom, kao kad je, nakon tuširanja, brišeš peškirom, i da mrdaš jednom nogom, kao kad donom cipele gasiš pikavac bačen na pod.

– Ja sam, cimeru, pred kapitulacijom! – Rilke je glumio zbunjenost. – Dosad sam se odupirao tvojoj konzervativnoj, defetističkoj indoktrinaciji, a večeras počinjem da shvatam: ovoj šiziotskoj dečurliji mi zaista ne pripadamo.

– Većina je samo nekoliko godina mlađa od nas, a mi kao da smo stariji od njih nekoliko decenija. U mnogo čemu se razlikujemo. I njihovo čoporativno skakutanje na podijumu je drugačije od naših plesova u parovima... Jao! Već počinemo da plaćemo za tradicionalnim igrankam, na kojima smo do juče cvetali. I cure, svakih desetak minuta, od plesa do plesa, menjali. S nekima smo se i na duže vreme svezivali.

– I šizioti bi za tim igrankama plakali – zapravo, i dalje bi, poput nas, na njima uživali – da su njihove čari i njihovu suštinsku vrednost spoznali. Ali vremena i običaji se menjaju. U ovom slučaju nagore. Ovde je, cimeru, vrlo teško upecati ribu. Jednostavno, nema prilike za to. Ne može da se uspostavi komunikacija između gerli i frajera koji se međusobno odranije ne poznaju.

– Svi smo ovde pretvoreni u statiste – reče Alek. – U potrošače alkohola i bezalkoholnih bučkuriša. U krdo manje-više pasivne stoke.

– Ovog puta ne mogu reći da grešiš, kao što obično činiš. I mene iritira ova pasivnost, ova bespomoćnost. Umesto da nam se događa ono što želimo, što bi činilo najlepše i najsrećnije trenutke naše mladosti – zbližavanje sa bićima suprotnog pola, takođe željnim ljubavi – mi smo ispunjeni nezadovoljstvom, na mahove čak besom.

– Godinama proučavaš psihologiju. Nađi rešenje.

– Kako, Namuču, Danuin sine, nepobedivi ratniče, da nađem rešenje, kako da pobedim ovu mišolovku? – zava-pi Rilke. – Tata Frojd kaže da libido, seksualna energija, upravlja čovekom. Njegovim rezonima i postupcima. Sek-

sualna napetost, koja proizilazi iz seksualne nezadovoljenosti, tera ove ždrepece, sve nas, u frustracije, pa i u konfliktno ponašanje. Zašto se balkanski gulanferi u cvetu mladosti tako često tuku? Zato što su neiživljeni. Frustrirani. Besni. A besni su zbog toga što nemaju prilike da se zbliže sa gerlama. Da ih ljube, miluju i tucaju.

– U ovoj državi, na našu nesreću, ne postoje ljudi sa mozgom potrebnim da bi se organizovao valjan zabavni život mladeži. A tako je malo potrebno da bi zeleni naraštaj bio istinski srećan.

– Samo po jedna subotnja i nedeljna tradicionalna, starovremenska, lekovita igranka u svakom selu, u svakom malovaroškom i velegradskom kvartu – uzvratilice Rilke glasom u kome je bilo i ironije i ozbiljnosti. – Igranka na kojoj bi se plesalo po parovima, najčešće stiskavac, a ne čoporativno, najčešće skakutavac.

– Govoriš ispravno. Ne zanima me šta pri tom misliš.

– Mislim, cimeru, da je ovaj polumračan, podzeman, a nadzemaljski ambijent, nabijen raspomamljenim tinejdžerskim telima, i tvistom kao eksplozivom, fantastičan.

– To je samo opsena. Utisak tačan, ali površan.

Stajali su u redu džonjaroša ispred šanka, sa čašama viskija u ruci. Rilke se okrenuo prema Bedfordu – koji je, takođe s čašom u ruci, bezizražajno posmatrao razigranu gomilu na podijumu – i rekao:

– Bedi, ovde je i Luluš.

– Znam. Video sam je.

Otkako se raskantao sa Luluš, Bedford je, izvesno, progutao dosta čemera, iako to nije pokazivao. Možda je večeras svratio u ovaj podrum doista radi slobodnog lova, ali će pre biti da je ovamo došao zbog Luluš. A Luluš se, na niskoj klupici u ćošku na drugom kraju podruma, do kojeg je promenljivo šareno svetlo jedva dopiralo, njušila sa svojim novim tipom.

Valjalo bi pogledati nije li tu negde i Pegi. Možda i Cica. A hteo bih, zapravo, da vidim Grejs. Staviti čašu na šank, kao Bedford, i krenuti u obilazak podvodne špilje.

Sačekacu, ipak, pauzu... Mala nežna Grejs, koja mi se bila tako dopala prilikom prvog susreta. A prema kojoj sam posle postao prilično mlak. Skoro indiferentan. Moja stara slabost. Zagrejem se, u prvom trenutku čak pregrejem, a posle, kad situacija sazri, kad treba izvesti završni manevr, vetropir se predomislio. Nije li se, možda, uplašio da mala nežna neće odgovoriti na zov tetreba? Ne znam. Još ne poznajem ružu vetrova u sebi. U svakom slučaju, ubeđio sam se da ne vredi plesti novu vezu bez dubljih emocija. A emocije su otišle na drugu stranu. Zapravo, na razne strane.

Vjerici kurvici, Nevi Zagorac (i Dijani Bijelić).

Miri Vojnović Karenjinoj, Blaženki Dorokazijevoj.

Za vreme pauze dva musketara krenula su u potragu za trećim. Ugledaše ga kako u ćošku, stoječki, razgovarajući sa Luluš. Primetili su i Nemanju Zorića, koji je manijačkim pogledom bušio torzo jedne sisate klindovke. Pegi, Cicu i Grejs nisu ugledali, pa su se vratili šanku i novim čašama.

– Hej, cimeru, nešto će se večeras ipak dogoditi! – reče Rilke živahno. – Nešto veliko. Možda velika ljubav. I tvoja sestra od strica je ovde. Ti znaš da Verunku odavno obožavam! Ali, care Ardžuna, ona nije sama. Drugarice su s njom. I neka smetala. Hajde da te gulanfere razjurimo.

Iz nevidljivih a sveprisutnih zvučnika oglasila se najdeblja žica električne gitare, posle nje su jeknule i ostale. Otegnuto, usporeno. Krenuo je stiskavac. Rilion, po običaju, nije žurio u igru, te Alek nije čekao na njega. No drugi frajeri bili su još brži. Slobodne gerle behu, uostalom, retke ptice. Većinom su bile sa svojim tipovima ili u manje-više zatvorenim muško-ženskim klapama.

Ovde ćeš, srce moje, ostati gladno i žedno.

Usamljeno, nemo, u bučnoj, šarenoj gomili.

Vratio se šanku. Onda ga je čekao takođe snužden Rilke. Nastavili su da zure u zagrljene parove na podijumu za igru, oko niskih stolova i duž tapaciranih zidova. Gledali su i sebi slične samce džonjaroše, i još jednom zaključili da su se obreli u svetu kome ne pripadaju.

Iz polumraka u kome je Bedford stajao sa Luluš odjeknuo je šamar, zvučan kao pucanj. Odmah potom oglasio se mukli muški rzaj, Bedfordov usklik "Marš!", a onda rezak udarac, pa drugi, treći. Muzika je umukla, upalilo se obično svetlo. Opsena je bila razbijena, zamamne gerle vrištale su i bežale dalje od mesta na kome je buknuła tuča. Šanker je otrčao po redare, koji su stražarili na ulazu. U dnu podruma već je plamtela bitka, čuli su se udarci, psovke, nekontrolisani povici.

– Eto, do čega nekultivisane ždrepece dovodi prinudna seksualna apstinencija, i iz nje proizašla frustracija – reče Rilke. – Umesto da ljube, miluju i tucaju gerle, oni mlata sebi slične, nezadovoljne konje.

– Stradaće nam kompanjon Bedford.

– Uh, imaš pravo! – uzvratil Rilke i, kao podboden mamuzom, jurnu u uskomešanu gomilu. Za njim jurnu i Alek.

Koliko je vremena prošlo od trenutka kad je osetio snažan udarac po zatiljku, i kad mu se smračilo pred očima, do trenutka kad je počeo da dolazi k sebi, Rilketov cimer nije znao. Najpre se upitao nije li opasnije povređen. Kad se sasvim osvestio, zaključio je da se sve srećno odigralo. Srećno, jer ga je već prvi udarac bio oborio, a Nemanja Zorić ga je izvukao iz gužve i izneo iz podruma.

Bedford je objašnjavao dvojici redara kako je došlo do tuče, psovao i pretio da će izlepinjati šimpanza i njegove gorile. Saborci i simpatizeri koji su ga okružavali davali su dodatna objašnjenja. Redari su insistirali da se bitka pomeri što dalje od diskoteke. Bedford je opet psovao i pretio. A Rilke... gde je Rilke?

Rilke je stajao desetak metara dalje, među parkiranim automobilima. Zakrvavljen po licu i odelu, raščupan. Sa zatvorenim desnim okom i razbijenim nosom.

– Cimeru, tebe su, izgleda, dobro udesili! – reče Alek polušaljivo, i preplašen i razveseljen zbog cimerovog tragikomičnog izgleda.

– Đavoli, pravi đavoli! – uzvratil Rilke spokojno. – Gde su ovi od večnog mira među narodima! Ko će njih

duhovno razoružati?... A mi nismo bolji od njih. Doduše, ja sam samo želeo da im pokažem kako umem da budem džentlemen, kako mogu da podnesem veće batine nego oni.

Alek briznu u smeh zaliven suzama radosnicama.

– Kažem ti: za sve su krivi tupavi vlastodršci, kreatori društvenog sistema – reče i veselo i ogorčeno. – Nemaju ni onaj minimum mozga koji je neophodan da bi shvatili šta je potrebno usamljenim mladim ljudima. A tako nam je malo potrebno. Samo adekvatne mogućnosti da se lako zbližavamo sa bićima za kojima žudimo.

– Psiholozi govore, cimeru, da svaka osoba, i svaka ljudska grupacija, gleda u prvom redu vlastite neposredne interese. Političarima su najvažnije njihove karijere. A one ne zavise od mogućnosti omladine da...

– Dobro, nemoj držati mudrijaško predavanje i sada, kad si ranjen na svom omiljenom rok-pop-šiz poprištu, nego me pusti da te sredim.

– ...Sinovi buzdovanâ, opet, više vole da se tuku sa sebi sličnim nekultivisanim krvolocima nego da ljube, miluju i tucaju gerle!

Alek ponovi malopredajni smeh sa suzama radosnicama. Smejao se, nadlanicom leve ruke brisao oči, a svojom džepnom maramicom u desnoj ruci brisao cimerovo izudarano lice, zakrvavljeno odelo.

Ugledao je Verunku. U istom trenutku je i ona ugledala dvojicu bližnjih. Odvojila se od svog muško-ženskog društanceta i prišla dragom joj duetu.

– Braco, zar ste i vi učestvovali u tuči?

– Odgovor se može videti iz priloženog.

– Pa, golubice, nisam srećan što me vidiš u ovakvoj pozi – tugaljivo će Rilion. – Šta ćeš sad misliti o meni?

– Misliću: Gle, Rilke postao junak! Ko bi rekao.

– Eh, junak... Pao na Kosovu polju. Ako se dosad nisi zaljubila u mene, sad, kad me ovakvog vidiš, sigurno nećeš.

– Ja te obožavam. Kao Alekovog učitelja i kritičara, kao njegovog i svog druga.

– O, Višravase, zašto pre pet minuta nisam poginuo!
Smrtnu presudu ne bih čuo! – zavapi Rilke teatralno, le-
vim okom zagledan u tamno nebo. – Toliko lepota žudi
za mnom, a ona koja mi leži na srcu tretira me kao druga!

Alek se još jednom nasmeja. Potapša druga po glavi.

– Toliko si želeo da nam se nešto neobično dogodi.
Evo, konačno nam se dogodilo.

– E, hvala Daemonu! – reče Rilke s iznenadnim za-
dovoljstvom u glasu. – Ja sam srećan. Gde je ona tvoja
maramica?

X

RASPRŠENE ILUZIJE

Sredinom aprila dvojici kompanjona u ilegalnim firmama “Sveta Pejović i komp.” i “Šverc komerc” dogodile su se još dve-tri prilično važne stvari. Najpre ih je Milutin Janković u svojoj kući – u kojoj su s vremena na vreme Bedfordu davali časove matematike i statike, pokušavali da se indoktriniraju hipi ideologijom i flertovali sa Pegi i Grejs – obavestio da je na vidiku veći posao za njih dvojicu i za njihovog kapetana Dejana. Nekoliko dana kasnije micoši su Milutinovom sinu, direktoru “Šverc komerca”, na granici uzeli sve antikvitete koje je prenosio iz Rumunije, i na taj način je propao sav obrtni kapital pomenute firme. Bedford je utehu našao u Kleopatri, gerli koja je bila lepša i izveštačenija čak i od lepe i izveštačene Luluš, a Rilke i Alek su utehu pokušali da napabirče u šljakatorskoj zabavi koju im je obezbedio majstor Milutin. Naime, Obrad Milojević, poslovođa u beogradskoj Industriji konfekcije, naumio je da ulepša i proširi svoju vikendicu u Grockoj, toj, kako je sam rekao, “Kaliforniji nadomak Beograda”, te su mu, za malterisanje spoljašnjih površina postojećeg objekta i dogradnju jedne prostorije, bili potrebni jeftini a dobri majstori. Bolje i jeftinije majstore od Dejana Rogića i dvojice njegovih musketara Milutin Janković nije mogao da mu obezbedi. A prvog dana šljakanja, u subotu ujutru, sa njima se na vikend placu obreo i Miroslav Bije-

lič, naglasivši da ne želi nikakvu zaradu, jer je u Grocku došao isključivo radi rekreacije.

Zatalasana, mladim suncem obasjana brda, tek probuđeni vinogradi i voćnjaci, načičkani manjim i većim vikendicama, cvrkut ptica i topao vazduh ispunjen mirisom procvetalih voćaka toga dana su okolinu Grocke doista bili pretvorili u Kaliforniju, a radnike na ranču majstora Obrada u vesele rekreativce. S lakoćom su iskopali plitak rov za temelj dodatne prostorije, zatim postavili oplatu i počeli da se pripremaju za betoniranje. U izgrađenom delu vikendice Obradova supruga Bosiljka i kapetanova dragana Dušanka pripremale su ručak, a dve Dušankine kćeri i Obradov dvanaestogodišnji sin su u hladu rascvetane trešnje, na pokrovcu prostrtom na travi, slušali pop muziku sa malog tranzistorskog prijemnika. Milutina Jankovića ovde nije bilo, on je boravio na kojem od svojih legalnih gradilišta.

– Ružice, učutkaj te šizioti! – dobaci Rilke mladoj curi. – Eyo, Alek već dobija ospice od njihove dernjave.

– Šta hoćeš: rok ili novokomponovane narodnjake? Jedino to možeš da dobiješ!

– Daj im nešto lagano, sentiš, da leče dušu posle Bedfordovog brodoloma na granici – predloži kapetan.

– Jao, gazda, ne spominji Bedforda, jer ću i ja dobiti ospice! – lecnu se Rilke. – Rekao sam Aleku da se ne upuštamo u avanturu s onim neozbiljnim dudom, a on ni da čuje. Idemo, kaže, na sve ili... Ružice, sto mu očenaša, batali taj novokomponovani bučkuriš! Daj nešto na višem nivou: "Za Elizu", "Španski kapričo"... Jesmo li intelektualci ili nismo?

– Jesmo, jesmo! – potvrdi Dušanka sa prozora kuhinje.

– Naravno da jesmo. Treba da znaš da ja imam solidnu muzičku kulturu. Jedno vreme sam se čak nosio mišlju da postanem muzičar. Samo nisam znao za koji instrument da se opredelim. Alek je sa harmonike prešao na kičicu, a ja...

– Jesi li pokušao da sviraš na češlju?

Tobože zaprepašćen, Rilke je Ružicu, koja ga je žalila, duže vreme zabezegnuto posmatrao, ali beše očigledno da je taj teatralni gest namenjen više Katici nego njenoj nestašnoj sestri. Najzad je bacio lopatu, otišao pod trešnju, digao sa pokrovca tranzistorsku kutijicu i počeo da vrti točkić za biranje stanica. Zaustavio ga je otegnut, prozuckao, bolan glas Reja Čarsa i song "I Can't Stop Loving You".⁴⁷

– Lepojko, parlaš li engleski? – obrati se Rilke Katici.

– Parlam ja! – dobaci Dušanka. – Ali ne sa bilo kim.

– Rejčika veli: "Znam da me voliš, ali nećeš da priznaš." E pa, ja priznajem, lepa Kato, da bih dopustio da me osvojiš.

– More, sitna si ti zverka za nas! – Dušanka je kćerki suflirala bez imalo suflerske diskrecije.

– Ti, izgleda, udaraš na sve strane – reče Katica. – Čuli smo za esperantistkinju Zdenku, pa za neku Febronku, znamo da čezneš i za Alekovom bratučedom Veronikom... Šta ti, zapravo, želiš?

– Radoznalost je, devojčice, opasna stvar! Oni koji previše znaju, mogu lako da nastradaju!

– Nismo se mi plašile ni lafova-lavova, pa nam kevtanje jednog seoskog džukca, zalutalog u grad, liči na pukogolicanje! – opet se oglasila Dušanka. – Hajde, batali već onog promuklog, što zavija kao avlijska kera, daj nam nešto narodnjačko. Koliko puta Alek treba da ti kaže da je muzika, ali prava muzika, najjači opijum za dušu.

Rilke je odmah zagrizao u nehotice bačenu udicu. Muzika i ljubav, naročito telesna ljubav, počeo je da blebeće, mogu da nas dovedu u stanje intenzivne egzaltacije. U tome im je među spiritualnim disciplinama ravna samo magija. Naročito njene dve kćerke, ljubavna i seksualna volšebnica. Ali magiju, pogotovo njene dve kćerke, poznaju i mogu da prizivaju samo posvećeni pojedinci, te ona u duhovnom i emocionalnom životu najširih masa ne-

⁴⁷ "Ne mogu da prestanem da te volim".

ma onakvu ulogu kakvu ima muzika i ogoljena telesna ljubav. Ove dve su veoma rasprostranjene, u životu nekih kategorija dvonožaca čak i veoma značajne. Zašto, na primer, hipici ne žele da znaju ni za šta drugo osim za marihuanu, muziku i telesnu ljubav? upitao je sestre, i odmah odgovorio: Zato što se pomoću tih droga, međusobno veoma različitih, ali podjednako delotvornih, najlakše postiže egzaltacija. A hipike osim egzaltacije ništa ne zanima.

– Najveći problem hipika je u tome što ne pristaju da odrastu – reče Miroslav.

– Žele totalnu slobodu, ali ne žele nikakvu odgovornost – dometnu Alek. – Ti bi, cimeru, kao potencijalni situacionist, morao znati da se vrhunski ideal, koji glasi: živeti život primeren vlastitim željama, može ostvariti samo kroz velike napore i istrajne borbe.

Rilke je, klovnovski ignorišući dvojicu kolega, odmahnuo rukom i nastavio, zureći čas u Katicu čas u Ružicu, tamo gde beše prekinut. Egzaltacija je, reče, najatraktivniji vrhunac. Sve ostale fenomene našeg životinjarenja čine naprežanja, usponi i padovi. Nažalost, u životu je, kao i u planinarstvu, svaki boravak na vrhu kratak, a posle njega neminovan je silazak. Ako pak želimo da se ponovo popnemo na vrh, potrebne su nove pripreme i nove planinarske muke. Hipici za napore nisu ni spremni ni osposobljeni, a hteli bi da stalno borave na vrhu. Stoga pokušavaju da do njega dopru prečicama. I onda se sa strmih litica, ili sa samog vrha, pre ili kasnije neminovno survavaju. U tome je njihova tragedija.

– Kakve veze imaju muzika i planinarstvo? – upita Katica nesuđenog hipika.

I obični ljudi osećaju potrebu za egzaltacijom, ali je ne doživljavaju tako intenzivno i ne plaćaju tako skupo kao deca cveća, nastavi Rilke kao da upadicu nije čuo. Obični, razboriti ljudi za toksičnu drogu, hvala Daemonu, ne žele ni da čuju, a muziku, netoksičnu drogu, nisu svi u stanju da apsorbuju i dožive na pravi način. Stoga im ostaje druga netoksična droga, ljubav, koju svi priželjkuju i traže, a samo neki nalaze... A samo neki nalaze, ponovi

univerzalni teoretičar usporeno, očito ne znajući kako da izađe iz čorsokaka u koji se došepeljao. Izlaz je našao u konstataciji da se sâm tom blagotvornom drogom odavno nije omamljivao, pa oseća kako bi novi ljubavni susret bio za njega veoma značajan, možda čak sudbonosan. Pogotovo, dodao je potapšavši Katicu po širokim leđima, ako bi naleteo na jednu ovako zavodljivu Iskvao, sa snažnim torzom i čvrstim ramenima.

– Ne pipaj rukama! – podviknu Dušanka veselo. – Samo ako si ozbiljna mušterija.

– Ko ti je ta Iskvao? – upita Katica.

To je jedna lepotica iz romana Džemsa Olivera Keruda, snažna i energična kao ona, Katica, čiju šar-man-tnu svojeglavost pokazuje ovo četvrtasto čelo i ova naglašena brada. Svaka prava Balkanka sirova je, povremeno mrgodna, ali i lepa, kao Indijanka. Doduše, energične i svojeglave žene su obično vrlo nezgodne kao supruge, pored njih može da opstane samo mužić papučar, spužvasti smetenjak, jer dve snažne ličnosti nemaju mesta u jednom džaku, odnosno braku, uvek je nekome tesno. No i to se dâ nekako srediti. Idealna rešenja, kako bi rekao naš umetnik Aljoša, ionako ne postoje, nijedan plan i nijedan san se ne može u potpunosti ostvariti. To vrlo dobro znaju dilaberi koji mnogo sanjaju, umetnici, na primer. Oni gotovo uvek stvarnost zamenjuju snovima, uzalud se nadajući da će upravo ti snovi jednog dana postati stvarnost primerena njihovim željama. Zato ti šalabajzeri, ambiciozni i libidinozni, kakvi najčešće jesu, kompenzaciju traže u umetnosti. Jer umetnost je, kako tumači psihoanaliza, put od fantazije ka realnosti. A fantazija je, ako niste znali, produkt neostvarenih, ili samo delimično ostvarenih libidinoznih želja. Umetnik naprosto prerađuje svoju fantaziju, dopunjujući je raznim iskustvima, refleksijama i specifičnim umećima – neki analitičari-sintetičari sve ove šandrmacije podvode pod zbirni pojam “talenat” – i na taj način stvara umetničko delo. Ko je vičan brbljanju, kao Miroslav, piše poeziju ili prozu, ko je vičan crtkaranju i mazanju, kao

Alek, pravi crteže i slike. Ja njih dvojicu proučavam, služeći se psihoanalizom i dubinskom psihologijom.

– Ti, guraberu, treba najpre da proučiš sebe! – dobaci Dušanka još jednom. – Ja sam zaključila, služeći se dubinskom psihologijom, da nisi onako dubok kako se predstavljaš. Ti samo umeš da blefiraš.

– Mama, hvala na komplimentu! Kad tebe slušam, osećam se kao kad recipiram Sokratove poruke... Načelno uzevši, umetnik svoju boljku ipak ne uspeva da izleći. U tom pogledu podseća na bisernu školjku kada, u uzaludnom nastojanju da se oslobodi stranog tela unutar vlastite ljušture, stvara dragoceno sedefasto zrno, kojim će se drugi okoristiti bolje nego ona sama. Sve su to poznate stvari. Ali ja ih s vremena na vreme svojim omamljenim prijateljima, nabedom pesniku i samoukom slikaru, serviram na kašičicu, kao sredstvo za rasanjivanje. Koje njima, izgleda, ipak ne pomaže.

Miroslav i Alek, nameštajući poveće parče lima na kome će da spravljaju beton, samo ignorantskim smeškom su reagovali na najnovije obrtaje Rilionove burgije. Katica se, međutim, setila pouke svog nastavnika muzičkog obrazovanja, koji jednom reče da je umetnost esencijalna ljudska delatnost, a sledbenika tata Frojda ova upadica – možda i ignorancija njegovih drugara – podstakla je da još jednom varira svoju omiljenu tezu o umetnosti kao sredstvu za lečenje kompleksâ pojedinih iščašenih tipova. Na kraju krajeva, i sam Veliki Tata je rekao da se čovek ne mora upinjati da iskoreni svoje komplekse, nego treba da se s njima nagodi. A pošto je umetnost najbolje sredstvo za prurušavnje, za nagodbu sa samim sobom u vlastitoj ljušturi, nije čudno što danas ima mnogo umetnika, i još više onih koji bi želeli da to budu. Nije čudno, ali nije ni dobro. Ni za te nesrećnike, koji sami sebe zavaravaju, ni za društvo, jer ga takvi nesrećnici stalno opterećuju, optužuju zbog nerazumevanja i moljakaju za priznanja, za sinekure i druge privilegije. Mora se, međutim, imati na umu da od sto zvaničnih i nezvaničnih umetnika njih devedeset devet stvara sasvim prosečna dela, kakva bi mogao da stvara bi-

lo koji drugi čovek, ako bi osetio potrebu da se kao kreativac bavi umetnošću. Znači, od sto iščašenih pojedinaca koji sebe smatraju umetnicima samo jedan je pravi, vanserijski, pažnje dostojan stvaralac, a ostali pripadaju "Grupi 99". Oni se od normalnih smrtnika razlikuju samo po svojim neprirodnim ili, ako im to više imponuje, natprirodnim ambicijama i kompleksima. U sačinjenjima tih umišljenih genijalaca može se naći poneki dobar potez kičicom, poneka sveža refleksija, metafora ili rima, poneka zanimljiva melodija – i to je sve. Ostalo je mazanje, lupetanje, mijaukanje.

– Izvini, ali u poeziji našeg komšije nema lupetanja – usprotivi se Ružica. – On piše vrlo lepe pesme.

Rilke je, zauzevši pozu majeutičara, upitao malu šta je lepota, ali odgovor nije dobio, jer je i Katica počela da hvali Mirosavljeve pesme, a onda zamolila komšiju da to na najefektniji način potvrdi, da odrecituje koju. Miroslav se najpre branio šalom, ne baca on svoje biserje pred umišljene psihoanalitičare, no sestre su navalile u duetu, pa je pristao da izgovori jednu strofu, sasvim svežu, dodao je, juče rođenu.

*I sve što vidim, sve je uspomena,
sve je bivše, zgaslo obećanje,
život, to je moja tužna reka,
moje dugo, ljubavno praštanje.*

Ružica je, ushićena, hvalila stihove i pokušavala da ih ponovi, Katica je tražila od komšije da nastavi, Miroslav se skromno smešio i objašnjavao da pesma još nije završena, Rilke je autoru i publici objašnjavao da se ovakvi stihovi nalaze još samo u devojačkim spomenarima.

– Okanite se vi, deco, poezije, okrenite se trgovini – dobaci Obrad Milojević, zagledan u nedaleku vilu sa alpskim krovom i balkonom od kovanog gvožđa, ispred koje se upravo zaustavljao sjajni srebrnastosivi "reno". – Ja sam svoju klet gradio tri godine, još je, evo, gradim,

a mom komšiji su majstori zamak podigli za tri meseca. Možda ga je zaradio za tri dana.

– Nije valjda za tri dana – ogłosi se Dušanka sa prozora.

– Ne tvrdim, ali je moguće – uzvratu Obrad. – Taj je badža trgovački putnik, a oni su uvek na dobitku. Njima rađa i kad je drugima suša. Dovoljno je da utanači nekoliko većih kupoprodajnih ugovora, evo ti pola vile. Taj je, inače, ranije bio zaposlen kao komercijalni direktor. Putovao, putovao, samo pisao dnevnice, i kad su na kraju godine evidentičari sve to sabrali, ispaljo je da on ima više dnevnica nego što godina ima dana. Činovnici zinuli, a on ništa. Puj-pike, ne važi, negde sam se, izgleda, prešao. Imao je za sobom još neke brljotine, osetio da će biti vruće, dao otkaz u preduzeću i prešao u “slobodne umetnike”. Još kao komercijalni direktor pohvatao je veze, dobra poznanstva – sada, jadnik, ne zna šta će s parama. Sagradio vikendicu, sinu kupio garsonjeru i besni motocikl, sebi i ženi srebrnog “rehoa”, čamac sa moćnim motorom i još neke kućne potrepštine.

– Lepe kućne potrepštine! – konstatova Dušanka, koju je očito više zanimao muški razgovor nego ženski posao.

– A ti, družo Milojeviću, koji si četiri godine prolivao krv za ovu zemlju, nosi cigle i džakove cementa u prtljažniku prašnjavog “fiće” – poruči sebi majstor Obrad. – Onaj potera izglanganog “rehoa” i za nekoliko dana zaradi više nego ti za nekoliko meseci.

– Slušaj, on je majstor za svoj posao, ti za svoj – reče kapetan prevrćući lopatom, kao i trojica studenata, šljunak i cement na limenoj tabli. – Ti si umeo da prolivaš krv, sad umeš da prolivaš znoj, ali ne umeš to što on ume. Svako vreme ima svoje zahteve i svoje miljenike. A, uzgred budi rečeno, u kojoj si jedinici bio?

– Ja? Deseta hercegovačka.

– Deseta hercegovačka? – Dejan je odjednom živnuo. – Čoveče, pa mi smo se na ovome svetu već negde sreli! Jesi li ikad bio na Pivskom Javoruku i Brljevu?

– Jašta sam bio.
– Tamo smo zajedno psovali Švabama sve po spisku. Ja sam iz Sedme krajiške.

– Eh, nesrećo jedna, što ne kažeš! Pivski Javorak, Budanj, Brljevo... Sunce ti ljubim krajiško!

Gledali su se, nasmejani, zabezeknuti, očima koje su sjajile, kao da pokušavaju prepoznati jedan drugog. Šta li su u tim trenucima ugledali u namah osvetljenim sećanjima? Jedan od trojice mlađih drugara, koji su ih sada posmatrali, dao bi mnogo kad bi mogao to da sazna. Da li su ugledali vrhove Maglića, obavijene tmurnim oblacima? Ili katune Pivskog Javoraka, okađene barutnim mirisima? Ili litice kanjona Pive, uznemirene zaglušujućim rafalima i eksplozijama? Jedan od trojice poratnih drugara osetio se hendikepiranim, pomalo čak nesrećnim zbog toga što nije znao, i što zacemento nikada neće saznati šta su u tim trenucima ugledala dva ratna druga, dva svedoka jedne istinite legende...

– Čekaj, boga ti, jedno vreme ste vi čak zajedno s nama maršovali! – setio se razbuđen Hercegovac. – I to, čini mi se, baš kad smo išli na Pivski Javorak. Sunce te ogrejalo, možda si mi upravo ti drmnuo iz ranca ono parče konjetine!

Smeh oko Hercegovca i Krajišnika.

– Da, naš Treći bataljon je tada bio s vama – reče kapetan. – To je bilo tridesetog maja. A ja sam bio u Prvom bataljonu. Mi smo toga dana već vodili borbe s Nemcima. Mi smo još ujutru bili u Mratinju, a kad smo od jednog zarobljenog četnika saznali da Nemci od Brljeva idu ka Javoraku, odmah smo im pošli u susret. Toga su dana kuvari bili zaklali i metnuli u kazan jedno goveče, meso je već bilo napola obareno. Ali nije bilo vremena za jedno od retkih čašćavanja. Jovo Medić, komandant bataljona, prevrnuo je kazan i – pokret!

– Javorak je bio važna kota. Ko je držao Javorak, kontrolisao je prelaz preko Pive. A u to vreme se s druge strane Pive još nalazio i Vrhovni štab.

– Vrhovni štab je bio u Paklištu, s desne strane Pive – potvrdi kapetan. – Čim smo mi na Javorku zapucali, Tito je naredio da se jedinice i bolnica spuste prema Pivi. Znao je da ovde Švabo više neće proći. Tu noć je Vrhovni štab već prenoćio s leve strane Pive, u Mratinju.

– E, onde smo se, vala, preganjali sa Švabama bez milosti – reče Obrad poneseno, zagledan u neku svoju ličnu daljinu. – Vi, Četvrta crnogorska i mi. Sa Barnog Dola na Javorak, sa Javorak na Konjsku Lastvu, sa Konjske Lastve na Budanj, sa Budnja na Brljevo. A gladni, a žedni, a neispavani, a neprekidno u borbi. Mi juriš, Nemci juriš. Mi opet, oni uzvraćaju. Sunce te krajiško ogrejalo!

– Vi ste, čini mi se, ostali tamo i posle nas – podseti ga kapetan.

– Da. Crnogorci su se vratili svojoj Trećoj diviziji, vi ste takođe dobili naređenje da krenete prema Sutjesci, a mi smo se još dan-dva lomatali oko Mratinja. Posle smo i mi napustili taj teren. Krenuli smo da zamenimo Drugu dalmatinsku na Donjim Barama.

– Jesu li to oni poslali onu čuvenu poruku Vrhovnom štabu? – upita Alek.

– Da, to su Dalmatinci bili. Oni su Titu javili: *Izgignulo nas je više od polovine, ali računajte na nas kao da smo u punom sastavu.* Oni su na Donjim Barama teško krvarili. Međutim, mi nismo mogli da im pomognemo. Dobili smo naređenje da se vratimo i zauzmemo položaje oko Maglića.

– Ali tamo niste dugo ostali – pretpostavljao je kapetan.

– Ne. U zoru smo se obreli pod Magličem, a već predveče smo dobili naređenje da krenemo prema Sutjesci. Te česte izmene naređenja, ti stalni pokreti, to nas je najviše iznurivalo. Ali te izmene nisu bile ničiji hir, njih je diktirala situacija. Da nismo bili tako pokretni i tako izdržljivi, ne bismo se izvukli. Bili smo ponekad u takvoj stisci da su, štono se kaže, živi zavideli mrtvima.

– Ma, nisam mario, uopšte više nisam mario hoću li poginuti ili ostati živ – dopuni kapetan. – Bilo mi je teško

samo pri pomisli da me roditelji više neće videti. To mi je najteže padalo. Inače, kad sam video svu onu patnju, sav onaj jad, teškog ranjenika koji svog druga moli da ga ubije, mladića koji u samrtnom hropcu grli svog komandanta umesto oca i majke, sve to jezivo stradanje – bilo mi je sasvim svejedno hoću li i sâm otići ili ću ostati. Tako iz dana u dan. I, evo, ja ostadoh.

– Kad je Švabo stao da bljuje vatru kô aždaja, i sa zemlje i sa neba, a mi imamo svaki po deset metaka, mislio sam: sad je gotovo! A, eto, što kažeš, danas-sutra, danas-sutra, i ja se izvukoh. Mnogi moji drugovi su pali, a ja preživoh.

– I izučio si zanat, i postao poslovođa, i sagradio vikendicu, i našao Milutina Jankovića da ti je dogradi.

– Jest, što kažeš. A još mi, kulov, nije rekao koliko će me ta dogradnja koštati. “Samo nek momci rade”, veli. “Ne brini, neće biti skupo. Moram da napravim kalkulaciju.”

– E, jest kulov – potvrdi kapetan. – Slušaj, za ovo što mi tu radimo ne sme da ti uzme više od sto hiljadarki. Ja ti garantujem da više neće uzeti! Ja ću njemu, da izvinu ova deca, i oca i majku ako ti bude tražio više. Pa mi se, boga ti, ovde zezamo, provodimo tu vikend, hraniš nas i pojiš – zar da te još gulimo? A šta je uradio dosad, mućkaroš pokvareni, i šta će još da uradi? Da pokupi kajmak, ništa više! Kažem ti, posao ne sme da košta više od sto hiljadarki!

* * *

Milutin Janković, koji je oko pola tri svratio i na ovo svoje gradilište, mislio je drugačije. Njegova kalkulacija zaustavila se na sto pedeset hiljadarki.

Kapetan je intervenisao pre no što je Obrad pokazao bilo kakve znake zbunjenosti.

– Slušaj, Milutine, to je mnogo – upozorio je svog šefa. – Za ovo ne plaćaš porez, nama trojici dovoljno je po trideset hiljadarki, a s Miroslavom ćemo se sami obračunati. Ti ovde ništa ne radiš, tebi će dosta biti deset. A ako

ti nije dosta, ja ću se odreći svog dela. Ali ovo ne može da košta više od sto hiljadarki.

Ako Obrad i kapetanovi pomoćnici nisu bili iznenađeni ovom intervencijom, Milutin Janković je bio zaprepašćen.

– More, čoveče, šta je tebi? – podviknu zureći u drznika. – Nećeš mi valjda ti određivati koliko da tražim za koji posao! Ako ti je pravo, izvoli, radi, ako nije – slobodan si!

– Slušaj, nemoj tako sa mnom da razgovaraš! – reče kapetan jedva stišanim, pretećim glasom. – Ja nisam tvoja žena, niti sam ti sluga! Je l' jasno?

– Ma, čekaj, Dejane, šta je tebi? – Jankovićev glas je splasnuo, ali je njegovo zaprepašćenje dostiglo vrhunac. – Kako bi to izgledalo kad bih ja počeo da se mešam u tvoje poslove? Izvini, ali niko te ne primorava da radiš sa mnom. Ako ti se nešto ne sviđa, ne moraš da radiš.

– Ne sviđa mi se, i neću da radim s tobom! Na takav način, i s takvim čovekom, ne želim da radim! Izvoli, slobodan si! Ja ću ovo sam da završim.

Janković se okrenu i pođe prema “audiju”.

– U redu, završi! – reče glasom u kome je trebalo da zatreperi izvesna pretnja, ali je svima koji su imali sluha bilo jasno da je to zatreperio samo bespomoćan bes. Pokrenuo je “audija”, dodao gas i ostavio za sobom oblačić prašine.

– Šta to uradi, nesrećo jedna? – upita Dušanka dramatično.

– Slušaj, burazeru, nemoj da brineš – obrati se kapetan Obradu. – Ja i ovi moji partizani ćemo ti to sve uraditi. Džabe ćemo ti to uraditi.

– Ma otkud džabe! – usprotivi se Obrad. – Platiću vama ono što bih njemu platio. Svejedno mi je.

– U redu, iskusuraćemo se nekako.

– A Janković? Nećeš više s njim da radiš? – upita Dušanka.

– More, kakav Janković! Neću više sa đubretom nikakvog posla da imam!

– Znači, tako! – ogłosi se Rilke tugaljivo. – Ode naš
biznis u sto očenaša! Najpre sa sinom, sad i s ocem. A tvoj
novi čamac, gazda? A moje letovanje na moru? Ovaj Van
de Velde, koji uobražava da je Frenk Lojd Rajt, već je po-
čeo da sanjari kako će po Grockoj da seje organsku arhi-
tekturu, kao njegov idol po prerijama Amerike.

– Sejaću je po Zlatiboru – uzvratila Alek mirno. –
Doktor Gavrilović će me upoznati s nekim svojim klijen-
tima koji nameravaju da grade vikendice.

– Eto, vidiš – reče kapetan kroz smešak. – Sve će na
kraju ispasti kako se samo poželeti može.

– Majstor Obrade, mogu li da se poslužim vašim bi-
ciklom? – obratio se Alek domaćinu.

– Samo izvoli.

– Kroz dva-tri sata ću se vratiti – obratio se Alek dru-
garima. – Nemojte me ostaviti.

– Znači, ipak Brestovik. Zov divljine! – konstatova
Rilke zevzečki. – Daemone, ide ždrebe u štetu! Jao, crna
Neva!

– Taj je majstor za vikendice, a ne mi – dobaci kape-
tan svom podstanaru.

Taj je, Dejo, samo lotalica, gonič vetrova.

Kao i ti, kao i svaki nesmireni erotoman.

* * *

– Lepo od tebe, sokoliću, što si ipak došao. Pravo da
ti kažem, nisam bila sigurna da ćemo se danas videti. Pla-
šila sam se da nećeš uspeti da nađeš ovaj moj kalifornijski
ranč. Skloni bicikl u garažu, nasloni ga na moju “škodu”,
kad već nećeš sâm da se nasloniš na mene. Hoćeš? Ma ne-
moj! Hajdemo unutra. Ne bih volela da nas vidi neko iz
mog komšiluka. Ti ćeš doći ljudi odmah napraviti dobro-
namernu spletku. Imam vrlo zlatan komšiluk, sve jedno-
stavan, bolje reći prost svet. Umeju da idu donom bez par-
dona. Svaka šuša hoće danas da ima vikendicu. Komšinica
Stanojka drži grožđe, pre nego što će ga izneti na sto, pet
minuta u ustajaloj kišnici. “Nije važno kakva je voda”, ve-

li, "važno je da se bakterije podave." Onaj tamo kućerak, sa betonskom verandom i tri bureta pored nje, to je ranč kljakavog Daneta, konduktera u Gradskom saobraćajnom. Prošlog leta, negde krajem juna, idem ja u našu vikendicu, vidim: njegova Milesa isturila onaj njen kofer od dupeta i pere mindžu nad nekim loncem. Par dana posle toga Velja im pomagao da izbetoniraju verandu. I, kakav je već red, ostao kod njih na ručku. Častila ga pasuljem. A na ranču imaju samo četiri tanjira, za njih dvoje i decu, pa je Dane morao da jede iz lonca. "Kakav je lonac bio?", pitam Velju. "Beše li plavi, sa belim tufnama?" "Da", kaže. Joj, kad ja počnem da se kikoćem. "Mora da je bio ukusan taj pasulj", kažem. "Kovala ga u loncu u kome pere pičku." Velja tri dana nije imao apetit.

Ne, nije danas u svom zavičaju, nego u Vrnjačkoj Banji. Službeno. Na trodnevnom seminaru. Sinoć me u pola jedanaest nazvao. "Proveravaš, matori, proveravaš, je li?" "Ma, ne", kaže, "nego mi je bez tebe dosadno." "Nemoj mi reći, molim te! Znam ja da si ti dobar mužić. I da mi telefoniraš iz hotelske sobe. Samo ne znam iz čije. Ima, hvala bogu, na seminarima za knjigovođe uvek dobrih tetaka. Prijatno, mili!"

Da, knjigovođe često imaju kojekakve seminare, savetovanja, simpozijume. Naša samoupravna, jugo filozofija: samo da se pobegne od posla. Oni gore, opet, kreatori sistema, politički i ostali birokrati, nemaju šta da rade, pa ometaju narod u radu: stalno izmišljaju nove propise. Onda šefovi računovodstva moraju da se sastaju po banjama, da se savetuju i upoznaju sa novostima u kancelarijskom piskaranju. Kod nas su knjigovodstvene operacije tako komplikovane da nam je za njih potreban složeniji stručni i činovnički aparat nego Rusima i Amerikancima za lansiranje satelitâ. Valjda zbog toga žene izbegavaju da budu šefovi računovodstva. Odgovornost je velika, stalno moraš da pratiš izmene propisâ, inspekcije su rigorozne, posla ponekad ima previše, naročito kad se završavaju godišnji bilansi, a rad knjigovođa niko ne ceni. Pa moj Velja s jedne strane trijumfuje, jer su šefovi računovodstva u Beo-

gradu traženi, a s druge strane je ljut, jer su ipak slabije plaćeni od drugih deficitarnih specijalista. "Ti ne shvataš jednu bitnu stvar", kaže mu Vukica. "Šefovi računovodstva nisu deficitarni zato što su knjigovodstvene zavrzlake odviše složene, već zato što niko ne želi da se bace s tim gluparijama. Žene, koje obično čine većinu u službama knjigovodstva, ne žele da se previše nervno opterećuju, a muškarci, pravi muškarci, i pravi stručnjaci, knjigovodstvo preziru. Već sam ti rekla: kod nas su knjigovođe etaloni za merenje gluposti. Koji se stručnjak, ako drži do sebe i svoje karijere, ponosi time što je šef računovodstva? Direktor, komercijalista, inženjer – to je već nešto. Ali glavni knjigovođa..." Posle takvih reči moj Velja tri dana ne može da spava. Zbog Vukice je, valjda, i zamrteo žene. "Kurveta razbucana! Glava joj se ne razlikuje od dupeta, ni po obliku ni po sadržaju, a htela bi da daje meritorne sudove o složenosti poslova i stručnosti koja je potrebna za njihovo obavljanje."

I ja imam utisak da kod nas svako misli da se razume u sve, a malo ko svoj posao obavlja kako valja. Muškarci su najveći eksperti za automobilizam i sport, žene za modu i psihologiju. Za kućnu psihologiju. Dijani je njen Sarajlija za rođendan kupovao samo knjige iz psihologije. U poslednjoj je našla pet poglavlja na osnovu kojih se moglo zaključiti da je njen bračni neprijatelj neuravnotežen, ciničan, manijakalan tip. Predložila mu da sâm pročita knjigu koju joj je poklonio. Pročitao je i našao u njoj šest poglavlja na osnovu kojih se moglo zaključiti da je ona hladna, uskogruda, mizantropska duša.

I ja mislim da žene obično nisu nemilosrdne prema muškarcima. Naprotiv. Ali Dijana i Vukica ih ne štede. Dijani se, sokoliću, nikad nećeš primaći, iako te fascinira, kao mornara santa leda. Vukici bih te, vala, rado pozajmila na dve-tri sedmice... Imala je i ona slikara. Bio dva meseca u Italiji, na studijskom putovanju, doneo pet-šest kopija renesansnih majstora i četrdeset autoportreta. "Ako si samo tu majmunsku njušku hteo da slikaš, mogao si i kod

kuće da sediš”, rekla mu dragana. “Slikaj se i dalje, ali od mene beži, da te više ne vidim!”

Dijana razlikuje dve osnovne grupe muškaraca: one koji na žene gledaju isključivo kao na seksualne objekte i one koji u ženama vide ljudska bića dostojna istinske ljubavi, pažnje i poštovanja. Prvi se za žene zanimaju samo dok u sebi osećaju, svesno ili nesvesno, plaminjanje libida. Kod mog Velje se libido polako već gasi, te on žene sve više prezire. Taj stav utkao je i u svoju životnu filozofiju. “Kod muškaraca me”, veli, “zanima um i karakter, a njihova telesnost mi je odvratna. Kod žena me pak zanima prvenstveno njihova telesnost, zatim osećajnost, a o njihovom duhu i karakteru ne mogu da govorim, jer ga još nisam video.” “Kad je čovek slep kod očiju, ne može da vidi ni ono što je svakodnevno pored njega”, odgovorila mu je Dijana. Mislila sam da će je pogledom zaklati. Ponekad me zabavlja, a ponekad mi i smeta kad vidim kako moje drugarice, naročito one inteligentnije, preziru mog medveda. S vremena na vreme se, sokoliću, pitam da li i ti spadaš u kategoriju bednika koji preziru ženski karakter i duh. Tvoj odgovor je, dabome, odrečan, a moj... Šta ćeš da popiješ? Imam domaćeg vina i prirodne rakije. Možda je Velja zabeležio nivo vodostaja u flašama, ali ne mari. Rakija može i da ispari, zar ne?

“Ti si opsednuta svojim mužem”, reče mi onomad Vukica. “Stalno ti je u mislima. Kad te slušam, na momente mislim da ga mrziš, ali ti ga, u stvari, voliš. U svakom slučaju, ne bi mogla da živiš bez njega.” Jesi li ljubomoran, sokoliću? Neko je rekao da su muškarci najveći problem svih žena. Ja sam imala dosta problema u životu, a sada imam samo tri: njega, Vaju i tebe... Kako da ne budem opsednuta čovekom koji je otac dvaju bića što mi znače više nego sav ostali svet. Degenom koji je obožavalac i mučitelj moje dece.

On zaista obožava Đurđinku i Vaju. Naročito kad nam dođu gosti. Tada je pravi balkanski džentlemen. Ali gosti nam, na sreću i nesreću, ne dolaze često. Volela bih da nas vidiš kad smo sami s njim. Kad ga slučajno probu-

dimo iz slatkog popodnevnog sankana, ili ometemo u gledanju tv prenosa fudbalske utakmice. A Đuđa i Vajo se obično baš tada zakače. Jedino se tada osećaju malo slobodnijim, čavrljaju, igraju se, pa se i pokošavaju. Ja hoću da ih smirim, da ih saslušam, pokušavam, recimo, da objasnim Vaji kako nije u pravu – ali njemu je to teško objasniti, jer je on na osnovu ponašanja svog ćaće naučio da je muška glava uvek u pravu, čak i ako se prema sestri, koja je starija od njega, odnosi kao da mu je služavka – i dok mi tako razrešavamo konflikt, u dečju sobu uleće tatica, ljut kao ris. Dabome, ja sam, kao najstarije derište, prva na udaru. “Dobro, sveca mu svetog, kad ćeš ti da naučiš bar neke elementarne stvari iz pedagogije? Hoću li ja već jednom imati malo mira u ovom stanu? Treba li i tebe, ovako matoru, da bijem zajedno s njima? Popila si u mladosti toliko batina, i nikakve vajde od toga nije bilo, nemoj sad ponovo da me izvodiš iz takta!” Hvala na komplimentu, *matori!* Deco, nemojte uznemiravati taticu, zapamtite da je vaša majka iz njegovih ruku (i nogu) popila mnogo batina, a sad je tatica na visokom nivou, mamicu više ne bije, vaspitava je “kulturnije”, uvredljivim rečima. Batine su sad namenjene samo vama.

Žene su, po njegovom mišljenju, loši vaspitači, jer su popustljive i subjektivne, jer nisu u stanju da budu stroge u pravičnosti. A bez pravične strogosti, veli, nije moguće vaspitavati decu kako valja. Deca osete kad vaspitač nije dovoljno energičan, i odmah teže da se ponašaju što slobodnije, da izbegavaju obaveze, da se međusobno svađaju i tuku. Kad je žena po profesiji vaspitač, kad radi sa tuđom decom, njena funkcija, kao i izvesna snishodljivost dece prema tuđim osobama, daju joj, kaže, kakav-takav autoritet. Ali u svojoj kući, među vlastitom decom, žena, odnosno majka, obično nema autoritet, i zbog toga je loš vaspitač.

Ne, sokoliću, to moj medved ne zarezuje. Za njega živi primer i human odnos kao sredstva vaspitavanja ne postoje. On priznaje samo kućni red koji je sâm propisao i koji je prilagođen njemu, samo naredbe i prinudu, samo

strogost “dokumentovanu” pretnjama i batinama. “Idealno bi bilo vaspitavati decu bez pritisaka”, veli. “Ali to nije moguće. Vaspitač mora da vrši pritisak na dete. Ono će taj pritisak lako podnositi, ako oseti roditeljsku ljubav.” Moj muž, dakle, svoju decu bije s ljubavlju. I to ne onda kad treba, nego onda kad ga razljute. Da ih bije kad treba, nikad ih ne bi tukao. Ali decu, naravno, treba tući, treba ih vaspitavati onako kako to on čini. “Ti se umešaš u njihovu prepirku”, kaže, “hoćeš da ih opametiš, da im objasniš ovo i ono, da izmeriš i obrazložiš njihove postupke, a deca to jedva čekaju. Raspravi tada nema kraja, jer ti dete, naročito svoje, ne možeš rečima uveriti da nije u pravu. Svako ljudsko biće, naročito mlado, želi da zadovolji sve svoje želje. Ukoliko je nezrelije, utoliko je njegovo nestrpljenje veće. A brzo zadovoljavanje želja je štetno. Zato decu treba držati na uzdama. Sa njima treba biti pravičan, ali strog, na nivou koji mali mudrijaši respektuju. Čim se ti spustiš na njihov nivo, i počneš da raspravljaš s njima onako kako to oni čine, sve je propalo. Autoritet je za tili čas ispario, konflikt je ostao nerazrešen. Zašto ja imam autoritet i kod kuće i na poslu? Zato što sam strog i pravičan.” Vukica nato počne da se smejulji, ubaci napomenu kako ne poznaje knjigovođu koji nije šonja, a on razmišlja da li da je napokon otera u pičku materinu ili da još jednom prezrivo pređe preko njene drskosti. Živeli, sokoliću! Hajdemo na eks, da me bar rakija zagreje, kad već ti oklevaš.

Slazem se s tobom, i nas dve pripadamo pisarskoj klasi, te nemamo pravo da zbijamo šale na Veljin račun. Ni on nema pravo da se na nama iživljava, a ipak to često čini. Naročito je besan kad pred njim pričamo kako u našoj Nabavci lepo živimo. Neretko kroz zube procedi onu divnu pesmu: “Eh, što vam ja nisam šef bar mesec dana!” Nas dve onda još više hvalimo našu službu i našeg šefa. Lagati ne moramo, jer zaista dobro živimo. Efektivno radimo tri-četiri sata dnevno, a ostalo vreme protraćimo ko kako ume i može. Pijuckamo kafu, kradom čitamo novine, vodimo duge “poslovne” razgovore o porodici i domaćinstvu, o haljinama i tv programu, posećujemo kolegince i

kolege u drugim službama unutar fabričkog kruga. Kad nam već sve dosadi, onda malo i radimo. Sramota me je što iznosim ovu istinu, ali drugu u svom preduzeću ne poznajem. U Nabavci nas ima gotovo duplo više nego što posao zahteva. Niko ne zna kako je do toga došlo. Administracija, kako reče onaj Parkinson, buja sama od sebe. Pre tri godine, kad je počela privredna reforma, bilo je prebacivanja iz administrativnih službi u pogone, bilo je čak i otpuštanja. Ko nije imao odgovarajuću školsku spremu, morao je ili na proizvodnu liniju ili u drugo preduzeće. E, napokon! pomislih. Bilo mi je drago što su izvršena čišćenja, bez obzira na to što sam jedno vreme morala malo više da radim. Jedno vreme, kažem, jer je sad opet sve po starom. Ponovo smo u "punom sastavu". Istina, u administrativne službe se više ne primaju ljudi bez srednje škole, ali šta je danas završiti srednju školu. Sada i fakultet završava svaka šuša, kako ne bi srednju školu.

U pravu si, sokoliću. Treba svakome pružiti mogućnost da stekne kakvu god hoće diplomu, ali i da se prekvalifikuje, ako nema posla u struci za koju se prvobitno bio opredelio. Bar u ponečemu si Jugović, iako pogled upireš u Evropu. S lakoćom, koja je jedan oblik površnosti, rešavaš sve probleme. Šteta što te niko osim mene ne čuje. A i da te čuje cela Jugoslavija, ništa se ne bi promenilo. Mi sve znamo, ali malo šta umemo. Ako nešto i umemo, nismo u stanju da to ostvarimo. Da u mom preduzeću postoji dobra organizacija i pravična stimulacija, i ja bih više radila. Ali u ovim okolnostima rintanje ne dolazi u obzir. Koleginice bi mi se smejale, govornice bi da sam ćaknuta. Možda bi se i naljutile na mene, jer bih im svojim tempom "kvarila" ustaljenu produktivnost. Pa bi onda šef mogao zahtevati da i one rade tim tempom. Doduše, mi i za takve eventualije imamo pripremljenu taktiku odbrane. Odmah spominjemo one u Kadrovskoj i nekim drugim službama, gde se radi još manje, a plate su bolje nego u Nabavci. Na sreću, ili nesreću, odbrambena taktika nam, dok imamo sadašnjeg šefa, neće biti potrebna. On je tako dobar, miran, blag čovek da je to više za kудiti nego za hvaliti. Od nje-

gove dobrote, popustljivosti i bezvoljnosti svi imamo više štete nego koristi. Ne samo što mi pored njega ne moramo mnogo da radimo nego ni sam ne zna kako da ubije vreme. On je, Alek, od dosade upisao treći stepen ekonomije, i, evo, uskoro će magistrirati. Ako ostane još par godina na čelu Nabavke, i ako bude imao još malo volje za učenje, on će, ubijajući radno vreme čitanjem stručne literature, i doktorirati. Istina, od njegovog znanja niko neće imati nikakve vajde, ali zbog toga se ne sekira ni on ni bilo ko drugi. Nećeš mi verovati, sokoliću, ali taj čovek je bolestan od nerada, od dosade s kojom se svakodnevno bori. Prošle sedmice je dva dana popravljao pisaću mašinu. Nije dopustio da se pozove majstor iz servisa, nego ju je sam najpre rasklopio, da vidi šta joj je, a onda je zavrnuo neke šrafčiće, pritegao neke spojeve, i tako otklonio kvar. Bio je srećan kao dete. Ne samo zbog popravljene mašine nego i zbog ubijena dva radna dana. Posle se raščulo da je počeo da popravlja pisaće mašine, sad ga svi zezaju, pa mu je preseo taj njegov "stvaralački"... Alek, vragolane, budi miran!

Takvog čoveka bi Namac, recimo, maksimalno iscedio. Iskoristio bi njegovo znanje, ali bi ga i platio kako valja. Ovde je njegovo znanje mrtav kapital. I on sam je umrtvljen, umire od dosade. Doduše, i svojom krivicom, jer je zaista šonja. Kamo ga gurneš, tamo ostane. Ponekad čak i mene nervira ta njegova apatija. "Šefe, morate biti malo energičniji", kažem. "Morate nas grditi, ako treba, ali i boriti se za nas. Zašto mi imamo manje plate od naših koleginica i kolega u drugim službama?" Vidi i on da ova-ko ne valja, ali nije u stanju, niti je prinuđen, da bilo šta menja... Ne cmači me!

Od njega bi neke vajde moglo da bude jedino ako bi mu, kao tipičnom fahidiotu, drugi definisali radne zadatke. Ali ko će ovde takve usmeravati u radu? Ovoj zemlji, kako kaže kritizerski genijalac Alek Vislavski, nedostaju valjani organizatori političkog i privrednog života. A možda problem zaista nije u organizatorima, već u ustrojstvu privrede, pa i celog društva. U našem mentalitetu, kvalitetu.

Kako reče, u senčanskom “Elanu”, onaj tvoj Stole Gačić, polukvalifikovan revolucionar, i etnopsiholog u radničkom odelu? “Mi smo narod male pameti i neozbiljne, neizgrađene naravi. Nismo sposobni da išta uradimo kako valja.” Je l’ tako beše?

Hej, magare, govorim o ozbiljnim stvarima, a ti se lepiš za mene kao flaster! Pusti me, i donesi mi kutiju sa gramofonskim pločama. Prošlog četvrtka sam tri sata šetala Dijanu po Beogradu, tražeći Hoakina Rodriga i njegov “Konsijerto Andaluz”. Šiznula je. “Vucaraš me, kučko, kô mečku, da bi se umilila svom švaleru, kako bi on komadom mesa nahranio tvoju mačku! Nosite se oboje u... I vi i vaša animalna parenja!” Ja se nacerila. Moram priznati, s uživanjem. “Je l’ ti krivo, sestro? Ako izigravaš kraljicu, nedostupnu, usamljenu, neka tvoja mačka gladuje... Nisu nama na prvom mestu naša međunožja, nego naša osećanja.” Treba li, sokoliću, da ti prenesem Dijanin komentar *ove misli velikih ljudi*, i još većih žena? Zapravo, jedne žene, Neve Zagorac, jer misao koju sada izgovorih ni od koga nisam čula.

Čak i Velja je uživao u melosu i tanatosu tvojih omiljenih Španaca. Samo nije znao da li to što mu puštam spada u ozbiljnu, smrtno ozbiljnu, ili u zabavnu, erotsku muziku. “Boga ti, sav sam se naježio! Nepoznato, prvi put čujem, a vrlo uzbudljivo! Opajdaro! Ne znam šta se s tobom događa. Otkad si bila u Atini, slušaš samo kojekakve Helene. Šta je ovo? Grci, Maltežani, Arabljani? Nešto orijentalno, ali ne znam šta.” “Polinežani, dragi.”

Albeniz, Granados, De Falja, Rodrigo – i ja počinjem da ih obožavam. Zaista su izuzetni. Ako padnem, sokoliću, u trans, i nabijem ti se na gudalo, za to će Andaluzija biti kriva... Hajde, da vidim kako ćeš povezati muziku, svoju drugu ljubavnicu, i slikarstvo, prvu volšebnicu. Ja sam tek treća. Neka, neka! Kako je govorila ona tvoja senčanska jebaljka: “Crtaćeš ti mene po zidovima!” Dobro, dobro, nakazo od džentlemena. Zajebô si je, a sada, *post festum*, braniš njenu čast. Znam, znam, nije bila jebaljka, nego tvoja velika ljubav. Što manja pičkica, veća ljubav... Pusti

me, ne mogu da dišem! Da mi je znati kako ćeš o meni govoriti kroz deset ili petnaest godina.

Ma nemoj! Zašto baš sada, i zašto baš akt? Gde ti je skicenblok i olovka? Hoćeš li moj notes? Evo, imam i hemijsku olovku. Je l' slikari rade hemijskim olovkama? Poziraću ti, nevaljalče, ali samo pet minuta. Možeš li za pet minuta da nacrtáš jedan akt?... Pusti me, manijače, sama ću da se skinem. Ako se ne budeš zaustavio, počecu da vičem: U pomoć, silovanje!

Spusti roletnu, stidim se.

Hoćeš li moći u polumraku da crtaš? Kaži mi koju pozu da zauzmem.

Rekla sam da mi kažeš, a ne da me nameštaš. Sokoliću, nemoj da se skidaš, ja ne nameravam da crtam muški akt... Pa, ludače, nisi normalan, ti si...

XI

OBASJANI MAJSKIM SUNCEM

Prodirući kroz sveže lišće visokih platana na Bulevaru revolucije, sunčani zraci bombarduju sivozeleni krov “vanredne vožnje”, koja ispred Arhitektonskog fakulteta očekuje poslednje putnike i znak za pokret. Poslednji putnici ulaze u zelen, očito već amortizovan autobus, koji služi još samo za obavljanje sporednih zadataka. Nakon izvesnog vremena na prednjim vratima pojavljuje se i profesor. Klimoglavom i smeškom pozdravlja asistenta i studente, a vozač to shvata kao znak da se kresne motor i krene na vanredno putovanje.

– Stani, majstore, čekaj! Eno, idu još dve! – dovikuje mu Esad Mehmedbašić.

Već zatvorena vrata ponovo se otvaraju, u autobus ulaze Mira Vojnović i njena prva pratilja Nadežda Jovanović. Zadihane zbog pretrčanih dvadesetak metara, sjajnih, nasmejanih očiju, čiste, bele, lepe. Radiša Barak se diže sa sedišta, kavaljerski nudi mesto prvoj, potom drugoj, ali one se zahvaljuju, ne žele da izgužvaju haljine.

U prepunjenoj unutrašnjosti “vanredne vožnje” neki akademci čavrljaju, drugi ćute i posmatraju metež na ulicama kojima zelena krtija juri, treći čitaju dnevnu štampu.

– Gle, gle! Ministarstvo unutrašnjih poslova zabranilo Danijelu Kon-Benditu povratak u Francusku! – obave-

sti saputnike Žika Todorović, zagledan u ogromnu stranicu "Borbe".

– Braćo i sestre, počinje Svetska revolucija!

Ovaj patetičan proglas, koji je braći i sestrama objavio Tiša Čolović, izazvao je smeh i komentare u autobusu.

– Ko ju je pokrenuo? Ti? – upita Bane Zuković.

– Pokrenuli su je francuski studenti, a prihvatili radnici. Burazeru, ovo više nije mačji kašalj. Kad u jednoj zemlji štrajkuje devet miliona ljudi, odnosno pedeset posto zaposlenih, tu je vrag odneo šalu!

– Danas devet miliona štrajkuje, uskoro će, kad bude došlo vreme godišnjih odmora, radna mesta napustiti petnaest miliona. Otputovaće na more i u planine. A kad budu okončani štrajkovi i godišnji odmori, opet će sve biti po starom. Prošlo je vreme klasnih borbi.

– Posle ovoga što se sada događa, nema povratka na staro! Čak i veliki Šarl de Gol se uzvrpoljio. Na nemačkoj i švajcarskoj granici preduzimaju se specijalne mere kako bi se sprečio povratak jednog studenta u Francusku.

– *S tim u vezi "Mondov" dopisnik iz Frankfurta javlja da je Kon-Bendit, koji se momentalno nalazi u tom gradu, na ovu vest odgovorio: "Može francuska vlada da mobilize čitavu armiju duž granice, ali ja ću ipak preći, jer smatram da treba da se vratim i nastavim borbu u Francuskoj."*

– Jesi li čuo? – trijumfalno će Tiša Čolović. – Odzvonilo je pohlepnoj buržoaziji! Na zidu Sorbone ovih dana piše: *Ljudi se neće rešiti bede sve dok poslednji birokrata ne bude obešen o creva poslednjeg kapitaliste!*

– Varijacija Didroove parole u N-duru – objasni Cole Dekić ironično, pa dometnu u istom tonu: – Vraćaju se jakobinci!

– Ne, nego na scenu stupaju novi revolucionari! – Oliver Gros ne beše ironičan, nego istinski poletan. – Na delu su situacionisti!

– Naslednici letrista, dadaista, nihilista i anarhista – dobaci Tiša. – Je l' tako, cimeru?

– To Oliver bolje zna – odgovori Alek.

– Znam i ja ponešto o situacionistima – reče Bane Zuković. – Oni su neozbiljni moroni. Glavna parola tih džabalebaroša je: *Nikad nemoj da radiš!* Od čega bi živeli, da normalni ljudi prihvate njihov slogan? Ta šaka kvazi-revolucionara, u suštini zezatora, živi klošarskim životom, pa sebi može dopustiti da ne radi. Ali od čega bi živeli svi ljudi sveta da niko ništa ne radi?

– Ti si, bukvane, bukvalno shvatio ovo geslo! – Oliver Gros, obično indolentan, ovog puta je bio temperamentan. – Situacionisti su radikalnim stavovima želeli da ljude koji poseduju revolucionarni potencijal, a to su prvenstveno studenti i radnici, pozovu u još jednu bitku na frontu klasne borbe.

– Situacionisti već desetak godina nastoje da, političkim i umetničkim akcijama, stvore situaciju u kojoj će biti realizovana velika pobuna protiv eksploatatorskih hijena – dopuni Alek. – Kao što vidimo, uspeali su. Svim oblicima potrošačko-porobljivačkog spektakla suprotstavili su, najpre u Francuskoj, a potom i u drugim zemljama Zapada, moćan studentsko-revolucionarni spektakl.

– Koji će se završiti poput svakog drugog spektakla – uzvрати Cole Dekić. – Kroz nekoliko sedmica, kad budu došle letnje vrućine, pozornica će opusteti, svetla će se gasiti, glumci i publika će se razići.

– Levičarstvo je igračka za zabavu zapadnjačke studentarije – nastavi Bane Zuković. – Svaki čovek, naročito mlad, nosi u sebi osećaj za pravdu, u ovom slučaju za socijalnu pravdu, koji želi da zadovolji. Uz to, obesni, neživljeni bogataški sinovi i kćeri daju oduške, poput odmorne ždrebadi, vlastitoj žudnji za bilo kakvim doživljajima, za bilo kakvim akcijama. Zato su naumili da se igraju revolucije. Meni sve to liči na vodvilj u Comédie-Française.⁴⁸

– Tako je svojevremeno mislio i Luj Šesnaesti! – Tišin odgovor beše pun revolucionarnog žara. – Dižu se stu-

⁴⁸ Francuska komedija – parisko pozorište sa statusom Nacionalnog teatra.

denti, kako moj cimer Aljoša reče, ne samo u Francuskoj nego i u Nemačkoj, Švedskoj, Belgiji. U celoj Zapadnoj Evropi! Pa i u Americi.

– *Na njujorškom Kolumbija univerzitetu policija je silom slomila studentsku okupaciju univerzitetske zgrade, uhapsivši 178 studenata.* – Žika Todorović je ponovo priložio naglas pročitani citat iz “Borbe”.

– Sve su to igrarije blazirane, dokone i obesne dečurlije – ponovi Bane Zuković. – Kapitalizam je vitalan, fleksibilan. Guta i vari sve. Čak i marksističke parole; u originalu ili u situacionističkoj preradi. Kapitalizam, drugarice, drugovi i gospodo, sve građane, pa i revolucionare, spontano pretvara u potrošače, bili oni toga svesni ili ne. Dokona, blazirana i obesna buržujaska deca kokodaču protiv navodno smišljenog, potrošačkog i porobljivačkog spektakla, u koji su ljudske mase ulovljene kao jata riba u vešto razapete mreže. Ali te kritičarsko-revolucionarne šibadžije ne shvataju da poredak u kome žive nije proizašao iz zakonâ kapitalizma, nego iz zakonâ samog života. Kada to kćeri i sinovi Zapada budu shvatili, smiriće se. Mnogi će zauzeti položaje svojih očeva.

Dubravka Svanić je, iz grupe koleginica i kolega koji se dosad nisu oglašavali, dobacila:

– Ta su deca, kako kaže Herbert Markuze, danas jedina snaga spremna da izvrši revolucionarne promene koje iziskuje vreme.

– Studenti mogu da budu upaljač, ali ne i motor istinskog društvenog prevrata. Radikalna revolucija će se dogoditi tek kad ponovo budu sazrele adekvatne okolnosti! – Radiša Barak je izigravao oratora koji nastupa na zboru komunista ili situacionista. – Revolucionarne promene mogu da ostvare samo radnici i činovnici...

– I pošteni inteligencija! – dobaci neko.

– ...Samo eksploatisani najamnici, koji čine bazu svakog buržoaskog društva. Razmaženi bogataški sinovi i mamine kćeri ne mogu da izvedu revoluciju. Čak ni ako su udruženi sa siromašnijim vršnjacima, kao što su danas na Zapadu udruženi svi napredni studenti.

– Profa Markuze njih samo zavodi – reče Tiša.

– On je deformisao suštinu učenja Karla Marksa – nastavi Radiša. – Smetnuo je s uma, ili svesno zanemario činjenicu da velike revolucionarne promene mogu da se odigravaju samo u sferi ekonomskih odnosa. Kultura jeste bitna, ona je društvena nadgradnja, ali društveni poredak jedne zemlje, i život ljudi u njoj, određuje baza. Dakle, ekonomija. A u ekonomiji je najvažnije ko ima vlast nad sredstvima za proizvodnju.

– Ti živiš u devetnaestom veku, u vreme “Komunističkog manifesta” – reče Bane Zuković. – Hajde, daćemo ti popust: prisetićemo se da je na Istoku, u zemlji boljševika, utopista poput tebe bilo čak i u prvoj polovini našeg veka. Ali danas je radnička klasa svuda marginalizovana. Pretvorena u potrošačku masu, kako je ovde već konstatovano. Istorija je pokazala da taj društveni sloj nije u stanju da pobedi kapitalizam.

– A ko je u stanju da ga pobedi? – žustro će Radiša.

– Intelektualci, i njihov podmladak, studenti? Situacionisti? Hipici? Salonski i festivalski revolucionari svakojake fele? Svi su oni marginalci.

– Mladi, lepi i pametni će sada, kad imaju ideologa i lidera, izbiti na vrh. Markuze će biti njihov Marks – ubaci Nadežda Jovanović. – Zapravo, naš Marks. Jer i ja hoću da budem revolucionarka. Markuze će biti naš Marks, a Rudi Dučke naš Če Gevara.

– O, vatrena lepotice, vodi nas ti! Budi naša Jovanka Oreleanka! – Radiša je odavao utisak istinski oduševljenog sledbenika. – S tobom sam spreman da idem i na barijade! Živeo marksizam!

– Koji? Istočni ili zapadni? – upita jedan kolega.

– Jugoistočni, lažno zaljubljen u severozapadni – odgovori Oliver Gros. – Kao Tiša u Nadeždu.

– Da li sam u nju zaljubljen lažno ili istinski, to ćemo nas dvoje nasamo raspraviti, makar neki od vas pukli od jeda – uzvрати prozvani. – Nećete dobiti ništa više od objave da sam spreman da s vilom milosnicom, momen-

talno i prkosnicom, idem na barikade. Ali Herbert Marku-ze mi ne uliva poverenje.

– Mislim da bi se on, ako bi zagustilo, prvi povukao. Kao nekad Martin Luter – dometnu Vale Mrković iz grupe koja je bila više pasivna nego aktivna. – Kad je Švabo bio revolucionar? U Nemačkoj, kažu oni koji bolje od mene poznaju tamošnje prilike, nikad nije bilo revolucije, ali u njoj vlada permanentna kontrarevolucija. Ja ne mogu da zamislim Švabe kao revolucionare.

– A šta je Rudi Dučke? – upita Nadežda Jovanović.

– On je izuzetak koji potvrđuje pravilo – odgovori Vale. – Na Božić je bio premlaćen, potom je iskusio “lov na Dučkea”, a na Uskrs je upucan.

– Imao je više sreće nego njegov idol Če – dobaci neko.

– Da, preživeo je atentat – uzvratila Vale. – Ali su posledice ranjavanja vrlo teške... U Nemačkoj je uvek bilo neuporedivo više reakcionara i nacionalista nego revolucionara i internacionalista. Tako je i sada. Bunt mladih i progresivnih se tek rasplamsava, a kontrarevolucija je već na delu: u Bundestagu treba da se usvoji, ili je već usvojen, Zakon o vanrednom stanju. U gušenju nereda Bundesver će moći da interveniše i oružjem.

– Revolucije su prevaziđeni relikti! – podviknu, pošaljivo, Ljubo Novičević, jedan od najboljih studenata generacije.

– Arhitektura je u stanju, uči nas Le Korbizije, da rešava probleme poremećene društvene ravnoteže – dometnu Dragoslav Milanić, takođe jedan od retkih kolega sa indeksom napunjenim devetkama i desetakama.

– Korbizije beše veći utopist čak i od Marksa i Engelsa – uzvratila Bane Zuković. – Arhitektura nije u stanju da reši ni mnogo jednostavnije probleme nego što su neprekidna i nepredvidljiva društvena previranja. Ta previranja mogao bi, kad bi hteo, da uredi samo Gospod Bog.

Diskusija je čas plamtela čas jenjavala, širila se po celom Zapadu i vraćala u Pariz, središte Svetskog student-skog hepeninga, a ugasila se u trenutku kad je autobus jur-

nuo preko Starog savskog mosta. Profesor se, naime, setio jedne formalnosti koju treba da obavi, i objavio raspricama studentima da će na sledećem času potpisivati indekse.

– Potpisivaću sve, i menice, ako treba, samo, molim vas... ja vas, dakle, molim, da svi donesete indekse. Obavestite i one koji danas nisu ovde, da posle ne bude jurnjave po hodnicima i vučenja za rukav. “Pa, gde ste vi, profesore, ja vas toliko tražim!”

Smeh među studentima, naročito među kolegicama, jer je, sudeći po prenemagljivom glasu, profesor njih imitirao. Svi su vrlo dobro raspoloženi. Predavanja iz većine predmeta su završena, a ovo današnje, iz arhitektonskih konstrukcija i organizacije građenja, biće održano na jednom od novobeogradskih gradilišta, jer teoriju treba povezati sa praksom, jer studenti treba pred ispitu malo da odmire otežale glave, jer je naprosto šteta ovo sunčano majsko prepodne provesti u zagušljivoj utrobi fakultetskog amfiteatra.

* * *

“Vanredna vožnja” stiže na odredište, budući neimari iskaču na suvi pesak nedaleko od obale Save i okupljaju se ispred jedne od nekoliko baraka. Inženjer Vojislav Marjanović, glavni projektant “Trudbenika”, markantan tip, krupne glave i prosede talasaste kose, rukuje se s profesorom i njegovim asistentom. Upoznaje ih sa svojim trenutnim pomoćnikom, inženjerom Borom, šefom gradilišta, živahnim, preplanulim terenskim vukom. Njih četvorica se tiho dogovaraju, a studenti se, poput krda vesele ždrebadi, međusobno zavatlavaju. Nakon tri-četiri minuta asistent je par puta pljesnuo rukama, pa su cure i momci utihnuli i načinili polumesec ispred uozbiljenog, malko čak ukipljenog profesora.

– Novi Beograd je, kolegice i kolege, jedno od najdojmljivijih čeda, i čuda, Nove Jugoslavije – počeo je bivši Titov partizan, sada jedan od istaknutih beogradskih

stvaralaca i profesora. – Kad posmatrate ovaj pesak, ove ledine, grozdove solitera u blizini i daljini, stičete utisak da je taj svež, moderan sin starog, velikog Beograda sav okrenut prema sadašnjosti i budućnosti. Utisak nije pogrešan: Novi Beograd jeste ovaploćenje naše vizije sadašnjosti i budućnosti Titove Jugoslavije. Mi neimari – urbanisti, arhitekti i građevinari – ponosni smo što nam, zahvaljujući struci za koju smo se osposobili, ili se za nju osposobljavamo, pripada čast da budemo nosioci oživotvorenja te vizije. Ne zaboravljamo, međutim, da je i ovaj prostor, poput mnogih drugih urbanih i ruralnih predela Domovine, obeležen svetlim tragovima dalje i bliže prošlosti. Setimo se, na časak, one najbliže, i spomenimo da je deo ovog tla zaliven krvlju naših prethodnika, pa i vršnjaka nekih od nas, da je bio svedok herojstava i žrtava pripadnika jugoslovenskih naroda i narodnosti. Naime, nedaleko odavde još stoje objekti predratnog Sajmišta, koje danas, kad na drugoj obali Save imamo nove, velelepne objekte Beogradskog sajma, nazivamo Staro sajmište. Ono je u vreme Hitlerove užasne vladavine bilo najveći koncentracioni logor u jugoistočnoj Evropi. U pokretnim dušegupkama, instaliranim na specijalnim kamionima, tokom četrdeset prve i četrdeset druge godine likvidirano je, na putu između logora i mesta masovnog ukopa, preko šest hiljada muškaraca, žena i dece. Stradali su u prvom redu Jevreji, ali i Cigani, Srbi i drugi građani tadašnje Srbije...

– Nismo im se odužili na dostojan način – prommlja Cole Dekić.

– Molim? – profesor je mahinalno prekinuo izlaganje.

– Staro sajmište danas liči na smetlište – reče Cole znatno glasnije. – Ne preteruju oni koji govore da je ruglo. Sovjeti ili Poljaci, rukovodioci i pripadnici bilo kog naroda, na tom mestu podigli bi veličanstven spomenik. Celo Staro sajmište pretvorili bi u memorijalni kompleks. A mi...

– U pravu ste, kolega. Još nismo učinili ono što treba. I što ćemo, nadam se, u dogledno vreme učiniti.

Nelagodnost se očitovala i u izrazu profesorovog lica i u njegovom glasu. Verovatno je bio uveren da ne snosi odgovornost za aljkavost narodnooslobodilačke, antifašističke, pobjedničke vlasti u Beogradu i Srbiji, ali... možda je pomislio da deo odgovornosti ipak pripada i njemu, nekadašnjem ratniku, današnjem istaknutom javnom delatniku. Progutao je neprijatno osećanje i nastavio:

– Vi ste, kolegice i kolege, pažljivo slušali predavanja svojih profesora – usuđujem se da pretpostavim: čak i moja – pa znate da je ideja usmerena na poboljšanje života svih društvenih slojeva jedna od žila kucavica modernizma. A modernistički pokret su, ni to nismo zaboravili, beogradski arhitekti između dva svetska rata svesrdno prihvatili. Jasno im je bilo, međutim, da u postojećoj diskrepanciji vladajuće i potlačene klase poboljšanje života pripadnika “donjih domova” nije moguće ostvariti. Promene je donela tek pobjeda koju su u Narodnooslobodilačkoj borbi izvojevali poniženi i uvređeni, da se izrazim literarnim jezikom. Glavni zadaci graditelja nove otadžbine behu, u prvim godinama mira, industrijalizacija i urbanizacija.

– Te dve “divne” tekovine će isprazniti sela, a pretrpati gradove – reče kroz smešak jedan svojeglavac iza grupe u kojoj je stajao i Alek. No njegov glas nije dopro do profesora. Ili se graditelj nove otadžbine jednostavno napravio da upadicu nije čuo. Govorio je razgovetno, nadahnuto, takoreći agitatorski.

– ...Uslovi za ostvarenje ideje socijalne pravde behu maltene idealni, rekao bih, što znači da nisu bili potpuno idealni; jer materijalna oskudica u periodu obnove zemlje beše jak limitirajući faktor. Nasuprot njemu kliktao je naš entuzijizam. Oko sedamsto hiljada onih koji bi, da ne deluju prirodni zakoni, danas bili vaši vršnjaci odazvalo se pozivu druga Tita da učestvuju u realizaciji parole: *Nema odmora dok traje obnova!* Neke omladinske radne akcije postale su legendarne. Pruge Brčko–Banovići i Šamac–Sarajevo, autoput “Bratstvo-jedinstvo”, i mnoga druga radilišta poklanjala su devojkama i mladićima ne samo žuljeve

nego i nezaboravne doživljaje. Imali smo utisak da je neugasiv plamen, koji nas je motivisao da jurišamo na nebo, svemoćan. On, naravno, nije bio svemoćan, ali je bio presudan. To dokazuje upravo Novi Beograd. Prošlog meseca, jedanaestog aprila, navršilo se ravno dvadeset godina od svečanosti blizu zagrljaja Save i Dunava, od pozdravnih reči političkih funkcionera, pre kojih su se orile prve pesme mladih brigadista, nakon kojih je temelje nove epohe počelo da kopa sijaset budaka i ašova. Mogu da se pohvalim da sam se i ja povremeno ovde na suncu preznojavao. Doduše, ne kao brigadist, nego kao mlad, perspektivan arhitekt, sa urbanističkim ambicijama.

– I Jelka Mogrenović, mlađa sestra mog ćaleta, ovde je stekla nezaboravne doživljaje – dobaci Ljubinka Mogrenović. – Na njih je podseća moja tetična Dragica, koja se rodila devet meseci kasnije.

– Zna li se ko je otac? – upita Miki Vuković.

– Jedan od prve trojice – odgovori Desko Lazendić.

– Druže profesore, izvinite što smo vas prekinuli. Ovo nema veze s vama.

Neke kolege prasnuše u smeh, kolegice se koketno nasmejaše.

– Ja se iskreno nadam da nisam na spisku sumnjivih – uzvрати profesor, takođe razgaljen. – Uveravam vas da nisam poznavao nikakvu Jelku Mogrenović.

– Budite bez brige – dobaci mu Ljubinka. – I Dragičin otac, u ono vreme najbolji Jelkin drugar, bio je u leto četrdeset osme brigadist na Novom Beogradu.

Profesor nije zauzeo pozu strogog edukatora, ali se ipak malo uozbiljio, pa su se i studenti smirili.

– Dvadesetogodišnjica, na koju smo svi ponosni, povod je za početak još jedne, treće faze izgradnje najmodernijeg segmenta prestonice. Opet su ovde omladinske radne brigade. Ovog puta sa zadatkom da izgrade autoput kroz taj deo velegrada... Pedagoška pravila nalažu da učiteljevo izlaganje bude koherentno, pa ću reći, nastavljajući tamo gde smo malopre skrenuli u zabavu, da se naša NOB i Revolucija, zakićene iskustvom zrele i poletnošću rascveta-

ne generacije, mogu smatrati prvom povoljnom okolnošću u začinjanju najrelevantnijeg urbanističko-arhitektonskog poduhvata na jugoistoku Evrope. Druga povoljna okolnost beše plejada izuzetnih stvaralaca, koji su tada bili u napunu snage, a danas su slavom ovenčana imena beogradskog urbanizma i arhitekture. Nikola Dobrović je najpoznatiji, a kao širitelj ideja modernizma i najznačajniji među njima. Svoje postavke nalazio je u začetnoj Deklaraciji CIAM-a, iz dvadeset osme godine, u Atinskoj povelji, iz trideset treće godine, i u drugim programskim dokumentima Međunarodnog udruženja modernih arhitekata. Širio je, pored ostalih smernica, i tvrdnju da se urbanizam i arhitektura – koji su za njega, kao i za Korbizijea, dva oblika iste stvaralačke delatnosti – u većoj meri oslanjaju na adekvatne funkcije nego na estetske kanone. Podsetimo se da funkcionalizam kao učenje arhitektima i urbanistima nalaže da objekte i ambijente projektuju prema svrsi kojoj ti objekti i ambijenti treba da služe, a ne prema hirovima naručilaca i samih stvaralaca. Znamo da su osnovne funkcije savremenog grada otelotvorene u formiranju uslova da građani valjano stanuju, rade, savladavaju lokalne prostorne distance i iskorišćavaju slobodno vreme.

– A učenje? – dobaci jedan zevzek. – Jesu li to zaboravili?

– Uraa, nema učenja u modernom gradu! – dometnu drugi.

Nasmejali su se i studenti i njihovi edukatori.

– Učenje je, uvažene koleginice i kolege, deo rada – reče profesor. – Oni koji su svoje studiranje doživljavali prvenstveno kao deo razonode, više nisu s nama. Odustali su od trke koja počinje na fakultetu, nastavlja se u projektantskom birou, a završava se na gradilištu. Nedovoljno ambiciozni i odlučni odustali su od te maratonske trke, jer ona iziskuje velike napore, a ne obećava izvestan ishod.

– Trče mnogi, pobeđuje samo jedan – dopuni asistent.

– Pobeđuju svi koji stignu na cilj, ili, gledano sa našeg stanovišta, koji ostvare vlastiti, zacrtan cilj – odgovori

profesor, pa nastavi: – Čitava plejada arhitekata-urbanista, inostranih i domaćih, s vremena na vreme je, počev od ranih dvadesetih godina ovog veka, stručnoj javnosti i nosiocima vlasti nudila svoje elaborate i nacрте, u želji da uz levu obalu Save, sve do njenog pripajanja Dunavu, na ogromnom praznom prostoru između starog Beograda i Zemuna anticipiraju novi grad. Jedni su u viziji nosili, i na hartiju prenosili, akademističke, reprezentativne i umetničke koncepte, drugi su razmišljali o idealnom gradu, treći o ozarenom i vrtnom gradu, četvrti o prevashodno upravljačkom, peti o gradu sa ravnopravnim upravljačkim, poslovnim, proizvodnim, saobraćajnim, kulturnim, rekreativnim i stambenim funkcijama... Najzad je, u socijalističkoj Jugoslaviji, sreća da ostvari san koji sanja svaki arhitekturnist, da koncipira potpuno nov grad, pripala Nikoli Dobroviću.

– Nije se taj san srećno završio – dobaci Dragoslav Milanić. – Izvinite, družе profesore, zbog ove upadice.

– Ništa, ništa. Samo vi, kolege i kolegice, slobodno upadajte. Nismo u amfiteatru, nego na poprištu jedne urbanističko-arhitektonske istorije, koja još nije završena, koja se odvija i u ovom trenutku, pred našim očima. Ja svoje izlaganje ne doživljavam kao predavanje, nego kao podlogu za razmenu mišljenja sa vama... U pravu si, Drago: idejnog tvorca poslednje individualne verzije koncepta Novog Beograda nije dugo obasjavala sreća za kojom je toliko žudeo. Nakon intenzivnog, samopregornog rada na svom konceptu, morao je da podnese ostavku na funkciju direktora Urbanističkog instituta Srbije i da se zadovolji mestom profesora našeg fakulteta.

– Zašto? – upita jedna lepojka.

– Zato što u realizaciji tako velikih i složenih poduhvata kakav je porođaj koji će rezultovati zaživljavanjem čitavog grada učestvuje mnogo babica, a ne samo jedna. Uloge glavnih babica imaju, naravno, političari; urbanisti i arhitekti su samo izvršioци njihovih želja. Ovu činjenicu morate, drage kolegice i kolege, primiti k znanju, i imati na umu do kraja vlastite karijere. Mi, dakle, moramo da

sarađujemo s onima koji poseduju političku i ekonomsku moć. Pesnik može da piše pesme, kompozitor može da komponuje simfonije, bez finansijske podrške. Ali arhitekt bez takve podrške može svoje projekte da vidi samo na papiru. Zato mora, bez obzira na to da li je apolitičan ili ideološko-politički opredeljen, da sarađuje sa mnogima.

– Mis van der Roe je, kao građanin Vajmarske republike, projektovao spomenik Karlu Libknehtu i Rozi Luksemburg, ubijenim komunističkim vođama, a posle je, u vreme Trećeg rajha, radio i za naciste – napomenu Srđan Murić. – Danas hara, staklene kule stvara, u Čikagu.

– Ludvig Mis van der Roe, jedan od začetnika minimalizma, promotor izreke *manje je više*, bio je, i ostao, apolitičan. U vezi s tim nije naodmet dodati kako je poželjno da čovek, naročito intelektualac i stvaralac, bude napredno opredeljen, ali su umetnici, pa i arhitekti, verni pre svega vlastitoj vokaciji. Takav beše i Nikola Dobrović. Svim srcem je bio na strani svenarodnog društvenog poretka, ali kao glavni arhitekt-urbanist Beograda – i onog koji do Narodnooslobodilačkog rata beše prestonica stare Jugoslavije, i onog koji je nakon rata trebalo da postane upravljajući centar nove domovine – prednost je davao rešenjima koja su proizilazila iz struke, a ne iz ideologije. Uviđajući značaj saobraćaja u današnjici, glavnu železničku stanicu smestio je u središte svoje zrakaste šeme Novog Beograda. Takvo rešenje vlastodršcima se nije dopadalo, pa ga nisu prihvatili. Oni su u jezgro budućeg administrativnog centra svoje i naše države stavili Narodnu skupštinu. Na kraju je, kao što danas znamo, otpala i koncepcija aktera struke i želja nosilaca ideologije: Narodna skupština ostala je tamo gde je bila i pre rata, u središtu Velikog Beograda, a ideološko-politički reperi Novog Beograda postadoše dva monumenta: vertikalno zdanje Centralnog komiteta Komunističke partije i horizontalni kompleks Predsedništva vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Nijedan od ta dva simbola novog poretka nije lociran u prostornom središtu novorođenog urbanog konglomerata. Neki analitičari njegove strukture smatraju da se jedna od slabosti Novog

Beograda ogleda u tome što nema prepoznatljivo, opšte-prihvaćeno središte... Profesor Dobrović zbog svojih razilaženja sa faktorima koji donose odluke nije bio drastično degradiran, a i sam se, iako po prirodi svojeglav, donekle prilagodio okolnostima, pa je neke svoje konceptijske ideje preradio. Sa saradnicima je izradio, da bi u septembru četrdeset osme godine stručnoj javnosti i nosiocima vlasti predstavio Idejni plan Novog Beograda. Urbanistička kičma tog plana bila je gradska deonica autoputa Beograd-Zagreb, a glavni arhitektonski reperi behu dva malopre pomenuta reprezentativna sedišta: ideološko i upravno. Jedno beše locirano na ušću Save, drugo na obali Dunava. Kulturni, poslovni, trgovački i drugi javni objekti u središtu grada, kao i stambeni blokovi, razmešteni uglavnom po periferiji, trebalo je, prema tom planu, da budu usklađeni sa ravničarskom horizontalom terena. Celokupna urbanistička matrica nosila je obeležje vrtnog grada.

– Međutim, tokom pedesetih godina, pa i tokom šezdesetih, sve do današnjih dana, rezidencijalna funkcija nadjačavala je reprezentativnu – napomenu asistent, pošto je profesor bio na trenutak zastao. – Država se decentralizovala, pa je splasnula želja nosilaca vlasti da Novi Beograd bude veoma izražen, reprezentativan upravljačko-administrativni centar. Funcija stanovanja sada dominira ne samo na periferiji nego i širom cele urbane mreže novog dela jugoslovenske prestonice.

– Diskrepancija između ideala državno-partijskih rukovodilaca, s jedne strane, i okolnosti koje nameće život, s druge strane, postojala je od samog početka izgradnje novog dela Beograda – nastavi profesor. – Ta diskrepancija, koja je vremenom postajala sve uočljivija, na muke je stavljala i najistaknutije arhitekta-urbaniste. Želeli su da se, zajedno sa glavnim kreatorima društveno-političkog sistema, u istoriju upišu kao autori koncepta dojmljivog upravljačkog grada, a životne okolnosti, oličene u sve većem prilivu stanovništva, i u idealu socijalizma: *besplatan stan, sa niskom stanarinom, za sve*, primoravale su ih da se sa neba spuste na zemlju. Srećni smo što socijalistički

realizam, koji se širio do sukoba naše zemlje sa Staljinom, nije prevladao. Da pomenuti sukob nije sa ovih prostora proterao sovjetski kolektivizam pre no što smo u njega zagazili obema nogama, danas bi struktura Novog Beograda zacelo bila jedinstvena, gusta, uniformna. Tok istorije je prestoničkim arhitektima-urbanistima pomogao da ostanu na pozicijama modernizma, pa danas ovde nismo prinuđeni da gledamo zgusnute, slepljene, monotone, nehumane grozdove objekata masovne stambene izgradnje, nego smo svedoci rađanja arhipelaga zelenih i osunčanih ostrva, u obliku blokova sačinjenih od upravljačko-administrativnih, poslovno-trgovačkih, kulturnih, zabavnih, rekreativnih i stambenih objekata.

Profesor je zastao, očito u nastojanju da nađe temu na kojoj će izgraditi još jednu deonicu svog izlaganja, ali su ga omele dve-tri upadice u obliku pitanja, pa se sa zadovoljstvom upustio u stručno, ma mahove duhovito časakanje sa dragom mu dečurlijom.

Nakon njega studentima se obratio inženjer Marjanović. Na kraju kratke govorancije predložio im da obrate pažnju na organizaciju i tempo rada pojedinih grupa na gradilištu.

Asistent je napomenuo da bi i u ovoj grupi organizacija trebalo da bude na visini, kako neko ne bi zalutao. Kolege neka budu kavaljeri i neka pripaze na koleginiće. (Tiša Čolović hitro pruža ruke prema Smiljki Petrov, improvizujući zaštitnički zagrljaj.) Svi su spremni za čas praktične nastave, te kreću prema skeletu najbliže građevine.

– Ana, zar mi zaista nećete reći šta ste to noćas sanjali? – šapnu nadrigrof Aleksije Vronski, prožet pritaženom groznicom zbog rebusa koji mu je Mira Karenjina došapunla još u autobusu. Sad se smeška, uživajući, vilinski bleđa, skoro prozirna na majskom suncu.

– Ne mogu, grofe. Oprostite, ali suviše je strašno.

– Ana, dajem celo imanje u N-skoj guberniji, samo da saznam šta ste noćas sanjali.

– Malo dajete, grofe.

– Dajem pola života.
– Nemojte, Aleksije. Ne vredi toliko jedan san.
– U mom životu vredi samo ono što je san. Ana, je l' mužić zbilja na službenom putu?

– A-ha – potvrdila je tiho, kroz smešak, izazovna, zagonetna, prelepa.

Onda, rođena, imamo jedinstvenu priliku.

Da nekoliko sati zajedno sanjamo isti san.

– Kakve su to sklepancije? – upita štrkljasti Miodrag Papić, gledajući u naslagane doprozornike pored kojih je razvučena kolona prolazila.

– Te sklepancije si dosad crtao bar deset puta – žacnu ga Radiša Barak. – Poveži malo teoriju sa praksom.

– Vidi, onaj malteriše! – začudi se Milka Knežević, ovog prepodneva, zbog mini suknje, seksepilnija čak i od Merilin Monro. – A nama su govorili da u montažnoj gradnji nema krpljenja. Lagali su nas. Neka, neka!

Inženjer Bora, očito širokogruda i pomalo infantilna ličnost, već uživljen u ulogu terenskog docenta, skrenuo je kolegicama i kolegama oko sebe pažnju na betonski zid koji je ogroman kran upravo nadneo nad zgradu u koju je kolona ulazila. Malo kasnije, kad su se svi popeli na prvi i, za sada, poslednji sprat građevine, inženjer Marjanović obratio se profesoru:

– Vladane, hoćeš li ti?

– Ne, ne, samo izvoli. Ja sam svoje ispričao. Sad ću malo biti "u klupi".

Među studentima diskretan smeh. Palo je i par dosetki, ali u granicama fer pleja. Prema profesoru svi osećaju respekt, ovih dana uvećan i činjenicom da će uskoro biti potrebno pojaviti se pred njim na ispitu.

– Industrijska gradnja stanova je nova stvar u svetu, a pogotovo kod nas – počeo je inženjer Marjanović, zagledan, kao i većina studenata, u zid koji je kran malopre bio spustio na prvi sprat i koji su radnici sada, pomoću teleskopskih cevi, uglavljivali na njegovo mesto. – Ona je rentabilna samo tamo gde postoje mogućnosti za otvaranje većih gradilišta, a to znači blizu velikih gradova, ili

u samim gradovima. Tu, naime, kao i u svakoj industriji, postoje određeni minimumi, počev od projektovanja, koje ovde, za razliku od klasične gradnje, mora predvideti svaki detalj, do organizacije transporta ili održavanja skupih kaulupa. Primera radi, podsetiću vas da se može počinuti kardinalna greška ako projektant prilikom razrade dodeljenog mu zadatka ne uzme u obzir radijus kрана. Jer ako radna jedinica operiše s jednim kranom, a taj kran ne pokriva sve objekte koje treba pokriti, posledice su jasne: produženje roka i povećanje troškova gradnje. To što je radijus kрана ograničavajući faktor svakako je nepovoljna činjenica, ali nju projektant, nalazeći se pred imperativom ekonomske gradnje, mora imati na umu, i neretko se dešava da raspored, pa i oblik objekata zavisi, između ostalog, i od mogućnosti kranova kojima izvođač raspolaže.

– Đavo neka nosi i industrijsko projektovanje i ekonomičnu gradnju – prošaputa Alek pored Miroslavljevog uva. – A najpre neka odnese proklete fahidote. Zbog njih raspored i oblik kuća u kojima će po ceo dan boraviti hiljade nesrećnika mora da zavisi od radijusa kranova kojima izvođač raspolaže. Zbog nekoliko desetina miliona dinara i nekoliko dana koje će izvođač da uštedi, narednih nekoliko vekova ispaštaće generacije ljudi. Moraće da žive stisnuti u betonskim konzervama zgomilanim na malom prostoru.

– Pre ili kasnije ćeš morati da prihvatiš vreme u kome živiš – uzvratu Miroslav kroz osmeh, takođe polušapatom.

– ...Elemente koje ovde ugrađujemo donosimo iz naše fabrike na Konjarniku. Tamo imamo modernu fabriku. U njoj se marka betona dobija automatski, pritiskom na dugme. Najčešće se koristi marka “trista”. Što se tiče sistema gradnje, koji su u ovom slučaju tesno povezani sa sistemom prenošenja vertikalnih sila, vi znate da postoji sistem sa ukleštenim stubovima, koji je razradio naš profesor Žeželj, i takozvani panel sistem, gde opterećenje prenose zidovi povezani u ćelije. Mi smo do šezdeset pete godine radili po Žeželjevom sistemu, a sada, kao što možete

videti, radimo po panel sistemu. Taj sistem je, prema našim iskustvima, najekonomičniji. Radi upoređenja, reći ću vam da kvadratni metar klasične gradnje zahteva dvadeset osam do trideset šest sati rada, u kome veliki udeo ima kvalifikovana radna snaga, a po Žeželjevom sistemu trebalo nam je dvadeset četiri do trideset dva sata rada za kvadratni metar. Po ovom pak sistemu mi kvadratni metar obradimo za dvanaest do četrnaest sati. Prednosti su, dakle, očigledne. Uskoro će biti još veće, jer se sve ovo i dalje usavršava. Mi razmišljamo o zidu sa ugrađenim prozorom, razmišljamo o finalisanju stepeništa u samoj fabrici, a ne na gradilištu, i tako dalje.

– Naše bi studente sigurno zanimalo koliko elemenata ide u ovakvu jednu zgradu – oglasi se asistent iz gomile slušalaca, koji su već sasvim zatvorili krug oko inženjera Marjanovića.

– U zgradu poput ove ugradi se oko osamdeset vrsta prefabrikovanih elemenata, a ukupno ih tu ima preko dve hiljade. Svaki od njih prilikom fabrikacije dobija svoj karton i broj, koji ga prati sve do ugradnje. To, između ostalog, služi i za naš interni obračun.

– A šta je ovo? – upita Milka Knežević tiho, odvojena od roja oko inženjera Marjanovića i zagledana u pravougaoni otvor, u koji će uskoro biti ugrađena vrata jedne od manjih prostorija stana.

– To je, valjda, kuhinja – uzvratila Tiša Čolović.

– To kuhinja? Tako maleno? Meni ovo ne bi bilo dovoljno ni za ostavu.

– Moram ti, darling, reći da si seljanka. Lepa, ali zatucana. Šta će ti u gradu kuhinja kao soba i ostava kao kuhinja? Imaš frižider, i to ti je dovoljno. Hranićeš se u restoranu, i ti i cela familija. Emancipovane žene ne gube vreme u vlastitoj kuhinji. Ja tebi, lepotice, preporučujem da se opredeliš za aranžera izlogâ. Ili za scenografa u kakovom provincijskom pozorištu. To će biti dobro i za tebe i za arhitekturu.

– More, marš – uzvratila Milka mirno i tako dražesno da je to Tiši zazvučalo kao najlepší kompliment.

– Evo, ja sam štopovao vreme, šesnaest minuta, i zid je postavljen; ne računajući, naravno, naknadne operacije – obavesti inženjer Bora skup oko svog trenutnog šefa. – Sad razmislite koliko je vremena i ljudi potrebno da bi se ovakav zid sazidao od opeke, u klasičnoj gradnji. Uz to, ovde mnoge poslove može da obavlja nekvalifikovana radna snaga. Imamo ponekad i studente, dolaze nam preko one vaše Studentske zadruge.

– I ja sam šljakao kod vas – pohvali se Bane Zuko-
vić. – Mogu vam reći da slabo plaćate.

– Na tapkarenju više zarađuje – dometnu flegmatični
ironičar Oliver Gros.

Pošto je izlaganje inženjera Marjanovića bilo završe-
no, zapravo pretvoreno u odgovore na pitanja, većina stu-
denata prišla je zidu oko kojeg su radnici još baratali.

– Evo, vidite, ove metalne pločice se međusobno za-
varuju i tako se zidovi vezuju – objašnjavao je inženjer
Bora. – To je, dabome, samo privremena veza, da se zido-
vi ne bi razdvojili pre utezanja. Izvolite, pogledajte.

Pogledajte ovo, pogledajte ono: studenti su se razmi-
leli po prvom spratu, zagledavajući se u pojedine elemente
i komentarišući. Ozbiljno ili šaljivo – zavisno od toga ko
kako shvata svoj poziv i ko je kako trenutno raspoložen.
Grof Vronski i Ana Karenjina opet su se obreli jedno po-
red drugog.

– Aleksije, skažite pažalsta, šta će tu, na ovom sa-
stavu, tako velika rupa? To uopšte ne razumem. I još mi
recite, veleuvaženi, čemu služe drvene pločice u ovom
zidu?

– Vrlo jednostavna stvar, madam. Ovde će biti ka-
min, tu će se seoske spahije i gradske kneginjice zagrevati
nakon povratka iz lova. Uz čaj iz samovara, ako nemate
ništa protiv. A ove drvene pločice verovatno stoje na me-
stima za prekidače i utikače. Ako vam se to ne sviđa,
možete u njih zabiti klinove o koje će da vise trofejna oru-
žja.

– Grofe, molim vas, vi ste danas sasvim neozbiljni – reče Ana polušapatom, nasmejana i malko zajapurena, kao da se stidi zbog neozbiljnog plemića.

– Ali ja vas, mučiteljko, poslednji put pitam: Šta ste tako strašno noćas sanjali? Ako to danas ne saznam, učiniću doista nešto strašno. Mogao bih, recimo, da se bacim pod voz.

Još jedan Anin čaroban, bezglasen smeh.

– Čekajte, grofe, ja treba da se bacim pod voz, ne vi.

– Da, u romanu. Ali u životu sam ja strana koja ispašta, koja gubi. Zato treba sve da izgubim.

Kad su studenti dobili odgovore na sva pitanja, kad su pogledali sve što je trebalo videti, sišli su sa prvog sprata i krenuli prema bloku već završenih stambenih zgrada, udaljenom oko trista metara od bloka u izgradnji.

Čim je krenula, grupa se spontano razdvojila na dve nejednake podgrupe. U prvoj, većoj, jezgro su sačinjavali inženjer Marjanović, profesor i njegov asistent, a u drugoj je glavnu reč vodio odlično raspoložen inženjer Bora.

– Ovo je prvi projektant “Trudbenika” – objašnjavao je kolegama koji su se zanimali za ličnost i funkciju inženjera Marjanovića. – I to, pravo da vam kažem, sa pet praznih mesta iza sebe.

– Mi ćemo ih popuniti – dobaci Tiša Čolović. Inženjer Bora se samo prezrivo osmehnu.

– Lepi su vam ovi stanovi – konstatova Oliver Gros, zagledan u još prazne zgrade kojima su se, peskovitom leđinom iskrpljenom korovom i poprskanom žutim cvetovima maslačka, polagano približavali.

– Ovo će biti naš “Habitat” – objasni inženjer Bora ponosno. – Jeste li videli, makar na fotografijama, čuveni stambeni kompleks Moše Safdija? Ja sam prošlog leta bio u Americi, pa skoknuh i do Kanade. U Montrealu sam, naravno, posetio Svetsku izložbu. Mogu vam reći da je tamo, na “Ekspou 67”, bilo podosta izvanrednih objekata, jer se svaka zemlja trudila da najpre arhitektonskim atrakcijama privuče pažnju posetilaca. I u paviljonima i pod vedrim nebom bilo je svakojakih atrakcija. Ali su čak i među

svim tim naučno-tehnološkim čudima modularni grozdovi Safdijevog razuđenog zigurata bili upadljivi. Komponovani su od prefabrikovanih elemenata, kao i stambene jedinice među kojima se mi u ovom trenutku nalazimo, a ipak su ti objekti, objedinjeni u originalnoj novotariji, fascinantni. Takvi će biti, kad sve ovo bude sasvim uređeno, i objekti našeg Naselja sunca.

– Lako ćemo za sunce. Ono sija nezavisno od volje ljudi. I prodire manje-više svuda gde je potrebno – reče Alek. – Ja bih bio srećniji kad bi se ovo zvalo Naselje vazduha, sunca i zelenila. Ali mi se čini da pojedini segmenti Novog Beograda neće imati pravo da se tako nazovu.

– Čekaj, polako, prijatelju – otpovrnu inženjer Bora. – Ovde za koji dan tek treba da se usele ljudi. Posle njih će doći i zelenilo.

– Gde će doći zelenilo? Gde ovde može da dođe zelenilo, kad su zgrade natrpane, takoreći, jedna na drugu. Malo je prostora između njih. Vazduh, odnosno prostor, sunce i zelenilo treba da budu, prema Atinskoj povelji, osnovni elementi modernih stambenih blokova. A vama su ovde, izvesno, nedostajali kranovi većeg radijusa. Možda vam je nedostajalo i saznanje da su autentični stvaraoci u graditeljstvu alergični na sintagme *kranski urbanizam* i *kranska arhitektura*.

Inženjer Bora baci pogled na oponenta. U svojoj bogatoj šefovsko-terenskoj praksi on je zacelo sretao razne vrste drznika, ali na ovakvu vrstu dvoboja očito nije bio naviknut.

– Burazeru, ovde ima onoliko prostora koliko je propisima određeno. Gustina blokova Novog Beograda manja je od urbane gustine starog jezgra naše prestonice. Bar vi, koji to studirate, znate da se mimo propisa ne može danas izgraditi ni jedan poljski klozet.

– Molim? Bitnije je da poljski klozet bude sagrađen po propisima nego ovakva zgrada – objasni Tiša Čolović. – Poljski klozet, ako nije sagrađen kako valja, može da postane izvor zaraze.

– Ja ne kažem da ovde nema onoliko prostora koliko je propisima određeno – odgovori Alek, pošto je Žika Todorović pohvalio Tišu zbog poznavanja “klozetske problematike”. – Druga je stvar da li propisi iziskuju onoliko prostora koliko bi trebalo da ga bude u savremenim stambenim blokovima. Činjenica je da su današnji gradovi suviše zgusnuti, i zbog toga nepodobni za normalan život. Naročito su grozni, u prvom redu zbog svoje gustine i bezličnosti, moderni soliterski kvartovi. Kao ovi koji čine Novi Beograd. Vi ćete reći da preterujem, ali ja ću ipak ustvrditi da je ovaj deo metropole, u kome nema nijedne lepe, atraktivne kuće, nijednog zdanja sa vlastitom individualnošću, nijedne ulice kojom bismo s uživanjem šetali, porazna legitimacija beogradske, pa i jugoslovenske arhitekture.

– Nije to jedini poraz beogradskih arhitekata i urbanista – reče Oliver Gros glasom koji beše приметно mirniji od Alekovog.

– Nije, dabome. Najveći poraz beogradskih arhitekata i urbanista, ili arhitekata-urbanista, kako sadašnjih tako i onih koji su delovali tokom prethodnih decenija, jeste nedovoljna simbioza starog i novog dela ovog grada sa rekama koje se sjedinjuju baš u njegovom okrilju. Grad koji leži na reci – a Beograd leži na Dunavu i Savi; dakle, na dve moćne, blagotvorne reke – i ne iskoristi tu izuzetnu pogodnost, ne može da se ponosi svojim urbanistima i arhitektima. Jeste li videli kako su Budim i Pešta, recimo, okrenuti prema Dunavu, kako su ga zagrlili? Pa i Novi Sad je okrenut prema toj reci, mada ne onako prisno kako bi trebalo. Voleo bih da vidite Sentu, koja nežno i strasno ljubi prelepu Tisu. A Beograd je Dunavu i Savi maltene okrenuo leđa. Stari je obema svojim rekama okrenuo leđa, a ni Novi Beograd Šavi ne prilazi kako treba. Skandalozna nepromišljenost! Ne treba da se čudimo i žestimo što je Korbizije jednim potezom, jednom lapidarnom rečenicom Beograd oslikao kao *najružniji grad na najlepšem mestu na svetu*.

– Burazeru, malopre si i od svog profesora čuo da u diskusijama o arhitektonsko-urbanističkoj matrici jednog takvog konglomerata glavnu reč obično imaju političari, a ne arhitekti i urbanisti – dobaci inženjer Bora.

– To mi je poznato – reče Alek. – Urbanisti i arhitekti su, međutim, dužni da kulovima stalno ukazuju na njihove gluposti. Ovdje to, izgleda, nije bio slučaj. Ili beogradski urbanisti i arhitekti nisu uvek bili dovoljno jasni i glasni, ili su ovdašnji političarsko-direktorski kulovi uvek bili previše tupavi. U svakom slučaju, Beograd nije iskoristio svoj izuzetno povoljan položaj na ušću Save u Dunav.

– Nije to jedini greh beogradskih urbanista i arhitekata – konstatova Oliver Gros onim svojim ravnim, indolentno-ironičnim glasom.

– Nije, dabome – prihvati Alek. – Beogradski neimari imaju tri velika greha. Slažem se sa drugom inženjerom da oni svoje grehove mogu da podele sa primitivnim političko-ekonomskim moćnicima, ali to je nama slaba uteha. Imam, inače, na umu sledeća tri greha: zanemarivanje Dunava i Save, nedovoljno glasno zalaganje za očuvanje graditeljskog nasleđa – premda stari Beograd nikad i nije bio bogzna kako bogat dojmljivim arhitektonskim ostvarenjima – i pretvaranje Novog Beograda, nakon smenjivanja raznih urbanističkih koncepata, u golemu solitersku spavonicu.

– Bogami, vaš kolega žestoko preteruje – reče inženjer Bora, zagledavajući se u lica studenata oko sebe.

– Naš kolega ne podnosi “visoku modu” u gradskom tkivu – obavesti terenskog vuka Miroslav Bijelić. – On smatra da je današnja arhitektura suviše dijetalna: uprošćena i uštogljena. Takvom su je učinili puristi, bauhausovci i ostali robotoidni racionalisti.

Aleku je bilo jasno da ga Miroslav malo pecka, ali to mu nije smetalo. Naprotiv, dobro mu je došla ova napomena. Zato je nastavio:

– Vladavina njihovih ideja je na izmaku. Danas, istina, u arhitekturi dominira trijada beton-staklo-metal. Uskoro će ona svoje vrhunce, zapravo svoju dekadenciju, da

ovaploti u dijadi staklo-metal. Ta kosmička zdanja, namenjena pre kosmonautima nego normalnim ljudima, biće vrh planine zvane svetska arhitektura. Na njemu će se ugodno osećati samo kosmonauti, robotoidi. Normalni ljudi se u kavezima od stakla i metala neće osećati prijatno i prirodno. Stoga će u svetskoj arhitekturi slediti spuštanje sa vrha planine.

– Frendaći, ovaj zagovara retrogradne tendencije! – upozori kolege Žika Todorović. – Točak istorije, Vislavski, uvek ide napred, nikad natrag.

– Poznata mi je ta fraza – uzvratu Alek. – Kad točak zaluta na stranputicu, i dokotrlja se u ćorsokak, mora da se vrati na pravi put. U arhitekturi, kako reko, sada dominira manir beton-staklo-metal. Na bogatom Zapadu, koji ide ispred ostatka sveta, sve je više golemih staklenika. No oni nisu jedini neimarski okvir čovekove svakodnevice. Arhitektura, srećom, ponovo poprima obilje formi. Postaje hibridna, pluralistička. Sve je više stvaralaca koji razmišljaju o novom eklektizmu. Beauté!⁴⁹ U tom eklektizmu ima, i biće, svakojakih ekstravagancija – direktnih citata iz ranijih stilskih epoha i sličnih čudesa – ali ta čudesa meni ne smetaju. Pluralizam u arhitekturi, kao i u svemu ostalom, dobra je stvar. Ja ga svesrdno pozdravljam. Promašaji eklektičara, ako su to uopšte promašaji, bezazleni su. Čak i simpatični. U svakom slučaju, mnogo su manji od promašaja robotoida: korbizijeanskih purista i bauhausovskih racionalista.

– Ne daj bože da sam ti ja profesor – reče inženjer Bora. – Kod mene se ne bi lako provukao. Ti jesi student arhitekture, dakle profesionalac u nastajanju, ali na arhitekturu još gledaš okom amatera. Sve dok ovako govoriš o Korbizijeu i Gropijusu, nećeš moći da se smatraš neimarskim profesionalcem.

– Ovo štivo iščitavam već četvrti put – uzvratu Alek, vadeći iz avijatičarske kožne torbe Gropijusovu “Sintezu u arhitekturi”. Neću da testiram vaše profesionalno znanje

⁴⁹ Divota!

o nedavno upokojenom Šarlu-Eduaru i još živom Valteru, ali ću vam pročitati par odlomaka iz knjižice glavnog bauhausovca. Evo, već u predgovoru Gropijus kaže: *Od rane sam mladosti bio živo svjestan kaotične rugobe modernog gradskog ambijenta – u usporedbi s jedinstvenom ljepotom starih, predindustrijskih gradova.* Kad je sazreo, postao je, izgleda, svestan da je i sam doprineo toj rugobi, jer nekoliko stranica dalje kaže: *Naša je generacija, na primjer, kriva za proizvodnju užasnih, neprekidno istih stambenih shema, a sve na obrtničkoj bazi. Po svojoj krajnjoj jednoličnosti te sheme upravo konkuriraju onom nezdravom sistemu prefabrikacije, što multiplicira kompletne kuće umjesto njihovih komponenata.*

– Da li se vi, gospodo profesionalci, graditelji Novog Beograda, prepoznajete u ovim rečenicama? – obrati se Tiša Čolović inženjeru Bori, a Aleku nije bilo jasno čini li to iz solidarnosti sa cimerom ili zato da bi malo zavitlavao infantilnog šefa gradilišta.

– Korbizijea i Gropijusa su mnogi krivo shvatali, pogrešno tumačili i neosnovano napadali – dobaci Esad Mehmedbašić. – Mislim da o tome govori i sam Gropijus, i to baš u ovoj knjižici. Ali te rečenice nam Alek, naravno, neće pročitati.

– Gropijusu je bilo jasno šta je hladni racionalizam stvorio u arhitekturi. Video je kako mu se ljudi opiru – uzvрати Alek. – Stoga se rečima i sam borió protiv te hladnoće i bezličnosti. Protiv te bezdušnosti. Čak je govorio o *pogrešnoj ideji da se Bauhaus prihvatio apoteoze racionalizma.* No i on je, kao i mnogi drugi, jedno govorio, a drugo činio, makar protiv svoje volje. Gropijus je u suštini bio robotiod. Hladna, racionalna nemačka duša. Takva je i dela stvarao, bez obzira na to što se rečima borio protiv racionalizma. Jedan od rezultata tog racionalizma su soliterska geta. U njima pluralistička arhitektura ne može da se razmahne. Zato treba forsirati horizontalne vrtne kvartove, koji će se prostirati na mnogo većem prostoru nego soliterska geta.

– O, kud ti ode, burazeru! – dočeka inženjer Bora razdragano, uz širok zamah ruke i veseo smeh ostalih kolega. – Nama je već sada dragocen svaki kvadratni metar gradskog zemljišta, a šta bi tek bilo da se forsira privatna gradnja. Svaki bi grad zauzimao desetine novih kvadratnih kilometara prostora.

– Gradovi ne treba da zauzimaju previše prostora. Ja se i sad naježim od muke i ogorčenja kad vidim kako mase zgrada nekog grada ili naselja prodiru, poput rojeva skakavaca, u tkivo polja i livada.

– Eto, vidiš! A gde ćeš smestiti nove stanovnike?

– O, pardon, njih sam zaboravio – odgovori Tiša Čolović u ime cimera.

– Ne, nisam ih zaboravio. Naprotiv, neprekidno mislim na njih. Problem priraštaja stanovništva ne treba rešavati ni zgušnjavanjem gradova ni njihovim prostornim širenjem. Velika je greška što se danas ovaj problem rešava samo na taj način. To može dovesti do nesagledivih posledica. Bacimo samo jedan pogled na neke brojčane pokazatelje. Sada u svetu ima oko tri milijarde ljudi. Predviđa se da će ih do kraja ovog veka biti još toliko. Neka od te tri nove milijarde samo dve milijarde stanuju u većim urbanim centrima – a većina će doista želeti da živi u gradovima. To znači da bi do kraja ovog veka, za naredne trideset dve godine, trebalo izgraditi dve hiljade novih gradova sa po milion stanovnika. Prijatelji časni, shvatate li vi to? Od pamtiveka do danas izgrađeno je na svetu svega tri stotine gradova koji imaju preko milion stanovnika. A za naredne trideset dve godine trebalo bi izgraditi još dve hiljade takvih gradova! Doduše, ovo su samo brojke, u stvarnosti će sve to verovatno izgledati nešto drugačije. Ali problemi neće biti manji. Čitao sam nedavno da se predviđa kako će u dogledno vreme gradovi i naselja toliko da se prošire da će se međusobno spajati u megalopolise. Na kraju će Zapadna Evropa postati jedan, Istočna Amerika drugi, delovi Japana treći, delovi Kine četvrti, delovi Indije peti megalopolis. Ja takva urbana čudovišta nazivam monstropolisima. O negativnim, zapravo jezivim strana-

ma tih čudovišta ne moramo govoriti. Nije nam teško da ih zamislimo. Rešavanje problema priraštaja stanovništva, dakle, ne treba da ide u tom pravcu. Već u sasvim suprotnom: u pravcu smanjivanja ovog priraštaja. Trebalo bi intenzivno propagirati takozvani cvajkinder princip. Po njemu bi dvoje dece u porodici bio optimum, a troje maksimum. Ako se uzme u obzir broj neplodnih, broj neoženjenih i neudatih osoba, broj onih koji umru pre nego što stupe u brak, kao i broj onih koji se zadovolje samo s jednim detetom – jasno je da se problem smanjenja priraštaja stanovništva može rešiti bezbolno i efikasno.

Sunce pripeklo, vetrić, srećom, ne posustaje, u daljini, na obali Save, jedva primetno trepere vrhovi topola. U pustom Naselju sunca povremeno se dižu i šire oblačići peščane prašine. Inženjer Bora maramicom briše oznojeno čelo i posmatra burazera koji je iznenada saopštio neobične misli.

– Koliko praznih mesta ima iza ovoga? – upita Tiša Čolović šeretski.

– Bogami, iza njega je sve prazno – odgovori inženjer i izazva tanak smeh među studentima. Jedino je kikut Nadežde Jovanović bio raskošan.

– Obični ljudi teško prihvataju sve što je neobično – dometnu Alek. – Ali na ovome svetu postoje i oni – doduše, malobrojni – koji su prožeti suštinskom mudrošću, koji su u stanju da, na neobičnim mestima, popune praznine. Evo, prošlog meseca je osnovan Rimski klub. I on upozorava na probleme o kojima mi razgovaramo.

– Rimski klub je serkl dokonih bogataša i nabeđenih mesijaša, koji žele da manipulišu čovečanstvom, kao što čobani manipulišu stadom ovaca – reče Bane Zuković.

– Jedan Alekov opaučen drugar, neki Rosven Glanko, kaže da čovečanstvo i jeste stado ovaca – obavesti kolegice i kolege Tiša Čolović. – Velika većina, kako već biva kod ovaca, ne vidi dalje od svog nosa, kaže taj nabeđeni mesijaš. Zato neko mora stadom da upravlja. Ali ne popovi, koji pastvu takođe tretiraju kao stado, nego istinski umni, dalekovidni, odgovorni izabranici Sudbine.

– Sve je to novi eklekticizam – dobaci neko.

Inženjer Bora nakon ovog upozorenja primeti da je njegov oponent nešto stariji od ostalih studenata, te ga, i sam se prepustivši šali, upita zašto svojim radikalnim idejama kvari mlađe kolege i kolegice. Oponent odgovori da je radikal an upravo zbog toga što zna da njegove ideje nemaju ni moć ni bilo kakav uticaj. On sam, prema tome, nije opterećen nikakvom odgovornošću. Kad bi te odgovornosti bilo, možda bi bolje odmeravao svoje reči. Nađežda Jovanović je navela konkretan primer odgovornosti radikalnog kolege. Njena drugarica Mira Vojnović se, zahvaljujući iščašenoj teoriji druga Aleka, zadovoljila samo s jednim detetom. Mira je ovu tvrdnju odmah opovrgla, drugo dete će da rodi čim diplomira, no kolege su ipak iskoristile priliku da ospu paljbu po radikalnu i ponude Miri svoje usluge u uvećavanju njene familije. Tako se, u opštem veselju, grupa inženjera Bore priključila prvoj, većoj grupi, koja je već, ispred jedne od dovršenih zgrada Naselja sunca, bila okružila inženjera Marjanovića.

Prvi projektant “Trudbenika” je neko vreme gledao u pesak na vrhovima svojih cipela, čekajući da se svi okupe i umire, a onda je podigao glavu, širokim pokretom ruke vratio na mesto neposlušan pramen snažne dugačke kose i, onako markantan, zagledan preko glava studenata ispred sebe, progovorio:

– Evo, kolegice i kolege, učili ste i učite alhemiju stvaranja, videli ste delo u rađanju, sada vidite i delo koje je rođeno. Ove će zgrade za koji dan oživeti, dobiće prve stanovnike. Malopre, dok smo dolazili ovamo, jedna kolegica upitala me je da li su ovakve građevine, načinjene isključivo od betona, pogodne sa stanovišta čovekovog zdravlja. Ona je, naime, nedavno u jednom časopisu pročitala da su neka ispitivanja u takvim zgradama izazvala izvesna podozrenja. Ja nisam medicinski stručnjak, i nisam čuo za pomenuta ispitivanja, pa ne mogu da vam kažem ništa drugo osim onoga što i sami znate: da su prostorije u tim zgradama suve i svetle, da je toplotna i zvučna izolacija zadovoljavajuća, da su, u celini uzev, uslovi stanova-

nja ovde isti kao u zgradama klasične gradnje. Prema tome, ne postoje realne osnove za podozrenje prema montažnoj gradnji. Druga je stvar što mnogi ljudi, pa, nažalost, i neki stručnjaci, još osećaju podozrenje prema betonu, i što pojedinačne neuspehe savremenog neimarstva preuveličavaju i pripisuju betonu. Međutim, mi ne smemo zaboraviti da je materijal samo sredstvo, i da se sa bilo kojim materijalom, ako je u rukama dobrog kreatora, može ostvariti izvanredno delo. Treba samo znati šta se hoće kazati, i umeti da se to kaže. A sa betonom se zaista može mnogo šta reći, jer su njegove mogućnosti ogromne. Ako uzmete samo stub, jedan od najčešćih linijskih elemenata, i pomislite da je kod kamenog stuba, korintskog, recimo, odnos između prečnika i visine bio jedan prema deset, a da se kod armiranog betona taj odnos kreće između jedan prema dvadeset i jedan prema četrdeset, već možete sumarno sagledati prednosti armiranog betona. Te prednosti proizilaze u prvom redu iz monolitizma armiranog betona, koji je jedno od najznačajnijih njegovih svojstava, i koji omogućava ostvarenje svih vrsta konstruktivnih elemenata: i linijskih, i površinskih, i prostornih. Monolitima su težili još stari Grci, u čemu su, naravno, samo delimično uspevali, jer su njihovi hramovi, i pored toga što ostavljaju utisak monolitnosti, ipak sastavljeni od kamenih komada. Monoliti su ostvareni tek sada, zahvaljujući armiranom betonu. Bez obzira na ove i druge njegove prednosti, mnogi prema njemu, kako reko, još osećaju podozrenje. To potiče otuda što je beton relativno nov materijal. Nauka o otpornosti je njime, doduše, ovladala, ali ga arhitektura tek sada upoznaje. Tek sada mnogi shvataju da beton može da se razastre u prostoru kao tanka, monolitna, samonoseća opna, u celosti statički aktivna. Zato su betonske konstrukcije otporne u prvom redu svojim oblikom, a ne svojom masom, kao što je slučaj kod klasičnih građevina. Tek sada se, dakle, umesto zastarelih formi, koje odgovaraju drugim materijalima, beton počinje da uobličava u nove forme, koje njemu odgovaraju. Tek sada on traži, i nalazi, svoju estetiku. Uloga koju vi, budući arhitekti, u svemu

tome imate vrlo je značajna. Jer građevinari su neretko indiferni prema oblicima. Oni projektuju onakve oblike kakve uslovljava statički proračun. Stoga saradnja građevinara, čija je misao analitička, i arhitekata, koji misle sintetički, polazeći od celine i koristeći se stvaralačkom maštom, mora da postoji ako želimo da ostvarimo ono što se u neimarstvu naziva jedinstvom oblika i konstrukcije. Ove građevine ispred nas su, nadam se, svedočanstvo tog jedinstva; što ne znači da su bez mana i da ih nećemo usavršavati.

Završivši izlaganje, inženjer Marjanović se još jednom zagledao u pesak na vrhovima svojih cipela, te ponovo podigao glavu i zamolio studente da postave konkretna pitanja, ako ih još ima.

– Ne mislite li, ipak, da industrijska gradnja stanova, u kojoj dominiraju tipizirani elementi, stvara bezlične i nehumane urbane celine? – upita Alek.

Inženjer Marjanović primahnu markantnom glavom, na trenutak se zamisli, pogledom okrznu studenta koji je pitanje postavio i reče:

– Poznato je da industrija teži maksimalnom ponavljanju minimalnog broja elemenata. Ova tendencija proizilazi iz zakona ekonomičnosti, a u graditeljstvu, naročito stambenom, ona doista rezultuje izvesnom monotonijom svih kompozicionih elemenata. Kako naći izlaz iz ove monotonije? Na to pitanje se neprekidno traže odgovori. Žeželjev sistem, na primer, karakteriše horizontalno pružanje fasada. Stoga je u Novom Beogradu počela da se oseća zasićenost horizontalama. Mi sada, kao što vidite, u ovom bloku favorizujemo vertikale u likovnoj obradi fasada. Drugi način razbijanja monotonije u naseljima ovakve vrste je upotreba raznovrsnih materijala za oblaganje fasada. Možete ga uporediti sa proizvodnjom konfekcije, gde se uniformnost razbija raznovrsnošću dezenâ. Najzad, monotonija će u graditeljstvu biti prevaziđena kada se sa serijskog nizanja masa građevina bude prešlo na stvaranje jedinstvenih arhitektonsko-urbanističkih celina, u kojima će se i pomoću tipskih elemenata moći formirati najmašto-

vitije mase i komponovati najrazličitiji prostori. Toliko o tome. Ne znam da li ste zadovoljni odgovorom.

– Odgovorom jesam, ali ne i stanjem u graditeljstvu.

Smeh, par upadica na račun poluzadovoljnog kolege, te pitanje Dragoslava Milanića:

– Rekli ste da je ovaj način gradnje ograničen na određen prostor, prvenstveno zbog troškova transporta prefabrikovanih elemenata. Da li se zna do koje razdaljine je rentabilna industrijska gradnja stanova bez premeštanja fabrike betona?

– To zavisi od više faktora, u prvom redu od postojećih komunikacija između mesta proizvodnje i mesta ugradnje elemenata. Obično se smatra da nije poželjno ići dalje od šezdeset kilometara. Mi smo, na primer, imali neke pregovore u Valjevu, ali je kalkulacija pokazala da bi prevoz elemenata bio maltene skuplji od njihove izrade.

Usledila su još neka pitanja, na koja je inženjer Marjanović s lakoćom odgovorio, a dva-tri džentlemenski prepustio inženjeru Bori. Potom je cela grupa, predvođena čuvarem objekata, ušla u najbližu zgradu, da bi se i s unutrašnje strane uverila u kvalitet montažne gradnje.

* * *

Oko jedanaest sati još dobro raspoloženi, ali već pomalo umorni, znojavi i prašnjavi posetioci Naselja sunca – koje možda nikad neće postati Naselje zelenila u pravom smislu reči – vratili su se na mesto gde su pre dva sata ostavili “vanrednu vožnju”. Malo kasnije vozili su se, ponovo raspricani u zagrejanj trbušini zelene krtije, prema Beogradu s druge strane Save.

Aleksije Vislavski je još na gradilištu, a i posle, u dovršenom delu Naselja sunca, video da Mira Karenjina beleži u svoj notes nešto što nije u vezi s izlaganjem inženjera Marjanovića. Stoga se nije iznenadio kad mu je ona, u gužvi koja je nastala prilikom ulaska u autobus, tutnula u ruku nekoliko puta presavijeno pisamce.

Da bi Ani pokazao kako ume da bude obazriv i diskretan, nije odmah počeo da zuri u njenu poruku, iako je goreo od nestrpljenja. Tek na Savskom mostu, kad je bio uveren da niko neće obratiti pažnju na njega, ležerno razmota dva listića istrgnuta iz notesa i, držeći ih u jednoj ruci, pročita:

Aleksije,

*Noćas mi se dogodio san kakav
još nikad u svom životu nisam sanjala.
Bili smo negde daleko, veoma daleko,
u nekom hotelu na moru. Beše jako toplo.
Ja sam bila u prekrasnoj prozirnoj spavaćici,
a ti si izašao iz kupatila, samo oko struka
prekriven peškirom. Prišao si mi s leđa
i počeo da mi ljubiš ramena. Onda sam
tvoje ruke osetila na svojim grudima.
Bez ikakvog snebivanja okrenula sam se
prema tebi, objumila te rukama oko vrata
i počeli smo da se ljubimo tako strasno
da sam se ja, mili bože, čak i u snu
nalazila na sedmom nebu. Osećala sam
tvoje telo, potpuno smo se bili predali
jedno drugom. Bilo mi je tako divno da sam,
čini mi se, u tom snu doživela orgazam.
Aleksije, ti ćeš možda reći da fantaziram,
da preterujem, da sam pošandrcala.
I ja se pitam šta je sa mnom.
Ne mogu da verujem da se
tako nešto meni dogodilo.*

Tvoja srećna i nesrećna Ana

Presavio je listiće, stavio ih u džep, pogledom potražio Anin pogled. Kad ga je, nakon dužeg fiksiranja njenog lica, ulovio, osmehnuo se i jedva приметно klimnuo glavom, kao učitelj tenisa ili klavira nestašnoj učenici čiji ne-

stašluk neće biti u stanju da kazni. Ana je uzvratila takođe jedva приметnim osmehom, i jedva приметnim rumenilom svojih majušnih ušiju.

Nešto kasnije autobus se, na zahtev nekih studenata, zaustavio na prvom pogodnom staništu iza Savskog mosta. Izašla je omanja grupa koleginica i kolega, među njima i Ana Karenjina, koja je stanovala na Dorćolu.

Izašao je i grof Aleksije Vronski, iako nije stanovao na Dorćolu.

U Pariskoj ulici još ih je bilo petoro, a odatle je dvoje skrenulo u Knez Mihailovu. Smiljka Petrov je zatim ušla u Uzun Mirkovu. Tako su Ana Karenjina i Aleksije Vronski ostali sami, i obreli se na ulazu u Kalemegdanski park.

– Ana, ja još živim u nadi da ćete uslišiti jednu od najvećih mojih želja. Ali počinjem veoma skupulozno. Od želje da sa mnom sada prošetate Kalemegdanom.

Pristala je, pod uslovom da ne razgovaraju o pisamcetu. Uslov je nakon kraćeg nećkanja prihvaćen, krenuli su jednom od staza Kalemegdanskog parka.

– Nas dvoje, Ana, o jednoj bitnoj stvari pre ili kasnije moramo da porazgovaramo.

– Grofe, molim vas, budite vitez i držite se zadane reči – opomenu ga Ana veselo, nežno i ozbiljno.

– O čemu, madam, da govorim, kad mislim samo na jedno?

– Pričajte o bilo čemu. A ne morate ni o čemu. Vreme je divno, nebo čisto, park je prekrasan, možemo ćutke šetati i uživati u svojoj maloj sreći. Zar niste upravo vi, Aleksije, rekli da vam je ponekad za osećanje sreće dovoljno saznanje da ste živi. Pravi prijatelji, osobe koje nešto znače jedna drugoj, uživaju i kad ćute jedna pored druge. Zašto moramo sve da zatrpavamo rečima?

– To se i ja ponekad pitam. Možda je to neka rasno-civilizacijska deformacija. Pričao mi je Miroslav da su se neki evropski, pa i neki naši pesnici zainteresovali za haiku poeziju. Sedamnaest slogova – cela pesma. Jezgrovita, prožeta pesnikovom nadahnućem i intuitivnim spoznajom

jednog mikrokosmosa. Haiku je antitoksično sredstvo protiv razbrbljane evropske poezije, govorili su neki. I, znate šta sad rade vrli novi haiku pesnici? Produkuju haiku pesme kao alvu. I po desetak takvih pesama na dan. A istočnjačkom pesniku potrebni su meseci, možda godine da bi rodio jednu haiku pesmu. Eto šta ispadne kad se hoće nešto na silu. Umesto da se pomoću haiku poezije odviknu od brbljanja, industrijski pesnici su svojom hiperprodukcijom zagadili i ovu, dosad tako čistu oblast poezije.

Osetio je da se raspričao, da to nije ono što će ga odvesti postavljenom cilju. Neko vreme išli su čutke, ležerno, prema Zindan kapiji. Ana se nije oglašavala, njoj kao da je doista prijala ova haiku šetnja. Nadrigrof je, osećajući kako dragoceni minuti prolaze, prožet groznicom kao osuđenik na smrt u poslednjim trenucima, svoju nervozu počeo ponovo da zatrpava rečima. Prepričavao je Ani priče doktora Gavrilovića o prošlosti Beograda, grada koji je u toku svog postojanja, razapetog na više od dve hiljade godina, bio pedesetak puta razaran, i toliko puta obnavljan. Bogata, prebogata istorija. Možete li, čarobna Ana, da zamislite ordiju od trista hiljada gazija i kavgadžija, s kojom je sultan Sulejman Veličanstveni osvojio ovaj grad? Zna li da je Kalemegdan bio i tvrđava i bojište, i trgovište robljem i stratište? Naziv ovih zidina je, u prevodu sa turskog, Tvrđava bitaka. Možete li da verujete da je Beograd nekad imao preko dvesta džamija i tekija? Turci gradili, Austrijanci i Srbi rušili. Potom su ovi gradili, a Turci rušili. Od svega je ostalo tek nekoliko konzerviranih ruševina na ovom brdu. Zindan kapija, Stambol kapija, Sahat kula, Nebojša kula, još koja kapija i još koja kula. Krnji tragovi Carigradskog drumu i bedem na koji smo upravo stigli. Turci su, zamišljena Ana, ovu uzvišicu nazivali i Fićirbair, što na njihovom jeziku znači Breg za razmišljanje. Ovde i ja ponekad volim da dođem na sastanak sa samim sobom. Šetam kalemegdanskim stazama, koje mi tada liče na drumove što vode u veliki svet, u koji i sam želim da uskoro otperjam. Obično o tome ovde meditiram. Sanjaram. A i o životu. O ljubavi. O velikoj i maloj sreći. O Ani

Karenjinoj. O mnogo čemu. Par puta sam na ovim stazama-drumovima čak doživeo duhovni orgazam. To će reći, prosvetljenje... Ovo je izvanredan vidikovac. Divan je odavde pogled na Savu i Dunav. Na plavičastu, koprenom od izmaglice prekrivenu Panonsku niziju. U kojoj je i vaš i moj najuži zavičaj. Eno kranova i betonskih kutijica na rubu Novog Beograda. Onda smo malopre i mi boravili.

– Grofe, kakve su vam to ideje o monstropolisima i cvajkinder principu? – setila se Ana. – Ja sam od vas već svašta čula, ali danas ste me posebno iznenadili. Da vas ne poznajem, rekla bih da ste pošandrcali.

Ana se smejala, razdragano i umilno, kao da na taj način želi da ublaži oporost svojih reči. Ali grof nije pokazivao znake ljutnje, čak ni uzbuđenja. Sa kalemegdanskog bedema, kojim su polagano šetali, zagledavao se u izmaglicu Panonije. Onda je osmotrio Anu i rekao:

– Nisam pošandrcao, rođena. Ipak, nije trebalo tamo da o tome govorim. Već sam više puta odlučio da apartnosti neću pred bilo koga iznositi, ali sam tu odluku danas na trenutak zaboravio. Neobične ideje ne treba saopštavati običnim...

Uhvatio je Anin pogled u trenutku kad je diskretno pao na njen mali zlatan sat, shvatio da vreme kalemegdanske šetnje ističe. Zašto joj se tako žuri? Zar zbilja nema hrabrosti da učini poslednji korak?

Na vidiku statua “Pobednika”. *Pobeda ili smrt!* vikali su, pred juriš, stari Grci ili stari Rimljani. Možda Turci ili Austrijanci. I stari i mladi. Dakle, na juriš! Pobeda ili... Smrt neka malo pričeka. Zadovoljićemo se porazom.

Miro, mučiteljko moja!

Sve je u tvojim rukama!

Uhvatio ju je za obe ruke, zario u njene oči pogled svojih užagrenih očiju i, nasmejan, kao i ona, ali ne krijući uzbuđenje i ozbiljnost svojih namera, izbacio iz sebe:

– Rođena, moramo se večeras negde naći! Ovo nam je idealna šansa. Ako je sada ne iskoristimo, sve će biti gotovo. Zašto mučiš i sebe i mene, Miro, zašto se plašiš, kad je jasno šta osećamo jedno prema drugom. Ja sam shvatio

da je to ljubav. Istinska, duboka ljubav! Na mahove uveravam sebe, a u ovom trenutku i tebe, kako bi bilo najbolje da uskoro, čim diplomiramo, zajedno otperjamo u beli svet. U Nemačku ili u Kanadu. Otperjaćemo nekud daleko, veoma daleko! Ako želiš, čak na kraj sveta, u Australiju. Tamo ćemo da živimo, da projektujemo predivne kuće. I da se volimo – nežno, strasno! Do kraja života.

Sad je i Mira shvatila da su stvari krenule dramatičnim tokom. U njenim očima, i na licu, još je bilo sjaja i smeha, ali se sjaj u očima gasio, smeh na licu ledio.

– Alek, nemoj se šaliti, ja te preklinjem! Nemoj se igrati s mojim osećanjima! Zašto me uvlačiš u san koji se nikad neće ostvariti? Dobro znaš da nikad ne bih mogla da napustim svog sina i svog...

– Povešćemo i sina. Ti ćeš povesti sina, ja kćerku. Sami ćemo roditi bar još jedno dete.

– A cvajkinder princip?

– Pa, ako bismo napravili još jedno dete, svako od nas bi imalo samo po dvoje svoje dece. Uostalom, đavo neka nosi cvajkinder princip! Gde piše da baš mi moramo prvi da ga primenimo?

– Po dvoje svoje dece... Znači, ti bi mog sina tretirao drugačije nego decu koju si sam napravio?

– Ne, ni govora! Svu našu dečicu tretirali bismo jednako. Živeli bismo u harmoniji i neizmernoj sreći.

– Ta bi sreća bila pomućena činjenicom da sam ja razorila svoj dom, napustila muža koji me obožava. Oprosti, Alek, ali ne mogu to da učinim. Sigurna sam da bih pogrešila, i da bih grešku skupo platila. Setimo se kako je prošla Tolstojeva Ana.

– Jedno je roman koji volimo, a drugo stvarnost koju živimo.

– Ova stvarnost mi sve više liči na roman.

– Neka, neka! *Sve se vraća, sve se plaća!* Još ćeš ti mene crtati po zidovima. Tražićeš ti svog Aleka, a on će – jao, bez tebe! – biti negde daleko, veoma daleko.

– Možda ću jednom da te crtam po zidovima, ili po hameru, možda ću da se kajem zbog šanse koju sam propustila, ali sad ne mogu da je iskoristim.

– Jesi li ikad bila silovana?

Prasnula je u smeh, usiljeno, pokušavši istovremeno da izvuče ruke iz njegovih. Nije uspela.

– Jesi li ti Aljoša Vislavski ili Vasenjka Veslovski? – upita veselo, da bi dometnula nešto ozbiljnije: – Alek, ja se tebe plašim! Ja ću pozvati miliciju!

Pustio je njene ruke, uzdahnuo, na trenutak se zagledao u panonsku izmaglicu i rekao:

– Dobro, neka sve ovo bude shvaćeno kao šala.

XII

REFORMA ILI REVOLUCIJA?

– Prema šemi koju sam sebi nametnuo, Borise, treći tom Knjige o nama završićemo našim drugim dijalogom. Obećao si da ćeš opisati neke od onih trenutaka beogradskog života svog ujčevića koje si u njegovom društvu proveo. Tokom četiri beogradsko-novosadske godine posetio si ga više puta, pa i početkom juna vrtložne šezdeset osme, u jeku studentskih demonstracija. Opiši te divne trenutke, kad je Svetska studentska revolucija i kroz Beograd prohujala. Zapravo, ne znam da li su se studenti na Zapadu, i njihovi srodnici u Jugoslaviji, više zalagali za društveno-političko-ekonomsku revoluciju, ili za reformu u istom kompleksnom domenu. Čini mi se da su jedni želeli kraću ali žestoku zabavu, drugi dužu ali smireniju igranku.

– U Jugoslaviji se krajem šezdesetih nije dogodila ni revolucija ni reforma, o ne, Tito, brižan i strog otac Federalne Višenacionalne Samoupravne Domovine, nije dopuštao da se previše ljulja kolevka tog njegovog čeda, pojedini analitičari kažu da je, naprotiv, Šezdeset osma označila kraj ekonomske reforme iz šezdeset pete, a početak jedne nove, pogubne, na Balkanu nikad sasvim utuljene revolucije, ili evolucije, ili pošasti, ili bolesti, zvane Nacionalizam.

Prezentiraću ovde, Ros, neka svoja zapažanja iz vremena o kome treba da govorimo, ali, kad se već držiš še-

me koju si sam sebi nametnuo, seti se da je na početku većine tvojih dijaloga sa Alekom i sa mnom bilo reči o poetici Čuda ili Čudovišta koje pišemo, seti se, dakle, poetike i objasni mi zašto si u konačnu verziju ovog romana uneo neka Alekova heuteranistička razmišljanja, da ih tako nazovem, zašto, uopšte uzev, u Prvu tetralogiju povremeno unosiš naše heuteranističke preokupacije, ideje, vizije, meditacije, kad je izvesno da će one tvojim romanesknim tomovima više škoditi nego koristiti, siguran sam da će im škoditi, jer se tendencioznost, pogotovo ako je uočljiva, nametljiva, ideološka, banalna, smatra jednom od najgorih komponenti umetničkog dela, a u Knjizi o nama, naročito u ovom njenom tomu, tendencioznosti ima koliko hoćeš, što se može dokazati i ponekom ilustracijom, odmah ću jednu da izvučem iz rukava, ili iz svojih zimskih dnevničkih beležaka, iz njih si čitalačkim prijateljima preneo Alekove patetične reči: *Naša je ljudska dužnost da verujemo u budućnost čovečanstva. I da svu svoju skromnu snagu stavimo u službu onih koji se za tu budućnost bore.* Mnogi će analitičari i neutralni posmatrači ove reči shvatiti kao tvoj poziv čitaocima da svu svoju skromnu snagu stave u službu Rosvenira Glanka Šelgardona, i njemu sličnih zanesenjaka koji se bore za budućnost čovečanstva, po tome se vidi da je ovaj detalj tendenciozno obojen kamenčić u našem romanesknom mozaiku, takvih kamenčića ima i u drugim celinama, najsvježije u pamćenju su mi Alekove urbanističko-demografske replike iz prethodnog poglavlja, sa novobeogradskog gradilišta, o da, refleksije koje je moj ujčević tamo izgovorio izrazito su tendenciozne, pa moram da te, gledosani kečegovu, upitam: Kad si već sâm – kao autor i glavni junak Knjige o sebi, ili, kako ti kažeš, o nama – opsednut heuteranističkim idejama, zašto njima opterećuješ i nas, svoje prijatelje?

Uopšte uzev, mislim da koncepcija za koju si se opredelio nije najbolja, da u Razuđenom Delu (hm-hm!) nije trebalo pomešati autobiografske, fiksijske, poetske, esejističke, scijentističke, heuteranističke i... ko zna kakve će celine ono još sadržavati, čini mi se da je nerazumno,

nefunkcionalno, pretenciozno i smešno to nagomilavanje raznih stvaralačkih postupaka, to mešanje velikih i malih, univerzalnih i ličnih tema, nije dovoljno reći da mi se čini, uveren sam da nikave veze nemaju, recimo, opštečovečanski problemi, i principi heuteranizma, sa tričarijama iz Alekovog, tvog i mog života.

– Čini ti se, uveren si, zato što se nisi dovoljno udubio u pojedine stranice našeg romana, i svog života. Uzmimo, na primer, Alekovo zalaganje za oživotvorenje cvajkinder principa. Taj stav, koji možemo smatrati jednim od najvažnijih heuteranističkih principa, i te kako je značajan u Alekovom, tvom i mom životu. Tvoj ujčević ima samo jedno dete, ti i ja imamo po dvoje. Možda ste se Alek i ti za tako mali broj potomaka opredelili zbog okolnosti u kojima ste u vreme pravljenja dece živeli – on zbog svojih momačko-umetničkih snova i ljubavno-bračnih problema, ti zbog relativno niskog životnog standarda – ali ja sam imao na umu i cvajkinder princip. To dokazuje i odluka, koju sam doneo nakon rođenja Konstancinog bratice Ernesta, da se podvrgnem sterilizaciji. Pokušao sam da to učinim još u Subotici, ali tamošnji hirurg nije pristao tu malu operaciju da obavi. Strah ga je, reče, da ću se nakon izvesnog vremena predomisliti, te ću njega okriviti zbog toga što mi je, vasktomijom, oduzeo mogućnost da napravim još koje dete. Beše to neuverljivo, smešno, pomalo čak uvredljivo obrazloženje. Tako nezreo nisam bio! Istina, ljudi poput mene, subjektivni, impulsivni, neretko nepromišljeni, u životu prilično često greše, ali ja sam dobro razmislio pre no što sam se za sterilizaciju odlučio.

Početakom novinarske sedamdeset šeste zaposlih se u Radio-televiziji Novi Sad, a već u leto iste godine svojom voljom se obreh u Pokrajinskoj bolnici. Hirurški zahvat, sa lokalnom anestezijom, trajao je desetak minuta. (Kažu da ga u Indiji obavljaju čak i berberi.) Enike i ja veoma smo srećni što već trinaest godina ne moramo da mislimo na dane plodnosti u njenom ciklusu, na neudobne prezervative, na štetne abortuse.

– Zar sterilizacija ne utiče na potenciju?

– Utiče. Sada sam tri puta potentniji nego pre male hirurške intervencije. (Ha-ha-ha!) Samo nemoj ništa da pitaš moju ženu.

Šalu na stranu, podvrgavanje vasektomiji jedan je od najboljih poteza u mom dosadašnjem životu. Njime sam se oslobodio muka koje su i tebi dobro poznate, koje muškarcima (a i njihove partnerke) podnose zbog toga što ne mogu da vode ljubav kad god zažele. Prezervativ je nužno zlo, on smanjuje uživanje u ljubavnom činu, a *coitus interruptus*⁵⁰ je još veće zlo. Zato ga nikad nisam praktikovao. Apolutno je nepouzđano sredstvo protiv začeća, štetan je po zdravlje. Ne samo zbog nezadovoljstva koje čovek oseća kad je prinuđen da preseče krešćendo ljubavnog čina nego i zato što dovodi do adenoma i raka prostate.

Čista grozota!

– Mnogi braćni i ljubavni parovi probleme o kojima govorimo rešavaju pomoću pilula protiv začeća.

– Uh, samo mi te pilule ne spominji! Ljude koji su ih smešali, pa i one koji ih preporučuju, gotovo bismo mogli nazvati realizatorima zločina protiv čovečanstva. Ovo su teške reči, te ih ne treba bukvalno shvatiti, ali pilule protiv začeća su, nema sumnje, veliko zlo. Enike nikad nije ni pomislila da ih upotrebljava, a ni ja joj nikad nisam predložio da to čini.

– *Izbegavaj prosečnost, ali i ekstremna preterivanja*, glasi Alekovo Deseto majsko pravilo, jedno od dvadeset svet-skih čuda, tako “bitnih” da ih je moj ujčević zanemario čim ih je koncipirao, no to nije važno, citiranim pravilom hteo sam te podsetiti da tvorac heuteranističke filozofije i ideologije, u kojima tolerancija ima istaknutu ulogu, mora

⁵⁰ *prekinut snošaj*

da izbegava teške reči, jer nepromišljenim izjavama može da sebi stvori velike probleme, da od heuteranizma odbije mnoge potencijalne heuteraniste.

– Odmah sam naglasio da reči o realizatorima zločina protiv čovečanstva ne treba bukvalno shvatiti. Malim preterivanjem hteditoh, Borise, da pokažem kako sam alergičan na pilule protiv začeca – kao, uostalom, i na sve druge otrove koje čovek unosi u sebe, naročito na one koji nepotrebno konzumira.

Svima nam je, naime, dobro poznato da je svaki lek manje ili više štetan otrov. U načelu nijedan čovek ne bi, pre završenog ciklusa reprodukcije u vlastitom braku, trebalo da konzumira nikakve otrove, nikakve lekove – ništa osim prirodne hrane. No bolesti su u našem životu neminovne, lekove, nažalost, povremeno moramo da gutamo ili pijemo. Ali treba da izbegavamo, naročito u vlastito reproductivno doba, konzumiranje bar onih otrova, odnosno lekova, koji nam nisu neophodni. Pilule protiv začeca ne samo što nisu neophodne nego verovatno spadaju u grupu gadnih otrova. Jer u ljudskom biću možda prouzrokuju najgoru vrstu posledica: kobne genetske promene. Medicinari se takvoj pretpostavci suprotstavljaju kao predrasudi laika, ali mnogi laici, uključujući i ovog koji s tobom sada razgovara, imaju na umu, pored ostalog, stravične posledice upotrebe sedativa “talidomid”: rađanje dece bez ruku i nogu. Deca mnogih žena koje danas gutaju pilule protiv začeca ne snose vidljive posledice, ali ne možemo da se ne zapitamo: Neće li kobne posledice snositi njihovi unuci, praunuci ili čukununuci?

– Zaplašio si, tvorče heuteranizma, čovečanstvo, predočio mu kako će izgledati kroz nekoliko stotina godina, kad ga biohemijsko-genetske promene budu pretvorile u neizmernu masu degenerika, uneo si u treći svoj romaneskni tom još jednu malu celinu zagađenu tendencioznošću, vrati se sebi, sterilizaciji kojom si se usrećio.

– Zaista sam se usrećio, jer me je ona oslobodila nekih notornih muških muka. A i moja ženica je na dobitku. Češće joj “dosadujem” nego pre sterilizacije, ne mora da trpi prezervativ, prema kome je osećala odbojnost, ne mora da strahuje od abortusa. Vasektomija je pravo rešenje i sa religijskog stanovišta, jer sterilisani vernici ne moraju da strahuju od popovskih prekora i Božjih kazni zbog toga što, pribegavanjem abortusu, ubijaju nerođenu decu.

– Napokon su rigorozne, totalitarne religije, i crkve kao religijske ustanove, dočekale neku vajdu od jednog nepokolebljivog ateiste.

– Vasektomija kod muževa i žena eliminiše razne strahove, pa i strah od raka materice. Tako bar sugerišu neka nova naučna saznanja... Znam da ćeš me opet gađati “tendencioznošću”, možda i drugim krpenjačama, ali ću ipak iz jednog od nekoliko svežnjeva svojih fascikli sa isečcima iz novina i časopisa izvući onu u kojoj su pohranjeni isecci sa tekstovima iz medicinskih rubrika.

Evo je. Sa naslovom “Zdravlje”, kao što vidiš. Ta fascikla čuva moj život. (Ha!) Da vidimo isečak iz medicinskog časopisa “Eliksir”. U stvari, na toj stranici objavljene su čak dve informacije u vezi sa sterilizacijom. Prva je nešto duža, te ću iz nje pročitati samo uvod i zaključak, drugu ću pročitati u celosti.

***SEKSUALNI ODNOS SA STERILNIM MUŠKARCEM
SMANJUJE MOGUĆNOST NASTANKA RAKA
NA GRLIĆU MATERICE***

Dva kalifornijska lekara smatraju da rak grlića materice može da nastane pod dejstvom virusa koji se izlučuje muškom spermom. Njihovi rezultati ispitivanja ukazuju da je učestalost oboljevanja od raka grlića materice četiri puta manja kod žena čiji su partneri sterilisani muškarci.

[...]

Ovi rezultati se uklapaju u pretpostavku da rak grlića materice nastaje pod uticajem neke materije koja se nalazi u spermi muškaraca. Ukoliko se muškarac podvrgne sterilizaciji, te materije se ne izlučuju. Pretpostavlja se da se radi o kancerogenom virusu herpesa simpleksa 2.

STERILIZOVAN PA SE POKAJAO I POSTAO OTAC

Ovako glasi veliki naslov u jednom engleskom listu kojim se objavljuje vest kako je jedan detektiv, podvrgnut vasektomiji pre tri godine, posle operacije koja mu je ponovo uspostavila permeabilnost kanala, postao otac. Ovo više uopšte nije čudo: na svetskom kongresu o plodnosti u Sent Luisu, SAD, prema Svetskoj zdravstvenoj organizaciji, američki doktor Dž. Silber objavio je da su 255 pacijenata nad kojima je bila izvršena vasektomija u 80 odsto slučajeva ponovo postali plodni.

– Posle ovih upečatljivih argumenata ja, razume se, znam šta mi valja činiti: treba svim muškarcima sveta da preporučim da se sterilišu čim naprave dvoje, najviše troje dece, to im, evo, toplo preporučujem, izuzimam Jugoslovene, jer mnogi od njih, naročito demagozi, nacionalisti, popovi i politički karijeristi, kukaju kako u Jugoslaviji već počinje da se širi bela kuga, pa češ, Rosven, kad Prva tetralogija ovde bude objavljena, verovatno imati grdne neprilike, zato Jugoslovene, one prave, većinske, domicilne, državotvorne, ostavimo na miru, nemojmo im preporučivati cvajkinder princip, neka se množe do mile volje, neka prostor na kome žive opterete kvantitetom od trideset, četrdeset, šezdeset ili osamdeset miliona duša, ne znam kako će se u tom slučaju svi zaposliti, nahraniti, stambeno obezbediti, etnički složiti, kad se ni sada, na nivou od dvadesetak miliona duša, u mnogo čemu ne slažu, ali sve su to

njihovi problemi, ne naši, iako se i na nama, etničkim manjincima, prelamaju.

– Na kugli zemaljskoj ima podosta regiona u kojima kratkovidi bezumni ponavljaju: “Naše žene treba više da rađaju, naše žene treba više da rađaju!” Te poklike slušamo, iako, posmatrajući demografsku situaciju na celoj planeti, svi kukamo: “Ima nas previše, ima nas previše!” Evidentno je da nas već sada ima previše, a budućnost je, sa demografskog stanovišta gledano, zastrašujuća.

Čista katastrofa!

Svima je, dakle, jasno da se demografska implozija mora dogoditi, ali bi mnogi voleli da tu imploziju realizuju druge nacije, a ne njihova. Egoizam, iracionalizam, nacionalizam, primitivizam, idiotizam! Zato su i potrebne heuteranistička filozofija, ideologija i akcija, zato su i potrebni novi, sasvim drugačiji ljudi, heuteranisti. Jedino oni mogu spasiti svet – mada su i njihove šanse, zbog kratkovidosti, samoživosti, neodgovornosti velike većine čovečanstva, male.

Čista tragedija!

Na samom početku romanesknog spleta, u prvom našem dijalogu, krezuba drljačo, ja sam naglasio da mi heuteranizacija Jugoslavije i njoj sličnih zemalja u razvoju nije u prvom planu. Jugoslaviju zaista treba da izuzmemo iz naših heuteranističkih, naročito iz demografskih razmatranja. Ne samo zato što ovde živimo, i što ćemo imati neprilika ako budemo rekli bilo šta što nije “po volji naroda”, to jest nacionalističko-totalitarističkih političkih i konfesionalnih grupacija, već i zbog toga što se ovde međuetničke borbe vode i putem nataliteta. Poznato je, na primer, da Albanci prisiljavaju svoje žene da rađaju mnogo dece, kako bi i velikim ljudskim kvantitetom potisnuli Srbe sa Kosmeta. A i ostali etnosi na Balkanu nastoje da budu što brojniji, kako bi i time stekli prednost u stalnim međuetničkim gloženjima koja razdiru geografski pupak i kulturno-civilizacijski zapečak Evrope.

Najkraće rečeno: Heuteranistički principi treba da se primenjuju u svetskim razmerama i u normalnim prilika-
ma. A jugoslovenske razmere su (kao, uostalom, i razmere
svake druge države) regionalne, jugoslovenske prilike su u
mnogim domenima abnormalne.

Rekoh, Borise, što je trebalo reći, možda i više od
toga, možda sam s nekim objavama poranio, ali neka tako
ostane.

Na kraju prethodnog našeg dijaloga obećao si, crni-
com ukrašeni bražnjače, da ćeš u ovom više pričati – ako
te ne nadgovorim. Bog (koji ne postoji) svedok mi je da
sam imao nameru više slušati nego govoriti, a, eto, ispalo
je drugačije. Preuzmi štafetu, mlati me njome koliko ho-
ćeš, ali mi je nemoj vraćati.

– U redu, preuzimam je i, pre no što te njome poč-
nem mlatiti, još jednom svim muškarcima sveta preporu-
čujem da se sterilišu čim naprave dvoje, najviše troje dece,
to im zdušno preporučujem, o da, iako se sâm nisam pod-
vrgao vasektomiji, iako sam sada još čvršće uveren da je
tendencioznost jedna od najgorih komponenti umetničkog
dela, a ovo više i nije tendencioznost, ovo je gola ideolo-
ška propaganda, agitacija i propaganda, to znači staljinisti-
čko-titoistički agitprop, zar toga čovečanstvu nije bilo do-
sta od Oktobarske revolucije do ovih dana, zar ne vidiš da
se realsocijalistički sistemi ruše upravo zato što je ljudima
od Boga data težnja da se oslobađaju svih agitacija, pro-
pagandi, preporuka, prinuda, zar ne vidiš da su propale sve
revolucije sveta, velike i male, uključujući i onu o kojoj u
ovom poglavlju treba da govorimo, studentsku, zar želiš
čovečanstvu da nametneš još jedan porobljivački teg, heu-
teranistički jaram?

– Nikome ništa ne želim da namećem. Samo hoću
ljudima na izlaz iz sadašnjeg ćorsokaka da ukažem. Heu-
teranija kao nova globalna civilizacija neće biti stvorena
kroz revoluciju, nego kroz evoluciju. Dakle, kroz sveobu-
hvatnu reformu. Doduše, to bi trebalo da bude ne poste-

pena, usporena, dugotrajna, nego skokovita, ubrzana, kratkotrajna reforma – kako bi se preduhitrio krešćendo smaka sveta – pa će promene koje iziskuje realizacija heuteranističkih principa neki analitičari možda nazvati revolucijom.

Reforma ili revolucija (tu dilemu razrešavala je, kao što znaš, i drugarica Roza Luksemburg), nije odviše bitno koji ćemo termin ovom prilikom upotrebiti. Neuporedivo je, dugoročno gledano, bitnije čovečanstvo spasiti. Ali mi ovde o tom kardinalnom zadatku nećemo govoriti. Kojim putem smo, tandrakava karuco, jurili pre ove digresije?

– Hteli smo da govorimo o poetici Knjige o nama i o drugima, ja sam, Ros, hteo da te pitam, o da, ozbiljno sam hteo da te pitam zašto nisi išao putem kojim si bio krenuo, zašto nisi najpre napisao i objavio desetak tomova konvencionalnog romana, eventualno i par autobiografskih tomova, nekoliko zbirki pesama, eventualno i nekoliko studija iz sociologije kulture, zašto se tek nakon svih tih knjiga nisi uhvatio u koštac sa kapitalnim ostvarenjem, mnogo složenijim od “Glavnih faktora večnog mira među narodima”, sa delom koje će možda biti biblija trećeg milenijuma?

– Zato što mi se pre formiranja konačne verzije Prve tetralogije u glavu uvirtela pretpostavka da ću, ako budem postupio onako kako si sada naveo, proći kao doktor Radovoje I. Ristić, i mnogi drugi poluanoniman “manijak” rešen da jednom knjižicom promeni svet. Imajući na umu te nesrećnike, opredelio sam se za koncepciju koju sada, uz Alekovu i tvoju pomoć, realizujem.

Ja, druškane, svet hoću heuteranističkom knjižurinom (okruženom romanesknim, poetskim i autobiografsko-dokumentarnim tomovima), a ne usamljenom “manijačkom” knjižicom da promenim!

Napišem li i objavim desetak tomova konvencionalnog romana, možda oni neće privući bogzna kakvu pažnju, a zbirke pesama, studije iz sociologije kulture i autobiografske ispovesti ni toliku, govorio sam sebi pre početka

formiranja konačne verzije Knjige o (svima) nama. Ako nakon tih literarnih i literarno-dokumentarnih sačinjenja, kao poluuspešan, dakle poluanoniman pisac objavim i tom u kome će biti obelodanjena filozofija i ideologija heuteranizma, biće to samo još jedna moja knjiga koja će proći gotovo nezapaženo. Jednog dana, kad mene više ne bude, neki moj prijatelj će, poput dr Spasoja Gavrilovića, nekim svojim mladim prijateljima pokazivati tu knjigu i govoriti kako je šteta što se pravi ljudi ne nalaze uvek na pravim mestima i što velike ideje nemaju adekvatnu konkretnu moć, kojom bi same sebe mogle da pretvore u velika dela.

Imajući, dakle, sve ovo na umu, opredelio sam se za mnogotomnu gromadu koja će i formalno i sadržajno biti heterogena, heuteranističko-beletristička. Ili, ako hoćeš detaljniju njenu strukturu, heuteranističko-romaneskno-poetsko-scijentističko-autobiografsko-dokumentarna. Biće, dakle, heterogena, ali će, posmatrana iz daljine (ha-ha, iz daljine), delovati kao jedinstvena tvorevina. *Viribus unitis!* govorili su stari Latini, a ponavljali podanici poslednjeg velikog vladara Habzburške monarhije. I ja sam rešio da sve svoje snage, sva svoja ostvarenja ujedinem, da sagrađim delo koje će i zbog golijatskih razmera, i zbog neobične strukture, možda i zbog nekih drugih svojih obeležja, privući opštu pažnju – koja mi je, to više tajna nije, potrebna radi atraktivnog, živopisnog, delotvornog prezentiranja ideje heuteranizma što većem broju ljudi.

– Znamo kako je prošla Habzburška monarhija, a ako si zaboravio kakav je bio kraj golijatskog admiralskog broda “*Viribus unitis*”, kome je svojevremeno kumovao zlosrećni prestolonaslednik Franc Ferdinand, podsetiću te da se carsko-kraljevska grdosija, pogođena na kraju Velikog rata italijanskim torpedom (kao njen kum pre početka rata bosanskim metkom), smirila na dnu mora, na samom muljevitom morskome dnu, nadajmo se da ova crna simbolika neće da se protegne na delo koje stvaraš svojim ujedinjenim snagama.

Bilo kako bilo, opredelio si se za hibridnu Knjigu o nama i o drugima, u kojoj će, bar u prvo vreme, dominirati višetomni integralni roman – iako smatraš da idealan integralni roman niko ne može napisati, da tek sva romaneskna ostvarenja sveta čine idealan integralni roman – uneo si u kompjuter tri toma tog svog segmenta svetskog integralnog romana, o da, uskoro će biti unesen i četvrti, više nema skretanja sa puta kojim ideš, o ne, ja ću se ipak još jednom zapitati, kad već odgovor ne mogu da dobijem od tebe, zašto idejama kojima si sam opsednut opterećuješ i nas, svoje prijatelje, sebe sam upitao, tebe ću opomenuti, podsetiću te da si umetničku vrednost ove tvorevine mogao da sniziš na osam, dvanaest ili šesnaest drugih načina, a ne stavljanjem heuteranističkih ideja u usta svojih drugara.

– Nijednu repliku, Borise, dosad nisi izgovorio zato što sam želeo da neku svoju ideju saopštiš, već isključivo zbog toga što je dotična ideja, misao ili opaska tebe opsedala. Ovo, naravno, važi i za Aleka.

A kad sam već spomenuo tog tvog ujčevića, valja reći da je on prvi od nas trojice počeo da razmišlja o akutnim opštečovečanskim problemima i o mogućnostima njihovog rešavanja. Ja sam upravo zahvaljujući vama, naročito njemu, počeo da tragam za rešenjima kardinalnih problema čovečanstva, da bih na kraju prve etape tog rudimentarnog istraživanja formulisao Prvobitne principe heuteranizma. Možda mi ne služi na čast što sam se na vas ugledao, što sam plagijator i epigon tvog burazera, ali opravdanje za svoju rabotu, i utehu za svoju dušu, nalazim u saznanju da sam vas u formulisanju ideja o rešavanju opštečovečanskih problema pretekao. Danas, papirusu hvala, u svetu ideja, refleksija, ljudskog duha uopšte, niko nije sasvim originalan. *Sve su knjige nastale na plagijatu, osim prve, o kojoj, uostalom, ništa ne znamo*, reko je Žirodu.

– Nešto mi tu nije jasno (hm-hm!), nešto bitno mi nije jasno, ali...

– Batalimo raspravu o poetici našeg romana. Jer ćemo se u nju zaplesti kao pilići u kućinu. Ispričaj, čorava piletino, šta si video i čuo početkom juna buntovne šezdeset osme, u jeku studentskih demonstracija, kad si jednog popodneva, željan da doživiš nešto neobično – stvaranje istorije, to jest odvijanje Studentske revolucije – sa svojim šurakom Teofilom Bučkom u Beograd, u posetu Aleku Vislavskom otputovao.

– O tim događajima napisano je u protekle dve decenije toliko članaka, osvrti, feljtona i knjiga, pravih pravcati knjiga, da naprosto ne znam šta bih ja tu mogao novo i zanimljivo da kažem, a nedoumica se uvećava kad pomislim da su sve izgovorene i napisane reči o junskim demonstracijama, pa i same te demonstracije, za nas minorne u poređenju sa zbivanjima koja su u međuvremenu prodrimala Jugoslaviju.

Ja, dakle, u ovom trenutku istorijsku Šezdeset osmu, koju mnogi sagledavaju u svetskim razmerama, posmatram sa lokalnog, odnosno regionalnog stanovišta: iz nutrine države koju su u najnovijoj, svežoj, neprevreloj, još aktuelnoj prošlosti prodrimali svakojaki udari, o da, toliko ih je bilo da ne znam koji bi, za ilustraciju, valjalo spomenuti.

– Spomeni vojvođansku Oktobarsku jogurt revoluciju. Prvu, zasad i jedinu revoluciju koju sam i ja lično doživeo. Kao indiferentan posmatrač, naravno. Tebi to beše već druga, s obzirom na to da si, kao veoma zainteresovan posmatrač, jednog popodneva učestvovao i u beogradskom ogranku Svetske studentske revolucije.

Naši savremenici i sugrađani znaju na šta mislimo kad Jogurt revoluciju spomenemo, ali evropsku i svetsku publiku treba da obavestimo šta se u Novom Sadu zbilo petog i šestog oktobra osamdeset osme godine. Formalno je to bila antibirokratska, u suštini nacionalna, u znatnoj meri i nacionalistička revolucija. A pošto sam ja, najblaže

rečeno, indiferentan prema svemu što je nacionalno, alergičan na sve što je nacionalističko, predlažem da ti, obijeni točiru, koji si nacionalni romantik, u izvesnoj meri čak rusinski nacionalist, uz to istoričar, dakle *prorok okrenut natraške*, ukratko opišeš prošlogodišnje oktobarske događaje.

– Nedostaje mi istorijska distanca, bezbednosna distanca, bez koje je prorokovanje sa pogledom unazad nepozdano poput prorokovanja sa pogledom unapred, poznato je da savremenici slabo sagledavaju važnost istorijskih događaja, no nešto i mi, savremenici Oktobarske jogurt revolucije, ipak možemo konstatovati, o da, možemo reći da su pre godinu dana Slobodan Milošević i njegovi poslušnici inicirali demonstracije dela srpskog naroda, ogorčenog zbog odbijanja vojvođanskog političkog rukovodstva da tešnje sarađuje sa matičnom Republikom Srbijom, tako glasi zaključak onih koji su naklonjeni Miloševiću, a oni koji tom autoritarnom primitivcu nisu naklonjeni kažu da je njegova akcija bila u prvom redu izraz želje Balkanaca da pod svojom šapom drže uređenu, plodnu, bogatu, za iskorišćavanje pogodnu Vojvodinu.

Među demonstrantima bilo je dosta Srba iz unutrašnjosti Pokrajine, pa su im saborci kamionima donosili sendviče, jogurt, voćne sokove i mineralnu vodu, sve je to, gledano sa manifestnog stanovišta, bilo bezazleno i veselo, kao na pikniku, za rušenje mlakog, mediokritetskog, sklerotičnog, birokratizovanog pokrajinskog rukovodstva nije ni bila potrebna veća sila, dakle sendviči, jogurt, voćni sokovi i mineralna voda, čim bi koji kamion stao ispred zgrade Pokrajinskog komiteta Saveza komunista Vojvodine gladni i žedni demonstranti okupili bi se oko njega, a dva-tri transportna radnika počela bi da im dele sendviče i mineralnu vodu, onima u dubini mase da dobacuju zamotuljke u papirnim salvetama, sokove i jogurt u tetrapaku, bilo je tu dovikivanja, smeha, dosetki i psovki, pravih psovki, jer je poneka od tih okrepljujućih “bombi” u tetrapaku (kamo sreće da su ljudi jedni druge uvek tako “bom-

bardovali”) prilikom hvatanja pukla u rukama srećnog dobitnika, te je voćnog soka i jogurta bilo i na asfaltu i na odeći demonstiranata, a opisane zgode inspirisale su vesele Lale da, plagirajući, smisle originalan naziv: Oktobarska jogurt revolucija.

– Možemo li, istoričaru sa osnovnom fakultetskom, magistarskom i doktorskom diplomom, reći da društveno-istorijski rezultati te revolucije – iako je nakon dvodnevni demonstracija u centru Novog Sada upadljivo bilo samo izgaženo ukrasno šiblje, i nekoliko razbijenih prozora – nisu tako bezazleni kao okolnosti u kojima se odigrala? Ja sebi dopuštam da tvrdim to što sam upravo u obliku pitanja rekao. U istoriji će vrtutma o kojoj govorimo ostaviti trag dublji od traga belih i šarenih tekućina na asfaltu i odeći demonstiranata. Oktobarska jogurt revolucija predstavlja prvu veću pobjedu srpskog naroda – tačnije rečeno, srpskih nacionalista – nakon kontroverznog titoističkog perioda. Neki Srbi su od Drugog svetskog rata smatrali, a mnogo je više onih koji tek danas, nakon buđenja iz hipokritskog bratstva-jedinstva, iz socijalističkog samoupravnog sna, smatraju da im je Josip Broz Tito, taj prepreden jezuitsko-kominterniški hohštapler, iza leđa rovario. Oni su ga četiri decenije poštovali, sledili, obožavali, a sad, kažu, shvataju da su se varali. Shvataju to zahvaljujući prvenstveno kosmetičkim Albancima, kojima je Tito dao privilegije kakve zacemento nema nijedna nacionalna manjina na svetu. Dao im je velike privilegije, uložio u Kosmet silne milione dolara i dinara, ali su etnički manjinci, u želji da zagospodare teritorijom na kojoj su populacijski većinci, počeli da traže još više. Kad je Milošević u Beogradu prigrabio vlast, zaključio je da će protiv albanskog remetilačkog faktora moći efikasno da se bori ako autonomiju Kosmeta bude sveo “na pravu meru”. A pošto Srbija ima dve autonomne pokrajine, samodržac je odlučio da, kobajagi radi održavanja ravnoteže, “na pravu meru” svede i autonomiju Vojvodine. Utoliko pre što su ovde od nacionalnih

manjina najbrojniji Mađari, koji su, kao i Albanci, u novijoj istoriji sa Srbima češće bili u koliziji nego u saglasju.

Borise, moj savetniče i učitelju, valja li išta ova sažeta analiza istorijskih subjekata i procesa, učinjena bez istorijske distance?

– Ona nije pogrešna, ali je nepotpuna, jer si izostavio mnoge činjenice, a jedna od njih je i činjenica da će sada najopasniji srpski neprijatelji, Hrvati, ovo zbijanje redova u Srbiji možda iskoristiti kao izgovor da zbiju vlastite redove, iako njih Srbi ne ugrožavaju, svaki dobro obavešten analitičar zna da ih Srbi koji žive u Hrvatskoj ne ugrožavaju, ali svaki dobro obavešten analitičar takođe zna da Hrvati svoje Srbe (svoje, hm-hm!) smatraju remetilačkim faktorom u vlastitom etničkom i državnom tkivu, da ih smatraju svojim Albancima, iako se Srbi u Hrvatskoj ne ponašaju kao Albanci u Srbiji (Hrvati kažu da se ponašaju gore), iako su Srbi nakon Drugog svetskog rata, bez obzira na ustaška zverstva koja su iskusili, podanicima monstruozne Nezavisne Države Hrvatske pružili mogućnost da iz tabora poraženih fašista pređu u tabor svetlih pobednika (Hrvati kažu su su oni, učešćem u Narodnooslobodilačkoj borbi, mesto u taboru pobednikâ sami sebi obezbedili), sve su to poznate činjenice, a poznata je i činjenica da Hrvati prema Srbima averziju osećaju zbog toga što sanjaju vekovni san o vlastitoj državi, žele da je stvore po svaku cenu, taj san oni sanjaju u vreme ujedinjavanja Evrope, koje iziskuje smanjivanje samostalnosti država, izvesno je da će podršku u ostvarivanju anahroničnog sna Hrvati dobiti od svojih gospodara iz austrougarskih i nacističkih vremena, od moćnih Germana, budući da i oni, Germani, sanjaju jedan egocentričan san, trostruko diskutabilan san (o poništavanju rezultata oba svetska rata, o osveti Srbima zbog poraza koje im je taj narod nanosio u rečena dva rata i o izlasku na hrvatski deo Mediterana), to su složene činjenice, a ima i drugih, o da, svaka istorijska epizoda puna je šarenih činjenica, bitnih i nebitnih, nećemo, Ros, o ne, da ih sada navodimo, jer je ova digresija ionako preširoka.

– I preširoka i prešarena. Onaj na nebu, Nepojamni, naredio je, sasvim ispravno, da sva umetnička dela, književna pogotovo, šire razumevanje, toleranciju i ljubav među ljudima, među narodima. A nas dvojica uspeli smo da u par replika potkačimo i Srbe, i Albance, i Mađare, i Hrvate, i Nemce. Hoćeš li, savetnički čekiću nad istoričarskim nakovnjem, biti uz mene ako zbog britkih reči koje smo neodgovorno izgovorili budem imao neprijatnosti? Hoćeš li preuzeti svoj deo krivice?

Ne hvata me, zapravo, strah od eventualnih neprijatnosti, bar ne veliki, jer mi je savest čista. Nastojim da shvatim svaki narod i uistinu sam nesrećan zbog međuetničkih i međukonfesionalnih surevnjivosti bilo gde u svetu, a pogotovo u Jugoslaviji, zemlji u kojoj živim. Od nekih stavova koje smo u prethodnim replikama izložili pokušavam da se distanciram ne iz ličnih i književnih, nego iz političkih, to jest heuteranističkih razloga. Kao tvorac heuteranizma ne smem da ostavim utisak čoveka koji neki narod ne razume ili ne simpatiše.

Neću ovde da nabrajam specifičnosti, vrednosti i čari etnosâ i regionâ koje poštujem, koje me privlače. Reći ću samo toliko da bih sada, s ovim mentalnim sklopom, lako mogao da budem pripadnik bilo kog jugoslovenskog ili evropskog naroda.

– Grom i đeram, opet heuteranističke natruhe, to je čista kosmopolitska demagogija, to je providna tendencioznost, verovao bih ti da mi kažeš kako bi lako mogao da budeš pripadnik engleskog, francuskog, danskog, švedskog ili ma kog drugog zapadnoevropskog naroda, jer znam da respektuješ te bogate, sređene, uspešne, visokocivilizovane zajednice, da već duže vreme veoma žališ što ne živiš negde na zapadu Evrope, ali se pitam da li bi pristao da budeš pripadnik siromašnog, potlačenog ruskog, poljskog, rumunskog, bugarskog ili ma kog drugog istočnoevropskog naroda, nikakav odgovor nemoj davati, jer ćeš pokušati da mi objasniš kako se stvari na istoku Evro-

pe menjaju, to znam i sam, ali se bojim da ćeš upasti u neku novu demagogiju, u neku još banalniju tendencioznost, a tendencioznost je – ponavljam, četrdeset četvrti put, kako bih ti utuvio u glavu! – jedna od najgorih komponenti umetničkog dela, dociranje je njen prvi sused, dociranje je degensko pišanje, no pošto ti voliš da se u našem romanu povremeno čini ono što teorija književnosti ne preporučuje, ja ću ovde ipak malo docirati, prvi put u životu (hm-hm!) reći ću ti nešto o najboljim komponentama umetničkog dela, ne znam koje od njih teorija umetnosti tretira kao najbolje, ali ja smatram, razbucana krpenjačo, da su to estetska vrednost, istina, dubina i doprinos zbližavanju ljudi, ovo su, čini mi se, siguran sam, najvažnije komponente umetničkog dela, obrati pažnju na njihov redosled, istina je u mojoj aksiologiji ispred doprinosa zbližavanju ljudi, jer ljudi mogu da se zbliže na hiljadu načina, ne samo preko umetnosti, zbog toga sam u malopredašnjoj replici o ponašanju nekih etnosa govorio istinu, svoju istinu, znam da bi se i o njoj, o Gospođi Istini, objektivnoj i subjektivnoj, moglo naširoko diskutovati, ali u takvu diskusiju se nas dvojica nećemo upuštati, sada je pred nama drugi zadatak, treba da nešto suvislo kažemo o Studentskoj revoluciji u Beogradu, prvoj revoluciji u kojoj smo Alek, Teofil i ja učestvovali.

– A koja je, rekao si malopre, minorna u poređenju sa zbivanjima što su u međuvremenu prodrmla Jugoslaviju. *Juni 1968. danas izgleda kao dečiji vrtić*, konstatovao je nedavno Momo Kapor, najpopularniji savremeni srpski pisac.

– Sada znamo da je taj *dečiji vrtić*, bez obzira na to što nije odmah izazvao krupne promene u jugoslovenskom društvu, ipak bio značajan, značajniji od značaja, u prvom redu zbog toga što je razotkrio mnoge slabosti jednog autokratskog režima, jednog sistema koji su kreirali diletanti, dogmatici, polupismeni levatori, poluobrazovani skorojevići, Ti-to, Kar-delj! Ti-to, Kar-delj! i ostali foliranti, u

Narodnooslobodilačkom ratu i tokom prvih godina mira oni su relativno dobro vodili ovu zemlju – ako zanemarimo činjenicu da im njihova kominternaska shvatanja i objektivne istorijske okolnosti nisu dopuštale da je odmah izvedu na put istinske demokratije i tržišne ekonomije – ali kasnije, kad je trebalo rešavati složene društveno-ekonomske probleme, nisu bili dorasli zadacima, te su nas doveli u krizu u kojoj i danas grcemo.

– Da li bi, Borise, da se u maju šezdeset osme u svetu, prvenstveno u Evropi, nije odigrala Studentska revolucija, bilo njenog junskog odjeka u Jugoslaviji?

– Ne verujem, o ne, ništa se ovde konkretno, demonstrativno, žestoko, revolucionarno, bez podsticaja iz belog sveta ne bi dogodilo, uveren sam da se ne bi dogodilo, bez obzira na to što su mladi ljudi u Jugoslaviji, prvenstveno u Beogradu, nezadovoljstvo izražavali i ranije, što su sa Titom i njegovom kamarilom u ideološkom nesporazumu u par navrata bili i pre Šezdeset osme, po tome su se oni razlikovali od studenata na Zapadu, koji poretkom svojih očeva takođe nisu bili zadovoljni, ali su se pobunili, spontano, tek godine koja će uskoro postati (koja je, dakle, gledano iz ove, Osamdeset devete, već postala) jedna od bitnih društvenih prekretnica dvadesetog veka.

Drugu razliku između jugoslovenskih, prvenstveno beogradskih studenata i njihovih kolega na Zapadu vidim, Rosvik, u tome što su deca trulih kapitalističkih bogataša, udružena sa decom iscedenih kapitalističkih najamnika, nepravičan, nehuman, eksploatatorski, pljačkaški poredak želela da sruše, i da na njegovim ruševinama sagrade nešto idealno, a Tiša Čolović, Oliver Gros, Žika Todorović, Nadežda Jovanović, Radiša Barak i mnogi drugi, pa i Alek Vislavski, želeli su samo da izdejstvuju korekciju idealnog, samoupravnog socijalističkog sistema, koji su bivši partizani, predratni mršavi, posleratni ugojeni revolucionari, počeli (neki nehotice, neki možda i hotimično) da kvare.

– I meni je samoupravni socijalizam mnogo pružio, te nisam bio za njegovo rušenje. Nisam ni danas, dvadeset jednu godinu nakon Šezdeset osme. Ali danas je izvesno da će on ipak biti srušen.

Čovek je nepopravljiva, maloumna zverka!
I kad nešto napravi kako treba, to pokvari!
Hoće li opet na vrh isplivati eksploatatori?
Zašto ćute radnici, činovnici, svi najamnici?
Zašto su marginalizovani najveći gubitnici?

– Ne znam, družo Šelgardon, šta će biti, mogu samo nekoliko reči da kažem o univerzalnim društvenim zakonima, koji su zapisani u svakojakim studijama, pa i na stranicama mnogih knjižurina Učiteljice Života, o da, ti zakoni kažu da su poreci zasnovani na socijalnoj pravdi manje realni, vitalni, fleksibilni, postojani od poredaka zasnovanih prvenstveno na ekonomskoj efikasnosti, jer ekonomski efikasna zajednica pruža onima koji joj pripadaju mogućnost da ostvare viši životni standard, a životni standard je prvo i poslednje slovo čovekove egzistencije, o da, zato je u pravu bio Alekov kolega Bane Zuković kad je u autobusu “vanredna vožnja” rekao da kapitalizam guta i vari sve, da je radničku klasu marginalizovao, pretvorio u potrošačku masu.

– Bane je još rekao da svaki čovek, naročito mlad, nosi u sebi osećaj za pravdu, u ovom slučaju za socijalnu pravdu, koji želi da zadovolji. Taj osećaj su, naravno, nosili u sebi i beogradski studenti. Društvene okolnosti su ga, međutim, tokom šezdesetih godina žestoko prodrmale. Mladi akademci su se još sećali kako su im srednjoškolski nastavnici govorili, a sada su i univerzitetski profesori ponavljali, da je socijalizam, naročito samoupravni socijalizam, najbolji, najpravičniji, pa, u potenciji, i najefikasniji poredak na svetu. (Jer nema veće sreće i jače motivacije od mogućnosti da upravljaš sam sobom, vlastitim radom, vlastitom sudbinom.) Nastavnici i profesori su govorili jedno, a

socijalistička samoupravna svakodnevica je potencijalnim osvajačima života sve otvorenije pokazivala drugačije lice najboljeg od svih poredaka. Stoga je njihovo ogorčenje bilo sve veće. Sažeto ispričaj, Borise, kako su, zahvaljujući Svetskoj studentskoj revoluciji, tvoj ujčević i drugi iznevereni entuzijasti dali oduške tom ogorčenju.

– Erupcija je grunula neočekivano, kao iz grotla vulkana, u nedelju uveče, drugog juna, o da, te večeri je za omladince na radnoj akciji u Novom Beogradu (to behu, podsetimo se, tinejdžeri koji su na životnu i društvenu scenu stupili dvadeset godina nakon posleratne generacije brigadista), za naslednike prvih, slavni graditelja zemlje bila je, dakle, organizovana zabavno-muzička priredba “Karavan prijateljstva 68”, prvobitno beše predviđeno da se priredba održi na otvorenom prostoru u Omladinskom naselju, ali je zatim, zbog oblačnog neba, koje je nagoveštavalo kišu, odlučeno da se ona premesti u salu novobeogradskog Radničkog univerziteta, u toj sali bilo je mesta samo za brigadiste, ne i za studente iz obližnjeg Studentskog grada, ozlojeđeni mladi intelektualci počeli su kamenicama da razbijaju prozore sale, priredba je bila prekinuta, potom je izbila tuča između studenata i brigadista, intervenisala je milicija, pretukla nekoliko grupa nesmirenih akademaca – i tako je počela Studentska revolucija.

Sutradan ujutru, trećeg juna, revoltirani stanovnici Studentskog grada krenuli su iz Novog Beograda prema srcu prestonice, da na Trgu Marksa i Engelsa (kakva simbolika: na Trgu Marksa i Engelsa!) sledbenicima ove dvojice spasitelja-upropastitelja polovine čovečanstva saopšte svoje zahteve, ali realizatori-krivotvorci Marksovih i Engelsovih ideja nisu želeli da čuju-pročitaju zahteve svojih sinova, nisu im dopustili ni da uđu u velegrad, milicija je studente dočekala na prirodnoj, zapravo ljudskom rukom izgrađenoj razmeđi Novog i starog Beograda, kod Podvožnjaka, i još brutalnije nego sinoć ih pretukla, to je, razume se, dodatno ogorčilo mlade lavove i lavice, uvećalo njihov revolucionarni žar, tokom narednih sati mnogi od onih

koji ne behu završili u ambulatnim i bolničkim sobama raznim putevima su, pojedinačno i u malim grupama, ušli u jezgro prestonice, istog dana posle podne Univerzitetski odbor Saveza studenata na vanrednoj sednici doneo je Proglas i Rezoluciju, dokumente putem kojih su javnosti objašnjeni uzroci demonstracija i saopšteni zahtevi studenata u vezi sa stanjem u društvu i na univerzitetima, a uveče je na sednici Saveta univerziteta doneta odluka da Beogradski univerzitet, zbog brutalnog postupka milicije, stupi u sedmodnevni štrajk.

Naravno, i političari drže sastanke, i na razne strane šalju dopise, uputstva, zahteve, naredbe, političari, političari, naše rosno cveće, šalju direktive na razne strane, u prvom redu redakcijama štampe, radija i televizije, stoga sredstva informisanja, sem časnih izuzetaka, građanstvu prezentiraju iskrivljenu predstavu o studentskim akcijama i zahtevima, što će prvi vanredan broj "Studenta" okarakterisati kao *moralni pad i poraz bez presedana u istoriji našeg novinarstva*, manipuliše se i radnicima: u mnogim preduzećima birokrati i karijeristi sastavljaju pisma i telegrame putem kojih se daje podrška nosiocima vlasti i, s druge strane, osuđuju studentske demonstracije.

U utorak ujutru, četvrtog juna, na beogradskim ulicama pojavili su se odredi milicionara, pod šlemovima i drugim elementima zaštitne opreme (bilo je tu i "pribora za onesposobljavanje napadača"), cajkani su, dakle, počeli da realizuju naredbu Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SR Srbije *o zabrani održavanja svih manifestacija, mitinga, demonstracija i povorki na ulicama, trgovima i javnim mestima u Beogradu*, studentski pokret se povukao na Univerzitet, u fakultetska zdanja, u kojima će se narednih dana i noći gotovo neprekidno zborovati i diskutovati o Proglasu i Rezoluciji, o postupcima milicije, o stavovima političarâ, o potrebi da se zavedenim radnicima objasne pravi ciljevi studentskog pokreta, o dezinformacijama što ih fabrikuju sredstva (dez)informisanja, a od petog juna i o Akciono-političkom programu, u kome behu sintetizovani svi revolucionarni zahtevi pripadnika

Crvenog univerziteta “Karl Marks”, kako su studenti tih dana nazivali Beogradski univerzitet.

Petog juna, u sredu posle podne, moj radoznali šurak Teofil Bučko i ja doputovali smo u Beograd, da na licu mesta vidimo kako se stvara istorija, no ne znam, Ros, šta bi trebalo da kažem o tom četvoročasovnom, zanimljivom, zabavnom, ali za nas, nezvane posmatrača, ne i odviše uzbudljivom boravku na poprištu Studentske revolucije, demonstracija na javnim mestima tada više nije bilo, o ne, zbog pomenute zabrane, sa Alekom, Rilionom, Tišom Čolovićem i kapetanom Dejanom muvali smo se, Teofil i ja, ulicama i trgovima u središtu grada, ali ništa naročito nismo doživeli, šetali smo, svraćali u neka sastajališta studenata i radoznalaca, neprekidno diskutujući, od mnogobrojnih replika koje su mi prošle kroz uši, i kroz vijuge među ušima, u sećanje mi se najdublje urezala jedna Rilionova: “Ovo je, družo kapetane, prvi poraz tvog Vrhovnog komandanta”, baš tako je rekao Dejanov podstanar i prijatelj, o da, bilo je još ovakvih replika, čak i oštrijih, ali su one ipak blage u poređenju sa kritikama koje se danas upućuju Titu; sada su se na njega okomili i kompetentni analitičari i ostrašćeni laici, bez obzira na to što mu je ime i delo zakonom zaštićeno, negde sam pročitao da je takav oblik zaštite imena i dela mrtvog političara jedinstven slučaj u svetu.

– Socijalistička, samoupravna, nesvrstana Jugoslavija je po mnogo čemu jedinstvena u svetu. Ali nećemo sad o njenim specifičnostima. Više bih voleo da kažeš nešto specifično, neobično (makar i pogrešno), upravo o Njemu, donedavna Najvećem Sinu zvanično bratskih, latentno razbratskih jugoslovenskih naroda i narodnosti.

– Opet me teraš da oslikavam ono što je dosad toliko puta oslikano, sve je na ovome svetu već rečeno, i mnogo puta ponovljeno, ne znam zašto još brbljamo, ja sam, u svojoj životnoj vokaciji, digao ruke od suviše rabote, kao filozof istorije i istoriograf malo govorim i pišem, više slu-

šam i čitam, ali me je ambiciozan Rosvenir Glanko Šelgardon zamolio – ma, otkud zamolio, prinudio (hm-hm!) – da budem njegov književni junak i savetnik, pa moram...

– Evo, svom junaku, savetniku, neretko i učitelju, nudim pomoć. Daću ti šlagvort. O Titu je, navodno, teško govoriti zbog toga što je bio višeslojna ličnost. Ko hoće da bude sveobuhvatan, treba, kažu analitičari, da govori o nekoliko Tita. Oslikaj, druškane, u nekoliko poteza, bar četvoricu-petoricu tih mahera velikog kalibra.

– Donedavna smo bili uvereni da je on u svom životu izvojevao toliko velikih pobeda da jedan mali poraz, koji su mu naneli beogradski studenti, ne može bitnije osenčiti njegovo delo, pogotovo ako se ima na umu da je akademsku mladariju na kraju privukao na svoju stranu (zapravo, namagarčio), da su sedmodnevni pobunjenici, nakon njegovog govora preko televizije – u kome je kobajagi podržao njihove zahteve, ali i, bez “kobajagi”, osudio “provokatorski kukolj” među njima – pod otvorenim nebom igrali Kozaračko kolo, a to kolo je simbol Narodnooslobodilačke borbe, socijalističke revolucije, Titovog puta, bratstva i jedinstva jugoslovenskih naroda i narodnosti.

– Napomenimo, Borise, da je hohštapler studente namagarčio zbog toga što nijedan njihov etički, demokratski, uistinu socijalistički zahtev nije, tokom narednih meseci i godina, prihvatio; ali je, s druge strane, “provokatorski kukolj”, to jest lidere studentskog pokreta, nemilosrdno progonio.

– To su već notorne istorijske činjenice, o da, u opisu lika, života i dela igrača tako velikog kalibra kakav beše drug Tito ovo su takoreći sitnice, na njima se nećemo zadržavati, donedavna smo, rekoh, mislili da je naš Zemaljski Bog ovenčan niskom grandioznih pobeda, ali sada, kada do nas dopiru podaci za koje ranije nismo znali,

počinjemo prema Najvećem Sinu Socijalističke Domovine da osećamo popriličnu averziju, jer shvatamo da je, neobrazovan, prepreden, samoživ i slavloljubiv, kakav je bio, mislio u prvom redu na vlastitu naduvanu veličinu i hedonističku sreću, pa tek onda i na sreću svojih podanika i obožavalaca, Ti-to! Ti-to!, možda nismo u pravu, možda je naša averzija prema njemu ipak preterana, jer je Tito iskreno želeo da stvori harmoničnu, srećnu, jaku i trajnu Jugoslaviju, pošto je znao da će na taj način i njegova slava biti sačuvana, a što se Jugoslavija, izgleda, ipak neće održati, nije njegova, bar nije samo njegova krivica, jer niko osim Svevišnjeg nije svemoćan i nepogrešiv, neki od nas čak i u svemoć i nepogrešivost Nepojamnog sumnjaju, pa ako pravi, nebeski Bog nije više izuzet od kritike, šta tek da se kaže o lažnim, naduvanim, ništavnim, zemaljskim bogovima, nemojmo ništa ni govoriti, prepustimo Nepodmitljivoj Učiteljici da o njima sa odgovarajuće vremenske distance izrekne objektivni sud.

– O kom si Titu sada govorio?

– Ne znam ni sam, nisam o tome razmišljao, ali sad mislim, Rosvik, da će bolje biti da ovde ne razvezujemo priču o Titu, ostavimo je za Drugu, ili čak za Treću tetralogiju; treći tom Prve tetralogije treba prečicom da privedemo završetku, jer smo već mnogo brbljali.

– U redu, neka bude po tvome. Ipak, kad si već spomenuo Titove velike pobede, na koje sad padaju sve tamnije senke, red je da te pobede nabrojiš i bar ovlaš proanaliziraš. Nepodmitljiva Učiteljica neće dati packu svom učeniku ako on u neobaveznom ćaskanju iznese sudove koje serozni istoričari ne saopštavaju.

– Pet je velikih pobeda, pet sjajnih, u poslednje vreme osenčenih dijamanata u kruni suverena Josipa Broza Tita: čišćenje i jačanje jugoslovenske Komunističke partije u jeku priprema za rat koji beše na vidiku, sam Narodno-

oslobodilački rat, suprotstavljanje Staljinu četrdeset osme godine, samoupravljanje na domaćoj političkoj sceni, nesvrstavanje na svetskoj.

Donedavna su nas u nižim i višim školama učili da je Komunistička partija Jugoslavije u rat ušla malobrojna ali dobro organizovana, koherentna, očeličena, očišćena od frakcionaša i defetista, ponajviše zahvaljujući pravilnim, energičnim akcijama njenog generalnog sekretara u drugoj polovini tridesetih godina, tako su nam donedavna govorili naši učitelji, tako smo mi govorili našim učenicima, a sada saznajemo da je Tito već tada, kao i kasnije, bio beskrupulozan prepredenjak, da je njegov usponi revolucionarni put posut leševima saboraca koji su nestali u staljinističkim čistkama, u represalijama iz kojih je on izašao nedirnut, iako je neko vreme boravio u grotlu Kominterne, tu ima nekih nejasnoća, pojedini se analitičari i danas pitaju kako je taj maher uspeo da se izvuče iz Staljinovih kandži, kakvim se pri tom lukavstvima, možda i izdajstvima služio.

O Narodnooslobodilačkoj borbi slušali smo romantične ideološke bajke, i u osnovnoj školi, i u srednjoj (oni koji su bili srednjoškolci), i na fakultetu (oni koji su bili studenti), decenijama smo NOR-u i Titu pevali samo hvalopojke, i danas tu borbu smatramo sjajnom epopejom, tako ne misli samo mala nežna Alekova poznanica Grejs, tako misli i njegov tetič Boris Hardi; doduše, tako ne misle pojedini istoričari, naročito nacionalno obojeni, oni tvrde da su se protiv nacifašizma borili ne samo partizani i komunisti nego i rojalisti, četnici, nacionalisti, antikomunisti; balkanski "odeljak" Drugog svetskog rata bio je veoma zamršen, o njemu bih mogao da pričam satima, neki drugi istoričari bi o njemu mogli da pričaju danima, nas dvojica, Ros, nećemo tu temu ni načeti, ja ću je simplifikovati, držaću se onoga što sam učio u osnovnoj školi, gimnaziji i na fakultetu, pa ću reći da je Narodnooslobodilačka borba najveličanstveniji događaj u istoriji jugoslovenskih naroda, nenadmašna tekovina, o da, a ne bi bila to što je bila, to što za mnoge Jugoslovene i danas jeste, da na čelu romanti-

čnog, slobodarskog, herojskog, legendarnog partizanskog pokreta nije bio fascinantni vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske i generalni sekretar Komunističke partije, partizani, partizani, mitraljez i puška behu im brat i sestra, Tito i Partija behu im otac i majka; da imam lep, snažan, patetičan, herojski bariton, kakav je imao onaj dečić Mrga iz hipi brloga na spratu kućerine Milutina Jankovića, u kome su osamdesetak nadzemaljskih minuta provele Rilion i Alek, sad bih zapevao:

*S Titom, za Tobom, kroz juriše slavne,
pošli smo u odlučni boj;
Partijo naša, iz pustoši tamne
steg nas je vodio Tvoj!*

Kad god slušam predivne partizanske pesme, kad čitam ili preko radija slušam literarne radove pisaca boraca o događajima iz Narodnog rata, zanemarujem disonantne argumente pojedinih kolega istoričara, pomišljam, poput sentimentalne ptičice Grejs iz pomenutog hipi brloga, da su to ipak bila bajovita, mladolika, veličanstvena, neponovljiva vremena, da se ona moraju imati na umu kad god se razmišlja i govori o drugu Titu, o da, osuđujemo ga zbog toga što nije naredio oslobađanje Jasenovca, ustaškog Aušvica, što je na Sremskom frontu bez preke potrebe (neki kažu: zarad svoje komandantske slave) žrtvovao tako mnogo mladih ljudi, što je neposredno nakon rata njegova revolucionarna pravda bila prilično haotična, što je pobila, pored mase grozних zločinaca, besnilom zaraženih ustaških psihopata, razularenih četničkih koljača, hitlerovskih podrepaša, i izvestan broj manjih zlotvora, čak i nevinih ljudi, što je on, jugoslovenski Bog-Otac-i-Bog-Sin, u Revoluciji postavio temelje totalitarnog, a ne demokratskog poretka; u poslednje vreme više govorimo o onome što je negativno nego o onome što je pozitivno u celokupnom njegovom delu, ali Narodnooslobodilačka borba, bez obzira na senke koje se i na njoj mogu uočiti, zauvek će ostati najsajnija Titova pobeda.

Suprotstavljanje Staljinu beše takođe sjajna pobjeda, i prilika da se totalitarizmu kaže zbogom, ali demokratija Brozu naprosto nije bila u krvi, o ne, šta bi on u demokratiji radio, zacemento bi patio, nije mu, srećom, ni teror bio u krvi, nije ubijao lako kao Lenjin, a naročito monstrum Staljin, u haotičnim osvetničkim akcijama partizana neposredno nakon rata bilo je, rekosmo, i nepotrebnih zločina, ali na Golom otoku kosti nije ostavilo tako mnogo istinskih i pogrešno optuženih komunističkih jeretika kao na Arhipelagu Gulagu.

– Međutim, u najčuvenijem Titovom logoru bilo je, Borise, mnogo sadističkih gadosti: veoma teškog, neretko besmislenog rada (prenošenje kamenja s jednog mesta na drugo), ponižavajućih pogrda, batina, fekalija prosutih po glavama maltretiranih, u kojekakve rupe strpanih robijaša, i drugih svinjarija.

– Da, bilo je svakojakih gadosti, ali ne može se Tito optužiti zbog svakog “detalja”, zbog zverskog primitivizma *homo balcanicus*; može se samo reći da je on balkanskim varvarima pružio priliku da se na dojučerašnjim saborcima, koji su u prelomnom momentu izneli drugačije poglede na sukob dvojice totalitarnih vođa, neljudski izjavljaju.

– Koja je četvrta velikih pobjeda, četvrta sjajna perla u kruni suverena Josipa Broza Tita?

– Samoupravljanje je, činilo nam se decenijama, velika tekovina, a sada vidimo da je i ono veliki promašaj, gomila političko-ekonomskih budalaština, najveći apsurd je u tome što je ideju samoupravljanja, ideju koja bi po svojoj unutrašnjoj logici trebalo da bude vrhunac demokracije, hteo da realizuje nedemokratski nastrojen diktator, zbog toga je, a i zbog mnogo čega drugog, jugoslovensko samoupravljanje gomila licemernih fraza, o njima naši savremenici mnogo znaju, baš mnogo, budućim po-

kolenjima ostaće knjižurine koje danas niko ne čita, sabrana dela Tita, Kardelja, Bakarića i mase drugih teoretičara i praktičara samoupravnog socijalizma, ostaće im i celine drugog toma našeg romana, celine u kojima ste Alek i ti, Ros, opisali kako je moj ujčević, sa kolegama iz Tehničke pripreme i sa radnicima iz Pogona građevinske keramike, samoupravljaio u “Elanu”, sve će to ostati budućim pokolenjima, pa ću ih ja poštedeti svog priloga teoriji samoupravnog sistema.

Pokret nesvrstanih je, kažu cinici, Tito sa nekolicinom svojih belosvetskih prijatelja osnovao zato što mu je, kao vladaru, Jugoslavija bila odviše malena, što je želeo da bude car Trećeg sveta, zvanično njegovo belosvetsko geslo u to doba beše “Nesvrstanost – savjest i budućnost čovječanstva”, tako glasi i naslov knjige na čijoj korici je kao autor naveden Josip Broz Tito, mnogo bi nam bolju uslugu učinio da nas je čvršće povezao sa visokocivilizovanim Evropljanima i Amerikancima, a ne sa polucivilizovanim Afrikancima i Azijatima, no on je, velim, želeo da bude car Trećeg sveta, tu želju je sebi ispunio, kao i mnoge druge, jedino mu je, jadniku, ostala neispunjena želja da dobije Nobelovu nagradu za mir, to od uglednika koji dodeljuju pomenutu nagradu nije lepo, nisu caru i kralju, Kaiseru und Königu Jugoslavije i Trećeg sveta pružili mogućnost da se zakiti i Nobelom, a što se tiče sudbine pokreta nesvrstanih, ona nam je tako dobro poznata da na nju, kao ni na sudbinu samoupravljanja, ne vredi trošiti reči.

Rosven, ja sam sažeto prezentirao pet velikih pobe da, pet sjajnih, u poslednje vreme osenčenih dijamanata u kruni suverena Josipa Broza Tita; ovo poglavlje je, koliko se sećam, trebalo drugačije da izgleda, u njemu je trebalo da govorimo o Studentskoj revoluciji u Beogradu, revolucija, revolucija, baš smo se o njoj lepo napričali.

– Nismo ispričali opširnu priču o Studentskoj revoluciji, ali ne mari. Više nije važna ni ta revolucija ni naša priča o njoj. Sada smo, u vreme završetka pisanja ovog to-

ma – dakle, na početku jeseni 1989. godine – u jeku druge, mnogo veće revolucije, koju bismo mogli nazvati... Kako da nazovemo tekuću revoluciju na istoku i jugu Evrope?

– Ne znam, zaista ne znam, nazovi je kako hoćeš; velike reči potrošili smo na svakojake, pa i na male događaje (hm-hm!), sada, kad su na dnevnom redu naše društvene stvarnosti veliki događaji, mi nemamo pravih reči.

– Buru koja se sada valja na istoku i jugu Evrope mogli bismo nazvati, imajući na umu da je usmerena prvenstveno protiv komunističkih sistema, Antikomunističkom revolucijom. To je, Borise, dobra sintagma. Antikomunistička revolucija! Ne znam da li će ovaj naziv tvoje kolege istoričari prihvatiti, ali se već sada može zapaziti da je ta revolucija velika, i u pozitivnom i u negativnom smislu, da radikalno menja i nas i svet u kome živimo.

Jesam li dobro čuo? Ako je istina ovo što rekoh, ako nas melje mašinerija kojoj služimo kao pogonsko gorivo, ako smo u jeku jedne velike revolucije, to znači, hrastova glavčino, da smo i mi revolucionari, da stvaramo istoriju.

Zapravo, ja ću je stvarati, a ti je piši. (Ha-ha-ha!)

SADRŽAJ

I	Autentičan studentski život	7
II	Karusel neobaveznih nadahnuća	47
III	Mi smo, cimeru, međugeneracija	105
IV	“Drumovi” između Kalemegdana i Slavije ...	150
V	Mira koja bi mogla biti i Ana	186
VI	Putovanje u zavičaj	204
VII	Zima naše nostalgije	222
VIII	Vitalne žene, grešni muškarci	278
IX	Nešto bi već moralo da se dogodi	311
X	Raspršene iluzije	344
XI	Obasjani majskim suncem	366
XII	Reforma ili revolucija?	403

Vladimir Kirda Bolhorves
heuteranističko-beletristički venac
SNEVAJUĆI ZVEZDU HEUTERANIJE
treći beletristički tom
KALEMEGDANSKI DRUMOVI
roman

Autorovo izdanje

Recenzenti

Akademik Julijan Tamaš
Dr Stevan Konstantinović

Kompjuterska priprema

R. G. Šelgardon

Štampa

“Maxima graf”, Petrovaradin

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

821.163.41-31

KIRDA BOLHORVES, Vladimir

Snevajući zvezdu Heuteranije, Tom 3,
Kalemegdanski drumovi / Vladimir Kirda Bolhorves.
– [2. izdanje]. – Novi Sad, V. K. Bolhorves, 2012.
(Petrovaradin : Maxima graf). – 432 str. 21 cm.

Tiraž 300.

ISBN 978-86-915321-2-3

COBISS.SR-ID 271067143